

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ
TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ (1950-1960)**

ARDA BAŞ

**TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

KASIM 2015

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ
(1950-1960)**

Arda BAŞ

**DOKTORA TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

KASIM 2015

Arda BAŞ tarafından hazırlanan “DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ 1950-1960” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Selma YEL

Tarih Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

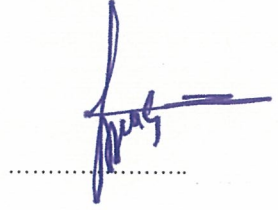
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan: Prof. Dr. Mesut ÇAPA

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye: Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ

Tarih Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

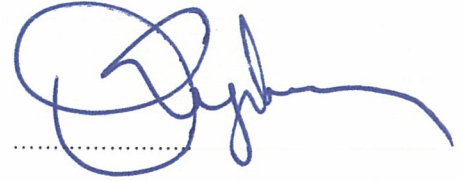
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye: Prof. Dr. Vahdet KELEŞYILMAZ

Tarih Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye: Doç. Dr. Seyfi YILDIRIM

Tarih Anabilim Dalı, Hacettepe Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 03/11 / 2015

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Suna BAŞAK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Arda Baş
03/11/2015)

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ (1950-1960)
(Doktora Tezi)

Arda BAŞ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ekim 2015

ÖZET

Türkiye ile Mısır arasında köklü kültürel ve tarihi bağlar vardır. Mısır'daki Osmanlı hâkimiyeti 1517'deki fetihten 1882'de İngilizlerin işgaline kadar sürmüştür. Atatürk döneminde Türkiye-Mısır ilişkilerinde rejim farklılıkları gibi nedenlerle istenilen yakınlık kurulamamıştır. II. Dünya Savaşı sonrası ise Türkiye, İngiltere ile işbirliğini arttırırken Mısır'ın İngiltere'ye karşı verdiği tam bağımsızlık mücadelesi yoğunlaşmıştır. Türkiye ve Mısır bu dönemde, Sovyetler Birliği'ne karşı da farklı bir politika izlemiştir. Türkiye, Sovyetler Birliği'ni açık bir tehdit olarak görürken, Mısır bu ülkeyi tehdit olarak görmemiştir. Demokrat Parti iktidarı döneminde Türkiye ve Mısır tehdit algısındaki bu farklılıklar nedeniyle karşı karşıya gelmiştir. Mısır, Türkiye'nin Batılı ülkelerle birlikte bölgede pakt kurma girişimlerine çok şiddetli tepki vermiştir. Türkiye ise Mısır'ın bölgede artan etkinliğinden ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerinden rahatsız olmuştur. Bağdat Paketi, Kıbrıs meselesi, Süveyş krizi, 1957 Suriye krizi, 1958 Ortadoğu krizi, Türkiye ve Mısır ilişkileri daha da kötüleşmesine neden olmuştur. İki ülke arasındaki ilişkiler birkaç istisna dışında Demokrat Parti döneminde istikrarsız bir seyir izlemiştir.

Bilim Kodu : 1101.2.139
Anahtar Kelimeler : Türk Dış Politikası, Demokrat Parti, Mısır, Arap Dünyası, İngiltere, ABD, Bağdat Paketi, Süveyş Krizi.
Sayfa Adedi : 403
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Selma YEL

TURKEY- EGYPT RELATIONS DURING THE DEMOCRAT PARTY ERA

(1950- 1960)

(Ph. D. Thesis)

Arda BAŞ

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

October 2015

ABSTRACT

Turkey- Egypt relations are important due to the cultural and historical bonds between the two countries. Ottoman Dominance in Egypt lasted for over three centuries, from the conquest in 1517 until the British occupation in 1882. In Atatürk's time, the two countries were not able to establish the desired rapport as a result of several factors such as differences in regime. Following World War II, Turkey sought to increase cooperation with Britain, whereas Egypt was in a pursuit to gain its absolute independency from Britain. In the same period, the two countries pursued different policies towards the Soviet Union in that Turkey viewed it as an open threat. During the Democrat Party era, Turkey and Egypt became adversaries due to such differences as regards their perception of threat. Egypt reacted negatively to Turkey's efforts to enter into a pact with Western nations, whereas Turkey was disturbed by Egypt's increasing dominance in the region as well as its relations with the Soviet Union. The Baghdad Pact, dispute over Cyprus, the Suez Crisis, the Syrian Crisis of 1957, and the Middle East Crisis of 1958 had an even more detrimental effect on Turkey- Egypt relations. Apart from a few exceptions, the relations between the two countries took an unstable course during the Democrat Party era.

Science Code : 1101.2.139

Key Words : Turkish Foreign Policy, the Democrat Party, Egypt, Arab World, Britain, the USA, the Baghdad Pact, the Suez Crisis

Page Number : 403

Supervisor : Prof. Dr. Selma YEL

TEŞEKKÜR

Öncelikle çalışmalarım süresince sunduğu bilge rehberliği ve de gösterdiği sabrından dolayı başta Danışman Hocam Prof. Dr. Selma YEL'e sonsuz teşekkür ederim.

Bu çalışma boyunca sergiledikleri yardım severlik ve rehberlik için Londra Üniversitesi School of Oriental and African Studies'de Profesör Benjamin Fortna'ya ve Kahire'de Aim Şems Üniversitesi Tarih Bölümünden Dr. Ahmed Zakaria'ya teşekkür ederim.

Ayrıca çalışmam boyunca her türlü kolaylığı sağlayan Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi çalışanlarından Mustafa Bey'e, İngiliz Devlet Arşivi'nin cefakâr çalışanlarına ve elbette ki görevden alındığı güne kadar bana hep yardımcı olmaya çalışan Mısır Devlet Arşivi'nden Dr. Abd Al-Wahed Al- Nabwy'e teşekkür ederim.

İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, Oxford Üniversitesi Kütüphanesi, Gazi Üniversitesi Kütüphanesi, Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarına çok teşekkür ederim.

Mısır ve İngiltere'de kaldığım müddetçe bana yarenlik eden tüm dostlarıma şükranlarımı sunarım.

Doktora yaptığım yıllar içinde bana maddi ve manevi destek olan Anne ve Babama, sabırla beni dinleyen ablam Yrd. Doç. Dr. Gülenay Baş Dinar'a çok teşekkür ederim.

Son olarak ta Doktora eğitimim her anında yanımda olan ve bu süreçte benden çok daha fazla yorularak iki kızıma yokluğumu hissettirmemek için elinden geleni yapan Eşim Gülsüm'e çok çok teşekkür ederim.

Arda BAŞ

Ankara, 2015

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISATMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI'DAN DEMOKRAT PARTİ İKTİDARINA KADAR TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ

1.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'nin Ortadoğu Siyasetini Belirleyen Unsurlar	43
1.2. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye – Mısır İlişkilerinde Yakınlaşma Çabaları	52
1.2.1 II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-Mısır Dostluk Anlaşması Görüşmeleri	61
1.2.2. Kral Faruk'un Mersin Ziyareti ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Yansıması.....	67
1.2.3. Ali Fuat Cebesoy'un Mısır Gezisi ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Yansıması	73
1.3. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-Mısır İlişkilerinde Yakınlaşmanın Önündeki Engeller.....	76
1.3.1. Türkiye'nin Mısır'daki İngiliz Üsleri Hakkındaki Politikası	76
1.3.2. 1948 Arap-İsrail Savaşı ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi.....	89
1.3.3. Türkiye-Mısır Arasında BM Güvenlik Konseyi'ne Seçilme Rekabeti	108

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİNİN BOZULMASI (1950-1954)

2.1. Demokrat Parti'nin Dış Politikası ve Mısır	113
2.2. Demokrat Parti'nin Mısır ile Yakınlaşma Çabaları	115

2.3. Arap Birliği Genel Sekreteri Azzam Paşa'nın Türkiye Ziyareti ve Yansımaları	119

Sayfa

2.4. Türkiye ve Mısır'ın Kore Savaşı Karşısında Politikaları.....	120
2.5. Türkiye ve Mısır'ın NATO Politikaları	122
2.6. Türkiye'nin Ortadoğu'da Aktif Dış Politika Takip Etmesi ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi.....	125
2.6.1. İngiltere'nin Ortadoğu Komutanlığı Projesi ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi.....	125
2.6.1.1. Mısır'a Ortadoğu Komutanlığı Teklifinin Götürülmesi	133
2.6.2. Ortadoğu Savunma Organizasyonu ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi.....	142
2.7. Hür Subaylar Darbesi ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi.....	148
2.7.1. Mısır'da Hür Subaylar Darbesi'ne Giden Süreç	148
2.7.2. Hür Subaylar Darbesinin Gerçekleşmesi	152
2.7.3. Mısır'da Cumhuriyetin İlanı ve Türkiye'nin Tepkisi.....	156
2.7.4. Hür Subaylar Darbesi Sonrası Arap Milliyetçiliğinin Yükselişi.....	158
2.7.5. Türkiye'nin Mısır'daki Değişim Karşısında Tepkisi	159
2.8. Hür Subaylar Darbesi Sonrası Türkiye-Mısır İlişkilerini Etkileyen Olaylar	167
2.8.1. ABD'nin Kuzey Kuşağı Projesi ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi	167
2.8.2. Türkiye-Pakistan Anlaşması ve Mısır'ın Tepkisi.....	175
2.8.3. Büyükelçi Krizi ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi	181
2.8.4. İngiliz-Mısır Anlaşması ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi	190
2.8.5. Türkiye ve Mısır'ın Yakınlaşma Çabaları.....	194
2.8.5.1. Türkiye ve Mısır Arasında Karşılıklı Ziyaretler	198
2.8.5.2. Başbakan Menderes'in Başbakan Nasır ile Buluşma Çabası.....	203

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİNDE KRİZLER DÖNEMİ (1955-1960)

3.1. Bağdat Paketi ve Türkiye- Mısır İlişkilerine Etkisi.....	207

Sayfa

3.1.1. Bağdat Paktı'nın İmzalanmasına Mısır'ın Tepkisi.....	213
3.1.2. Mısır'ın Arap Birliği'ni Ülkelerini Toplaması.....	215
3.1.3. Mısır'ın Suriye ile Anlaşma Yapması ve Türkiye'nin Tepkisi	219
3.1.4. Mısır Basınında Bağdat Paktı'na Yönelik Tepkiler	222
3.1.5. Türkiye'nin Mısır'ın Bağdat Paktı'na Yönelik Muhalefetini Azaltma Gayreti .	224
3.1.6. Türkiye'nin Bağdat Paktı'nı Koruma Politikası.....	225
3.1.7. Bağdat Paktı Tahran Toplantısı ve Mısır'ın Tepkisi.....	232
3.2. Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Türkiye-Mısır ilişkilerine Etkisi.....	237
3.3. Bağlantısızlar Hareketi ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi	243
3.4. Süveyş Krizi ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi.....	245
3.4.1. Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı Millileştirme Kararı	246
3.4.2. Türkiye'nin Süveyş Kanalı'nın Millileştirilmesine Tepkisi.....	249
3.4.3. Londra Konferansları Sürecinde Türkiye'nin Politikası	256
3.4.4. İngiltere-Fransa –İsrail'in Mısır'a Savaş İlan Etmesi	266
3.4.4.1. Mısır'a Düzenlenen Askeri Saldırı Karşısında Türkiye'nin Tepkisi	269
3.4.4.2. Bağdat Paktı'nın Toplanması	275
3.4.4.3. İsrail'deki Türk Büyükelçisi'nin Geri Çağırması.....	278
3.5. Eisenhower Doktrini ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi	281
3.6. Türkiye ve Mısır Arasında Yeniden Yakınlaşma Çabaları.....	287
3.6.1. Türkiye-Mısır Ticaret Anlaşması'nın Yeniden Düzenlenmesi	290
3.6.2. İngiltere ve ABD'nin Türkiye-Mısır Yakınlaşmasına Tepkisi	296
3.7. 1957 Suriye Krizi ve Türkiye-Mısır ilişkilerine Etkisi	304
3.8. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kurulması ve Türkiye-Mısır İlişkileri	324
3.8.1. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kurulmasına Türkiye'nin Tepkisi.....	326
3.8.1.1. Türkiye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni Tanıması.....	329
3.9. 1958 Ortadoğu Krizi ve Türkiye-Birleşik Arap Cumhuriyeti İlişkilerine Etkisi.....	335

Sayfa

3.9.1. Irak'ta Darbe ve Nuri Said'in Devrilmesi	335
3.9.1.1.Türkiye'nin Irak'a Müdahale İsteği	339
3.9.1.2.Türkiye'nin Irak'taki Rejimi Tanınması	341
3.9.1.3.Irak'ın Bağdat Paktı'ndan Ayrılması	343
3.9.1.4. Irak'ta Yeni Kurulan Rejim ile Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Yakınlaşması ve Türkiye'nin Tepkisi	344
3.9.1.5. Irak Darbesi Sonrası Türkiye'nin İsrail ile Anlaşma İmzalaması ve Mısır	346
3.9.2. ABD'nin Lübnan'a Asker Çıkarması Karşısında Türkiye ve Mısır	347
3.9.3. İngiltere'nin Ürdün'e Müdahalesi Karşısında Türkiye ve Mısır	352
3.9.4. Birleşik Arap Cumhuriyeti ile Irak İlişkilerinin Bozulması ve Türkiye	355
3.10. 27 Mayıs 1960'a Doğru Türkiye-Birleşik Arap Cumhuriyeti İlişkileri	359
3.11. 27 Mayıs Askeri Darbesi ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Tepkisi	362
SONUÇ	369
KAYNAKLAR	379
ÖZGEÇMİŞ	402

SİMGELER VE KISATMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CENTO	Merkezi Anlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization)
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
DP	Demokrat Parti
NATO	Kuzey Atlantik İttifakı (North Atlantic Treaty Organization)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
Vd.	Ve Diğerleri

GİRİŞ

Türkiye-Mısır ilişkilerinin derin tarihi kökleri vardır. Bu uzun ortak tarih, bugün iki ülke arasındaki ilişkileri etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Mısır stratejik önemi sebebiyle tarih boyunca Akdeniz coğrafyasında hâkimiyet kurmak isteyen devletlerin elde etmeye çalıştığı bir ettiği bir coğrafya olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası değişen dünya dengeleri, Ortadoğu'yu derinden etkilemiş ve Türk iç ve dış politikası da bu dönemde etkisi günümüze kadar devam edecek, köklü bir değişim dönemi girmiştir. Üstelik bu dönemde, Türkiye ve Mısır'ın bölgedeki önemi kendini daha fazla hissettirmeye başlamıştır.

Demokrat Parti döneminde Türkiye'nin dış politikası birçok yerli ve yabancı araştırmaya konu olmuştur. Ancak bu politikanın Arap dünyasının potansiyel lideri olarak görülen Mısır boyutu özel olarak çok az ele alınmıştır. Ortadoğu'nun stratejik bakımından iki önemli gücü arasındaki ilişkiler ve bu ilişkileri etkileyen faktörlerin anlaşılması Türkiye'nin güzümüzde Ortadoğu devletleri ile ilişkilerini anlamak açısından önemlidir. Bu çalışmanın amacı Demokrat Parti döneminde Ortadoğu'nun önemli iki ülkesi arasındaki siyasi ilişkileri açıklamak ve ilişkileri etkileyen nedenleri tespit etmektir.

Bu çalışmanın giriş bölümünde; Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde iki ülke arasındaki temel meseleler ele alınmış, Batılı güçlerin bu dönemde Türkiye-Mısır ilişkileri üzerindeki etkisi örneklerle açıklanmıştır.

Birinci bölümde; II. Dünya Savaşı sonrası iki ülkenin dış politika sorunları üzerinde durulmuş, yakınlaşma çabaları ve buna engel olan gelişmeler anlatılmıştır.

İkinci bölümde ise Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte Türkiye'nin izlediği aktif dış politikanın Mısır üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu dönemde aynı zaman Mısır'da rejim değişiminin Türkiye-Mısır ilişkileri üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur.

Üçüncü ve son bölümde ise 1955'ten sonra Ortadoğu'da yaşanan krizler ve bu krizlerin Türkiye-Mısır ilişkileri üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Mısır, Sami kökenli bir kelimedir. Avrupa dillerinde ise Mısır ülkesini ifade etmek için Egypt ifadesi kullanılır.¹ Egypt Yunanca "Aiguptios", "Aigiptioi", "Aigyptos" kelimelerinden gelmiştir. Bu kelimenin başındaki "ai" ve sonundaki "os" harflerinin kalkması ile ortaya çıkan "gypt" Avrupa dillerinde kullanılan modern "Egypt" ve "copt" kelimelerinin kökünü oluşturur.² Bu isim Mısır'ın eski halkı olan Kıptilerle³ ilişkilidir. Bu kelime İslam hâkimiyeti döneminde kısaltılarak kibt şeklini almış ve Mısır'ın yerli halkının adı olarak kullanılmıştır.⁴ İslam döneminde kullanılan Mısır kelimesi İbranilerin kullandığı Mısrayim isminden gelmiştir. Ancak Beni İsrail'in Mısır'ı bu isimle ifade etmesinin sebebi bilinmemektedir.⁵

Roma İmparatorluğu'nun 395'te ikiye bölünmesi ile Mısır, Bizans İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline gelmiştir. 7. yüzyıla gelindiğinde Mısır gelişerek Bizans İmparatorluğu'nun en önemli eyaletlerinden biri olmuştur. Hz. Ömer 639 tarihinde Amr İbn'ül As ve Zübeyr'in Mısır'ı fethetmek üzere görevlendirmiş ve böylece Mısır'da İslam hâkimiyeti başlamıştır.⁶ Mısır İslam hâkimiyetine girdikten kısa süre sonra Müslüman Türk yönetimleri ile tanışmıştır. Mısır'a ilk tayin olan Türk vali 834'de Abbasiler döneminde atanan Aşnas'dır. Aşnas'dan Fatımilerin Mısır'ı işgaline kadar geçen süre içinde bir tanesi hariç Mısır'a hep Türk valiler atanmıştır. Ancak bu Türk valiler Mısır'a gitmemiş, naipleri yoluyla idareyi ele almışlardır. Mısır'a vali olan Bayık Bey, yerine naip olarak üvey oğlu Ahmed b. Tolun'u göndermiştir. Ahmed b. Tolun Türklerden oluşan bir ordusu ile 868'de Mısır'a gelmiş ve kısa sürede güçlenerek Tolunoğulları hanedanını kurmuştur.⁷

Abbasi halifeliğine bağlı Tolunoğulları Hanedanı (868-905) Mısır'da otuz sekiz yıl hüküm sürmüştür. Bu kısa süre içinde Mısır hem iktisadi olarak güçlenmiş hem de bağımsız bir devlet haline gelmiştir. En önemlisi de Mısır'daki günümüze kadar devam eden Türk-İslam etkisinin temelleri bu dönemde atılmıştır.⁸ Tolunoğulları hanedanı Abbasi halifeliği tarafından sona erdirilmiştir. Ardından Abbasi Halifesi Razi'nin yardımı ile yine

¹ Darkot, B. (1977). Mısır. *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*. C. 8. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 217.

² Kamil, M. (1986). *Coptic Egypt*. Cairo: Scribe Egyptien, 20.

³ Kıpti Mısır'ın yerli ve Hristiyan halkı için kullanılan isimdir. Kıbt Grekler'in Mısırlılar veya Nil deltası sakinleri için kullandığı aigyptos kelimesinin kökünü teşkil eden gyptın Arapça karşılığıdır. (2002). Kıptiler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.25. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 426.

⁴ Darkot, a.g.e., 217.

⁵ Özer, Y.Z. (1987). *Mısır Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 8.

⁶ Yıldız, H. D. (Ed). (1994). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. 2. Konya, 96.

⁷ Özkuyumcu, N.(2002). Tolunoğulları. *Türkler Ansiklopedisi*. C.5. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 12-13,35.

⁸ *Doğuştan*, c. 6, 55-75.

bir Türk komutanı Ferganalı Muhammet bin Tuğç, İhşit Hanedanı'nı (905-969) kurmuştur. İhşit Hanedanı ise Fatımiler tarafından sona erdirilmiştir.⁹ Fatımiler daha önce İhşit orduları ile savaşmış ancak Mısır'ı işgal etmemişlerdir. Ancak İhşid valisi olan Kâfûr'un ölümü sonrasında Mısır'da yerini dolduracak bir vali gelmemiştir. Mısır'ın Kâfûr sonrası içine düştüğü karışıklık Fatımilerin Mısır'ın işgalini kolaylaştırmıştır.¹⁰ Fatımiler, 969 tarihinde Mısır'ı ele geçirdikten sonra Kahire'yi kendilerine başkent yaparak Arap imparatorluğu kurmayı başarmışlardır. Fatımilerin hâkimiyeti Mısır tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü İslam hâkimiyeti sonrası Mısır'da kurulan yönetimler Abbasi halifeliğine ismen de olsa bağlıyken Fatımiler ile birlikte bu bağlılık sona ermiştir.¹¹ Fatımiler döneminde Kahire Müslüman-Arap kimliğine bürünmüştür.¹²

Fatımilerden sonra Mısır'da Memluklar ile birlikte yeniden Türklerin hakim olduğu bir dönem başlamıştır.¹³ Bu süreçte İslam rejimleri askerileşmiş aynı zamanda da Türklerin Mısır'daki askeri sınıf içindeki hâkimiyeti artmıştır. Bu da Mısır'da Türklerin hâkimiyetinin artmasını sağlamıştır.¹⁴ Memluklar döneminde Mısır, Arap dünyasının lideri olmuştur. Bu dönemde Memluklar ile Osmanlı Devleti, doğudaki Türkmen beylikleri üzerinde hâkimiyet mücadelesi sebebiyle karşı karşıya gelmiştir.¹⁵ Memluklar ile Osmanlı Devleti arasındaki sınırı Toroslar ve Fırat çizmektedir. Osmanlı Devleti Doğu Akdeniz'i ele geçirmeden Asya hâkimiyetini sağlayamayacağının farkına varmıştır.¹⁶ Üstelik Memluklar Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca bir siyaset izleyerek Cem Sultan ile Sultan Bayezid arasındaki mücadelede taraf olmuş ve Cem Sultan'ı desteklemişlerdir. Sultan Bayezid bu yüzden artık Mısır'ı bir tehdit olarak görmüştür.¹⁷ Ancak Mısır'a karşı sefer düzenleyen Sultan Bayezid'in Memluk siyasetini kıyasıya eleştiren ve Memlukların Osmanlı sınırlarını tehdit etmelerinden ayrıca Mekke ve Medine'nin Memlukların elinde olmasından rahatsız olan Yavuz Sultan Selim olmuştur.¹⁸

⁹ *Doğuştan*, c. 6, 194-211.

¹⁰ Marsot, A.L.S. (2007). *A History of Egypt From the Arab Conquest to the Present*. Cambridge: Cambridge University Press, 12.

¹¹ Eymen, F.S. (2002). Fatımiler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.12, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 228-241.

¹² Becker, C.H. (1986). Fetihten Osmanlılar Devrine Kadar(VII.-XVI. Asırlar) Mısır, *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*. C.8. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 221-224.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Kopraman, K. Y. (1989) *Mısır Memlukleri Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

¹⁴ Bernard, L.(2006). *Ortadoğu*. (Çev. Selen Y. Kölay). Ankara: Arkadaş Yayınevi, 69.

¹⁵ Pitcher, D. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*.(Çev. Bahar Tırnakçı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 124-126.

¹⁶ Tansel, S. (1969) *Yavuz Sultan Selim*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 110.

¹⁷ Pitcher, a.g.e.,152-156.

¹⁸ Celalzade, M. (1990). *Selimname*. (Yayına hazırlayan: Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadur). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 24.

Osmanlı Devleti 1515’de Dulkadir Beyliği’ne son vererek Memluk Devleti’ni ortadan kaldırmaya yönelik ilk ciddi adımlardan birini atmıştır. Bu esnada Arap dünyası, Portekiz tehlikesine karşı Osmanlı Devleti’nden yardım istemiştir. Bu gelişmeler üzerine Yavuz Sultan Selim, Ortadoğu’ya hâkim olmak, Anadolu’nun güvenliğini sağlamak ve Safevileri karşı İslam liderliğini elde etmek için Memluk Devleti’ne karşı sefer yapmaya karar vermiştir. Yavuz Sultan Selim, Memlûk Devleti üzerine düzenlediği seferde ilk savaş Halep yakınlarında Dabık Ovası’nda gerçekleşmiş ve Osmanlı ordusunun zaferi ile sonuçlanmıştır. 24 Ağustos 1516’da gerçekleşen Mercidabık Savaşı’ndan sonra Osmanlı Devleti Halep, Hama, Humus, Şam, Lübnan, Kudüs ve Gazze’yi fethetmiştir. Tih Çölü ve Sina Yarımadasına kadar ilerleyen Osmanlı ordusu Memluklerle ikinci savaşı Kahire dışındaki Ridaniye’de 22 Ocak 1517’de yapmıştır. Memluk Devleti bu mağlubiyet üzerine yıkılmış ve Mısır, Osmanlı Devleti’nin en önemli beylerbeyliğinden biri olmuştur.¹⁹

Fetihten sonra Mısır’da bir süre daha kalan Yavuz Sultan Selim’e Memlûklulara bağlı olan Mekke Şerifi Ebu Berekât tarafından Mekke’nin anahtarları teslim edilmiştir. Böylece hem Mekke Şerifi Osmanlı’ya itaatini bildirmiş hem de halifelik makamı Osmanlı’na geçmiştir.²⁰ Yavuz Sultan Selim’in Mısır politikasının iki hedefi olmuştur. Birincisi, Osmanlı Devleti’ni Mısır’da hakim kılmak iken ikincisi, Mısır’ı yavaş bir şekilde değiştirerek mevcut durumun devamını sağlamaktır. Fetih sonrası Osmanlı Devleti ile Mısır arasındaki ilişkileri düzenleyen en temel belge olan 1517’de Yavuz Sultan Selim tarafından yayınlanan kanunname bu amaçla hazırlanmıştır.²¹ Bu kanunname ile Mısır’da düzeni sağlamak hedeflenmiş ancak bunun yeterince gerçekleşemediği Osmanlı Devleti’ne karşı isyan başladığı görülmüştür. Zira Yavuz Sultan Selim ölünce Mısır’da isyan başlamıştır. Bu yüzden Yavuz Sultan Selim’in yerine geçen oğlu Kanuni Sultan Süleyman’ın yaptığı ilk işlerden biri Mısır’da devlet otoritesini yeniden kurmaya çalışmak olmuştur. Bu amaçla, yetenekli ve güçlü bir isim olan Sadrazam İbrahim’i geniş yetkilerle Mısır’a göndermiştir. İbrahim Paşa²², 1525’te bir yandan halkın memnuniyetini diğer taraftan da hazinenin korunmasını sağlayacak yeni bir kanunname hazırlamış ve padişahın

¹⁹ Öztuna, Y. (2006). *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Babiâli Kültür Yayıncılık, 74-77, 83-100.

²⁰ Holt, P.M. (Şubat 1961). The Beylicate in Ottoman Egypt During the Seventeenth Century. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies (BSOAS)*, 24 (2), 216.

²¹ Kanunname ile Mısır’ın gelirleri İstanbul, Mısır ve Hicaz’a aktarılmıştır. Mısır savaş durumunda Osmanlı Devleti’ne on iki bin kişilik bir askeri kuvvet yollamakla ve yıllık olarak belirlenen vergileri İstanbul’a göndermekle yükümlü kılınmıştır. Buna karşılık Osmanlı Devleti Mısır’ın güvenliğini sağlayacak ve muhtariyeti olan yerel Memluk beylerinin de katılacağı bir yönetim kurmuştur. Ülker, N. (1994). XVIII. Yüzyılda Mısır ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa’nın Mısır Seferi. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 9 (IX), 2.

²² Pargalı İbrahim Paşa (1493- 1536) I. Süleyman saltanatı döneminde 1523 -1536 arasında sadrazamlık yapmıştır. <http://tr.wikipedia.org/wiki-15> Temmuz 2014.

onayı için İstanbul'a göndermiştir.²³ Mısır Genel Yönetmeliği adı verilen bu kanunname ile hem padişahın otoritesi Mısır'da yeniden tesis edilmiş hem de Osmanlı kurumları ile Memluk yasalarını kaynaştırmak mümkün olmuştur.²⁴

Osmanlı Devleti Mısır'da istikrarı sağladıktan sonra, bölgenin stratejik üstünlüğünü özellikle Portekizlilere karşı yürütülen mücadelede ve Doğu Akdeniz ile Kızıldeniz'deki fetihlerde kullanmıştır. Ayrıca Mısır hem güçlü tarım ekonomisi ve hem de ödediği vergilerle Osmanlı ekonomisine çok önemli katkı sağlamaya başlamıştır.²⁵

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılın sonundan itibaren güç kaybetmeye başlaması Mısır ile olan ilişkilerini de etkilemiştir. Memluk beyleri devletin içine düştüğü zor durumdan istifade ederek bağımsız hareket etmek istemişler ve kendi aralarındaki üstünlük mücadelesi ile Mısır'da istikrarsızlığa yol açmışlardır. Bu mücadele sonrası 1766'da Bulutkapan Ali Bey Mısır'da idareyi ele almıştır.²⁶ Hicaz ve Suriye'de hakimiyet kuran Bulutkapan Ali Bey'e Avrupalı devletler askeri uzmanlar göndererek yardımcı olmuşlardır. Bulutkapan Ali Bey Osmanlı Devleti'nin zayıflığından yararlanarak bağımsızlığını ilan etmeye çalışmış ancak bunda başarılı olamamıştır.²⁷ Bulutkapan Ali Bey, Şam'ı alıp Akka'ya saldırdığında yenilerek ölmüştür. Osmanlı Devleti bu olayı takiben Mısır'a Halil Paşa'yı vali olarak göndermişse de²⁸ Memluk beyleri Mısır'a vali olmak için bu isyanlara devam etmişlerdir.²⁹ Bunun tipik örneklerinden biri Kölemen beylerinden İbrahim ve Murat Beylerin Rusya'nın İskenderiye Konsolosunun kışkırtmasıyla isyan etmeleridir. Bu iki bey arasındaki mücadeleyi sona erdirmek için İnebahtı Muhafızı Yeğen Mehmet Paşa Mısır Valisi olarak görevlendirilmiştir. 1785'te isyan bastırılrsa da kısa süre sonra tekrar başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Kırım'ı kurtarmak için başlattığı sefer sırasında çıkan bu isyan, iki beyin affedilmesi ile son bulmuştur. Osmanlı Devleti, Fransa'nın Mısır'ı işgaline

²³ Bu kanunname İslam hukuku, Osmanlı Devlet düzeni, Memluklu mevzuatı, Mısır'ın gelenekselleşen yönetim anlayışı içinde barındırıyor ayrıca halkın istek ve şikâyetlerine çözüm arıyordu. *Doğuştan*, c. 10, 318-321.

²⁴ Seyyid, M. (1990). *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 87-88.

²⁵ Hathaway, J. (2002). *Osmanlı Mısır'ında Hane Siyaseti-Kazdağların Yükselişi*. (Çev. Nalan Özsoy), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5.

²⁶ Uzunçarşılı, İ.H. (2003). *Büyük Osmanlı Tarihi*. C.5, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 429-434.

²⁷ Jankowski, J.P. (2000). *Egypt: A Short History*. Oxford: Oneworld Publications, 59.

²⁸ Uzunçarşılı, a.g.e.,432.

²⁹ Memluk beylerinin bu isyanlardaki amacı Mısır'ın bağımsızlığını sağlamak değildir. Osmanlı Padişahı isyanı bastıramaz ise isyancı Memluk Beyini vali tayin etmek zorunda kalıyordu. Yani isyan Mısır Valiliğine atanma sürecinin bir parçası haline gelmiştir. Karal, E. Z. (1938). *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu 1797-1802*. İstanbul: Milli Mecmua Basımevi,14.

kadar geçen sürede iktidarı iki, bey arasında paylaştırmış ve Mısır'da sükûneti sağlamaya muvaffak olmuştur.³⁰

18. yüzyılın sonuna gelindiğinde hem Memluk beyleri arasındaki rekabetin doğurduğu istikrarsızlık hem de İngiltere ve Fransa arasındaki Akdeniz hakimiyeti nedeniyle başlayan rekabet nedeniyle Osmanlı Devleti için Mısır'da hakimiyeti devam ettirmek daha da zorlaşmaya başlamıştır. Fransız General Napolyon Bonaparte 1798 yılında Fransa'nın Ortadoğu'daki etkinliğini artırmak ve İngiltere'nin Hindistan'daki sömürgeleri ile bağlantısını kesmek amacıyla Mısır'ı işgal etmiştir.³¹ Bu işgal ile birlikte Mısır, Osmanlı Devleti'ni uluslararası arenada en çok meşgul eden problem haline gelmiştir. 1803'e kadar devam edecek olan bu işgal sırasında Mısır'ın içine düştüğü kargaşa, Mehmet Ali Paşa'nın 1805'te Mısır'a vali olmasını sağlamıştır.³²

Mehmet Ali Paşa, Mısır'ın Fransızlar tarafından işgal edilmesinden sonra Osmanlı Devleti'nin Mısır'ı kurtarmak çeşitli bölgelerden topladığı askerlerden biridir.³³ Mehmet Ali Paşa, Fransa'nın Mısır'dan çekilmesi ve Hüsrev Paşa'nın Mısır Valisi olmasından sonra Mısır'da kalarak çeşitli askeri görevler almıştır.³⁴ Fransız işgalinin Mısır'da sebep olduğu kargaşanın kendisine önemli fırsatlar sunduğunun farkında olan Mehmet Ali Paşa, gizli entrikalar ile iktidarı ele geçirmek için uygun zamanı kollamaya başlamıştır.³⁵

Osmanlı Devleti, Kölemen beylerinin etkinliğine son verip Mısır'da hâkimiyetini sağlamlaştırmak için Hüsrev Paşa'yı Mısır Valiliğine göndermiş olsa da Mısır'da kontrolü sağlayamamıştır.³⁶ Hüsrev Paşa, Kölemenlere karşı verdiği mücadelede yıpranmış Mehmet Ali Paşa askeri ve siyasi kabiliyeti ile Mısır'a hakim olmayı başarmıştır. Osmanlı Devleti, 9 Temmuz 1805'te Hicaz'daki Vahhabi ayaklanmasını bastırmak karşılığında Mehmet Ali

³⁰ Clot, A. (2005). *Kölelerin İmparatorluğu Memluklerin Mısır'ı*. (Çev: Turhan Ilgaz). İstanbul: Epsilon Yayınları, 240-245.

³¹ Napoleon Bonaparte'nin Mısır'ı işgali hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Soysal, İ. (1999) *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789–1802)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

³² Brugman, J.(1997). *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*. Leiden: Brill Academic Publications, 4-5.

³³ 1769 tarihinde Kavala'da doğan Mehmet Ali Paşa, hayatının önemli bir kısmını ticaret ile uğraşarak geçirmiş ve yeteneği ve zekâsı ile öne çıkmıştır. Fransızların Mısır'a saldırısı sonrası Kavala Çorbacısı Hüseyin Ağa'nın gönüllü birliğinde komutan yardımcısı olarak görev yapmıştır. Mehmet Ali Paşa'nın içinde bulunduğu kuvvet, Köse Mustafa Paşa komutasında 1799 tarihinde Mısır'a ayak basmıştır. Çetin, A. (1998). *Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır Valiliği: Osmanlı Belgelerine Göre*. İstanbul: Fatih Ofset, 29-30.

³⁴ Mehmet Ali Paşa kırk yaşına kadar okuma yazma bilmemesine rağmen, zeki güçlü ve kararlı oluşu sebebiyle kısa sürede yüzbaşı olmuştur. Kariyerindeki esas yükselme ise Fransızları Mısır'dan çıkarmak için girişilen savaşta olmuştur. Richmond, J.C.B. (1977). *Egypt, 1798-1952: A Journey Towards a Modern Identity*. Routledge: Columbia University Press, 38.

³⁵ (1334). *Mısır Meselesi*. İstanbul: Matbaa-ı Amire, 4-5.

³⁶ Armaoglu, F. (2003). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 195.

Paşa'yı Mısır Valiliğine atamıştır.³⁷ Mehmet Ali Paşa'dan önce Mısır Valiliği görevini yürüten Hurşit Paşa Mısır'dan ayrılmadan önce bıraktığı notta; "Arkamda imparatorluğun en müthiş asisi olacak bir adam bırakıyorum. Sultanlarımızın hiçbir zaman ne onunki kadar kurnaz politikaları ne de onunki kadar kararlı ve güçlü adamları olmuştur" demiştir. Aslında bu kısa not Mısır'da yeni bir dönemin başladığını işaret etmekteydi.³⁸

Bu ifadeleri doğrularcasına Mısır'da bunlar yaşanırken Osmanlı Devleti olayları kontrol altında tutamamış ve Mehmet Ali Paşa'nın Mısır Valiliği'ni onaylamak zorunda kalmıştır.³⁹ Mehmet Ali Paşa, III. Selim'in kendisini mecbur kaldığı için vali olarak atadığının farkında olup Osmanlı Devleti ilişkilerinde başından itibaren karşılıklı güvensizlik yaşanmıştır.⁴⁰ Ancak Mehmet Ali Paşa'nın İngiltere'nin İskenderiye'deki işgaline Nisan 1807'de son vermesi üzerine Osmanlı Devleti ile ilişkilerde olumlu bir sürece girilmiş ve Mehmet Ali Paşa'ya güven duymaya başlamıştır.⁴¹

Mehmet Ali Paşa 1811'de Kölemen beylerini bertaraf ederek Mısır'daki hâkimiyetini güçlendirirken, II. Mahmut'un isteği ile de Hicaz bölgesinde uzun zamandır kargaşaya yol açan Vahhabi isyanlarını bastırmış ve böylece İslam dünyasındaki saygınlığını da artırmaya başlamıştır.⁴² Osmanlı Devleti ile yakınlaşan Mehmet Ali Paşa, 1821'de Girit ve Mora'daki Yunan ayaklanmasını bastırmıştır. Gösterdiği başarılar sebebiyle Mehmet Ali Paşa'ya Girit verilirken, oğlu İbrahim Paşa'ya da Mora valilikleri ve bunun yanı sıra emrine yirmi gemilik bir filo verilmiştir.⁴³ Ancak Mehmet Ali Paşa'nın Rusya karşısında Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakması üzerine II. Mahmut, Mehmet Ali Paşa'yı devirmeye çalışmıştır. Mehmet Ali Paşa'nın Babîâli'deki ajanları II. Mahmut'un amacını önceden haber alarak onu durumdan haberdar etmiştir.⁴⁴

³⁷ Kutluoğlu, M. H. (1998). *The Egyptian Question (1831-1841), The Expansionist Policy of Mehmet Ali Paşa in Syria and Asia Minor and The Reaction of The Sublime Porte*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 36.

³⁸ Sinoué, G. (1999). *Kavalalı Mehmed Ali Paşa: Son Firavun*. (Çev. Ali Cevat Akkoyunlu). İstanbul: Doğan Kitapçılık, 87.

³⁹ Osmanlı Devleti bu esnada ülkenin çeşitli yerlerinde ortaya çıkan isyanlar ve Rusya ile yaklaşan savaşla uğraşıyordu. Bu yüzden Mısır Valisi Hurşit Paşa'nın yerine Mehmet Ali Paşa'nın vali olarak tayini sırasında hem gelişmeler iyi takip edilememiş hem de ihtimaller üzerinde durarak bir politika izlemiştir. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 11, 397.

⁴⁰ Fahmy, K. (1998). *The Era of Muhammad Ali Pasha 1805–1848*. Dally, M.W. (Ed.). *The Cambridge History of Egypt, Vol.II, Modern Egypt from 1517 to the End of the Twentieth Century*. New York: Cambridge University Press, 146.

⁴¹ Altundağ, Ş. (1988). *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı ve Mısır Meselesi 1831-1841 I. Kısım*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 26-27.

⁴² Özer, S. Ö. (2007). *Osmanlı Devleti İdaresinde Mısır (1839-1882)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Elazığ, 114-117.

⁴³ İs-Sanafiri, İ.M. (1993). *Osmanlı-Mısır İlişkileri (1863-1882)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 5.

⁴⁴ Karal, E. Z. (1961). *Osmanlı Tarihi C5 Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 129.

Mehmet Ali Paşa, Yunan ayaklanmasını bastırması için Osmanlı Padişahı tarafından kendisine verilen görevi hemen kabul etmiştir. Ancak Mehmet Ali Paşa'nın asıl amacı isyanı bastırmaktan çok Suriye valiliğine sahip olmaktır.⁴⁵ Zaten uzun bir süredir Suriye'yi ele geçirmeyi planlamaktadır.⁴⁶ 1831'e gelindiğinde Mehmet Ali Paşa amacını gerçekleştirmek için uygun zamanın geldiğini görmüş ve harekete geçmeye karar vermiştir.⁴⁷ Bunun içinde Suriye'yi işgal etmek için Akka Muhafızı Abdullah Paşa'nın Mısır tüccarlarının mallarına el koyması ve ağır vergilerden kaçan 6000 Mısırlı köylüyü iade etmemesi üzerine ortaya çıkan anlaşmazlığı bahane etmiştir.⁴⁸ İbrahim Paşa, babasının emriyle Ekim 1831'de sefere başlamış ve kısa sürede bütün Suriye'yi ele geçirmiştir.⁴⁹ Mehmet Ali Paşa'nın görünürdeki amacı Abdullah Paşa'yı cezalandırmak olmasına rağmen⁵⁰ Akka'da kazandığı zafer sonrası Trablusşam, Akka Valilikleri ve Mısır Paşalığını da isteyince Osmanlı Devleti tarafından asi ilan edilmiştir.⁵¹ Ardından Edirne Valisi Ağa Hüseyin Paşa Mısır Valisi olarak atanarak Mehmet Ali Paşa'ya karşı hareket geçmiştir. Ancak o da İbrahim Paşa, kumandasındaki Mısır ordusuna Antakya ile İskenderun arasında 29 Temmuz 1832'de yenilmiştir.⁵² Mehmet Ali Paşa bu zaferden sonra Anadolu'da kargaşa çıkararak Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmak istemiştir.⁵³ İbrahim Paşa'yı durdurmak için yollanan Sadrazam Reşit Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu da Konya'da yenilmiştir. İbrahim Paşa Kütahya'ya kadar gelince Osmanlı Devleti diplomasi ile meseleyi çözmeye karar vermiştir.⁵⁴ Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı faaliyetlerine kısa sürede Avusturya, Rusya, Fransa ve İngiltere de müdahil olmuştur. Artık

⁴⁵ Mehmet Ali Paşa Yunan ayaklanmasının Mısır ekonomisine verdiği zararın farkındaydı. Ayrıca Yunan Ayaklanmasını bastırırsa modernleştirmek için yoğun çaba harcadığı ordusunun gücünü Avrupa devletlerine gösterebileceğini ve böylece İslam dünyasındaki saygınlığı arttırabileceğini düşünmüştür. Sinoué, *a.g.e.*, 248-249.

⁴⁶ Mehmet Ali Paşa 1811 yılında Mısır'daki Fransız Konsolosuna ve 1812'de de İngiliz Konsolosuna Suriye ve Filistin'i ele geçirme arzusunda olduğunu belirtmiştir. Kutluoğlu, M. H. (1997). Mehmet Ali Paşa'nın Suriye Seferi Öncesi Bu Bölgeye Yönelik Politikası ve Seferin Geri Planını Oluşturan Unsurlar. *Tarih Enstitüsü Dergisi* (Prof. Dr. M. Münir Aktepe'ye Armağan), 461.

⁴⁷ Yunan devletinin kurulmasının şokunu atlatabamış olan Osmanlı Devleti 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmış ancak yerine yeni bir ordu kuramamıştı. 1827'de Navarin'de donanması yakılan Osmanlı Devleti Rusya'nın ani saldırısı ile bu devlet ile savaşa girmiştir. Öte yandan ülkedeki siyasi bunalımlar bu sırada devam ediyordu. Altundağ, *a.g.e.*, 46.

⁴⁸ is-Sanafiri, *a.g.e.*, 8.

⁴⁹ Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih, 1789-1994*. İstanbul: Filiz Kitapevi, 170.

⁵⁰ Mehmet Ali Paşa Akka'yı ele geçirip Abdullah Paşa'yı cezalandırdıktan sonra burayı Osmanlı Padişahına iade edeceğini bildirmiştir. Sinoué, *a.g.e.*, 291.

⁵¹ Erim, N. (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, C. 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 292-293.

⁵² Karal, *Osmanlı*, 130.

⁵³ Yaman, T. M. (Nisan 1942). Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı Üzerine Anadolu ve Rumeli'ye Gönderilmiş Bir Emirname. *Tarih Vesikaları*, I (6), 426-427.

⁵⁴ Osmanlı Devleti İbrahim Paşa ile anlaşmak için Mustafa Reşit Paşa'yı Kütahya'ya göndermiş ancak Rusya, İngiltere ve Fransa'nın telkinlerine rağmen Mehmet Ali Paşa'ya ile görüşmeden bir sonuç alınamamıştır. Özer, *a.g.e.*, 128.

bu meseleyi tek başına çözemeyeceğini gören Osmanlı Devleti, Kasım 1832'de Namık Paşa'yı yardım istemek için İngiltere'ye göndermiştir.⁵⁵ Ancak Namık Paşa'nın bu girişiminden bir sonuç alınamamıştır.⁵⁶ İngiltere'den umduğunu bulamayan Osmanlı Devleti daha önce yardım teklifinde bulunan Rusya'ya yaklaşmıştır.⁵⁷ Görüşmeler sonrası Rus Karadeniz donanması İstanbul'a gelince Fransa, İngiltere ve Avusturya da harekete geçmiştir. İbrahim Paşa, bu süreçte Avrupalı devletler müdahale etmeden harekete geçmeyi ve sarayda bir ihtilal yaparak İstanbul'u ele geçirmeyi planlamıştır.⁵⁸ Mehmet Ali Paşa, buna İngiltere'nin Mısır'a saldırması gibi bir dizi olaya sebep olma ihtimali sebebiyle karşı çıkmıştır.⁵⁹ Sonuçta İngiltere ve Fransa'nın araya girmesi ile Osmanlı Devleti ile Mehmet Ali Paşa arasında 14 Mayıs 1833'te Kütahya Barış Antlaşması imzalanmıştır.⁶⁰ Her iki taraf da Kütahya Anlaşmasına bir mütareke olarak bakmıştır. II. Mahmut her zaman Mehmet Ali Paşa'yı ortadan kaldırılması gereken asi bir vali olarak görmüş⁶¹ ve antlaşma imzalanır imzalanmaz Mehmet Ali Paşa'dan intikam almak için uygun zamanı kollamaya başlamıştır.⁶²

II. Mahmut ve Mehmet Ali Paşa yeni bir savaş için askeri hazırlıkları sürdürürken, Fransa tarafları nihai bir anlaşma yapmaya ikna etmeye çalışmıştır. Mehmet Ali Paşa bir yandan da amacı olan bağımsızlık için diplomasi yürütmüştür. Ancak Avrupalı devletler buna şiddetle karşı çıkmışlardır.⁶³ II. Mahmut, Mehmet Ali Paşa karşısında zor durumda kalmasını şan ve itibarına indirilmiş büyük darbe olarak görse de Avrupa Devletlerinin yardımını istemeye devam etmiştir.⁶⁴

⁵⁵ Üç büyük devlet için en önemli problem Osmanlı saltanatının sona ermesinden ziyade Osmanlı Devleti'nin sona ermesi ile birlikte ortaya çıkacak öngörülmeleyen problemlerdi. Tukin, C. (1999). *Boğazlar Meselesi*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 176.

⁵⁶ İngiltere bu dönemde Mısır valiliğinin veraset usulüyle devam etmesini kesinlikle reddediyor ve Mısır'ın tüm ordu ve donanmasını Osmanlı Devleti'ne bırakmasını istiyordu. Namık Paşa, Mehmet Ali Paşa'ya karşı mücadele etmek için İngiltere'den istediği savaş gemisini de alamamıştır. Altundağ, Ş. (Temmuz 1942). Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı esnasında Namık Paşa'nın Yardım Talep Etmek Üzere 1832 Senesinde Memuriyet-i Mahsusa ile Londra'ya Gönderilmesi. *Belleten*, VI (23-24), 235-236.

⁵⁷ Ruslar Osmanlı Devleti'nin yıkılıp Mehmet Ali Paşa'nın önderliğinde güçlü bir devlet kurulmasını istememiştir. Bu yüzden, Konya'daki mağlubiyetten sonra Rus Büyükelçisi Osmanlı Padişahına istediği takdirde yardıma hazır olduklarını bildirmiştir. Armaoğlu, 19. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 203.

⁵⁸ İbrahim Paşa'nın amacı Sultan Mahmut'u tahttan indirerek yerine henüz 9 yaşında olan Abdülmecid'i geçirmektir. Özer, a.g.e., 131-132.

⁵⁹ Kutluoğlu, a.g.e., 32-33.

⁶⁰ Anlaşmaya göre, Mehmet Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa Mısır, Sudan, Cidde, Sayda (Filistin), Trablus (Lübnan), Şam, Halep, Adana valiliklerini alıyor ve Mehmet Ali Paşa affediliyordu. Ancak bu anlaşma ile geçici bir barış sağlanabilmiştir. Mısır meselesi Avrupalı devletlerin müdahalesi ile Şark Meselesi ile birleştirmiş ve Avrupalı devletlerin Osmanlı Devletine müdahalesini artırmıştır. is-Sanafiri, a.g.e., 10.

⁶¹ Karal, *Fransa-Mısır...*, 139.

⁶² Anderson, M. S. (1970). *The Eastern Question, 1774-1923: a Study in International Relations*. London: Macmillan St Martin's Press, 88.

⁶³ Özer, a.g.e., 136-137.

⁶⁴ Engelhard, E. (1999). *Tanzimat ve Türkiye*. (Çev. Ali Reşad). İstanbul: Kaknüs Yayınları, 35.

İngiltere ise, Osmanlı Devleti'nin Mısır meselesinde Rusya'ya daha fazla yaklaşmasını engellemek için harekete geçmeye karar vermiştir.⁶⁵ Mehmet Ali Paşa'nın en önemli gelir kaynağı olan tekel gelirleri, 16 Ağustos 1838'de Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yapılan Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi ile kesilmiştir.⁶⁶ II. Mahmut, İngiltere'nin desteğine rağmen Mehmet Ali Paşa'ya 24 Haziran 1839'da Nizip'te yeniden yenilmiştir. II. Mahmut bu mağlubiyetinin haberini alamadan vefat etmiştir.⁶⁷

II. Mahmut'tan sonra yerine en büyük oğlu Sultan Abdülmecid geçmiştir. Sultan Abdülmecid Mısır Meselesini çözmek için attığı adımlarla donanmasını kaybetmiştir.⁶⁸ Osmanlı Devleti'nin Nizip'te yenilmesi ve donanmasını kaybetmesi üzerine İngiltere, bu defa Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan yardım istemesini engellemek için harekete geçmiştir. İngiltere, Fransa, Rusya Avusturya ve Prusya Mısır meselesini bir Avrupa meseleyi haline getirerek çözmek için anlaşmışlar ve Osmanlı Devleti'nden kendilerine danışmadan Mehmet Ali Paşa ile anlaşma yapmamasını istemişlerdir.⁶⁹

Tüm bu gelişmeler yaşanırken Abdülmecid ile Mehmet Ali Paşa görüşmelere başlamış, Mehmet Ali Paşa, Suriye ve Mısır valiliklerinin veraset yoluyla devredilebilecek şekilde kendisine verilmesini istemiştir.⁷⁰ Ancak Avrupalı Devletlerin müdahalesi üzerine anlaşma sağlanamamıştır. Osmanlı Devleti bu aşamada Avrupalı Devletlerin desteğini sağlamak için 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiştir. Mehmet Ali Paşa ile Osmanlı Devleti arasında bir uzlaşma sağlanmayınca İngiltere, Osmanlı Devleti, Avusturya, Prusya ve Rusya 15 Temmuz 1840'da Londra Antlaşması'nı imzalamışlardır.⁷¹ Mehmet Ali Paşa, Fransa'nın desteğinden aldığı cesaretle bu anlaşmayı kabul etmemiştir.

⁶⁵ Marsot, A. L. S. (1984). *Egypt in Reign of Muhammad Ali*. Cambridge: Cambridge University Press, 238.

⁶⁶ Yücekök, A. N. (Mart 1968). Emperyalizm Yörüngesinde Osmanlı İmparatorluğu, 1838 Ticaret Sözleşmeleri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 23 (1), 401. II. Mahmut tekel gelirlerinin kesilmesiyle Mehmet Ali Paşa'nın böylece zayıflatılabileceği fikrini benimsemiştir. 16 Ağustos 1838'de Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi yapılmış Osmanlı Devleti tüm tekellere yasak koymuştur. Amaç, Mehmet Ali Paşa ve Mısır'ın ekonomik gücünü kırmaktır. Ancak bu antlaşma ile bütün Osmanlı ekonomisi büyük zarar görmüştür. Kütükoğlu, M. (1974). *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580-1838)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 86.

⁶⁷ Özer, a.g.e., 139.

⁶⁸ Mehmet Ali Paşa'nın eski hasmı Hüsrev Paşa'yı sadrazamlığa getiren Sultan Abdülmecid, bu atama nedeniyle Kaptan-ı derya Ahmet Fevzi Paşa'yı karşısına almıştır. Bunun üzerine Hüsrev Paşa ile öncelere varan husumeti sebebiyle Kaptan-ı derya Ahmet Fevzi Paşa Çanakkale'den çıkardığı donanmayı İskenderiye'ye götürerek Mehmet Ali Paşa'ya teslim etmiştir. Mehmet Ali Paşa'nın elini güçlendiren bu gelişme Osmanlı Devleti için tam bir felaket olmuştur. Nizip'te ordusunu kaybeden Osmanlı Devleti hiç savaşmadan donanmasını da kaybetmiştir. is-Sanafiri, , a.g.e., 12.

⁶⁹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 177.

⁷⁰ Tuncer, H. (2000). *19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri (1814-1914)*. Ankara: Ümit Yayıncılık, 35.

⁷¹ is-Sanafiri, a.g.e., 13. Anlaşmaya göre, Mısır babadan oğula geçmek üzere, Suriye ise Mehmet Ali Paşa'nın hayatı ile sınırlı olmak üzere Mehmet Ali Paşa'ya verilmiştir. Eğer Mehmet Ali Paşa bunu on gün içinde kabul ettiğini ilan etmez ise Suriye elinden alınacak ve sadece Mısır kendisine bırakılacaktı. Mehmet Ali Paşa'ya verilen ikinci on günlük sürede sadece Mısır Valiliği'ne razı olmaz ise Mısır kendisinden zorla alınacaktı. Karal, *Osmanlı*, 198.

Bunun üzerine 12 Eylül 1840'da hareket geçen müttefik devletler Suriye kıyılarını bombalayarak ele geçirmiştir. Mehmet Ali Paşa bu şartlar altında barış istemek zorunda kalmıştır. İngilizler ile Mehmet Ali Paşa arasında imzalanan 25 Kasım 1840 tarihli anlaşma ile Mısır valiliği Mehmet Ali Paşa'ya veraseten verilmiştir. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa Suriye'den vazgeçerek Osmanlı donanmasını iade etmeyi kabul etmiştir.⁷² Aslında, Osmanlı Devleti bu anlaşmadan memnun olmamıştır. Ancak İngiltere'nin telkini ile Osmanlı Devleti bu şartları kabul etmiştir. Bunun üzerine Abdülmecid, Mehmet Ali Paşa ile yeni bir çatışmanın ortaya çıkmasını engellemek için "Mısır Valiliği İmtiyaz Fermanı" ile Mısır ile ilişkileri yeniden düzenlemiştir.⁷³ Bu ferman ile birlikte Mısır meselesi çözülmüştür. Fermanın uygulanması İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya ve Prusya tarafından garanti altına alınmıştır. Bu garanti şu anlama geliyordu. Artık, Osmanlı-Mısır ilişkilerini düzenleyen bu belgeyi Padişah kendi iradesiyle değiştiremezdi. Bu yüzden ferman Osmanlı-Mısır ilişkilerini düzenleyen bir belge olmaktan ziyade uluslararası bir belge olmuştur. Mısır bu belgeyle Osmanlı Devleti'nden ziyade Avrupa'ya özellikle İngiltere'ye tabi olmuştur.⁷⁴

Mısır meselesi bu şekilde çözülmüştü. Ancak bu mesele Osmanlı Devleti'nin Boğazlar meselesi gibi yeni uluslararası sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır.⁷⁵ Bu fermanın sonra Osmanlı Devleti ile Mısır arasındaki ilişkiler düzelmiş, Mehmet Ali Paşa 19 Temmuz 1846'da İstanbul'a gelmiş ve padişah ile sık sık görüşmüştür.⁷⁶ Osmanlı-Mısır ilişkileri düzelmekle birlikte İngiltere ve Fransa'nın Hindistan Yolunu denetim altına almak için giriştikleri rekabet yeni problemler ortaya çıkarmıştır. İngiltere ve Fransa iki farklı proje ile bölgedeki etkinliklerini artırmak istemişlerdir. Fransa, Süveyş Kanalı'nın

⁷² Ünal, S. (1983). 1838-1841 Yılları Arasında Türk-İngiliz İlişkileri. *VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976), C.III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1554.

⁷³ Fermanla Mehmet Ali Paşa'nın hükümdara bağlılığına işaret edilerek Mısır valiliğinin sınırları belirlenmiştir. Ayrıca Mısır Valilerinin Mehmet Ali Paşa'nın sülalesinden, Osmanlı hükümdarı tarafından atanması karar verilmiştir. Hükümdar Mehmet Ali Paşa'nın sülalesinden en yaşlı erkek üyeyi vali olarak atayacak kızlar veya onların çocukları bu hakka sahip olamayacaktı. Bunun yanında Mısır Valisine verilen veraset imtiyazı onu diğer valilerden farklı kılmayacaktı. Tanzimat Fermanı ve Osmanlı Devleti'nin diğer devletler ile imzaladığı antlaşmalar Mısır'da da geçerli olacaktı. Osmanlı Devleti'nde kabul edilen nizam ve kanunlar Mısır'da da geçerli sayılacak Mısır'da iç güvenliği sağlamak için 18.000 askerden oluşan bir silahlı güce sahip olacaktı. Mısır padişahın izni olmadan savaş gemisi yapamayacaktı. Bu şartlar eğer Mısır valileri uymaz ise Mısır'a verilen imtiyazlar kaldırılacaktı. Karal, *Osmanlı*, 201-202.

⁷⁴ Özer, a.g.e., 149.

⁷⁵ Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'nin yaşanan kriz boyunca Boğazları koruma konusunda gösterdiği zafiyetten derin kaygı duymuşlardır. Bu yüzden 3 Temmuz 1841'de İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Prusya ve Osmanlı Devleti bir araya gelerek Londra Boğazlar Antlaşmasını imzalamıştır. Karal, *Osmanlı*, 207.

⁷⁶ Özer, a.g.e., 150.

açılmasını⁷⁷ isterken İngiltere, Kahire'yi Süveyş'e ve İskenderiye'ye demiryolu ile bağlamak istemiştir. Mehmet Ali Paşa, Mısır'ı İngiltere'ye borçlu kılacağı için İngiliz Projesini, Mısır'ın hedef haline getireceği endişesi ile Süveyş Kanalı projesini reddetmiştir.⁷⁸ Mehmet Ali Paşa ömrünün son günlerinde akli dengesini kaybetmiştir. Osmanlı Devleti de İbrahim Paşa'yı Mısır Valisi olarak daha Mehmet Ali Paşa sağken atamıştır. İbrahim Paşa babasının aksine Osmanlı değil Mısırlı gibi hareket etmiştir. Mehmet Ali Paşa sadece askeri ve ekonomik açıdan Osmanlı Devleti'nden bağımsız olmayı tercih ederken, İbrahim Paşa tam bağımsız bir devlet oluşturmayı amaçlamıştır. İbrahim Paşa babasından önce vefat etmiştir. Yerine Mısır Eyalet Fermanı'na göre Abbas Paşa atanmıştır. Mehmet Ali Paşa 20 Ağustos 1849'da vefat etmiştir.⁷⁹ Mehmet Ali Paşa döneminde yaşananlardan ders çıkaran Abbas Paşa, Mısır'ın idaresinde birine bağlılık zorunluysa dedesi Mehmet Ali Paşa gibi konsoloslara değil de, Osmanlı Padişahına bağlı olmayı tercih edeceğini açıkça ifade etmiştir. Abbas Paşa da 14 Temmuz 1854'te köleleri tarafından boğularak öldürülmüştür. Mısır Veraset Fermanı gereğince yerine Mehmet Ali Paşa'nın dördüncü oğlu Sait Paşa vali olmuştur.⁸⁰

Sait Paşa Mısır Valisi olunca Abbas Paşa'nın zamanında başlayan Kırım Harbinde Osmanlı Devleti'ne olan desteğini sürdürmüştür. Said Paşa döneminde Mısır'ın kaderini değiştiren, önemli hadise Süveyş Kanalı'nın açılması için çalışmaların başlaması olmuştur. Said Paşa'nın Fransızlara verdiği imtiyaz Osmanlı Devleti ile Mısır'ı yeniden karşı karşıya getirmiştir. Çünkü İngiltere bu imtiyaz sebebiyle Osmanlı Devleti'ne baskı yapmıştır.⁸¹ Bunun üzerine Osmanlı-Mısır ilişkileri gerilmiş; hatta Said Paşa savaş hazırlıkları yapmaya başlamıştır. Said Paşa bu dönemde ayrıca Mısır İmtiyaz Fermanı'nı çiğneyerek Fransa'da kendi adına para bastırmış, Mısır'da dış borçlanmanın kapısını açmış ve Süveyş Kanalı meselesini halledemeden 1863'te vefat etmiştir.⁸²

Sait Paşa'nın ölümü sonrası yerine İsmail Paşa geçmiştir. İsmail Paşa'nın öncelikli hedefi, 1841'de yayınlanan fermanı kurtulmak ve Mısır'ın bağımsızlığını sağlamak olmuştur. İsmail Paşa, hem Mısır'da yapacağı işlerde Avrupa ülkelerinin desteğini kazanmaya çalışmış hem de Osmanlı Devleti'nden yeni imtiyazlar almak için devlet

⁷⁷ Süveyş Kanalı'nın açılması ve Osmanlı Devleti üzerindeki etkisi hakkında bakınız. Akalın, D. (2011). *Süveyş Kanalı (Açılışı ve Osmanlı Devletine Etkisi 1854-1882)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı, Denizli.

⁷⁸ Sinoué, a.g.e., 87.

⁷⁹ Özer, a.g.e., 152.

⁸⁰ is-Sanafiri, a.g.e., 16-17.

⁸¹ Altundağ, Ş. (1977). Mısır. *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*. C. 10. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 87-88.

⁸² Sanafiri, a.g.e., 19-20

adamlarına hediye ve rüşvet vermiştir.⁸³ Sultan Abdülaziz başta olmak üzere devlet erkânına karşı bu lütufkâr tutumu İsmail Paşa'nın İstanbul'daki konumunu güçlendirmiştir. İsmail Paşa Osmanlı Devleti'ne karşı aynı zamanda casusluk faaliyeti de yürütmüştür.⁸⁴ İsmail Paşa, Sultan Abdülaziz'i İstanbul ziyareti sırasında Mısır'a davet etmiştir. Sultan Abdülaziz'in bu daveti kabul etmesi önemli bir olaydı. Çünkü Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden sonra buraya hiçbir Osmanlı Padişahı gitmemişti.⁸⁵ Sultan Abdülaziz'in bu ziyaretteki amaçlarından biri Mısır'ı merkeze yeniden yaklaştırmaktı.⁸⁶ Sultan Abdülaziz'in Mısır'ı ziyarete karar vermesi Avrupa'da endişe ve tepkiye sebep olmuştur. Bu tepkiler karşısında Sultan Abdülaziz, ziyaretinin siyasi bir amacı olmadığını açıklamak zorunda kalmıştır.⁸⁷ Süveyş Kanalı'nın açılması sebebiyle İngiltere ve Fransa'nın yoğun bir rekabete girdiği bir dönemde yapılması ziyaretin önemini daha da artırmıştır. On gün süren bu ziyaret İsmail Paşa'nın konumunu güçlendirmiştir. Ayrıca bu ziyaret sayesinde İngiliz ve Fransızların, İsmail Paşayı Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtma planlarının önüne geçilmiştir.⁸⁸ İsmail Paşa döneminde bir diğer gelişme de Süveyş Kanalı'nın açılması ile ilgili anlaşmanın Osmanlı Devleti'nce imzalanması olmuştur. İsmail Paşa, Said Paşa döneminde yapılan anlaşmadan memnun değildi ve bu anlaşma ile Süveyş Kanalı Şirketine verilen imtiyaz alanlarının da Mısır'da sömürge yönetimi olduğu algısı oluşturduğunu düşünüyordu. Valilik fermanını almak üzere İstanbul'a gittiğinde İsmail Paşa Osmanlı Devleti'nin Süveyş Kanalı Meselesi hakkındaki görüşünü öğrenmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nde kaldırılmış olan angarya usulü ve Süveyş Kanalı Şirketi'ne kanal çevresindeki toprakların terki Osmanlı Devleti için kabul edilemezdi. Nitekim bu şartlarda bir iyileştirme olduktan sonra Osmanlı Devleti 1866'da Mısır hükümeti ile Kumpanya arasında yeniden yapılan kontratı onaylamıştır.⁸⁹

İsmail Paşa döneminde Osmanlı-Mısır ilişkilerinde meydana gelen bir diğer önemli gelişme, Mısır'da veraset usulünü değiştirmiş ve İsmail Paşa'nın kendi soyundan gelenlerin

⁸³ Karal, E. Z. (1983). *Osmanlı Tarihi*. C.7. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 39.

⁸⁴ Kuntay, M. C. (2010) *Namık Kemal Yakın Tarihten Temel Kaynaklar ve Belgeler*. C.I. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 314.

⁸⁵ Öztuna, Y. (2011). *Osmanlı Devleti Tarihi I*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 531.

⁸⁶ is-Sanafiri, a.g.e., 30.

⁸⁷ Sultan Abdülaziz 4 Nisan 1863'te çıktığı seyahatte İskenderiye'de büyük coşku ile karşılanmıştır. İskenderiye'de yabancı konsolosları kabulü esnasında yaptığı konuşmada Avrupa devletlerinin düşündüğünün aksine bu ziyaretin amacının Mısır Valisi'nin yetkilerini azaltmaktan ziyade artırmak olduğunu söylemiştir. Aksüt, A. K. (1944). *Sultan Aziz'in Mısır ve Avrupa Seyahati*. İstanbul: Ahmet Saitoğlu Kitabevi, 7-17.

⁸⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi C7*, 39-40.

⁸⁹ is-Sanafiri, a.g.e., 40-43.

vali olmasını sağlamasıdır.⁹⁰ İsmail Paşa'nın Mısır veraset sisteminde yaptığı değişiklik sonrası Mısır'ın bağımsızlığını sağlamak için çalışmalara hız vermiştir. İsmail Paşa, Fransa İmparatoru III. Napolyon'un desteğini alarak diğer valilerden farklı bir unvana sahip olmak istediğini açıklamıştır. Nihayetinde İsmail Paşa yaptığı baskı sonucunda 1867 tarihli fermanla "Mısır Hidivi" unvanı almıştır. İsmail Paşa böylece diğer Osmanlı valilerinden farklı olarak daha büyük ve nüfuz sahibi bir unvana kavuşmuştur. İsmail Paşa'nın inşaatı tamamlanan Süveyş Kanalı'nın açılışı için çıktığı Avrupa seyahatinde bağımsız bir hükümdar gibi davranması ve silahlanması Osmanlı Devleti'nin tepkisini çekmiştir. Osmanlı Devleti, Süveyş Kanalı'nın açılmasına günler kala 1841 tarihli Ferman'a geri dönerek İsmail Paşa'nın yetkilerini azaltmak istemiştir.⁹¹

İsmail Paşa ise Süveyş Kanalı'nın açılması sırasında yapılacak şenliklerde Mısır'ın bağımsızlığını ilan etmeyi planlamış; ancak Avrupalı devletler onu bu fikirden vazgeçirmişlerdir. Osmanlı Devleti ile Mısır Valiliği arasında bu gerginlik devam ederken Süveyş Kanalı 13 Kasım 1869'da açılmıştır.⁹² Süveyş Kanalı açıldığında törene Fransız İmparatoriçesi, Prusya Prensi, Hollanda Prensi Avusturya-Macaristan İmparatoru ve Mısır Hıdivi katılmış ancak İngiltere törene temsilci göndermemiştir. Bunun yanında Kanalı açılmasından sonra geçiş ücretini ödeyerek Kanaldan yararlanan ilk gemide İngiliz bandıralıdır.⁹³

Osmanlı Devleti, İsmail Paşa'nın yetkilerini sınırlayan yeni fermanlar yayınlamakla birlikte sorunları çözememiştir. İsmail Paşa, 1870'de Mısır'da devlet dairelerinde Türkçe yerine Arapça kullanılması yönünde bir irade yayınlamış ve Rusya ile anlaşma teşebbüslerinde bulunmuştur. Aslında İsmail Paşa topraklarına Suriye ve Irak'ı ekleyerek büyük bir Arap Devleti kurmayı ve Sudan'ı ele geçirmeyi amaçlamıştır.⁹⁴ Osmanlı Devleti'nin yasaklamasına rağmen yeni istikrazlar yapmıştır. Bunun yanı sıra, İsmail Paşa babası İbrahim Paşa'nın Paris'te bir heykelini yaptırmıştır. Bu heykelin alt

⁹⁰ Ancak veraset sisteminde meydana gelen değişiklik öncesinde Mısır valisi olacak olan Fazıl Paşa'nın valiliği engellenince Fazıl Paşa Sultan Abdülaziz'e muhalif olan "Yeni Osmanlılar" hareketini desteklemeye başlamıştır. is-Sanafiri, *a.g.e.*, 51.

⁹¹ is-Sanafiri, *a.g.e.*, 63-65.

⁹² İnal, M. K. (2013). *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*. Ali Berktaş (Editör). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 330.

⁹³ İngiltere'nin bu tutumu onun Kanalı önemsemediği anlamına gelmiyordu. İngiltere'de muhalefette bulunan Glasdstone "bu suyunun sahibi kim olursa olsun İngiltere kanaldan ekonomik ve stratejik olarak daima yararlanacaktır" sözleriyle Kanalı İngiltere için önemini özetlemiştir. Sagay, R. (1972). *XIX.ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası, 27- 65.

⁹⁴ Karahan, A. (1973). Bilinmeyen Bir Mektubuna Göre Ali Suavi'nin Kişiliği ve Mısır Yönetiminde Bir Afrika Devleti Kurma Hayali. *VII. Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiriler 25-29 Eylül 1970*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 586-590.

kısımında iki resim vardı. Resimlerden bir tanesi Mısırlı kumandanların Akka'yı fethini canlandırıyor diğeri ise Konya Savaşı'nda Osmanlı askerlerinin Mısırlıların ayakları altında çiğnenmesini temsil ediyordu. Osmanlı Devleti'nin itirazı ile bu resimler sökülmüştür. İsmail Paşa İstanbul'a gelerek Osmanlı Devleti ile ilişkilerini yeniden düzene sokmaya çalışmış ve 1841 tarihli fermanndan itibaren Mısır'a verilen imtiyazları bir ferman altında toplamayı başarmıştır. Ancak 1873 tarihli bu ferman Mısır'a Osmanlı Devleti'ne sormadan istikraz hakkı vererek Mısır'ın borçlanmasını daha da hızlandırmış ve İsmail Paşa bağımsız bir hükümdar gibi hareket etmeye devam etmiştir.⁹⁵

II. Abdülhamid'in tahta çıkması ile Osmanlı-Mısır ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. II. Abdülhamid göre, Mısır Hidivliği Osmanlı Devleti'nden gasp edilmişti. Bu yüzden Mısır Hidivleri ile yakın ilişki içine girmekten sakınmış ve onlardan gelen hediyeleri de kabul etmemiştir.⁹⁶ İsmail Paşa, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonrası Berlin Kongresi'nde Mısır'ın durumunun da tartışılmasını ve Mısır'a bağımsızlık verilmesini istemiş; ancak Avrupalı devletler buna yanaşmamışlardır.⁹⁷ Sonuçta Sultan II. Abdülhamid 1879 tarihinde İsmail Paşa'yı azletmiş yerine oğlu Mehmet Tevfik Mısır Valisi olmuştur.⁹⁸

İsmail Paşa'nın azline rağmen Mısır'ın ekonomik problemleri bir türlü çözülememiştir. Bu problemler, Mısır'da asker ve sivil kesimlerde muhalefetin yükselmesine sebep olmuştur. 1881'e gelindiğinde yabancı karşıtı Urabi Paşa adlı Arap asıllı bir subay önderliğinde bir grup asker ayaklanmıştır. Meşrutiyet ile birlikte genişleyen sivil muhalefetin önemli güçlerinden biri olarak ortaya çıkan Vatan Partisi (el-Hibu'l Vatani) Mısır'daki ekonomik, sosyal ve siyasal krizin sebebi olarak yabancıları görmüştür. Vatan Partisi'nin faaliyetleri İngiltere ve Fransa tarafından hoş karşılanmamıştır.⁹⁹ Urabi Paşa, bu dönemde Mısır ekonomisini yabancı denetiminden kurtarmayı ve hıdivin otoritesini anayasal zeminde kısıtlamayı amaçlamıştır. Tevfik Paşa, Urabi Paşa'nın bu faaliyetlerine karşı yabancı devletlerden yardım istemiştir.¹⁰⁰ Urabi Paşa orduda bazı düzenlemeler yapmak isteyince İngiltere ve Fransa durumu kontrol altına almak için Mısır'a donanma göndermişlerdir. Urabi Paşa muhtemel bir İngiliz işgaline karşı askeri

⁹⁵ is-Sanafiri, *a.g.e.*, 99-101.

⁹⁶ Tahsin Paşa, (1990). *Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamit*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 148.

⁹⁷ Özer, *a.g.e.*, 220.

⁹⁸ Abbās II, Khedive of Egypt, (1998). *The last Khedive of Egypt: Memoirs of Abbas Hilmi II*. UK: Ithaca Press, 43.

⁹⁹ Özger, Y. (2010). Mısır'ın İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısına Dair II. Abdülhamit'e Sunulan Bir Layiha. *History Studies Ortadoğu Özel Sayısı / Middle East Special Issue 2010*, 306

¹⁰⁰ Cleveland, W.L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. (Çev. Mehmet Harmancı). İstanbul: Agora Kitaplığı, 114.

tedbirler alınca İngilizler Mısır'ı 1882'de işgal etmek için harekete geçmiştir.¹⁰¹ İngiliz ordusu İskenderiye ve İsmailiye'yi işgal etmiştir. Mısır ordusu Tel el-Kebir'de İngiliz ordusuna yenilmiştir.¹⁰² 1883'te Mısır'a gelen Lord Cromer 1907'e kadar Mısır'da sömürge valisi gibi görev yapmıştır. İngiltere başlangıçta Mısır'daki işgalin geçici olduğunu ilan etmiştir. Ancak bu işgalin ne zaman sona ereceğine dair bir tarih vermemiştir.¹⁰³

İngiltere bu işgal ile Süveyş Kanalı üzerinde egemenlik kurarak sömürge yollarını güvence altına almıştı. Osmanlı Devleti, İngiltere'nin 1882'de Mısır'ı işgal etmesi karşısında etkin bir önlem alamamıştır. Çünkü bu sırada 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Berlin Antlaşmaları ile ortaya çıkan yeni problemler ile uğraşıyordu. Üstelik İngilizleri Mısır'dan zorla çıkarmaya gücünün yetmeyeceğinin diğer Avrupa devletlerinin ise bu konuda kendine yeterince yardım etmeyeceğinin farkındaydı. Bu şartlar altında İngiltere ile anlaşma yoluna gitti. İki taraf arasında İstanbul'da 24 Ekim 1885 tarihinde meselesinin çözülmesi için ne tür adımlar atılacağına dair bir antlaşma imzalanmıştır. Böylece, Osmanlı Devleti, Mısır'da düzenin sağlanması sonrasında İngiliz işgalinin sona ereceğini kabul ederek İngiliz işgalini hukuki olarak tanımıştır. İngiltere işgalin devamlı olması için başta ordu olmak üzere Mısır yönetiminde önemli değişiklikler yapmıştır. 20. yüzyılın başında İngiltere, Mısır'da kesin bir şekilde kalmak için önündeki en önemli engel olan Fransa engelini kaldırmıştır. I. Dünya Savaşı'na doğru giderken İngiltere ve Fransa birbirine yaklaşmış ve İki ülke arasında 1904'te yapılan anlaşma ile Fransa, İngiltere'nin Mısır'daki işgalini tanımıştır.¹⁰⁴ Mısır 1882'den sonra Osmanlı egemenliğinde bulunmakla beraber iç ve dış işlerinde Hidiv'in yetkili olduğu, İngiliz işgali altında olan bir ülkeydi. Bu karmaşık statüsü ile Mısır'ın I. Dünya Savaşına kadar Osmanlı Devleti ile bağı zayıflamıştır. Ancak filli olarak İngiltere tarafından yönetilen Mısır, hukuki olarak hala Osmanlı Devleti'ne bağlı olmaya devam etmiştir.¹⁰⁵

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı başladığında Kıbrıs adasını ilhak eden İngilizlerin kısa süre sonra Mısır'a saldıracağını biliyordu. Üstelik Mısır, İngiltere'nin Çanakkale ve İskenderun'a yapmayı planladığı çıkarma için stratejik öneme sahipti. Eğer Osmanlı Devleti zamanında davranır ve Mısır'da kontrolü sağlar ise Hindistan ve Avustralya'dan gelecek İngiliz kuvvetlerinin Anadolu'daki savaşa desteği engellenebilirdi. Dönemin

¹⁰¹ Yaramış, A. (Aralık 2007). Mısır'da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği (1883–1907). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 124.

¹⁰² Marsot, a.g.e., 74.

¹⁰³ Yaramış, a.g.m., 59

¹⁰⁴ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 382-384.

¹⁰⁵ Uçarol, R., (1989). *Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919) Askeri ve Siyasi Hayatı*. İstanbul: Filiz Kitapevi, 153.

Başkomutan Vekili Enver Paşa bölgeyi iyi tanıyordu. Üstelik Osmanlı Devleti 1882'den beri işgal altında tutulan Mısır'da ki İngiliz varlığına son vermek istiyordu.¹⁰⁶ V. Mehmet Reşat, Mısır'ın kurtarılması için harekete geçildiğini bildiren ve Mısırlıların bu savaşa destek vermesini isteyen bir bildiriye Mısır'da yayınlamıştır. Artık Hidivlik haklarını kullanmaz halde olan Abbas Hilmi Paşa bir bildiri yayınlayarak padişahın bu kararına Mısırlıların destek olmasını ve Osmanlı ordularına yardımcı olmalarını istemiştir.¹⁰⁷ Süveyş Kanalı Harekâtı için Cemal Paşa komutasındaki 4. Ordu görevlendirilmiştir. Cemal Paşa'nın yanında Binbaşı Ali Fuat (Cebesoy), Binbaşı Refet (Bele) ile Şam'a hareket etmiştir. Cemal Paşa İstanbul'dan ayrılmadan önce verdiği demeçte "İslam'ın açıkça malı olan Mısır'ı İngilizlerin elinden almaya gidiyorum" demiştir.¹⁰⁸ İngilizlerin Mısır'da Osmanlı Devleti egemenliğine son verdiklerini duyurdukları günlerde Süveyş Kanalı Harekâtı için Osmanlı Ordusu harekete geçmeye başlamıştır. Uzun bir çölü aştıktan sonra 3 Şubat 1915'te Osmanlı Ordusu Süveyş Kanalı'na taarruz etmiştir. Cemal Paşa'ya bu planın başarısını biraz da Osmanlı Ordusunun varlığından cesaret alan Mısırlı vatanseverlerin İngilizlere karşı isyan etmesine bağlamıştır. Mısırlıların heyecanını artırmak için ön saflarda Arap kökenli askerlere görev verilmiştir. Ancak Süveyş Kanalı Harekâtı başarısız olmuştur. Harekât esnasında Mısırlı Araplar ayaklanmamışlardır. Harekât başarısız olunca daha fazla zayıat vermemek için ordu 5 Şubat 1915'te Süveyş Kanalı'dan ayrılmıştır.¹⁰⁹ Aynı günlerde İngiltere'nin Mısır'daki Yüksek Komiseri Hey Mc. Mohan, Mekke Şerifi Hüseyin ile görüşerek Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandırmak için büyük bir Arap ayaklanması için hazırlık yapmaklaydı.¹¹⁰ Ancak Mekke Şerifi Hüseyin önderliğinde çıkan Batı destekli bu Arap ayaklanmasına Mısır'dan destek sınırlı olmuştur. Çünkü Mısırlı Araplar İngiltere'nin Osmanlı Devleti tarafından yenilerek Mısır'dan çıkarılacağına ve Arap isyanlarının bastırılacağına inanmışlardır.¹¹¹

I. Dünya Savaşı bitince önce Osmanlı Devleti 10 Ağustos 1920'de imzaladığı Sevr Antlaşması ile ardından Türkiye Cumhuriyeti 24 Temmuz 1923'de imzaladığı Lozan Antlaşması ile 5 Kasım 1914'ten itibaren Mısır ve Sudan üzerindeki egemenlik

¹⁰⁶ Karal, E.Z. (1999). *Osmanlı Tarihi C9*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 424-425. I. Dünya Savaşı'nda Mısır'da yaşanan gelişmeler için bkz: Polat, G.Ü. (2015). *Osmanlı Devleti ve İngiltere Ekseninde I. Dünya Savaşı Yıllarında Mısır*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

¹⁰⁷ Bayur, Y.H. (1983) *Türk İnkılap Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 402-403.

¹⁰⁸ Cemal Paşa, (1959). *Hatıralar*, (Yayına Hazırlayan: Bahçet Cemal). İstanbul: Selek Yayınları, 156.

¹⁰⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi C9*, 426-428.

¹¹⁰ Reguer, S. (1976). *Winston Churchill and The Shaping of the Middle East, 1919-1922*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Columbia University, ABD, 13

¹¹¹ Berkes, N. (1969). *Arap Dünyasında İslamiyet Milliyetçilik Sosyalizm*, İstanbul: Köprü Yayınları, 96.

haklarından vazgeçmiştir.¹¹² Böylece Osmanlı Devleti'nin dört yüzyıl süren Arap dünyasındaki hâkimiyetinde önemli bir toprak olan Mısır'ı da kaybetmiştir. Osmanlı Devleti hâkimiyeti döneminde zaman zaman merkezi otoriteye bağlama cabaları olsa da bölgenin özerk yapısını korumuş ve Müslüman olmayanlardan bu coğrafyayı korumuştur.¹¹³ I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Devleti'ne karşı Batı ile işbirliği yapan Arap dünyasında savaş bitince Batı'ya karşı büyük bir öfke ortaya çıkmıştır. Batılılar Araplara Osmanlı Devleti'ne isyan karşılığında bağımsızlık vadetmişlerdir. Ancak Batılılar bağımsızlık vaatlerini yerine getirmedikleri gibi Arap dünyası parçalanmış ve Arap dünyası Türk egemenliğinden İngiliz ve Fransız egemenliğine geçmiştir.¹¹⁴

Arap dünyasında başlayan bağımsızlık hareketi Osmanlı Devleti'ne karşı Batının teşviki ile ortaya çıkmıştı. Ancak bu mücadele Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte ona karşı değil İngiltere ve Fransa'ya karşı yürütülmüştür. Arap dünyasında İngiltere ve Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesinin yürütüldüğü günlerde Türkiye'de bu devletlere karşı bağımsızlık mücadelesi yürütülüyordu. Yani Araplar ve Türkler bağımsızlık mücadelelerini aynı anda aynı devletlere karşı yürütmüşlerdir.¹¹⁵ I. Dünya Savaşı bittiğinde Mısırlı aydınlar Türkiye'deki Milli Mücadele ile ilgili gelişmeleri yakından takip etmeye başlamıştır. Çünkü Avrupalı sömürgecilerden kurtulmak ve bağımsızlığını kazanmak isteyen Mısırlı Arap aydınlar Anadolu'da ki mücadelenin kendi ülkeleri için örnek olabileceğini düşünmüşlerdir.¹¹⁶

Üstelik I. Dünya Savaşı sona erdiğinde uluslararası ortam Mısır'ın bağımsızlığını elde etmesi için de uygundur. Mısırlı aydınlar Türkiye'deki Milli Mücadele'yi bağımsızlık savaşı olarak görmelerine rağmen ülkelerindeki işgalci İngilizlere karşı bir savaş başlatmamışlardır.¹¹⁷ Mısır basınında Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa hakkında haberlere rastlamak mümkündür. Örneğin, El-Ahram¹¹⁸ Gazetesi'nde Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi ve Mustafa Kemal Paşa hakkında haberler yayınlanmış ve I. Dünya Savaşı

¹¹² Erim, *a.g.e.*, 562. Ayrıca: Dustur, 3. Tertip, Cilt 5, 31.

¹¹³ Mansfield, P. (1975). *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*. (Çev: Nuran Ülken). İstanbul: Sander Yayınları, 91-92.

¹¹⁴ Hollstein, W. (1975). *Filistin Meselesi: Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi*. (Çev. Cemal E. Ertuğ). İstanbul: Yücel Yayınları, 123-124.

¹¹⁵ Kürkçüoğlu, Ö. (1972). *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası 1945-1970*, Ankara: Sevinç m-Matbaası, 5.

¹¹⁶ Şimşir, B.N. (1999). *Doğunun Kahramanı Atatürk*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 41.

¹¹⁷ Lacouture, J., Lacouture, S. (1958). *Egypt in Transition*. (Translated by Francis Scarfe). New York: Criterion Books, 86.

¹¹⁸ Al Ahram Gazetesi 5 Ağustos 1876'dan itibaren yayın hayatına başlamıştır. Zengin bir içeriğe sahip olan gazete güncel konuların yanında yerli ve yabancı politik ve ekonomik konular hakkında önemli ve ölçülü analizleri ile dikkat çekmiştir. Ayalon, A. (1995). *Press in the Arap Middle East A History*. New York: Oxford University Press, 43.

sonrasında Mısır'ın hukuki durumu ve Osmanlı Devleti'nin bir parçası olup olmadığı hakkında tartışmalar yapılmıştır. Milli Parti,¹¹⁹ I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti'nin Mısır'daki egemenlik haklarının sona ermediğini iddia etmiştir. Vafd Partisi¹²⁰ ise bu fikre karşı çıkmıştır. İstanbul'un işgali ve İtilaf Devletleri'nin Anadolu'da gerçekleştirdikleri haksız saldırılar, Mısır'da tepki ile karşılanmış; hatta 1918'de gizli bir şekilde kurulan Sunisi Hareketi,¹²¹ Milli Mücadele'nin lider kadrosuna İngilizlere karşı ortak mücadele etme çağrısı yapmıştır.¹²²

Mısır'da Milli Mücadele'ye yönelik destek bunlarla sınırlı kalmamış; Mısır Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1921 yılında Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Ankara şubesine Yunan işgali sırasında zarar uğrayan köylülere verilmek üzere para yardımı da yapmıştır.¹²³ Bunun yanında, Mısır'da Milli Mücadele'ye karşı olan gruplar ve yayınlar da olmuştur. Örneğin El-Mukattam¹²⁴ Gazetesi, Kuvayı Milliye'yi Bolşevikler tarafından desteklenen ve İtilaf Devletleri karşısında önemsiz bir güç olarak takdim ederek Mısır kamuoyundaki Milli Mücadele'ye yönelik desteğin zayıflamasını hedeflemiştir.¹²⁵

Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanması Mısır'da büyük yankı uyandırmıştır. İzmir'in Yunan İşgalinden kurtulması Kahire'de sevinç gösterileri ile karşılanırken Mısır aydını bu zaferi doğunun batıya karşı kazandığı bir zafer olarak değerlendirilmiştir.¹²⁶

Mısır'ın Türkiye'ye verdiği destek Milli Mücadeleden sonra da devam etmiştir. Mısır Kadınlar Derneği, Mustafa Kemal Paşa'ya tebrik telgrafı yollarken, Fransa'nın Toulouse şehrindeki Mısır Derneği, İzmir'in kurtarılması sonrası Türkiye'nin Paris temsilcisi Ahmet Ferit Bey'e gönderdiği telgrafta Mustafa Kemal Paşa'dan "Doğunun

¹¹⁹ Milli Parti (Al-Hizb Al-Watani Al-Hurr): 1879'da Mısırlı milliyetçiler tarafından kurulmuştur. Pan İslamist ve sömürgecilik karşıtı olan parti, Mısır'ı Avrupa'nın ekonomik tahakkümünden kurtararak anayasal bir rejim kurmayı hedeflemiştir. King, J. W. (1989). *Historical Dictionary of Egypt*. Cairo: American University in Cairo, 328.

¹²⁰ Vafd Partisi (Wafd Party): Saad Zaghlul başında bulunduğu Mısır'ın İngiltere'den tamamen bağımsız olmasını savunan bir grup milliyetçi tarafından 1919'de kurulmuştur. Mısır'ın en önemli milliyetçi partisidir. Mısır'da tüm serbest seçimlerde önemli başarılar kazanmıştır. King, *a.g.e.*, 630.

¹²¹ Sunusi Hareketi, Sidi Muhammed bin Ali es-Senusi tarafından 1837'de Kuzey Afrika'da kurulan dinsel ve siyasal harekettir. İslam dünyasının siyasi bütünlüğünü sağlamayı amaçlayan hareketin taraftarları II. Dünya Savaşı'nda Kuzey Afrika'da İngiliz ordularına büyük destek olmuştur. Büyük Senussi torunu İdris 1951'de Libya Kralı olmuş ancak 1969'da Albay Muammer Kaddafi tarafından devrilmiştir. <http://en.wikipedia.org/wiki/Senussi>- 28 Haziran 2014.

¹²² Yılmaz, M. S. (2009). Mısır Basınında Milli Mücadele Dönemi Türkiye'si Üzerine Bir Araştırma (1919-1922). *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. (2), 102-108.

¹²³ B.C.A., 05 Ocak 1922, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 198.355.2.

¹²⁴ El-Mukattam Gazetesi (Al-Muqattam): 1885'de Lübnanlı göçmenler tarafından İngilizlerin desteği ile kurulmuştur. Çağdaş pek çok gazetenin aksine Mısır'daki İngiliz varlığına karşı olmamıştır. Bu sebeple Mısırlı milliyetçilerin hedefi olmuş 1893'te ofisleri saldırıya uğramıştır. King, *a.g.e.*, 481.

¹²⁵ Yılmaz, Mısır Basınında Milli Mücadele..., 114-115.

¹²⁶ Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlandığı günlerde Mısır'da yaşayan Türk uyruklular ile Ermeni ve Yunan uyruklular arasında çatışmalar yaşanmıştır. Yılmaz, Mısır Basınında Milli Mücadele..., 110-116.

Kahramanı” diye bahsetmiştir. Mısır’dan Türkiye’nin Roma temsilciliğine gönderilen bir başka telgrafta ise Mustafa Kemal Paşa için “İslam’ın Şampiyonu” olarak bahsetmiştir.¹²⁷

Milli Mücadele yıllarında Mısır’dan Türkiye’ye yönelik bu desteğin çeşitli sebepleri olmuştur. En önemli sebeplerden biri Türkiye’de Batılı devletlere karşı bağımsızlık mücadelesi verilirken Mısır’da da benzer bir mücadelenin aynı güçlere karşı yapılmasıdır.¹²⁸ Mısır’daki bağımsızlık yanlısı grupların Türkiye’ye sempati ile bakmasının bir diğer sebebi, Türkiye’de kurulan yeni rejimin I. Dünya Savaşı’ndan sonra Arap toprakları üzerinde hak iddiasında bulunmamasıdır.¹²⁹ Mısır’daki bağımsızlık yanlısı milliyetçiler, bu sebeplerden dolayı Anadolu’da Milli Mücadele’yi yürütenlere destek vermişlerdir.¹³⁰ Aynı yıllarda Mustafa Kemal Paşa da Türkler ve Arapların ortak düşmanları olan Batılı sömürgeci devletlere karşı birlikte mücadele edilmesini savunmuştur.¹³¹ Bu dönemde Araplarla iyi komşuluk ilişkileri geliştirilmeye çalışılmıştır.¹³² Öte yandan, Milli Mücadele sona erdikten sonra yeni Türk Devleti’nin Arap dünyasına yönelik temel tavrı kendi haline bırakmak politikası üzerine kurulmuştur.¹³³

Milli Mücadele’ye yönelik Mısır’daki destek, 1922’de saltanatın kaldırılması ardından da 1924’te hilafetin kaldırılması ile azalmaya başlamıştır. Arap dünyası laik reformlar karşısında kırınglık hissetmiş ve II. Meşrutiyet ile birlikte Türklerin “manen” koptuğunu laik reformlarla birlikte, Türklerin Arap dünyasından tamamen “uzaklaştığını” düşünmüşlerdir.¹³⁴ Milli Mücadele sonrası Türkiye’de kurulan yeni rejim Arap dünyasının bir kısmında “Kamçılı Osmanlıların dinsiz, imansız mirasçısı” olarak tanıtılmış ve açık bir şekilde Türk düşmanlığı da yapılmıştır.¹³⁵ Türkiye’deki laik reformlar Arap dünyasındaki Türkiye karşıtlığının daha da artmasına sebep olmuştur.¹³⁶ Bu inkılaplar Mısır kamuoyunun Türkiye’ye karşı bakışında ciddi bir değişme meydana getirmiştir. Saltanatın kaldırılması ile

¹²⁷ Şimşir, *Doğunun Kahramanı...*, 51-53.

¹²⁸ 1914’te İngiltere Mısır’ı ilhak ettiğini duyurmuş savaş bitince toplanan Paris Barış Konferansı’nda Wilson Prensipleri doğrultusunda İngiltere’nin Mısır’a vadettiği bağımsızlığı vermeyeceğini ortaya çıkmıştır. Mısır’da milliyetçiler artık İngiltere’ye karşı daha etkin mücadele kararı almışlardır. İngilizler bu baskı sebebiyle 28 Şubat 1922’de Mısır’a kısmen de olsa bağımsızlığını tanımışlardır. Armaoğlu, F. (1985). 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 204.

¹²⁹ Akşin, A. (1991). *Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 207.

¹³⁰ Kurşun, Z. (2000). Türkiye’de Laikliğin Kabulü ve Arap Dünyası. *Avrasya Dosyası*. 6 (1), 48.

¹³¹ Koloğlu, O. (1994). *Gazi’nin Çağında İslam Dünyası*. İstanbul: Boyut Yayınları, 60.

¹³² Akşin, A. (1959). *Türkiye’nin 1945’ten Sonraki Dış Politika Gelişimleri ve Orta Doğu Meseleleri*. İstanbul: Kervan Matbaası, 98-99.

¹³³ Dikerdem, M., (1977). *Ortadoğu’da Devrim Yılları Bir Büyükelçinin Anıları*. İstanbul: İstanbul Matbaası, 9-10.

¹³⁴ Kürkcüoğlu, a.g.e., 6.

¹³⁵ Dikerdem, *Ortadoğu’da Devrim Yılları...*, 10-11.

¹³⁶ Lewis, B. (2000). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. (Çev. Metin Kıratlı) Ankara: Türk Tarih Kurumu, 408.

birlikte Mısır'da başlayan halifelik tartışmalarında esas üzerinde durulan nokta saltanatın kaldırılmasından sonra halifenin durumunun ne olacağıdır.¹³⁷

Saltanatın kaldırılmasından sonra yurtdışına çıkmak zorunda kalan sabık Sultan Vahdettin'in bir ara Mısır'a gideceğine dair haberler çıkmıştır.¹³⁸ Mısır'ın önde gelen otoritelerinden El Ezher şeyhi Vekili Muhammed Şakir ise Sultan Vahdettin'i İngilizlere sığındığı için eleştirmiş ve Mustafa Kemal Paşa'yı ise dünyadaki 400 milyon Müslümana örnek olarak göstermiştir.¹³⁹ Mısır basınında, bu konudaki eleştirilere fazla yer verilmemiştir. Bunun başlıca sebeplerinde biri, Türklerin Yunanlılara karşı kazandığı zaferin Mısır'da Türkiye'ye yönelik ortaya çıkardığı sempatidir. Diğere sebebi ise Sultan Vahdettin'in İngilizlerle ile işbirliği yapmış olması ve Lozan Barış Konferansı devam ederken Türk tarafını zor durumda bırakmak istememeleridir.¹⁴⁰

Lozan Konferansı esnasında Türkiye ve Mısır ilişkilerinde bir yakınlaşma sağlanmıştır. Lozan'daki Mısır heyeti Başkanı Said Zaglul Paşa¹⁴¹ tarafından Türk heyetine bir mektup gönderilmiştir. Bu mektuba verilen cevapta, Türkiye'nin Mısır'ın tam bağımsızlığını sağlamasının takipçisi olacağını ve Mısır'ın İngiltere boyunduruğundan kurtulduğu gün ise çok sevineceklerini belirtilmiştir.¹⁴² Lozan Antlaşması, 16. ve 17. Maddeleri ile Türkiye, Mısır üzerindeki bütün hak ve sıfatlarından vazgeçmiş ve İngiltere'nin 1914'te aldığı Mısır'ı ilhak kararını tanımıştır.¹⁴³

¹³⁷ Yılmaz, Mısır Basınında Milli Mücadele..., 112-116. Richard Hattemer, Mısır'ın önde gelen gazetelerinden El-Ahram, El-Liva El-Misri ve El-Siyasa'da Türk inkılabına nasıl bakıldığına dair yaptığı araştırmada halifenin durumu ile ilgili olarak bu dönemde yapılan eleştirilerin daha çok halifelik makamından beklentiler ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Bakınız: Hattemer, R. (1997). *Atatürk und die Türkische Reformpolitik im Spiegel der Agyptischen Presse. Eine Inhaltanalyse Ausgewählter Pressereaktionen auf Massnahmen zur Umgestaltung des Politischen, Religiösen und Kulturellen Lebens in der Türkei Zwischen 1922 und 1938*. Klaus Schwarz. Islamkundliche Untersuchungen Verlag. Berlin.

¹³⁸ B.C.A., 24 Kasım 1922, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 202.379.21.

¹³⁹ Bardakçı, M. (1998). *Şahbaba, Osmanlının Son Hükümdarı VI. Mehmet Vahdettin'in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 378.

¹⁴⁰ Sezer, A. (Temmuz 2001). Mısır Basınında Atatürk ve İnkılapları. (Richard Hattamer'dan Çeviri). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 17 (50), 388.

¹⁴¹ Said Zaglul (Zaghlul, Sa'd) (1859?-1927): Wafd Partisi lideri olan Zaglul Paşa hukukçu ve politikacıdır. Mısır'ın kuzeyinde Ibyana'da zengin köylü bir ailenin çocuğu olarak doğmuş ve El Ezher'de eğitim görmüştür. Eğitim ve adalet bakanlığı yapmıştır. İngiltere'nin itirazlarına rağmen Paris Barış Konferansında Mısır'ı temsil etmiştir. Goldschmidt, A. J. R. (2003). *Historical Dictionary of Egypt*. Lanham: The Scarecrow Press, 425.

¹⁴² Yılmaz, Mısır Basınında Milli Mücadele..., 116., Mektup için bkz: El Menavi, S. V. (1997) *El Alâkât el Misriye el Türkiye Beyn Âmî 1923-1961*, Camia Ayn ems, (El Derece el Doktora el Tarih), El Kahire, 1997. 206.

¹⁴³ (1973). Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler: Konferansta İmzalanan Senetler (30 Ocak ve 24 Temmuz 1923). 2. Takım, Cilt: 2 (Çev: Seha L. Meray). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 6-7. Lozan Barış Antlaşması'nın 18 ve 19.maddeleri de Mısır ile ilgilidir. 18. maddeye göre, Türkiye'nin, Mısır vergisiyle güvence altına alınmış Osmanlı borçlanmaları yani 1855, 1891 ve 1894 yıllarında yapılan borçlanmaları, konusundaki bütün yükümlülükleri kaldırılmıştır. 19. maddeye göre ise, Mısır'ın tanınmasından doğan problemler, ilgili devletlerarasında saptanacak şartlar içinde, sonradan kararlaştırılacak hükümlerle çözüme bağlanması kararlaştırılmıştır.

Lozan Barış Antlaşması'nın ardından Türkiye'de inkılaplar hız kazanmış ve bu da Mısır'da Türkiye'ye yönelik ilgiyi de artırmıştır. Mısır'da inkılaplara yönelik destek ve takdirin yanında eleştirilerde vardır. Bu eleştiriler özellikle hilafetin kaldırılması konusu sonrasında yoğunlaşmıştır. Bu eleştirilerin arkasında Mısırlı aydınların yanı sıra Türkiye'deki yeni rejimin muhalifleri olan ve büyük kısmı Mısır'da bulunan 150'likler vardır.¹⁴⁴

Türkiye'de Cumhuriyetin ilan edilmesi Mısır'da sürpriz bir gelişme olarak algılanmamıştır. Al Ahram Gazetesine göre, Cumhuriyet'in ilanı Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi programında başından beri bulunmakta idi.¹⁴⁵ Bu konudaki tartışmalar çok uzun sürmemiştir. Ancak 1924'de halifeliğin kaldırılması Mısır'da büyük yankı uyandırmış ve e Türkiye-Mısır ilişkilerinin 1926'ya kadar ana gündemini oluşturmuştur.¹⁴⁶

Halifeliğin kaldırılması sonrası Mısır'da El Ezher Üniversitesi öğrencileri başta olmak üzer pek çok öğrenci Mısır Kralını aynı zamanda halife olarak görmek istediklerinden, Mısır Sarayı'na yönelik desteklerini arttırmışlardır. Kraliyet rejimini içerdeki muhaliflerine karşı elini güçlendirmiştir.¹⁴⁷

Mısır'da Halifeliğin kaldırılması uzun uzun tartışılınca bunu bir iç mesele olarak gören Türkiye bundan rahatsız olmuştur.¹⁴⁸ Türkiye'nin bu konudaki hassasiyetine rağmen Mısır, Halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı hanedanı mensuplarının Türkiye'den çıkarılmasına yönelik sert eleştirilerine bir süre daha devam etmiştir.¹⁴⁹ Mısır'da ulema Türkiye'den kaçan bazı muhaliflerin de desteği ile hilafet meselesini uluslararası bir problem haline getirmek istemiş ve Türkiye'nin halifelik ile ilgili kararına şiddetle itiraz etmiştir.¹⁵⁰ Basında halifeliğin kaldırılmasıyla Müslüman dünyanın dağılacağına dair haberler yayınlanmıştır.¹⁵¹ Türkiye'nin bu konudaki rahatsızlığı her geçen gün artmış ve

¹⁴⁴ Yılmaz, M. S. (Güz 2005). Türkiye'deki Şapka ve Kıyafet İnkılabının Mısır Kamuoyunda Yansımaları (1925-1933). *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 95-98.

¹⁴⁵ Sezer, a.g.m., 3.

¹⁴⁶ Berkes, N. (1973). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 535.

¹⁴⁷ Abdalla, A. (1985). *The Student Movement and National Politics in Egypt 1923-1973*. Norfolk: Al Saqi Books, 80-81.

¹⁴⁸ Akça, B. (2005). 1923- 1938 yılları Arası Türk-Mısır İlişkileri ve Mısır Basınının Atatürk İnkılaplarına Bakışına Bir Örnek. *Uluslararası 5. Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1176.

¹⁴⁹ Sezer, a.g.m., 4-5. Mısır'da Halifeliğin kaldırılmasına bu kadar sert tepki verilmesinin sebeplerinden biri de Avrupalı emperyalist devletlere karşı mücadelede onların halifeliği bir dayanışma gücü olarak görmesinden kaynaklanmıştır.

¹⁵⁰ Onlara göre halifelik ile saltanatın birbirinden ayrılması bidattı. Ulema bu konuda El Ezher Şeyhi ile birlikte yayınladıkları bildiride halifenin dünyevi görevleri olduğuna dikkat çekilerek Türk hükümetini kâfirlikle suçlamışlardır. Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 498-499.

¹⁵¹ Sezer, a.g.m., 4-5.

içerdeki hilafet ve saltanat yanlılarının Mısır tarafından desteklendiği kanısı oluşmuştur.¹⁵² Mayıs 1926'da Kahire'de on üç Müslüman ülkenin temsilcileri bir araya gelerek Halifelik meselesini tartışmışlar; ancak bir sonuca ulaşmamışlardır. Bu kongreye Türkiye'den temsilci gitmemiştir.¹⁵³

Halifeliğin kaldırılmasıyla başlayan tartışmalar, Türkiye'nin Mısır'daki muhafazakâr çevrelerden gelen eleştirilere daha fazla önem vermemesi ve Türkiye'nin Mısır Elçisi'nin 1926'da Türkiye'nin halifelik meselesi olmadığını açıklamasıyla yatışmıştır.¹⁵⁴

Sadece, Saltanatın ve Halifeliğin kaldırılması değil, Türkiye'de yapılan diğer inkılaplar da Mısır kamuoyunca yakından takip edilmiştir. Mısır basını İsviçre'den alınan Medeni Kanun ile aile ve miras hukuku gibi inkılapları eleştirmiş ve bunları daha önce esas alınan şeriattan uzaklaşılması olarak değerlendirmiştir. 10 Nisan 1928'de TBMM'de anayasadan devletin dini ile ilgili maddenin çıkarılması Mısır'da Türkiye ile ilgili yeni tartışmaların başlamasına sebep olmuştur. Bunlar dışında bu dönemde Mısır basınında Ankara'nın başkent yapılması, Şariat Mahkemelerinin kaldırılması, 1924 Anayasasının kabulü, takvimde yapılan reform, 1 Mart 1926 tarihli Ceza Kanununda yapılan değişiklik, 1934'de Ayasofya Camii'nin müze olarak yeniden düzenlenmesi, 1935'de hafta tatilinin Cuma yerine Pazar günü yapılması inkılaplara yönelik sınırlı da olsa eleştiriler yapılmıştır.¹⁵⁵

Mısır'da çok tartışılan inkılaplardan biri de Şapka ve Kıyafet İnkılabı olmuştur. Bu konuda, Türkiye'yi destekleyen görüşlerin yanı sıra sert eleştiriler de vardır.¹⁵⁶ Örneğin Mısırlı bir grup öğrenci Türkiye'yi örnek alarak fesi bırakarak şapka kullanmaya karar vermiş ve bu konuda çeşitli konferanslar ve toplantılar da düzenlemişlerdir.¹⁵⁷ Bunun yanında Türkiye'de Kasım 1925'de çıkarılan Şapka Kanunu'ndan sonra, Mart 1926'da Mısır Krallığı İslam Dini Başkanlığı adına çıkarılan, El-Ezher Üniversitesi Rektörü ile Mısır Şeyhülislamının imzasını taşıyan bildiri de ile gayrimüslim kıyafetini benimsemek

¹⁵² Okur, M. (Eylül 2011). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye-Mısır İlişkileri ve Mısırlı Bir Gazetecinin Gözüyle Mustafa Kemal Paşa. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 8 (3), 204. Mısır Kralı Faruk eski Halife Abdülmecid'e kendisi lehine hilafetten feragat etmesi karşılığında 40.000 İngiliz Lirası teklif etmiş ancak Halife Abdülmecid bunu reddetmiştir. Buna rağmen, Halife Abdülmecid eski Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa ile Paris'te görüşmeye devam etmiştir.

¹⁵³ Mansfield, *Osmanlı Sonrası*..., 87.

¹⁵⁴ Özgiray, A. Türkiye Mısır Siyasi İlişkileri (1920-1938). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (11), 2.

¹⁵⁵ Mısır basınında Al-İttihad Gazetesi Türk Cumhuriyeti'nin inançsızlığa ve dininden dönmeye yaklaştığı yönünde eleştirirken, El Siyasa Gazetesi Türkiye'nin önceden beri laik bir sisteme sahip olduğunu belirterek bu konuda Türkiye'ye destek olmuştur. Sezer, a.g.m., 6-10.

¹⁵⁶ Mısır Basınında Şapka İnkılabının yansımaları için bakınız. Yılmaz, Türkiye'deki Şapka ve Kıyafet İnkılabının ..., 91-103.

¹⁵⁷ Şimşir, *Doğunun Kahramanı*..., 255.

ve şapka giymek kâfirlik olarak nitelendirilmiştir.¹⁵⁸ Türkiye bu tartışmalar karşısında kayıtsız kalmamıştır. Mısır ulemasının El Ahram Gazetesi'nde 28 Mart 1926'da yayınlanan ve fotr şapkanın İslam'ın dört büyük mezhebine göre haram olduğu yönündeki fetvadan bir hafta sonra, Cumhuriyet Gazetesi, 5 Mart 1926'da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın şapka ile namaz kılınabileceğini yönündeki haberini yayınlamıştır.¹⁵⁹

Türkiye'de 1928 yılında gerçekleşen harf inkılabına Mısır kamuoyundaki tepkiler sınırlı olmuştur. Haberlerin satır aralarına bakıldığında şaşkınlık, hayranlık, şüphecilik ve temkinli yaklaşıma kadar pek çok tepki görmek mümkündür. Wadi el Nil Gazetesi'nin¹⁶⁰ "zaman bu değişimin doğru mu yanlış mı olduğunu gösterecektir" yorumu Mısır aydının harf inkılabına nasıl baktığını özetler niteliktedir.¹⁶¹ Kıpti bir Mısırlı olan Salama Musa¹⁶², Arap alfabesinin Latin alfabesi ile değiştirilmesi fikrini ortaya atarken 1928'de Türkiye'de gerçekleşen harf inkılabından cesaret almıştır.¹⁶³

Mısır'da Türkiye ile ilgili bu tartışmalar devam ederken, Türkiye İslam dünyası ve Mısır ile ilişkilerini geliştirmek için adımlar atmaya başlamıştır. Türkiye ile Mısır arasında diplomatik ilişki kurulması yönündeki çalışmalar Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra Mısır tarafından başlatılmıştır. Mısır, Türkiye ile diplomatik ilişkiler tesis etmek istediğini Ocak 1925'de Roma Büyükelçisi aracılığı ile bildirmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı da bu istek üzerine Türkiye'nin Roma elçisine talimat vererek hükümetinin Mısır tarafından yapılacak resmi müracaatı olumlu karşılayacağını bildirmesini istemiştir.¹⁶⁴ Yazışmalar tamamlandıktan sonra Kahire Valisi Muhammed Haddaya Paşa, fevkalade murahhas ve orta elçi sıfatıyla Türkiye'ye atanmıştır.¹⁶⁵ Mısır elçiliği için Ankara Yenişehir'de yedi odalı bir ev kiralanarak kirası Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından ödenmiştir.¹⁶⁶ Türkiye, 10 Mayıs 1925'te İskenderiye Konsolosluğuna Refik Bey'i atamış¹⁶⁷ ardından bir süredir maslahatgüzar tarafından yönetilen Kahire

¹⁵⁸ Lewis, *a.g.e.*, 269.

¹⁵⁹ Yılmaz, Türkiye'deki Şapka ve Kıyafet İnkılâbının..., 100.

¹⁶⁰ Wadi al-Nil: Temmuz 1867'den itibaren haftada iki kez olmak üzere Kahire'de yayına başlamıştır. Popüler bir gazete olarak hükümetler tarafından kollanmıştır. Ayalon, *a.g.e.*, 41.

¹⁶¹ Sezer, *a.g.m.*, 7.

¹⁶² Salama Musa (1887-1958): Sosyalist gazeteci ve yazar. Kıpti bir ailenin çocuğu olarak Kahire'de Zagazig'de doğmuştur. . Goldschmidt, *a.g.e.*, 274.

¹⁶³ Aydın, S. (1993). *Modernleşme ve Milliyetçilik*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 117-118.

¹⁶⁴ Bulut, S. (Kasım 2010). Atatürk Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri (1926-1938). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 27 (78), 540., **B.C.A.**, Şubat 1922, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.2.

¹⁶⁵ Şimşir, *Doğunun Kahramanı...*, 252., **B.C.A.**, 30 Mart 1925, fon kodu: 30.10.0.0, yer no:131.936.21.

¹⁶⁶ **B.C.A.**, 21 Şubat 1926, fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 17.94.4., Akça, *a.g.m.*, 1174. Bakanlar Kurulu 21 Mart 1926 tarihinde aldığı karar ile Mısır'a Ankara'da Çankaya Aşağı Ayrancı'da elçilik binası tahsis etmiş ve Mısır elçiliği burada çalışmalarına başlamıştır. **B.C.A.**, 31 Ocak 1926, fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 17.89.9.

¹⁶⁷ **B.C.A.**, 10 Mayıs 1925, fon kodu: 30.11.1.0, yer no:13.19.19.

elçiliğine 16 Mart 1926'da Muhittin Paşa atamıştır.¹⁶⁸ Profesyonel bir asker olan Muhittin Paşa İngiltere'nin Kahire Büyükelçisine göre, Mısır'daki İngiliz karşıtı gruplarla bağlantısı olup olmadığı belli olmayan şüpheli bir isimdir.¹⁶⁹ Böylece, 1926 yılı itibarı iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Ancak bu dönemde Mısır'daki İngiliz egemenliği sebebiyle Türkiye Mısır ile diplomatik ilişkilerini İngiltere'ye bağlı olarak yürütmüştür.¹⁷⁰

Her ne kadar diplomatik ilişkiler kurulduysa da Türkiye-Mısır ilişkilerine bu dönemde güvensizlik hakimdir. Bu güvensizlik yalnızca iki ülke arasındaki rejim farkından kaynaklanmıyordu. Bu süreçte Türkiye ülkesinde rejime muhalif olanların Mısır tarafından himaye edildiğini, Mısır'da Osmanlı döneminde Türklerin haksızlığına uğradığını düşünüyordu.¹⁷¹

Mısır ile diplomatik ilişkilerin kurulduğu günlerde Türkiye, İslam dünyası üzerindeki İngiliz hâkimiyetinin sona ermesi gerektiğini her fırsatta vurgulamıştır.¹⁷² Türkiye İslam Dünyası ile ilişkilerini geliştirmek için 1926'da Mekke'de toplanan İslam Milletleri Konferansı'na katılmış burada hem Arap dünyası ile yakınlaşma imkânı bulmuş hem de Arapların oldukça hassas olduğu, İngiliz karşıtlığını bir kez daha duyurma fırsatı bulmuştur. Türkiye bu toplantıda batılı müessese ve hayat tarzına yabancı olmayan ayrıca İngilizlere karşı bağımsızlık mücadelesi veren Mısır heyeti ile sık sık bir araya gelmiştir.¹⁷³

Türkiye-Mısır arasındaki diplomatik ilişkiler kurulunca ticari ilişkiler de gelişme göstermiştir. Ocak 1926'da Türkiye ile Mısır arasında en ziyade müsaadeye mazhar devlet temeline dayanan bir modus vivendi imzalanmıştır. Geçici olan bu anlaşmaya göre iki taraf altı ay içinde ticaret anlaşması imzalamak için çalışmalara başlama kararı almışlardır.¹⁷⁴ Bu modus vivendinin süresi bitince 8 Haziran 1927'de iki yıl süreli yeni bir anlaşma yapılmıştır.¹⁷⁵ Türkiye ile Mısır arasında 1929 yılına gelindiğinde halen bir ticaret anlaşması yapılamamıştır. Daha önce yapılan anlaşmanın geçerlilik süresinin dolduğu Mısır elçiliği tarafından bildirilince ticari ilişkilerin zarar görmemesi için 9 Mayıs 1929 tarihinde Mısır hükümeti ile her üç ayda kendiliğinden yenilenen modus vivendi

¹⁶⁸ Özgiray, a.g.m., 7.

¹⁶⁹ N.A., FO, 141/441, Mısır Yabancı Misyon Şefleri Raporu 1924, 27 Nisan 1924.

¹⁷⁰ Ülman, H. (1968). Türk Dış Politikasına Yön Veren etkenler (1923-1968) I. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 268.

¹⁷¹ Özgiray, a.g.m., 7., N.A., FO, 371/14578, Türkiye Yıllık Raporu 1929, 03Şubat 1930.

¹⁷² Kurat, Y. T., (Ocak 1975). Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası. *Belleten*, 39, (154), 265.

¹⁷³ Okur, a.g.m., 203.

¹⁷⁴ Bulut, a.g.m., 549., B.C.A., 31 Ocak 1926, fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 17.89.9.

¹⁷⁵ B.C.A., 08 Haziran 1927, fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 24.37.6.

yapılmasına karar verilmiştir.¹⁷⁶ Ancak Mısır bu anlaşmada Türk tebaaya kapitülasyonlardan yararlanma hakkı vermemiştir.¹⁷⁷

1927 yılında Mısır Kralı Fuad'ın İtalya'ya yaptığı seyahat esnasında verdiği demeçte, Türkiye ve Mısır'ın kardeş olduğunu ve Mısır'ın Türkiye'yi "ağabey" olarak gördüğünü iki ülke arasında "ayrılık gayrılık" olmadığını belirtmesi iki ülkeyi birbirine yaklaştırmıştır.¹⁷⁸ 1928 yılına gelindiğinde bu yakınlaşma devam etmiştir. Bu yakınlaşmada İngiltere ve Mısır ilişkilerindeki gerilim oldukça etkili olmuştur. Bu gerilim hala İngiltere ile ilişkilerini normalleştiremeyen Türkiye'de, Mısır'a karşı sempati ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁷⁹

Öte yandan Türkiye'de yeni kurulan rejime ve inkılaplara yönelik eleştiriler bu dönemde de devam etmiştir. Türkiye, Mısır basınında Türkiye hakkında çıkan yazılardan rahatsızlık duyunca bu yazılara son verilmesi için Kahire elçisi aracılığıyla Mısır hükümeti nezdinde girişimde bulunmuştur.¹⁸⁰ Bu teşebbüsler sonucunda Türkiye karşıtı yazıların yoğun bir şekilde yayınlandığı Sadayı Hak Gazetesi kapatılmıştır.¹⁸¹ Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti ve onun Cumhurbaşkanı hakkında yaptığı yayınlar sebebiyle Musavat Gazetesi'nin¹⁸² sahibi Hafız İsmail Türkiye'nin şikâyetleri üzerine Kahire Valiliğine çağrılarak sert bir şekilde uyarılmıştır. Bunun yanı sıra, Türkiye karşıtı olan bir başka gazete, El Feth Gazetesi hakkında kanuni işlem de başlatılmıştır.¹⁸³ 1926'den 1929'a kadar Mısır'da yayınlanan El Cedid Gazetesi¹⁸⁴, Sada-yı Hak Gazetesi¹⁸⁵, Al Ahbar Gazetesi¹⁸⁶, Al Muazzam Gazetesi¹⁸⁷, Osmanlı Gazetesi¹⁸⁸, El Fetih Gazetesi¹⁸⁹ ve La Question¹⁹⁰ adlı Fransızca dergi gibi yayınlar bazen Kürtçülük propagandası yaptığı gerekçesiyle bazen de hükümet aleyhine yayınları sebebiyle Türkiye'ye sokulması yasaklanmıştır.

¹⁷⁶ B.C.A., 09 Mayıs 1929, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 4.31.3.

¹⁷⁷ Özgiray, a.g.m., 7., N.A., FO, 371/13096, Türkiye Yıllık Raporu 1927, 27 Şubat 1928.

¹⁷⁸ Bulut, a.g.m., 542., B.C.A., 09 Ağustos 1927, fon kodu: 30.10.0.0, yer no:266.795.10.

¹⁷⁹ Özgiray, a.g.m.,7., N.A., FO, 371/13824, Türkiye Yıllık Raporu 1928, 6 Şubat 1929.

¹⁸⁰ Okur, a.g.m., 203., B.C.A., 16 Nisan 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.14.

¹⁸¹ Çolak, M. (Bahar 2010). Türk-Mısır İlişkileri Çerçevesinde Mısır'ın Atatürk ve Türk Devrimine Bakışı (1919-1938). *Karadeniz*. (6), 28., B.C.A., 16 Nisan 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no:266.795.14.

¹⁸² Al Musawwar Ekim 1924'den itibaren haftalık çıkarılan gazetedir. Ayalon, a.g.e.,78.

Musavat Gazetesi zaten 5 Mart 1927'den beri ülkeye sokulması yasak yayınlardandı. Bknz: B.C.A., 20 Mart 1927, fon kodu: 30.18.1.1, yer no:23.18.13. Gazete 150'liklerden Hafız İsmail tarafından çıkarılmaktadır.

B.C.A., 02 Aralık 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 107.697.1.

¹⁸³ Bulut, a.g.m., 543., B.C.A., 06 Ocak 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.12.

¹⁸⁴ B.C.A., 12 Eylül 1926, fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 20.58.8.

¹⁸⁵ B.C.A., 27 Şubat 1927, fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 23.11.15.

¹⁸⁶ B.C.A., 13 Temmuz 1927, fon kodu: 30.18.1.2, yer no:25.44.1.

¹⁸⁷ B.C.A., 11 Ağustos 1927, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 25.46.7.

¹⁸⁸ B.C.A., 14 Kasım 1928, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 1.2.13.

¹⁸⁹ B.C.A., 25 Temmuz 1929, fon kodu: 30.18.1.2, yer no:4.40.10.

¹⁹⁰ B.C.A., 16 Mayıs 1931, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 19.30.2.

Atatürk döneminde Türkiye-Mısır arasında ilk ciddi kriz 1928'de meydana gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Mısır Kralı Fuad'ın doğum gününde ve tahta çıkışının yıl dönümünde kutlama telgrafı yollamamış ve Kral Fuad bundan büyük rahatsızlık duymuştur. Kral Fuad bunun üzerine Türkiye'nin milli günlerini telgraf ile tebrik etmediği gibi, Kahire'deki elçiliğin düzenlediği törenlere Mısırlı bürokratların katılmasını yasaklamıştır.¹⁹¹

Türkiye-Mısır ilişkilerinde bu dönemde bir diğer problem ise Mısır'da yaşayan Türkleri mağdur eden Mısır Milliyet Yasası¹⁹² olmuştur. Bu yasadan Mısır'da yaşayan Türkler rahatsız olmuştur.¹⁹³ Bunun üzerine, Türkiye girişimde bulunmuş ve Mısır'daki Türk vatandaşları ile Mısır hükümeti arasındaki uyuşmazlıklara, karma mahkemelerin bakmasını talep etmiştir. Ancak Mısır hükümeti bu talebi kabul etmemiştir. Türkiye bu duruma sert tepki göstermiş hatta Türkiye'nin Kahire elçisi Türkiye'ye tatil için geldiğinde tekrar Mısır'a gönderilmemesi dahi tartışılmış; ancak bundan daha sonra vazgeçilmiştir. Türkiye elçisi Muhittin Paşa bu problem ile ilgili İskenderiye'de tatil yapan Kral Fuad ile görüşmek istemiştir. Ancak bu görüşme Kralın rahatsızlığı sebebiyle gerçekleşmemiştir. Kral Fuad'dan randevu almasına rağmen görüştürülmeyen Muhittin Paşa İskenderiye'deki sarayın bekleme salonundan yetkililerin suratına kapıyı çarparak oradan ayrılınca yeni bir kriz ortaya çıkmıştır. Muhittin Paşa'nın bu hareketi Mısır Dışişleri Bakanlığı'na Türk Hükümetine rapor edilmiş ve Muhittin Paşa'nın özür dilmesi ile bu olay kapanmıştır.¹⁹⁴ Bu olaydan kısa süre sonra 24 Eylül 1928 'de Kahire Elçisi Muhittin Paşa emekliye sevk edilmiştir.¹⁹⁵ Türkiye, Mısır Milliyet Yasası'ndan kaynaklanan meseleyi çözmek için bu defa İngiltere üzerinden hareket geçme kararı almıştır. Tevfik Rüştü Aras İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi G. Clerk'e başvurarak İngiliz Mandası olan Mısır'daki Türk uyrukluların can ve mal güvenliğini güvence altına almasını istemiş; ancak bundan da bir sonuç alınamamıştır.¹⁹⁶

¹⁹¹ Özgiray, a.g.m., 7., İngiliz Büyükelçisine göre Mustafa Kemal Paşa'nın bu davranışının altında yatan sebep onun Arap monarşilerine duyduğu antipatinin bir sonucuydu. Türkiye ile Mısır ilişkileri arasındaki en önemli problem rejim farkıydı. N.A., FO, 371/13824, Türkiye Yıllık Raporu 1928, 6 Şubat 1929.

¹⁹² Yasaya göre Mısır vatandaşı olabilmek için hem soy bakımından Mısırlı olmak hem de Mısırdaki doğmak gerekmektedir. http://en.wikipedia.org/wiki/Egyptian_nationality_law-28_Haziran_2014

¹⁹³ Özgiray, a.g.m., 7., N.A., FO, 371/14578, Türkiye Yıllık Raporu 1929, 03 Şubat 1930.

¹⁹⁴ Özgiray, a.g.m., 8., Türkiye, Mısır'ın bu konudaki tutumunda İngiltere'nin etkili olduğunu düşünüyordu. Ancak Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi İngiltere'nin bu süreçte Mısır'ı yönlendirmediğine konusunda teminat vererek Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı ikna etmiştir. N.A., FO, 371/15376, Türkiye Yıllık Raporu 1930, 18 Şubat 1931.

¹⁹⁵ B.C.A., 24 Eylül 1928, fon kodu: 30.11.1.0, yer no: 42.29.15.

¹⁹⁶ Özgiray, a.g.m., 8., N.A., FO, 371/15376, Türkiye Yıllık Raporu 1930, 18 Şubat 1931.

Bu gerginlik devam ederken Mısır hükümeti 1929 yılında Ankara'daki elçiliği aracılığı ile Karadeniz Bölgesinde meydana gelen sel ve Ankara'da meydana gelen yangın felaketinde zarar gören “necip hemşire millete” hitaben iki kez Kızılay aracılığı ile yardımda bulunmuştur.¹⁹⁷ Türkiye’de Mısır ile ilişkilerini geliştirmek için önemli bir adım atmış, 10 Ağustos 1930’da Mısırlıların Türkiye’de gayrimenkul sahibi olmasına izin vermiştir.¹⁹⁸

Atatürk dönemi Türkiye–Mısır ilişkilerinde bir başka gerginlik konusu uyuşturucu üretimi ve ticaretidir. ABD’nin Türkiye’deki afyon üretimini sınırlandırmaya yönelik baskısı başladıktan kısa bir süre sonra ABD’nin teşvikiyle Mısır’dan da bu yönde tepkiler gelmeye başlamıştır.¹⁹⁹ Kahire Polis Müdür Russel Paşa’nın hazırladığı rapora göre, Türkiye’deki yasal mevzuat uyuşturucu ticaretini kolaylaştırıyordu.²⁰⁰ Russell Paşa bu konuyu uluslararası alana da taşıyarak Türkiye’yi Cenevre’de, uyuşturucu meselesini görüşmek üzere toplanan konferansta şikâyet etmiştir. Mısır basınında da Türkiye’deki uyuşturucu imalatı ile ilgili haberler çıkmaya başlamıştır. El Keşkül adlı haftalık bir mizah dergisinde yayınlanan karikatürde Türkiye’deki uyuşturucu üretimi meselesinin Milletler Cemiyeti’nin en önemli gündem maddelerinden bir olduğu belirtilmiş ve derginin kapağında ise Mustafa Kemal Paşa uyuşturucu satışı olarak resmedilmiştir. Bunun üzerine Türkiye’nin Kahire Elçisi Muhittin Paşa, Mısır Dışişleri Bakanı Abdülfettah Yahya Paşa’yı ziyaret ederek hükümetinin bu karikatürden duyduğu rahatsızlığı aktarmıştır. Türkiye’nin bu girişiminden sonra Mısır İçişleri Bakanı İsmail Sıtkı Paşa, El Keşkül ve El Ahram Gazetelerinin idarecilerini çağırarak uyarıda bulunmuştur.²⁰¹ Bakanlar Kurulu’nun 15 Şubat 1931’deki kararı ile uyuşturucu madde satış ve ihracına ciddi kısıtlamalar getirince Türkiye’nin Kahire Elçisi bu kararı hemen Mısır Dışişleri Bakanı’na göndermiş ve Mısır Dışişleri Bakanı Türk elçiye karardan duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Türkiye’nin uyuşturucu imalatını engellenmeye yönelik attığı adımlar ile birlikte bu konu Türkiye–Mısır ilişkilerinde problem olmaktan çıkmıştır.²⁰²

Başbakan İsmet İnönü 21 Ekim 1931’de El Ahram Gazetesi’nden Mahmut Abulfeth’e verdiği demeç iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmenin önemli

¹⁹⁷ B.C.A., 14 Eylül 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 120.851.19.

¹⁹⁸ Akça, a.g.m., 1177. Bu karar alınırken Türk Dışişleri Mısır’ın Lozan Antlaşması’nın 17. ve 19. Maddelerine aykırı olarak 1929’da çıkardığı Mısır Tabiiyet Yasası’nın Türkiye lehine yumuşatılması için önemli bir koz kaybettiğinin farkındaydı. Ancak Türkiye ekonomik çıkarları için bu kararı almıştır. B.C.A., 10 Ağustos 1930, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 13.54.13.

¹⁹⁹ Bulut, a.g.m., 543.

²⁰⁰ B.C.A., 27 Mayıs 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 180.243.17.

²⁰¹ Bulut, a.g.m., 544-545., B.C.A., 27 Aralık 1930, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 180.243.8.

²⁰² Bulut, a.g.m., 545., B.C.A., 27 Mayıs 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 178.230.2.

göstergelerinden biri olmuştur. İnönü demecinde Mısır'ın milli davası olan bağımsızlık fikrine Türkiye'nin sempati ile baktığını ve imkânları dahilinde desteklediğini belirtmiştir. Aynı gazete Türkiye ile Mısır arasında görüşmeleri devam eden ticaret anlaşmasının Mısırlı uzmanların metin üzerindeki incelmelerinin bitmesinin ardından imzalanmasının beklendiğini belirtmiştir.²⁰³

Mısır basınında Türkiye'deki gelişmeler yakından izlenmiştir. Genelde Türkiye aleyhinde makale ve haberlere yer veren Es-Siyasiye Gazetesi'nde 16 Haziran 1930'da dünya ekonomik krizi sonrasında Türkiye'nin izlediği ekonomik politikadan övgü ile söz edilmiştir.²⁰⁴ Yine Es-Siyasiye Gazetesi'nde 1 Ekim 1930'da yayınlanan makalede²⁰⁵ El Ahram' da, 7 Eylül 1930'da²⁰⁶ Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ve siyasi yaklaşımı ile Türkiye'deki iç politik gelişmeleri konu eden haberler yayınlanmıştır.

Türkiye'nin Kahire Elçisi aracılığıyla 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Mısır'daki etkilerini yakından izlemiştir. Kahire Elçisi²⁰⁷ ve İskenderiye Ticaret Temsilciliği tarafından hazırlanan raporda Mısır'da yapılan devalüasyonun özellikle fellah²⁰⁸ ve büyük toprak sahiplerini olumsuz etkilediği belirtilerek, hükümetin aldığı tedbirler eleştirilmiştir.²⁰⁹

Mısır'da Türkiye'deki siyasi gelişmeler yakından takip edilirken, Türkiye de Mısır iç politikasında meydana gelen olayları yakından takip etmiştir. Vaft Partisi'nin 1929 yılının başından itibaren saraya yönelik başlattığı gösteriler İngiliz mallarını boykot etmeye doğru genişleyerek devam etmiştir.²¹⁰ 15 Mart 1929'da Kahire'de Abidin Sarayı önündeki gösteri hükümet tarafından şiddetle bastırılınca Vaft Partisi lideri Nasah Paşa Krala ve Mısır halkına hitaben bir bildiri yayınlamış, bu bildiri yayınlanmadan önce Türkiye'nin Kahire Elçiliğine ulaştırılmıştır.²¹¹ Bu gösteriler sonrası, Türkiye'nin Kahire Elçisi hazırladığı raporda Kral Fuad ile Mısır Başbakanı Mehmet Mahmut Paşa arasındaki ilişkilerin bozulduğunu ve Mehmet Mahmut Paşa'nın sadece İngilizlere dayanan bir

²⁰³ Bulut, a.g.m., 545., **B.C.A.**, 10 Kasım 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.796.6

²⁰⁴ Çolak, a.g.m., 31-32, **B.C.A.**, 17 Temmuz 1930, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 166.153.13.

²⁰⁵ **B.C.A.**, 09 Ekim 1930, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.26.

²⁰⁶ **B.C.A.**, 07 Eylül 1930, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.25. El Ahram'da 19 Ekim 1931'de çıkan haberde ise Türkiye'nin Fransa'dan kredi alırken ülkenin bağımsızlığına zarar verecek adımlardan nasıl kaçındığından bahsedilmiştir. **B.C.A.**, 10 Kasım 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 244.650.7.

²⁰⁷ **B.C.A.**, 22 Ekim 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.796.5., **B.C.A.**, 14 Ekim 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.796.4.

²⁰⁸ Fellah Osmanlı Devleti'nden itibaren Ortadoğu'da köylü ve çiftçilere verilen addır. Mısır nüfusunun %60'ını oluştururlar. <http://en.wikipedia.org/wiki/Fellah> 28 Haziran 2014.

²⁰⁹ **B.C.A.**, 11 Kasım 1932, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.796.12.

²¹⁰ Deeb, M. (1979). *Party Politics in Egypt the Wafd its Rivals 1919-1939*. London: The Middle East Centre St Antony's College Oxford, 146-147.

²¹¹ **B.C.A.**, 24 Nisan 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.16.

hükümetinin olduğunu rapor etmiştir.²¹² Kahire Elçisine göre, Mehmet Mahmut Paşa Lord Loyd'un sınıf arkadaşıdır ve bu yüzden onun tarafından kollanmaktadır.²¹³ Yine 1931'de Kral Fuad rejimine karşı Vaft Partisi önderliğinde meydana gelen olaylar Türkiye tarafından yakından izlenmiş, sarayın olayları bastırmak için şiddet kullanacağı ve de durumun tamamen kontrolden çıkması durumunda ise İngiltere'nin doğrudan müdahale de bulunabileceği dile getirilmiştir. Türkiye bu dönemde Mısır'da büyük ve feci karışıklıklar çıkmasından endişe etmektedir. Türkiye'nin Kahire Elçisi Mısır'dan ayrılmak üzereyken meydana gelen olaylar esnasında Kral Fuad ile yaptığı görüşmede, Kral Fuad'ın kararlarını uygulamakta ısrarcı olduğu ve İngiltere'nin Mısır'daki Fevkalade Komiserinin, Vaft Partisi ile Saray arasında meydan gelen ihtilafta tarafsız olduğunu belirtmiştir.²¹⁴

Türkiye ve Mısır, İslam dünyasını ilgilendiren önemli gelişmeler hakkında da görüşmelerine bu süreçte devam etmiştir. Kudüs'ün durumu ve bölgeye devam eden Yahudi göçü ile ilgili olarak, 7 Aralık 1931'de toplanan Kudüs İslam Konferansı²¹⁵ hakkında Türkiye ile Mısır karşılıklı fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Türkiye'nin Kahire Maslahatgüzarı ile Mısır Dışişleri Bakanı Abdülfettah Yahya Paşa arasında bu konuda yapılan görüşmede, her iki tarafta kongrede hilafet meselesinin gündeme gelme ihtimalinden rahatsızlık duyduklarını belirtmişlerdir.²¹⁶ Kongre öncesinde Kudüs Müftüsü verdiği demeçte, kongrede ne Mısır'ın iç işlerinin ne de hilafet meselesinin gündeme gelmeyeceğini açık bir şekilde belirtmiştir.²¹⁷ Ancak Türkiye Mısır Kralı Faruk'un eski Osmanlı hanedanı mensuplarına yönelik ilgisini yakından takip etmektedir.²¹⁸

1932 yılına gelindiğinde Al Ahram Gazetesi, Türkiye'nin Avrupa ve Ortadoğu siyasetinde önemli rol oynayan bir devlet olduğunu ve Arap ülkelerine yönelik ilgisinin son dönemde arttığını belirtmiştir. Gazete Türkiye'nin siyasetini Batı aracılığıyla güçlenmek ve Doğu'nun dostluğunu kazanarak burada nüfuz sahibi olmak olarak özetlemiş ve Türkiye'nin bu dış politikası övmüştür.²¹⁹ Türkiye, 31 Ocak 1933'de boş

²¹² B.C.A., 07 Mayıs 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.18.

²¹³ B.C.A., 22 Nisan 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.15.

²¹⁴ B.C.A., 26 Mayıs 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.796.2.

²¹⁵ Bu konferans hakkında geniş bilgi için bkz: Kramer, M. (1986). *Islam Assembled The Advent of the Muslim Congress*. New York: Columbia University Press.

²¹⁶ B.C.A., 02 Aralık 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 229.544.7.

²¹⁷ B.C.A., 26 Kasım 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 229.543.28.

²¹⁸ B.C.A., 10 Aralık 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 203.385.18.

²¹⁹ B.C.A., 05 Mayıs 1932, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 240.619.29.

bulunan Kahire Orta elçiliğine Büyükelçilik müsteşarı Mehmet Ali Şevki (Alhan)Bey'in atanmasına karar vermiştir.²²⁰

Atatürk döneminde Türkiye-Mısır ilişkilerindeki ciddi krizlerden biri 1932'de yaşanan "Fes Olayı"²²¹dır. Fes Olayı, Türkiye-Mısır ilişkilerinde aniden gelişen olayların bir sonucu olmaktan ziyade iki ülke arasındaki rejim farkının uzun zamandır sebep olduğu gerilimin bir sonucudur. Krize ismini veren fes Mısır'da geleneksel bir başlık olarak kullanılırken, Türkiye'de 1925'de yapılan Şapka İnkılabı ile yasaklanmış ve yerine şapka kullanımı getirilmiştir.²²² Mustafa Kemal Paşa, Şapka İnkılabı ile Türk toplumunun medeni ülkelerden bir farkı olmadığını göstermek istemiş ve fesi yenilik ve medeniyet düşmanlığının sembolü olarak görmüştür.²²³

Türkiye-Mısır ilişkilerinde ciddi bir krize yol açan Fes Olayı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıldönümü münasebetiyle 29 Ekim 1932'de Türkiye'deki yabancı misyon şeflerine verilen yemekte yaşanan olayla patlak vermiştir. Yemekte bulunan İngiliz Büyükelçisine göre yemekte fazla alkol alan Mustafa Kemal Paşa resepsiyonun verildiği salondan çıkarken Mısır'ın Ankara elçisi Hamza Bey ile fes giymesi sebebiyle tartışmış ve elçinin başındaki fesi eliyle vurarak düşürmüştür. Mustafa Kemal Paşa, Mısır elçisine Türkiye için böyle anlamlı bir gecede Mustafa Kemal Paşa'nın fes giymeye müsaade etmediğini Kralına söylemesini istemiştir. Mısır elçisi bu tartışmadan sonra resepsiyondan ayrılmıştır. Olayın ertesi günü Türk Dışişleri Bakanı Mısır elçisini ziyaret ederek özür dilemiş, ancak hadise bu özre rağmen büyümüş ve elçi olayı hükümetine rapor etmiştir. Bunun üzerine Mısır, Türkiye'ye çok sert bir üslubu olmayan nota vermiştir. Türkiye'de olayın tekrarlanmayacağını belirterek özür dilemiş ve olay yatışmıştır.²²⁴ İki ülke arasındaki gerginliğin hızla yatışmasında, Türk Dışişleri Bakanlığı'nın yoğun ve yatıştırıcı siyaseti²²⁵ ile İngiltere'nin Kahire'deki Yüksek Komiseri Sir Percy Lorine'nin araya girmesi etkili olmuştur.²²⁶

²²⁰ **B.C.A.**, 21 Ocak 1933, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 33.6.7. Mehmet Ali Şevki Bey 15 Haziran 1931'den itibaren Kahire Elçiliğinde Başkâtip olarak görev yapmıştır. Bknz: **B.C.A.**, 15 Haziran 1931, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 63.15.11.

²²¹ Fes olayının detayları için bknz. Şimşir, B., (Ocak-Nisan 1984), Fes Olayı Türkiye-Mısır ilişkilerinden Bir Sayfa (1932-1933). *Belleten*. XLVIII (189-190), Bu makalede İngiltere'nin hadisenin büyümesi için uğraştığına dair iddialar vardır.

²²² Yılmaz, Türkiye'deki Şapka ve Kıyafet İnkılabının..., 101.

²²³ Atatürk, M. K., (1998). *Nutuk 1919-1927*. (Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz) Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 605.

²²⁴ Özgiray, a.g.m, 3-4. **N.A.**, FO, 371/16983, Türkiye Yıllık Raporu 1932, 17 Ocak 1933.

²²⁵ Şimşir, B.N. (1993). *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*. C. III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 351-361.

²²⁶ Özgiray, a.g.m., 3-4. **N.A.**, FO, 371/16983, Türkiye Yıllık Raporu 1932, 17 Ocak 1933.

Fes Olayı ile başlayan gerilim kısa sürede yatışsa da ilişkilerde normalleşme hemen gerçekleşmemiştir. Fes Olayı sonrası ilişkilerin normalleşmesi için ilk ciddi adım Mustafa Kemal Paşa'nın ani bir karar ile 26 Mart 1933'te Mısır Büyükelçiliği'ne giderek Kral Fuad'ın doğum günü münasebetiyle yapılan kutlamaya katılmasıyla gerçekleşmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın bu jesti Mısır'da hemen karşılık bulmamıştır. Türkiye'nin Kahire Elçisi Şevki Bey'in 1933'de Cumhuriyetin 10. Yılı münasebetiyle düzenlediği resepsiyona Mısırlı üst düzey bürokratlar katılmış ancak kabineden katılan olmamıştır.²²⁷

1934 yılına gelindiğinde, Mısır basınında Türkiye hakkında övücü makaleler yayınlanmaya başlaması iki ülke arasındaki gerilimin azaldığının göstergesi olmuştur. Örneğin, Kahire'de yayınlanan ve meşrutiyet taraftarı Ahrar Fırkasına yakın Essiyase Gazetesi 23 Ocak 1934'de yayınlanan makalede Türkiye'de on yılda meydana gelen değişimden özellikle Türklerin millet bilincinin gelişiminden övgü ile söz etmiştir.²²⁸ El Mukattam Gazetesi'nde 21 Ocak 1934'te,²²⁹ 19 Ekim 1934 ve 21 Ekim 1934 tarihlerinde yayınlanan ve Mustafa Kemal Paşa'yı öven makaleler bu yumuşamanın önemli göstergelerindendir. Bu makalelerde özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın mütevazılığına vurgu yapılmıştır.²³⁰ El Mukattam Gazetesi'nin 26 Ekim 1934'de İsmet Paşa ve onun savaş yıllarındaki kahramanlıkları siyasi sahadaki başarıları hakkında oldukça övücü makale yayınlanmıştır.²³¹ Yine El Mukaddem Gazetesi'nde çıkan "Yeni Türkiye" adlı makalede İsmet Paşa adlı bir başka makalede İsmet Paşa tanıtılmış ve Türkiye'de eski ve yeni rejim arasındaki farka dikkat çekilmiştir.²³² Bu dönemde Mısır basınında Türkiye'nin bölgedeki önemine işaret eden yazılar da yayınlanmıştır. Örneğin, El Ahram Gazetesi 6 Ocak 1934'de yayınlanan makalede Türkiye'nin dış politikasını ele almış ve İtalya tehlikesi sebebiyle Türkiye'nin Balkan devletleri ve Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler geliştirdiğinden bahsedilmiştir.²³³

Mısır basınında çıkan bu haberle Mısır'da, Türkiye lehine bir kamuoyu oluşturulması amaçlanmıştır. Türkiye de Mısır'da propaganda amaçlı çeşitli yayın

²²⁷ Her ne kadar Mısır Başbakanı protokol şefini yollayarak kabinenin İskenderiye'deki toplantısının uzaması sebebiyle resepsiyona katılmadıklarını belirten üzüntülerini dile getirse de Şevki Bey bu mazeretten dolayı pek tatmin olmamıştır. Özgiray, a.g.m., 4.

²²⁸ Okur, a.g.m, 205., **B.C.A.**, 23 Ocak 1934, fon kodu: 490.01.0.0., yer no: 607.102.6.

²²⁹ **B.C.A.**, 25 Ocak 1934, fon kodu: . 490.01.0.0, yer no: 607.102.8.

²³⁰ Okur, a.g.m, 206-209., **B.C.A.**, 18 Kasım 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 84.554.3.

²³¹ **B.C.A.**, 25 Kasım 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 84.554.4.

²³² Çolak, a.g.m, 27., **B.C.A.**, 25 Kasım 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 84.554.4., **B.C.A.**, 25 Kasım 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 85.192.4.

²³³ **B.C.A.**, 03 Şubat 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 221.489.7.

faaliyetlerinde bulunmuştur. Hüseyin Remzi Bey²³⁴ tarafından “Muahadenet” ve “Yeni Türkiye” adı ile yayınlanan gazeteler Türkiye’nin bu amaçla desteklediği yayınlardandır. Muahadenet ve Türkiye’nin propagandasını yapan bir diğer yayın An Anba-ul Şarkiya adlı bülten 1937’de yayınlarına son vermiştir. Ancak Kahire’deki elçilik yetkileri bu yayınların Türkiye’nin propagandası için büyük önem taşıdığına her fırsatta dikkat çekerek bu yayınların tekrar çıkarılması için Anadolu Ajansı muhabiri Ziya Danışman’a aylık 200 lira tahsis edilmesini sağlamıştır.²³⁵

1930’lu yılların ikinci yarısına doğru iki ülke arasında karşılıklı jestler devam etmiştir. Kahire’de 1934’te toplanan 10. Uluslararası Posta Kongresi sonrası alınan karar gereğince Türkiye, Kral Fuat’a Kahire Elçisi aracılığıyla bir pul albümü hediye ederek iyi ilişkiler geliştirmek hususunda bir adım daha atmıştır.²³⁶ Ancak bu karşılıklı jestlere rağmen ilişkileri geliştirmek için somut adımlar atmak hala mümkün olmamıştı. Dahası iki ülke arasındaki ulaşım bakımından en önemli hatlardan biri olan İstanbul-İzmir-İskenderiye hattı zarar ettiği gerekçesi ile kapatılmıştır.²³⁷

Türkiye-Mısır ilişkilerinde 1934 yılında meydana gelen en önemli gelişmelerden biri İngiltere’nin Ankara’ya Büyükelçi olarak Sir Percy Loraine ataması olmuştur. Mısır’da İngiliz Yüksek Komiseri olarak görev yapan 1932’deki Fes Olayının yatışmasında etkili olan Loraine, Türkiye-Mısır ilişkilerinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Tevfik Rüştü Bey, Mısır ile ilgili politika belirlerken sık sık büyükelçi ile istişarede bulunmuştur.²³⁸ Mısır’ın dış politikasında İngiltere’nin belirleyici güç olduğu Türkiye’nin Kahire Elçisinin Mısır ile ilgili hazırladığı 1934 yılına ait yıllık raporunda da belirtmiştir. Elçi raporun devamında Mısır’da hükümetin Türkiye ile bir dostluk anlaşması yapmaya hazır olduğunu ve sarayında böyle bir anlaşmanın her iki tarafın menfaatlerine olduğu yönünde ikna ettiğini bildirmiştir.²³⁹ Aynı günlerde, Mısır hükümeti uzun süreden beri müzakereleri devam eden ikili anlaşma ile ilgili taleplerini Ankara’daki elçisi aracılığıyla Türk

²³⁴ Hüseyin Remzi Bey hakkında yabancı hükümetler hesabına çalıştığı, elçilik görevlilerini yanılttığı, elçilikten resmi evrakı çaldığı ve çıkarmakla görevli olduğu gazeteyi iyi bir şekilde çıkarmadığına dair ihbarlar olmuştur. Kahire Elçisi bu iddiaların doğru olmadığını sadece gazetenin daha iyi şartlarda çıkarılabileceğini belirten yazısını Türk Dışleri Bakanlığı’na yollamıştır. Bknz. **B.C.A.**, 08 Mayıs 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.797.1.

²³⁵ Bulut, a.g.m, 554., **B.C.A.**, 10 Aralık 1937, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 84.557.5.

²³⁶ Bulut, a.g.m, 555., **B.C.A.**, 20 Mayıs 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 197.349.3.

²³⁷ **B.C.A.**, 24 Nisan 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 169.178.12.

²³⁸ Şimşir, *Doğunun Kahramanı...*, 318.

²³⁹ **B.C.A.**, 03 Aralık 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.797.2. Türkiye, İngiltere’nin Mısır’ın dış politikası belirleyen temel aktör olduğunun farkındadır. Bu yüzden Londra’daki elçisi aracılığı ile İngiltere ile Mısır arasındaki ilişkileri yakından takip etmiştir. Londra Büyükelçisi 1934’te Ankara’ya İngiltere’nin Kral Fuat’dan desteğini çekerek Mısır halkı ve muhalifler nezdindeki yerini güçlendirmeye çalıştığını ve rapor etmiştir.

Hükümetine iletmiştir. Bu taleplerden ilki, Türkiye'nin Mısır'dan kapitülasyon türü ayrıcalıklar istememesi, ikincisi Türkiye'nin Mısır kraliyet ailesi mensuplarını Mısır tebaası olduğunu kabul etmesiydi. Tevfik Rüştü, Mısır'ın bu taleplerini İngiltere Büyükelçisi Lorain'le görüşmüş ve Lorain anlaşmanın bir an önce yapılmasını tavsiye etmiştir. Ancak hem Türkiye hem de Mısır'ın bu anlaşmadan beklentisi sınırlıdır. İki tarafta dost ülke olmayı ve iyi komşuluk ilişkileri geliştirmeyi istemiş ancak her iki tarafta ilişkilerin kapsamının daha fazla gelişmesine rejim farkı gibi sebeplerden dolayı çok fazla arzulanmamıştır.²⁴⁰

1934 yılı içinde Mısır Kralı Fuad'ın Türkiye'yi ziyaret edeceğine dair yabancı basında bazı haberler çıksa da böyle bir ziyaret gerçekleşmemiştir. 1935'de beş yıldır Türkiye'de görev yapan Mısır Elçisi Hamza Bey değiştirilmiş ve yerine Mofty El Gazzarlı²⁴¹ 28 Ekim 1935'de Atatürk'e güven mektubunu sunarak görevine başlamıştır.²⁴²

İtalya'nın 1935 sonrası Akdeniz dünyasını tehdit eden tutumu, Türkiye ve Mısır'ı birbirine yaklaştırmıştır. Artık Mısır kamuoyunda Türkiye ve Atatürk sık sık tartışılır hale gelmiştir. İskenderiye Genç Hristiyanlar Cemiyeti üyeleri Şubat 1936'da Atatürk'ü siyaset alanında halen hayatta olan en büyük adam seçmiştir. Bu seçimde, İngilizlerin yönlendirmeleri de etkili olmuştur.²⁴³ Temmuz 1936'da profesörler eşliğinde 90 Mısırlı üniversite öğrencisi İstanbul'u ziyaret etmiştir. Misafirler Çanakkale'den geçerken 1915'te şehit olan Türk askerleri anısına denize çelenk bırakmış ve İstanbul'da Valinin de katıldığı bir tören düzenlenmiştir. Törende misafir grubun lideri Çanakkale Savaşları, Atatürk ve Türk askerini öven bir konuşma yapmıştır.²⁴⁴ Başbakan'ın talimatıyla yakından ilgilenilen misafirler Çanakkale Emniyet Müdürü ve Belediye Başkanı tarafından karşılanmıştır. Misafirler içinde bulunan ismi öğrenilemeyen ve Mısırlıyla evli olan Türk kadını heyete İngilizlerin Mısır ile Türkiye'nin yakınlaşmasını engellemek için çalıştığını Türkiye'yi tanımayan Mısırlıların İngilizlerin bu propagandasının etkisinde kaldığını söylemiş ve bunlar Ankara'ya rapor edilmiştir.²⁴⁵

Bunun gibi ziyaretlerle 1936, yılına gelindiğinde Türkiye ile Mısır ilişkileri önemli yol kat etmişti. Fakat Türkiye'nin Mısır'la ilgili rahatsızlıkları tam olarak ortadan kalkmamıştı. Örneğin, eski Şeyhülislam Mustafa Sabri tarafından yazılan ve Kahire'de

²⁴⁰ Özgiray, a.g.m., 5., N.A., FO, 371/19037, Türkiye Yıllık Raporu 1934, 31 Ocak 1935.

²⁴² Şimşir, *Doğunun Kahramanı...*, 318.

²⁴³ B.C.A., 22 Şubat 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.12.

²⁴⁴ Özgiray, a.g.m., 5., N.A., FO, 371/20866, Türkiye Yıllık Raporu 1936, 28 Ocak 1937.

²⁴⁵ Bulut, a.g.m, 555., B.C.A., 29 Temmuz 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 200.367.10.

Arapça olarak basılan kitabı²⁴⁶ ve Kahire’de Ermenice yayınlanan “Arev” adlı gazetesinin içerisinde²⁴⁷ Türk inkılabına yönelik zararlı unsurlar olduğu gerekçesi ile yurda sokulması yasaklanmıştır. Üstelik Türkiye’nin Kahire Elçisi Mehmet Ali Alhan bazı gönül ilişkileri sebebiyle Mısır hükümeti nezdindeki saygınlığını kaybetmişti.²⁴⁸

Tüm bunlara rağmen Mısır gazetelerinde Türkiye ile Mısır arasındaki anlaşma için müzakerelerin sonuna gelindiği yazılıyordu. El Cihat Gazetesi 8 ve 13 Temmuz 1936’da yayınlanan makalelerde iki ülke arasındaki dostluk anlaşmasının yaz sonuna kadar imzalanacağı; hatta imza için Başbakan İsmet İnönü’nün bizzat Kahire’ye geleceği iddia edilmiştir. Mısır Dışişleri Bakanı Ekrem Ebeyet Paşa Türkiye’yi ziyaret etmek istediğini ve Türkiye-Mısır ilişkilerinin sağlam temellere dayanmasını arzu ettiğini açıklamıştır.²⁴⁹ Uzun süredir müzakereleri devam eden anlaşma ile ilgili müzakerelerin ilerlemesinde, Türkiye’nin Mısır’dan istediği bazı ayrıcalıklardan vazgeçmesi ve Mısır’ın Milletler Cemiyeti’ne üye olması için verdiği destek etkili olmuştur. Mısır, Ankara elçisi aracılığıyla Ankara’dan Mısır’ın Milletler Cemiyeti’ne üyeliği konusunda destek istemiştir. Türkiye bu desteği İngiltere Büyükelçisi’nin onayını aldıktan sonra vermiştir. Nihayetinde, 28 Mayıs 1937’de Milletler Cemiyeti Başkanlığını üstlenen Tevfik Rüştü Aras, Mısır’ın cemiyete katılmasını sağlamıştır. Türkiye, böylece eski bir Osmanlı eyaleti olan Mısır’ın yöneticilerine eşitlik esasına dayanan bir politika ile yaklaştığını göstermiştir.²⁵⁰

Türkiye-Mısır ilişkilerinde bu gelişmeler yaşanırken Mısır, İngiltere ile 1936 İngiliz-Mısır Anlaşması’nı yaparak bağımsız olmuştur. Türkiye bu anlaşmanın müzakere sürecini ve sonuçlarını Kahire Elçiliği aracılığıyla yakından takip etmiştir.²⁵¹ Mısır’ın bağımsızlığı Türkiye için sürpriz bir gelişme olmamıştır. Türkiye’nin Kahire Elçisi 1934 yılına ait değerlendirme raporunda İngilizlerin yıllardır Mısır’ı sömürdüğünü ve Mısır’da İngiltere’ye yönelik artan tepkilerden dolayı bundan sonra Mısır’ın bağımsızlığına yönelik hareketlere İngilizlerin eskisi kadar şiddetle karşı çıkmayacağını belirtmiştir. Aynı raporda, Mısır’daki işgali sonlandırırsa bile İngiliz kuvvetlerinin Süveyş Kanalı çevresinde kalmaya devam edeceğine vurgu yapılmıştır.²⁵²

Mısır tam bağımsızlığını sağlamak için 12 Nisan 1937’de Montreux’de kapitülasyonların kaldırılması için bir konferans toplanması çağrısı yapmıştır. Mısır

²⁴⁶ B.C.A., 14 Ocak 1935, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 57.65.18.

²⁴⁷ B.C.A., 15 Ocak 1931, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 61.10.15.

²⁴⁸ B.C.A., 23 Ekim 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.22.

²⁴⁹ B.C.A., 28 Ağustos 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.17.

²⁵⁰ Özgiray, a.g.m, 6-7.

²⁵¹ B.C.A., 02 Eylül 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.19., B.C.A., 15 Eylül 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.21.

²⁵² B.C.A., 03 Aralık 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.797.2.

konferans öncesi ilgili devletlere sunduğu notada Türkiye ve İran'da olduğu gibi Mısır'da da kapitülasyonların kaldırılması gerektiğini ileri sürmüştür.²⁵³ Bu nota aynı zamanda Türkiye'nin Batılı devletlere karşı elde ettiği zaferlerin Mısır için örnek teşkil ettiğini bize göstermektedir. Nitekim 1934'de İstanbul'da toplanan Uluslararası Parlamentolar Birliği toplantısında Mısır tarafından kapitülasyonlar meselesi gündeme getirilince, Türkiye Mısır'a destek vermiştir.²⁵⁴ İsmet Paşa daha sonra El Mukattam Gazetesi muhabiri Sabit Bey ile yaptığı bir görüşmede Türkiye'nin Mısır'a bu konudaki desteğini bir vazife olarak gördüğünü belirtmiştir. Sabit Bey'de bu desteğin Mısır açısından büyük önem taşıdığını görüşmede anlatmıştır.²⁵⁵

1936 Mısır-İngiliz Antlaşması'ndan kısa süre önce 28 Nisan 1936'da Kral Fuad ölmüştür. Kral Fuad'ın son yıllarında Türkiye-Mısır ilişkilerinde yakınlaşma sağlansa da soğukluk aşılamamıştır. Kral Fuad'ın Doğu dünyasının liderliğini üstlenme arzusu ve Türklerin doğuya sırtını döndüğü yolundaki şikâyetleri soğukluğun temel sebebi olmuştur. İngiliz Dışişlerine göre, ilişkilerin 1936'ye kadar gelişmemesinin sebebi Atatürk'ün Kral Fuad'a karşı duyduğu "düşmanlıktan" kaynaklanmıştır.²⁵⁶ Türkiye'nin Kahire Elçisi eski Kral'ın cenaze merasimine katılmıştır.²⁵⁷ Cenazeye Atatürk'ün talimatı ile mükellef bir çelenk gönderilmiş ve Türk Elçinin cenazeye "fevkalade" sıfatı ile katılması Mısır hükümeti tarafından iki ülke arasındaki dostluğun göstergesi olarak yorumlanmıştır.²⁵⁸ Aynı yıl Türkiye'nin Kahire Elçisi, 29 Temmuz 1937'de Kral Faruk'un Abidin Sarayı'ndaki taç giyme törenine katılmıştır. Türkiye'nin Kahire Elçisi Türk Dışişleri Bakanlığı'na yolladığı raporda bu törenle ilgili olarak iki noktanın üzerinde durmuştur. İlk olarak, tören esnasında eski Osmanlı Padişahları gibi kılıç kuşanma benzeri dini ritüeller içeren bir törenin yapılmasına Nasah Paşa hükümetinin itiraz ettiğini ve bunun sonucu olarak Kralın sade bir tören ile taç giydiği belirtilmiştir. Üzerinde durulan ikinci nokta ise, Kralı Faruk'un şerefine verilen ziyafette kendisi ile on dakika sohbet ettiği diğer yabancı temsilcilerin ellerini sıkmakla yetinirken İngiliz Büyükelçisi ile uzun uzun görüşmesidir.²⁵⁹ Türkiye, Mısır'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra yeni bir dönemin

²⁵³ B.C.A., 15 Kasım 1937, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 267.800.1.

²⁵⁴ B.C.A., 26 Kasım 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.797.4.

²⁵⁵ B.C.A., 25 Kasım 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 84.554.4. Zaten Türkiye Mısır'ın izin vermemesi sebebiyle hakkı olduğu halde bu kapitülasyonlardan yararlanmıyordu. B.C.A., 03 Aralık 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.797.2.

²⁵⁶ Bilgin, M. S. (2008). *Britain and Turkey in the Middle East: Politics and Influence in the Early Cold War Era*. London & New York: IB Tauris, 99.

²⁵⁷ B.C.A., 18 Mayıs 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.13.

²⁵⁸ B.C.A., 04 Ağustos 1930, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.23.

²⁵⁹ B.C.A., 13 Ağustos 1937, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 267.799.9.

başladığının farkındadır. Mısır'ın 1936-1937 bütçesine dair Kahire Elçiliği tarafından hazırlanan raporda Kral Fuad dönemi ve onun bütçe politikasına dair eleştirilirken Vaft Partisinden övgü ile söz edilmiştir.²⁶⁰

1937 yılına gelindiğinde iki ülke arasındaki ilişkilerde iyimser atmosfer devam etmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerde bu hızlı iyileşmede Mısırlı aydınların aradaki gerginliklere rağmen Türkiye'deki inkılapları yakından takip etmeleri etkili olmuştur.²⁶¹ Ayrıca Musolini idaresindeki İtalya'nın yayılmacı siyaseti Türkiye ile Mısır'ın birbirine daha fazla yaklaşmasını sağlamıştır. İtalya'da Mart 1934'de düzenlenen İkinci Beş yıllık Faşist Kongre de Musolini İtalya'nın tarihi emellerinin Asya ve Afrika olduğunu açıklaması İtalya ile Akdeniz'i paylaşan Türkiye ve Mısır'da endişelere yol açmıştır.²⁶² Türkiye'nin İtalya'nın yayılmacı emelleri konusundaki kaygıları Mısır basınında da tartışılmıştır. Türkiye'nin Boğazlar meselesinin yeniden ele alınması yönündeki talebine İngiltere'nin destek vermesi; ayrıca Türkiye'nin İtalya'nın Habeşistan'a saldırmasına karşı çıkmasıyla ortaya çıkan Türk-İngiliz yakınlaşmasının askeri bir ittifaka dönüşebileceği El Mukattam Gazetesi tarafından iddia edilmiştir.²⁶³ El Mukattam Gazetesi'nde 12 Haziran 1936'da yayınlanan makalede, Türkiye ile İngiltere arasında sonradan Yunanistan ve Yugoslavya'nın katılacağı bir ittifak anlaşması yapılacağı iddia edilmiştir. Lord Lloyd George'un Belgrad ve Ankara'ya yaptığı gayri resmi ziyaretin İtalya tehlikesi karşısında Akdeniz güvenliği için atılmış önemli bir adım olduğuna dikkat çekilmiştir. Makalede, İngiltere'nin bir saldırı durumunda Türkiye'yi savunacağı ve Türkiye'nin de İngiltere'ye bir saldırı olması durumunda aynı şekilde davranacağına dikkat çekilmiştir. Mısır Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile ilgili süreci yakından takip etmiştir. Çünkü aynı günlerde dünya kamuoyunda Türk Boğazlarının statüsü ile birlikte Süveyş Kanalı gibi uluslararası su yollarının da statüsü tartışılmaya başlamıştır. Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin 20 Temmuz 1936'da imzalanmasının ardından Harry N. Haward tarafından yayınlanan makalede Boğazlar Meselesine kesin bir çözüm getirmek için Panama, Süveyş, Cebelitarık ile Türk Boğazları ile ilgili ortak bir rejim oluşturulması gerektiği belirtmiştir.²⁶⁴

²⁶⁰ B.C.A., 28 Ağustos 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.18.

²⁶¹ Çolak, a.g.m, 32.

²⁶² Gönlübol, M. (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Ankara: Siyasal Kitapevi, 111.

²⁶³ Yel, S. (2009). *Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 123., B.C.A., 03 Ocak 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.15.

²⁶⁴ Yel, 143-145. Makalenin tamamı için bkz: Haward, H. N. (October 1936). The Straits After the Montreux Conference, *Foreing Affairs*. 15 (1).

Türkiye'nin Kahire Elçisi'ne göre ise, Doğu Akdeniz'de İngiltere ve İtalya arasında devam eden rekabeti İngiltere'nin Arap dünyasına olan ilgisini daha da artırmıştır. İngiltere bu dönemde Arap devletleri arasında bir ittifak kurmak istemektedir.²⁶⁵ İngiltere bu paktın yapılması için Mısır'ın Tahran ve Bağdat Elçisi olarak Abdülrahman Azzam Bey'in atanmasını sağlamıştır. Kahire Elçisine göre, bu zat Mısır ile İngiltere'nin menfaatlerinin ortak olduğuna inanan ve İngiliz emperyalizmini İtalyan emperyalizmine tercih eden bir kişidir. Kahire Elçimiz, Azzam Bey ile yaptığı görüşmede kendisinin Tahran'dan ziyade Bağdat'ta kalarak Araplar arasında bir birlik oluşturmak için çalışacağını belirtmiştir. Azzam Bey Arap olmayan ülkelerin bu ittifaka dahil olması konusunda çok da istekli değildir. Nitekim İngiltere'nin teşviki ile Mısır ve Hicaz arasında bir dostluk anlaşması yapılmış ve bu anlaşmanın müzakere süreci Türkiye'nin Kahire Elçisi tarafından yakından takip edilmiştir.²⁶⁶

İtalya'nın Habeşistan'a saldırması karşısında Türkiye ve Mısır Akdeniz ülkesi olarak ortak tepki göstermiştir. İtalya tehlikesi uzun zamandır sonuç alınamayan Türkiye Mısır Dostluk antlaşması görüşmelerinin hızlanmasını sağlamıştır. Taraflar Ankara'da bir araya gelerek 7 Nisan 1937'de Dostluk Anlaşması ve Oturma Anlaşması ile Uyruluk Sözleşmesini imzalamıştır.²⁶⁷ Anlaşmaları ve sözleşmeyi Türkiye adına Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Mısır adına da Türkiye Elçisi Muhammed El-Cezayirli imzalamıştır.²⁶⁸ Türkiye ile Mısır arasında yapılan anlaşmada öncelikle iki ülke arasında bozulmaz bir barış ve dostluktan söz edilmektedir. İkamet antlaşmasındaysa her iki ülke vatandaşlarının "en ziyade müsaadeye mazhar millet" statüsünden faydalanması esas alınmış, her nevi menkul ile gayrimenkulü satın alma hakkı verilmiştir. Tabiiyet Sözleşmesi'ne göre, 5 Kasım 1914'ten önce Mısır'a yerleşen ve aslen Türk olanlar istedikleri takdirde Türk tabiiyetine geçebileceklerdi. Ancak 5 Kasım 1914'ten sonra Mısır'a yerleşen Osmanlı tebaası Türk tabiiyetini muhafaza edecekti.²⁶⁹

Anlaşmanın imzalanması sürecinde Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İngiltere Büyükelçisi Lorain ile sürekli fikir alış verişinde bulunmuş ve anlaşma metinleri

²⁶⁵ Türkiye'nin Kahire elçisine göre İngiltere'nin böyle bir ittifakı kurarken yaşayacağı en ciddi zorluk Filistin'e yerleşen Yahudilere verdiği destek olacaktı.

²⁶⁶ **B.C.A.**, 28 Mayıs 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 260.751.21. Bu Anlaşma için Mısır'a Suudi Arabistan Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Fuat Hamza Cidde Maslahatgüzarımızla yaptığı görüşmede kendisine anlaşmanın Irak ve diğer Arap ülkelerini de kapsayıp kapsamayacağı sorulmuş Müsteşar anlaşmanın sadece Suudi Arabistan ile Mısır arasında olacağını belirtmiştir. **B.C.A.**, 14 Mayıs 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.749.5.

²⁶⁷ Soysal, İ. (1989) *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945) C1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 528.

²⁶⁸ *Düstur*, Tertip 3, Cilt 18, 1407. Soysal, *Türkiye'nin Siyasal...*, 528-529.

²⁶⁹ *TBMM Kavanin Mecmuası*, D.5, C.17, Ankara: TBMM Matbaası, 1937, 1050-1056.

imzalanmadan önce Lorain ile paylaşılmıştır. Aras, anlaşmanın imzalanmasından sonra Lorain'e Mısır'a bir ziyaret yapmak istediğini de söylemiştir. Lorain'e göre, Türkiye'nin bu ziyaretteki amacı Türkiye-Mısır ilişkilerini daha fazla geliştirmek ve Türkiye, Mısır ve İngiltere arasındaki bölge politikasına dair ortak fikirlerin somut sonuçlar vermesini sağlamaktır.²⁷⁰ Nitekim Tevfik Rüştü Aras Dışişleri Bakanlığı Birinci Daire Başkanı Cevat Açıkalın ve geniş bir heyet ile Nisan 1938'de Kahire'ye gitmiştir.²⁷¹ Bu gezi ile iki ülke biraz daha birbirine yaklaşmıştır. Türk basınında Kral Faruk'un 1938 yazında Türkiye'yi ziyaret edeceğine dair haberler yayınlansa da bu ziyaret gerçekleşmemiştir.²⁷² Mısır'da sıcak bir şekilde karşılanan Aras, gezi esnasında hem Kral Faruk'a Atatürk'ün Türkiye'ye davetini iletmiş, hem de Mısır'ı Sadabat Paktı'na katılmaya davet etmiştir. Ancak Mısır pakta katılmayı kendisine bir fayda sağlamayacağını düşünerek reddetmiştir.²⁷³

Anlaşmanın imzalanmasından sonra Mısır'dan Türkiye'ye ziyaretler devam etmiştir. 1938'de Mısır Pedagoji Enstitüsü hocaları ve öğrencilerinden oluşan otuz kişilik bir katile Türkiye'nin ilerleyişini yakından görmek için Ankara ve İstanbul'da inceleme yapmıştır.²⁷⁴ Aynı yıl, Mısır askeri heyeti Türkiye'yi ziyaret etmiş ve bu ziyaret esnasında Mısırlı heyete gösterilen yakın ilgiden dolayı Mısır'ın Ankara elçisi Türk hükümetine teşekkür etmiştir.²⁷⁵ Üstelik Türkiye 1938 yılında Mısır'a bir jest yaparak Ankara Kavaklıdere'de bir arsayı elçilik binası yapılmak üzere ücretsiz olarak Mısır elçiliğine vermiştir.²⁷⁶

Tüm bu iyi ilişkilere rağmen, Türkiye Mısır'da Hilafet meselesinin hala tartışılmasından rahatsızdır. Kahire elçiliğinden 15 Mart 1937'de alınan raporda, Mısır'da bazı grupların hilafet meselesini yeniden canlandırmak için çalışma yürüttüğü ve bu çalışmaların arkasında ise İtalyanların olduğu belirtilmiştir. Bu bilgiler, İngiliz kaynaklarından alınmıştır. Ayrıca elçilikten alınan raporda eski Kral Fuad ve yeni Kral Faruk'un İtalya Kralına yönelik ilgi ve muhabbetine vurgu yapılarak; eğer hilafet Mısır'da kurulur ise İtalya'nın Mısır Sarayı üzerindeki etkisinin artacağına dikkat çekilmiştir. Mısır'da El-Hilâfe adlı bir gazete çıkarılacağı haber alınınca Türkiye'nin Kahire elçisi

²⁷⁰ Özgiray, a.g.m., 6., **N.A.**, FO, 371/21935, Türkiye Yıllık Raporu 1937, 02 Nisan 1938.

²⁷¹ **B.C.A.**, 07 Nisan 1928, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 82.29.1. Gezi sırasında Türk heyetinin Türkiye'nin temsilini en iyi şekilde yapması için bir daire ve araba kiralanarak ziyafetler içinde ödenek ayrılmıştır.

²⁷² Özgiray, a.g.m., 7., **N.A.**, FO, 371/23301, Türkiye Yıllık Raporu 1938, 11 Şubat 1939.

²⁷³ Bilgin, a.g.e., 99.

²⁷⁴ Çolak, a.g.m., 29., **B.C.A.**, 04 Temmuz 1939, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 200.369.5.

²⁷⁵ Bulut, a.g.m., 556., **B.C.A.**, 16 Kasım 1939, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 268.804.19.

²⁷⁶ **B.C.A.**, 05 Mayıs 1938, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 83.38.10.

Mısır İçişleri Bakanlığı'na başvurarak, bu gazetenin çıkmasını engellemiştir.²⁷⁷ Ancak Mısır Kralı Faruk'un İtalya ile ilgili düşünceleri Mısır'da herkes tarafından paylaşılmıyordu. El Ezher Şeyhi Mustafa el Maragi, The Egyptian Gazette'ye²⁷⁸ verdiği demeçte, Mussolini'nin İslam aleminin hamisi olduğu iddiasına karşı çıkmıştır. Aynı demeçte, El Ezher Şeyhi halifelik ile ilgili devam eden tartışmalara girmemeyi tercih ettiğini belirtmiştir.²⁷⁹ Bu tartışmalar, 1939 yılında da devam etmiştir. İtalyan basınında Mısır Başbakanı Ali Mahir Paşa'nın hilafeti Mısır'da yeniden ihya etmek için Arap liderleri ikna etmeye çalıştığı yönünde haberler çıkmıştır. Üstelik İtalyan Stampa gazetesine göre Türkiye'nin Mısır'da hilafetin ihyasına itiraz etmesi de mümkün değildir.²⁸⁰ Osmanlı Hanedanı mensuplarına dayandırılan bir haberdeyse eski Halife Abdülmecid'in 40.000 İngiliz Lirası karşılığında halifelikten Kral Faruk lehine çekilmeyi planladığı iddia edilmiştir. Türkiye'nin rahatsızlık duyduğu noktalardan biri de eski Mısır Hidiivi Abbas Hilmi Paşa'nın Paris'te eski Halife Abdülmecid ile sık sık görüşmesi olmuştur.²⁸¹ Öte yandan, Türkiye'nin Mısır'daki muhalifler konusundaki hassasiyeti sürmektedir. Örneğin, Dersim İsyanına yönelik askeri harekâtın Mısır basınında gündeme gelerek Türkiye aleyhine yazılar çıkınca, Türkiye bunun arkasında eski hanedan üyeleri ve 150'likler ile Ermeniler olduğu kanaatine varmıştır.²⁸²

Öte yandan, II. Dünya Savaşı'na doğru giderken meydana gelen Türk-İngiliz yakınlaşması Mısır basını tarafından yakından izlenmektedir. Türkiye ile İngiltere arasında 27 Mayıs 1938'de imzalanan 10 Milyon Sterlinlik kredi anlaşması ile ilgili El Mukattam Gazetesi'nde çıkan haber de bu anlaşmanın önemine dikkat çekiliyor ve Türkiye'nin ordu ve donanmasını güçlenmesinin Akdeniz'deki ve Ortadoğu'daki devletler üzerinde önemli etkilerinin olacağı belirtilmiştir.²⁸³

Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de vefatı Mısır basınında ilk sayfadan verilmiştir. Gazeteler Atatürk'ün ölümünün sadece Türkiye için değil bütün dünya için büyük bir kayıp olduğunu vurgulamıştır. Bazı eleştirel görüşlere rağmen Atatürk'ün ölümünden

²⁷⁷ B.C.A., 19 Nisan 1937, fon kodu: 490.1.0.0, yer no: 585.18.5. Üstelik, Kahire Elçiliği'nden gönderilen 1934 Yıllık Raporu'nda Mısır'da İngilizlerden sonra en etkili gücün İtalyanlar olduğuna dikkat çekilmiştir. Kralın İtalyanlar yönelik ilgisine dikkat çekilerek İtalya'nın İngiltere'nin Mısır'daki mirasına konmak istediğine vurgu yapılmıştır. B.C.A., 03 Aralık 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.797.2.

²⁷⁸ The Egyptian Gazette: Günlük olarak 1881'den itibaren yayınlanan İngilizce gazetedir. İngiliz işgali boyunca anti milliyetçi söylemi ile dikkat çekmiştir. Goldschmidt, *a.g.e.*, 171.

²⁷⁹ Mussolini'nin bu konuşması İtalyan elçiliğince yalanlanmıştır. B.C.A., 20 Nisan 1937, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 267.799.5.

²⁸⁰ B.C.A., 04 Mart 1939, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 203.390.18.

²⁸¹ Çolak, a.g.m., 27., B.C.A., 05 Eylül 1939, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 203.391.2.

²⁸² B.C.A., 19 Ekim 1938, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 111.751.20.

²⁸³ B.C.A., 14 Haziran 1938, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 234.581.21.

sonra Türkiye-Mısır ilişkileri onun hayatta olduğu dönemden daha iyi bir şekilde Mısır basınına yansıtılmıştır.²⁸⁴

Tevfik Rüştü Aras'ın Nisan 1938'de yaptığı ziyaretin karşılığı olarak Mısır Dışişleri Bakanı Abdul Fettah Yehia Paşa ve danışmanları 19 Haziran 1939'da Ankara'ya iki günlük bir ziyaret gerçekleştirmişlerdir. Ziyaret boyunca Akdeniz'de ki muhtemel gelişimler tartışılmıştır. İki ülke bu ziyarette ekonomik ve kültürel ilişkileri geliştirme kararı almışlardır. Bu çerçevede bir grup Mısırlı subayın Türkiye'de eğitim alması kararlaştırılmıştır.²⁸⁵

II. Dünya Savaşı başlayınca, Türkiye bu sefer Mısır'ın savaşa katılıp katılmayacağını takip etmeye başlamıştır. Kahire Elçiliği'nden Türk Dışişleri Bakanlığına gönderilen bilgide Mısır'da İngiltere karşıtı grupların savaşa girmek için gizlice bildiriler yayımlandığı belirtilmiştir.²⁸⁶ Türkiye'nin Kahire elçisi Mısır'ın savaş karşısında izleyeceği siyaset hakkında Mısır Başbakanı ile bir görüşme yapmıştır. Görüşmede, Mısır Başbakanı, Mısır'ın 1936 anlaşmasına sadık kalarak Almanya ile ticari ve siyasi ilişkilerini kestiğini, İngiltere'nin tutuklanmasını istedikleri Almanları tutukladıklarını İngiliz ordusuna her türlü kolaylığı gösterdiklerini ancak İngilizlerin yoğun baskına rağmen Mısır'ın menfaatlerine aykırı olduğu gerekçesi ile Almanya'ya savaş ilan etmediklerini anlatmıştır. İngiltere ile ilişkilere de değinilen görüşmede Başbakan İngiliz Büyükelçilerin artık Mısır'da Olağanüstü Komiser ayrıcalığından vazgeçerek diğer büyükelçiler gibi davranması gerektiğine dikkat çekmiştir. Kahire Elçisi Mısır'da İngilizlere karşı duyulan hoşnutsuzluğun Türk tebaayı da etkilediği ve Türk tebaaya yönelik çıkarılan zorlukların Türkiye'nin menfaatlerine uymadığını dile getirmiştir. Ayrıca Elçi Mısır'ın içindeki durumunu karışık olarak değerlendirmiş ve Mısır'da hükümetin güçlü bir ordu kurmak için uğraştığını ancak buna bazı engeller çıkarıldığına aynı şekilde Türkiye'nin Mısır ve Arap devletlerindeki siyasi ve ticari nüfuzunun artmasının bazı devletlerce hoş görülmediğini belirtmiştir.²⁸⁷ İtalya'nın 10 Haziran 1940'da Almanya ile birlikte II. Dünya Savaşı'na girmesi, Akdeniz'deki dengeleri tamamen değiştirmiştir. Denizden kuşatma altında bulunan İngiltere için Mısır'ın korunması ciddi bir problem haline gelmiştir.²⁸⁸

²⁸⁴ Sezer, a.g.m., 2.

²⁸⁵ Bilgin, a.g.e., 100.

²⁸⁶ B.C.A., 08 Temmuz 1940, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 267.800.12.

²⁸⁷ B.C.A., 04 Mart 1939, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 203.390.18.

²⁸⁸ Hart, L.(2003). *II. Dünya Savaşı Tarihi I*. (Çev. Kerim Bağrıaçık). İstanbul: Yapı Kredi Yayıncılık, 129.

Mısır II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin izlediği politikayı takip ederek tarafsız kalmıştır. Bununla birlikte, 1936 İngiliz Mısır Anlaşması gereğince İngiltere'ye gerekli yardımı yapmak zorunda kalmıştır. 1942 yılı başlarında Kral Faruk Alman işgalinden korkarak Alman taraftarı Ali Mahir Paşa'yı başbakan olarak atamak isteyince Kahire'deki İngiliz güçleri Kral Faruk'un sarayını kuşatarak onu zorla bu karardan vazgeçirmişlerdir. Onun yerine, İngiltere'ye savaş boyunca yardım etme sözü veren Mustafa Nasah Paşa'nın atanmasını istemişlerdir. İngiltere, Nasah Paşa'nın başbakan olarak atanmasını sağlayarak Mısır'daki pozisyonunu güçlendirmiştir. Ancak bu olay İngiliz-Mısır ilişkilerinin geleceğine çok ciddi zarar vermiştir.²⁸⁹

II. Dünya Savaşı devam ederken Türkiye-Mısır arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi yönündeki çalışmalar devam etmiştir. Bakanlar Kurulu 13 Nisan 1942'de aldığı karar ile Ticaret Ofisi'nin Kahire'de bir ajans açmasına buraya bir uzman ve 2 memurun görevlendirilmesine karar verilmiştir.²⁹⁰ Savaş boyunca Mısır, Türkiye'nin İngiltere'den aldığı askeri yardımın transfer üssü olmuştur.

Genel olarak bakıldığında, Türkiye-Mısır ilişkileri II. Dünya Savaşı nedeniyle geri plana itilmiştir.²⁹¹ İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde dünya çapındaki büyük problemler sebebiyle Araplarla yeni ilişkiler kurmak için uygun zemin ve zaman bulunamamıştır.²⁹² Üstelik Atatürk öldükten sonra Türkiye, Arap ülkeleri ile ilişkilerinde Batılı laik karakterini ön plana çıkarmış, bu da Müslüman ülkeler ile mesafenin biraz daha açılmasına sebep olmuştur. Buna bir de Suriye ile devam eden Hatay Meselesi gibi problemler da eklenince Araplar dünyası ile ilişkiler soğuk bir şekilde devam etmiştir.²⁹³

Türkiye-Mısır ilişkileri II. Dünya Savaşı boyunca donma noktasında seyretmiş bu süreçte iki ülke arasındaki diplomatik temaslar diplomatik temsilcilerin değişiminin ötesine geçmemiştir.²⁹⁴

²⁸⁹ Bilgin, *a.g.e.*, 100.

²⁹⁰ **B.C.A.**, 13 Nisan 1942, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 98.29.3.

²⁹¹ Bilgin, *a.g.e.*, 100.

²⁹² Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 11.

²⁹³ Rustow, D. A. (1989). *Unutulan Müttefik: Türkiye*. (Çev: Hakan Türkkuşu). İstanbul: Milliyet Yayınları, 130.

²⁹⁴ II. Dünya Savaşı boyunca Türkiye ve Mısır'ın karşılıklı olarak değiştirdikleri temsilciler şöyledir: Türkiye'nin İngiltere'den alacağı askeri yardımının transfer üssü olacak olan İskenderiye'deki Türkiye Başkonsolosu Muhiddin Raşid Palsay 17 Eylül 1940'da merkeze nakledilerek yerine İsmail Hakkı Okday Başkonsolos olarak atanmıştır. (**B.C.A.**, 17 Eylül 1940, fon kodu: 30.11.1.0, yer no: 141.29.8.) 29 Ağustos 1935 beri Mısır'ın Ankara Elçisi olarak görev yapan Mohamed El Mofty El Gzaerli'nin (**B.C.A.**, 29 Ağustos 1935, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 131.938.2.) yerine Abdülatif Talaat Bey atanması için 16 Mart 1939'da AGREMAN talebinde bulunulduysa da (**B.C.A.**, 16 Mart 1939, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 131.939.3.)

BİRİNCİ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI'DAN DEMOKRAT PARTİ İKTİDARINA KADAR TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ

1.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'nin Ortadoğu Siyasetini Belirleyen Unsurlar

1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgali ile başlayan II. Dünya Savaşı, 1943 yılından itibaren İngiltere, Fransa, ABD ve Sovyetler Birliği lehine gelişmeye başlamıştır. 7 Mayıs 1945'te Almanya'nın ve 2 Eylül 1945'te Japonya'nın teslim olmasıyla sona eren II. Dünya Savaşı askeri kapasiteleri çok yüksek taraflar arasında gerçekleşmiştir. Bu nedenle savaştan galip ve mağlup olarak ayrılan devletler savaşın yarattığı yıkım nedeniyle askeri, ekonomik ve siyasi olarak aynı düzeyde zarar görmüştür. Bu büyük yıkım savaş sonrası uluslararası ilişkilerin de şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. 1945 yılına gelindiğinde Avrupa ve dünyanın hakim güçleri olan Almanya, İtalya, Japonya savaşta mağlubiyete uğramış, İngiltere ve Fransa galip tarafta savaşı bitirmesine rağmen ekonomik ve sosyal olarak büyük bir yıkıma uğradığından artık uluslararası ilişkilerde etkin rol oynayamayacak hale gelmiştir. Bu devletlerin zayıflamasıyla ortaya büyük bir güç boşluğu çıkmış ve bu güç boşluğu ABD ve Sovyetler Birliği tarafından doldurulmaya çalışılmıştır.²⁹⁵

Sovyetler Birliği II. Dünya Savaşı sona erdiğinde Avrupa ve Asya kıtasında en büyük askeri kuvveti haline gelmiştir.²⁹⁶ Almanya teslim olduğunda Avrupa'daki Batılı kuvvetlerin sayısı beş milyonu bulurken, bir yıl sonra bu sayı bir milyonun altına düşmüş, Sovyetler Birliği ise aynı tarihlerde dört milyondan fazla insanı silâh altında tutmayı başarmıştır. Üstelik Sovyetler Birliği terhis etmediği ordularını, savaş sanayisi ile hızla takviye edip daha da güçlendirmiştir. Sovyetler Birliği elinde bulundurduğu askeri üstünlüğü en iyi şekilde kullanmıştır ve kısa zamanda Batılı Devletler ile Sovyetler Birliği

birkaç ay sonra vazgeçilerek 14 Haziran 1939'da Mısır Ankara Elçiliğine Trablusgarp Savaşı esnasında Türk askeri ile birlikte İtalyanlara karşı mücadele eden ve Türkçeyi iyi bilen Abdurrahman Azzam Bey'in atanması için Cumhurbaşkanından agremen talep edilmiştir. (B.C.A., 14 Haziran 1939, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 131.939.8.) 19 Kasım 1942'de Mısır hükümeti Ankara elçisini değiştirmeye karar vererek Abdel Rahman Hakkı'nın yerine Ankara Elçiliğine Mohamed Kamel Abdel Rahim atamak istediğini Cumhurbaşkanlığına bildirmiştir. (B.C.A., 11 Kasım 1942, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 131.939.39.) 1944 Nisanında Mısır'ın Ankara Elçiliğine Emin Fuat Manastırlı'nın atanması için Cumhurbaşkanlığından izin istenmiştir. (B.C.A., 07 Nisan 1944, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 131.940.6.)

²⁹⁵ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 616.

²⁹⁶ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 423.

arasındaki askeri güç dengesi bozulmuştur.²⁹⁷ Üstelik Sovyetler Birliği'nin doğusunda Japonya ve batısındaki Almanya gibi iki önemli askeri ve sanayi gücünün savaşta yenilmesiyle ortaya büyük bir güç boşluğu çıkmıştır. Bu güç boşluğu Sovyetler Birliği için eşi bulunmaz tarihi bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Sovyetler Birliği, Kızıl Ordu ve komünist ideoloji ile dünya barışı ve güvenliğini tehlikeye sokacak bir yayılma politikası takip etmeye başlamıştır.²⁹⁸ Sovyetler Birliği için savaş dönemi ittifakları artık önemini yitirmiştir. Çünkü Sovyetler Birliği'nin uluslararası ilişkileri yorumlama biçimi tüm gerçeklerin devamlı olarak değiştiği varsayımına dayanmaktadır. Bu değişme sosyalizmin bir dünya düzeni olmasına kadar devam edecekti. Bu anlayışla yürütülen dış politikada ani değişimler içerde büyük tartışmalara sebep olmamıştır. II. Dünya Savaşı'nın son yıllarında başlayan ve savaş sonunda açık bir hal alan Sovyet Birliği'nin yayılmacı politika bu ideolojik kaynaktan beslenerek şartların değiştiğine hüküm getirmiştir. Sovyetler Birliği savaş sonrası üç istikamette yani, Avrupa, Ortadoğu ve Uzak Doğu yönünde harekete geçmiştir.²⁹⁹

II. Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu yönelik yayılmacı bir siyaset izleyen Sovyetler Birliği'nin amacı Batılı ülkelerin bölgedeki hakimiyetini sona erdirmek ve ekonomik çıkar elde etmektir.³⁰⁰ Sovyetler Birliği bu amaçlarına ulaşmak için askeri üstünlüğünü kullanmış ve İran, Türkiye ve Yunanistan üzerinde baskı kurmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya dair emellerini ilk olarak savaş sırasında müttefikleri ile birlikte işgal ettiği İran'dan çekilmeyerek göstermiştir. İngiltere ve ABD savaş esnasında Almanya karşısında zor durumda kalan müttefikleri Sovyetler Birliği'ne yardım götürmek için İran'ı işgal etmeye karar vermiştir. Ancak müttefiklerin İran'ı işgali dünya kamuoyunda iyi bir görüntü vermediğinden 29 Ocak 1942'de taraflar İran'la bir ittifak antlaşması imzalamışlardır. Böylece İran, Sovyetler Birliği'ne yapılan yardımın kendi topraklarından geçmesine izin vermiştir. Antlaşmanın 5. maddesi, savaş sona erdiği tarihten itibaren altı ay içinde işgal güçlerinin İran'ı terk etmesini öngörülmüştür. Japonya'nın mağlubiyete uğratılmasıyla 2 Eylül 1945'de savaş resmen sona ermiş ve yapılan antlaşma gereği İran'daki İngiliz kuvvetleri Ocak 1946'da çekilmesine rağmen Sovyetler Birliği çekilmemiş ve Kasım 1945'de İran Azerbaycan'ında komünist bir ayaklanma çıkarmıştır. Ayrıca Sovyetler

²⁹⁷ Ülman, H. (Aralık – 1967). Nato ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 22 (4), 144.

²⁹⁸ NATO Bilgiler Ve Belgeler. Brüksel: NATO Enformasyon Servisi, 1971, 11.

²⁹⁹ Gönlübol, M. (Mart–1968). Sovyet İdeolojisi ve Dış Politika. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 23 (1), 169.

³⁰⁰ Turgay, M. (2006). *Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu Politikası (1945-1980)*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 19.

Birliği'nin desteği ile Mahabad'da da bağımsız bir Kürt Cumhuriyeti kurulmuştur.³⁰¹ Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği tarafından ilhak edilmesinden endişe duyan İran'ın bu gelişmelere askeri müdahalede bulunmak istemiş ancak Azerbaycan'a yardım için yolladığı tabur Tahran dışında Sovyetler Birliği ordusuna ait tanklar tarafından durdurulmuştur. Bu olay Sovyetler Birliği'nin kendine Basra yolunu açarak Ortadoğu'da daha etkin rol oynamaya kararlı olduğunu göstermiştir.³⁰² Bu gelişmeler üzerine İran, Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyine başvurmuş ancak Güvenlik Konseyi anlaşmazlıkların taraflar arasında karşılıklı görüşmelerle halledilmesi gerektiğine karar vermiştir. ABD yönetimi 6 Mart 1946'da Sovyetler Birliği'ne verdiği notada, bu duruma seyirci kalamayacağını bildirmiştir.³⁰³ İran'dan çekilmeyerek buradaki komünist grupları destekleyen Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD'den gelen baskınlar üzerine geri adım atmış ve İran ile anlaşarak 4 Nisan 1946'da buradan çekilmiştir.³⁰⁴

II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya yönelik izlediği yayılcı politikada hedef tahtasına koyduğu ülkelerden biri de Türkiye olmuştur. Türkiye'nin savaş boyunca izlediği dış politikayı kıyasıya eleştiren Sovyetler Birliği'ne göre Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru müttefik kuvvetlerle bozulan ilişkilerini düzeltmesinin tek yolu, Almanya'ya savaş ilan etmesiydi. İngiltere de Sovyetler Birliği ile aynı görüşü paylaşıyor, Türkiye'nin savaş döneminde izlediği karanlık ve karışık politikanın aydınlatılmasını istiyordu. Ancak bunun Sovyetler Birliği tarafından sadece bir bahane olarak görüldüğü, Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesine rağmen değişmeyen Sovyetler Birliği politikası ile ortaya çıkmıştır.³⁰⁵

Sovyetler Birliği, Ortadoğu'da etkin rol oynayabilmesi için öncelikle Türkiye üzerinde hâkimiyet kurmasının şart olduğunu biliyordu. Türkiye üzerindeki emellerini 4–11 Şubat 1945'te Yalta Konferansı'nda gündeme getirdi. Sovyetler Birliği lideri Stalin birçok konunun tartışıldığı 10 Şubat 1945'deki oturumda söz alarak Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne dair düşüncelerini bildirmiştir. Stalin'e göre sözleşmenin modası geçmişti. Ülkesinin menfaatleri dikkate alınmalı ve Türkiye'ye Sovyetler Birliği'nin “boğazına sarılma” imkânı veren bu sözleşme yenilenmeliydi.³⁰⁶ Sovyetler Birliği'nin savaşın sonuna doğru Türkiye'ye karşı takındığı bu tutum kısa sürede artık Türkiye'nin tarafsızlık politikası

³⁰¹ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 424-425.

³⁰² McGhee, G., (1992). *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu*. (Çev. Belkıs Çorakçı). İstanbul: Bilgi Yayınevi, 46.

³⁰³ Yeşilbursa, B. K., (2000) *İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye (1950–1954)*. Ankara, 2.

³⁰⁴ Kennedy, P. (1994). *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri*. (Çev. Birtane Karanakçı). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 446-447.

³⁰⁵ Oran, B.Ed. (2003). *Türk Dış Politikası Cilt I 1919–1980*. İstanbul: İletişim Yayınları, 469.

³⁰⁶ Esmer, Ş. (Mart–1955). Yalta'da Türkiye. *Siyasi İlimler Mecmuası*, 24 (288), 434.

takip etmesinin hayalci bir yaklaşım olacağı gerçeğini ortaya koymuştur.³⁰⁷ ABD ve İngiltere ilk başta Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden düzenlenmesine sıcak bakmıştır. Bundan da cesaret alan Sovyetler Birliği konferansın üzerinden henüz birkaç hafta geçmeden ki Türkiye'ye 19 Mart 1945'te bir nota vermiştir.³⁰⁸

Sovyetler Birliği, 7 Kasım 1945'de süresi bitecek olan 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve saldırmazlık Anlaşması'nın yenilenmesi için Türkiye-Sovyetler Birliği sınırında bazı değişiklikler yapılması, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesi ve Türk Boğazlarından üsler gibi bazı isteklerde bulunmuştur.³⁰⁹ II. Dünya Savaşı sonucunda Ortadoğu'da ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak isteyen Sovyetler Birliği, savaştan sonra dünya düzeninin getirdiği yeni değişimlerden dolayı anlaşmanın yeniden düzenlenmesini istemiştir.³¹⁰ Sovyetler Birliği'nin talepleri Türkiye açısından sürpriz bir gelişme olmamıştır. Türk hükümeti Sovyetler Birliği'nin savaştan sonra Sovyetler Birliği'nin müttefikleri üzerinde baskı yaparak Türkiye'den ciddi taleplerde bulunacağını tahmin ediyordu.³¹¹ Zaten Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler 1936'da Montreux Antlaşması'yla zayıflamaya başlamış 1939'da Sovyet-Nazi Paketi'nin parafe edilmesiyle iki ülke arasındaki iyi ilişkiler bozulmaya başlamıştır.³¹²

Türkiye, 4 Şubat 1945 tarihinde verdiği cevabi notada, süresi dolmakta olan 17 Aralık 1925 tarihli anlaşmanın yerine her iki tarafında menfaatlerine daha uygun ve ciddi değişiklikleri kapsayan yeni bir anlaşma yapılmasını uygun gördüğünü ve bu amaçla yapılacak tekliflerin büyük bir dikkat ve iyi niyetle inceleneceğini bildirmiştir.³¹³ Türkiye'nin cevabi notasına Sovyetler Birliği'nin cevabı 7 Haziran 1945'te geldi. Sovyetler Birliği anlaşmanın yenilenebilmesini için Türkiye'nin, doğu sınırlarında değişiklik yapılması yani Kars ve Ardahan'ın terkini, Boğazların ortak savunulması ve burada Sovyetler Birliği'ne kara ve deniz üstleri verilmesini, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesi için prensipte bir anlaşmaya varılmasını istemiştir.³¹⁴ Türkiye'nin bu notaya cevabı oldukça sert olmuştur. Kazım Karabekir 20 Aralık 1945'te

³⁰⁷ Bağcı, H. (2001). *Türkiye'nin Dış Politikasında 1950'li Yıllar*. Ankara: Metu Pres Yayınları, 129.

³⁰⁸ Gürün, K. (1991). *Türk- Sovyet İlişkileri (1920-1953)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 244.

³⁰⁹ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 427- 428.

³¹⁰ Tellal, E. (2000). *Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB Türkiye İlişkileri (1953-1964)*, Ankara: Mülkiyeler Birliği Vakfı Yayınları, 23.

³¹¹ Toker, M. (1970). *Tek Partiden Çok Partiye*. İstanbul: Milliyet Gazetesi Yayınları, 74.

³¹² Soysal, İ. (1993). *Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz 1919-1993*. İstanbul: Ortadoğu Ve Balkan İncelemeleri Vakfı, 13.

³¹³ Gönlübol, M., Ülman, H. (Mart-1966). Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945-1965. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 21 (1), 150.

³¹⁴ Oran, B. (Mart 1970). Türkiye'nin Kuzeydeki Büyük Komşu Meselesi Nedir. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 25 (1), 56.

TBMM’de yaptığı konuşmada “Kars Yaylasına hakimiyet, Dicle ve Fırat boyunca Akdeniz ve Basra Körfezine inen yolların tepesine hakim olmak demektir... Eğer Ruslar yer istemekte ısrar ederlerse, hiç şüphe yok ki, dövüşeceğiz.” diyerek Sovyetler Birliği’nin Ortadoğu’daki emellerine vurgu yapmıştır.³¹⁵ Bu konu daha sonra 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Berlin yakınlarında Postam’da toplanan “Üç Büyükler Konferansı’nda gündeme gelmiştir. ABD ve İngiltere, Montreux Boğazlar Sözleşmesi’nin değiştirilmesine taraftar olduklarını göstermişlerdir.³¹⁶ Ancak Sovyetler Birliği’nin konuya Türk-Sovyet meselesi olarak bakışı ve boğazlarda deniz ve kara üstleri isteği geniş tartışmalara yol açmıştır.³¹⁷ Nitekim 7 Ağustos 1946’da Sovyetler Birliği verdiği notada, Boğazların savunmasını Türkiye ile Sovyetler Birliği ortaklaşa yürütmelidir teklifini getirince, Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkileri buhran noktasına gelip tıkanmıştır.³¹⁸

Müttefikler ve özellikle ABD durumun ciddiyetini bu notadan sonra anlayabilmiştir. Bu tarihe kadar Sovyetler Birliği’nin aşırı istekleri Türkiye dışında aynı tepkiyle karşılanmamıştı. Batılı devletler özellikle de ABD, Sovyetler Birliği ile işbirliğini korumanın hala mümkün olabileceğini düşünmüşlerdir.³¹⁹ 15 Ağustos 1946’da Beyaz Saray’da Başkan Truman, Dışişleri Bakan Yardımcısı Dean Acheson ve Savaş Bakanı Yardımcısı Kenneth C. Royall, Genelkurmay Başkanı Eisenhower yaptığı toplantıda Sovyetler Birliği’nin asıl amacının Türkiye ve tüm Ortadoğu bölgesine hâkim olmak olduğu konusunda hem fikir olmuşlardır. Sovyetler Birliği eğer Türkiye’ye hakim olursa doğal kaynaklar açısından oldukça önemli olan Ortadoğu’ya hakim olabilecekti. Bu ABD açısından kabul edilemezdi.³²⁰ ABD, Sovyetler Birliği’ne bir nota vermiş ve Boğazların savunulmasının Türkiye’ye ait bir görev olduğu bildirmiştir.³²¹ ABD’nin Ağustos 1946’dan itibaren Ortadoğu’ya yönelik politikasında yaptığı ciddi değişiklik o zamana kadar Ortadoğu’da iddiası olmayan bir ülke olan Türkiye’nin bölgeye yönelik politikasını da etkilemiştir. ABD’li kuvvet komutanları Sovyetler Birliği’nin Ortadoğu’ya yönelik eylemlerini Sovyetler Birliği’nin yayılmacı politikası olarak değerlendirmiş ve Türkiye’nin bu tehlikenin engellenmesinde Doğu Akdeniz ve Ortadoğu’daki en önemli unsur olduğu üzerinde mutabık kalmışlardır. Böylece ABD’nin Türkiye’ye yapacağı askeri ve ekonomik

³¹⁵ Saray, M. (2000). *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye’nin NATO’ya Girişi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 73.

³¹⁶ Akalın, C. (2003). *Soğuk Savaş, ABD ve Türkiye*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 198.

³¹⁷ Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası...*, 196.

³¹⁸ Gürün, *Türk- Sovyet İlişkileri*, 305-306.

³¹⁹ Gönlübol, Ülman, a.g.m., 150-151.

³²⁰ Uslu, N. (2000). *Türk Amerikan İlişkileri*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 93.

³²¹ Gürün, *Türk- Sovyet İlişkileri*, 306.

yardımın mantığı ortaya konmuştur.³²² ABD'nin bu tavrı önemliydi. Çünkü savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki temel stratejisi İngiltere ile Fransa'yı Akdeniz'den uzaklaştırmak ve ABD'nin bu güçlerin yerini almasını önlemeye dayanıyordu.³²³ ABD bu tavrı ile Ortadoğu'da Sovyetler Birliği ile rekabete hazır olduğunun mesajını da vermiştir. Bu durum bölgedeki gerginliğin daha da artmasına sebep olmuştur. 1946 sonbaharında Sovyetler Birliği Kafkaslara 190.000, Bulgaristan'a ise 90.000 asker yığmıştır. Bunun üzerine Türk Genelkurmay'ı savunma hazırlıkları için kuvvetlerini gizlice Pasinler geçidine çekmiş ve tatbikat adı altında yedeklerini silâh altına almıştır.³²⁴ İngiltere ve ABD, Sovyetler Birliği'ne nota vererek Boğazlara karşı girişilecek bir saldırıyı BM Güvenlik Konseyine getireceğini bildirmiştir. İngiltere ve ABD'nin Sovyetler Birliği'ne verdiği sert cevabın moral etkisiyle Türkiye, 18 Ekim 1946'da Sovyetler Birliği'ne verdiğini nota ile süregelen nota alış verişine son verdiğini bildirmiştir.³²⁵

Sovyetler Birliği bu notaya cevap vermemiştir. Sadece Ankara'daki Büyükelçisini geri çağırarakla yetinmiştir. Sovyetler Birliği, Türkiye'nin ve ABD'nin kararlı tavrı sayesinde, Postdam Konferansı'nda toplanması kararlaştırılan konferansında toplanmasını talep etmemiştir. Normal süresi geldiğinde ise Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ni fesih edeceğini de bildirmemiştir. Ancak Türkiye 1945–1947 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin istekleri karşısında tek başına mücadele etmek zorunda kalmıştır.³²⁶ ABD Türkiye'yi Sovyetler Birliği karşısında yalnız bırakmayacağını mesajını Washington Büyükelçimiz Münir Ertegün'ün cenazesini Missouri Zırhlısı ile Türkiye'ye göndererek vermiştir.³²⁷ Missouri Zırhlısı Japonya'nın II. Dünya Savaşı sonrası teslim anlaşmasını imzaladığı gemiydi. ABD'nin askeri gücünü sembol ediyordu.³²⁸ Ancak Truman Doktrini ilan edilene kadar, Sovyetler Birliği'nin bir saldırısı halinde Batılı ülkelerin Türkiye'nin yardımına koşacağına dair hiçbir kesin belirti yoktu. 1947 yılına gelindiğinde durumun vahameti anlaşılabilmiş ve ABD Türkiye'yi, Sovyetler Birliği'nin yayılcı politikasının durdurulması gereken noktalardan biri olarak görmeye başlamıştı.³²⁹ Türkiye'nin bu

³²² McGhee, *a.g.e.*, 50-51.

³²³ Acar, C. (1991). *Soğuk Savaş Dönemi Süper Güçlerin Hâkimiyet Kavgası*. Ankara: Frapan Yayıncılık, 113.

³²⁴ Oran, *Türkiye'nin Kuzeydeki...*, 56.

³²⁵ Gürün, *Türk- Sovyet İlişkileri*, 308.

³²⁶ Gönlübol, Ülman, *a.g.m.*, 153.

³²⁷ *New York Times*, 07 Mart 1946.

³²⁸ Aytaman, R. (1996). *Sinirli Yıllar Dışışlerinde 42 Yıl*. İstanbul: Ad Yayıncılık, 33-34.

³²⁹ Gönlübol, Ülman, *a.g.m.*, 153.

dönemde yürüttüğü mücadele ile sadece Boğazları savunmamış aynı zamanda Akdeniz ve Ortadoğu'ya yönelik Sovyetler Birliği'nden gelecek tehlikeyi önlemiştir.³³⁰

Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı sonunda yayılmaya çalıştığı Ortadoğu İngiltere için hayati öneme sahipti. Sovyetler Birliği'nin İran'a hâkim olması Ortadoğu petrollerine ulaşması ve Basra körfezine hâkim olarak Hint okyanusunu kontrolüne alması anlamına geliyordu. Türkiye ve Türk Boğazlarına hâkim olan Sovyetler Birliği ise Ege denizi ve Doğu Akdeniz de İngiliz hâkimiyetinin sona erdirebilirdi. Ancak İngiltere II. Dünya Savaşı sonrası 19. yüzyıldan beri hakim olduğu bu bölgeleri artık savunacak askeri ve mali gücü sahip değildi. Savaş sonrası içine düştüğü mali kriz 1946 ve 1947 yıllarında daha da büyümüş, İngiliz kuvvetleri askeri harcamaları azaltmak için 1947'de Hindistan'dan, 1948'de ise Burma, Sri Lanka ve Filistin'den çekilme kararı almak zorunda kalmıştır.³³¹ İngiltere ayrıca Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı yardımı da kesmek zorunda kalmıştır. İngiltere bu kararını ABD'ye Şubat 1947'de ABD hükümetine verdiği Türkiye ve Yunanistan ile ilgili iki memorandumda bildirmiştir. İngiltere, Türkiye'nin Batının savunması için önemini açık bir şekilde vurgulamış ve İngiltere'nin ekonomik gücü olmadığından ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a hem ekonomik hem de askeri yardım yapması gerektiğini açıklamıştır.³³²

ABD Başkanı Truman bu memorandumdan sonra hemen harekete geçmiş ve ABD Kongre'sine 12 Mart 1947 günü gönderdiği mesajda, Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık askeri yardım yapılması için kendisine yetki verilmesini istemiştir. Bu mesajda, Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunmasının Ortadoğu'nun güvenliği için bir zorunluluk olduğu belirtilmiştir. Eğer Türkiye kaybedilirse karışıklık ve düzensizlik bütün Ortadoğu'ya yayılabileceği uyarısında bulunmuştur.³³³ ABD Truman Doktrini çerçevesinde yaptığı Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı yardım ile hem Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki yayılmacı emellerine cevap vermiş hem de savaş sonrası Ortadoğu'ya yönelik politikasında ilk somut adımı atmıştır.³³⁴ Yardım miktarı çok olmasa da ABD'nin Sovyetler Birliği'nin eylemleri karşısında aksiyoner bir politika izleyeceğini göstermesi bakımından önemliydi. Artık Türkiye II. Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu'da Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikasına karşı ABD'nin önderliğinde yürütülecek mücadelede bir üs konumuna

³³⁰ Erkin, F. C., (1992). *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar, Washington Büyükelçiliği*. C.II. K.I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 238-239.

³³¹ Yeşilbursa. *İngiltere ve Amerika'nın...*, 5.

³³² Armaoğlu, F. (1994). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 52.

³³³ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 442.

³³⁴ Acar, a.g.e., 93-94.

gelmiştir. Zaten bunun için tüm şartlarda hazırды. Atatürk döneminin sonlarında başlayan ve İnönü döneminde daha da güçlenen anti-komünist “histeri” Sovyetler Birliği’nin II. Dünya Savaşı sonunda Türkiye’den bulunduğu isteklerle patlama noktasına gelmiştir. Türk devlet adamlarındaki bu ruh hali ABD’nin Sovyetler Birliği’ne karşı geliştirdiği politikalara Türkiye’nin uyumunu kolaylaştırmıştır.³³⁵ İngiltere ve ABD’nin 1946 yılından itibaren Sovyetler Birliği tehdidi karşısında Türkiye’ye vermiş oldukları destek, Türk dış politikasının temel felsefesi olan Batıya yönelme anlayışına dayalı olarak Batı bloğu içinde yer almak olmuştur. Türkiye, ABD ve İngiltere’nin Ortadoğu’ya yönelik politikaları çerçevesinde Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.³³⁶ Bu aynı zamanda bir zorunluluğun sonucuydu. Sovyetler Birliği’nden gelen istekler Türkiye’yi Batı ve ABD ile yakın ilişkiler içine girmek zorunda bırakmıştır.³³⁷ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bu durumu şöyle değerlendiriyordu; “İkinci Cihan harbinin başından beri biz savunmamızı batı safında görüyoruz.”³³⁸ II. Dünya Savaşı bittiğinden Türkiye ve Arap dünyası açısından en büyük dezavantaj ise Batılı güçler ile Sovyetler Birliği arasında Ortadoğu’da cereyan edecek olan hâkimiyet mücadelesine hazırlıksız yakalanmış olmalarıydı.³³⁹

Savaş sona erdiğinde Batı ile Sovyetler Birliği’nin menfaatleri Ortadoğu’da kesişmiştir. Sovyetler Birliği’nin Ortadoğu ile ilgili emelleri Batı dünyasında kaygıya sebep olmuştur. Ortadoğu’yu savunulması artık Batı için ciddi bir problem haline gelmiştir. Ancak Batı dünyasının Ortadoğu ile ilgili kaygıları Arap dünyası tarafından paylaşılmamaktadır. Türkiye, Sovyetler Birliği’nin Ortadoğu ile ilgili yayılcı politikası konusunda bilinçliyen aynı konuda Arap devletlerinde henüz bir bilinç gelişmemiştir. Arap devletleri ile Türkiye’nin savaş sonrası dış tehdit algısı farklı olmuştur. Türkiye, Sovyetler Birliği’nin dış tehdit olarak görüp dış politikasının merkezine koyarken Arap devletleri 1948’de savaşa dönüşecek Filistin meselesi ile ilgilenmişler, Mısır gibi bazı Arap devletleri ise İngiltere’nin bölgedeki politik ve askeri varlığına karşı mücadele yürütmüşlerdir.³⁴⁰ Özellikle Mısır’ın İngiltere’ye karşı yürüttüğü mücadele aynı zamanda Sovyetler Birliği’nin bu dönemde izlediği Batının Ortadoğu’daki menfaatlerini sona erdirmek Ortadoğu’ya yerleşerek

³³⁵ Dikerdem, M., (1989). *Hariciye Çarkı Anılar*. İstanbul: Cem Yayınevi, 89-90.

³³⁶ Karpat, K. H., (2001). *Ortadoğu’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. (Çev. Recep Boztemur). Ankara: İmge Kitabevi, 169-170.

³³⁷ Bağlum, K. (1991). *Anıpolitik 1945-1960*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 228.

³³⁸ Toker, M. (1991). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 Demokrasiden Darbeye: 1957-1960*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 300.

³³⁹ Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik*. İstanbul: Küre Yayınları, 410.

³⁴⁰ Rıza, B.A. (1982) *Turkish Participation in Middle East Defence Projects and its Impact on Turco-Arab Relations, May 1950-June 1953*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Oxford Faculty of Social Studiess, Oxford, 11-12.

ekonomik çıkar elde etmek politikası ile uyuşuyordu.³⁴¹ Yani Ortadoğu'daki İngiltere karşıtlığı Mısır ile Sovyetler Birliği'nin bölge politikasının kesiştiği nokta olmuştur.

Türkiye, Araplar ile amaç farklılıklarına rağmen Arap dünyasına karşı aktif bir politika takip etmek için harekete geçmiştir. Savaş sonrası Türkiye, Ortadoğu'daki Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikasına karşı Batılı güçlerle işbirliğine girmiştir. Türkiye, İngiltere'nin Ortadoğu'daki nüfuzunu korumaya dayanan ve kendisini de içine alan bölgesel güvenlik düzenlemelerinin bir parçası haline gelmiş ve Batılı güçlerle amaç birliği içinde yürütülen dış politika sonucunda, Arapların muhalefeti ile karşılaşmıştır.³⁴² Üstelik Türkiye'nin 1945'ten sonra Batı'nın kurduğu örgütlere katılmaya yönelik politikalar takip etmesi Arap dünyasında Türkiye'ye karşı güvensizlik ve kuşku artmasına neden olmuştur.³⁴³

Batılı güçler açısından Türkiye, coğrafi konumu ve güçlü ordusu ile sürdürülebilir bir savunma sistemi için Arap dünyası üzerinde önemli etkiye sahip bir ülkeydi. Bunun yanında Türkiye, İngiltere'nin Ortadoğu'daki pozisyonunu koruma amacını taşıyan Batılı bir güvenlik sistemi kurmak için taahhütler içine girmiştir.³⁴⁴ Türkiye'nin Arap dünyasına yönelik politikası bu sebeplerden dolayı İngiltere tarafından desteklenmiştir. Türkiye'nin Sovyetler Birliği tehdidi karşısında Batıya yönelmesi Ortadoğu'da kutuplaşmalara ve bölge halkları arasında ayrışmalara neden olmuştur. Çünkü Türkiye Batı ittifakında yer almak istemesi, Arap halklarında Batı karşıtlığının artması, Arap Birliği³⁴⁵ fikrinin önem kazanması ve bloklar arasındaki çekişmeler, Ortadoğu'da yeni dengelerin oluşumunu beraberinde getirmiştir.³⁴⁶

Türk dış politikası bu süreçte hızla Batı ile ilişkilerini geliştirirken Arap dünyasında Batılı devletlere karşı bağımsızlık mücadelesi devam etmiştir. Savaş sonrası Ortadoğu'dan çekilmek zorunda kalan Batılı devletler çekilmeden önce çeşitli ittifaklarla Ortadoğu'da mevcut varlıklarını koruma yolunu seçmişlerdir. Batı Ortadoğu'dan çekilmediği için Batı, Türkiye ile Arap dünyası arasındaki ilişkilerde belirleyici unsur olmuştur.³⁴⁷

³⁴¹ Murat, a.g.e., 19.

³⁴² Rıza, a.g.e., 11-12.

³⁴³ Dursun, D. (1998). Türkiye İslam Dünyasının Neresinde?. *Yeni Türkiye*. 4 (23-24), 1409.

³⁴⁴ Rıza, a.g.e., 16.

³⁴⁵ Arap Birliği diğer adı ile Arap Ligi'nin temeli 1944'te imzalanan İskenderiye Protokolü atılmıştır. Arap Birliği; Mısır, Irak, Ürdün, Lübnan, Suudi Arabistan ve Suriye devletleri tarafından 22 Mart 1945'te Kahire'de, Arap ülkeleri arasında ekonomik, kültürel, siyasi ve sosyal ilişkileri düzenlemek amacı ile kurulmuştur. http://en.wikipedia.org/wiki/Arab_League, 10 Kasım 2014.

³⁴⁶ Taşlı, Ö. (1991). *Ortadoğu'ya Süper Güçlerin Etkileri*. İstanbul: Fikir Yayınları, 49.

³⁴⁷ Kürkçüoğlu, a.g.e., 8.

Türkler ve Araplar arasında II. Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren dış politika konusunda kendini gösteren amaç farklılığı her geçen gün kendini daha da hissettirmiştir. Türkiye, Sovyetler Birliği'nin baskısı karşısında Batılı devletlerin desteğini sağlamak için uğraşırken, Arap ülkeleri Batılı devletlerle imzaladıkları ve bağımsızlıklarının önünde engel olarak gördükleri bağlardan kurtulmaya çalışıyorlardı. Önce Sovyetler Birliği tehdidi nedeniyle sonrada yönetim felsefesi ve ekonomik yardım bulma kaygısı ile Türkiye Arap ülkelerinin isteklerini anlamakta güçlük çekmiştir.³⁴⁸

II. Dünya Savaşı sona erdiğinde Ortadoğu küresel rekabetin merkezine oturmuştu. ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabetin her geçen gün daha da kızışmış Türkiye ise Sovyetler Birliği'nden gelen tehdit nedeniyle bu rekabetin kaçınılmaz olarak içinde yer almıştır. II. Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu'daki küresel rekabet Türkiye-Mısır ilişkilerini de etkilemiştir. Türkiye, Mısır'a karşı politika üretirken Sovyetler Birliği tehdidi karşısında Batılı ülkelerle eşgüdümlü bir politika izleyen bir devlettir. Türkiye savaş sonrası Batılı ülkelerle her geçen gün daha yakın ilişki içine girerken, Mısır Batılı ülkelerle ilişkilerini sorguluyordu. Üstelik Türkiye'nin Batılı ülkelerle kurduğu ittifakın en önemli gerekçesi olan Sovyetler Birliği tehdidi Mısır için bir anlam ifade etmiyordu. Türkiye böyle bir atmosferde Arap ülkeleri ve Mısır ile ilişkilerini geliştirmek için hareket geçmiştir.

1.2. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye – Mısır İlişkilerinde Yakınlaşma Çabaları

Türkiye II. Dünya Savaşı bittiğinde Arap dünyasına yönelik daha aktif bir dış politika izlerken hem Batı dünyasına kendisi ile uyumlu bir güvenlik politikası izlediği göstermeye çalışmış hem de Sovyetler Birliği'nden gelen tehditler karşısında komşu devletlerin desteğini almayı hedeflemiştir. Ancak Türkiye bu süreçte istemeden kendini Araplar arasındaki rekabetin içinde bulmuş ve Batılı devletlerle birlikte yürüttüğü Ortadoğu politikası nedeniyle Mısır ile karşı karşıya gelmiştir.

Aslında II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği günler Türkiye ve Arap dünyası arasındaki ilişkiler yeni bir başlangıç için önemli fırsatlar sunuyordu.³⁴⁹ Arap dünyasına hakim olan Batılı güçler savaştan yıpranarak çıkmışlardı. Türkiye ise yüzünü Batıya dönmekle birlikte hala Batılı ittifaklar içinde yer alıp alamayacağı belli olmayan bir

³⁴⁸ Ülman, Türk Dış Politikasına..., 270, 144.

³⁴⁹ Ayrıntılı bilgi bkzn. Fırat, M.- Kürkçüoğlu, Ö. (2001). 1945-1960 Arap Devletleriyle İlişkiler. Ed. Baskın Oran. *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar C.I.* İstanbul: İletişim Yayınları, 617-620.

ülkeydi.³⁵⁰ I. Dünya Savaşı Türkiye ve Arap dünyasının birbirinden uzaklaşmasına sebep olmuştu. Türkiye I. Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını kazanırken pek çok Arap ülkesi doğrudan veya dolaylı olarak Batılı güçlerin kontrolü altına girmiştir. Arap dünyası üzerinde Batılı ülkelerin etkili olduğunu gören Türkiye Arap dünyasına yönelik politika yürütürken dikkatini Batı dünyasına vermeyi tercih etmiştir.³⁵¹ Türkiye'nin Batılı ülkelerle yakın ilişkisi Arap dünyasında pek de hoş karşılanmamıştı. Çünkü Arap dünyası Türkiye ile Batı arasında II. Dünya Savaşı'na doğru meydana gelen yakınlaşmadan somut olarak olumsuz olarak etkilenmişlerdi. Türkiye, Hatay'ı Fransızlarla yaptığı anlaşma ile kendi topraklarına katmıştı. Arap bağımsızlık mücadelesinin hedefinde olan Batılı bir devlet yani Fransa ile Türkiye'nin anlaşması ile Hatay'ın kaybedilmesi Türkiye ile Arap dünyası arasında o zamana kadar manevi olan soğumayı somut ve maddi bir boyuta taşımıştır.³⁵² Öte yanda İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde CHP hükümetleri dünya çapındaki hayati problemler nedeniyle Araplarla yeni ilişkiler kurmaya ne zemin ne de zaman bulamamışlar ve Araplarla uzaklaşma devam etmiştir.³⁵³

II. Dünya Savaşı bitince Arap ülkeleri Batılıları ülkelerinden atmak ve kendi haklarını savunmak için hareket geçmişlerdir. Aynı günlerde Türkiye ise Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikasına karşı Batılı ülkelerle işbirliğini geliştirmeye çalışıyordu. Bu şartlar altında Türkiye'nin Arap ülkeleri ile yakın bir çizgide buluşması imkânsızdı.³⁵⁴ Ancak II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik baskısı onu Batı dünyası ile yakın ilişki kurmaya zorluyordu. Bununla bağlantılı olarak Türkiye'nin Ortadoğu politikası Ortadoğu'da İngiltere'yi daha fazla desteklemek şeklinde gelişti. Batı basını yaptığı değerlendirmelerde Türkiye'nin II. Dünya savaşı sonrası Arap dünyasına yönelik politikasına bu açıdan bakılması gerektiğine işaret ederek, Araplar ile İngiltere arasında tansiyonun düşmesinde Cumhurbaşkanı İnönü'nün hayati rol oynayacağı değerlendirmesini yapmıştır. Sovyetler Birliği ise bu süreçte Türkiye'nin Arap dünyası ile ilişkilerini geliştirmesini korku ile takip etmekte ve bunun kendisi için çeşitli tehlikeler doğuracağını farkına varmıştır. Türkiye, Arap dünyası ile yakınlaşarak hem Sovyetler Birliği'nin üzerinde kurduğu baskıyı hafifletmek hem de Arap dünyasındaki Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikasına karşı önlem almak istemiştir. Türkiye, tüm ideolojik

³⁵⁰ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 17-18.

³⁵¹ Rıza, *a.g.e.*, 18.

³⁵² Sanjian, A.K. (Autumn,1956). The Sanjak of Alexandretta (Hatay): Its Impact on Turkish Syrian Raltions, 1939-1956. *The Middle East Journal*. 10 (4), 379-394., Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 7.

³⁵³ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 11.

³⁵⁴ Rıza, *a.g.e.*, 18.

farklılıklara rağmen Arapları Sovyetler Birliği'nden uzak tutmak için bazı riskleri göze almıştır.³⁵⁵

Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Mehmet Tahir Seymen³⁵⁶, 30 Kasım 1946'da Bourse Egyptienne Gazetesine verdiği demeçte, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu için bir tehlike olduğunu ve İngiltere'ye bu tehlikeden Ortadoğu'yu korumak için önemli görevler düştüğünü belirtmiştir. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi de bu görüşü paylaşıyor ve Türkiye'nin Arap dünyası ile ilişkilerini Sovyetler Birliği tehlikesi nedeniyle geliştirmek istiyordu. Üstelik Türkiye'nin Arap dünyası ile ilişkilerini geliştirmesi, İngiltere'nin bölgedeki gücünden daha fazla yarar sağlayacağından İngiltere tarafından destelenmeliydi. Ancak Arap dünyasındaki aşırı milliyetçi güçler Türkiye'nin bu politikanın gerçekleşmesine izin vermeyebilirdi.³⁵⁷ Tüm bu olumsuz tabloya rağmen II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de çok partili hayata geçişte kurulan yeni partiler ve mevcut iktidar partisi CHP, Ortadoğu ve Arap dünyası ile iyi ilişkiler geliştirilmesi fikrinde ittifak halinde olmuşlardır.³⁵⁸ Türkiye savaş sonrası ilk olarak güneyinde uzun bir kara sınırını paylaştığı Suriye ile ilişkileri geliştirmek istemiştir. Bu sırada Suriye, Fransa'dan ayrılarak bağımsız olmak için çaba gösteriyordu. Suriye ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Türkiye, Mısır'ı bu ülke üzerindeki etkisini ne kadar fazla olduğunu da bu süreçte görmüştür.

Arap ülkeleri II. Dünya Savaşı'ndan uzak kalmayı arzu etmelerine rağmen savaşın Kuzey Afrika'ya taşınması onları etkilemiştir. Savaş devam ederken Arapların bağımsızlık yönündeki bilinçleri güçlenmiş savaş sonrası Arap dünyası Batının sömürgesinden kurtulmak ve kendi yönetimlerini oluşturmak için harekete geçmişlerdir.³⁵⁹ Araplar bağımsızlık istemelerine rağmen İngiltere ve Fransa Arap ülkelere bağımsızlık verme konusunda hem fikir değildirler. İngiltere savaş esnasında artan milliyetçi tepkiyi dindirmek ve Filistin'de izlediği Yahudi taraftarı politikadan kaynaklanan tepkinin dinmesi için Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık verme taraftarı iken Fransa bu bölgeden çekilerek yerini İngiltere'ye bırakmak istememiştir. İngiltere ve Fransa arasındaki çıkar çatışmasından yararlanan Araplar 1945'de Fransa'nın bu topraklardan çekilmesini

³⁵⁵ Fischer, A.J. (01 Ocak 1947). Turks and Arabs. *The Contemporary Review*. (171), 155-160.

³⁵⁶ Seymen, bu göreve Temmuz 1942'de atanmıştır. Mısırlıların gözünde tipik bir Türk'dür. Savaş esnasında Türkiye'ye yardım edilmesi için sık sık müttefiklerin elçiliklerini ziyaret etmiştir. **N.A., FO**, 371 46038, Mısır Yabancı Misyon Şefleri Raporu 1945, 21 Ağustos 1945. Seymen, 28 Haziran 1942'den 31 Aralık 1946'ya kadar görev yapmıştır. <http://kahire.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>, 01 Kasım 2014.

³⁵⁷ **N.A., FO**, 141/1122, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 25.Kasım1946.

³⁵⁸ Örneğin Millet Partisi 1949 yılı sonlarından itibaren Türkler ve Araplar arasındaki din birliğine vurgu yaparak, Arap ülkeleriyle daha sıkı ilişkiler kurulmasını savunmuştur. Karpat, K. (1996). *Türk demokrasi Tarihi*. İstanbul: AFA Yayınları, 199.

³⁵⁹ Mansfield, *Osmanlı Sonrası...*, s 127-132.

sağlayan anlaşmayı imzalamışlar 1946'da da bağımsızlıklarını kazanmışlardır.³⁶⁰ Artık Türkiye için II. Dünya Savaşı sonrası Suriye ile ilişkilerde yeni bir dönem başlamış ve Suriye sınırından Fransa askerleri çekilmiştir.³⁶¹ Türkiye hemen Suriye ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için çalışmalar başlamıştır.³⁶² Dışişleri Bakanı Hasan Saka, San Francisco Konferansı'na katıldıktan sonra yanındaki heyet ile önce 3 Ağustos 1945'de Kahire'ye ardından da Beyrut ve Şam'a gitmiştir. Kahire'de güzel bir kabul ile karşılaşan Saka'nın Beyrut'a Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığının Türkiye tarafından tanınması ile ilgili anlaşmalar yapacağına dair haberler yayınlansa da bu gerçekleşmemiştir. 7 Ağustos 1945'de Suriye Dışişleri Bakanı Jamil Mardan ile görüşen Saka, bu görüşme sonrası herhangi bir açıklama yapmamıştır.³⁶³ Türkiye bu görüşmelerde Suriye'yi tanımadıysa da iki ülke arasındaki ilişkiler yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır.

Suriye, Türkiye ile diplomatik ilişkileri başlatmadan önce Mısır hükümetinin bu konudaki görüşünü almıştır. Türkiye ise Suriye ile ilişkisi hakkındaki gelişmeleri İngiltere ile paylaşmıştır. Fransa, Suriye'den çekilince Suriye, Türkiye ile vize ve benzeri diplomatik ilişkilerini Mısır elçiliği üzerinden yürütme kararı almıştır.³⁶⁴ Türk hükümeti bunu iyi niyetli bir girişim olarak değerlendirse de bu konuda İngiltere'nin fikrini almak istemiştir.³⁶⁵ Dışişleri Bakanlığı'ndan Muharrem Nuri Birgi, İngiltere'nin İstanbul Başkonsolosu ile bu konu hakkında görüşmüştür. İngiltere, Mısır hükümetinin Suriye'nin Türkiye'deki menfaatlerini korumasına prensipte itirazı olmadığını belirtmiştir.³⁶⁶ Bu görüşme sonrası Türkiye ile İngiltere, Suriye ile Mısır arasında olup bitenler hakkında birbirlerini bilgilendirmeye karar vermişlerdir. Türkiye'nin Şam Konsolosu Abdülhat Akşin alınan karar üzerine gelişmeler hakkında İngiltere'ye bilgi vermiştir. Türkiye'nin Şam konsolosu Suriye'nin bundan sonra Mısır'a danışmadan Türkiye ile ilişkiler konusunda adım atmayacağını düşünüyordu. Suriye'ye göre ise Mısır, Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin gelişmesine sıcak bakmamıştır. Ancak Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Cevat Açıkalın Mısırlılarla yaptığı görüşmede onların işbirliği konusunda açık olarak bir şey söylemediğini görmüştür.³⁶⁷

³⁶⁰ Hourani, A. (1997). *Arap Halkları Tarihi*. (Çev. Yavuz Alogan). İstanbul: İletişim Yayınları, 415.

³⁶¹ *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1945

³⁶² *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1945

³⁶³ *Cumhuriyet*, 08 Ağustos 1945

³⁶⁴ N.A., FO, 195/2487, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Ankara Büyükelçiliği'ne, 25 Temmuz 1945.

³⁶⁵ N.A., FO, 195/248, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 29 Temmuz 1945.

³⁶⁶ N.A., FO, 195/2487, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Ankara Büyükelçiliği'ne, 25 Temmuz 1945.

³⁶⁷ Açıkalın'a göre iki ülke arasındaki ilişkileri kısa sürede düzeltmek oldukça zordu. Çünkü hala Türkiye, Suriye ve Mısır arasında resmi bir yakınlaşma gerçekleşmiş değildi. N.A., FO, 195 2487, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Ankara Büyükelçiliği'ne, 25 Temmuz 1945.

Türkiye 6 Mart 1946'da Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığını tanımıştır.³⁶⁸ Türkiye, Suriye ve Lübnan ile diplomatik ilişki kurduktan hemen sonra Cumhurbaşkanı İnönü'nün yaptığı resmi davet üzerine Lübnan Cumhurbaşkanı Savunma Bakanı ve Dışişlerinden yetkilileri yanına alarak Haziran 1946 Türkiye'ye gelmiştir. Sadece bir nezaket ziyareti olarak nitelendirilen bu ziyarette iki ülke arasında uzun zamandır çözüm bekleyen vize meselesi gibi problemler çözülmüş iki ülkenin vatandaşlarının malları güveliği ile ilgi yeni düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye'nin Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin'nin Eylül 1946'da Beyrut ve Amman'ı ziyaret etmesi bu sorunları aşılmasına yardımcı olmuştur.³⁶⁹ Erkin, Amman ziyaretinde Kral Abdullah'ı 1947 yılı başında Türkiye'ye davet edince Kral bu daveti kabul etmiştir. Aslında böyle bir ziyaret için ilk girişim Kral Abdullah'tan gelmişti. Erkin'in Amman ziyareti özellikle Suriye'yi huzursuz etmiştir. Suriye ve Lübnan, Ürdün Kralı Abdullah'ın Büyük Suriye Projesi aleyhinde Türkiye'nin desteğini almak için böyle bir ziyaret yaparak Türkiye ile ilişkilerini geliştirildiği düşünüyordu. Üstelik Türkiye'de bu ziyarette Suriye'nin Hatay'daki iddiaları karşısında Ürdün'ün desteğini almak istemiş olabilirdi.³⁷⁰ Kral Abdullah düzenlediği basın toplantısında Türkiye ile Ürdün arasında imzalanan anlaşmanın politik veya askeri bir yönünün olmadığını belirterek Hatay meselesinin bu anlaşmanın dışında tutulduğunu belirtmiştir. Hatta İran basınında bu anlaşmaya dair Türk-Arap İttifakı adı verilince Ürdün bunun yanlış bir çeviriden kaynaklandığını bu anlaşmanın sadece dostluk anlaşması olduğunu açıklamak zorunda kalmıştır.³⁷¹

1947 yılına gelindiğinde Türkiye'nin tüm gayretlerine rağmen Lübnan ve Suriye ile ilişkileri hala oldukça sınırlıydı. Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Suriye Gazetesi El Cumhuriye'ye verdiği demeçte; Türkiye ile Irak arasında devam eden görüşmelere değinerek Irak'ın Türkiye ile müttefik olmaya hazır olduğunu ve Suriye, Mısır ve Filistin ile aynı türden anlaşmalar yapmayı umduklarını belirtmiştir. Suriye'nin Ankara Büyükelçisi ise Saka'nın bu temennisinin gerçekleşmesi için Hatay meselesi ve Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin emlakları ile ilgili problemlerin çözülmesi gerektiğini bu problemlerin iki ülke arasında resmi bir anlaşma yapılmasına mani olduğunu söylemiştir.³⁷²

³⁶⁸ *New York Times*, 9 Mart 1946.

³⁶⁹ N.A., FO, 424/287, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 16 Ocak 1947.

³⁷⁰ N.A., FO, 371/67305B, Türkiye Yıllık Raporu 1946, 04 Şubat 1947.

³⁷¹ N.A., FO, 424/287, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 16 Ocak 1947.

³⁷² N.A., FO, 371/67305B, Türkiye Yıllık Raporu 1946, 04 Şubat 1947.

Suriye, II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin 1939'da Fransa ile anlaşarak Hatay'ı kendi topraklarına katmasını tanınamamak konusunda ısrarcı davranmaya devam etmiştir. Nuri Said'in araya girmesiyle Türkiye ve Suriye bu konuda birbirlerini zorlamamakta anlaşmıştı.³⁷³ Ancak 1947'de Suriye BM giderek Hatay'ın tekrar kendisine geri verilmesini talep etmiştir. ABD'nin araya girerek dondurduğu süreç sonrası Suriye Başbakanı Jamil Mardam açık şekilde Suriye'nin taleplerinden vazgeçmediğini uygun bir zamanda tekrar gündeme getireceğini söylemiştir.³⁷⁴ Suriye artık Türkiye'nin Arap ülkeleri ile arka arkaya yaptığı görüşmeleri İngiltere ve Türkiye'nin İngiltere'nin Ortadoğu'daki nüfuzunun devamı için yürütülen bir komplo olarak değerlendirmeye başlamıştır.³⁷⁵

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nın ardından yakınlaşmaya çalıştığı Irak'ın Kral Naibi Abdülillah 15 Eylül 1945'de Türkiye ziyareti Türkiye açısından çok önemliydi.³⁷⁶ Irak ile ilişkiler bu ziyaretten sonra gelişerek devam etmiştir. Görüşmeler sonrasında Türkiye ile Irak arasında 29 Mart 1946'da Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması imzalanmıştır.³⁷⁷ Bu anlaşma aynı zamanda II. Dünya Savaşı sonrası Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Türkiye'nin bu konuda elde ettiği ilk somut başarı olmuştur. Anlaşma ile Türkiye ile Irak arasında 1926 yılında yapılan anlaşma esas alınarak iki ülke birbirilerinin toprak bütünlüğüne ve ortak sınırlarına saygı duymayı kabul etmişlerdir.³⁷⁸ Türkiye ve Irak bu anlaşmayı yaparken Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya yönelik faaliyetlerini engellemeyi hedeflemişlerdir.³⁷⁹ Ancak anlaşmayı imzalamak Nuri Said için hiç kolay olmamıştır. Nuri Said, pek çok karışıklık ve zorluk ve de Bağdat'ın siyasi içeriği olan herhangi bir anlaşmayı imzalamasına itirazına rağmen bu anlaşmayı imzalamayı başarmıştır. Nuri Said hükümetin talimatlarına uymadan bu anlaşmayı yapınca Bağdat hükümeti Nuri Said böyle bir anlaşmayı imzalamaya yetkili olmadığı gerekçesiyle bu anlaşmayı kabul etmemeye karar vermiştir. Bağdat'ın itirazının altında bu anlaşma konusunda yaşadığı çekinceler yatıyordu. Irak, Türkiye ile ilişkileri geliştirirken Filistin Meselesinde Türkiye'nin desteğini almak istiyordu. Ancak Türkiye bu konuya karışmak istemiyordu.³⁸⁰ Öte yandan Türkiye'nin Arap ülkelerine yönelik izlediği aktif politika Irak tarafından şüphe ile karşılanıyordu. Irak'ın Ankara Büyükelçisi Ata Amin, Türkiye ile Irak

³⁷³ Kürkçüoğlu, a.g.e., 17-18.

³⁷⁴ Douglas, L. (Winter 1990). Cold War and Covert Action: The US and Syria 1945-58. *Middle East Journal*, 44(1), 53.

³⁷⁵ *Ayın Tarihi*, Sayı:158, Ocak1947, 60.

³⁷⁶ *Ayın Tarihi*, Sayı:142, Eylül 1945, 64.

³⁷⁷ *Ayın Tarihi*, Sayı:166, Eylül 1947, 21-22.

³⁷⁸ N.A., FO, 371/67305B, Türkiye Yıllık Raporu 1946, 04 Şubat 1947.

³⁷⁹ N.A., FO, 424/287, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 9 Mayıs 1947.

³⁸⁰ N.A., FO, 371/67305B, Türkiye Yıllık Raporu 1946, 04 Şubat 1947.

arasında yapılan anlaşmanın Bağdat tarafından itirazla karşılanmasının sebebi olarak Türkiye ile Mısır arasındaki yakınlaşmadan parlamentonun duyduğu rahatsızlığı göstermiştir.³⁸¹ Irak'ın tüm çekincelerine rağmen Türkiye ile Irak arasında anlaşma imzalanmıştır. Ancak bu anlaşma İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi Ronald Ian Campbell'e göre Arap dünyası içindeki dengeleri de etkilemiştir. Çünkü Irak ve Ürdün'ün Türkiye ile yakınlaşması ve dost olması Mısır ve Suudi Arabistan'ı Arap Birliği içinde bu ülkelere karşı duydukları güvensizlik nedeniyle yaklaştırmıştır. Suudi Arabistan, Haşimilerin³⁸² özellikle Şerif Hüseyin'in torunu olan Irak Kral Naibi'nin halen Hicaz bölgesini yönetmek istediğini düşünüyordu. İngiltere'ye göre ise Haşimiler, İbni Suud'un Hicaz bölgesini elinde tutacak kadar güçlü olduğunu hesaba katmak zorundaydı. Suudi Arabistan Irak-Ürdün'den gelebilecek tehlike karşısında Mısır'ı yanına alarak bu ülkelere karşı dengeyi sağlamak istiyordu. Kendini Arap dünyasının doğal lideri olarak gören Mısır açısından Suudi Arabistan ile gerçek bir dostluk oluşturmak zor olsa da, Arap dünyası Mısır ile Suudi Arabistan'ın dostluğunu takip etmesi gerekiyordu. Irak, Mısır ve Suudi Arabistan arasındaki yakınlaşmadan oldukça rahatsız olmuştur. Ancak Irak'ta saray ve halk hiçbir zaman Mısır'ı Arap dünyasının doğal lideri olarak görmemiştir. Nuri Said, Bereketli Hilal'de³⁸³ bir Arap birliği oluşturmak istiyordu. Ancak Arap birliğinin yerini alacak olan ve Kuzey Arap devletleri arasında kurulacak olan bu birliğin gerçekleşmesi için Irak'ın Türkiye'nin desteğine ihtiyacı vardı.³⁸⁴

Türkiye ile Irak arasındaki anlaşma Araplar arasındaki bu çekişmeler nedeniyle Mısır'ın ilgisini çekmeye devam etmiştir. Irak ve Mısır arasındaki süregelen rekabette, Irak'ın Türkiye gibi güçlü bir ülke ile yakınlaşması Mısır'ın Türkiye'ye yönelik ilgisinin aniden artmasına sebep olmuştur. Türkiye, Mısır ile Irak arasındaki bölgesel rekabette önemli bir güç haline gelmiştir. Artık Mısır, Türkiye ile yakınlaşmasının bölgedeki etkinliğine önemli katkı sağlayacağını farkına varmıştır.³⁸⁵ İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Kelly göre Türkiye II. Dünya Savaşı sonrası attığı adımlarla Arap dünyası içindeki çekişmenin dolaylıda olsa bir unsuru haline gelmiştir. Mısır ve Suudi Arabistan'ın Arap Birliği içinde sebep olduğu hizipleşmeye Nuri Said Türkiye ve kuzey Arap devletleri

³⁸¹ N.A., FO, 141/1122, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 25 Kasım 1946.

³⁸² Haşimiler, Beni Haşim kabilesine bağlı bir Kureyş boyudur. Bu boy Kızıl Deniz boyunca hanedanlıklarda hakimdir. Haşimi ismini Hz. Muhammed'in büyük-büyükbabası Haşim bin Abdimenaf'dan alır. <http://en.wikipedia.org/wiki/Hashemites>, 01 Kasım 2014.

³⁸³ ABD'li doğubilimci ve arkeolog James Henry Breasted tarafından ilk defa kullanılan bu terim Ortadoğu'da, Batı ve Ortadoğu uygarlıklarının doğduğu bölgeyi tanımlar. http://en.wikipedia.org/wiki/Fertile_Crescent, 01 Kasım 2014.

³⁸⁴ N.A., FO, 424/287, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 18 Şubat 1947.

³⁸⁵ Bilgin, a.g.e., 101.

ile yanaşarak cevap vermiştir. Türkiye, Sovyetler Birliği tehlikesinin sebep olduğu korkudan dolayı Irak ile yakınlaşmıştı. Ancak Türkiye-Irak arasındaki bu yakınlaşma Türkiye ile Mısır'ın yakınlaşmasını engeller hale gelmiştir. Türkiye istemeden de olsa Haşimi-Mısır çekişmesinin içine girmiştir. Üstelik Mısır, Türkiye ile Suriye arasında Hatay Meselesi nedeniyle devam eden gerginlikten dolayı Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesine engel olarak görmeye başlamıştı. Türkiye'nin Arap dünyası ile özellikle Haşimi Arap krallıkları ile girdiği yakın ilişki Mısır'da rahatsızlığa sebep olmuştur. Türkiye'nin Haşimi Arap Krallıklarına yani Ürdün ve Irak'a yönelik ilgisi Mısır'da pek çok iddiaların ortaya atılmasına sebep olmuştur. Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Erkin, Ürdün'ün başkenti Amman'ı Kral Abdullah'ın tahta çıkışını tebrik etmek için ziyaret edince, Türkiye'nin Haşimi krallıklarla yakın ilişki kurarak onları kontrol altında tutma ve sömürge haline getirme isteğine dair dedikodular ortaya atılmıştır. Al Musavvar Gazetesi'nde çıkan ve Haşimi olmayan Arap ülkelerindeki hakim görüşü yansıtan makalede Türkiye'nin sadece Irak değil diğer Arap ülkeleri ile de ilişkilerini geliştirmek istediğine belirtilerek bunun gerçekleşmesi için öncelikle Türkiye'nin Suriye ile Hatay konusundaki anlaşmazlığı çözmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.³⁸⁶ Mısır'daki hakim görüşü yansıtan makale Mısır'ın II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin Arap dünyası ile ilişkilerini geliştirme politikasına nasıl baktığını özetler niteliktedir. Mısır, Türkiye'nin Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek istediğini belirgin bir şekilde gösterdiğini bunun en somut sonucunun Irak ile yaptığı anlaşma olduğunu düşünüyordu. Al Musawwar Gazetesi'ne göre bir ticaret anlaşması gibi gözükse de bu anlaşma aslında bir dostluk anlaşmasıydı. Ancak Türkiye Araplar ile ilişkilerini geliştirmek konusunda gerçekten samimi ise Irak ile bu içerikte bir anlaşma yapmamalıydı. Türkiye Arap Birliği'nin Araplar ile Türkiye arasındaki ilişkileri geliştirmek konusunda son yetkili merci olduğunu unutmamalıydı. Gazete Mısır'ın Arap Birliği'nin en önemli ülkesi olduğuna işaret ederek Haşimi Bloğu ile Türkiye arasında bir anlaşma yapılmasının kabul edilemez olduğunu Suriye ve Lübnan'ın Türkiye ile ilgili Hatay gibi tartışmalı konular çözülmeden Irak'ın harekete geçmesini doğru olmadığına dikkat çekmiştir.³⁸⁷ Bu makaleden de anlaşılacağı üzere Mısır'da Türkiye-Irak anlaşması nedeniyle Türkiye'ye yönelik bir kızgınlık ortaya çıkmıştı. Mısır bu anlaşmanın Arap Birliği'ni böldüğünü düşünüyordu. Türkiye Arap Birliği içindeki çekişmenin tarafı olarak Arap Birliği'nin uyumunu zayıflattığı gibi bir algı oluşsa da aslında Türkiye, Araplar arasındaki dayanışmayı desteklemiştir. Türkiye'nin Kahire

³⁸⁶ N.A., FO, 141/1122, Ankara Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na, 25 Kasım 1946.

³⁸⁷ N.A., FO, 141/1122, Ankara Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na, 19 Kasım 1946.

Büyükkelçisinin Mayıs 1945’de açıkladığı gibi Türkiye’nin Ortadoğu politikasında Arap Birliği’nin kurulması önemli bir olay olmuştur. Türkiye Arap Birliği’nin kuruluş sürecinde Arapları desteklemiştir.³⁸⁸

Mısır’ın Ankara elçisi Muhammed Amin Fuad Bey³⁸⁹ İngiliz Büyükkelçisi Kelly ile yaptığı görüşmede Türkiye ile Arap dünyası ilişkiler değerlendirilmiştir. Amin Fuad Bey İngiliz Büyükkelçiye Mısır Kralı Faruk’un ve Arap Birliği üyesi ülkelerin şuanda Türkiye ile daha yakın ilişki kurma konusunda isteksiz olduğunu aktarmıştır. Mısır Büyükkelçisi Amin Fuad Bey Arap Birliği ülkeleri ile Türkiye’nin Sovyetler Birliği’ne bakışının farklı olduğuna işaret etmiştir. Amin Fuad Bey Türkiye ile Arap Birliği arasında bir ittifak veya yakınlaşma Suriye gibi bazı Arap devletleri tarafından hoş görülmeceği düşünüyordu. Üstelik böyle bir anlaşma Türkiye’yi Yahudi karşıtı olan Arap Birliği ile aynı safta yer almış gibi bir görüntü sergilemesine sebep olabilirdi. Bu da ABD ve İngiltere’nin gözünde Türkiye’yi Yahudi karşıtı yapabilir demiştir. Amin Fuad Bey ayrıca Yahudi basının Boğazlar Meselesinde Türkiye’ye destek verdiğine Sovyetler Birliği’nin de Filistin Meselesinde açık bir şekilde Arap dünyasını desteklediğini dile getirmiştir. Sovyetler Birliği bu konuda Arapları desteklerken, Türkiye’nin önde gelen Yahudi gazetecilerle yaptığı toplantı yapmasını düşündürücü bulduklarını belirtmiştir. Amin Fuad Bey Mısır’ın, Sovyetler Birliği ve Türkiye ile diplomatik ilişkilerinin devam ettiğini de altını çizerek her iki ülkeye de aynı mesafede duruklarının mesajını vermek istemiştir. İngiltere’nin Ankara Büyükkelçisi Kelly ile Irak’ın Ankara Büyükkelçisi Ata Amin arasında Kasım 1946’da yapılan görüşmede genel manada II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye’nin Arap dünyasına yönelik politikası hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Ata Amin, Hasan Saka’nın Arap dünyasında Türkiye’ye yönelik tepkileri dindirmek için Suriyeli gazetecilere verdiği demecin Arap dünyasında sınırlı yankı uyandırdığını söylemiştir. Ata Amin’e göre Türkiye Arap Birliği ülkeleri arasında askeri ilişkileri geliştirerek ortak bir savunma politikası formalize etmek istemiş ancak bu Arap dünyasında rahatsızlığa neden olmuştur. Türkiye’nin ilişkilerinin en iyi olduğu Irak’ın Ankara Büyükkelçisi Ata Amin Türkiye’nin

³⁸⁸ N.A., FO, 141/1122, Ankara Büyükkelçiliği’nden Dışişleri Bakanlığı’na, 25 Kasım 1946.

³⁸⁹ Mohummed Amin Fuad Bey bu göreve 6 Kasım 1944’te atanmıştır. Londra’dayken Mısır hükümetine, Türkiye’nin İngiliz ordularının Mısır’da kalmasını istediğini belirten bir rapor yollamıştır. *Kral Faruk’un yalan söylemiyor dediği elçidir*. Mısır basınındaki Türkiye karşıtı kampanyayı üstlenmiştir. Kahire’den yatıştırıcı bir cevap gelince istifa etmeyi dahi düşünmüştür. N.A., FO, 424/287, Türkiye Yabancı Misyon Şefleri Raporu 1947, 9 Haziran 1947., Fuad Bey 17 Aralık 1948’de görevinden ayrılmıştır. Mısır ile İngiltere arasında bir anlaşmanın yapılmasının ateşli savunucusudur ve bu anlaşmaya bağlı olan bir Türkiye-Mısır anlaşması yapılmasını savunmuştur. 17 Aralık 1948’de saat 12.30’da yapılan törenle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye güven mektubunu vermiş törende Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak’ta bulunmuştur. *Ayin Tarihi*, Sayı: 182, Aralık 1948, 5.

tavrından rahatsız olmuştu. Ata Amin, Türk dış politikasını tanımlarken kendisinden güçsüz olan ülkelere davranışı nedeniyle “kötü terbiyeli” değerlendirmesini yapmıştır. İngiltere’nin Kahire Büyükelçisi ise Nuri Said’nın Türkiye’nin Kuzey Arap Devletleri ile ilişkilerinin gelişmesinde önemli rol oynadığını düşünüyordu.³⁹⁰

1.2.1 II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-Mısır Dostluk Anlaşması Görüşmeleri

II. Dünya Savaşı yıllarında donma noktasına gelen Türkiye-Mısır ilişkileri savaşın sonuna doğru yeniden hareketlenmeye başlamıştır. Savaş sonunda Türkiye ile Mısır arasındaki ilk temas yenedünya düzenine eklemlenme ile ilgili olmuştur. II. Dünya Savaşı’nın son günlerine gelindiğinde galip devletler yenedünya düzenini kurmak için bir dizi çalışma içine girmiştir. Galip devletler Yalta Konferansı’ndan sonra San Francisco’da BM’nin kurulması için anlamışlardır. Ancak galip devletler BM’nin katılmak isteyen devletlere bazı ön şartlar sunmuşlardır. San Francisco Konferansı’na katılmak isteyen devletler 1 Mart 1945’den önce Almanya ve Japonya’ya savaş ilan etmeleri gerekiyordu.

Türkiye ve Mısır savaşta en çok etkilenen iki ülke olmasına rağmen savaş biterken hala Almanya ve Japonya’ya savaş ilan etmemiştir.³⁹¹ Türkiye’de Almanya ve Japonya’ya savaş ilan edilmesinin tartışıldığı günlerde Mısır’da da aynı tartışmalar yaşanmıştır. İngiliz Başbakanı Churchill, 27 Şubat 1945’ye kadar Mısır’ın bu konuda karar vermesini istemiştir. Ancak Mısır’da bu konuda bazı tereddütler olmuştur. Kral Faruk Mısır’ın bu konuda Türkiye’nin nasıl bir politika izleyeceği anlamaya çalışmıştır. Kral Faruk Türkiye’nin Kahire Büyükelçisi Seymen; 20 Şubat 1945’te saraya davet etmiştir. Kral Faruk, Seymen’e İngiltere’nin Türkiye gibi kendilerini de Almanya’ya savaş ilan etmeye çağırdığını anlatmıştır. Kral Faruk, Seymen ile yaptığı görüşmede Almanya’ya savaş ilan etmek konusunda yaşadığı tereddütün sebeplerini de anlatmıştır. Kral Faruk’a göre yenilmiş bir devlete savaş ilan etmek küçük düşürücü bir hareketti. Galip devletlerin bu konudaki kararını sorgulayan Kral Faruk, bunu kabul veya reddetmeden önce iyice düşüneceğini belirtmiştir. Kral Faruk görüşmenin devamında Seymen’e, Mısır’ın bu konuda Türkiye’nin politikasını merak ettiğini ve Türkiye ile aynı noktada politika yürütmek istediğini belirtmiştir. Mısır’ın ulusal menfaatleri doğrultusunda Türkiye ile aynı yolu takip ederek mevcut durum savaş ilan etmeyi zorunlu kılıyorsa savaş ilan edeceklerini de eklemiştir. Kral Faruk, Seymen’den hükümetinin bu konudaki görüşünü öğrenmesini

³⁹⁰ N.A., FO, 141/1122, Kahire Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 25 Kasım 1946.

³⁹¹ N.A., FO, 195 2487-1, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 20 Şubat 1945.

istemiş ve Ankara ile acilen görüşmesini sağlamak için Mısır hükümetinin kendisine özel bir uçak tahsis etmeye hazır olduğunu da belirtmiştir.³⁹² Türkiye ve Mısır, San Francisco Konferansı'na katılarak BM'ye üye olmak için Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmeyi kabul etmiştir. İngiltere, Türk hükümetine bu çağrıyı kabul eder etmez ABD tarafından BM deklarasyonuna ekleneceğine dair güvence vermiştir. İngiltere'de aynı güvenceyi Mısır'a da vermiştir.³⁹³ Yapılan görüşmeler sonrası 23 Şubat 1945'de Türkiye, 24 Şubat 1945'de de Mısır, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir. Türkiye ve Mısır böylece II. Dünya Savaşı sonrası Batılı devletlerin kurduğu yenedünya düzeninde yerlerini almışlardır.

II. Dünya Savaşı bittiğinde Türkiye diğer Arap ülkeleri gibi Mısır ile de ilişkilerini geliştirmek istiyordu. Savaşın son günlerinde Kral Faruk'tan gelen sıcak mesajlar özellikle de Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmek konusunda Türkiye'ye ile iletişime geçerek aynı yönde politika takip etmek istediğini belirtmesi yeni dönemde Türkiye'yi Mısır ile ilişkiler konusunda iyimser kılmıştır.

Türkiye, Mısır ile ilişkileri geliştirmek ve mümkünse bir dostluk anlaşması yapmak için Mayıs 1946'da hareket geçmiştir.³⁹⁴ Irak dostluk anlaşması yapmak için görüşmeler devam ederken Türkiye Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri aracılığı ile Mısır'ın Ankara Elçisi Amin Fuad Bey'e bir mektup vermiştir. Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Mısır hükümetine yolladığı ve karşılıklı yardım ve ittifak anlaşması öneren mektubunun Amin Fuad Bey tarafından tam olarak Mısır hükümetine ulaştırılmadığından ve mektubun içeriğinin "sulandırdığından" şüphelenmiştir. Mısır'da devam eden hükümeti krizinin sebep olduğu belirsizlikler nedeniyle Amin Fuad Bey bu mektubun içeriği hakkında hükümetini yanlış bilgilendirmiştir. Hasan Saka'nın 4 Mayıs 1946'da Mısır Başbakanı Sıdkı Paşa'ya yolladığı mektup Büyükelçi Amin Fuad Bey tarafından hava postası ile Kahire'ye yollanmıştır. Türk Dışişlerinin bu mektubu yollamaktaki amacı Mısır ile karşılıklı yardım ve işbirliği anlaşması imzalamaktır. Ancak Amin Fuad Bey'in Fransızca olarak hükümetine ilettiği mektupta bu konuda herhangi bir vurgu yoktur. Hasan Saka'nın bu konudaki şüpheleri İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Maurice Peterson tarafından da doğrulanmıştır. Peterson, Amin Fuad Bey ile yaptığı görüşmede Türk Dışişlerinin mektubunun içeriğinin tam olarak yansıtılmadığı yönündeki şüphelerin kendisinde de oluştuğunu hükümetine rapor etmiştir. Amin Fuad Bey, Peterson ile yaptığı bir başka

³⁹² N.A., HW 1/3556, Türkiye'nin Kahire Elçiliği'nden, Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na, 28 Şubat 1945.

³⁹³ N.A., FO, 195/2487-1, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 20 Şubat 1945.

³⁹⁴ Türkiye'nin Arap Dünyası ile yakınlaşma çabaları hakkında çıkna örnek haber bkz. *The Palestine Post*, 10 Kasım 1946.

görüşmede Saka'nın mektubunun özünü oluşturan anlaşma ve ittifak önerisi kısımlarında bazı küçük değişiklikler yaptığını da söylemiştir. Türk Dışişleri ise Kahire Elçiliği aracılığı ile Mısır hükümetine daha önce gönderilen mektubun içeriğinin değiştirildiğini bildirmiş ve mektubun tam metni Mısır hükümetine ulaştırılmıştır. İngiltere ise daha sonra yaptığı araştırmada Mısır Büyükelçiliğinden Mısır Dışişleri Bakanlığı'na böyle bir mektubun gelmediğini tespit etmiştir.³⁹⁵ Aynı günlerde Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi, Kral Faruk ve Mısır Dışişleri Bakanı ile görüşmüştür.³⁹⁶ Bu mektup olayı ile birlikte Türkiye, Mısır ile ilişkilerin geliştirilmesinin hiçte kolay olmadığını görmüştür.

Amin Fuad Bey bu süreçte hükümetinden ziyade İngilizler ile görüşerek Türkiye'nin teklifi hakkında politika üretmeye çalışmıştır. Amin Fuad Bey bu konudaki tereddütlerini İngiltere'nin Kahire'deki Ortadoğu Bakanı Sir Walter Smart'a paylaşmış ona Türkiye ile yapılacak anlaşma konusunda tavsiyelerini sormuştur. Ancak Smart bu konuda Amin Fuad Bey'e bir tavsiyede bulunmaktan kaçınmıştır.³⁹⁷ Daha sonra bu konuyu hükümetine danışan Smart, İngiliz Hükümetinden İngiliz-Mısır Anlaşması'nın 5. Maddesine aykırı gördüğü için böyle bir arabulucu eylemi tercih etmediğini ve Amin Fuad Bey'in bu konuyu doğrudan hükümetine danışması gerektiğini belirten bir cevap almıştır. İngiliz Hükümeti Smart'tan bu soruya cevap vermemesini isterken İngiltere'nin eğer Türkiye ile Mısır arasında bu konuda herhangi görüşme olursa tüm detaylara vakıf olmak istediğini yazmıştır.³⁹⁸ Türk hükümeti Mısır yapacağı dostluk anlaşması teklifinin son halini verirken Mısır hükümeti Türkiye ile ilişkileri geliştirmek meselesini İngiltere ile görüşmeye devam etmiştir. Başbakan Sıdkı Paşa ile İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi Campbell arasında 26 Nisan 1946'da yapılan görüşmede Sıdkı Paşa İngiltere'nin Mısır'ın Türkiye ile iyi ilişkilerini destekleyip desteklemediğini sormuş, Campbell bu konuda Mısır'ı desteklediklerini belirtmiştir. Sıdkı Paşa'da İngiltere'nin bu tutumundan memnuniyet duymuştur. Campbell göre, Mısır hükümeti tıpkı İngiltere gibi Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak ve müttefik olmak istiyordu. Ancak Sıdkı Paşa Türkiye ile kurulacak yakın ilişkiyi İngiltere'nin de tam olarak desteklediğinden emin olmak ve garantiye almak istiyordu. Aslında Campbell, bu konuyu İngiltere'nin Londra Büyükelçisi Abd Elfatah Amr Paşa ile görüşmüştü. O da Türkiye ile ilişkileri geliştirmek istiyordu. İngiltere uzun süredir müttefik olduğu iki ülkenin de müttefik olmasını istiyordu. Bu fikir aynı zamanda İngiliz Mısır görüşmelerine de etki edecekti. Sıdkı Paşa Türkiye ile anlaşma yapmak için

³⁹⁵ N.A., FO, 371/53421, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 06 Mayıs 1946.

³⁹⁶ N.A., FO, 371/53421, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 13 Mayıs 1946.

³⁹⁷ N.A., FO, 141/1122 Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 15 Şubat 1946.

³⁹⁸ N.A., FO, 141/1122 İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Ankara Büyükelçiliği'ne 02 Mart 1946.

bu kadar istekli oluşunun bir diğer sebebi ise Nuri Said ile Türk Hükümeti'nin bir şeyler planladığını düşünmesiydi.³⁹⁹ İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Peterson, Mısır Elçisi Amin Fuad Bey ile bir süre sonra tekrar bu konu hakkında görüşmüştür. Peterson, Amin Fuad Bey'in Türkiye ile ittifak meselesinde daha gönüllü olduğunu gözlemlemiştir. Ancak bu defa Amin Fuad Bey, İngiliz-Mısır görüşmeleri sonuçlanmadan Mısır'ın Türkiye ile böyle bir anlaşma yapmasının imkansız olduğunu belirtmiştir. Hatta Amin Fuad Bey Türk Dışişlerine de Mısır'ın İngiliz-Mısır görüşmelerinin sonuçlanmadan anlaşma için hareket geçmeyeceğini bildirmiştir. Aslında bu bir politik hamleydi. Mısır hükümeti İngiltere'nin Ortadoğu'nun güvenliğine hayati derecede önem verdiğini biliyordu. Mısır, Türkiye ve Mısır'ın Ortadoğu güvenliği konusunda önemli rol oynaması gerektiğini düşünüyordu. Ancak Mısır hükümeti İngiliz-Mısır görüşmeleri, sonuçlanmadan ve Mısır tamamen bağımsız olmadan Türkiye-Mısır ilişkilerini sağlamlaştırmak ve bunun Ortadoğu güvenliğine katkı sağlamasının imkânsız olduğu tezi ile İngiliz-Mısır görüşlerinde bazı kazanımlar elde etmeyi planlıyorlardı. Peterson ile Amin Fuad Bey arasında gerçekleşen görüşmenin devamında Türkiye ile anlaşmanın önünde başka engeller olduğunu da ima edecektir. Mısır, Türkiye'nin İngiliz-Mısır görüşmelerindeki tutumundan rahatsız olmuştur. Amin Fuad Bey'e göre Türkiye İngiliz kuvvetlerinin Mısır'dan çekilmesini istememektedir. Amin Fuad Bey, eline Mısır'ın Londra Büyükelçi'sinden Kahire'ye oradan da kendine aktarılan ve diğer kaynaklarca da doğrulanan bir bilgi geldiğini söylemiştir. Bu bilgide Mısır hükümetinin İngiltere'nin Mısır'daki askerlerini tamamen çekmesini istediğini ve bunun Türk Hükümetinde "büyük kaygıya" sebep olduğu hakkındaydı. Mısır'da hükümet Amin Fuad Bey'e Türk hükümetinin bu konudaki kaygısının ne olduğunun aydınlatması için talimat verilmiştir. Türkiye'nin Londra'daki bu diplomatik girişimi Mısır hükümetinde büyük hoşnutsuzluk sebep olmuş ve Türkiye-Mısır dostluğunda büyük hayal kırıklığına dönüşmüştür.⁴⁰⁰ İngiltere'nin Ankara Büyükelçisine göre Türkiye ile Mısır arasında dostluk anlaşması yapılması hususunda Mısır'ın ağırdan almasının bir diğer sebebi Kral Faruk'un Sovyetler Birliği'nin gazabına uğramaktan çekinmesiydi.⁴⁰¹ Sıdkı Paşa ile Seymen arasında yapılan görüşmede İngiliz-Mısır

³⁹⁹ N.A., FO, 141/1122 Kahire Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na, 24 Nisan 1946.

⁴⁰⁰ Amin Fuad Bey, Londra'daki Mısır Konsolosu'nun Türkiye hakkında gönderdiği raporu aşırı duygusal bulduğunu Peterson'a aktarmıştır. Amin Fuad Bey'a göre hiçbir sorumlu Mısırlının İngiltere'nin Mısır'ı tamamen tahliye etmesini düşünemezdi. Bu onun şahsi görüşüydü. Ancak Mısırlılar Ortadoğu güvenliğinin Mısır'daki İngiliz kuvvetlerine bağlı olduğunun farkındaydılar. Amin Fuad Bey İngiltere'nin Süveyş Kanalı bölgesinde olmasına karşı değildi. O göre acilen çözülmesi gereken soru Mısır'ın büyükşehirlerdeki İngiliz güçleriydi. Bunların hızla çekilmesini istiyordu. N.A., FO, 141/122, İngiltere Ankara Büyükelçiliği'nden, İngiltere Kahire Büyükelçiliği'ne, 02 Mayıs 1946.

⁴⁰¹ N.A., FO, 141/1122, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 19 Kasım 1946.

görüşmeleri konusunda yaptığı değerlendirme ile Mısır'ın tepkisini çeken Türkiye, Seymen aracılığı ile bu tür kırılmalara engel olmak ve ilişkileri daha sağlam bir zemine oturtmak için müttefik olmayı teklif etmiştir.⁴⁰² Sıdkı Paşa İngiliz-Mısır görüşmeleri neticelenmeden Türkiye ile ticari ve adli konularda görüşmeler yapabileceklerini ancak askeri bir ittifak konusunu görüşmeyeceklerini belirtmiştir. Sıdkı Paşa açık bir şekilde ifade etmese de Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki gerginliğin arttığı bir ortamda iki ülke arasındaki sorunlara karışmak istememiştir. Sadece Sıdkı Paşa değil Mısırlı generallerde Türkiye ile ilişkileri geliştirmek konusunda isteksizdi. Onlar sadece Mısır'a komşu olan ülkelerle askeri ittifak yapmak istiyorlardı. Ancak Sıdkı Paşa, Türk basınında İngiltere'nin Mısır'dan çekilmesi ile ilgili haberler ile ilgili olarak ise İngiliz ordularının Mısır'da kalması fikrini "Türk basının önerisi" olarak değerlendirmiştir. Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Seymen'de bu fikrin Türk hükümetine ait olmadığını bir kez daha hatırlatarak bu konudaki yanlış anlaşılma ile ilgili olarak özrünün kabul edilmesini istemiştir. Sıdkı Paşa zamanı geldiğinde İnönü ve Kral Faruk'un karşılıklı ziyaretlerinde sıcak baktığını açıklamıştır.⁴⁰³ Türkiye Mısır ile ittifak yapılmasına güvenlik kaygıları nedeniyle oldukça ısrarcı olmaya devam etmiştir. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Türk yetkililerin Ortadoğu mesellerinde oldukça gerçekçi olduğunu ve çok faydalı tavsiyelerde bulunduğunu düşünüyordu. Ona göre Türkiye'nin Irak ve Mısır'ın bir savaş durumunda bunun dışında kalmayacaklarını bu hükümetlerdeki bazı hayalperestlerden kaygılı olduklarını Türkiye ve İngiltere'nin yaptığı ortak düzenlemeler ve etkili yardımı olmaksızın böyle bir durumda bir gün bile dayanmayacaklarını yönündeki fikirleri dikkate alınmalıydı.⁴⁰⁴

Türkiye ile Mısır arasında dostluk anlaşması yapılamamıştır. Ancak iki ülkenin müttefik olması ile ilgili tartışmalar sona da ermemiştir. II. Dünya Savaşı sonrası Yunanistan'da başlayan iç savaş Türkiye ve Mısır'ı Akdeniz'in güvenliği konusunda endişelendirmiştir. 1945 yılının başlarından itibaren İngiliz Kuvvetleri Yunanistan'da kontrolü sağlamış ve 12 Şubat 1945 tarihinde yapılan Varzika Antlaşması ile Yunan İç Savaşı'nın ilk aşaması sona ermiştir. Ancak Yunan hükümeti bu anlaşmaya tamamen uymamış ve aşırı sağ terör artmış ve yapılan plebisitte yine monarşi taraftarları kazanmıştır. Kısa süre sonra ise komünistler kuzey Yunanistan'da ayaklanmışlar ve Yunan iç savaşı yeni bir aşamaya girmiştir.⁴⁰⁵ Bu aşamadan sonra Sovyetler Birliği, Yunan İç

⁴⁰² N.A., FO, 371/67305B, Türkiye Yıllık Raporu 1946, 04 Şubat 1947.

⁴⁰³ N.A., FO, 371/53421 Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 17 Haziran 1946.

⁴⁰⁴ N.A., FO, 141/1301, Ankara Büyükelçiliği'nden, Kahire Büyükelçiliği'ne, 02 Nisan 1948.

⁴⁰⁵ Oran, *a.g.e.*, 582.

Savaşı'nda aktif rol oynamaya başlamıştır.⁴⁰⁶ Türkiye ve Mısır komünistlerin Yunanistan'a hakim olma ihtimali nedeniyle Batılı ülkelerle birlikte Yunanistan'daki gelişmeleri endişeyle yakından takip etmiştir. Yunanistan'da da Türkiye ve Mısır'ın Yunan iç savaşına yönelik ilgisi yakından izlenmiştir. Sağ görüşlü Yunan gazetelerinde Yunanistan'da komünistlerin iktidara gelme ihtimaline karşı Türkiye, Yunanistan, Mısır ve İtalya'nın da dahil olduğu bir Akdeniz Paktı kurulmasının böylece Akdeniz'e yönelik komünist tehdidin önleneceğine dair haberler yayınlanmıştır. Yunan gazetelerinde Mısır'ın Atina'daki elçisinin böyle bir ittifakı görüşmeye hazırız dediği iddia edilmiştir. Ancak Türk basınında bu yönde haberler yer almamıştır.⁴⁰⁷ Dışişleri Bakanı Sadak CBS'ye (Columbia Broadcasting System) 25 Kasım 1947'de verdiği demeçte Akdeniz'de pakt kurulması meselesi tekrar gündeme gelmiştir. Sadak demecinde Türkiye'nin dış politikadaki hedeflerinin ABD ve Yunanistan ile dostluk Araplarla işbirliği ve Akdeniz birliğinin desteklenmesidir demiştir.⁴⁰⁸

Ancak aynı günlerde Türkiye Ortadoğu'da oluşturulması planlanan güvenlik sisteminin yakın zamanda gerçekleşmesinden ümitli değildir. Türkiye, İngiltere'nin Mısır ile yürüttüğü müzakereler olumlu bir şekilde sonuçlanmadan bu konuda bir sonuç almayı beklemiyordu. Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Nizamettin Ayaşlı⁴⁰⁹ İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi ile yaptığı görüşmede Mısır hükümeti hakkında iyimser bir tutum sergilemiş ve Mısırlılarla iyi ilişkiler geliştirmek için fırsatları kaçırmayacaklarını dile getirmiştir. Ayaşlı'ya göre Sudan meselesinde Mısır'ın isteklerine çözüm bulunmalıydı. Böylece Mısır'ın güvenlik paktına katılımı meselesinin de çözüleceğini düşünüyordu.⁴¹⁰ Yunanistan'da Mısır'ın Batı ittifakına dahil olmasını arzu ediyordu. Truman Doktrini'ne Mısır'ında dahil edilmesini istiyordu. Hatta Yunan Dışişleri Bakanı 15 Mayıs 1948'den önce Mısır'ı ziyaret etmek istediğini açıklayınca Türkiye ve ABD bu ziyaretin ertelenmesini tavsiye etmiş fakat Yunan hükümeti bu tavsiyeye uymayarak Mısır

⁴⁰⁶ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 430-431.

⁴⁰⁷ N.A., FO, 424/287, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 22 Ağustos 1947.

⁴⁰⁸ N.A., FO, 424/287, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Aralık 1947.

⁴⁰⁹ Stockholm'den Kahire Büyükelçiliğine atanan Nizamettin Ayaşlı (1946-1949) hakkında ki bilgi notunda Ayaşlı'nın II. Dünya Savaşı boyunca müttefiklere yönelik sempati ve desteğinin sürdüğüne dikkat çekilmiştir. N.A., FO, 371/53421 Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 06 Kasım 1946. Ayaşlı hakkında hazırlanan bir başka bilgi notunda 21 Ocak 1947'den itibaren Kahire Büyükelçiliğini yürüten Ayaşlı'nın Türklerin, Mısırlılardan üstün olduğunu her fırsatta Mısırlılara vurguladığını ve Mısırlıların gözünde Ayaşlı'nın soğuk bir insan olduğu belirtilerek İngilizler açısından dost ve tamamen yardımcı bir meslektaş olarak değerlendirilmiştir. N.A., FO, 407/227, Mısır Yabancı Misyon Şefleri Raporu 1948, 4 Ağustos 1948., Ayaşlı, Kahire Büyükelçisi Campbell'e göre İngiliz-Mısır görüşmeleri konusunda yardımcı olmaya her zaman istekli bir diplomat olarak tanıtılmıştır. N.A., FO, 141 1301, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 20 Nisan 1948. , Nizamettin Ayaşlı, 31 Aralık 1946'dan 29 Nisan 1949 kadar görev yapmıştır. <http://kahire.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>, 15 Kasım 2014.

⁴¹⁰ N.A., FO, 141/1301, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 14 Mart 1948.

görüşmeleri başlatmıştır.⁴¹¹ Türkiye, ABD ve İngiltere, Yunanistan'ın Mısır'ı Doğu Akdeniz bloğuna dahil etme cabalarında ağırdan alması gerektiğini düşünüyordu. Çünkü Mısır, Filistin Meselesi nedeniyle buna yanaşmayacağını düşünüyorlar ve bu yüzden bunun zamana yayılmasına taraftardılar.⁴¹²

Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin ile Mısır'ın Washington Büyükelçisi Muhammet Kamil Abdul Rahim Kasım 1948'de Akdeniz Güvenlik Paktı kurulması meselesini yeniden görüşmüştür. Görüşmede Türk elçi prensip olarak Akdeniz Paktı'na desteklediklerini ancak NATO'nun kuruluşu ve kapsamı ile ilgili görüşmeler sonlanıncaya kadar bu konuda beklenmesi gerektiğine işaret ederek ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin NATO çerçevesindeki ilişkilerini açık bir şekilde tanımlaması gerektiğini belirtmiştir. Mısırlı elçi ise Sudan Meselesi ve Mısır-İngiliz görüşmeleri sonuçlanmadan Mısır ile İngiltere arasında hiçbir ittifakın somutlaşamayacağına işaret etmiştir. Mısır 1948 yılının son günlerine gelindiğinde artık böyle bir paktın kurulması konusunda ümitli olmadığını Türkiye'ye göstermiştir. İngiltere'nin Washington Büyükelçisi ise İngiliz-Mısır görüşmelerinin örtülü bir şekilde Akdeniz Paktı meselesinin içine yerleşebilseydi daha kolay yol alabileceğini ve Türkiye'nin bu konuda aktif rol oynayabileceğini düşünmekteydi.⁴¹³

1.2.2. Kral Faruk'un Mersin Ziyareti ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Yansıması

Mısır Kralı Faruk'un Türkiye'ye resmi bir ziyaret yapması uzun süre planlanmış ancak 1946 son baharına kadar gerçekleşmemiştir. II. Dünya Savaşı sonrası bu bir ziyaretin gerçekleşmesi için Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Erkin ile Mısır'ın Türk kökenli Ankara elçisi Emin Fuat Bey sık sık görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Her iki tarafta, bu ziyaretin İngiliz-Mısır görüşmelerinin dostane bir şekilde sonuçlanmasından sonra gerçekleşmesini arzu etmiştir. Kral Faruk, Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi'ne de Türkiye'yi ziyaret etmek istediğini ancak İngiliz-Mısır görüşmelerinin sonrasına bırakmanın daha uygun gördüğünü belirtmiştir. İngiliz-Mısır görüşmelerinin sonuçlanmasından sonra yapılması planlanan ziyaret gayrı resmi olarak aniden gerçekleşmiştir.⁴¹⁴

⁴¹¹ N.A., FO, 424/288, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 4 Haziran 1948.

⁴¹² N.A., FO, 424/288, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Kahire Büyükelçiliği'ne 28 Haziran 1948.

⁴¹³ N.A., FO, 424/288, İngiltere Washington Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 5 Kasım 1948.

⁴¹⁴ Erkin, F. C. (1987). *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar*. C.I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 161.

Türkiye-Mısır ilişkilerinin geleceğinin yoğun bir şekilde tartışıldığı günlerde Mısır Kralı Faruk yatı ile Mersin'e uğramıştır. Kral Faruk'un Mersin ziyareti planlı bir ziyaret değildir. Kral Faruk, 29 Ağustos 1946'da İskenderiye'den ayrılmış ve önce Kıbrıs sonrada Lübnan'a gitmesi bekleniyordu.⁴¹⁵ Ancak Kral Faruk'un Mısır'dan ayrıldığı günlerde ülkesinde bir hükümet krizi ortaya çıkmış o Kıbrıs'tayken hükümet istifa etmiştir. Bu kriz nedeniyle Kral Faruk'un Kıbrıs'tan ayrılarak İskenderiye'ye dönmesi ve kabinenin istifasını kabul ederek Sıdkı Paşa'ya yeni hükümeti kurmakla görevlendirmesi, böylece İngiltere ile kesilen müzakerelerin yeniden başlatması bekleniyordu.⁴¹⁶ Ancak Kral Faruk Kıbrıs'tan ayrıldıktan sonra İskenderiye'ye değil Mersin'e gitmiştir.⁴¹⁷ Mısır Kralı Faruk yanında hemşiresi ve saray masraf nazırı ve de özel doktoru ile birlikte Fahrelbahir Yatı ile Kıbrıs'tan ayrılarak 8 Eylül 1946 saat 10.30'da Mersin Limanına gelmiştir. Kral Faruk Türk yetkililerden bölgede özellikle Rodos'ta bir tehlike olmadığını öğrendikten sonra saat 15.30'da yatından ayrılarak şehri dolaşmıştır.⁴¹⁸ Kral Faruk'un Mersin'e böyle bir ziyaret yapması beklenmediği için Mersin'de onu sadece yerel yöneticiler karşılamıştır.⁴¹⁹ Ancak Kral Faruk'u karşılayanlar içinde Mersin Valisi yoktur. Vali köylerde bulunduğundan Kral Faruk'u Mersin Emniyet Müdürü, Belediye Başkanı karşılamıştır. Kral Faruk Mersin'de gündüz su arıtma tesisi, Mersin Halk Evi'ni ve Mersin Tüccar Kulübü'nü ziyaret etmiş ve 17.20'de tekrar yatına geri dönmüştür. Kral Faruk Mersin Tüccar Kulübü'nde dinlerirken Türkiye'de yayınlanan gazetelerden hatıra olması için birer sayı istemiştir.⁴²⁰ Burada verdiği demeçte "Türkiye'ye ayak basmaktan şeref duyduğunu" belirterek iki kardeş devletin daima dost ve kardeş yaşamak için daha iyi ilişkiler kuracağını belirtmiştir.⁴²¹

Ankara bu ziyaretten son anda haberdar olmuş ve Kral Faruk'u ile görüşmesi için hemen bir heyet oluşturulmuştur. Ziyaret o kadar aniden gelişmiştir ki Mısır'ın Ankara Büyükelçisi Kral Mersin'den ayrılmadan önce yola dahi çıkamamıştır.⁴²² Ziyaretten son anda haberdar olan Türk yetkililer hemen Mersin'e hareket etmiştir. Cumhurbaşkanı İnönü Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Erkin'i arayarak Kral Faruk'un Mersin'e geldiğini bildirmiştir. İnönü, Erkin'in yanına Cumhurbaşkanlığı Başyaveri Cevdet Tolgay'da⁴²³ vererek hazırlanan uçakla derhal Mersin'e gitmesini ve Kral Faruk ile görüşerek iyi

⁴¹⁵ *Cumhuriyet*, 02 Eylül 1946.

⁴¹⁶ *Cumhuriyet*, 08 Eylül 1946.

⁴¹⁷ *Cumhuriyet*, 09 Eylül 1946.

⁴¹⁸ **B.C.A.**, 11 Eylül 1946, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 267.800.1.

⁴¹⁹ *New York Times*, 10 Eylül 1946.

⁴²⁰ **B.C.A.**, 11 Eylül 1946, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 267.800.1.

⁴²¹ *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1946.

⁴²² *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1946.

⁴²³ *Cumhuriyet*, 09 Eylül 1946.

dileklerini iletmesini istemiştir. İnönü, ayrıca mevcut şartlar altında iki ülke arasındaki tüm sorunları doğrudan Kral ile görüşerek sonuca bağlanmasını için Erkin'e tam yetki vermiştir. Ancak Erkin resmi bir talimat almamıştır. Erkin, İnönü'ye Çankaya'ya gelerek talimat almayı teklif ettiğinde ise İnönü; "Canım her şeyi biliyorsun, talimat almaya gerek yok, uygun bulduğun tarzda konuş" demiştir. Erkin, İnönü ile görüşmesinin hemen ardından gelen araba ile havaalanına oradan da uçak ile Adana'ya, Adana'dan tren ile Mersin'e geçmiştir.⁴²⁴ Kral Faruk, Erkin'in Mersin'e geleceğini haber alınca onu bir süre şehirde beklemiş ancak hava kararınca yatına geri dönmüştür.⁴²⁵ Erkin ve Cumhurbaşkanlığı Başyaveri Mersin'e gelince yanlarına köylere yaptığı ziyaretten dönen Mersin Valisi'ni de alarak motor ile saat 19.30'da Kral Faruk'un yatına çıkmış Cumhurbaşkanı İnönü'nün selamını ileterek iki ülke arasındaki meseleler görüşmeye başlamışlardır.⁴²⁶ Kral Faruk bu görüşmede Erkin'e Türkiye'ye resmi ziyaret projesinden çok memnun olduğunu ancak bu ziyaretin İngiltere ile anlaşma sağlandıktan sonraya bırakılmasına taraftar olduğunu tekrarlamıştır. İki saat süren çok samimi görüşmede Kral Faruk İngilizlerle son aşamaya gelen müzakereler hakkında bilgide vermiştir.⁴²⁷

Bu ziyaret esnasında İngiliz savaş gemileri Kral Faruk'un yatına refakat etmemiştir. Hem Mısır hem de Türk tarafın bu ziyaretin resmi bir ziyaret olduğu yönünde bir demeç vermemiştir.⁴²⁸ Eylül 1946'da gerçekleşen bu ziyaret gayri resmi bir olarak gerçekleşse de iki ülke ilişkileri açısından önemlidir. Zira Kral Faruk daha sonra Mısır'ın Ankara Elçisi Amin Fuad Bey yaptığı görüşmede bu ziyarete özel bir önem verdiğini belirtmiştir. Kral Faruk, Büyükelçisine bu ziyaretin Türkiye'ye yapılacak resmi ziyaret öncesi yapılan bir iyi niyet ziyareti olduğunu belirtmiş ve ilk fırsatta resmi bir ziyaret yapmak istediğini anlatmıştır. Türk hükümeti de Kral Faruk'un ziyaretinin resmi ziyaret öncesi atılmış bir adım olarak görmüştür ve Kral Faruk'un Mayıs-Haziran 1947'de bir resmi ziyarette bulunacağına dair beklenti içine girmiştir.⁴²⁹ Mersin'de Kral Faruk ile görüşen en üst düzey Türk yetkili olan Erkin'de bu ziyareti ile Irak'tan sonra Mısır ile de ilişkilerin istenilen düzeye geldiğinin işareti olarak yorumlamıştır.⁴³⁰

Bunun yanında bazı Türk yetkililer Kral Faruk'un ziyareti konusunda oldukça temkinli demeçler vermişlerdir. Associated Press'e (AP)konuşan önemli bir Türk yetkili

⁴²⁴ Erkin. *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar*, C.I., 161.

⁴²⁵ *Cumhuriye*, 02 Eylül 1946.

⁴²⁶ **B.C.A.**, 11 Eylül 1946, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 267.800.1.

⁴²⁷ Erkin. *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar*, C.I., 161.

⁴²⁸ *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1946.

⁴²⁹ **N.A., FO**, 371/67305B, Türkiye Yıllık Raporu 1946, 04 Şubat 1947.

⁴³⁰ Erkin. *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar*, C.I., 161.

“Kralı dün gece gördük. Bu sabah yatı ayrılmış bulunmaktaydı. Bildiklerimiz bundan ibarettir.” Sözleri bize Kral Faruk’un sadece geliş zamanının değil aynı zamanda ayrılış zamanında programlı olmadığı göstermektedir. Üstelik Kral Faruk’un Mersin’den sonraki durağı da Türk yetkililerce bilinmiyordu. Bazı Türk yetkililer Kralın yatına şehir adına bir miktar erzak hediye dildikten sonra Kral Faruk’un yatının saat 01.30’da Mersin Limanı’ndan ayrılarak Rodos’a gittiği düşünürken⁴³¹ gazetelere verilen demeçte ise Türk yetkililer Kral Faruk’un yatının İskenderiye’ye gittiğini söylemişlerdir. Ancak Kral Faruk Mersin’den Kıbrıs’a geri dönmüş⁴³² ardından da 17 Eylül 1946’da aniden İskenderiye’ye gitmiştir.⁴³³

Bu ziyaret İngiltere tarafından dikkatle izlenmiştir. İngiltere’nin Ankara Büyükelçisi Peterson’a göre gayri resmi olarak gerçekleşen bu ziyarete özel bir anlam yüklenilmemelidir. İngiliz Büyükelçiye göre Mısır, İngiltere ile anlaşma yapmadan dış politikada köklü bir değişikliğe gitme niyetinde değildir. Bunun yanında Kral Faruk İngiltere ile ilişkilerinin diğer ülkelerle ilişkilerini etkilediğini farkındadır. Arap dünyası için Türkiye ilişkiler son zamanlarda önem kazanan bir konu haline gelmiştir. Türk basınında da Arap dünyası ile ilişkilerin önemine dikkat çeken haberler yayınlanmaktadır. Fakat hala Türkiye-Mısır ilişkilerinin geliştirilmesinde hala somut adım atılmış değildir.⁴³⁴ İngiltere her ne kadar bu ziyarete özel bir anlam yüklemese de Mısırlı çevrelerin Nuri Said ile Türkiye arasındaki yakınlaşmayı yakından izlediği bir dönemde bu ziyaretin gerçekleştiğinin farkındadır.⁴³⁵

Bazı gazeteler ise bu ziyaretin zamanlamasına dikkat çekmiştir. Çünkü Kral Faruk’un Mersin ziyareti onun Başbakan Sıtkı Paşa ile Rodos’ta yapacağı görüşmenin arasına sıkıştırılmış ve yeni hükümetin duyurulacağı bir dönemde aniden gerçekleşen bir ziyarettir. Kral Faruk Kahire’de hükümet krizi devam ederken yatı ile çıktığı gezide 8 Eylül’de Mersin’e uğramış ve üç gün sonra Sıtkı Paşa ile Rodos’ta buluşmuştur. Bunun ardından da yeni kabinenin kurulduğu açıklanmıştır. Bu Mısır Sarayının Mısır’ın politik hayatında önemli rol oynadığı bir dönemde nadir görülen bir durumdu. Bu zamanlama ve Kral Faruk’un Türkiye ziyareti İngiltere tarafından Mısır’ın Arap Birliği ile ilgili politikasında bir değişim olacağının öncü işareti olarak değerlendirilmiştir. Kral Faruk o zamana kadar Azzam Paşa’nın herhangi bir Türk-Arap Bloğu ve onun Sadabat Paktı’na

⁴³¹ B.C.A., 11 Eylül 1946, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 267.800.1.

⁴³² *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1946.

⁴³³ *Cumhuriyet*, 18 Eylül 1946.

⁴³⁴ N.A., FO, 141/1122, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 25 Kasım 1946.

⁴³⁵ N.A., FO, 141/1122, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 19 Kasım 1946.

bağlanmasını reddeden politikasını desteklemiştir. Arap aşırı sağcılarını dört ay önce Türk-Arap yakınlaşmasını bloke etmeye çalışmışlardır. Irak Dışişleri Bakanı ve aynı zamanda Büyük Suriye Projesi'nin başlıca savunucusu olan kişi, Kürt ayrılıkçılara karşı Türklerin ve Arapların birlikte hareket etmesini savunmuştur. Suriye'den Azzam Paşa'nın Arap Birliği Sekreterliğine ciddi itirazlar gelmiştir. Kral Faruk'un Türkiye ziyareti böyle bir ortamda Türkiye ile Mısır arasında yakınlaşmaya işareti olarak değerlendirilmiştir.⁴³⁶ Çünkü Kral Faruk bu dönemde Mısır'ı sadece Arap dostluğunu kazanan bir politika ile sınırlamak istememektedir. Kral Faruk aynı zamanda Türkiye ile yakın ilişki kurmak istemiştir. Kral Faruk, Türk-Arap ilişkilerindeki yakınlaşmanın Mısır'ın sosyal sistemini sağlamlaştırmak ve Sovyetler Birliği'nden gelen komünist sızmaları engellemek için bir set olacağını düşünmüştür.⁴³⁷

Bazı yorumcular ise Kral Faruk'un 1946 sonbaharında Mersin'e yaptığı ziyaret iki ülke arasındaki diplomatik görüşmelerin başlaması olarak değerlendirmişlerdir. Buna göre Mısır'ın genç ve "ihtiraslı" kralı Türkiye-Mısır bloğunun kurulmasıyla yakından ilgilendiğini bu ziyaret ile göstermiştir. İngiliz-Mısır görüşmelerinin sona ermesinden sonra Türkiye-Mısır ilişkilerinde olumlu gelişmelerin olacağı ve Mısır'ın, Sovyetler Birliği'nden gelebilecek muhtemel saldırılara ve komünist sızlamalara karşı Türkiye'yi bir bariyer olarak gördüğü değerlendirilmeleri yapılmıştır.⁴³⁸ Aslında Kral Faruk'un bu düşüncesi yeni değildir. Arap dünyası ve Mısır'daki tutucu çevrelerce uzun süre bu konuyu tartışmış ve Azzam Paşa bu fikrine karşı çıkmıştı. Şimdi ise şartlar değişmiş ve Türkiye, İngiliz-Mısır görüşmelerinde kritik rol oynar hale gelmiştir. Çünkü İngiltere, Süveyş Kanalı ile Çanakkale Boğazı meselesini birbirine sıkı bir şekilde bağlamıştır ve İngiltere ile ABD, Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazları hakkındaki emellerine set çekmiştir.⁴³⁹ Artık Kral Faruk Türkiye ile yakın ilişkiler kurmanın gerekliliğini kabul etmiştir ve Türk Hükümetine yakın yayın organları Mısır'a İngiltere ile görüşmeleri dostane bir şekilde biran önce tamamlaması için baskı yapmaya başlamıştır. Çünkü Türkiye bu anlaşmanın yani Araplar ile İngilizler arasındaki ilişkilerin düzeltereğini ve bununda Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne karşı pozisyonunu güçlendireceğine düşünmekteydi.⁴⁴⁰ Türkiye, Mısır'ı destekleyen ve Mısır'ın bağımsızlığı ile Sudan'ın Mısır'ın bir parçası olduğu

⁴³⁶ *New Statesman and Nation*, 21 Eylül 1946, 32 (813), 198.

⁴³⁷ *The Palestine Post*, 03 Ekim 1946.

⁴³⁸ Fischer, a.g.m., 155-160.

⁴³⁹ *The Palestine Post*, 03 Ekim 1946.

⁴⁴⁰ *New Statesman and Nation*, 21 Eylül 1946, 32 (813), 198.

yönünde Sovyet yayınlarını kızgınlıkla takip etmiştir.⁴⁴¹ Öte yandan Arap Birliği Genel Sekreteri Azzam Paşa 6 Ocak 1946'da yaptığı açıklamada Arap Birliği'nin Batı kapitalizmine ve Sovyetler Birliği komünizmine eşit oranda mücadele edeceğini ancak Sovyetler Birliği'nin tüm sınıflara özgürlük vaat ederken gerçek niyetini Türkiye ve İran'da gösterdiğine işaret ederek Sovyetler Birliği tehlikesine işaret etmiştir.⁴⁴²

Cumhurbaşkanı İnönü TBMM'nin yeni açılış döneminde yaptığı konuşmada Kral Faruk'un Mersin'e yaptığı ziyarete değinmiştir. Mısır ile ilişkilerinin dostluk içinde gelişmesini ümit ettiklerini belirten İnönü, Kral Faruk'un gayri resmi olarak memleketin bir köşesini şerefliendirmesinin Türk milletinin Mısır milletine ve hükümdarına karşı olan engin sevgisini ortaya çıkarmıştır demiştir.⁴⁴³ Cumhurbaşkanı İnönü'nün o gün konuşmasını dinleyenler arasında İngiltere'nin Büyükelçisi Kelly 'de vardır. İnönü'nün konuşması her zamanki gibi oldukça dikkatli ağırlığı olan kelimelerle Mısır ve Arap ülkeleri ile yakın ilişkiler kurulmasına vurgu yapan bir konuşma olarak değerlendirilmiş ve daha önce Cumhurbaşkanının mecliste güney komşuları ile ilgili böyle konuşmalar yapmadığının altı çizilmiştir. Bu yüzden bu konuşma politik gözlemciler tarafından yeni bir dönemin başlangıcı olarak yorumlamışlardır.⁴⁴⁴

Kral Faruk'un Mersin'e uğradığı günlerde Türk basınında Türkiye-Mısır dostluğuna vurgu yapan haberler çıkmaya başlamıştır. Türk basınında iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinin önemine dikkat çekilmiştir. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi'ne göre Türk basını Sovyetler Birliği'nin, Türkiye hakkındaki emellerine karşı Mısır'ı yanında tutmaya ve bu ülke ile dostluğunu mevcut konjonktürde korumaya çalışmıştır. Kral Faruk'un Mersin basınına verdiği demeçte iki ülkenin kardeşliğine vurgu yapmasının üzerinde önemle durulmuştur. Sovyetler Birliği'nin, Türkiye üzerindeki yoğun baskısı devam ederken Türkiye'ye verilen destek İngiltere tarafından önemli bir politik jest olarak değerlendirilmiştir. Kral Faruk'un Mersin ziyareti Kahire'de devam eden hükümet krizi⁴⁴⁵ nedeniyle Mısır'da çok büyük yankı uyandırmamıştır.⁴⁴⁶ Kral Faruk'un gayri resmi ziyaretini önemli kılan bir diğer husus Kral'ın son bir yıl içinde Türkiye'yi ziyaret eden

⁴⁴¹ Ancak eski Türk Dışişleri Bakanı aynı zamanda Türk-Sovyet dostluğunun mimarı olan Tefik Rüştü Aras, Arapları asla dost olarak kabul etmemiş ve hükümeti bu konuda eleştirmiştir.

⁴⁴² Fischer, a.g.m., 155-160.

⁴⁴³ TBMM Tutanak Dergisi, D. 8, T.1, C. 2, 01 Kasım 1946, 4.

⁴⁴⁴ Fischer, a.g.m., 155-160.

⁴⁴⁵ Kral Faruk Akdeniz gezisine çıktığı esnada Mısır Başbakanı Sıtkı Paşa İngiltere ile müzakerelerin neticeye ulaşmaması üzerine istifa etmiştir. *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1946. İstifa ile birlikte ortaya çıkan kriz ve İngiliz-Mısır görüşmelerinin kesilmesi Türk basınına bir süreden beri duraklayan görüşmelerde yeni bir safha olarak değerlendirilmiş ve temel konularda anlaşan tarafların artık kısa sürede anlaşacakları yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. *Cumhuriyet*, 03 Ekim 1946.

⁴⁴⁶ N.A., FO, 141/1122, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 19 Kasım 1946.

üçüncü Arap lider olmasıdır. Kral'dan önce Irak Naibi Prens Abdülillah ve Lübnan Başbakanı Bechare el-Khoury Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Irak ile bir ticaret anlaşması dahi imzalanmıştır.⁴⁴⁷ Kral Faruk'un ziyareti sonrası Cumhuriyet Gazetesi'nden Ömer Rıza Doğrul köşesinde bu ziyaretin iki ülkede de büyük sevinç sebep olduğunu bu sevincin iki millet arasındaki duygu birliğine işaret ettiğini yazmıştır. Doğrul makalesinde Kral Faruk'un izlediği iç ve dış politikadan övgü ile söz etmiş ondan Arap Birliği'nin kurucusu olarak bahsetmiştir. Doğrul'un Kral Faruk'a övgüler düzen ortak geçmişe işaret eden makalesinde "bugünkü dünya şartlarının Türkiye ve Mısır ilişkilerinin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır" demiştir. Gazete ayrıca Ortadoğu'daki en önemli askeri üssüne sahip olan Mısır'ın önemine işaret ederek Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında Boğazlar Meselesi nedeniyle gerginliği arttığı günlerde yapılan bu ziyaretin Türkiye için anlamının büyük olduğuna işaret etmiş ziyaretin zamanlamasına dikkat çekilmiştir. Üstelik bu ziyaret Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Arap dünyası için cesaret verici olduğu belirtilerek Mısır Başbakanı Sıtkı Paşa'nın bu ziyaretin iki ülke açısından olumlu siyasi sonuçlar doğuracağına ve ilişkilerin gelişeceğine dair demecine yer verilmiştir.⁴⁴⁸

1.2.3. . Ali Fuat Cebesoy'un Mısır Gezisi ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Yansıması

Türkiye-Mısır ilişkilerinde II. Dünya Savaşı sonrası bir diğer önemli olay General Ali Fuat Cebesoy'un Mısır'a yaptığı ziyarettir. Cebesoy'un ziyareti resmi bir ziyaret olmamasına rağmen 13 Nisan 1947'de saat 16.30'da Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Ayaşlı ile birlikte Kral Faruk ile de bir görüşmüştür.⁴⁴⁹ TBMM'de Savunma Komitesi başkanlığını yapan Cebesoy gezi esnasında Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Ayaşlı ile birlikte 15 Nisan 1947'de İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi Campbell'i ziyaret etmiştir. Cebesoy görüşmede, Campbell'e bunun resmi bir ziyaret olmadığını özel sebeplerden dolayı Mısır'da bulunduğunu belirtmiştir. Cebesoy, Campbell arasındaki görüşmede ağırlıklı olarak Ortadoğu sorunları konuşulmuştur. Cebesoy, Campbell'e I. Dünya Savaşı'nda Suriye ve Lübnan'da birlikte savaştığı arkadaşlarına hususi bir ziyaret yapmak için bu ülkeleri ziyaret ettiğini belirterek buradaki izlenimlerini aktarmıştır. Cebesoy'a göre her iki ülkede de komünist faaliyetler oldukça fazladır. Üstelik bu ülkelerdeki yerel yönetimler komünizm tehlikesi konusunda bilinçli olmadıkları için yeterli önlemler de

⁴⁴⁷ *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1946.

⁴⁴⁸ *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1946.

⁴⁴⁹ *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1946.

alınmamıştır. Cebesoy, Suriye ve Lübnan'da komünist faaliyetlere karşı etkili önlemler alınmayışını bölgede yıllarca süren manda yönetiminin bölgeye verdiği zarara bağlayarak manda idaresini eleştirmiştir. Manda idaresi altında bölgedeki yöneticilerin pek çok konudan habersiz kaldığını belirten Cebesoy, Türkiye'nin eski Moskova Büyükelçisi olarak komünizm konusundaki tecrübelerini temasa geçtiği kişilerle paylaşarak, gerekli uyarılarda bulunduğunu belirtmiştir. Cebesoy, Campbell'e Mısır'da da komünist faaliyetlerin oldukça fazla olduğunu belirtmiş ancak buradaki yöneticilerin Suriye ve Lübnan'dan farklı olarak bu tehlikenin nelere yol açacağı konusunda daha uyanık olduğuna dikkat çekmiştir. Cebesoy'a göre Mısır'daki Sovyetler Birliği ve komünizm taraftarı çevreler komünist tahrikler için Mısır iç politikasındaki kargaşa ve Mısır-İngiliz anlaşmazlığını kullanmaktadır. Cebesoy'un Kudüs Müftüsü Muhammed Emin el-Hüseyni⁴⁵⁰ ile yaptığı görüşmedeki izlenimlerini Campbell ile paylaşmıştır. Cebesoy Kudüs Müftüsünün Ortadoğu'daki komünist faaliyetlerin bölgeyi yeniden şekillendirmek amacı taşıdığının farkında olduğunu ve komünizm tehlikesi nedeniyle müftünün İngiliz-Arap dostluğunun öneminin daha da arttığına dikkat çektiğini Campbell'e aktarmıştır. Cebesoy müftünün komünizm tehlikesi karşısında Ortadoğu'daki İngiliz varlığının devam etmesi gerektiği yönünde mesaj verdiğini düşünse de müftü son zamanlarda İngiltere karşıtı faaliyetlerin içinde yer almıştır. Cebesoy, Mısır ziyarette esnasında genç bir subayken birlikte görev yaptığı Aziz el Masri⁴⁵¹ ile de görüşmüştür. Campbell'e göre el-Masri, karanlık ve dengesiz bir karaktere sahip ancak Mısır'da tanınan bir isimdir. Cebesoy'da el-Masri'nin komünizm propagandası yaptığını ve terörist eylemler örgütlediğini düşünmektedir. Hatta el-Masri, Cebesoy ile yaptığı görüşmede Kral Faruk'a yönelik suikast teşebbüsünün kendi üzerine atılmaya çalışıldığını belirtmiştir. Cebesoy'un Mısır'da görüştüğü bir diğer isim ise Taha Hüseyin⁴⁵²'dir. Cebesoy, Taha Hüseyin'i Mısır ve İngiltere arasındaki görüşmeler konusunda çözümünden yana bulmuştur. Taha Hüseyin bu görüşmede İngiltere-Mısır görüşmeleri ile ilgili olarak İngiltere'nin Mısır ile anlaşması için

⁴⁵⁰ 1921-1948 yılları arasında Kudüs Müftülüğü yapan Muhammed Emin el-Hüseyni II. Dünya Savaşı esnasında Almanya ve İtalya ile yakın ilişki içinde olmuştur. http://en.wikipedia.org/wiki/Haj_Amin_al-Husseini, 31 Temmuz 2014.

⁴⁵¹ Aziz el Masri, 1879'da Kahire'de doğmuş ve İstanbul'da Mekteb-i Sultani'de okumuştur. İttihat Terakki Partisi içinde yer almış ancak Arap milliyetçiler ile ilişkileri nedeniyle Enver Paşa tarafından tutuklanmış daha sonra Cemal Paşa'nın araya girmesi ile serbest bırakılmıştır. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan Arap Ayaklanmasında önemli rol oynamıştır. Hür Subaylar hareketinin Mısır'daki darbesinde yardımcı olan el-Masri 1953'de Mısır'ın Moskova Büyükelçisi olmuştur. http://en.wikipedia.org/wiki/Aziz_Ali_al-Misri, 31 Temmuz 2014.

⁴⁵² Taha Hüseyin, 1898 Mısır Minye doğumludur. Sorbone'da doktorasını yapan Hüseyin önemli bir Arap entelektüeldir. 1950'de Mısır Eğitim Bakanlığı'nı üstlenen Hüseyin 1973'de BM İnsan Hakları Ödülü'nü kazanmıştır. <http://www.si.gov.eg/En/Arts&Culture/Literature/Novels/ProminentNovelists>, 31 Temmuz 2014.

Mısırlıları memnun etmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Cebesoy, Campbell'e Mısır ile anlaşmak için Taha Hüseyin'in ile konuşulmasını gerektiği yönünde tavsiyede bulunmuştur. Cebesoy, yaptığı görüşmelerdeki izlenimlerini Campbell'e aktardıktan sonra ikili İngiliz-Mısır anlaşmazlığı hakkında karşılıklı fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Campbell, Cebesoy'a İngiltere'nin makul düzenlemeler ile Sudan ve Mısır'dan çekilme meselesini çözmeye çalıştığını belirtmiş ve Cebesoy'a Mısırlıları memnun etmek için ne yapılması gerektiğini sormuştur. Cebesoy, bu anlaşmazlıkta iki taraf arasında temel konularda bir ayrım olmadığına işaret etmiştir. Cebesoy, Taha Hüseyin gibi ılımlıların anlaşmaya yakın olduğunu düşünmektedir. Cebesoy, görüştüğü bazı Mısırlı yetkililerin İngiltere ile müttefiklik ilişkisi kurarlarsa İngiltere'nin girdiği savaflara kendilerinin girmek zorunda kalacağı için karşı çıktığını görmüştür. Cebesoy bu tür iddialara verdiği cevapta Türkiye ve İngiltere'nin uzun yıllardan beri müttefik olduğunu ancak İngiltere'nin Türkiye'yi zorla II. Dünya Savaş'a sokmadığına işaret etmiştir. Campbell'e göre Cebesoy, Mısırlıların güvenliğine destek olmanın en iyi yolu olarak İngilizlerle işbirliği yapmaktan geçtiğini düşünmektedir. Ancak Cebesoy bu konuda ki görüşünü Mısırlılardan gizlemiştir. Cebesoy, Campbell'e Mısır'ın genel durumunun çok karışık olduğunu partiler arasındaki öfkeli çekişmenin Mısır'ın menfaatlerine zarar verdiği dikkat çekmiştir. Cebesoy bu durumun Mısır'da kısa sürede sosyal karışıklığa sebep olabileceğini düşünüyordu. Cebesoy ayrıca Mısır'da sarayın İngilizlerle anlaşmak konusunda istekli olduğunu dile getirmiştir. Sarayın komünizm tehlikesi karşısında dehşete düştüğünü İngiliz Mısır görüşmeleri devam ederken, sarayın Sovyetler Birliği ile irtibat geçmesinin politik bir manevra olduğunu ancak Mısır'ın Sovyetler Birliği ile ilişkilerini daha fazla geliştirme niyetinin de olmadığını belirtmiştir. Cebesoy, Campbell arasındaki görüşmede gündeme gelen bir diğer konu Filistin'de Araplar ve Yahudiler arasında devam eden görüşmeler olmuştur. Campbell, görüşmelerin bir an önce sona ermesinin herkesi mutlu edeceğine işaret edince Cebesoy gülerek, Filistin'deki Arap hareketinin İngiltere'ye karşı olduğunu Arapların Yahudilerle İngilizleri özdeşleştirdiği uyarısında bulunmuştur. Görüşmenin devamında Cebesoy, Türkiye'nin güney bölgelerindeki yıkıcı faaliyetlere dikkat çekmiş Türkiye için ciddi bir tehlike olan bu durum karşısında etkin önemler alarak Sovyetler Birliği'nin muhtemel bir saldırıda arka safları bu yöntemle çökertmeyi planladıklarını buna karşı etkili önlemler aldıklarını belirtmiştir. Cebesoy, Mısırlıların özgürlük ve bağımsızlık isteklerini makul ve uygulanabilir bulduğunu belirterek Ortadoğu ülkeleri ile bölgenin güvenliğini göz önünde bulundurularak akıllıca bir çözüme ulaşabileceğini söylemiştir. Cebesoy, Campbell' in yanından ayrılmadan önce ziyaretine özel bir anlam yüklenilmemesi gerektiğine tekrar

işaret etmiş ve Mısır'a gelince doğal olarak eş dost çevresi ve bazı Mısırlı liderlerle görüştüğünü burada elde ettiği izlenimleri Campbell ile paylaşmak istediğini belirtmiştir. Campbell, iki ülkenin yakın dostluğunun ve ittifakının nedeniyle bu paylaşımların yapıldığına dikkat çekmiştir.⁴⁵³ İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi, Cebesoy'un Campbell ile yaptığı görüşmenin değerlendirmesini yaparken Türklerin İngiltere'nin Mısır ile ilgili problemlerini çözmesi için gerçekçi bir yaklaşım ile yardımcı olmak istediğine dikkat çekmiş ve bu aralar sadık dostların bu şekildeki desteğinin önemli olduğunu dile getirmiştir. İngiliz Büyükelçi bu konuda bölgede eski yönetim tecrübesi olan Türklerle konuşmanın rahatlatıcı olduğuna dikkat çekmiştir.⁴⁵⁴ Cebesoy, Mısır'a yaptığı ziyaret dönüşünde Şam'a uğramıştır. Şam'da BBC muhabirine verdiği demeçte Mısır gezisi ile ilgili sorulara sadece Kral Faruk'un Cumhurbaşkanı İnönü'ye şahsi mesajını götürdüğünü belirterek Türkiye ile Arap dünyasının dostane bir şekilde devam eden ilişkilerinin daha da gelişeceğine söylemiştir.⁴⁵⁵

1.3. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-Mısır İlişkilerinde Yakınlaşmanın Önündeki Engeller

1.3.1. Türkiye'nin Mısır'daki İngiliz Üsleri Hakkındaki Politikası

Türkiye 1947 yılından itibaren Arap dünyasına yönelik aktif politikasının istediği sonuçları vermediğini görmeye başlamıştır. Üstelik Türkiye'ye 1947'den 1950'ye kadar Arap dünyasına yönelik politikasını İngiltere'nin bölgedeki menfaatleri paralelinde geliştirmesi Mısır ve Irak ile olan ilişkilerinin daha da bozulmasına sebep olmuştur.⁴⁵⁶

Türkiye, İngiltere ile birlikte bir güvelik politikası izlerken Mısır, İngiltere ile ilişkilerinde oldukça zor günler yaşıyordu. Arap milliyetçiliği etrafında toplanan Mısırlılar, İngiltere'ye Süveyş Kanal üssünü veren 1936 İngiliz-Mısır Anlaşması'nı ortadan kaldırmak için İngiltere ile mücadeleye başlamışlar ve İngiliz kuvvetlerini Mısır'dan çıkarmak için planlar yapmışlardır. Araplara göre İngiltere'nin Mısır'daki varlığı sadece Mısır'ın bağımsızlığı ile ilgili bir problem değildi. Bu Arapların gelişimini engelleyen

⁴⁵³ N.A., FO, 141/1194, Ankara Büyükelçiliği'nden, Kahire Büyükelçiliği'ne 17.Nisan1947.

⁴⁵⁴ N.A., FO, 141/1194, Ankara Büyükelçiliği'nden, Kahire Büyükelçiliği'ne 21.Haziran1947.

⁴⁵⁵ Cumhuriyet, 11 Mayıs 1947.

⁴⁵⁶ Bilgin, M. S. (2004). Ortadoğu'da Gelişen Türk- İngiliz Münasebetlerinin Tarihi Seyri (1938-1960). *Milletlerarası Ortadoğu: Kaos Mu, Düzen Mi? Konferansı 9-10 Ocak 2004 Bildirileri*. İstanbul: Tatav Yayınları, 162.

başlıca faktörlerden biri haline gelmişti.⁴⁵⁷ Mısırlıların II. Dünya Savaşı sırasında sayısı artan İngiliz askerlerinden rahatsızlıkları her geçen gün artmıştır. Mısırlılar özellikle savaş devam ederken İngiliz askeri varlığının paralelinde İngiltere'nin Mısır üzerindeki baskının arttığını görmüşlerdi. Araplar İngilizlerin savaş devam ederken askeri güçlerini kullanarak Kral Faruk'a baskı yapmalarını ve İngiliz yanlısı Nasah Paşa'nın başbakan olarak atanmasını sağlamalarını ve 1946 yılına kadar Arapların çok değer verdiği Büyük Selahattin Eyyubi Kalesini boşaltmamak için İngilizlerin direnmelerini bir türlü unutamamışlardır.⁴⁵⁸

Mısır'da İngiltere'ye yönelik tepkilerin arttığı bir dönemde II. Dünya Savaşı hemen sonrasında, İngiltere Ortadoğu'daki siyasi-ekonomik menfaatlerinin devamını sağlamak ve Sovyetler Birliği tehdidinden Ortadoğu'daki menfaatlerini korumak için hareket geçmiştir. İngiltere'nin attığı ilk adımlardan biri 1945'te İngiliz Ortadoğu Bürosunu kurmak olmuştur. İngiliz Ortadoğu Bürosu görünürde Ortadoğu ülkelerine siyasi ve ekonomik tavsiyelerde bulunmak için kurulmuştur. Ancak kısa zamanda Araplar bu büronun İngiltere'nin sömürgeci anlayışının devamı olduğunu düşünmeye başlamışlardır. İngiltere ise bölgedeki menfaatlerini korumak için Ortadoğu devletlerini destekleyerek bir Arap Bloğu benzeri bir savunma paktı oluşturmayı planlamıştır. Ancak güçlenen Arap milliyetçiliği, İngiltere'nin Mısır'daki askeri varlığı ve de Filistin Meselesindeki tutumu gibi sebeplerle Arap dünyasında İngiltere'ye yönelik tepki her geçen gün artınca İngiltere, hala askeri ve siyasi nüfuzunun devam ettiği Irak ve Mısır'la yeni anlaşmalar yaparak veya eski anlaşmaları yenileyerek Ortadoğu'daki menfaatlerini korunmanın yollarını aramaya başlamıştır. İngiltere bölgedeki nüfuzunu korurken ABD'den destek almayı da planlamıştır. Ancak ABD böyle bir bölgesel paktın bölgedeki mevcut problemler özellikle Filistin Meselesi nedeniyle başarılı olamayacağını düşündüğünden bu konuda İngiltere'ye destek vermemiştir. Bunun üzerine İngiltere bölgesel menfaatlerini korumak için Ortadoğu ülkeleri ile ikili ilişkilerini geliştirme yolunu takip etmeye başlamıştır.⁴⁵⁹

Savaş sonrası İngiltere Ortadoğu'daki menfaatlerini korumak için öncelikle Süveyş üssünü elinde tutması gerektiği düşünüyordu.⁴⁶⁰ İngiltere Süveyş Üssü'nde 26 Ağustos 1936'da Londra'da imzalanan 1936 İngiliz-Mısır Antlaşması ile asker bulundurma hakkına

⁴⁵⁷ Abdülhasır, C. (1954). *Mısır İhtilalinin İcyüzü* (Çev: Vatan Gazetesi). İstanbul., 20.

⁴⁵⁸ Davışa, A. (2004). *Arap Milliyetçiliği, Zaferden Umutsuzluğa*. (Çev: Lütfi Yalçın). İstanbul: Literatür Yayınları, 125.

⁴⁵⁹ Yeşilbursa, B. K., (2004). Dünden Bugüne İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri. *Türkiye Günlüğü*, 75-85.

⁴⁶⁰ Armaoğlu, F. (1995). *Orta Doğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paketi'ne (1951-1955)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 194-195.

sahip olmuştur. Bu anlaşmaya göre İngiltere, Mısır'dan askerlerini çekecek ancak Süveyş Kanalı'nda sürekli asker bulundurma hakkına sahip olmuştur. Ayrıca Mısır herhangi bir saldırıya uğrarsa İngiltere Mısır'ı savunmakla mükellef hale gelmiştir. Yine anlaşmanın on yıl geçerli olması taraflarca kabul edilmiştir.⁴⁶¹ İngiltere bu anlaşma ile görünürde İtalya'dan gelebilecek tehditlere karşı Süveyş Kanalı'nda sürekli asker bulundurmaya başlamıştır. Ancak 1936 İngiliz-Mısır Anlaşması İngiltere'nin seksen yıllık bir mücadelenin sonunda Süveyş Kanalı'ndaki kontrolü tamamen ele geçirmesini sağlamıştır.⁴⁶² Üstelik 1936 İngiliz-Mısır Anlaşması iki ülke arasında eşitlik olduğu kanısını uyandırmak için İngiltere tarafından ittifak diye nitelendirilmiştir.⁴⁶³ Bu anlaşma ayrıca Mısır'ın bağımsız olmasını sağlamıştır. Ancak aynı anlaşma ile bağımsız Mısır'ın Süveyş Kanalı üzerindeki hâkimiyetinden söz etmek mümkün değildir. Üstelik Mısır ordusunu geliştirip kendini ve kanalı savunacak düzeye gelse dahi Süveyş Kanalı'ndaki İngiliz askerleri çekilmemesine karar verilmiştir. İngiltere bir savaş durumunda gerek görürse Mısır'ı yeniden işgal etme hakkına sahip olmuştur.⁴⁶⁴

İngiltere'ye Ortadoğu'daki menfaatlerini korumak için büyük avantajlar sağlayan 1936 İngiliz-Mısır Anlaşması'nın yenilenmesi ve İngiltere'nin Süveyş üssünü boşaltması ile ilgili tartışmalar II. Dünya Savaşı sona ermeden başlamıştır. İngiliz Başbakanı Churchill ile ABD Başkanı Roosevelt arasında Kahire'de yapılan bir görüşmede, Churchill savaş bitince İngiltere'nin Mısır'dan çekileceğini söylemiştir. Churchill'in bu beyanata Mısır'da İngiltere'nin savaş sonunda askeri üsleri boşaltacağına dair bir beklenti oluşmasına sebep olmuştur. Ancak savaş bitince İngiltere Mısır'ı terk etmemek için oyalayıcı bir politika takip etmeye başlamıştır. İngiltere'nin Mısır'daki askeri varlığını devam ettirmek için izlediği oyalama stratejisi Mısır'da İngilizlere karşı duyulan kin ve nefreti artırmıştır.⁴⁶⁵

II. Dünya Savaşı öncesinde Akdeniz'deki İtalya tehlikesi nedeniyle Mısır'dan askerlerini çekmeyen İngiltere II. Dünya Savaşı sonrası bu defa Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikası nedeniyle Süveyş üssünü boşaltmak istememiştir. İngiltere kendisi için hayati öneme sahip Süveyş üssünü boşaltırsa Sovyetler Birliği tehlikesi karşısında bütün

⁴⁶¹ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 205.

⁴⁶² Sagay, a.g.e., 477

⁴⁶³ Aatöv, T. (1977). *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 40.

⁴⁶⁴ Mansfield, *Osmanlı Sonrası...*, 103.

⁴⁶⁵ Abu el-Feth, A. (1965). *Mısır İhtilalinin İçyüzü ve Nasır*. (Çev: Nusret Kuruoğlu). İstanbul: REK-TUR Kitap Servisi, 16. 16-17.

Ortadoğu'nun savunmasız kalacağını düşünmektedir.⁴⁶⁶ Ancak İngiltere Mısır'daki üsleri boşaltmayınca Ocak 1946'dan itibaren İngiliz işgaline ve 1936 İngiliz-Mısır Anlaşmasına karşı Mısır'da grev ve gösteriler başlamıştır.⁴⁶⁷

İngiltere'nin Süveyş üssünü boşaltması sadece İngiltere ile Mısır arasında yaşanan bir problem değildi. Mısır ülkesindeki askeri üsleri bağımsızlığının önünde bir engel olarak görüyordu. Ancak Mısır ile İngiltere arasındaki bu tartışmalar Mısır'ın bağımsızlığını tartışmalarını aşarak İngiltere'nin Ortadoğu'daki varlığı da tartışmaya açmıştır. Bu yüzden İngiltere'nin Mısır'daki üsleri ile ilgili tartışmalar tüm Ortadoğu ülkeleri gibi Türkiye'de tarafından yakından takip edilmiştir. Türkiye İngiltere'nin Mısır'daki varlığını Sovyetler Birliği'nden gelen baskılara karşı dengeleyici bir unsur olarak görmekteydi. Ortadoğu'da Türkiye gibi Batı ile yakın ilişki içinde olan devletler Mısır için hayati önem taşıyan ve bağımsızlığının önündeki en ciddi engel olarak gördüğü, İngiltere'nin Mısır'dan çekilmesi konusunda, isteksiz bir politika izlemişlerdir.

İngiltere'nin Mısır'dan çekilmesiyle yakından ilgilenen Türkiye, bunu İngiliz yetkililere iletmiştir. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Peterson ile Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka 14 Mayıs 1946'da yaptığı görüşmede Saka, Peterson'a İngiltere'nin Mısır'dan çekilmesinin Ortadoğu'da neden olacağı etki ve bölgedeki genel stratejik durumla doğal olarak ilgilendiklerini belirtmiştir. Saka ile Peterson arasında gerçekleşen görüşmede Peterson, Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikasının İngiltere'nin Mısır'dan çekilmesini engellediğini, İngiltere'nin özellikle Süveyş Kanalı çevresindeki askeri varlığını korumayı hedeflediğini açık bir şekilde söylemiştir.⁴⁶⁸ Peterson, Saka'ya, İngiltere kendisine yönelik her geçen gün daha da artan tepkiler karşısında Mısır'a komşu olan ülkelere yeni üsler kurmayı tartıştığını ancak İngiltere yine Süveyş Kanalı'nı terk etmeyeceğini açıklamıştır. Mısır'da Süveyş Üssü dışındaki üslerin başka ülkelere taşınmasına sıcak bakmakta ve bu konuda İngiltere ile işbirliğine hazır olduğunu göstermiştir. Peterson ile yapılan görüşme sonunda Saka, İngiltere'nin Ortadoğu'dan tamamen çekilmeyeceğini ve bölge ile stratejik ilgisini kesmeyeceği öğrenince içlerinin rahatladığını belirterek İngiltere'nin Mısır'daki varlığından duyduğu memnuniyeti de göstermiştir.⁴⁶⁹

İngiltere'nin Mısır'daki ve Ortadoğu'daki durumu ile ilgili olarak bir başka görüşme Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Mehmet Tahir Seymen ile İngiltere'nin Kahire

⁴⁶⁶ Armaoğlu, F., (1989). *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları 1948-1988*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 117.

⁴⁶⁷ Aatöv, a.g.e., 47.

⁴⁶⁸ İngiltere bu esnada Süveyş Kanalı'nı bölgedeki askerlerine yönelik saldırı ve sabotajlardan dolayı sürekli açık tutmakta zorlanıyordu.

⁴⁶⁹ N.A., FO, 371/53421, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 14. Mayıs 1946.

Büyükelçisi Campbell arasında gerçekleşmiştir. Seymen, bu görüşmede İngiliz Devlet Bakanı'nın İngiltere'nin Ortadoğu'ya verdiğini öneme dair konuşmasının Türkiye'de büyük memnuniyete sebep olduğunu, büyük devletlerin Ortadoğu meseleleri ilgili politikalarını açıklamasının Türkiye açısından önemli olduğunu altını çizmiştir. Türkiye sadece büyük devletlerin değil Ortadoğu devletlerinin de bölgedeki Sovyetler Birliği tehlikesine karşısında hangi tarafta olduklarını açık bir şekilde ifade etmesine büyük önem vermiştir. Seymen'in ifade ettiği gibi Türkiye aynı zamanda İngiltere'nin Ortadoğu'daki varlığına ve büyük önem veriyor ve bu varlığın Ortadoğu devletleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu düşünüyordu. İngiltere'de Mısır hükümetine İngiltere'nin Mısır'da bulunmasının sadece Mısır ile ilgili olmadığını bunun bütün Ortadoğu'nun güvenliğini ile ilgili olduğunu açıklamıştır. Seymen, İngiltere'nin Mısır'daki varlığının sadece bir bölgenin savunulması meselesi olmadığını İngiltere'nin emperyal iletişimi için bunun gerekli olduğunu da altını çizmiştir.⁴⁷⁰

İngiltere'nin Mısır'dan çekilmesi hakkında görüşmeler yaptığı günlerde Türk basınında da İngiltere'nin Mısır'daki üslerini boşaltması ile ilgili haberler çıkmaya başlamıştır. Peterson, Londra'ya gönderdiği raporda Türk basının İngiltere'nin Mısır'dan çekilmesi hakkındaki politikası ile ilgili olarak çeşitli örnekler vermiştir. Örneğin Tasvir Gazetesi'nden Sabit Bey İngiltere'nin Mısır'dan çekilmesini Atlantic Charter ve San Francisco Konferansları bildirileri doğrultusunda alınan önemli ve memnuniyet verici bir karar olduğunu belirtmiştir. Yorumun devamında eğer İngiltere hukuksuz olarak bu toprakları işgal etmeye devam ederse Sovyetler Birliği'nin Akdeniz ve Kızıl Deniz deki üs taleplerine itiraz etmenin mümkün olmayacağını iddia etmiştir. Haber Gazetesi ise İngiltere'nin Mısır'ı boşaltarak uğradığı maddi kaybı bölgedeki prestijini arttırarak telafi edeceğini belirterek Mısır'ı tam bağımsızlığını elde ettiği için tebrik etmiştir. İngiltere Büyükelçisi bu haberlere dayanarak Türk Basınında İngiltere'nin Mısır'dan çekilmesinin Ortadoğu'yu Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikası karşısında savunmasız bırakacağına dair bir kaygı sezmediğini hükümetine bildirmiştir.⁴⁷¹ Ancak Türk basınından verilen bu sınırlı örnekler Türkiye'nin bu konudaki tutumunu tam olarak yansıtmıyordu. Türkiye'de İngiltere'nin Mısır'daki üsleri boşaltması konusunda kaygılar vardı. Bu kaygılar bazı basın organlarında da dile getirilince Türkiye, Mısır'ın sert tepkisi ile karşılaşmıştır.

Aynı günlerde Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Seymen, Mısır Başbakanı Sıtkı Paşa ile İngiliz Mısır ilişkileri konusunda bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Mısır,

⁴⁷⁰ N.A., FO, 371/53421, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 01 Haziran 1946.

⁴⁷¹ N.A., FO, 371/53421, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 20 Mayıs 1946.

Türkiye'nin İngiltere'nin Mısır'daki üsleri boşaltması ile ilgili tutumundan rahatsız olduğunu göstermiştir. Görüşmede Türkiye, Mısır'a İngiliz-Mısır görüşmelerini Mısır'ın bağımsızlık özlemlerine ulaşması bakımından önemli gördüklerini ve bu görüşmelerin Türkiye-Mısır ilişkilerini kadar Mısır'ın diğer Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini etkileyen bir problem olduğunu anlatmıştır. Seymen, Sıdkı Paşa'ya, İngiltere Ortadoğu'nun en büyük gücüdür ve bu güç bölgede önemli rol oynamaktadır diyerek İngiltere'nin bölgedeki önemine işaret etmiştir.⁴⁷² Görüşmede Seymen, İngiltere'nin Ortadoğu'daki varlığının Sovyetler Birliği'nin Türkiye, İran ve Azerbaycan'a sızmasını engellemek için önemli olduğuna işarete etmiştir. Seymen, Sıdkı Paşa ile yaptığı görüşmede bir yandan da Mısır'ın tehdit altında olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Seymen, Türkiye ve Irak'ın saldırıya uğraması durumunda bugünkü modern silahlar ile Mısır'ında tehdit altında olduğunu söylediyse de bu sözler Sıdkı Paşa üzerinde sınırlı etki sağlamıştır. Seymen görüşmenin devamında Türkiye'nin Mısır'ın bağımsızlığının önündeki engellerin kalkmasını memnuniyetle karşılayacağını belirtme ihtiyacı hissetmiştir.⁴⁷³

Seymen ve Sıdkı Paşa arasında yapılan görüşmede Sıdkı Paşa, Türkiye'nin Arap dünyası ile ilişkilerini geliştirmesinin ön şartının Mısır ile ilişkilerini geliştirmek olduğunu da söylemiştir. Sıdkı Paşa Türk basınında İngiltere'nin Mısır'dan çekilmesi ile ilgili haberler ile ilgili olarak ise İngiliz ordularının Mısır'da kalması fikrini “Türk basının önerisi “olarak değerlendirmiştir. Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Seymen'de bu fikrin Türk hükümetine ait olmadığını bir kez daha hatırlatarak bu konudaki yanlış anlaşılma ile ilgili olarak özrünün kabul edilmesini istemiştir. Sıdkı Paşa görüşmenin sonunda sıcak mesajlara vererek zamanı geldiğinde İnönü ve Kral Faruk'un karşılıklı ziyaretlerinde sıcak baktığını açıklamıştır.⁴⁷⁴

Türkiye, İngiltere'nin bölgedeki varlığının gerçekliği ve önemini anlatmaya çalıştığı günlerde Mısır'dan da bu tutum ile ilgili olarak ilk şikâyetler gelmeye başlamıştır. Mısır hükümeti Türkiye'nin Mısır'ın ulusal özlemlerini önemsemediğini düşünerek bu konuda sürekli “sızlanmaya” başlamış ve Mısır basınında Türkiye karşıtı bir kampanya başlatılmıştır. Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Seymen'e göre Türkiye Mısır'ın iddia ettiğinin tam tersi şekilde hareket ederek, İngiltere nezdinde teşebbüste bulunmuş ve onlardan Mısır'ın isteklerinin tamamen kabul edilmesi istemiştir. Ancak Türkiye bu konudaki politikasını tam olarak anlatamamıştır. İngiltere'nin Kahire Büyükelçi Campbell,

⁴⁷² N.A., FO, 141/1122, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 05 Haziran 1946.

⁴⁷³ N.A., FO, 371/53421 Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 00 Haziran 1946.

⁴⁷⁴ N.A., FO, 371/53421, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 17 Haziran 1946.

Seymen'e bu girişimlerin Mısırlılara anlatılması durumunda Mısır ile Türkiye arasındaki ilişkilerin daha iyi olacağı yönünde tavsiyede bulunmuştur. İngiltere, Türkiye'nin Mısır üzerinde sebep olacağı olumlu etkiye büyük önem vermiş ve bunun hem İngiltere'nin hem Mısır'ın hem de Türkiye'nin menfaatine olacağını vurgulamıştır. Türkiye'de aynı görüştedir. Ancak Türkiye, Mısır'ın büyük güçlere bel bağlamdan kendi gücü ve imkânları ile savunmasını geliştirmeye çalıştığını ve Suudi Arabistan'ın da bu konuda Mısır'a destek verdiğini düşünmekteydi.⁴⁷⁵ İngiltere, Türkiye'nin Mısır üzerinde izlediği ve İngiltere ile anlaşmasını tavsiye eden politikasını takdir edip bu yönde ilerlenmesini tavsiye etse de Türkiye'nin bu konuda Mısır'a daha fazla ısrarcı olamayacağını düşünmektedir. Çünkü Campbell, Seymen güçlü bir karakteri olmadığı için bu konuda Mısırlılarla daha çok tartışmaya girmeye cesaret etmesinin pek mümkün görmemiştir. Seymen, Sıdkı Paşa ile yaptığı görüşmede Türkiye hakkındaki iddiaları yalanlasa da İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi Campbell'in ısrarcı soruları üzerine Türkiye-Mısır dostluk anlaşması görüşmelerinin de kesilmesinde etkili olan bu olayı, Türk Dışışlerinden kendisine böyle bir telgraf geldiğini söyleyerek doğrulamıştır. Bu yöndeki iddiaların kaynağını açıklayan Seymen, bunun Dışışleri Bakanı Saka ile İngiltere ve Mısır'ın Ankara elçileri arasında yapılan görüşmeler hakkındaki notlardan öğrendiğini belirtmiştir. Seymen bu konuda Başbakan Sıdkı Paşa yaptığı görüşme hakkında İngilizlere çok fazla bilgi vermek istememiştir. Aslında Türkiye bu görüşmeler yoluyla Mısırlıların tepkisini ölçmeye çalışmıştır. Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Seymen'de hükümeti gibi düşünmekte ve İngiltere'nin Mısır'da kalması gerektiği fikrini savunmaktadır.⁴⁷⁶

Türkiye'nin İngiltere'nin Mısır'dan çekilmesini istemediğine dair iddialar artınca Mısır'ın Ankara elçisi Mayıs 1946'da Türk Dışışleri Bakanlığı'na davet edilmiş ve Türk Hükümetinin Mısır'daki İngiliz güçlerinin çekilmesi konusunda kaygılı olduğu yönündeki haberler yalanlanmıştır. Mısır'ın Ankara Elçisine Türkiye'nin Mısır'ın bağımsızlık isteklerinin gerçekleşmesini istediğini, bunun gerçekleşmesi dair en ufak bir itirazlarının olamayacağını ve bu konuda saygısızlık yapmayacaklarını belirtmiştir. Mısır elçisine ayrıca Türkiye ile Mısır'ın ortak bağlarının yansıra güvenlik meseleleri ile de birbirlerine bağlı olduğunu Türkiye'nin İngiltere-Mısır görüşmelerinin bir an önce sona ermesini ve her iki müttefikinin de bu meseleyi başarı ile çözmesini istediği belirtmiştir.⁴⁷⁷

⁴⁷⁵ N.A., FO, 141/1122, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışışleri Bakanlığı'na, 05 Haziran 1946.

⁴⁷⁶ N.A., FO, 371/53421, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışışleri Bakanlığı'na, 0 Haziran 1946.

⁴⁷⁷ N.A., FO, 141/1122, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışışleri Bakanlığı'na, 04 Mayıs 1946.

Türkiye'nin İngiltere'nin Mısır'da kalmasını istediğine dair iddialar bununla sınırlı kalmamıştır. Türk Dışişleri Bakanı'nın İngiliz ordularının Ortadoğu'da kalması gerektiği yönünde demeç verdiğine dair Kahire ve Bağdat'ta yaygın dedikodular ortaya çıkmıştır. Bu dedikodular Türk-Arap ilişkilerine zarar vermiş ve Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi bu haberler nedeniyle isimsiz tehdit mektupları almış öldürülmekle tehdit edilmiştir. Türk hükümeti ortaya çıkan bu krizi çözmek için Kahire'deki Büyükelçisini bu iddiaları resmi olarak yalanlamak ile görevlendirmiş ancak Mısır hükümeti ile görüşmeden önce İngiltere'nin de tavsiyesini almak istemiştir. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Peterson Türk Hükümetinden bu meseleyi Londra'ya danışmak için birkaç gün süre istemiştir.⁴⁷⁸ Birkaç gün sonra 9 Haziran 1946'da Kahire'deki İngiltere Büyükelçisi Campbell Türkiye'nin resmi bir yalanlama yapıp yapmaması konusunda görüşü açıklamıştır. İngiltere'ye göre Türkiye'nin bu konuda resmi bir yalanlama yapmasında bir sakınca yoktu. Ancak Türkiye bu açıklamayı yaparken ölçülü ve doğal davranmasını tavsiye etmiştir. İngiltere, Türkiye'nin aşırı tepki göstererek Mısır'ın şüphesini çekmek istememiştir.⁴⁷⁹

Bu görüşmeden kısa süre sonra Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Seymen, Kral Faruk ile bu konuda bir görüşme yapmıştır. Görüşmede Seymen Türk hükümetinin İngiltere'nin Mısır'ı terk etmek konusunda aceleci davranmaması gerektiği yönünde bir tutum içinde olduğuna dair haberleri resmi olarak yalanlamış ve Türkiye'nin İngiliz güçlerinin Mısır'dan hızlı bir şekilde çekilmesini savunduğunu belirtmiştir. Fakat Seymen, Kral Faruk'u bu konuda pek ikna edememiştir. Kral Faruk görüşmenin sonunda Seymen'e söylediklerini not ettiğinin ancak bu haberin kaynağı olan Londra'daki Mısır Büyükelçisi de Amr Paşa yalan söylemediğini belirtmiştir. Türkiye pek arzu etmese de olay kısa sürede Mısır basınına yansımıştır. İngiliz karşıtlığı ile tanınan Akbar Elyom Gazetesi'nde 1 Haziran 1946'da çıkan haberde Türkiye'nin İngiltere'nin Mısır'da kalması konusunda ısrarcı olduğu dair bir haber yayınlanmıştır. Haberde Türkiye'nin İngiltere'nin koruması altına girdiği belirtiliyor ve Türkiye'nin büyük lider Mustafa Kemal Paşa'nın ölümünden sonra oldukça karmaşık bir dış politika izlediğini savaş boyunca önce Almanlara savaşa girmeye dair sözler verdiğini, Sovyetler Birliği'nin gururunu okşayarak kendine yakın tutmaya çalıştığını, İngiltere ile gizlice anlaştığını, Almanlardan silah ve sağlık malzemesi alırken Sovyetler Birliği'nden yiyecek ve içecek İngilizlerden gemi ve altın aldığını tüm

⁴⁷⁸ N.A., FO, 371/53421, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 07 Haziran 1946.

⁴⁷⁹ İngiliz Dışişleri Bakanlığı bu konuda Türkiye'nin kendisinden fikir almasını takdirle karşılamıştır. N.A., FO, 371/53421 Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 09 Haziran 1946.

bunların karşımı bir dış politika izleyerek yetenekleri ile İngilizleri dahi şaşırttığını belirtmiştir. Bu gazete daha sonra ısrarlı bir şekilde Türkiye karşıtı yayınlarına devam etmiştir. İngiltere'nin de dikkatini çeken Türkiye karşıtı bu yayınlarda İngiltere Sovyetler Birliği'nin etkisi olduğunu düşünüyordu. İngiltere açısından bu durum önemliydi. Çünkü bu gazete Mısır Sarayı tarafından desteklenen bir gazeteydi. Eğer bu gazeteye sarayın desteği hala devam ediyorsa bu tür haberler Sarayın bazı elemanlarının Sovyetler Birliği ile çalıştığının göstergesi olarak yorumlanabilirdi. İngiltere Mısır sarayının Sovyetler ile doğrudan bağlantısı olmasa da ilham kaynağı olduğunu değerlendirmekteydi.⁴⁸⁰ Aynı günlerde Vadf Partisi'ne yakınlığı ile bilinen Al Ahram' da çıkan haberde Türkiye ile Araplar arasında bir askeri ittifakın gerçekleşmesi için erken olduğu böyle bir ittifakın gerçekleşmesi için öncelikle Arap ülkelerinin bağımsız olması gerektiğine dikkat çekilmiş aksi halde yapılacak ittifakın Araplarda tepkiyle karşılanacağı belirtilmiştir. Al Ahram' da yayınlanan haberin devamında Türkiye'nin bu aşamada Arap devletleri ile Batı dünyası arasındaki sorunlarda aracılık rolü üstlenebileceğini ancak Suriye'nin Türkiye'nin bu tür bir aracılığı konusunda da isteksiz olduğunu belirtilmiştir.⁴⁸¹

Mısır basınında çıkan Türkiye karşıtı haberler kısa süre sonra Türkiye de rahatsızlığa neden olmuştur. Türkiye'de meydana gelen rahatsızlık sonrası Mısır hükümeti ülkesinde Türkiye karşıtı bir kampanya yürütülmediği açıklamak ihtiyacı hissetmiştir. Ankara'da bir araya gelen Mısır ve İngiliz elçileri son zamanlarda Mısır'da ortaya çıkan Türkiye karşıtı haberleri ve Türkiye'nin tepkisini değerlendirmiştir. Mısır'ın Ankara Büyükelçisi bu görüşmede İngiltere Büyükelçisini Mısır'da Türkiye karşıtı bir kampanya yürütülmediğini ispatlamak için Mısır Başbakanı İsmail Sıtkı Paşa'dan Türkiye-Mısır ilişkilerini geliştirmek için aldığı talimatı göstermiştir. Mısır, ülkesinde Türkiye karşıtı sistematik bir kampanya yürütülmediğini ispat etmeye çalışırken İngiltere'de Mısır hükümetini gazetelerde çıkan Türkiye karşıtı haberlere Mısır hükümeti engellemezse her şeyin değişeceği konusunda uyarmıştır.⁴⁸²

İngiltere'nin uyarılarına rağmen Mısır basınında Türkiye karşıtı haberler devam etmiş Türkiye'nin de bundan rahatsızlığı sürmüştür. Ankara'daki Mısır elçisi Amin Fuad Bey'e -ki bu elçi İngilizler tarafında son derece işbirlikçi olarak değerlendiriliyor- göre Mısır basınında hala devam eden Türkiye karşıtı haberlerin önlenememesinin sebebi

⁴⁸⁰ N.A., FO, 141/1122, Ankara Büyükelçiliği'nden, Kahire Büyükelçiliği'ne 11 Haziran1946., N.A., FO, 371/53421, Ankara Büyükelçiliği'nden, Kahire Büyükelçiliği'ne 11 Haziran1946.

⁴⁸¹ N.A., FO, 141/1122, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 25 Ekim1946.

⁴⁸² N.A., FO, 141/1122, Ankara Büyükelçiliği'nden, Kahire Büyükelçiliği'ne, 11 Haziran1946., N.A., FO, 371/53421, Ankara Büyükelçiliği'nden, Kahire Büyükelçiliği'ne, 11 Haziran1946.

Seymen'in Mısır'da hükümet ve sivil toplumda özellikle Mısır basınında hiçbir etkinliğinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Amin Fuad Bey'e göre Türkiye-Mısır ilişkileri kısa sürede düzelebilirdi. Ancak Türkiye'nin Mısır basını ile ilgili şikâyetleri basın özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilmeli ve bu meselede Mısır'ın üzerine daha fazla gitmemeliydi. Ayrıca kendilerinin de bazen Türk yöneticilerden basın özgürlüğü konusunda istekleri olabileceğine işaret etmiştir. Aslında bunlar Amin Fuad Bey'in durumu kurtarmak ve Türkiye'nin Mısır basının hakkındaki şikâyetlerini etkisizleştirmek için Türk basını ile ilgili olarak gerçeği yansıtmayan şikâyetleriydi.⁴⁸³

Bu tartışmalar devam ederken Mısır bir yandan da İngiliz-Mısır görüşmelerinde Türkiye'yi yanına çekmek için Türk basınında propaganda yapmaya başlamıştır. Muhammet El Tabi adlı Mısır Basın Ataşesi Vatan Gazetesine uzun bir demeç vermiş bu demeç bazı gazetelerinde de yayınlanmıştır. El Tabi demecinde Mısırlıların Türkiye'ye olan sevgisine vurgu yaparak başlamıştır. Vatan Gazetesi'nde yayınlanan makalenin devamında Mısır ordusunun Süveyş Kanalı bölgesini korumaya muktedir olduğunu belirterek Mısır'da İngiliz ordusuna karşı düşmanca faaliyet yürütenlerin Sovyetler Birliği taraftarı olmadığına dikkat çekmiştir. Bu makalede aslında Türkiye'deki Mısır-Sovyetler Birliği ilişkilerine dair şüpheler giderilmeye çalışılmıştı. Makalede Sovyetler Birliği'nin Mısır'a henüz nüfuz etmediğini ancak sinsî bir propagandanın da yürütüldüğünü anlatılmıştır. Ayrıca Mısır-İngiliz görüşmelerine değinilmiş ve İngiltere Mısır'daki askerlerini çekmezse Mısır'ın Güvelik Konseyine başvuruda bulunacağını belirtmiştir. Türkiye'nin Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek için yeterince caba sarf etmediği hatta hiçbir şey yapmadığı belirtilerek Türkiye'nin bir Arap ülkesi olmadığı için her geçen gün güçlenen Arap Birliği'ne katılamayacağı ancak Arap Birliği ile Türkiye'nin Ortadoğu'da barışı korumak için çalışabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca Mısır ve Arap Basınında çıkan Türkiye karşıtı kampanya yürütüldüğüne dair iddialarda yalanlamıştır.⁴⁸⁴

1947 yılına gelindiğinde Türkiye-Mısır ilişkilerinde gözle görülür bir iyileşme hala yoktur. Üstelik İngiltere ve Mısır arasında müzakereler hala sonuçlanmamıştı. Bu yüzden İngiltere'nin Mısır'daki askeri varlığı konusunda Mısır'daki hassasiyet artmıştır. Tamda bu kritik günlerde Ahmet Emin Yalman'ın Vatan Gazetesi'nde 1 Ocak 1947'de yazdığı "Arap dünyası ve Türkiye" başlıklı makalede İngiltere'nin bu aşamada Mısır'dan çekilmesinin doğru olmayacağı yönündeki makalesi Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkilerin yeniden gerilmesine sebep olmuştur. Yalman'ın makalesi Türk Hükümetinin İngiltere'nin

⁴⁸³ N.A., FO, 371/53421, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 15 Haziran 1946.

⁴⁸⁴ N.A., FO, 371/53421, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 15 Haziran 1946.

Mısır'dan çıkmasını istemediğine dair dedikodulara delil olarak gösterilmiştir. Mısır'da büyük kızgınlığa yol açmış ve Türkiye'nin Kahire Büyükelçisinden Mısır hükümeti resmi bir açıklama istemiştir.⁴⁸⁵

Bu makalenin yayınlandığı günlerde İngiliz-Mısır görüşlerinde yaşanan tikanıklık nedeniyle Mısır'da tansiyonu yükselmiştir. Bu da Mısır'ın hassasiyetlerini artırmış Türkiye'de bu konuda yapılan değerlendirmeler nedeniyle hedef haline gelmiştir. Mısır basınındaki öfkeli yazarlar Mısır ile İngiltere arasında Süveyş Kanalı'nın savunulması konusunda devam eden anlaşmazlığı, Sovyetler Birliği'nin Boğazları savunmak için Türkiye'den üs talep etmesi ile karşılaştırmışlardır. Gazeteler Türkiye Sovyetler Birliği'nin Boğazların ortak savunulması ve kendine Boğazlardan üst verilmesi talebini ulusal menfaatlerine aykırı olduğu için reddederken İngiltere'nin Mısır hakkındaki politikasını destekleyerek İngiltere ile Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı ortak savunulması fikrini şiddetle eleştirmektedir. Bazı gazeteler ise Türkler tehdit altında oluklarını düşünüyorsa neden Ortadoğu'da İngilizlere üs vermiyorlar sorusunu sorarak böylece Türkiye'nin Sovyetler Birliği tehlikesi karşısında daha güvende olacağını ileri sürmüşlerdir. Türkiye, Mısır basınında ve hükümetinde Yalman'ın bu makalesi üzerine ortaya çıkan tepkiyi azaltmak için uzun bir açıklama yapmak zorunda kalmıştır. Açıklamada Vatan Gazetesi'nde yer alan görüşün Yalman'ın kendi görüşü olduğu Türk Hükümeti'nin bu konudaki resmi görüşünü yansıtmadığı belirtilse de Mısır'da Türkiye'ye karşı kızgınlık azalmamıştır. İngiltere ise iki ülke arasındaki bu gerginliğe karışmama eğilimdedir.⁴⁸⁶

İngiltere ile Mısır arasındaki gerginleştiği ve Mısır'ın Sudan konusundaki anlaşmazlık için BM'ye başvurduğu günlerde Türkiye Kahire Büyükelçisi olarak Ayaşlı'yı atamıştır. Ayaşlı Kahire'ye vardığı andan itibaren Türkiye-Mısır ilişkilerinin ne kadar gergin olduğunu da görmüştür. Çünkü Mısırlı yetkililer Türkiye'ye atfedilen ve geçen sene yalanlanan tutuma dayanarak yeni gelen bir büyükelçiye göstermeleri gereken diplomatik nezaketi göstermemişlerdir. Ayaşlı İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi ile yaptığı ilk görüşmede Mısır'daki siyasi ortam ile ilgili karamsar bir tablo çizmiştir. Kasvetli ve üzücü bir havada Mısır'a geldiğini belirten Ayaşlı, son zamanlarda yaşananların İngiltere ile Mısır arasındaki görüşmelerin bir an önce sona ermesinin Mısır'ın menfaatine olduğunu bir kez daha gösterdiğini belirtmiştir. Sona ermeyen İngiliz-Mısır görüşmeleri konusunda, Türkiye İngiltere'yi eleştirmeye başlamıştır. Ayaşlı, İngiltere'nin görüşmelerde ne başarısızlık ihtimalini nede Mısır'ın eskisi kadar saf olmadığı olasılığının hesaba

⁴⁸⁵ N.A., FO, 371/63038, Ankara Büyükelçiliği'nden , Kahire Büyükelçiliği'ne 07 Ocak 1947.

⁴⁸⁶ N.A., FO, 371/63038, Ankara Büyükelçiliği'nden, Kahire Büyükelçiliği'ne, 07 Ocak 1947.

katılmadığını belirtmiştir. Türkiye yine de İngiltere'yi BM'deki görüşmelerde destekleyeceğinin mesajını vermiştir. Ayaşlı Mısır'ın Sudan meselesini BM ye taşımasıyla ilgili olarak Mısır'ın Sudan meselesi ile ilgili olarak BM'deki pozisyonunu savunulabilir olmadığını inandığını belirtmiştir.⁴⁸⁷ Aynı günlerde İngiliz Dışleri Bakanı Ernest Bevin 1 Eylül 1947'de Türkiye'nin Londra Büyükelçisi yaptığı görüşmede Büyükelçi Mısır'ın BM Güvenlik Konseyindeki tutumunun arkasında Sovyetler Birliği'nin teşviki olduğunu düşündüğünü belirtmiştir.⁴⁸⁸ Türk basınında da BM Güvenlik Konseyinde devam eden görüşmelerde Sovyetler Birliği ve Mısır'ın işbirliğine dikkat çeken makaleler yazılmıştır. Güvenlik Konseyi'nde Sovyetler Birliği Temsilcisi Gromyko'nun Mısır Başbakanı Nokraşi Paşa'nın tezlerini destekleyen konuşmalar yapmıştır. Sovyetler Birliği Mısır'daki İngiliz üsleri boşaltılması BM Güvenlik Konseyi'nin gündemine geldiğinde sadece Mısır değil Suriye ve Lübnan'daki üslerinde boşaltılması gerektiğini belirtmesi Türk basını tarafından şüphe ile karşılanmış Sovyetler Birliği'nin aslı emelinin bu ülkelerin bağımsızlığını sağlamaya yardımcı olmak olmadığını altı çizilmiştir. Ayrıca basında Mısır'ın İngiliz askerlerinin ülkesinden çıkarılması konusunda kendisine destek olan her ülkeye yakınlık duyduğu 1882'den beri devam eden işgali sona erdirerek yeni bir gelecek kurmak isteği günlerde kendinse yakınlık gösteren devletler ile yakınlık kurmak istemesinin doğal olduğu belirtilmiştir. Ancak Mısırlıları Sovyetler Birliği'nin yarımının amaçları konusunda uyararak Sovyetler Birliği'nin Mısır'ın tam bağımsızlığından ziyade Akdeniz'e ulaşmak istediği için Mısır'a destek olduğu belirtilmiştir.⁴⁸⁹

Türkiye bu sırada Sovyetler Birliği'nin BM'de Mısır'a tam destek verebileceğini düşünmektedir. Ancak Ayaşlı'nın dediği gibi Londra ile Moskova ilişkilerinde esen bahar havasının Sovyetler Birliği'nin BM'deki tutumunu etkiyebilirdi. Sovyetler Birliği, Mısır'a destek olurken bu desteğin İngiltere'nin dostluğunu kaybedip kaybetmemeye değip değmeyeceğini değerlendirecekti. Tabi Sovyetler Birliği, İngiltere'den bunun karşılığında bazı tavizlerde isteyebilirdi. Türkiye'ye göre İngiliz-Mısır görüşmelerinde çözüm BM'nin dışında aranmalıydı. Mısırlılar endişeli ve sinirliydi ancak Kral Faruk hala İngiltere ile anlaşmayı arzu ediyordu. Ayaşlı, Mısır'ın geleceği konusunda endişeli olduğunu belirterek "Tanrının Mısır için nasıl sürprizleri var" demiştir. Görüşmede geçen yıl Türk basınında bazı yazarların Türkiye'nin Mısır'da İngiliz askerinin kalmasına taraftar olduğu yönündeki haberler yeniden gündeme gelmiştir. Ayaşlı, gazetede dile getirilenlerin Türk hükümetinin

⁴⁸⁷ N.A., FO, 371/63038, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 04 Şubat 1947.

⁴⁸⁸ N.A., FO, 424/287, Türkiye Yıllık Raporu 1946, 01 Eylül 1947.

⁴⁸⁹ Cumhuriyet, 30 Ağustos 1947.

isteği olmadığını tekrarlamış ve Türkiye'nin Mısırlıların bağımsızlık özemleri tatmin olmuş ve İngiltere tatmin olmuş bir biçimde Türkiye'nin Mısır-İngiliz görüşmelerinin sona ermesini istediğini belirtmiştir. Aslında Türkiye'nin İngiliz-Mısır görüşmeleri konusundaki politikası Campbell' in sözleri ile formüle edilmiştir. Buna göre Türkiye bu konuda Ortadoğu'daki güvenlik ihtiyacı ile dünya barışını birleştirecek bir çözüm istiyordu. Ancak Türkiye için Ortadoğu'da güvenliğin sağlanması için esastı fakat İngiliz kuvvetleri Mısır'dan ayrılırsa bu nasıl gerçekleşeceği konusunda Türkiye somut bir öneri sunmuyordu. Türkiye sadece İngiltere ile Mısır arasındaki anlaşmanın gerçekleşmesini istiyordu.⁴⁹⁰

Türkiye, İngiltere'ye yönelik eleştirilerine rağmen İngiliz-Mısır görüşmelerinde İngiltere'yi desteklemeye devam etmiştir. Ayaşlı ile Campbell'e arasında yapılan görüşmede Mısırlıların acilen çözüm bulunmasını istediği şehirlerdeki İngiliz askerlerinin tahliyesi meselesi gündeme gelmiştir. Ayaşlı, İngiliz ordularının şehirlerde kalmaya devam edip etmeyeceğini sorunca Campbell, bunun 1936 İngiliz-Mısır Anlaşması gereğince olduğunu söylemiş Ayaşlı' da onaylar bir ifade ile “bende öyle farz ediyorum “ demiştir.⁴⁹¹ Öte yandan 28 Temmuz 1947'de İstanbul'da açılan “Milletler Topluluğu ve İngiltere” adlı sergi esnasında İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi, Mısır'ın BM'ye yaptığı başvuru hakkında basında objektif değerlendirmeler yer aldığını, İngiltere'nin Filistin'de karşılaştığı zorluklar ile ilgili olarak ise sempatik makaleler yayınlandığı rapor etmiştir.⁴⁹²

Türkiye'nin yeni Kahire Büyükelçisi Mısır ile ilgili İngiltere Büyükelçisine yaptığı değerlendirmeler o günlerde Türkiye'nin Mısır hakkındaki görüşleri hakkında önemli ipuçları vermektedir. Ayaşlı Mısır'da kişisel politikaların ulusun geniş faydalarının üzerinde olduğunu ve Türk hükümetinin Mısır ile İngiltere arasındaki görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasından dolayı hayal kırıklığına uğradığını belirterek Mısır'ın tutumunu onaylamadıklarını belirtmiştir. Aynı görüşmede İngiltere Kahire Büyükelçisi Mısır'ın İngiltere ile ittifak yapmasının sadece Mısır için hayati önem taşıyan bir konu olmadığını bunun Ortadoğu güvenliği ve dünya barışı ile alakalı olduğunu belirterek bir Ortadoğu ülkesi olarak bu meselenin Türkiye'yi de ilgilendirdiğini yeniden vurgulamıştır. İngiltere, Mısır ile anlaşmak için Türkiye'nin dostluğuna ihtiyaçları olduğunu düşünmektedir. Türkiye'de artık İngiltere'nin bölgedeki faaliyetlerinde Türkiye'nin desteğine ihtiyacı olduğunun farkındaydı. İngiltere'nin Kahire Büyükelçisinin hükümetine

⁴⁹⁰ N.A., FO, 424/287, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 22 Ağustos 1947.

⁴⁹¹ N.A., FO 371/63038 Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 04 Şubat 1947.

⁴⁹² N.A., FO, 424/287, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 22 Ağustos 1947.

yolladığı raporda daha çok genç olan Arap devletlerinde duygusallık ve kıskançlık olduğu ancak Türkiye’de durumun farklı olduğuna vurgu yapmıştır. Türkiye, Irak Anlaşması örneğinde olduğu gibi Türkiye İngiltere’nin Ortadoğu’daki konumunu sağlamlaştırmak açısından önemli katkılarda bulunmuştu. Fakat Arap ülkelerinin Türkiye’nin olgunluğuna erişmesi için on yıla ihtiyaç vardı. İngiltere ile Arap dünyası arasındaki ilişkilerin iyileşmeden Sovyetler Birliği’nden gelen baskılarla baş etmeleri mümkün değildi. Mısır’ın İngiltere anlaşmaya varmaması bu yüzden herkes için kötüydü ve bu bütün Ortadoğu ülkelerini muntazam bir şekilde etkileyebilirdi.⁴⁹³

Türkiye, İngiltere’ye İngiliz-Mısır görüşmeleri konusunda tavsiyelerde de bulunmuştur. Türkiye, İngiltere’nin Ortadoğu’da bir güvenlik sistemi kurulması için önemli adımlar attığını düşünüyordu. Ortadoğu güvenliği için yapılması gereken İngiltere ile Arap devletleri arasında çok taraflı anlaşmalar imzalamaktı. İngiltere ikili anlaşmalara dayanan bir stratejiden ziyade çok taraflı anlaşmalar ile bu meseleyi çözmeliydi. Çünkü Türkiye’ye göre ikili anlaşmalar yönetimde bazı avantajlar ve dezavantajlar sunuyordu ve başarılı olması oldukça zordu. Türkiye’ye göre artık İngiliz-Mısır görüşmeleri ciddi bir tikanlıkla karşı karşıya kalmıştı. İngiltere yeni jestler yapmadıkça Mısır anlaşmaya yanaşmayacaktı. Ancak Türkiye görüşmelerin hızlanmasını istiyordu. Çünkü Türkiye, Mısır ve Arap devletleri arasında Doğu ve Batı Blokları arasında tarafsız kalma arzusunun şiddetlendiğini görmüştü. Mısır’ın tarafsızlığı ile ilgili tartışmaların yeniden arttığı bir dönemde bu tarafsızlığın nasıl uygulanacağı dair belirsizlikler Türkiye’yi endişelendiriyordu. Öte yandan Türkiye, Mısır’da Kral Faruk’un tarafsızlık meselesinde hayalperestlik yapmadığını Mısır Başbakanı ve Dışişleri Bakanı’nın tarafsızlık konusunda temkinli davranacağına inanıyordu.⁴⁹⁴

1.3.2. 1948 Arap-İsrail Savaşı ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi

1948 yılında İsrail Devleti’nin kurulması ile Ortadoğu’da yeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönemde Arap devletlerinin Batılı devletlerle ilişkileri daha kötüye gitmiştir. Bu kötü gidişten II. Dünya Savaşı sonrası Batılıların paralelinde bir dış politika izleyen Türkiye ciddi bir şekilde etkilenmiş Türk-Arap ilişkilerinde yeni problemler ortaya çıkmıştır.

⁴⁹³ N.A., FO, 424/287, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 22 Ağustos 1947.

⁴⁹⁴ N.A., FO, 141/1301, Kahire Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 15 Mart 1948.

İsrail Devleti daha önce örneği olmayan bir biçimde dini ve mitolojik motivasyonlar ile kurulmuş bir devlettir.⁴⁹⁵ Yahudilerin Filistin’de bir devlet kurma çalışmaları 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa’da milliyetçi hareketlerin güçlenmesi ve milliyetçilerin Yahudileri hedef almasıyla birlikte hız kazanmıştır. Özellikle Rus Çarı II. Aleksandr’ın 1881’de öldürülmesi Yahudilere karşı saldırıların artmasına sebep olmuştur. Yahudi cemaat bu saldırılar karşısında Yahudileri Filistin ve Kudüs’e yerleştirmek amacıyla Odesa’da “Zionu Sevenler” adlı bir dernek kurmuşlardır.⁴⁹⁶ Ancak Yahudilerin Filistin’de bir Yahudi vatanı kurulması meselesinin asıl ideoloğu Theodor Herzl olmuştur. Yahudi karşıtı hareketlerin son bulmayacağını düşünen Herzl, 1886’da yazdığı “Yahudi Devleti” adlı kitapla bir Yahudi devleti kurulması için dünyadaki bütün Yahudileri örgütlenmeye çağırmıştır.⁴⁹⁷ Ardından 29 Ağustos 1897’de İsviçre’nin Basel kentinde I. Dünya Yahudi Kongresi’ni toplanmış ve Dünya Siyonist Teşkilatı kurarak başkanlığına getirilmiştir. Bu kongre ile Yahudi devleti kurmak için hedefler belirlenmiştir.⁴⁹⁸ Yahudiler devlet kurmak istedikleri Filistin’e hakim olan Osmanlı Devleti’ne başvurarak buradan toprak istemişlerdir. Ancak bu yöndeki talepleri önce II. Abdülhamid sonrada İttihat Terakki Partisi tarafından reddedilmiştir.⁴⁹⁹ Osmanlı Devleti, Yahudilerin İngiltere’nin desteğiyle Filistin’e hızla göç etmeye başlaması üzerine bu göçü engellemek için 1891’de Filistin’e Yahudilerin yerleşmelerini yasaklayan bir ferman dahi yayınlamıştır.⁵⁰⁰ Ancak Filistin’e Yahudi göçü devam etmiş ve Yahudiler yüksek meblağlar ödeyerek Araplardan toprak satın almışlardır.⁵⁰¹ I. Dünya Savaşı’nda Filistin’e Yahudi göçü daha da hızlanmıştır. Savaş esansında İngiltere ile işbirliği yapan Araplar Yahudi göçüne karşı bir tutum içine girmemişlerdir.⁵⁰² I. Dünya Savaşı’nın sonuna doğru 2 Kasım 1917’de yayınlanan Balfour Deklarasyonu ile Yahudi devletinin kurulmasında önemli bir adım daha atılmıştır. Savaş esnasında Yahudilerin daha da olgunlaşan devlet kurma fikirlerine İngiltere, bu tarihi deklarasyonla tam destek verdiğini göstermiştir.⁵⁰³ Araplarda İngiltere’nin izinden giderek Yahudi devletinin kurulmasını desteklemişlerdir.

⁴⁹⁵ Krüger, K. (1981). *Kemalist Türkiye ve Ortadoğu*. (Çev. Nihal Önal). Ankara: Altın Kitaplar Yayınevi, 155.

⁴⁹⁶ Armaoğlu, *Filistin Meselesi...*, 12-14.

⁴⁹⁷ Altuğ, Y. (1970). *Çin, Vietnam, Çekoslovakya ve Ortadoğu Sorunları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü, 281.

⁴⁹⁸ Toygun, *a.g.e.*, 30., Hollstein, *a.g.e.*, 67.

⁴⁹⁹ Armaoğlu, *Filistin Meselesi...*, 12-14.

⁵⁰⁰ Türkkan, F. (1973). *Filistin meselesi ve Ortadoğu 1917-1967*. Ankara: Nüve Matbaası, 12.

⁵⁰¹ Altuğ, *a.g.e.*, 283.

⁵⁰² Baban, C. (1970). *Politika Galerisi: Büstler ve Portreler*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 323.

⁵⁰³ Arı, T. (2004). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset Savaş ve Diplomasi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 200.

Hicaz Kralı Hüseyin Mekke’de yayınlanan El Kible Gazetesine 3 Mart 1918’de verdiği demeçte Yahudilerin Filistin’e dönmelerinden memnuniyet duyduklarını belirtmiştir.⁵⁰⁴ I. Dünya Savaşı bitince Yahudiler Filistin’de devlet kurmasına yönelik çalışmaları devam etmiştir. Yahudiler etkin bir propaganda çalışması ile Balfour Deklarasyonu’nu Japonya, ABD, İtalya ve Fransa’nın da onaylamasını sağlamışlardır. 1919’da toplanan Paris Barış Konferansı Yahudilerin devlet meselesini tüm dünyaya duyurmaları için uygun zemini sağlamıştır. Yahudiler Paris’te sundukları raporda Filistin’de bir İngiltere mandasının kurulması ve Balfour Deklarasyonu’nun yürürlüğe girmesi istemişlerdir. Yahudilerin bu istekleri İngiltere tarafından kabul edilince 25 Nisan 1920’de San Remo Konferansı’nda ile Filistin’in İngiliz mandasına bırakılması karar verilmiştir. Bu karar 24 Temmuz 1922’de Milletler Cemiyeti tarafından onaylanınca Yahudi devletini kurmak için geri sayım başlamıştır.⁵⁰⁵ Ardından ABD Kongresi 21 Eylül 1922’de Filistin’de bir Yahudi devleti kurulması fikrini destekleyeceğini duyurmuştur.⁵⁰⁶ Batılı devletlerin desteğinin arttığı günlerde Filistin’e yönelik Yahudi göçüne ve Yahudi devleti kurulması çalışmalarına Arap dünyasından tepkiler gelmeye başlamıştır. Yahudiler Nisan 1920’de Nebi Musa Bayramı kutlamalarını bağımsızlık ve özgürlük için bir gösteriye dönüştürünce Ortadoğu’da Araplarla ile Yahudiler arasındaki ilk çatışmalar başlamıştır. Yahudilerin Filistin’de çoğunluk olmasından endişe etmeye başlayan Araplar ile Yahudiler arasındaki çatışmalar Filistin’e göçün artmasının paralelinde daha da güçlenmiştir.⁵⁰⁷

İngiltere I. Dünya Savaşı sonrası Arap dünyasının en tepkili olduğu Batılı ülke olmuştur. İngiltere Arapların gözünde Ortadoğu’daki bağımsızlık vaatlerini yerine getirmeyen ülke olmasının yanında Yahudi devleti kurulması fikrine en çok desteği veren ülkedir. Bu durum Araplar arasında Yahudi göçüne karşı tepkinin hedeflerinden birini İngiltere haline getirmiştir. Öte yandan Araplar arasında Yahudi karşıtlığı arttıkça Yahudi terör eylemleri artmıştır. Yahudi terör eylemlerinin hedefi bazen de İngiltere olmuştur.⁵⁰⁸

II. Dünya Savaşı’na doğru giden süreçte İngiltere, Arapları daha fazla karşısına almamak için I. Dünya Savaşı’nın son günlerinden itibaren büyük destek verdiği Yahudilerden desteğini çekmek zorunda kalmıştır. Ancak İngiltere’nin Yahudilere dair politikasına dair değişimin belgesi olan 1939 tarihli Beyaz Kitap hemen uygulamaya

⁵⁰⁴ Barıman, A. N. (1970). *İsrail-Arap Meselesi*. İstanbul: Gözlem Yayınları, 12.

⁵⁰⁵ Arı, a.g.e., 200–202.

⁵⁰⁶ Mansfield, *Osmanlı Sonrası...*, 127.

⁵⁰⁷ Hollstein, a.g.e., 192.

⁵⁰⁸ İngiltere’ye yönelik Yahudi terör eylemlerine verilebilecek başlıca örnekler; İngiltere Devlet Bakanı Lord Moyne 1944’de Kahire’de Yahudi teröristlerce öldürülmesi ve 1946’da İngiliz Hükümeti ve askeri personelinin görev yaptığı King David Oteli’nin Yahudi teröristlerce bombalanması olaylarıdır. Mansfield, *Osmanlı Sonrası...*, 136.

geçmemiştir. Filistin'e Yahudi göçünü sınırlayan ve İngiltere'nin Yahudilere olan desteğinin sona ermesi anlamına gelen bu rapor Yahudi ve Arapların büyük tepkisi ile karşılaşmıştır. Ancak savaş devam ederken Arap milliyetçiliğinin güçlenmesi İngiltere'yi Beyaz Kitabı uygulamaya koymaya zorlamıştır. Yahudiler ile İngiltere arasındaki ilişkiler Beyaz Kitap'ın yayınlanması sonrasında bozulmuş Yahudiler ABD'nin desteği ile devlet kurma çalışmalarına devam etmişlerdir.⁵⁰⁹ Yahudiler II. Dünya Savaşı devam ederken devlet kurma çalışmalarına İngiltere'nin etkili desteğinden mahrum olsalar da devam etmişlerdir. Mayıs 1942'de, New York'taki Hotel Baltimore'da toplanan Yahudi liderler 1897'den beri kurulması için uğraştıkları Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasına dair programı kabul etmişlerdir.⁵¹⁰ Araplar ise Yahudilerin uluslararası alanda Yahudi devleti kurulması için çalışmaya ve örgütlenmeye başlamasının üzerinde tam 47 yıl geçtikten sonra Yahudi devleti kurulmasına karşı ilk ciddi ve güçlü itirazda bulunmuşlardır. Mısır, Irak, Lübnan, Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan ve Filistinli Arapları temsilen bir izleyici 25 Eylül-7 Ekim 1944 tarihleri arasında İskenderiye'de toplanmışlardır. Bu toplantıda Araplar hem Batılı ülkelerin sömürgeci politikasına hem de Yahudi devleti kurulmasına yönelik ilk ciddi itirazlarını İskenderiye Protokolü ile duyurmuşlardır.⁵¹¹ Arap liderler Yahudi devleti kurulmasına karşı kendi aralarında örgütlenme çalışırken bir yandan da uluslararası alanda girişimlerde bulunmuşlardır. Suudi Arabistan Veliahdı Prens Suud 17 Ocak 1947'de Washington'a gitmiş ve ABD Dışişlerin Bakanı James Brynes ile görüşerek Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması fikrine şiddetle karşı olduklarını açıklamıştır. Prens Suud, görüştüğü ABD'li yetkilileri Siyonizm'in ve komünizmle bağlantılı olduğu ayrıca antidemokratik, totaliter ve Allah'a karşı olan Siyonist anlayışın ABD menfaatlerine da aykırı olduğunu konusunda uyarılarda bulunmuştur.⁵¹² Ancak Arapların tüm cabaları Yahudi devletinin kurulmasına engelleyememiştir. İngiltere'de idaresi altında bulunan Filistin'de Araplar ve Yahudiler arasındaki çatışmaları engelleyemeyeceğini görmüştür.⁵¹³ İngiltere II. Dünya Savaşı boyunca ve ekonomik ve siyasi krizler yüzünden, ülke dışındaki sorunlarla yeterince ilgilenememiştir. İngiltere bu şartlar altında Filistin meselesini BM'ye bırakmayı tartışmaya başlamıştır. Savaş biterken artan Yahudi göçü ve bunun paralelinde

⁵⁰⁹ Arı, *a.g.e.*, 210–211.

⁵¹⁰ Hollstein, *a.g.e.*, 81..

⁵¹¹ İskenderiye Protokolü ile aynı zamanda Arap Birliği'nin kurulmasını dair çalışmalar başlamıştır. Beş maddelik İskenderiye Protokolü'nün ilk dört maddesi Arap devletleri arasındaki ilişkilerle ilgilidir. Beşinci madde Filistin ile ilgili olup Yahudilere toprak satışının yasaklanması ve Yahudi göçünün durdurulması ile Filistin'in bağımsızlığının Arapların kazanılmış hakkı olduğuna vurgulanmıştır. Armaoğlu, *Filistin Meselesi...*, 69.

⁵¹² Armaoğlu, *Filistin Meselesi...*, 82-83.

⁵¹³ Hollstein, *a.g.e.*, 211.

Yahudi ve Araplar arasındaki çatışmalar artınca İngiltere daha fazla kontrolü kaybetmeden Filistin mandasını BM'ye devretmeye karar vermiştir.⁵¹⁴ İngiltere Filistin'deki çatışmalar ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle Milletler Cemiyeti'nden aldığı Filistin mandasını 2 Mayıs 1947'de BM iade etmiştir.⁵¹⁵

II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin Filistin Meselesindeki yaklaşımı esas unsurlarından birini ilgisizlik oluşturmuştur Arap dünyası Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasını engellemek için çaba harcarken Türkiye başlangıçta gelişmeleri takip etmekle yetinmiştir. Türkiye'nin Filistin meselesine ilgisi meselenin BM'ye taşınması ile artmıştır.⁵¹⁶ Türkiye, başlangıçta Batıdan ziyade Arap tezlerini destekleyen Filistin politikası, Sovyetler Birliği tehdidi nedeniyle Batı dünyası ile küresel politikada uzlaşma içine girdikçe Arapları destekleme politikasından uzaklaşmıştır.⁵¹⁷ Batılı devletlerin liderliğinde 1948'de kurulan Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nun kurucu üyesi olarak, her ne kadar problem karşısında tarafsız hareket ederek meselenin diyalog ile çözülmesi gerektiğini savunmuşsa da Filistin'in parçalanması sürecinde Batı'nın yanında yer almıştır.⁵¹⁸

Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Açıkalın 3 Mart 1947'de İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin ile yaptığı görüşmede Bevin'e bundan sonra Filistin'de neler olacağını sorduğunda Bevin, Filistin Meselesini BM'ye taşımaya karar verdiklerini söylemiştir. Türkiye İngiltere'nin Filistin'den çekileceğini böylece birinci ağızdan öğrenmiştir.⁵¹⁹ Kısa süre sonrada Filistin Meselesi 2 Nisan 1947'de İngiltere'nin başvurusu üzerine BM Genel Kurulunda konuşulmaya başlanmıştır. Türkiye'nin BM'deki delegesi Filistin Meselesi hakkında yaptığı konuşmada Filistin'in bağımsızlığını hoş karşılayacaklarını belirtmiştir. Ancak İngiltere'ye göre Türkiye, Filistin Meselesinin BM'ye taşınmasından sonra İngiliz-Arap ilişkileri konusunda ihtiyatlı davranmaya da başlamıştır.⁵²⁰ BM çatısı altında 15 Mayıs 1947'de BM Filistin Özel Komitesi kurulmuştur. Bu komite 1 Eylül 1947'ye kadar çalışmalarına devam ederek bir rapor hazırlamıştır. Hazırlanan rapordaki esaslar 29 Ekim 1947'de BM Genel Kurul'unda Çoğunluk Planı olarak kabul edilmiştir. Çoğunluk Planında göre Filistin üçe bölünmesi planlanmıştır. Arap Devleti, Yahudi Devleti ve Kudüs bölgesi olarak yapılan taksimata göre Kudüs bölgesinin yönetimi BM tarafından yürütülecekken,

⁵¹⁴ Aras, B. (1997). *Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 15.

⁵¹⁵ Bernard, *Ortadoğu*, 283.

⁵¹⁶ Yılmaz, T. (2001). *Türkiye-İsrail Yakınlaşması*. Ankara: İmaj Yayınevi, 5.

⁵¹⁷ Kürkçüoğlu, a.g.e., 19.

⁵¹⁸ Özcan, G. (2001). Türkiye-İsrail İlişkileri 50.Yılına Girerken. *Türk Dış Politikasının Analizi*. (Der. Faruk Sönmezoğlu). İstanbul: Der Yayınları, 159-160.

⁵¹⁹ N.A., FO, 424/287, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Ankara Büyükelçiliği'ne 03 Mart 1947.

⁵²⁰ N.A., FO, 424/287, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 31 Mayıs 1947.

Arap ve Yahudi Devletleri iki yıl içinde bağımsız olması planlanmıştır. Yahudiler bu planı şartlı olarak kabul ederken Araplar planın Filistin'in toprak bütünlüğüne aykırı olduğu gerekçesi ile şiddetle karşı çıkmışlardır.⁵²¹ 1947'de BM'de yapılan görüşmelerde Arap ülkelerinin Filistin'e bağımsızlık verilmesi yönündeki karar tekliflerini destekleyen Türkiye, 30 Kasım 1947'de taksim kararı BM gündemine geldiğinde ise Araplarla birlikte buna karşı çıkmıştır. Türkiye'nin bu süreçte Arap tezlerine verdiği destek büyük ses getirmiştir.⁵²² Türkiye bu karar ile Arap devletleri ile birlikte hareket ederek cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Arapları uluslararası alanda ilk defa desteklemiştir. Üstelik Türkiye Taksim kararına karşı çıkarken bunu bir Müslüman dayanışması olarak görmemiş bölgeye dair gerçekçi politikaları ile bu kararı almıştır.⁵²³ Türkiye, Taksim Planı'na Araplar ile birlikte karşı çıkarken müttefiki ABD'yi ve ilişkileri kötü olan Sovyetler Birliği'ni karşısına almıştır. Türkiye attığı bu adımlar ile Arap dünyasının sempatisini kazanmıştır. Arap devletleri içinde ilişkilerimizin en bozuk olduğu Suriye'den dahi BM'deki desteğinden dolayı Türkiye'ye sıcak mesajlar gelmeye başlamıştır. Cumhurbaşkanı Şükrü Kuvvetli Türkiye'ye bir teşekkür mesajı da yollamıştır.⁵²⁴ Mart 1948'de tatil için Türkiye'ye gelen Iraklı siyasetçi Nuri Said BM'de Türkiye'nin Araplara verdiği desteğin Araplarda büyük memnuniyete sebep olduğuna işaret etmiştir.⁵²⁵

Mısır ve diğer Arap ülkeleri açısından Taksim kararında kendilerini desteleyen Türkiye artık dost ülke olmuştur. Öte yandan Araplar için Sovyetler Birliği ve BM'de taksim kararını destekleyen tüm devletler ise düşmandı. Artık Araplar açısından dost ve düşman ülke olmak sadece Filistin meselesinde durulan nokta ile ilgiliydi.

Türkiye'nin Taksim Planı'na itirazı ise İngiltere açısından sürpriz olmamıştır. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Kelly, hükümetine Türkiye'nin Filistin Meselesine yönelik ciddi bir ilgisinin olduğunu ve Türklerin Araplara yönelik sempatisinin olduğunu konusunda bilgilendirmiştir. Kelly'e göre bu aşamada Türkiye'nin Filistin Meselesine yönelik ilgisinin sebebi Sovyetler Birliği'nin soruna müdahil olmasından duyduğu endişeden kaynaklanıyordu.⁵²⁶ ABD Başkanı Truman, Filistin'de durumun vahim bir hal alması durumunda Filistin'de BM Güvenlik Konseyi tarafından uluslararası bir kuvvet

⁵²¹ Hollstein, *a.g.e.*, 211..

⁵²² Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 19.

⁵²³ Yılmaz, *a.g.e.*, 5.

⁵²⁴ Öke, M. K. (2002). *Siyonizm'den Uygarlıklar Çatışmasına Filistin Meselesi*. İstanbul: Ufuk Kitapları, 425.

⁵²⁵ *Ayın Tarihi*, Sayı: 173, Mart 1948, 5.

⁵²⁶ **N.A., FO**, 424/287, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 09 Mayıs 1947.

gönderileceğini bildirmiştir.⁵²⁷ Türkiye, Filistin bölünürse ve bu bölünme BM gözetiminde gerçekleşir ve bölge BM kuvvetleri arasında işgal bölgelerine ayrılır ise Sovyetler Birliği'ne de bir işgal bölgesi verileceğini ve de böylece Sovyetler Birliği'nin fiili olarak Ortadoğu'ya girmesinden endişe etmiştir. Türkiye, Filistin'e eğer ki bir kuvvet gönderilmek zorunda kalırsa bunun içinde Sovyetler Birliği'nin olmasın karşı çıkmıştır.⁵²⁸ Türkiye, İngiltere'nin Filistin'den çekilmesi ile ABD ve BM'nin Filistin'in bölünmesi politikasının neden olacağı sonuçlar konusunda ciddi endişeler taşıyor ve bunu tehlikeli buluyordu. Türkiye'ye göre Filistin bölünmesi Ortadoğu'da kaosa ve kan akmasına sebep olacaktı. Sovyetler Birliği bu bölünmeyi destekleyerek çıkan kargaşadan istifade etmeyi ve komünist faaliyetleri Ortadoğu'ya taşımayı hedeflediğini düşünüyordu. Ayrıca Türkiye Filistin Meselesinde dikkatli bir politika takip etmezse Araplar ile ilişkilerinin bozulmasından endişe etmiştir. Bu yüzden 1947 yılı boyunca Filistin Meselesinde temkinli bir politika izlemişti.⁵²⁹ Üstelik Filistin'den gelen haberler Türkiye'deki kaygıları daha da arttırmış bazı Siyonist liderlerin Filistin'de kuracağı Yahudi devletinin sol eğilimli ve Sovyetler Birliği taraftarı bir hükümet olacağı iddia edilmiştir. Türk basını Filistin'in bölünmesini büyük bir hata olarak değerlendirmiş ve Yahudi devletinin Sovyetler Birliği taraftarı olacağını ileri sürmüştür. ABD bile BM'nin Filistin'i taksim etmesinden pişman olmuştur diyen Türk basını "Çünkü Siyonistlik esas itibariyle mütecaviz bir harekettir" demiştir.⁵³⁰ Gazetelerde ayrıca Sovyetler Birliği ve ABD'nin hemen hemen hiçbir konuda anlaşmazken Filistin'in taksimi konusunda anlaşmalarının hayret verici bir durum olduğuna işaret edilerek bu konudaki ittifakta sorgulanmıştır.⁵³¹ Bir başka makalede Filistin'deki çatışmaların adım adım bütün Arap dünyasını içine alacak bir savaş doğru gittiği uyarısında bulunuyor ve BM'nin alacağı kararların barış doğuracağına, savaş doğurmuştur eleştirisi yapılmıştır. BM'nin Taksim kararının bütün Arap dünyasını ayaklandığına işarete edilmiştir.⁵³² Türkiye Taksim kararının tekrar gözden geçirilmesi gerektiğine işaret ederek, sadece Yahudileri değil aynı zamanda Arapları memnun etmeden bu meselenin çözülmeyeceği vurgulanmıştır.⁵³³

Türkiye ve Arapların tüm itirazlarına rağmen Aralık 1947'den itibaren BM'nin aldığı taksim kararı uygulanmaya başlamıştır. Alınan taksim kararı doğrultusunda Yahudiler

⁵²⁷ *Ayın Tarihi*, Sayı: 172, Şubat 1948, 86.

⁵²⁸ *Ayın Tarihi*, Sayı: 172, Şubat 1948, 86.

⁵²⁹ **N.A., FO**, 424/287, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Aralık 1947.

⁵³⁰ *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1947.

⁵³¹ *Ayın Tarihi*, Sayı: 172, Şubat 1948, 82.

⁵³² *Cumhuriyet*, 12 Ocak 1948.

⁵³³ *Ayın Tarihi*, Sayı: 172, Şubat 1948, 84.

kendilerine bırakılan toprakları İngiltere'nin çekilmesiyle işgal etmeye başlamışlardır. Arapların tepkisi Taksim Planı'nın uygulanması sırasında daha da sertleşmiştir. Hatta ABD bir ara kararın uygulamayacağını dahi düşünmeye başlamıştır.⁵³⁴ Öte yandan Türkiye'nin 1947 yılı sonlarına doğru Filistin Meselesine bakışında bazı değişiklikler meydana gelmiştir. İngiltere'nin Ortadoğu'daki varlığı ile yakından ilgilenen Türkiye, Filistin Meselesi ile birlikte İngiltere'nin Mısır ve Filistin'deki durumu ile ilgili kaygılanmaya başlamıştır. Türkiye, Filistin Meselesinin BM'de görüşülmesi ile birlikte Mısır ve Suriye'nin Sovyetler Birliği ile flört etmeye başladığını gözlemlemiştir. Türkiye, Mısır ve Suriyeli muhataplarını Sovyetler Birliği ile flörtün onlara Filistin Meselesinde bir şey kazandırmayacağı konusunda da uyarmıştır.⁵³⁵ Ancak artan çatışmalara rağmen İngiltere planın uygulamaya devam etmiştir. İngiltere, Filistin'deki manda rejimine 14-15 Mayıs 1948 gecesi saat 24.00 son vereceğini duyurmuştur. Aynı gün Mısırlı bir bakan Mısır ordusunun gece yarısını geçer geçmez Filistin sınırını geçeceğini ilan etmiştir.⁵³⁶ Ardından Yahudi Ulusal Konseyi, Filistin'deki İngiliz Manda yönetiminin sona ermesine saatler kala 14 Mayıs 1948 saat 16.00'da İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. İsrail Devleti ABD Başkanı Truman tarafından bağımsızlık ilanından on dakika sonra tanınmıştır.⁵³⁷ ABD'den iki gün sonrada Sovyetler Birliği İsrail'i tanımıştır. Sovyetler Birliği yaptığı açıklamada, İsrail'in barış politikası izleyeceğini ve komşu devletlerle iyi komşuluk ilişkiler kuracağını belirtmiştir.⁵³⁸ Araplar, Sovyetler Birliği'nin İsrail Devleti'ni tanınması ve BM'ye girişinde verdikleri destekten rahatsız olduklarını açık bir şekilde ifade etmiştir.⁵³⁹

İsrail Devleti'nin kurulması ile artık Ortadoğu'da yeni bir dönem başlamıştır. Modern Arap milliyetçiliği için İsrail ve Siyonizm her türlü tehlikeden üstün bir tehlike haline gelmiştir.⁵⁴⁰ İsrail Devleti'nin kurulması ile birlikte Araplar ile Batı arasındaki ilişkiler daha da bozulmuştur. Araplar Batı emperyalizmini Ortadoğu'da yaşanan problemlerin başlıca kaynağı olarak görmekte ve Nasır gibi Arap liderler İsrail Devleti'ni Batı emperyalizminin yeni doğanı olarak görmüşlerdir.⁵⁴¹

⁵³⁴ Çandar, C. (1976). *Direnen Filistin*. İstanbul: May Yayınları, 36.

⁵³⁵ N.A., FO, 424/287, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Eylül 1947.

⁵³⁶ *Ayın Tarihi*, Sayı: 175, Mayıs 1948, 45.

⁵³⁷ ABD Dışişleri'nden İsrail Devleti'nin hemen tanınmasının doğuracağı sakıncalar nedeniyle yükselen güçlü muhalefet Truman'ın, İsrail Devleti'nin tanınması konusunda bu kadar aceleci davranmasının sebep olmuştur. Truman kendisine itiraz şansı tanınmadan bu kararı almıştır. Armaoğlu, *Filistin Meselesi...*, 93.

⁵³⁸ Davydkov, R. F. (1988). *Sovyetler Birliği ve Ortadoğu*. (Çev. Levent Oğuz). İstanbul: Amaç Yayıncılık, 21.

⁵³⁹ *Ayın Tarihi*, Sayı: 178, Ağustos 1948, 72.

⁵⁴⁰ Peretz, D. (1978). *The Middle East Today*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 227.

⁵⁴¹ Abdunnasır, C. (Tarihsiz). *Felsefem*. İstanbul, 46.

BM'nin aldığı taksim kararı sonrası İsrail Devleti'nin her an kurulabileceğini düşünen Arap Birliği, 8-12 Aralık 1947'de Kahire'de toplanarak, Taksim kararının uygulanmasını engellemek için gerekli önlemleri alacaklarını bildirmişlerdir. Bu toplantıdan sonra Arap Birliği, Taksim kararına karşı askeri önlemler almaya başlamıştır.⁵⁴² Arap Birliği Şubat 1948'de yaptığı toplantıda Arap Filistin'de yabancıların yardımı ile bir Yahudi devleti kurulması durumunda Arapların tüm varlıkları ile buna karşı savaşacaklarını tekrarlamıştır.⁵⁴³ Toplantı sonrası açıklama yapan Arap Birliği Genel Sekreteri Azzam Paşa, BM Güvenlik Konseyi taksim planında ısrarcı olursa Suudi Arabistan tarafından İngiltere ve ABD'ye verilmiş olan bütün petrol imtiyazlarının geri alınacağını söylemiştir.⁵⁴⁴ Araplar daha sonra tekrar toplanarak Yahudilere desteğinden dolayı Batı'ya karşı petrolü kozunu kullanmayı tartışmışlardır. Tabi burada kastedilen petrol ambargosu olmamıştır. Sadece Batı'ya petrol konusunda yeni imkânlar ve tavizler vermemeyi tartışmışlardır. Filistin Meselesinde dayanışma içinde olan Araplar, Arap Birliği'nin 10 Nisan 1948'deki toplantısı ile birlikte bu konuda sergiledikleri dayanışmanın çokta güçlü olmadığını görmüşlerdir. Filistin'i kendi topraklarının bir parçası olarak gören Ürdün bu toplantıda manda yönetimi biter bitmez Filistin'i işgal edeceğini duyurunca Mısır başta olmak üzere Arap ülkelerinden tepkisi ile karşılaşmıştır. Arap ülkeleri arasında modern bir askeri güce sahip tek ülke olan Ürdün, bunun verdiği üstünlük hissiyle kendini Filistin'in kurtarıcısı olarak görmüştür. Arap devletlerinin Taksim kararının uygulanmasını engellemeye yönelik askeri önlemler istenilen sonucu vermeyip Yahudilerle girişilen çatışmalardan sonuç alınamayınca 26 Nisan 1948'de Filistin'e Ürdün Arap Lejyonu' nu göndermiştir. Ancak Ürdün Arap Lejyonu ve Arap devletlerinin Filistin'deki askeri faaliyetleri Taksim kararının uygulanmasını engelleyememiş ve İsrail Devleti kurulmuştur. Gerçek savaş ise İsrail Devleti'nin ilan edilmesinden sonra başlamıştır.⁵⁴⁵ Araplar daha önce aldıkları karar doğrultusunda 14-15 Mayıs 1948'de Araplar İsrail'e karşı askeri harekâta başlamışlardır. 1947'den itibaren BM'nin taksim kararına karşı çıkan Arap devletleri Mısır, Irak, Lübnan, Suriye ve Ürdün Filistin'i işgal etmeleriyle I. İsrail-Arap Savaşı başlamıştır.⁵⁴⁶

I. Arap-İsrail Savaşı'nda İngiliz Glubb Paşa'nın başında bulunduğu Ürdün'ün Arap Lejyonu dışında modern bir Arap ordusundan söz etmek mümkün değildir. Çok büyük bir

⁵⁴² Armaoğlu, *Filistin Meselesi*..., 90-91.

⁵⁴³ *Ayin Tarihi*, Sayı: 172, Şubat 1948, 59.

⁵⁴⁴ *Ayin Tarihi*, Sayı: 172, Şubat 1948, 89.

⁵⁴⁵ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*..., 90-91.

⁵⁴⁶ Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, 25-26.

askeri gücüde olmayan Arapların ordularının toplamı 24000 civarında askerden oluşturmuştur. Bunun 10000 Mısırlı, Arap Lejyonunda bulunan 4500 Ürdünlü, 3000'i Suriyeli, 3000'i Iraklı, 300 kadar Lübnanlıydı. İsrail'in ise bu savaşta 30000 askerden oluşan modern bir ordusu vardı.⁵⁴⁷ Araplar ellerindeki bu kısıtlı güç ile İsrail Devleti'ni yok etmeyi planlamışlardır. Arap Birliği Genel Sekreteri Azzam Paşa, Arap ordularının Filistin'e girmek üzereyken Kahire'de yaptığı açıklamada bu savaşın amacını şu sözlerle açıklamıştır; "Bu savaş tam bir imha ve tahrip savaşı olacaktır. Omuz üstünde baş, taş üstünde taş bırakmayacağız"⁵⁴⁸ yedi ay süren I. Arap-İsrail Savaşı'nda Araplar başlangıçta İsrail'e üstünlük sağlamışlardır. Ancak savaş devam ederken 10 Haziran-8 Temmuz 1948 arasında yapılan yirmi sekiz günlük ateşkes, savaştaki dengeleri değiştirmiştir. İsrail ateşkesi iyi değerlendirmiş ve bu sırada Çekoslovakya'dan silah almıştır. Araplar ateşkes sonrası İsrail'e karşı üstünlüklerini koruyamamışlardır.⁵⁴⁹ Arapların savaşta üstünlüğü devam ederken neden ateşkesi kabul ettiği hala anlaşılır bir durum değildir. I. Arap-İsrail Savaşı ve mütareke Araplar için askeri ve siyasi bir hezimete dönüşmüştür.⁵⁵⁰

Çatışmaların sona ermesi için BM Güvenlik Konseyi 19 Ekim 1948'de savaşı taraflara ateşkes çağrısında bulunmuştur. Ardından BM I. Arap-İsrail Savaşı'na son vermek ve barış görüşmelerinde arabuluculuk yapmak amacıyla 12 Aralık 1948 tarihinde Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nu kurmuştur. Komisyonun kurucuları olarak Fransa, Türkiye ve ABD seçilmiştir. Komisyonun ilk çalışmalarından biri 29 Aralık 1948'de savaşın sona ermesini isteyen bir bildiri yayınlamak olmuştur. Türkiye'nin içinde bulunduğu Filistin Uzlaştırma Komisyonu tarafından yapılan çağrı ile taraflar 24 Şubat 1949'dan itibaren ateşkes imzalamaya başlamışlardır.⁵⁵¹ Yapılan ateşkes çağrısı sonrası önce Mısır ve İsrail 24 Şubat 1949'da Rodos'ta on iki maddelik bir ateşkes imzalamışlardır. Ardından İsrail, 23 Mart 1949'da Lübnan'la, 3 Nisan 1949'da Ürdün'le, 20 Temmuz 1949'da Suriye ile ayrı ayrı ateşkes imzalamıştır. Yapılan ateşkes ile I. Arap İsrail Savaşı sona ermiş İsrail bu savaştan kazançlı çıkmıştır.⁵⁵²

I. Arap-İsrail Savaşı Türkiye tarafından yakından takip edilmiştir. Savaş süresince Türkiye, Filistin meselesinin çözümü konusunda Arapların yeterliliklerine ve kararlılıklarına dair güveni azalmıştır. Öte yandan Türkiye, Siyonizm konusunda katı bir

⁵⁴⁷ Toygun, M. (2001). *Türk-Mısır İlişkileri 1949-1960*. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir, 111.

⁵⁴⁸ Barıman, a.g.e., 16.

⁵⁴⁹ Toygun, a.g.e., 111.

⁵⁵⁰ Akşin, *Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişimleri...*, 86.

⁵⁵¹ Kürkçüoğlu, a.g.e., 27-28.

⁵⁵² Armaoğlu, *Filistin Meselesi...*, 101-104.

resmi tarafsızlık politikası takip etmeye devam etmiştir. Savaş devam ederken Suriye ve Lübnan ordularından gelen istekleri de reddetmiş ancak onlara sempati duymaya da devam etmiştir.⁵⁵³ Savaş başladıktan iki hafta sonra 31 Mayıs 1948’de Paris Radyosu Türkiye’nin Araplara silah vereceğini dair bir haber yayınlamıştır. Dışişleri Bakanı Sadak tarafından bu iddialar yalanlanmış, yaptığı açıklamada bu tür haberlerin maksatlı haberler olduğunu, Türkiye’nin Araplara yönelik sempatisinin herkesçe bilindiğini ancak Türkiye’nin Arap-İsrail savaşında hiçbir fiili müdahalesinin olmadığını söylemiştir.⁵⁵⁴ Cumhuriyet Gazetesi’nden Abidin Daver köşesinde I. Arap –İsrail Savaşı’nı din, ırk ve ideoloji savaşı olarak tanımlamıştır.⁵⁵⁵ Türk basını ayrıca savaşın başından itibaren ABD ve Sovyetler Birliği’nin Yahudileri desteklediğini ve savaşın sonunda Arapların kaybedeceği öngörüsünde bulunmuştur. Nadir Nadi savaşın ilk günlerinde Cumhuriyet Gazetesi’ndeki köşesinde “Filistin Meselesinde iki tarafta İsrail’i tutuşuna göre Glubb Paşa’nın topları öyle pek uzaklara kadar ses vermeyeceğe benziyor ”diyerek savaşın Araplar tarafından kaybedileceğini iddia etmiştir.⁵⁵⁶

I. Arap-İsrail Savaşı Türkiye’nin İsrail’e yönelik politikasını da derinden etkilemiştir. Savaş ile birlikte Arapların İsrail’i ortadan kaldırmayacağı ortaya çıkmıştır.⁵⁵⁷ Özellikle I. Arap İsrail Savaşı’nın felaketle sonuçlanınca Türkiye’nin Arap ordularına ve Arapların politik yeteneklerine artık önem vermemeye başlamıştır.⁵⁵⁸ Üstelik I. Arap-İsrail Savaşı’na doğru giden süreçte Türkiye, Truman Doktriniyle birlikte Batı ile ilişkilerini daha da geliştirmiştir. Türkiye Batı ile ilişkileri geliştirdikçe Araplardan uzaklaşmıştır.⁵⁵⁹ Türkiye ile Arap dünyasını arasında Filistin Meselesi ile ilgili olarak süren dayanışma 12 Aralık 1948’de BM tarafından kurulan Filistin Uzlaştırma Komisyonu ile sona ermiştir. Türkiye Arapların kurulmasına şiddetle karşı çıktıkları komisyonda Fransa ve ABD ile birlikte görev almıştır.⁵⁶⁰ Türkiye’nin Batılı devletlerle birlikte komisyonun kurulmasına ön ayak olması Araplarla ilişkilerini gerginleştirmiştir. Türkiye, her ne kadar mesele karşısında tarafsız hareket ederek meselesin diyalog ile çözülmesi gerektiğini savunmuşsa da Filistin’in parçalanması sürecinde Batı’nın yanında yer almıştır.⁵⁶¹

⁵⁵³ N.A., FO, 371/78661, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 12 Ocak 1949.

⁵⁵⁴ Vatan, 1 Haziran 1948.

⁵⁵⁵ Cumhuriyet, 16 Mayıs 1948.

⁵⁵⁶ Cumhuriyet, 27 Mayıs 1948.

⁵⁵⁷ Gürün, K. (1983). *Dış İlişkiler ve Türk Politikası: 1939’dan Günümüze Kadar*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 344-345.

⁵⁵⁸ N.A., FO, 371/68431, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 11 Kasım 1948.

⁵⁵⁹ Kürkcüoğlu, a.g.e., 25.

⁵⁶⁰ Öke, a.g.e., 425.

⁵⁶¹ Özcan, a.g.e., 159–160.

Türkiye'nin Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nda görev alması Mısır için hayati önem arz eden bir meselede Türkiye'nin daha aktif izleyeceğinin ilk işareti olmuştur. BM'den gelen davet üzerine Uzlaştırma Komisyonu'na katılmayı kabul eden Türkiye tecrübeli gazeteci ve CHP Grup Başkan Vekili Hüseyin Cahit Yalçın'ı komisyona temsilci olarak göndermiştir. Türkiye komisyonun Filistin Meselesi ile ilgili olarak pratik çözümler üretmesi gerektiği ayrıca çalışma usul ve taktiği konusunda İngiltere ile aynı görüşte olduğunu belirtmiştir.⁵⁶² Ancak Türkiye, ABD ve Fransa ile birlikte Arapların itirazlarına rağmen komisyonda yer alınca Arapların hedefi haline gelmiştir. Mısır basınında Türkiye karşıtı yazılar kaleme alınmaya başlamıştır. El Mısırî Gazetesi, Türkiye'nin Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nda ki temsilcisi olan Hüseyin Cahit Yalçın hakkında yayınladığı makalede Yalçın'ı Yahudilere yardım eden ve Yahudilerin menfaatlerini Yahudi temsilcilerden daha fazla savunmakla suçlamıştır.⁵⁶³ Arap basınında Türkiye'ye yönelik suçlamalara devam ederken Türk basınında da Araplara yönelik suçlamalar başlamıştır. Ömer Rıza Doğrul Cumhuriyet Gazetesi'ndeki köşesinde Siyonizm'in Filistin'de iyiden iyiye yerleşmesinin sorumlusunun Araplar olduğu ve Arap Devletlerinin Siyonistlere izledikleri politikalarla yardımcı olduğu iddia etmiştir.⁵⁶⁴ Türkiye'ye Arapların İsrail karşısındaki başarısızlığının sebebini Araplar arasındaki görüş ve menfaat ayrılıklarına bağlamıştır.⁵⁶⁵

Türkiye'nin 28 Mart 1949'da Türkiye'nin İsrail'i tanımasıyla Türk-Arap ilişkilerinde II. Dünya Savaşı sonrası başlayan bahar dönemi sona ermiştir.⁵⁶⁶ Türkiye'nin Batı'nın da etkisi ile tanımak zorunda kaldığı İsrail Devleti 29 Kasım 1947 tarihinde BM'de sınırları belirlenen İsrail Devleti'ydi. Türkiye İsrail'in işgal ettiği toprakların Arap toprağı olduğu ve Filistinli Arapların kendi devletlerini kurma hakkı olduğu görüşünü savunmaya devam etmiştir.⁵⁶⁷ Türkiye'nin Batı ile girdiği yakın ilişkilerin kaçınılmaz bir sonucu olan bu karar Arap kamuoyundaki Türkiye'nin İslam'a ve Araplara sırtını döndüğü yönündeki inancı güçlendirmiştir.⁵⁶⁸ Türkiye'nin Batıyla yakınlaşma çabası içinde olduğu bir dönemde meydana gelen bu gelişmeler Türkiye ve Arap ilişkilerindeki tahribatı daha da artırmıştır.⁵⁶⁹

⁵⁶² N.A., FO, 371/78661, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 12 Ocak 1949.

⁵⁶³ *Ayın Tarihi*, Sayı:187, Haziran 1949, 120-121.

⁵⁶⁴ Toygun, a.g.e., 113., *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1949.

⁵⁶⁵ Akşin, *Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişimleri...*, 74.

⁵⁶⁶ Öke, a.g.e., 425.

⁵⁶⁷ Gürün, *Dış ilişkiler...*, 344-345.

⁵⁶⁸ Karpas, *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. 157-158.

⁵⁶⁹ Öke, a.g.e., 425.

Türkiye açısından da İsrail Devleti'ni tanıma kararını almak kolay olmamıştır. Türkiye, İsrail Devleti'nin kurulması ile birlikte Ortadoğu'da istikrarın bozulmasından ve bu durumun komünizme kapı açmasından kaygı duyuruyordu.⁵⁷⁰ İsrail Devleti kurulduğunda Türkiye bu devlete Sovyetler Birliği'nin uydusu olarak görmüş ve Türk basınında İsrail Devleti'nin kurulması ile Ortadoğu'daki problemlerin daha da ağırlaştığı ve komünizmin Ortadoğu'nun en stratejik bölgelerinden birine yerleştiği iddia edilmiştir. Ancak Türkiye'nin İsrail konusundaki değerlendirmeleri önce ABD'nin İsrail'i tanıması sonrada İsrail ile Sovyetler Birliği arasında uydu devlet ilişkisinin olmadığına anlaşılmamasıyla kısa sürede değişmiştir. Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, İsrail'in tanınması meselesine önce Türkiye'nin Filistin Uzlaştırma Komisyonu'ndaki görevini ileri sürerek bir süre ertelemiştir.⁵⁷¹ İngiltere'ye göre ise Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrası Arap devletleri ile iyi ilişkiler kurmak emek harcamış ve Filistin Meselesinde Arapların sempatisini kazanmak için İsrail'i tanımayı ertelemiştir.⁵⁷² Ancak kısa bir süre sonra 28 Mart 1949'da İsrail Devleti'ni ilk tanıyan Müslüman devlet olmuştur.⁵⁷³ Türkiye İsrail'in varlığı kaçınılmaz bir hal alana kadar İsrail tanımamış ve tam diplomatik ilişkiler kurmamıştır.⁵⁷⁴ Türkiye tanımaya gerekçe olarak 1948 Arap-İsrail Savaşları sonrası bazı Arap devletlerinin İsrail ile mütareke imzalaması göstermiştir. Türkiye'ye göre bu mütarekeler ile Araplarda İsrail Devleti'ni tanımıştır.⁵⁷⁵ Aynı yıl Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1949'da TBMM'nin yeni dönem açılışında yaptığı konuşmada İsrail ile siyasi ilişkilerin başladığını ve bu devletin Ortadoğu'da barış ve istikrara unsuru olacağını ümit ettiği söylemiştir.⁵⁷⁶ Türkiye'nin Filistin meselesindeki bu tutumu ile Türk-Arap ilişkilerindeki ayrışma açık hal almıştır. Türk liderler İsrail'i tanıırken Arapların duyguları hakkında herhangi bir endişe taşımamıştır. Türkiye bu kararı Batılılarla birlikte almış Araplarda buna hemen güçlü tepki göstermiştir. Bu tanıma kararı Türk-Arap ilişkilerinde kalıcı etki bırakmıştır.⁵⁷⁷

1945'den sonra Türkiye'nin Batıya yönelmesiyle başlayan süreçte İsrail'in tanınması Türkiye'nin Arap devletleri ve Mısır ile ilişkilerini etkileyen başlıca faktör haline gelmiştir.

⁵⁷⁰ N.A., FO, 371/87933, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 12 Ocak 1949.

⁵⁷¹ *Ayin Tarihi*, Sayı:183, Şubat 1949, 176.

⁵⁷² N.A., FO, 371/87933 Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 12 Ocak 1949.

⁵⁷³ Kürkçüoğlu, a.g.e., 32.

⁵⁷⁴ N.A., FO, 371/87933, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na 12 Ocak 1949.

⁵⁷⁵ Kurat, a.g.m.,281. Mısır, Rodos'ta İsrail ile yapılan müzakerelerin bir tanıma olmadığını doğrudan doğruya ve yuvarlak masa toplantısı ile İsrail ile müzakere yapmadığını ileri sürmüştür. *Ayin Tarihi*, Sayı: 182, Ocak 1949, 107.

⁵⁷⁶ Kürkçüoğlu, a.g.e.,31.

⁵⁷⁷ Rıza, a.g.e., 19.

Ancak İsrail'in kurulması sadece Türkiye ile Araplar arasındaki ilişkiler etkileyen bir gelişme olmamıştır. İsrail'in kurulması ile Arap ülkelerinin kendi aralarındaki ilişkiler ve diğer ülkelerle ilişkilerini belirleyen en önemli unsur İsrail olmuştur.⁵⁷⁸

Filistin Meselesinde başlangıçta Arapları destekleyen Türkiye, Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın uygulamaya konmasıyla önce tarafsızlık sonrada İsrail'i tanıma politikası izlemiştir.⁵⁷⁹ Türkiye'nin Filistin Meselesindeki politikası değişirken Sovyetler Birliği'nin bu konudaki politikası değişmiştir. Sovyetler Birliği Arapların şiddetle karşı çıktığı Taksim kararını desteklemiştir.⁵⁸⁰ Sovyetler Birliği aynı zamanda İsrail'i ilk tanıyan devletlerden birisidir. Ancak I. Arap-İsrail Savaşı Araplarda mütareke yoluyla İsrail Devleti'ni tanıyınca Sovyetler Birliği bu defa Arapların yanında bir görüntü sergilemeye başlamıştır.⁵⁸¹ Sovyetler Birliği, İsrail'in kurulmasında gösterdikleri tutumu değiştirerek İsrail'e cephe alarak İsrail ile ilişkilerini kesmiştir. Sovyetler Birliği'nin İsrail'e karşı izlediği bu yeni politika ona Araplar ile ilişkilerini geliştirmekte önemli avantajlar sağlamıştır. İsrail ve İsrail ile ilişkiler Türkiye ve Batılıların Araplarla ilişkilerine ciddi bir ipotek koymasına rağmen Sovyetler Birliği, Filistin Meselesinde değiştirdiği politika ile bu konuda rahat olmuştur.⁵⁸²

I. Arap-İsrail Savaşı Arap dünyası ile Batı arasındaki ilişkilerin daha da bozulmasına sebep olmuştur. Arap dünyası Batıdan uzaklaştığı bu süreçte, Batı dünyası Ortadoğu'nun kendisi için ne kadar önemli olduğunu bir kez daha görmüştür. İngiltere ve ABD, Süveyş Kanalı'nın askeri ve ekonomik öneminin her geçen gün daha da arttığının farkındaydı. İki dünya savaşı arası dönemde Süveyş Kanalı'ndan yapılan ulaşımın %25'sini petrol oluştururken 1947'ye gelindiğinde Kanaldaki trafiğin % 60'ını petrol oluşturmuştur. İngiltere, bu ekonomik göstergeler ve askeri önem nedeniyle Süveyş Kanalı'nı terk etmek istemiyordu.⁵⁸³ Ancak I. Arap-İsrail Savaşı Araplar tarafından kaybedilince zaten tıkanmış olan İngiliz-Mısır görüşmeleri daha da çıkmaza girmiştir. Mısır'da İngilizlere karşı muhalefeti artmıştır. Üstelik savaş sonrası mağlubiyetin etkisi ile Mısır'da Suriye ve Irak'ta ordunun rolünün artmıştır. Mağlubiyet ile bir yandan eski liderliklerin zayıflığı ve ulusal zayıflığı gösterirken diğer yandan orduda ve halkta mevcut olan gücü ortaya

⁵⁷⁸ Toygun, *a.g.e.*, 58.

⁵⁷⁹ Ülman, *Türk Dış Politikasına...*, 270.

⁵⁸⁰ Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, 19.

⁵⁸¹ Kışlalı, M. A. (1965). *Sovyet Rusya ve Birleşmiş Milletler*. Ankara: Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 14.

⁵⁸² Kunalp, Z. (1999). *Sadece Diplomat Anılar-Belgeler*. İstanbul: İsis Yayıncılık, 97.

⁵⁸³ Gürel, Ş. (1979). *Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 92.

çıkarmıştır. Filistin için verilen savaş Arap dünyasında gittikçe güçlenecek olan radikalleşme ve Batı aleyhtarlığının en büyük kaynaklarından biri haline gelmiştir.⁵⁸⁴

I. Arap İsrail Savaşı sonrası Arapların İsrail konusundaki tutumları daha da sertleşmiştir. İsrail kuruluşu ve I. Arap-İsrail Savaşı'nda ki İsrail'in kesin zaferi Arap dünyasında İsrail'e ve Batı emperyalizmine karşı yürütülen mücadeleyi siyasi sahadan silahlı mücadele sahasına çekmesi bakımından önemlidir. Artık Arap ülkelerinin neredeyse tamamında sömürgecilere karşı şiddet eylemleri ortaya çıkmaya başlamıştır.⁵⁸⁵ Gelecekte Mısır'ın devlet başkanı olacak olan Nasır, İsrail'i emperyalizmin yeni yüzü olarak tanımlamıştır.⁵⁸⁶ Batı emperyalizmine yönelik Arap dünyasındaki öfke artmış, batılı devletlerin I. Dünya Savaşı'ndan beri Arap dünyasına yönelik politikası kıyasıya eleştirilmeye başlanmıştır. Yine Nasır'a göre I. Dünya Savaşı sırasında Batılı ülkeler attıkları adımlarla Araplara verdikleri sözleri yerine getirmemiş ve Arapların yaşam hakkı ile alay etmişlerdi.⁵⁸⁷ Artık Araplar İsrail ile kurulan siyasi ve ticari ilişkileri asla affetmiyordu.⁵⁸⁸ Arap dünyasındaki bu sertleşmeden Türkiye'de etkilenmiştir. Başta Mısır olmak üzere Arap dünyasının Türkiye'ye olan bakışı tamamen değişmeye başlamıştır.⁵⁸⁹ Türkiye, Sovyetler Birliği'nden gelen tehdit nedeniyle Batılı ülkelerle paralel bir dış politika izlemiştir. Bunun sonuncunda Batı ve onunla bağlantılı olarak İsrail ile yakınlaşmıştır. Ancak Türkiye'nin Batı ve İsrail ile yakınlaşmasının sebepleri Araplar tarafından anlaşılamamıştır. Çünkü Türkiye'nin Batı ve İsrail ile yakınlaşırken hissettiği Sovyetler Birliği tehdidi Araplar için bir anlam ifade etmiyordu. Araplar yıllarca süren sömürge idareleri nedeniyle Batı'ya karşı büyük bir düşmanlık duyuyorlar ve Batı ile alakalı gözüken her şeye antipati duyuyorlardı.⁵⁹⁰ I. Arap-İsrail Savaşı Mısır'da büyük bir moral çöküntüye sebep olmuş Kral Faruk'un büyük önem verdiği doğum günü kutlamaları 1948'de yapılmamıştır.⁵⁹¹ Türkiye, Arap dünyasında kendisine yönelik kızgınlığa rağmen sıcak mesajlar vermeye devam etmiştir. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, Kahire'de çıkan El-Mısri gazetesine verdiği demeçte, Türkiye'nin Arap dünyası ile dostluk ve kardeşlik bağlarını kuvvetlendirmek ve bunun hayırlı sonuçlarını almak için çalıştıklarını ve bundan

⁵⁸⁴ Güler, Z. (2004). *Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği Mısır ve Nasırcılık*, İstanbul: Yenihayat Yayıncılık, 105.

⁵⁸⁵ Lewis, a.g.e., 270.

⁵⁸⁶ Abdunnasır, *Felsefem*, 46.

⁵⁸⁷ Abdunnasır, C. (1970). *Arap Devriminin Yöntemleri*. (Çev: Mehmet Emin Bozarslan). İstanbul: Habora Kitabevi, 47.

⁵⁸⁸ Kuneralp, a.g.e., 105.

⁵⁸⁹ Tiryakioğlu. İ. E. Dünkü ve Bugünkü Türkiye-Mısır İlişkileri. *Stratejik Etütler Bülteni*. 13 (65), 85.

⁵⁹⁰ Barıman, a.g.e., 27.

⁵⁹¹ *Ayin Tarihi*, Sayı:170, Ocak 1948, 72.

sonrada çalışacaklarını söylemiştir. Sadak, demecinde Filistin meselesin Arap dünyasına Türkiye ile işbirliğinin ne kadar zorunlu olduğunu gösterdiğini de belirtmiştir.⁵⁹²

Türkiye Filistin’de çatışmaların sona ermesinden sonra barış süreci ve Ortadoğu’da yeniden çizilen sınırlarla da ilgilenmeye devam etmiştir. Türkiye’nin Londra Büyükelçisi, İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin ile savaş sonrası Filistin çizilecek yeni sınırları tartışmıştır. Bu görüşmede İngiltere, Negev’in⁵⁹³ Arapların elinde kalmasını savunduklarını belirtmiştir.⁵⁹⁴ Negev için Mısır, İsrail ile diğer Arap devletlerinin katılımı olmadan iki kez muhabere yapmış ancak bu muhabereleden netice alamamıştır. Mısır’ı Rodos’ta İsrail ile ateşkes imzalamaya zorlayan en önemli kayıplardan biri Negev olduğundan görüşmeler boyunca Mısır bu konuda oldukça hassas davranmıştır.⁵⁹⁵ Türk elçide bu fikri desteklemiş Mısır için stratejik önemi olan Negev’in Ürdün ile Mısır arasında iletişim hattı olan stratejik bir bölge olduğunu ve Arapların elinde kalması gerektiğini savunmuştur.⁵⁹⁶ Türkiye, Arap dünyasını Sovyetler Birliği tehlikesi karşısında duyarsız olduğunu düşünse de Türk basını tüm objektifliğiyle Filistin Meselesinde Araplar ile İngilizleri barıştırmak için çaba harcamıştır. Üstelik Türkiye’nin bu konudaki gayretleri İngiltere tarafından takdirle karşılanmıştır. İngiliz Büyükelçi Kelly Türkiye’den söz ederken “şu açık ki Rusya’nın uydusu olmuş Balkan Devletleri, kaotik Yunan Krallığı, istikrarsız Arap Devletleri ile karşılaştırıldığında Türkiye hala istikralı özgür ve cesaret verici bir görüntü sergiliyor” demiştir.⁵⁹⁷

I. Arap-İsrail Savaşı’nda alınan mağlubiyet Ortadoğu içindeki dengeleri özellikle Arap dünyasındaki ilişkileri etkilemiştir. İsrail tehlikesi karşısında aralarındaki rekabet son veren Araplar mağlubiyet sonrasında tekrar mücadeleye başlayacaktır. Savaş sona ermeden Araplar arasında anlaşmazlıklar başlamıştır. Diğer Arap devletleri Mısır’ın Negev’i kurtarmak için İsrail ile yaptığı iki muhabereye destek olmamıştır. Mısır delegasyonu Rodos’a İsrail ile ateşkes imzalamak için gittiğinde ise Suriye Başbakanı Halid Azzam Rodos’ta Suriye’nin temsil edilmediğini ve temsil edilmesini arzu etmediklerini belirterek Rodos’taki görüşmelere tepki göstermiştir.⁵⁹⁸

Bu süreçte Mısır’ın Arap dünyasındaki liderliğinin sorgulanması Türkiye’nin Ortadoğu’da ki üstünlüğü ile birlikte tartışılmıştır. I. Arap-İsrail Savaşı’nda alınan

⁵⁹² *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1949.

⁵⁹³ Negev bugün İsrail sınırları içinde olup Sina Yarımadasının Doğusunda Mısır ile Ürdün arasında yer almaktadır.

⁵⁹⁴ **N.A., FO**, 424/289, İngiltere Dışişleri Bakanlığı’ndan, Ankara Büyükelçiliği’ne, 11 Ocak 1949.

⁵⁹⁵ *Ayın Tarihi*, Sayı:177, Ocak 1949, 117.

⁵⁹⁶ **N.A., FO**, 424/289, İngiltere Dışişleri Bakanlığı’ndan, Ankara Büyükelçiliği’ne, 11 Ocak 1949.

⁵⁹⁷ **N.A., FO**, 424/288, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 15 Ocak 1948.

⁵⁹⁸ *Ayın Tarihi*, Sayı:177, Ocak 1949, 121.

mağlubiyyet Arap dünyasında Filistin Meselesinde Mısır liderliğinde izlenen politikanın sorgulanmasına sebep olmuştur. Savaş sonrası Mısır ile Irak arasında Arap dünyasının liderliği ile ilgili tartışmalar artmıştır. Mısır, Arap Birliği ile ilişkilerine mesafe koyarak Arap Birliği'nden ayrılmayı ve finansal destek vermemeye karar vermiştir. Öte yandan El Mısri Gazetesi'nde çıkan haberler Irak'ında Arap Birliği'nden çekilmeyi planladığını iddia edilmiştir. Irak, Arap Birliği'nin 17 Mart 1949'da Kahire'deki açılışa delege göndermeyerek Arap Birliği'ni terk edeceğinin başka bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.⁵⁹⁹

Artık Mısır'ın Arap dünyasındaki liderliğinin sorgulandığını gören İngiltere'ye göre Arap liderler Türkiye'nin bölgedeki "Siyasi Halifeliğini" tartışması gerekmektedir. Ancak Türkiye'nin Ortadoğu'da lider olması anlamına gelecek böyle bir girişim konusunda İngiliz Dışişlerinde ciddi tereddütler vardır. Örneğin İngiltere'nin Beyrut Büyükelçisi Türkiye'nin Ortadoğu'da lider olmasını sağlayacak bu fikre şüphe ile baktığını ancak Türkiye'nin İngiltere ile Arap devletleri arasında iyi ilişkiler geliştirmek konusunda önemli rol oynayacağını belirtmiştir.⁶⁰⁰ Türkiye 1948 yılının sonlarına doğru politik halifelik kavramının güç kaybettiğinin fark ederek Arap dünyası ile yapılacak ittifak meselesin eskisi gibi sıcak bakmamaya başlamıştır. Dışişleri Bakanı Sadak I. Arap-İsrail Savaşı sonrası Mısır'ın diğer Arap devletleri tarafından yalnız bırakılacağından endişeli olduğunu İngiltere'nin Ankara Büyükelçisine anlatmıştır. İngiliz Büyükelçiye göre Sadak'ın bu konudaki uyarılara dikkate alınmalıydı. Ancak unutulmamalıydı ki Türkler Araplardan üstün olduklarını düşünmekten hoşlanıyorlardı. Sadak, savaş sonrası İngiltere ile yakın ilişki ve işbirliği içinde olduğunu göstererek Mısır'ı korkutmayı ummuş ve Mısır'a eğer kendisi ile ittifaka yanaşmaz ise Arap ülkelerinin liderliği kaybedebileceğini göstermek istemiş olabilirdi. İngiltere Mısır'ı yalnızlaştırmamalıydı. Zaten Türkiye'de bunu arzu etmiyordu. Sadak Nisan 1948'de Arap ülkelere gerçekten yardımcı olmak istiyorsak onların birleşmesini sağlamalıyız demiştir.⁶⁰¹

I. Arap-İsrail Savaşı'nın Arap dünyasında İngiltere'ye karşı duyulan öfkenin artmasına sebep olduğunu gören İngiltere, I. Arap İsrail Savaşı'ndan sonra Arap ülkeleri ile ilişkilerini yeniden düzeltmek için öncelikle Filistin Meselesi çözülmeliydi. Örneğin Suriye savaş sonrası şoka girmiş eğer Filistin Meselesi çözülürse Suriye girdiği şoktan çıkacak ve İngiltere ile ilişkilerini normalleştirecekti. Bunu Suriye'de istiyordu ve Filistin Meselesi

⁵⁹⁹ N.A., FO, 141 1371, İngiliz Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 19 Mart 1949.

⁶⁰⁰ N.A., FO, 371/68431, İngiltere Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 6 Kasım 1948.

⁶⁰¹ N.A., FO, 371/68431, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Kasım 1948.

çözülünce girdiği şoktan çıkararak kendi güvenliği için ne gerekiyorsa yapacaktı. Ancak bu aşamada Mısır, İngiliz-Suriye ilişkilerinin gelişmesinin önünde bir engel oluştuyordu. Buna karşın Türkiye ise İngiliz-Suriye ilişkilerin gelişmesine yardımcı olabilirdi.⁶⁰²

Dışişleri Bakanı Sadak ile İngiliz Dışişleri Bakanı'nın özel temsilcisi arasında 27 Ekim 1948'de Paris'te gerçekleşen görüşmede Ortadoğu ve Türkiye'nin I. Arap-İsrail Savaşı sonrası bölgedeki liderliği ile ilgili tartışmalar ele alınmıştır. Sadak bu görüşmede Türkiye'nin bölgedeki liderlik rolüne vurgu yapmıştır. Özellikle Lübnan Başbakanı Faris El Khoury ile Türkiye arasında başlayan yakınlaşma Türkiye'nin Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesi açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Khoury bu görüşmede Türkiye Ortadoğu grubunun lideri olmalı bir tür "politik halifelik" yapmalı demiştir. Dışişleri Bakanı Sadak'a göre ise atılan bu adımlara rağmen Türkiye'nin Ortadoğu'da yapabileceklerinin sınırlıydı. Sadak, Türkiye'nin dış politikasının İngiltere ve ABD ile paralel olmasına rağmen İngiltere'nin Araplar ile ilişkileri düzelmeden Türkiye'nin İngiltere Arap ilişkilerinde daha fazla pozitif rol oynamasının zor olduğunu belirtmiştir. Suriye ve Lübnan liderleri Türkiye'nin rolünün savaş sonrası Filistin'deki askeri güçlerin çıkarılmasının içermediğini kabul etmişlerdi. Fakat Araplar ile İngiltere arasındaki ilişkilerin gelişmesinde yardımcı olmasından memnuniyet duyacaklarını ilave etmişlerdir. Ancak Sadak'ın bu konuda bazı çekinceleri vardı. Türkiye hemen harekete geçerek İngiltere ile Arap dünyası arasında ilişkilerin gelişmesi için görüşmeye başlayabilirdi. Ancak bunun için doğru zamanın belirlenmesi çok önemliydi. Türkiye bu konuda çalışmaya başladığı an Mısır'ın tepkisi ile karşılaşabilirdi. Mısır, savaş sonrası Türkiye'nin Ortadoğu'da alacağı rol konusunda endişeliydi. Mısır'ın kendisinden daha güçlü ve Arap olmayan bir devletin bu konuda aktif bir politika takip etmesinden ve Arap ülkelere çözüm için çeşitli teminatlar vermesinden kaygı duyuyordu.⁶⁰³

İngiltere Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu Ofisi I. Arap-İsrail Savaşı Arap ülkeleri arasında ortaya çıkan ihtilaflar konusunda hükümetini dikkatli davranması konusunda uyarmıştır. İngiltere, Türkiye ile birlikte Arap ülkeleri arasındaki ilişkiler konusunda politika üretirken Mısır'ın stratejik önemini göz ardı etmemeli ve Mısır'a hakkında politika üretirken Mısır'ın stratejik önemini temel nokta olarak görmeliydi. İngiltere'ye göre I. Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra Mısır'da durum iyi değildi. Ordu Yahudilere karşı savaşı

⁶⁰² N.A., FO, 141 1301, İngiltere Şam Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 3 Kasım 1948.

⁶⁰³ N.A., FO, 371 68431, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Ankara Büyükelçiliği'ne, 30 Ekim 1948.

kaybetmişti. Mısır'ın bu krizden çıkması için İngiltere, Türkiye ve Arap ülkeleri arasında ilişkilerin geliştirilmesi gerekiyordu.⁶⁰⁴

İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi Campbell'de Türkiye'nin Arap ülkelerinin birbirleri ile yakınlaşması hatta bir federasyon oluşturması ve Mısır'ın bunun dışında tutulması ihtimalinden kaygılıydı. Bunun Mısır'ın liderliğini zayıflatacağını ve Ortadoğu'da dışlanmasına sebep olabileceğini düşünüyordu. Campbell'e göre doğu Akdeniz ülkeleri küçük stratejik öneme sahipken, Mısır ise İngiltere için köklü zorunlu bir üstü. Eğer Mısır, Arap kardeşliğinden mahrum edilirse İngiltere'ye karşı daha köklü ve azalmayan bir düşmanlık gelişebilirdi.⁶⁰⁵ Türkiye bu ortamda İngiltere'nin Mısırla ilişkilerini güçlendirmeye dayanan politikanın bir parçası olmalıydı. Bu çok dikkatli bir şekilde yapılmalı ve Türkiye Ortadoğu ülkelerinin lideri pozisyonuna da gelmemeliydi.⁶⁰⁶

I. Arap-İsrail Savaşı sonrası Campbell, İngiltere'nin Lübnan ve Suriye ile yardım anlaşması yapmasının uygun olmadığını düşünüyordu. Çünkü savaş bir anlamda onların dostluğunun faydalarının sorgulanmasına sebep olmuştu. Üstelik bu ülkeler Türkiye gibi kendilerini savunmaya muktedir değiller ve bu nedenle Türkiye ile 1939'da Türkiye-İngiltere-Fransa Anlaşması gibi bir anlaşma yapmak mümkün değildi. Dahası onlara verilen silahlar Yahudilere karşı kullanılabilirdi. İngiltere bu şartlar altında Suriye ve Lübnan ile savunma anlaşması yapılması gerektiğini, Türkiye, Suriye ve Lübnan yakınlaşmasının da hem bu şartlar nedeniyle hem de Mısır'ın tepkisi nedeniyle geri planda tutulması gerektiğini düşünüyordu.⁶⁰⁷

Çünkü Türkiye liderliğinde bir Ortadoğu'da grubu oluşursa ve Mısır bunun dışında kalıp yalnızlaşması İngiltere'nin menfaatlerine uygun olmayacaktı. İngiltere için Suriye ve Lübnan ile dost olmak ikinci planda yer alan bir meseleydi. İngiltere tabi ki Suriye ve Lübnan'ın dostluğunu kazanmalıydı. Ancak onların düşmanlığının Mısır'ın düşmanlığı kadar ölümcül sonuçlar doğurmayacağını düşünüyordu. Eğer Suriye ve Lübnan'ın Mısır'a karşı güveni sarsılırsa, kendilerini yeniden güvenceye almak için İngiltere ve Türkiye'ye yanaşacaklardı. Bu da Mısır'ın daha fazla yalnızlaşması demekti. İngiltere'nin Arap Birliği'nin güçlenmesi politikası Araplar tarafından tam olarak kavranamıyordu. İngiltere'ye göre I. Arap-İsrail Savaşı sonrası ortaya çıkan yeni şartlarda Ortadoğu'da Türkiye'nin liderliğinden ziyade nüfus ve coğrafya bakımından Arap dünyasının en önemli

⁶⁰⁴ N.A., FO, 371 68431, İngiltere Ortadoğu Ofisi'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 09 Kasım 1948.

⁶⁰⁵ N.A., FO, 371 68431, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 17 Kasım 1948.

⁶⁰⁶ N.A., FO, 371 68431, İngiltere Ortadoğu Ofisi'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 09 Kasım 1948.

⁶⁰⁷ N.A., FO, 371 68431, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 20 Aralık 1948.

ülkesi olan Mısır desteklenmeli Araplar arasındaki dayanışma kuvvetlendirilerek Mısır yalnızlaştırılmamalıydı.⁶⁰⁸

I. Arap-İsrail Savaşı'nın Arap dünyası'nda sebep olduğu travma Mısır'ın Arap dünyasındaki liderliğini sorgulanmasına sebep olmuştur. Hatta Mısır'da tıpkı I. Dünya Savaşı sonrasında Mustafa Kemal Atatürk'ün izlediği yol takip edilerek Mısır'ın Arap Birliği' den ayrılarak kendi iç meselelerine odaklanması dahi tartışılmıştır.⁶⁰⁹

1.3.3. Türkiye-Mısır Arasında BM Güvenlik Konseyi'ne Seçilme Rekabeti

I. Arap-İsrail Savaşı Türkiye'nin Arap ülkeleri ile olan ilişkileri üzerinde sebep olduğu kırılma Ekim 1948'de BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği konusunda Türkiye ve Mısır arasında yaşanan rekabette kendini daha açık bir şekilde göstermiştir. BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği için yapılan seçimlerde Türkiye, ABD, İngiltere ve Fransa'nın desteği ile aday olmuş ancak Mısır seçilmiştir. Sovyetler Birliği'nin bu seçimde Mısır'ı desteklemesi bu seçimi sadece bir Türkiye-Mısır rekabeti olmaktan çıkarmıştır. Bu seçim aynı zamanda Türkiye-Mısır ilişkilerinin kırklı yılların sonunda Soğuk Savaş'tan ne kadar etkilendiğinin göstermesi bakımından önemlidir.

Suriye'nin BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğinin süresinin dolması üzerine yerine Ortadoğu'yu temsilen kimin geçeceğine dair tartışmalar başlamıştır. Kısa sürede Ortadoğu'dan iki adayın Türkiye ve Mısır'ın adı ön plan çıkmıştır. Türkiye BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği için aday olmayı başlangıçta planlamamıştır. Suriye'den boşalan koltuğun İran tarafından doldurulmasını istemiştir. İran'ın bu konuda desteklenmesi için Türkiye'nin BM daimi temsilcine yetkide verilmiştir. Ancak Arap Birliği aldığı karar ile Suriye'den boşalan koltuğa Mısır'ı aday olduğunu duyurunca Türkiye Ortadoğu ülkeleri için ayrılan koltuğun Arap ülkeleri tarafından sürekli işgal edilmesi gibi bir gelenekten endişe duymaya başlamıştır. Bu konudaki kaygılarını BM'deki Mısır temsilcilerine de açıklanmıştır. Türkiye, Ortadoğu'yu temsil edecek ismin Arap Birliği tarafından belirlenen bir Arap ülkesi olmasına karşı çıkmış ve Arap Birliği'ne bildirerek bu aday konusunda Türkiye'nin Arap Birliği ile işbirliği yapmayacağı İran, Afganistan, Yunanistan, Pakistan gibi bir aday üzerinde uzlaşmaya hazır olduğunu bildirmiştir. Türkiye bu kaygılarını Avrupalı devletlere de anlatmış onların desteğini alarak aday olmaya karar vermiştir.⁶¹⁰

⁶⁰⁸ N.A., FO, 371 68431, İngiltere Ortadoğu Ofisi'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 09 Kasım 1948.

⁶⁰⁹ Dawisha, A. (2000). *Arab Nationalism in the Twentieth-Century From Triumph to Despair*, Princeton: Princeton University, 132-133.

⁶¹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, D:8, C:13, 12 Kasım 1948, 84.

Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine Mısır'ın aday olması ile ilgili itirazlarını İngiltere'ye de anlatmıştır. Türk Dışişleri Bakanı Saka ile İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin arasında 27 Eylül 1948'de Paris'te gerçekleşen görüşmede Türkiye ve İngiltere BM'deki görüşmelerde işbirliği için fikir alışverişinde bulunmuştur. Görüşmede ağırlıklı konulardan biri Mısır olmuştur. Saka, Ortadoğu Savunmasında Mısır ile ilgili problemler olduğunu söyleyince Bevin, bunun Mısır İngiliz görüşmelerinin sonuçlanmamasına bağlamıştır. Görüşmenin devamında Sadak, Bevin'e Mısır'ın BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği ile ilgili bazı sorular sormuştur. İngiltere'nin desteği ile ismi ön plana çıkan Mısır'ın adaylığı konusunda Türkiye'nin bazı itirazları olduğunu açıklayan Sadak, Türkiye'nin itiraz ettiği noktanın Mısır'ın BM Güvenlik Konseyine üyeliği olmadığını da belirtmiştir. Sadak bunu Mısır Dışişleri Bakanı ile yaptığı görüşmede de açıklamıştır. Türkiye normal şartlarda bu konuda Mısır'ı da desteklemeye hazırdı. Ancak Türkiye'nin Mısır ve Arapların tutumu nedeniyle ilkesel bazı itirazları olmuştur. Mısır'ın daha önce bu koltuğu Ortadoğu ülkeleri adına değil de Arap ülkeleri adına rezerve edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Şimdi BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğinden Suriye'den boşalan koltuk, yine bir Arap devleti tarafından doldurulsa Mısır'ın bu konudaki tezlerine desteklenmiş olacaktı. Zaten Mısır Dışişleri Bakanı, Mısır'ın Güvenlik Konseyine üyeliğindeki amacının Arap dünyasını savunmak olduğunu belirterek niyetlerini itiraf etmişti. Sadak, İran ve Yunanistan'ın adaylığını koymasaydı kendi adaylıklarını koyacaklarını ve Ortadoğu ülkelerinin de bu konuda kendilerine destek olacağına inandığını belirtmiştir.⁶¹¹

Türkiye, BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği için Arap olmayan bir Ortadoğu ülkesinin aday gösterilmesi gerektiğini düşünüyordu. Çünkü Mısır ve diğer Arap ülkeleri Güvenlik Konseyi'nde Ortadoğu ülkelerinin menfaatlerini savunmaktan ziyade Arap ülkelerini menfaatlerini savunuyordu. Ancak Türkiye'nin itirazların rağmen Mısır BM Güvenlik Konseyi Geçici üyeliği için aday olmuştur. Türkiye'de Arap Birliği'nin Mısır'ın adaylığı konusunda sergilediği ısrarcı tavır üzerine son anda adaylığını açıklamıştır. Yapılan oyalama ve görüşmeler Türkiye ve Mısır'ı yeniden karşı karşıya getirmiştir.

Güvenlik Konseyi geçici üyeliği için 4 tur oylama yapılmıştır. 1. Turda: Mısır 30-Türkiye 28, 2. Turda: Mısır 34 – Türkiye: 20, 3. Turda: Mısır: 36-Türkiye 19, 4. Turda: Mısır 38-Türkiye:19 oy almıştır. Oylamalara çekimserlerle birlikte 57 üye katılmıştır. Başlangıçta 4 çekimser oy kullan varken daha 4. Turda çekimserlerinde desteği ile Mısır

⁶¹¹ N.A., FO, 424/288, Dışişleri Bakanlığı'na, Ankara Büyükelçiliği'ne, 27 Eylül 1948.

toplam oyların 2/3 almayı başararak BM Güvenlik Konseyi geçici üyesi olmuştur.⁶¹² Yapılan oylama esnasında ABD, Latin Amerika ülkeleri, Arap Birliği, Yunanistan hatta son oylamada İngiltere ile ona bağlı dominyonlar Mısır'ı desteklemiştir. Yabancı basın bunu Türk dış politikasının tam bir hezimetini olarak duyurmuştur.⁶¹³ Türkiye'de bu seçimlerden alınan sonucu Sovyetler Birliği'nin Mısır'ın seçilmesi için yaptığı propagandaya ve Filistin Meselesi nedeniyle dünya kamuoyunda oluşan Araplar lehine havaya bağlamıştır. Arap ülkelerinin Mısır etrafında birleşmesi ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye karşıtı propagandanın yanı sıra I. Arap-İsrail Savaşı devam ederken Yahudi teröristlerin BM temsilcisini öldürmesi ve bunun sebep olduğu tepki ile uluslararası alanda Arapları desteklemek yönünde gelişen atmosfere bağlanmıştır. Türkiye'de ise İngiltere, ABD ve Fransa'nın desteğine rağmen seçimlerin kaybedilmesi sorgulanmıştır.⁶¹⁴

Cumhuriyet Gazetesi'nden Ömer Rıza Doğrul, bu konuda yaptığı değerlendirmede bu konudaki başarısızlığın sebebini BM üyelerinin yeterince Türkiye'yi tanınamasına, Arap ülkelerini Türkiye'nin Batı ile Ortadoğu arasındaki iletişimde ne kadar önemli rol oynadığını anlamamasına ya da bu konuda bizim kendimizi Arap dünyasına yeterince anlatmamamıza bağlamıştır. Doğrul, Türkiye'nin Mısır ile bu konuda bir rekabete girmesinin yanlış olduğunu vurgulamış ve Arap dünyasının Türkiye gibi Akdeniz ve Ortadoğu'nun Sovyetler Birliği tehdidinden korunmasında kilit rol oynayan bir devletin Arapların saygı ve sevgisinden mahrum olmasını sorgulanması gerektiğine işarete etmiştir. Doğrul'a göre Araplar BM'de Türkiye'yi desteklemelerinin herkesten fazla kendi menfaatleri için gerekli olduğunu görmemektedir. BM'de Türkiye aleyhinde oy verenlerin ise Güvenlik Konseyi'ni güçlendirmediklerini, aksine zaafa uğrattıklarını düşünmektedir.⁶¹⁵

Bu konuda tartışmalara TBMM gündemine de taşınmıştır. Maraş Milletvekili Kamil İdil 12 Kasım 1948'de Başbakan tarafından yanıtlanması için TBMM'de bir soru önergesi vermiş ve BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine Türkiye yerine Mısır'ın seçilmesinin sebeplerini sormuştur. Bu soruya Başbakan değil Dışişleri Bakan Vekili Tahsin Bekir Balta cevap vermiştir. Balta, burada bir mağlubiyet olmadığını Mısır'ın Sovyetler Birliği ve onunla birlikte hareket eden ülkelerden önemli ölçüde destek gördüğünü belirtmiştir. Üstelik Mısır teke tek ülkeler üzerinde destek için propaganda yaparken Türkiye böyle bir yöntem takip etmemiş Mısır'a oy veren ülkeler Türkiye-Mısır

⁶¹² *Ayın Tarihi*, Sayı:180, Ekim 1948, 30.

⁶¹³ *TBMM Tutanak Dergisi*, D.8, C.13, 12 Kasım 1948, 83.

⁶¹⁴ *Ayın Tarihi*, Sayı:180, Ekim 1948, 30.

⁶¹⁵ *Cumhuriyet*, 12 Ekim 1948. *Ayın Tarihi*, Sayı:180, Ekim 1948, 30.

arasında bir tercihe zorlanmamıştır. Balta'ya göre verilen oyları Mısır lehine Türkiye aleyhine diye sınıflandırmak yanlıştır. Bu seçim Türkiye-Mısır ilişkilerinde de herhangi bir soğukluğa sebep olmamıştır. Milletvekilleri seçime Türkiye'nin iyi hazırlanmadığını ilk oylamadan itibaren kaybedeceğimizin ortaya çıkmasına rağmen adaylıkta ısrarcı olunarak Türkiye'nin saygınlığının sarsıldığını ileri sürmüşlerdir.⁶¹⁶

Kahir Radyosu Suriye'den boşalan koltuğun Mısır tarafından BM'de doldurulması yönünde İslam ülkeleri arasında bir anlaşma olmasın rağmen Türkiye'nin Mısır'ı desteklememe kararı aldığını belirtmiştir.⁶¹⁷

⁶¹⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, D. 8, C. 2, 12 Kasım 1948, 84.

⁶¹⁷ *The Palestine Post*, 06 Ekim 1948.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİNİN BOZULMASI (1950-1954)

2.1. Demokrat Parti'nin Dış Politikası ve Mısır

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden 14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesine kadar geçen süreçte Türkiye-Mısır ilişkilerinde istenilen yakınlık sağlanamamıştır. Bu süreçte Türkiye'nin Batılı ülkelerle paralel bir dış politika takip etmesi, Filistin meselesinin ortaya çıkması ve İngiltere-Mısır arasındaki meselelere Türkiye'nin bakışı gibi yeni problemler iki ülkeyi birbirinden biraz daha uzaklaştırmıştır. 1950'den itibaren Soğuk Savaş'ın Ortadoğu'ya kayması, Türkiye-Mısır ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Türkiye'nin Batılı ülkelerle birlikte izlediği Ortadoğu siyaseti ile Mısır'ın Batılı devletlerin Ortadoğu'daki varlığına karşı izlediği siyaset iki ülke arasında çatışmayı kaçınılmaz hale getirmiştir. Demokrat Parti'nin iktidarının ilk dört yılı ilişkilerdeki soğukluğun somut meseleler haline dönüştüğü bir dönem olmuştur.

Demokrat Parti iktidara geldiğinde CHP hükümetlerinin II. Dünya Savaşı sonrası izlediği dış politikanın ana hatlarında değişiklik yapmamaya karar vermiştir. Bu politikanın iki önemli ayağı olmuştur. İlki Batılı ülkelere Batı dünyasının güvenliğinin sağlanması için Doğu Akdeniz'in güvenliğinin sağlanmasının gerektiği konusunda ikna etmeye çalışmak ikincisi Arap komşuları ile ilişkilerini geliştirerek Batılı ülkelere Ortadoğu güvenliği için önemli rol oynayabileceğini göstermektir. Tüm bu çabaların nihai hedefi NATO'ya üye olmak ve Türkiye'nin güvenliğini sağlamaktır.⁶¹⁸ Adnan Menderes seçimlerden sonra 29 Mayıs 1950'de TBMM'de yaptığı konuşmada Türkiye'nin güvenliği konusunda Batılı ülkelere daha güçlü garantiler almak için bastıracağının altını çizmiştir.⁶¹⁹ Demokrat Parti'nin ilk hükümet programında dış politika ile ilgili kısmını bu hedefler şekillendirmiştir. Programda daha aktif bir dış politika izleneceğini vurgulanmış ve bu dış politikanın ana amacının, Akdeniz'in ve Ortadoğu'nun güvenliğinin sağlanması olduğu vurgulanmıştır. Programda vurgulanan noktalardan biri de Ortadoğu devletleri ile daha yakın ilişkiler kurmak için çalışılacağıdır. Bu yakınlaşmanın sadece Ortadoğu ülkelerine için değil aynı zamanda dünyanın güvenliği açısından önemli olduğuna dikkat

⁶¹⁸ Rıza, *a.g.e.*, 21-22.

⁶¹⁹ N.A., FO, 424/291/RK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1950, 08 Ocak 1951.

çekilmiştir.⁶²⁰ Ayrıca Mısır için en önemli dış politika meselelerinden biri olan Süveyş Üssü ve İngiliz askeri varlığına değinilmiştir. Süveyş Kanalı'nın savunmasının Türkiye için hayati öneme sahip olduğu ve bu meselesin İngiltere ile Mısır arasında yapılacak müzakerelerle çözülmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁶²¹

Demokrat Partili liderler seçim sonrası müttefikleri ile yaptıkları görüşmelerde de hükümet programındaki esasların altını tekrar çizmişlerdir. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi ile 26 Mayıs 1950'de yaptığı görüşmede Türk dış politikasının eski rejimden bir farkı olmayacağını ve Türk-İngiliz ittifakının Türk dış politikasının ana unsuru olduğunu söylemiştir. Türkiye'nin bölgedeki önemini İngiltere'ye göstermek isteyen Köprülü, bu görüşmede özellikle Akdeniz Paktı'nın İngiltere'nin Ortadoğu'daki menfaatlerine sağlayacağı fayda üzerinde durmuştur. Köprülü, görüşmede bölgede kurulacak bir pakta Mısır'ın dahil olması sağlanırsa, Türkiye'nin İngiltere ile Mısır arasında Süveyş'teki üslerin tahliyesi ile ilgili problemlerin çözümünde yapıcı rol oynayacağına dikkat çekmiştir.⁶²²

İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi de bu görüşmeden kısa süre sonra hükümetine yolladığı raporda CHP ve Demokrat Parti iktidarlarının İngiltere-Mısır ilişkilerine yönelik politikalarında bir devamlılık olduğunu belirtmiştir. Raporda Demokrat Parti'nin, CHP hükümetinin Dışişleri Bakanı olan Sadak'ın 1 Nisan 1950'de Strasburg'da yapılan toplantıda söylediği "Türk hükümeti İngiltere'nin Mısır ve Kuzey Afrika'daki üslerinin varlığını destekliyor" sözünün arkasında olduğunu ifade etmiştir.⁶²³ Üstelik Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 5 Kasım 1950'de TBMM'nin yeni çalışma döneminin açılışında yaptığı konuşmada, Ortadoğu'da İngiltere ile Türkiye arasındaki ittifakın önemine dikkat çekmiştir. Bu konuşma hakkında değerlendirme yapan İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Türk hükümetinin İngiltere'nin Mısır politikasını desteklemeye devam ettiğini hükümetine rapor etmiştir.⁶²⁴

Demokrat Parti, gerek hükümet programında gerek müttefikleri ile yaptığı görüşmelerde verdiği mesajlar ile Batı ittifakına dahil olmak ve daha fazla dış yardım karşılığında, Ortadoğu'da Batılarla birlikte aktif politika izleyebileceği yönünde örtülü bir

⁶²⁰ Öztürk, K. (1968). *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*. İstanbul: Ak Yayınları, 364.

⁶²¹ *Yeni Sabah*, 10 Haziran 1950. **B.C.A.**, 05 Haziran 1950, fon kodu: 30..1.0.0, yer no: 60.372..3. Menderes, 5 Haziran 1950'de The Daily Mail'e verdiği demeçte aynı şeyleri söylemiştir. Burada Süveyş Kanalı'nın Akdeniz'in anahtar bölgelerinden biri olduğunu ve Akdeniz için hayati önem taşıdığını bu şartlar altında Süveyş Kanalı'nın güvenliğinin ancak Mısır-İngiltere ortaklığı ile sağlanabileceğine dikkat çekmiştir.

⁶²² **N.A.**, FO, 371/80367, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 26 Mayıs 1950.

⁶²³ **N.A.**, FO, 371/80367, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 21 Ağustos 1950.

⁶²⁴ **N.A.**, FO, 371/95276, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 05 Kasım 1951.

pazarlık yürütmüştür. Bu nedenle Demokrat Parti ile birlikte Ortadoğu Türk dış politikasının en önemli başlığı haline gelmiştir.

2.2. Demokrat Parti'nin Mısır ile Yakınlaşma Çabaları

Demokrat Parti'nin iktidara geldikten kısa süre sonra Mısır ile ilişkileri geliştirmek için somut adımlarda atılmaya başlanmıştır. Atılan ilk adımlardan biri Türkiye'nin, Mısır ile uzun zamandır yapmak istediği dostluk anlaşmasını yeniden gündeme almak olmuştur. Köprülü, Mısır Büyükelçisi aracılığı ile Türkiye'nin Mısır ile yapmak istediği dostluk antlaşmasının basit bir dostluk anlaşmasından ziyade Irak ile 1946'da yaptığı anlaşmaya benzer iki ülkenin dış politika meselelerinin birbirlerine danışmayı esas alan bir anlaşma yapılmasını istediğini Mısır hükümetine iletmiştir.⁶²⁵ Bu görüşme hakkında bilgilendirilen İngiltere, Demokrat Parti'nin Mısır ile ilişkileri geliştirmek konusunda çok istekli olduğunu daha açık bir şekilde anlamış ve yeni kurulan hükümetin Ortadoğu'da takip etmek istediği aktif politikayı desteklemeye karar vermiştir. Böylece Demokrat Parti hükümeti Ortadoğu'da Türkiye'nin oynamak istediği rol ile ilgili İngiltere'nin dikkatini çekmeyi başarmıştır. İngiltere artık Türkiye'nin Mısır üzerindeki etkinliğini ve bunun İngiltere-Mısır ilişkilerine sunacağı katkıyı değerlendirilmeye başlamıştır. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi, Türkiye'nin Arap ülkeleri üzerindeki etkisine dair 15 Ağustos 1950'de hükümetine gönderdiği raporda; Türkiye'nin Mısır üzerinde önemli bir etkinliğe sahip olduğu belirtmiştir. İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi Londra'ya gönderdiği raporunda bunu doğrulamıştır. Raporda ayrıca Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Şevket Fuad Keçeci'yi yakından izlediklediğini belirtmiştir. Keçeci'nin, Mısır'da halktan ziyade, üst tabaka ile temas halinde olduğuna dikkat çekmiştir. Büyükelçi ayrıca İngiltere'nin bu zamana kadar Türkiye'nin Mısır'daki etkisini ihmal ettiğini özeleştirisini de yapmıştır. Raporda Türkiye ve Mısır'ın dış politikada ortak politik değerler taşımadığını, özellikle Türkiye'nin İsrail'i tanınması ve onunla ekonomik ilişkiler kurmasının Mısır'da Türkiye'ye yönelik bir kızgınlık oluşmasına sebep olduğunu vurgulamıştır. Tüm bu sorunlara ilaveten Türkiye ile Mısır arasında BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği ilgili rekabet girince iki ülke arasındaki gerilimin arttığına ve Türkiye ile Mısır arasında yaşanan bu olayların, Türkiye'nin Arap dünyası üzerindeki etkisini sınırlandırdığına dikkat çekilmiştir.⁶²⁶

⁶²⁵ N.A., FO, 371/80372/JE10344/2, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 23 Kasım 1950.

⁶²⁶ N.A., FO, 371/87942, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 14 Eylül 1950.

İngiltere, Türkiye-Mısır ilişkilerinin gelişmesini Ortadoğu’da yaşadığı problemlerinin çözümünde faydalı olacağını düşünürken, Araplar; Türkiye ile Mısır arasındaki yakınlaşmanın kendileri üzerinde bırakacağı etkiyi tartışmaya başlamışlardır. Arap Birliği Genel Sekreteri Azzam Paşa, Demokrat Parti hükümetinin Ortadoğu’ya yönelik aktif siyasetini değerlendirirken Türkiye’nin güvenlik kaygısı nedeniyle bölgede Batılı devletleri desteklemesinin kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. Araplar bu sebeple Türkiye’nin Arapların ulusal isteklerinden taviz vermeleri istemesine karşı çıkmışlardır. Azzam Paşa yeni kurulan Demokrat Parti hükümetinin Araplara yönelik aktif politikasını bir tür yatıştırma siyaseti olarak gördüklerini söylemiştir. Ona göre, Türkiye ile Arap devletleri arasındaki ilişki uzun süre dostane bir şekilde yürümüş ancak taraflar arasında asla gerçek bir yakınlaşma sağlanamamıştır. Azzam Paşa’ya göre Kemalist Türkiye yüzünü Batıya dönerek, Mısır ve Arap dünyasını ihmal etmişti. Bu aşamada Türkiye ile Mısır arasında bir yakınlaşma sağlamak daha da güçleşmişti. Çünkü Türkiye, Batılı ülkelerle ilişkilerini geliştirmenin menfaatine olduğunu düşünürken, Mısır, Arap dünyası ile ilişkilerini geliştirmenin menfaatine olduğunu düşünüyordu. II. Dünya Savaşı’nın sona ermesinde beri devam eden karşılıklı bakış açısındaki bu farklılaşma iki ülkenin daha fazla uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte Azzam Paşa, Demokrat Parti hükümetini Arap dünyası ile ilişkilerini geliştirmek konusunda daha istekli buluyor bu nedenle artık Türkiye’nin Araplarla daha uyumlu bir siyaset izleyebileceğini düşünüyordu. Bunun yanı sıra Azzam Paşa Türkiye’nin İsrail ile olan ilişkilerini de göz ardı etmediklerini de hatırlatmıştır.⁶²⁷

Türkiye’nin Mısır’a yönelik aktif politika hamleleri genişledikçe Mısır’dan da tepkiler gelmeye başlamıştır. Bu dönemde, Mısır ile Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için yürütülen temaslarda en önemli görüşmelerden biri Washington’da Türkiye’nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin ile Mısır’ın Washington Büyükelçisi Kamil Abdürrahim arasında gerçekleşmiştir. Abdürrahim, hükümetinden aldığı talimat doğrultusunda Erkin ile Türkiye-Mısır ilişkilerini konuşmuş son zamanlarda Demokrat Parti hükümetinin İsrail ile ilişkileri geliştirmek yönünde attığı adımların hükümetinde sebep olduğu rahatsızlıktan söz etmiştir.⁶²⁸

Bu görüşme Arap ülkelerinin, İsrail ile diplomatik ilişkiler kurulması konusundaki hassasiyetinin arttığı bir dönemde gerçekleştiği için önemliydi. Arap ülkeleri 1950’nin

⁶²⁷ N.A., FO, 371/87942, Kahire Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 14 Eylül 1950.

⁶²⁸ Erkin, F. C. (1987). *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar*, C.II. K.I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 221-224.

başından itibaren İsrail'e yönelik diplomatik bir karantina uygulaması başlatarak, İsrail'in tüm sınırları kapatmışlar ve hiçbir Arap devleti İsrail'e giriş için vize vermemişti. Araplar bu ablukanın katı bir şekilde uygulanması için ellerinden geleni yaparken İran, Türkiye ve Hindistan, İsrail ile diplomatik ilişkilerini geliştirmek için çaba harcamışlardır. Bu durum Araplarda Türkiye'ye tepkinin doğmasına sebep olmuştur.⁶²⁹ Tepkiler öyle bir boyuta gelmiştir ki Müslüman Kardeşlerin El-Dawa Gazetesi, Türkiye'yi "ikinci bir İsrail" olarak adlandırmış ve yok edilmesini istemiştir.⁶³⁰

Abdürrahim, Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişmesi ile ilgili duyduğu rahatsızlığı ifade ederken "Christian Science Monitor" Gazetesi'nde Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişmesi ile ilgili makaleyi⁶³¹ örnek göstermiştir. Ayrıca Türkiye'nin, Mısır'ın hassas olduğu bu konularda daha dikkatli olmasını istemiştir. Erkin, bu meseleye Mısır'ın duygusal baktığını eğer Türk dış politikası bir bütün olarak değerlendirirlerse burada Mısır'ın endişelenmesine sebep olacak bir hususun olmadığına anlaşılabileceğini söylemiştir. Abdürrahim'i sakinleştirmeye çalışan Erkin, makaledeki iddiaları araştırdıktan sonra tekrar görüşmek isteğini belirtmiştir. Erkin, Abdürrahim ile yaptığı görüşmeyi Ankara'ya bildirmiş özellikle İsrail mallarının Arap pazarında satılması konusunda Türkiye'nin yasal olmayan bir şekilde aracılık ettiğine dair iddiaların araştırılması ve böyle bir durum varsa sonlandırılmasını istemiştir. Erkin'in, Türkiye-Mısır ilişkilerini hakkında kötümser bir rapor hazırlaması üzerine Ankara hemen Erkin'e bir cevap yollamıştır. Ankara, Arap ülkelerinden bu yönde pek çok kez eleştiri aldıklarını, Türkiye ile ilgili bu izlenimin ortadan kaldırılması için dikkatli açıklamalar yapılması için elçiliklere talimat verildiği belirtilmiştir. Talimata BM Güvenlik Konseyine geçici üye seçimi ile birlikte Arap ülkelerinin Türkiye aleyhinde bir politika içinde olduğunun ortaya çıktığına dikkat çekilmiş ve Türkiye ve Arap dünyası arasındaki dostluğun iki tarafa da yarar sağlayacağını vurgulanması istenmiştir. Ayrıca talimatta İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkilerin Arap basını tarafından sömürüldüğü uyarısında bulunulmuş ve temsilcilerden her fırsatta İsrail ile gelişen ekonomik ilişkilerin diğer Arap ülkeleri ile de geliştirilebileceği hatırlatması istenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin Araplara karşı bir hareket olmadığına ve Türkiye'nin İsrail mallarının Arap dünyasına satılmasında aracılık ettiği yönündeki iddiaların yalan olduğu altı çizilmiştir. İsrailli General Dayan'ın Türkiye

⁶²⁹ Sachar, H. M. (1981). *Egypt and Israel*. New York: Richard Marek Publishers, 70.

⁶³⁰ Karpat. *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. 171-172.

⁶³¹ Makalede Türkiye ve İsrail'in işbirliği ile Arap Birliği'nin Ortadoğu'daki etkisinin azaltılmaya çalışıldığına dikkat çekilmiştir. İsrail Genel Kurmay Başkanı'nın Türkiye'ye yaptığı ziyaret esnasında iki ülke arasında askeri bir ittifakın konuşulduğu ve İsrail menşeli ürünlerin Arap pazarına Türkiye'de imal edilmiştir damgası ile sürüldüğü iddia edilmiştir.

ziyaretinin ise bir anlaşma amacı taşımadığı vurgulanmış ve Türkiye'nin Arap-İsrail Meselesi çözülürken Arap menfaatlerine zarar vermeyen bir politika güttüğü ve Arap Birliğini desteklediği ayrıca Arap Birliği'ne karşı bir eylem içinde olmadığı belirtilmiştir. Ancak Arap Birliği'nin Ortadoğu'nun temsilcisi gibi davranmasını kabul edemeyeceklerini açıklamıştır. Türk Dışişleri, Erkin'e yolladığı raporda, Mısır ile ilişkilerin normalleşmeye başladığına işaret edilmiş; Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi ile Kral Faruk ve Başbakan Nasah Paşa arasında gerçekleşen son görüşmede yaşanan anlaşmazlıkların artık geride kaldığını, karşılıklı ve içtenlikli bir dostluk dönemine başladığını vurgulandığı hatırlatılmıştır. Ayrıca Türk Dışişleri, Süveyş Kanalı hakkında Türkiye'ye yöneltilen eleştirilerin tamamıyla asılsız olduğunu Türkiye'nin kanalın güvenliğini sadece İngiliz menfaatleri açısından değil başta Mısır olmak üzere Akdeniz'in ortak güvenliliği açısından baktığını belirtmiştir. Erkin, bu talimatı alınca Mısır Büyükelçisi ile yeniden bir araya gelmiş ve Ankara'dan gelen cevaptan söz etmiştir. Erkin'e göre Abdürrahim bu cevaptan tatmin olmuş ve bu görüşmeler iki ülke arasındaki ilişkilerinin gelişmesinde fayda sağlamıştı. Bu görüşmede Mısır Büyükelçisi, Süveyş Kanalı'nın Mısır tarafından tek başına savunulamayacağını ve bu konuda İngiltere'nin yardımına ihtiyaç duyduklarını belirtmiş; ancak bu yardımın uygulanma tarzı konusunda İngiltere ile Mısır arasında anlaşmazlık olduğunu söylemiştir. Erkin, Ankara'dan Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi'nin, Mısır Dışişleri Bakanı'na Mısır'ın Süveyş Kanalı hakkındaki kaygılarına destek verdiğini söylemesini istemiştir. Erkin, ayrıca hükümeti, İsrail Radyosu'nun Türkiye-Mısır ilişkilerinin kötüler nitelikte yayınlar yaptığı söyleyerek uyarmış ve bu konuda dikkatli olunmazsa bunun Araplarla ilişkilere onarılmaz hasar verebileceğine dikkat çekmiştir. Erkin'e göre Türk basını Mısır ile ilişkilerini zarar vermemek için İngiliz-Mısır anlaşmazlığı hakkında değerlendirme yapmaktan kaçınmalı ve bu konudaki düşünce ne olursa olsun bu yayınlar nedeniyle Mısır ile ilişkilerin yıpranmasına müsaade edilmemeliydi.⁶³²

⁶³² Erkin. *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar*, C.II. K.I, 222-223, 299. İsrail Radyosu'nda 17 Ocak 1951'de, yayınlan bir programda Ortadoğu'da Türkiye'nin normal ilişki içinde olmadığı tek devletin Mısır olduğu pek çok konuda ortak paydada buluşamadıkları ileri sürülmüştür. Yorumda, Türkiye modernleşirken Mısır'ın doğunun geriliğinin simgesi olmaya devam ettiğine ve Mısır'ın Süveyş Kanalı'ndan İngiliz birliklerinin tahliyesini isterken Türkiye'nin buna karşı çıktığına dikkat çekilmiştir.

2.3. Arap Birliği Genel Sekreteri Azzam Paşa'nın Türkiye Ziyareti ve Yansımaları

Demokrat Parti iktidara geldikten sonra Türkiye ile Mısır arasında ilk üst düzey temas Arap Birliği Genel Sekreteri Azzam Paşa'nın 12 Haziran 1951'de Türk hükümetinin daveti üzerine Ankara'ya gelmesi ile gerçekleşmiştir. Ziyarete, Batı ile Arap devletleri arasındaki ilişkilerin, Ortadoğu savunmasına dair planların, Türk-Arap ilişkilerinin geliştirilmesi ilgili konuların görüşülmesi planlanmıştır.⁶³³ Bu ziyaret Türkiye'nin daveti ile gerçekleşmekle birlikte aslında uzun süredir Türkiye ile yeniden dost olmak isteyen Kral Faruk'un izlediği politikanın bir sonucuydu. Kral Faruk, 1951 yılı ortalarına gelindiğinde, uygun zamanın geldiğini düşünerek Azzam Paşa'yı Türkiye'ye yollama kararı almıştır. Oldukça samimi bir ortamda gerçekleşen ziyarete gölge düşüren olay ise Azzam Paşa'nın Türkiye-Mısır arasında gerilime sebep olan Fes Olayını hatırlatmak istercesine fes giyerek basın mensuplarının karşısına çıkması olmuştur. Bu gezi sırasında Azzam Paşa'ya eşlik eden Adel Sabit anılarında Azzam Paşa'nın bunu kasıtlı yaptığını belirtmiştir. Eski bir Jön Türk olan Azzam Paşa gemi ile geldiği İstanbul'da karaya çıkmadan önce bir basın toplantısı düzenlemiş ve burada Türkçe konuşmuştur.⁶³⁴ Azzam Paşa basın toplantısında Arap dünyasının Türkiye'yi yüzlerce yıl Arapları, Batıya karşı müdafaa eden bir millet olarak gördüğünü belirtmiştir. Azzam Paşa, Ankara'da basın mensuplarına verdiği demeçte ziyaretin amacının Türk-Arap dostluğunu geliştirmek olduğunu belirtmiştir.⁶³⁵

Ankara'daki görüşmelerde son dönemde gündemde olan Ortadoğu'da kurulması düşünülen savunma paktları konuşulmuştur. Azzam Paşa açık bir şekilde bu tür örgütlenmelere karşı olduğunu belirtmiş ve Türkiye'nin bunun içinde bulunmaması gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuştur.⁶³⁶ Azzam Paşa 15 gün süren temaslarından sonra 30 Haziran 1951'de İstanbul'dan hareket ederek İskenderiye'ye gitmiştir. Türkiye'de basın mensuplarına verdiği demeçte herhangi bir anlaşma görüşmesi için gelmediğini belirtmesine rağmen⁶³⁷ Mısır'a döndüğünde yaptığı açıklamada Türkiye ile Arap dünyası arasında anlaşma zemini hazırlamak için bu ziyareti yaptığını açıklamıştır.⁶³⁸

⁶³³ Bilgin, a.g.e., 175.

⁶³⁴ Sabit, A. M. (1989). *A King Betrayed: The ill-fated Reign of Farouk of Egypt*. London: Quartet Books, 209.

⁶³⁵ *Ayın Tarihi*, Sayı: 211, 12 Haziran 1951, 15.

⁶³⁶ Karpat, *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, 171-172.

⁶³⁷ *Ayın Tarihi*, Sayı: 211, 12 Haziran 1951, 15.

⁶³⁸ *Ayın Tarihi*, Sayı: 212, 04 Temmuz 1951, 7.

Azzam Paşa'ya bu ziyarette eşlik eden Adel Sabit, Azzam Paşa'nın ziyaretinin Türk basını ve hükümetinde büyük sevince neden olduğunu Türk basınında ziyaretle ilgili hiçbir çatlak ses çıkmadığına dikkat çekmiştir. Sabit, daha önce Filistin Meselesi ile ilgili yaptığı yorumlar nedeniyle Arap kamuoyunun tepkisini çeken yarı Yahudi olarak nitelendirdiği Vatan Gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman'ın köşesinde bu ziyaret ile ilgili çok dostça bir makale yazdığını da belirtmiştir. Ayrıca Sabit, Türkiye için NATO'dan ziyade Arap Birliği'ne yanaşması gerektiğini belirtilmiştir. Sabit, gezinin önemli sonuçlar vereceğini ve yıllarca Türkiye ve Mısır'ı birebirden uzak tutan İngiltere politikasının kırıldığını düşündüklerini aktarmıştır.⁶³⁹ Ancak bu ziyaret beklenen etkiyi doğurmamıştır.

2.4. Türkiye ve Mısır'ın Kore Savaşı Karşısında Politikaları

Türkiye ve Mısır arasında yakınlaşmak için atılan adımlar devam ederken Soğuk Savaş'ın büyük bir sıcak çatışmaya dönüştüğü ilk olay olan Kore Savaşı patlak vermiştir. Bu savaş karşısında Türkiye ve Mısır'ın izlediği siyaset iki ülkenin tüm yakınlaşma çabalarına rağmen II. Dünya Savaşı sonrası dönemde dünya meselelerine bakışındaki derin farkları ortaya koyması bakımından önemlidir.

II. Dünya Savaşı sonrası Kore, kuzeyde Sovyetler Birliği güneyde ise ABD tarafından işgal edilmiş ve buradaki Japonya hâkimiyetine son verilmiştir. Ancak yapılan müzakerelere rağmen iki işgal bölgesinin birleştirilmesi sağlanamamıştır. Kuzey Kore hükümeti Sovyetler Birliği'nin talimatı ile ABD'yi Asya'dan çıkarmak için 25 Haziran 1950'de Güney Kore'ye saldırmıştır. ABD bu saldırı üzerine BM'ye başvurmuş, BM'de uluslararası bir koalisyon oluşturarak Güney Kore'nin korunmasına karar vermiştir.⁶⁴⁰

1951 yılında Türkiye'nin NATO'ya alınmasında çok mühim bir rol oynayan bu olay aynı zamanda Türk dış politikasının II. Dünya savaşı sonrası Batılı ülkelerle birlikte izlediği dış politikada attığı ilk somut adımlardan biri olmuştur. Üstelik bu olay, 1950'lilerin başına geldiğinde Türkiye ile Mısır'ın uluslararası alanda izledikleri siyasetin ne kadar farklılaştığını göstermesi bakımından önemlidir.

Türkiye, BM'den yapılan çağrı üzerine oluşturulan koalisyona hemen bir tugay destek verme kararı almıştır. Türkiye, böylece Kore Savaşı'nda ilk harekete geçen ülkelerden biri olurken, Araplar, Kore Krizi'ni Batılı ülkelerin İsrail'e verdikleri desteğin intikamını almak için bir fırsat olarak görmüşlerdir. Arap ülkeleri bu krizde Kuzey Kore'nin saldırgan davranışını İsrail'in saldırgan davranışı ile özdeşleştirmişler ve BM'nin

⁶³⁹ Sabit, *a.g.e.*, 209.

⁶⁴⁰ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 295.

benzer iki olayda farklı bir siyaset izlediğine dikkat çekmişlerdir. Arap basını İsrail'e destek veren BM'nin Kore'ye asker göndermek konusunda içine düştüğü ihtilafı sevinçle izlemiş; Arap hükümetleri ve Mısır ise BM Güvenlik Konseyindeki Kore Krizi ile ilgili tartışmalardan uzak durmayı tercih etmişlerdir.⁶⁴¹

İngiltere açısından Kore meselesi boyunca Mısır'ın BM'deki tutumu sürpriz olmamıştır. Çünkü İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi, 7 Temmuz 1950 sabahı Mısır Dışişleri Bakanı ile görüşmüş ve Mısır'ın BM Güvenlik Konseyi'nde Kore meselesi hakkında yapılan oylamada Mısır'ın tarafsız kalıp oy kullanmayacağına dair güvence almıştır.⁶⁴² Mısır'ın BM'de temsilcisi Selahaddin Bey, Mısır'ın Kore meselesindeki politikasının “karışmama” olduğunu açıklamış ve bunun sebebi olarak da ülkesinin izlediği barışçı siyaseti göstermiştir.⁶⁴³

Türk Dışişleri, Kore meselesi karşısında Mısır'ın tarafsız tutumundan ve diğer Arap devletlerinin de tavır belirlememesinden son derece rahatsız olmuştur. Türkiye bu konuda duyduğu rahatsızlığı müttefiki İngiltere'nin Dışişleri Bakanı Bevin'e bizzat Köprülü aracılığı ile iletmiştir. Köprülü, görüşmede Mısır'ın BM'de Kore meselesi ile ilgili tepkisinin çok yetersiz olduğuna vurgu yapmıştır.⁶⁴⁴

Mısır'ın Kore meselesi karşısında izlediği siyasetten İngiltere de rahatsız olmuştur. Türkiye'nin Londra Büyükelçisi ile Başbakan Bevin arasında gerçekleşen görüşmede Bevin, Kore meselesinin Sovyetler Birliği uyduları kadar Mısır gibi Sovyetler Birliği ile sürekli temas halindeki ülkeler konusunda da dikkat olunması gerektiğini ortaya çıkardığını belirtmiş ve bu konuda Türkiye'yi uyarmıştır. İngiltere artık Mısır'ın uluslararası alanda izlediği “gerçekçi olmayan siyasetinde” Sovyetler Birliği'nin etkili olduğunu düşünmeye başlamıştır. Köprülü'de, Mısır konusunda İngiltere'nin kaygılarını paylaşmış ve son olayların Mısır'ın kontrol altında tutulması zor bir ülke olduğunu ortaya çıkardığına dikkat çekmiştir.⁶⁴⁵

Mısır'ın Kore meselesinde tarafsız bir siyaset izlemesine sadece Türkiye ve Batıdan eleştiriler gelmemiş; Mısır'da da özellikle Batı yanlısı politikacılar bu kararı eleştirmişlerdir. 1944'den 1948'e kadar Mısır'ın Ankara Büyükelçiliğini yapan Türkiye-Mısır ilişkilerinin gelişmesine ve Mısır'ın Batılı ülkelerle ilişkilerinin düzelmesine büyük

⁶⁴¹ Seale, P. (1986). *The Struggle for Syria: A Study of Post-war Arab Politics 1945-1958*. London: I. B. Tauris, 102.

⁶⁴² N.A., FO, 371/80368, İskenderiye Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 07 Temmuz 1950.

⁶⁴³ *Ayın Tarihi*, Sayı: 202, 28 Eylül 1950, 17.

⁶⁴⁴ N.A., FO, 371/87942, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Ankara Büyükelçiliği'ne, 9 Ağustos 1950.

⁶⁴⁵ N.A., FO, 371/80367, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Ankara Büyükelçiliği'ne, 22 Eylül 1950.

önem veren Muhammed Amin Fuad Bey hükümetin Kore meselesi konusunda BM’de izlediği tarafsız siyasete muhalif olduğunu açıklamıştır.⁶⁴⁶

İngiliz hükümetine göre Kore meselesi gibi önemli bir olay da Türkiye ve Mısır’ın farklı siyaset takip etmesinin temel nedeni Türkiye’nin Arap ülkelerinden farklı olarak Batı ile yoğun işbirliği içinde seküler bir devlet anlayışına sahip olmasıydı. Ayrıca Türkiye Arap ülkelere Batılıların gözleriyle bakıyor ve Türk devlet adamları Osmanlı Devleti’nin bölgedeki eski egemenliğini Araplara hissettirmek için uğraşıyorlardı.⁶⁴⁷

Kore Savaşı, Türkiye ve Mısır’ın Soğuk Savaş’a bakışındaki farklılığı ortaya koymuş ve Demokrat Parti’nin hedeflediği gibi Türkiye’nin NATO’ya giriş sürecini hızlandırmıştır. Türkiye’nin NATO’ya üyeliği Türkiye-Mısır ilişkilerinde önemli bir kırılmaya neden olmuştur.

2.5. Türkiye ve Mısır’ın NATO Politikaları

II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği’nden yöneltilen somut tehditler Türkiye’nin güvenlik kaygısını arttırmıştır. Türkiye, NATO 4 Nisan 1949’da kurulduğunda bu Batı ittifakına dahil olarak güvenlik kaygılarını gidermek istemiş ancak bunda başlangıçta başarılı olmamıştır. NATO’ya üye olmak isteyen Türkiye müttefiklerine Ortadoğu savunmasında önemli roller üstlenebileceğini göstererek ittifaka kabulünün önündeki engelleri kaldırmaya çalışmıştır.⁶⁴⁸

Bu dönemde İngiltere, Türkiye’nin NATO’ya girmesine en fazla muhalefet eden ülke olmuştur. Çünkü İngiltere, Türkiye’nin NATO dışında bir organizasyon ile Ortadoğu savunmasında aktif rol oynamasını istemiştir. Türkiye, İngiltere’nin NATO üyeliğine olan itirazını kaldırmak için yoğun çaba harcamıştır. Türkiye’nin Londra Büyükelçisi, İngiliz Dışişleri Bakanlığı Sekreteri ile 3 Mayıs 1950’de bu konuda önemli bir görüşme yapmıştır. Görüşmede Büyükelçi, Türkiye’nin NATO’nun Doğu Akdeniz ve Ortadoğu’yu kapsayacak şekilde genişlemesi konusundaki istediğini dile getirmiştir. Ayrıca görüşmede Türkiye’nin daha kapsamlı bir savunma sisteminin parçası olmasının, Arap devletleri ile daha iyi anlaşmalar yapmak konusundaki yeteneğini artıracığına işaret edilmiştir. Bunlara

⁶⁴⁶ Mohammed Amin Fuad Bey 6 Kasım 1944’den 17 Aralık 1948’e kadar Mısır’ın Ankara elçiliğini yapmıştır. Türkiye-Mısır ilişkilerinin gelişmesinde ayrıca elçiliklerin büyükelçiliğe dönüşmesinde büyük katısı olmuştur. Amin Fuad, Kral Faruk ile İngiltere ve Mısır siyaseti üzerine çok rahat bir şekilde konuşabilen bir isimdir. İngiltere’nin II. Dünya Savaşı esnasında Mısır siyasetine müdahalesini felaket olarak gören Amin Fuad, Mısır ile İngiltere arasında yeni bir anlaşma yapılmasının güçlü bir savunucusu olmuştur. Bu anlaşmanın Türkiye ile Mısır arasında bir anlaşmaya bağlanmasını savunmuştur. FO 371/101848, Türkiye Yabancı Misyon Şefleri Raporu 1947, 11 Haziran 1950.

⁶⁴⁷ N.A., FO, 371/80367, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 21 Ağustos 1950.

⁶⁴⁸ Kürkçüoğlu, a.g.e., 38.

ek olarak son günlerde Mısır ile Türkiye'nin birbirine oldukça yaklaştığını belirtmiş, Mısır'ın Türkiye ile bir çeşit pakt veya dostluk anlaşması yapmak istediği de gündeme gelmiştir. Aslında Türkiye, Mısır ile ilişkilerine dair olumlu sinyaller olarak yorumladığı bu gelişmeleri İngiltere üzerinde kullanmak istemiştir. İngiltere ile Mısır arasında yaşanan problemlerin farkında olan Türkiye, Mısır üzerindeki etkinliğini kullanarak İngiltere'yi Türkiye'nin NATO'ya katılımı konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Türkiye, İngiltere'ye NATO'ya üye olması durumunda Mısır ile ilişkileri gelişeceği ve bunun İngiltere'ye faydası olacağı tezini İngiltere nezdinde savunmaya başlamıştır.⁶⁴⁹ Türkiye'nin bu konudaki söylemi Batı kamuoyunda da destek görmüş; Türkiye'nin NATO'ya üye olmasının Ortadoğu'da önemli bir güvenlik problemine sebep olan İngiliz-Mısır anlaşmazlığının çözümüne önemli katkı sağlayacağını altı çizilmiştir.⁶⁵⁰

Aslında Menderes, iktidarının daha ilk günlerinde verdiği demeçlerde İngiltere tarafından ortaya atılan Ortadoğu ile ilgili pakt projelerine katılmak ve destek vermesi için ön koşulun Türkiye'nin NATO'ya alınması olduğunu söylemiştir.⁶⁵¹

Demokrat Parti iktidara geldikten kısa süre sonra patlak veren Kore meselesi Türkiye'nin NATO'ya katılım konusunda elini güçlendirmiştir. Çünkü Kore meselesi ile ABD çok güvendiği atom silahının Sovyetler Birliği'nin savaş çıkarmasına ve bölgesel çatışmalara engel olmadığını görmüştür. Türkiye, artık Batı savunması için daha önemli bir ülke haline gelmiştir. ABD Dışişleri Bakanı D. Acheson'ın 20 Eylül 1950'de Türk hükümetine verdiği notada Akdeniz istikrarının sağlanmasında Türkiye'nin önemli rol oynadığını ifade etmiş, Türkiye, Akdeniz savunmasıyla ilgili NATO çalışmalarına katılmaya davet etmesiyle birlikte Türkiye'nin NATO üyeliği ile ilgili süreçte yeni bir döneme girilmiştir. ABD'den gelen telkinler İngiltere'nin tutumunda değişmeye neden olmuştur. İngiliz Dışişleri Bakanı Morrison "Ortadoğu savunmasıyla olan ilgisi dolayısıyla, Birleşik Krallığın, bu bölgenin savunmasında Türkiye ile işbirliği yapmakta özel menfaati vardır" diyerek Türkiye'nin NATO üyeliğinin İngiltere'nin Ortadoğu'daki menfaatleri açısından önemine dikkat çekmiştir.⁶⁵²

İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin ile Köprülü arasında 5 Ağustos 1950'de Strasburg'da gerçekleşen görüşmede Köprülü, NATO üyeliği ile Türkiye'nin Ortadoğu'daki konumu Ortadoğu'nun istikrar ve güvenliğine katkı sağlayabileceğini ayrıca müttefiki İngiltere ve Fransa'ya bölgedeki problemlerini çözmede yardım edebileceğini belirtmiştir. Böylece

⁶⁴⁹ N.A., FO, 371/80367, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Ankara Büyükelçiliği'ne, 3 Mayıs 1950.

⁶⁵⁰ *Ayın Tarihi*, Sayı: 212, 28 Temmuz 1951, 44.

⁶⁵¹ Kurat, *a.g.m.*, 283.

⁶⁵² Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 42-44.

Türkiye, bölgede daha aktif bir politika izleyecek kendine ve müttefiklerine avantajlar sağlayabileceğine dikkat çekmiştir.⁶⁵³

Türkiye gibi Mısır da bu dönemde NATO'ya üye olmak istemiştir. Ancak İngiltere, Türkiye ve Mısır'ın NATO ile ilgili bağlantıları farklı olduğu gerekçesi ile buna karşı çıkmıştır. İngiltere'ye göre en önemli farklılık İngiltere ve ABD'nin Türkiye'den üs talebi yokken Mısır'da açık bir şekilde üs istekleri olmasıydı.⁶⁵⁴ İngiltere, Mısır'ın NATO'ya üye olması bir yana NATO ile Mısır arasında doğrudan bir bağlantı olmasına da karşı çıkmıştır. ABD stratejik bombardıman üssü olarak gördüğü Abu Sueir'i NATO üssü olarak kullanmak istediğini İngiltere'ye bildirmiş ancak İngiltere buna itiraz etmiştir.⁶⁵⁵

Mısır, NATO'ya üye olmak konusundaki istekli tutumunu Eylül 1950'den itibaren daha belirgin bir şekilde göstermeye başlamıştır. İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi'ne göre, Mısır hükümetinin NATO'ya katılmaktaki amacı ülkesindeki İngiliz üslerini İngiliz üssü olmaktan çıkarıp NATO üssü haline getirmektir. Mısır bunu bir isim değişikliği olarak görüyordu.⁶⁵⁶ Mısır'daki üslerin uluslararası bir organizasyonun parçası olması durumunda Mısır ile İngiltere arasındaki bu meselesin kendiliğinden çözüleceğini düşünüyorlardı.⁶⁵⁷

ABD ve İngiltere kısa süre içinde Mısır'ın NATO'ya dahil olmaması konusunda anlaşmışlar ve Mısır ile doğrudan NATO üyeliğinden ziyade, bölgedeki stratejik ortakları aracılığı ile temas halinde olmaları gerektiğine karar vermişlerdir. İngiltere ve ABD'nin Mısır'ın NATO üyeliği konusunda sergiledikleri isteksiz tutumda, Mısır'ın Kore meselesi esnasında izlediği siyaset ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerinden duyulan şüpheler etkili olmuştur. Zaten Sovyetler Birliği de Mısır'ın NATO üyeliğine şiddetle karşı çıkmıştır.⁶⁵⁸

Türkiye ve İngiltere, 1951 yılının ikinci yarısına gelindiğinde Türkiye'nin NATO'ya üye olması durumunda Ortadoğu'da alacağı yeni sorumluluklar konusunda anlaşmaya varmışlardır. İngiliz Dışişleri Bakanı, 18 Temmuz 1951'de Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada Türkiye'nin NATO üyeliği ile ilgili itirazlarını kaldırdıklarını belirtmiş ve Türkiye'nin Ortadoğu savunmasında kendi üzerine düşen görevi yerine getireceğini açıklamıştır.⁶⁵⁹ Türkiye, bölgedeki İngiliz menfaatlerini savunmak amacıyla yapılacak bir Ortadoğu paktında İngiltere'ye destek konusunda söz vermiş ve böylece onun itirazlarını

⁶⁵³ N.A., FO, 371/87942, Dışişleri Ofisi'nden Ankara'ya, 9 Ağustos 1950.

⁶⁵⁴ N.A., FO, 371/90160, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 30 Ekim 1950., N.A., FO, 371/90160, Mr. Stewart'tan, Savunma Bakanlığı'na, Kasım 1950.

⁶⁵⁵ N.A., FO, 371/90160, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 30 Kasım 1950.

⁶⁵⁶ N.A., FO, 371/90160, Mr. Stewart'tan, Savunma Bakanlığı'na, Kasım 1950.

⁶⁵⁷ N.A., FO, 371/90160, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 30 Ekim 1950.

⁶⁵⁸ N.A., FO, 371/90128, İskenderiye Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 26 Eylül 1951.

⁶⁵⁹ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 44.

geri çekmesini sağlamıştır.⁶⁶⁰ Bu gelişmelerin sonucunda Türkiye, 16-20 Eylül 1951 tarihinde Ottawa toplantısından sonra Yunanistan ile birlikte NATO'ya kabul edilmiştir.

Türkiye'yi jeopolitik konumu nedeniyle Güney Akdeniz'in "lideri" olarak gören Menderes, NATO üyeliği sonrasında bütün bölgede aktif dış dış politika takip etmeyi zorunluluk olarak görmeye başlamıştır. Türkiye, NATO üyeliği sonrası İngilizlere verilen taahhütler çerçevesinde Ortadoğu'da daha aktif bir politika izleyerek Atlantik'ten Pakistan'a kadar güvenlik zincirini tamamlamak için bölgede bir dizi ittifak anlaşmaları yapmak için Batılı ülkelerle çalışmaya başlamıştır.⁶⁶¹ NATO üyeliği ile birlikte Menderes'in Ortadoğu'da liderliğine soyunduğu yeni bir döneme girilmiştir.⁶⁶² Türkiye ve Mısır'ın menfaatlerinin kesişme noktası olan Doğu Akdeniz ve Ortadoğu güvenliği Türkiye'nin NATO'ya alınmasında etkili olmuştur. Ancak Türkiye'nin NATO'ya giriş sürecinde Ortadoğu savunması ile ilgili verdiği taahhütler Türkiye ile Mısır'ı karşı karşıya getirmiştir.

2.6. Türkiye'nin Ortadoğu'da Aktif Dış Politika Takip Etmesi ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi

2.6.1. İngiltere'nin Ortadoğu Komutanlığı Projesi ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi

İngiltere, II. Dünya Savaşı esnasında Süveyş'teki askeri üssün küresel menfaatleri açısından ne kadar önemli olduğunu görmüştü. Ancak II. Dünya Savaşı sonrası değişen uluslararası ortam İngiltere'yi Ortadoğu'daki bu üslerden çekilmeye zorlamaya başlamıştır. İngiltere özellikle Süveyş'teki üssünü en az tepki uyandıracak şekilde korumak istemiş, Ortadoğu Komutanlığı fikri bu ihtiyaçtan ortaya çıkmıştır.⁶⁶³

Bu dönemde İngiltere'nin Ortadoğu politikasının ana hedefi bölgedeki menfaatlerini korumak bunun için de Mısır, Irak, Ürdün, Kıbrıs, Libya, Yemen ve Filistin'de sahip olduğu üslerdeki askeri varlığını devam ettirmek olmuştur.⁶⁶⁴ İngiltere'nin bu yüzden Mısır ile 1956'da, Irak ile 1957'de ve Ürdün ile 1968'de sona erecek olan ikili

⁶⁶⁰ Karpat, *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk.*, 171-172.

⁶⁶¹ Bağcı, *a.g.e.*, 54.

⁶⁶² Armaoğlu, *Orta Doğu Komutanlığı'ndan...*, 209.

⁶⁶³ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 33.

⁶⁶⁴ İngiltere Dışişleri Bakanı, parlamentoda kendisine yöneltilen bir soru üzerine İngiltere'nin Mısır, Irak ve Ürdün ile ittifak anlaşması; Türkiye ile de karşılıklı yardım anlaşması olduğunu söyleyerek cevap vermiştir. N.A., FO, 371/91220, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Ankara Büyükelçiliği'ne, 21 Şubat 1951.

antlaşmaları yenilemek istemiştir.⁶⁶⁵ Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere Ortadoğu'daki işinin eskisine nazaran daha zor olduğunun farkındaydı. Bunun sebebi güçlenen Arap milliyetçiliğinin yanı sıra Ortadoğu ülkelerinin yaşadığı iç çalkantılardı. Bölgedeki siyasi istikrarsızlık ve İngiltere'nin ekonomik olarak zayıf olması ne Ortadoğu ülkelerinin ne de İngiltere'nin tek başına bölgeyi savunamayacağını ortaya çıkarmıştır.⁶⁶⁶ Bu yüzden kurulacak ittifak içinde Fransa ve ABD'nin yer alması önemliydi. Yapılacak bu çok taraflı anlaşmalar Arap kamuoyunda Batılı ülkelerle yapılacak anlaşmalara yönelik direnci azaltması hedeflenmiştir.⁶⁶⁷

İngiltere açısından Türkiye ve Mısır, İngiltere'nin Süveyş Kanalı'ndaki varlığı ve Ortadoğu'nun güvenliği için olmazsa olmaz ülkelerdi. Mısır stratejik konumu ile ön plan çıkarken Türkiye, bölgesel bir güç olarak önemli bir müttefikti. İngiliz Genelkurmayı'na göre Ortadoğu'ya yönelik bir Sovyetler Birliği saldırısına sadece Ürdün ve Türkiye direnebilirdi. Diğer Ortadoğu ülkelerine nazaran Türkiye siyasi ve ekonomik olarak daha iyi durumda olması nedeniyle büyük önem taşıyordu. Türkiye, aynı zamanda Batılı ülkelerin Ortadoğu devletleri ile yeniden ilişki kurmak veya mevcut ilişkileri muhafaza edip yeniden düzenlemek istediklerinde başvurabilecekleri en iyi siyasi güçtü. Ancak Türkiye, Ortadoğu Komutanlığı'na katılmayı, NATO'ya alındıktan sonra kabul edeceğini açıklamıştı. İngiltere ise Türkiye'nin Ortadoğu Komutanlığı'na katıldıktan sonra NATO'ya kabul edilmesini istiyordu. Fakat bu konuda Türkiye ile pazarlık yapabilecek zamanı yoktu. Mısır, 1936 Mısır-İngiliz Antlaşması'nı her an iptal edebilirdi. Öte yandan İngiltere ve Fransa'nın Araplar ile geçmişlerinin pekiyi olmaması nedeniyle onlara yapacakları ittifak çağrısında Türkiye'ye ihtiyaçları vardı. İngiltere ve Fransa, Müslüman bir ülkenin ittifaka katılması ile en azından görünürde Ortadoğu Komutanlığı projesinin tamamen Batı damgası taşınmasını önlemeyi hedeflemişlerdir.⁶⁶⁸

İngiltere, Mısır'ın Ortadoğu petrolleri ve ulaşım açısından hayati öneme sahip olduğunu ve muhtemel bir saldırıda Sovyetler Birliği'nin burayı Ortadoğu petrollerine ulaşmak için sıçrama tahtası olarak kullanacağını düşünüyordu. İngiliz genelkurmayı da

⁶⁶⁵ Bu antlaşmalar İngiltere'ye, barış döneminde bu ülkelerde hafif askeri birlikler bulundurma, savaş zamanında ise bu ülkelerdeki askeri kapasitesini artırma imkânı sağlıyordu. Yeşilbursa. Dünden Bugüne..., 77-78.

⁶⁶⁶ B.C.A.: 11 Kasım 1952, fon kodu: 30..1.0., yer no:102.637..9.

⁶⁶⁷ Yeşilbursa. *İngiltere ve Amerika'nın...*, 9.

⁶⁶⁸ Kürkçüoğlu, a.g.e., 34. Daha Fazla Bilgi İçin Bkz.: Yeşilbursa, B.K. (2002). İngiltere'nin Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye'nin NATO'ya Girişi (1950-1953). *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 2002.

Sovyetler Birliği'nin Afrika kıyılarına ulaşmasını engellemek için Mısır'ın hala en uygun ana üs yeri olduğunu hükümetine rapor etmiştir.⁶⁶⁹

İngiltere'nin Ortadoğu'daki menfaatlerini korumak için elinde tutmak istediği Süveyş Kanalı ve buradaki üsleri hem Ortadoğu'nun güvenliği hem de uluslararası taşımacılık açısından büyük önem taşıyordu. Ayrıca bu bölgenin Sovyetler Birliği'nden gelecek tehlikeye karşı savunulması açısından Türkiye büyük öneme sahipti. İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda 21 Ocak 1952'de yapılan toplantıda, Türkiye'nin Ortadoğu'nun ilk savunma noktası olduğu dikkat çekilmiştir. Modern savaşlarda Süveyş Kanalı'nın korunmasının 1250 kilometre kuzey doğudan başladığı, Süveyş Kanalı ve buradaki üssün korunması için bölgede uluslararası ittifaklara ihtiyaç duyulduğunun altı çizilmiştir.⁶⁷⁰ Bu yüzden bölge savunmasıyla ilgili olarak İngiltere'nin amacı; Ortadoğu savunmasını sağlayacak yetenekli bir savunma paketi kurmak, ABD'nin bölgenin savunmasına yardımcı olmasını sağlamak ve bu komutanlık altında İngiliz-Mısır anlaşmazlığını çözmektir.⁶⁷¹

Türkiye de İngiltere'nin bu amaçlarını gerçekleştirmesinde hayati önem taşıyordu. Bu yüzden İngiltere, Türkiye'nin NATO üyeliğine olan itirazını geri çekmiştir. Türkiye'de NATO'ya üyeliğine davet edilince güvenliğini sağlamlaştırmanın da verdiği rahatlıkla müttefiklerine verdiği taahhütler çerçevesinde Ortadoğu'da daha aktif bir dış politika takip etmek için harekete geçmiştir.⁶⁷² Köprülü, 20 Temmuz 1951 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada Türkiye'nin NATO'ya kabulünden sonra Ortadoğu'nun güvenliği için yapılacak çalışmalara katılacağını açıklamıştır.⁶⁷³ İngiltere'de artık diğer müttefikler ile birlikte Türkiye'nin Ortadoğu güvenliğinde hayati rol oynadığını kabul etmeye ve onun NATO'nun dışında kalmasının Batı savunmasında ciddi eksikliklere neden olacağını düşünmeye başlamıştır. Bu yüzden Türkiye'nin NATO'ya girdikten sonra Ortadoğu Komutanlığı'na katılacağına dair verdiği teminata güvenerek Türkiye'nin NATO üyeliğine itirazını kaldırmıştır. İngiltere, Türkiye'nin NATO'ya katılımından sonra kurulacak Ortadoğu Komutanlığı'nı NATO'ya bağlamayı planlamıştır. ABD'de bu planı desteklemiş ve İngiltere bu yüzden Türkiye'yi hem NATO'ya katılmaya hem de Ortadoğu Komutanlığı'nı kurmaya davet etme kararı almıştır. İngiltere Türkiye'den sonra Mısır'ı da Ortadoğu Komutanlığı konusunda bilgilendirmeye ve onu kurulacak pakta davet etmeye

⁶⁶⁹ N.A., FO, 371/91219, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 4 Ocak 1951.

⁶⁷⁰ N.A., FO, 371/98278, Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 21 Ocak 1952.

⁶⁷¹ N.A., FO, 371/91223, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Amman Büyükelçiliği'ne, 28 Eylül 1951.

⁶⁷² Sander, O. (1989). *Siyasi Tarih: Birinci Dünya Savaşı'nın Sonundan 1980'e Kadar*. Ankara: İmge Kitabevi, 123.

⁶⁷³ *Ayın Tarihi*, Sayı: 212. Temmuz 1951, 73.

karar vermiştir. Bu pakt ile hem Ortadoğu'nun güvenliğini sağlaması hem de Ortadoğu boyunca komünist sızmaları engellemesi hedeflenmiştir.⁶⁷⁴

NATO'nun 16-20 Eylül 1951 tarihinde Ottawa toplantısında, Yunanistan ve Türkiye üyeliğe davet edilmiş; 20 Eylül 1951'de de İngiltere Dışişleri Bakanı Morrison Türkiye'yi Ortadoğu Komutanlığı'nın kurulmasında İngiltere, Fransa ve ABD ile birlikte çalışmaya davet etmiştir. Morrison'un, Ortadoğu Komutanlığı'nın kurulması için Türkiye'ye yaptığı çağrıda komutanlık ile ilgili önerinin en kısa zamanda Mısır'a takdim edileceği belirtilmiştir.⁶⁷⁵

Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesinden sonra Ortadoğu Komutanlığı'nın oluşturulmasında Türkiye ile İngiltere tam işbirliği halinde olmuşlardır. Bu işbirliği sağlandıktan sonraki aşama Mısır'a Türkiye'nin desteği ile komutanlığın sağlayacağı faydanın anlatılması olmuştur. Türkiye ve Mısır'ın katılımı güvence altına alındıktan sonra diğer Ortadoğu devletleri ve İsrail'in öneri hakkında bilgilendirilmesi ve komutanlığa davet edilmesi düşünülmüştür.⁶⁷⁶ İngiltere'nin temel amacı, Ortadoğu'da kendisi için statükonun devamı anlamına gelen ikili anlaşmaları bölgesel ittifaklar altında yapılacak anlaşmalar ile yenileyerek tek çatı altında toplamaktır. Plana göre, Kahire merkezli bir Ortadoğu Komutanlığı kurulacak ve bu karargâh Ortadoğu Genel Kurmay Başkanları kurulunca yönetilecekti.⁶⁷⁷

İngiltere, Ortadoğu Komutanlığı ile bölgedeki varlığını korumaya çalışırken Mısır, İngiltere'ye Süveyş üssünü veren 1936 Mısır-İngiliz Antlaşması'nı sonlandırmanın yolunu aramaya başlamıştı.⁶⁷⁸ Çünkü II. Dünya Savaşı esnasında güçlenen Arap milliyetçileri, Ortadoğu'da iktidarlara Batılı ülkelerle yaptıkları ve onlara üs veren antlaşmaların iptal etmesi için baskı yapıyordu.⁶⁷⁹ ABD, İngiltere, Fransa'nın bu yüzden Ortadoğu Komutanlığı projesine büyük önem vermiştir. Ancak bu projenin hayata geçmesi için Türkiye ve Mısır hayati önem taşıyordu. Özellikle Mısır, İngiltere ve müttefikleri açısından stratejik önem taşıyan Süveyş üssünü barındırmasının yanında merkezi Kahire'de olan Arap Birliği üzerinde oldukça etkili bir ülkeydi. Batılı ülkeler Mısır'ın Ortadoğu Komutanlığı'na katılım konusunda ikna edilirse hem Süveyş üssü hem de diğer Arap

⁶⁷⁴ N.A., FO, 424/291, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Ankara Büyükelçiliği'ne, 20 Eylül 1951.

⁶⁷⁵ Sever, A. (1997). *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu, 1945-1958*. İstanbul:Boyut Kitapları, 87.

⁶⁷⁶ N.A., FO, 371/91223, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Amman Büyükelçiliği'ne, 28 Eylül 1951.

⁶⁷⁷ McGhee, a.g.e., 200.

⁶⁷⁸ Kürkçüoğlu, a.g.e., 32-35.

⁶⁷⁹ Yeşilbursa. Dünden Bugüne..., 77-78.

lkelerindeki üslerin geleceğinin güven altına alınabileceğini düşünüyorlardı.⁶⁸⁰ Türkiye’de bu konuda Batılı mtfevikleri ile aynı düşünceyi paylaşıyordu. Menderes ve Köprülü’nün 8 Ekim 1951’de İngiltere’de Başbakan Churchill ve Dışışleri Bakanı Eden ile yaptığı görüşmede kurulacak komutanlığın Arap devletlerinin desteğinin almasının önemli olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁸¹

İngiltere, Ortadoğu Komutanlığı projesinin Mısır tarafından reddedilmeyeceğini düşünmüştür. Çünkü Mısır’ın Ortadoğu Komutanlığı’na katılmasıyla Mısır’daki İngiliz sleri komutanlığa bağlı mtfevik üsleri haline gelecek ve Mısır buna itiraz etmeyecekti.⁶⁸² stelik Mısır İçişleri Bakanı Fuat Serageddin ile İngiltere’nin Kahire Büyükelçisi arasında Temmuz 1950’de gerçekleşen görüşme de Mısır’ın, Batılı ülkelerin savunmasında ileri bir karakol rolü üstlenmeyi kabul etmeyeceğini ancak Türkiye’yi de içine alacak olan Ortadoğu savunması ile ilgili geniş katılımlı bir pakt projesine, Mısır’ın savunmasına yardımcı olacaksa itiraz etmeyeceklerini belirtmişti.⁶⁸³ ABD Dışışleri Bakanlığı’ndan Mc. Ghee’de şubat 1951’de önce İstanbul, ardından Kahire’ye yaptığı ziyarette bölgede Türkiye ve Ortadoğu ülkelerini kapsayacak bir ortak güvenlik paktına Mısır’ın da destek vereceğini yönelik kanaatini hükümeti ile paylaşmıştı.⁶⁸⁴ Hatta ABD’liler Mısır’a önerdikleri ittifak anlaşmasına Arap Devletlerinin hemen katılacağını düşünerek “Me too” “Bende” ismini takmışlardı. Arapların ittifaka hemen dahil olacağı yönündeki inanç çok güçlüydü.⁶⁸⁵

Ancak bu görüşmelerden Ortadoğu Komutanlığı teklifi yapılıncaya kadar ki sürede meydana gelen gelişmeler Mısır’ı Batılı ülkelerle ittifak yapmaktan her geçen gün biraz daha uzaklaştırmıştır. Araplar Ortadoğu’da kurulacak bir ittifak sistemine Batı kaynaklı olduğu için karşı çıkmaya başlamışlardır. Türkiye’nin böyle ittifak sistemine dahil olması ise Arapların tepkisini daha da artırmıştı. Çünkü Araplar artık Batılıların Türkiye’yi bölge üzerindeki emelleri için örtü olarak kullandığını düşünüyordu. Bu konudaki görüşünü en açık bir şekilde ifade eden ise Mısır Dışışleri Bakanı Selahaddin Paşa’ydı. Selahaddin Paşa kendisine Türkiye ve Mısır arasında bir savunma paktı yapmaya razı olup olmadığı sorulduğunda “Evet, ancak Türklerin kendi adlarına hareket ettiklerinden emin olmak

⁶⁸⁰ Kürkçüoğlu, a.g.e., 32-35.

⁶⁸¹ *Ayın Tarihi*, sayı: 227. 08 Ekim 1952, 73.

⁶⁸² Hurewitz, J.C. (1980). *Orta Doğu Siyaseti: Askeri Boyutlar*. (ev: Nusret zseluk). Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 83.

⁶⁸³ N.A., FO, 407/229, Kahire Büyükelçiliği’nden, Dışışleri Bakanlığı’na, 1 Temmuz 1950.

⁶⁸⁴ N.A., FO, 371/91220, Washington Büyükelçiliği’nden, Dışışleri Bakanlığı’na, 27 şubat 1951.

⁶⁸⁵ Heykel, M. H. (1974). *Kahire Dosyası*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 18.

lazım” diye cevap vermişti.⁶⁸⁶ Bu demecin ardından İngiltere Ortadoğu Komutanlığı’nın anahtar ülkesi olarak gördüğü Türkiye ve Mısır’dan, Türkiye’nin işbirliği yapacağına inanırken Mısır konusunda kaygılanmaya başlamıştır. Kral Faruk, Mısır’ın kurulacak olan ittifaka katılımı ile ilgili bazı özel isteklerde bulunmuş, ancak bu istekler İngiltere tarafından kabul edilmemiştir. İngiliz hükümeti, bu yüzden Türkiye ile görüşerek Mısır’a öneriyi sunmadan önce Kral Faruk ile önerinin kapsamı konusunda başka bir görüşme yapmama kararı almıştır.⁶⁸⁷

Türkiye ise Ortadoğu Komutanlığı’nın kurulması ile ilgili teklif yapılmadan önce Mısır’ın katılımı konusunda pek iyimser değildi. İngiltere’nin Ankara Büyükelçisi ile Köprülü, Mısır’a Ortadoğu Komutanlığı ile ilgili teklif yapılmadan kısa süre önce 20 Eylül 1951 akşamı Mısır’a yapılacak teklifi konuşmuştur. Köprülü, bu görüşmede öneri sonrası Mısır’ın 1936 İngiltere-Mısır Antlaşması konusunda nasıl bir tutum içinde olacağını anlamaya çalışmıştır. İngiliz Büyükelçi anlaşma ile ilgili bir problem olmadığı görüşünü dile getirmiştir. Ancak Köprülü, Milletler Arası Parlamentolar Birliği 40. Toplantısında⁶⁸⁸ için Mısır’ı temsilen katılan Mısır Ayan Meclisi Genel Sekreteri İbrahim Abdülvehap Bey’in yaptığı konuşmada aşırı Batı karşıtı söyleminden dolayı kaygılıydı. Köprülü, son zamanlarda Mısır’da İngiliz karşıtlığının çok güçlendiğine dikkat çekmiş, Mısırlıların Türkiye’nin Süveyş Kanalı meselesinin çözümü konusunda BM’de İngiltere’ye verdiği destekten dolayı Türkiye’ye karşı tepki duyduklarının altını çizmiştir. Tüm bunlara rağmen Köprülü, Mısırlılarla ittifak meselesini konuşmak için uygun zamanın geldiğini⁶⁸⁹ böyle bir ittifakın acil çözüm bekleyen İngiliz-Mısır anlaşmazlığının çözülmesine katkı sunacağı düşünüyordu. Türkiye, bunun yanında bu soruna çok taraflı bir anlaşma temelinde kısa süre içinde çözülmeyeceğinin farkındaydı.⁶⁹⁰

Ortadoğu Komutanlığı ile ilgili resmi teklif yapılmadan Mısır’dan tepkiler de gelmeye başlamıştır. Mısır basınında Eylül ayı boyunca komutanlık tasarısı hakkında şiddetli olmamakla birlikte düşmanca haberler yapılmıştır. Mısır basını Ortadoğu Komutanlığı ile İngiliz işgalinin yerini uluslararası bir işgal alacağını iddia etmiş ve bundan dolayı böyle bir teklifin kabul edilmesine karşı çıkmıştır. Üstelik 1936 İngiltere-

⁶⁸⁶ Erkin, F. C., (1992). *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar, Washington Büyükelçiliği*, C.II. K.II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 341.

⁶⁸⁷ N.A., FO, 371/90179, İngiltere Dışişleri Bakanlığı’ndan, İskenderiye Konsolosu’na, 20 Eylül 1951.

⁶⁸⁸ *Ayın Tarihi*, sayı: 213. 22 Ağustos 1951, 33.Milletlerarası Parlamentolar Birliği 40. Toplantısı, Mısır’ın da katılımı ile 31 Ağustos 1951’de İstanbul’da Şale Köşkünde yapılmıştır. Toplantıya Mısır’ı temsilen Mısır Ayan Meclisi Genel Sekreteri İbrahim Abdülvehap Bey katılmıştır.

⁶⁸⁹ N.A., FO, 371/90179, İstanbul Konsolosu’ndan, Dışişleri Bakanlığı’na, 20 Eylül 1951.

⁶⁹⁰ N.A., FO, 371/90179, İngiltere Dışişleri Bakanlığı’ndan, Washington Büyükelçiliği’ne, 21 Eylül 1951.

Mısır Antlaşması'nın Mısır'ı sadece kendi topraklarına yönelik bir saldırı olması durumunda savaşa sokarken yapılması planlanan uluslararası paktın Uzak Doğu'da gerçekleşecek bir savaşa dahi Mısır'ı sürükleyeceğine yönelik eleştiriler yapılmıştır. Dahası Mısır'ın son BM Güvenlik Konseyi'nde kendisine yönelik karar alan devletler ile işbirliği yapmayacağı özellikle Arapların, İsrail ile hiçbir işbirliği yapmasının mümkün olmadığına yine aynı şekilde Fransa'nın Kuzey Afrika'da emperyalist politikasını sürdürürken Mısır'ın ve Arapların bu ülkeler ile işbirliği yapmasının mümkün olmadığı da dikkat çekilmiştir. Mısır basınındaki genel kanaat böyle bir öneri yapılırsa reddedilmesi yönünde olmuştur. Mısır basınının teklif yapılmadan önceki sloganı “Süveyş tamamen tahliye olmadan hiçbir askeri işbirliği yapılmayacaktır” şeklinde özetlenebilirdi.⁶⁹¹

İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi ise Mısır'ın Ortadoğu Komutanlığı hakkında şantaj yaptığını düşünüyordu. Ancak Mısır'ın bu şartlarda öneriyi reddetme ihtimali yüksekti. İngiltere Mısır'a teklif yapılmadan önce Türkiye ile sürekli temas halinde olmalı ancak bu süreçte Türkiye'nin Mısır'ın teklifi reddetme ihtimali hakkındaki çekincelerinin etkisi altında kalmamalıydı. Çünkü Mısır basınında son zamanlarda Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'nde Süveyş konusunda İngiltere'ye verdiği destek nedeniyle Türkiye'ye yönelik saldırıların artmıştı. Bu yüzden Türkiye'nin Mısır konusundaki kaygıları oldukça artmıştı.⁶⁹²

İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi, Menderes ve Köprülü ile Mısır'a sunulacak tekliften önce 28 Eylül 1951'de önemli bir görüşme yapmıştır. Burada Türk tarafı 1936 İngiltere-Mısır Anlaşması'nın tek taraflı olarak kaldırılması gibi geri dönülmez, bir adım atılmaması için Mısır'ı ikna etmeye çalıştıklarını ayrıca Türkiye'nin Kahire Büyükelçisine İngiltere ile bu konuda paralel bir politika izlenmesi konusunda açık bir talimat gönderdiklerini söylemiştir. Tüm olumsuzluklara rağmen, Menderes ve Köprülü, Mısır konusunda iyimserliklerini korumakta olduklarını belirtmişlerdi. Menderes, Mısır'ın sunulacak komutanlık teklifini reddetmesi durumunda bile 3-4 ay içinde Mısır ile yakın işbirliği konusunda tatmin edici bir sonuca ulaşılacağını düşünmekteydi.⁶⁹³

İngiltere Dışişleri ise Mısır'a öneri götürmek konusunda, Mısır hükümetinin 1936 İngiltere-Mısır Anlaşması'nı yürürlükten kaldırma ihtimali nedeniyle kaygılıydı.⁶⁹⁴ Tüm bu kaygılara rağmen İngiltere Mısır ile anlaşma yapmak için çalışmalara devam etmiştir. İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi, Salah el Din Paşa'ya 1939 İngiliz-Türk Antlaşmasını

⁶⁹¹ N.A., FO, 371/90179, İskenderiye Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 19 Eylül 1951.

⁶⁹² N.A., FO, 371/90179, İskenderiye Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 18 Eylül 1951.

⁶⁹³ N.A., FO, 371/90179, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 28 Eylül 1951.

⁶⁹⁴ N.A., FO, 371/90179, İskenderiye Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 21 Eylül 1951.

benzeri bir anlaşma dahi teklif etmiştir.⁶⁹⁵ Bunun yanında İngiltere ve ABD komutanlık teklifi Mısır'a yapılmadan Türkiye ve Mısır'ın bir güvenlik anlaşması yapmasını istemişlerdi. Kral Faruk'a, Menderes tarafından bu konuda bir teklif götürülmesine ve olumlu tepki alınırca İngiltere, ABD ve Fransa Büyükelçilerinin desteği ile hemen bir anlaşma yapılması ve ardından da Ortadoğu Komutanlığı hakkındaki teklifin Mısır'a sunulması planlanmıştır. Ancak Mısır kamuoyunu Ortadoğu Komutanlığı konusundaki ön yargılar nedeniyle tüm bu süreçte açıklama yapılmamasına karar verilmiştir.⁶⁹⁶

İngiltere, Mısır'a kuvvetli bir şekilde yeniden yerleşmek için bu komutanlığa büyük önem vermiş, bu yüzden Mısır'a Ortadoğu Komutanlığı'na katılma teklifini tüm tereddütlere rağmen götürme kararı almıştır. Ancak zaman geçtikçe İngiltere'de Mısır'ın 1936 İngiltere-Mısır Antlaşması'na son vereceğine dair endişe artmıştır. İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi de, Mısır için Ortadoğu Komutanlığı'nın hiçbir şey ifade etmeyeceğini hazırladığı raporla hükümetine iletmiştir. Rapora göre İngiliz askerleri Süveyş Kanal üssünü boşaltana kadar Mısır'ın İngiltere ile işbirliğine yanaşmayacaktı. Bu yüzden Ortadoğu Komutanlığı ile ilgili yapılacak teklif, Mısır hükümeti tarafından hemen reddedilecekti. Çünkü Mısır'a yapılacak teklif İngiliz askerlerinin Mısır'ı terk etmelerini sağlamadığı gibi, Mısır hükümetine ekstra sorumluluklar da yüklemekteydi.⁶⁹⁷

İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi'nin uyarılarına rağmen İngiltere, Fransa, ABD ve Türkiye, Süveyş Kanal bölgesindeki İngiliz üsleri ve Ortadoğu savunması ile ilgili sorunları çözmek için Ortadoğu Komutanlığı'nın kurulması konusunda aralarında tam bir mutabakata varmışlardır.⁶⁹⁸ Mısır'a sunulacak teklifte Türkiye ve Mısır'ın kurucu eşit üye olarak özel bir pozisyonun olmasına karar verilmiştir.⁶⁹⁹ İngiltere, Ortadoğu Komutanlığı içinde Mısır'ın ana karargâh ve üs olmasını, kurulacak komutanlığın Mısır'daki İngiliz üsleri ile yer değiştirmesini ve 1936 İngiltere-Mısır Antlaşması son bulmasını planlamıştır. Mısır'daki Ortadoğu Komutanlığı ile müttefik kuvvetler üssü haline gelecekti. İngiltere, Mısır'ı ittifaka ikna etmek için diğer Ortadoğu müttefiklerden ayrıcalıklı bir statü tanıyarak Kahire'de kurulacak Müttefik Yüksek Komutanlığı'nda tam üyelik vermeyi planlamıştır. Ancak İngiltere, Mısır'a tanınan ayrıcalıkların, Türkiye hariç diğer Ortadoğu ülkelerinden de itirazlar geleceğini düşünüyordu. Bu durum Arap devletlerinde, Mısır'a karşı kıskançlık doğuracağı gibi İsrail'de buna itiraz edebilir hatta komutanlığa katılmayı reddetmesine bile

⁶⁹⁵ N.A., FO, 371/90179, İskenderiye Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 20 Eylül 1951.

⁶⁹⁶ N.A., FO, 371/90179, Washington Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 08 Eylül 1951.

⁶⁹⁷ Yeşilbursa. Dünden Bugüne..., 90-91.

⁶⁹⁸ N.A., FO, 371/91224, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Bağdat Büyükelçiliği'ne, 13 Ekim 1951.

⁶⁹⁹ N.A., FO, 371/90179, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Washington Büyükelçiliği'ne, 01 Ekim 1951.

sebept olabilir. İngiltere, tüm bu kaygılara rağmen Mısır'a böyle bir ödün vermeden onun komutanlığa katılımını sağlamanın imkânsız olduğunun da farkındaydı. Mısır'a sunulan tüm ayrıcalıklara rağmen Ortadoğu Komutanlığı teklifini reddetse bile komutanlığını kurulması için çalışmalara devam edilmeliydi. Tabi Mısır'ın katılmaması planda değişikliklere sebep olacak İngiliz üslerinin Mısır'da kalmasının başka bir yolu bulunması gerekecekti.⁷⁰⁰

2.6.1.1. Mısır'a Ortadoğu Komutanlığı Teklifinin Götürülmesi

Hazırlıklar tamamlandıktan sonra 13 Ekim 1951'de ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin Kahire Büyükelçileri, Mısır'ı Ortadoğu Komutanlığı'na kurucu üye olarak davet etmişlerdir.⁷⁰¹ Dört ülkenin büyükelçileri tarafından Mısır'a toplam 10 maddeden oluşan ve dört maddelik bir teknik eki olan bir nota verilmiştir. Notada Ortadoğu Komutanlığı'nın kurulma amacının bölgenin savunması olduğunu, ayrıca komutanlığa dahil olan diğer devletler gibi Mısır'ında bu komutanlığa üs vereceği değinilmiştir. Teknik ekin dördüncü maddesine göre, Süveyş Kanal üssü resmen Mısır'a verilecek ancak burası Müttefik Karargâhı olacaktı.⁷⁰²

Türk dışişlerinden Mısır'a Ortadoğu Komutanlığı'na katılma teklifinin yapılmasının ardından yapılan açıklamada; 13 Ekim 1951 tarihinde İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi tarafından Mısır hükümetinin tam eşitlik şartları ile ortak olacağı Ortadoğu Komutanlığı'nın kurulması için teklifte bulunulduğu bu komutanlığın kuruluş amacının Türkiye ve Mısır'ı birinci dereceden ilgilendiren Ortadoğu savunmasının sağlanması olduğu belirtilmiştir. Açıklamada, Mısır'a yapılan teklifin ayrıca İngiltere ile Mısır arasında süre gelen Süveyş Kanal üssü ile ilgili anlaşmazlığı hem Mısır hem de özgür dünyanın menfaatleri çerçevesinde çözme imkânı sağladığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca İngiltere'nin, Mısır'a komutanlıkla ilgili resmi teklifi yapmasının ardından Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi'nin, Mısır Dışleri Bakanlığı'na giderek yapılan teklifin kabulü için dostça tavsiyede bulunulduğunda bahsedilmiştir.⁷⁰³

Ancak İngiltere öncülüğünde Mısır'a yapılan teklif Mısır tarafından kabul edilmemiştir. Çünkü İngiltere ve Mısır, Süveyş Kanalı ve çevresinin savunulması için İngiliz kuvvetlerinin burada bulunması meselesinde birbirlerinden farklı düşünüyorlardı.

⁷⁰⁰ N.A., FO, 371/91223, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Amman Büyükelçiliği'ne, 28 Eylül 1951.

⁷⁰¹ Yeşilbursa. Düünden Bugüne..., 90-91.

⁷⁰² Armaoğlu, *Orta Doğu Komutanlığı'ndan...*, 194-195.

⁷⁰³ N.A., FO, 371/91226, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 17 Ekim 1951.

Mısır, Süveyş Kanalı'ndaki İngiliz askeri varlığı hakkında kesin ve geniş kapsamlı çözüm talebinde bulunuyordu. İngiltere ise her halükarda Mısır'da kalmanın yolunu arıyordu. Tüm bu farklılıklara rağmen İngiltere, Fransa ve ABD hükümetleri Mısır'ın yaptıkları teklifi çok ciddi bir şekilde değerlendirmesini bekliyorlardı.⁷⁰⁴

Zaten İngiltere, Fransa, ABD ve Türkiye, Mısır'a Ortadoğu Komutanlığı'na katılma teklifi götürdüklerinde Mısır'da Nasah Paşa hükümeti 1936 İngiltere-Mısır Antlaşması'nı feshetmek üzereydi. Üstelik Mısır genelinde İngiltere'ye karşı kitlesel gösteriler artmıştı.⁷⁰⁵ Arap milliyetçiliği etrafında toplanan Mısırlılar, İngiltere'ye Süveyş Kanal üssünü veren 1936 İngiltere-Mısır Antlaşması'nı ortadan kaldırmak İngilizleri Mısır'dan atmak için planlar yapıyorlardı. Çünkü Araplara göre İngiltere'nin Mısır'daki varlığı Arapların gelişimini engelleyen başlıca faktörlerden biriydi.⁷⁰⁶ Mısır daha teklif kendisine ulaşmadan 1936 İngiltere-Mısır Antlaşması'nı ve 1899 tarihli Sudan Kondominyum Anlaşması'nı 8 Ekim 1950'de tek taraflı olarak fesih edeceğini duyurmuştur.⁷⁰⁷ Böyle bir ortamda sunulan teklif kabul görmemiş Mısırlı politikacılar bu teklifi Mısır'ın sonunu hazırlayacak bir "zehir" olarak nitelendirmişlerdir.⁷⁰⁸

Başbakan Nasah Paşa 15 Ekim 1951'de Mısır Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada 1936 İngiltere-Mısır Antlaşmasını kastederek; "1936 yılında bu anlaşmayı Mısır namına ben imzaladım. Bugün de yine Mısır namına onu ben fesih ediyorum" anlaşmayı fesih etmiş ve Mısır'daki İngiliz menfaatlerine ağır bir darbe indirmiştir.⁷⁰⁹ Nasah Paşa'nın başında bulunduğu hükümet ve Vaft Partisi 13 Ekim 1951'de öneriyi reddederek sadece işgalci güçlerle köprüleri yıkmamış aynı zamanda NATO ile olan bütün bağları da koparmıştır.⁷¹⁰

Mısır artık tek taraflı olarak 1936 İngiltere-Mısır Antlaşması ve İngiltere ve Mısır ardından imzalanan ve iki ülkenin Sudan üzerinde ortak yönetimini öngören 1899 Sudan Anlaşması'nı fesih ederek Ortadoğu Komutanlığı fikrine ağır bir darbe vurmuştur.⁷¹¹ Mısır hükümeti 17 Ekim 1951'de yayınladığı deklarasyonla bu teklifin emperyalist bir amaç taşıdığını ve İngiltere'nin Mısır'daki askerlerini çekmeden hiçbir ittifak teklifinin kabul edilemeyeceğini tekrar açıklamıştır. Mısır bu kararı ile açık bir şekilde Süveyş Kanalı'nın

⁷⁰⁴ N.A., FO, 407/230, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 13 Ekim 1951.

⁷⁰⁵ Gürün, *Dış ilişkiler...*, 348.

⁷⁰⁶ Abdülnasır, *Mısır İhtilalinin İçyüzü*, 20.

⁷⁰⁷ N.A., FO, 407/230, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 13 Ekim 1951.

⁷⁰⁸ Alterman, J. B. (2002). *Egypt and American Foreign Assistance, 1952-1956*. New York: Palgrave, 7.

⁷⁰⁹ Abu el-Feth, *a.g.e.*, 16.

⁷¹⁰ Abdülmelik, E. (1968). *Egypt Military Society*. (Çev: Charles Lam Markmann). New York: Random House, 30-31.

⁷¹¹ Alterman, *a.g.e.*, 7.

enternasyonalize edilmesine karşı çıkmıştır.⁷¹² Bu kararın ardından Mısır Kralı Faruk, Mısır ve Sudan Kralı unvanını kullanmaya başlamıştır. Mısır'ın aldığı kararlar Arap dünyasında sevinçle karşılanmıştır.⁷¹³

Mısır Dışişleri Bakanı Selâhaddin Paşa 17 Ekim 1951'de İngiltere, ABD, Fransa ve Türkiye'nin Kahire Büyükelçilerine birer nota vererek teklifi reddetme gerekçelerini açıklamıştır. Notada İngiliz kuvvetlerinin Mısır ve Sudan'daki varlığı sürdürükçe Mısır'ın ittifak ve İngiliz-Mısır anlaşmazlığı konusundaki tüm teklifleri reddedeceği tekrarlanmıştır.⁷¹⁴ Mısır'ın Ankara Büyükelçisi Mehmet Emin Fuad' da 27 Ekim 1951'de Türk basınına, Mısır'ın 1936 İngiltere-Mısır Antlaşması'nı ve Ortadoğu Komutanlığı hakkındaki teklifi reddetmesinin sebepleri hakkında uzun bir basın toplantısı ile açıklamıştır. Amin Fuad yapılan teklifi reddetme sebebi olarak İngiltere'nin Mısır'ın egemenlik haklarını tanımaması göstermiştir.⁷¹⁵ Mısır Dışişleri Bakanı Selâhaddin Paşa'da, BM'de yaptığı konuşmada İngiltere'yi “bazı devletleri yanına alarak emperyalizmin modası geçmiş başka bir kuklasını başka bir renk ve kisveye bürüyerek satmak Mısır'a satmak” istediğini belirtmiştir.⁷¹⁶

Mısır hükümetinin bu kararı Arap dünyasında büyük destek görmüştür. Batılı Devletler ise bu ittifakı Mısır hükümetine teklif etmekle hata yaptıklarını ancak bu ret cevabından sonra anlamışlardır.⁷¹⁷ Mısır İngiltere'den kurtulmaya çalışırken içinde Türkiye'nin de bulunduğu uluslararası bir güce topraklarını açması Arap milliyetçileri tarafından kabul edilmemiştir.⁷¹⁸ Mısırlılar artık hangi ad ve şekilde olursa olsun ülkelerin yabancı bir kuvvet istemediklerini göstermişler, Arap Birliği devletleri Mısır'ın bu kararına destek verdiğini açıklamışlardır.⁷¹⁹ Nasah Paşa hükümetinin 1936 İngiltere-Mısır Antlaşması'nı yürürlükten kaldırmasından sonra Kahire'de başlayan gösteriler hafta boyunca devam etmiştir. İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi, hükümetini bu gösteriler konusunda dikkatli olmaya çağırılmış ve Mısır'ın bu “cesurca meydan okuması” ile İngiltere, ABD, Fransa ve Türkiye'yi kasten küçük düşürdüğüne dikkat çekmiştir.⁷²⁰

⁷¹² Armaoğlu, *Orta Doğu Komutanlığı'ndan...*, 194-195.

⁷¹³ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 37.

⁷¹⁴ N.A., FO, 371/90128, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 09 Kasım 1951.

⁷¹⁵ *Ayın Tarihi*, Sayı: 215. 27 Ekim 1951, 73.

⁷¹⁶ *Ayın Tarihi*, Sayı: 216. 16 Kasım 1951, 13.

⁷¹⁷ Arı, *a.g.e.*, 265.

⁷¹⁸ Campbell, J. C., (1958) *Defense of the Middle East : Problems of American Policy*. New York: Frederick A. Praeger Publishers, 46.

⁷¹⁹ Akşin, *Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişimleri...*, 37.

⁷²⁰ N.A., FO, 407/230, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 26 Ekim 1951.

Mısır'da Ekim 1951'den itibaren başlayan bu sokak gösterileri aynı zamanda Hür Subayların yapacağı darbeyi hızlandırmıştır.⁷²¹

Mısır basını da teklifi yapan devletlere yönelik sert eleştiriler başlamıştır. Mısır'da hükümete yakın Al Mısri Gazetesi 1936 İngiliz-Mısır Anlaşması'nın iptalinden sonra Mısırlıların Süveyş Kanalı bölgesinde İngiliz güçleri ile işbirliği zorlaştığının altını çizmiş⁷²² Al Ahram Gazetesi ise bu şartlar altında Mısır'daki İngiliz birliklerinin en kısa süre içinde tüm varlıkları ile Mısır'dan ayrılması için hükümete baskı yapmaya başlamıştır.⁷²³ Müslüman Kardeşler ve Baas, emperyalist bir plan olarak gördükleri komutanlık projesini reddeden Mısır hükümetine aldığı kararda destek vermiş ve Soğuk Savaş'ta tarafsız bir politika izlenmesi konusundaki isteklerini tekrarlamışlardır.⁷²⁴

Mısır'ın kararının ardından toplanan Arap Birliği, Mısır'ın 1936 İngiliz-Mısır Antlaşması'nın fesih etme kararını tamamen desteklediklerini bildirmiştir.⁷²⁵ Ancak Arap devletlerinin hepsi Ortadoğu Komutanlığı konusunda Mısır'ın aldığı tutuma destek vermemiştir. Mısır tarafından teklife verilen cevap Arap dünyasında çatlağa neden olmuştur. Bazı Arap ülkeleri Mısır'ı özellikle bu teklifi reddederken Arap Birliği adına hareket etmesi ve Arap ülkelerini danışmamasından dolayı kızgınlık duymuştur.⁷²⁶ Ancak Arap dünyasının önemli bir kısmı Ortadoğu Komutanlığı teklifi yapılırken Mısır'ın ulusal isteklerine saygı duymadığı için İngiltere, ABD, Fransa özellikle Türkiye tepki duymuş ve bu ülkeler ile Arap dünyası arasındaki ilişkiler daha da kötüleşmiştir.⁷²⁷

Mısır kamuoyunda kısa sürede Türkiye'yi hedef alan bir kampanya başlamıştır. Mısır basını bu kampanyada oldukça yakışsız benzetmeler kullanmıştır. Örneğin bir Mısır gaztesi Bayar'ı köpek olarak çizmiş ve bu köpeğin tasmanının ABD, İngiltere ve Fransa tarafından tutulduğu resmedilmiştir.⁷²⁸ Türkiye, Rose El Yusuf Dergisi'nde yayınlanan ve Bayar'ı hedef alan bu karikatür nedeniyle Kahire Büyükelçiliği aracılığı ile Mısır'a protesto etmiştir.⁷²⁹ Mısır basınında başlayan Türkiye karşıtı kampanya Arap basınına da yayılmış Irak'ta Ulusal Demokratik Parti'nin yayın organı olan Sada al Ahali

⁷²¹ Mütercimler, E., Öke, M.K. (2004). *Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*. İstanbul: Alfa Yayınları, 148.

⁷²² *Al Mısri*, 12 Ekim 1951

⁷²³ *Al Ahram*, 13 Ekim 1951.

⁷²⁴ Rubin, B., (2010). *The Muslim Brotherhood The Organization and Policies of a Global Islamist Movement*, New York: Palgrave Macmillan, 75.

⁷²⁵ *Ayın Tarihi*, Sayı: 215. 13 Ekim 1951, 52.

⁷²⁶ N.A., FO, 371/91225, Şam Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 23 Ekim 1951.

⁷²⁷ N.A., FO, 424/231, İskenderiye Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 26 Haziran 1952.

⁷²⁸ Ahmad, F. (1994). *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*. (Çev: Ahmet Fethi). İstanbul: Hil Yayın, 394.

⁷²⁹ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 25.

Gazetesi, İngiltere'nin Mısır politikasının Mısırlıların bağımsızlık özlemlerine rağmen ne olursa olsun İngiliz kuvvetlerini Mısır'da tutmak olarak özetlenebileceğini belirtmiştir. Gazete İngiltere'nin amacının Mısır ve diğer Arap ülkelerini Türkiye aracılığı ile Batı bloğuna bağlamak olduğunu ile sürmüştür. Türkiye'nin Batılı ülkelerin kuklası olarak Araplara yaklaşmaya ve onlarla ittifaklar yapmaya çalıştığını iddia etmiştir.⁷³⁰

Bu sırada pek çok Arap ülkesinde Mısır'a destek gösterileri düzenlenmiş ve Beyrut'ta bu amaçla düzenlenen gösterilerde bir saldırı ihtimaline karşı Türkiye, İngiltere ve ABD Büyükelçilikleri önünde güvenlik önlemleri alınmıştır.⁷³¹ Olaylar Halep'te gerçekleşen gösterilerde ise Türk Bayrağı'nın yakılmasına kadar varmış bu bilgi her ne kadar Suriye Büyükelçisi tarafından yalanlansa da Türk basınında da Araplara karşı düşmanca bir kampanya başlamasına sebep olmuştur. Türk basınından bazı köşe yazarları Arapları kastederek "biz bu böcekleri ezeriz" diyerek öfkesini ifade etmiştir. Suriye basınında Türkiye'ye yönelik düşmanca haberler artmaya başlamıştır.⁷³²

Dört ülkenin Mısır'a yaptığı teklifin reddedilmesi ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki saygınlığını sarsmıştır. Araplar İngiltere ve Fransa'yı emperyalist planlar peşinde koşmakla suçlarken ABD'ye İsrail'i desteklediği için karşı çıkmışlar Türkiye ise Arap kamuoyunda artık bir Ortadoğu devletinden ziyade NATO üyesi kimliği ile ön plana çıkmaya başlamıştır.⁷³³

Türkiye, Mısır'ın Ortadoğu Komutanlığı teklifini reddetmesinin ardından Arap ülkelerinde Türkiye'ye karşı başlayan düşmanca yayın ve gösterileri şaşkınlık ve kızgınlık ile karşılamıştır. İngiltere'ye göre Türkiye'nin bu süreçte verdiği tepki Türklerin, Araplara yönelik küçümseyici tavrını su yüzüne çıkarmıştır. Tüm Türk basınında köşe yazarları Mısır'a fırça atmaya başlayınca, cevap olarak da Mısır basınında Türkiye'ye karşı onur kırıcı karikatürler yayınlanmaya başlamıştır. Türk basını sık sık Mısır'ın İsrail'e karşı 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda gösterdiği performansı hatırlatıyorlar ve "İngilizler burada onlara tekme atmayı deneyin ve size ne olacağını görün" diyordu.⁷³⁴ Türkiye, ayrıca Mısır basını tarafından sürekli gündeme getirilen Mısır'ın Sovyetler Birliği ile anlaşmaya zemin aradığı söylemini kızgınlıkla karşılamıştır.⁷³⁵

Tüm karşılıklı ağır ithamlara rağmen bu süreçte Türk basını Araplar kadar saldırgan bir tutum sergilememiştir. Çünkü Türkiye, Arap ülkelerinin güvenliği için işbirliği yapması

⁷³⁰ N.A., FO, 371/91200, Bağdat Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 08 Ağustos 1951.

⁷³¹ *Ayin Tarihi*, Sayı: 215. 13 Ekim 1951, 68.

⁷³² N.A., FO, 371/95276, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 26 Kasım 1951.

⁷³³ Armaoğlu, *Orta Doğu Komutanlığı'ndan...*, 201.

⁷³⁴ N.A., FO, 371/95278, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 05 Kasım 1951.

⁷³⁵ N.A., FO, 371/95278, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 08 Kasım 1951.

gerektiğini düşünüyordu. İngiltere’de Türkiye’nin Araplara yönelik tutumu sertleşirse Arapların tepkisinin artacağını ve onların tarafsızlığa daha fazla yanaşarak Batılı ülkelerle işbirliğinden uzaklaşmasından kaygı duyuyordu.⁷³⁶ Ancak Mısır’da artan tepkiler devam edince Türkiye giderek artan rahatsızlığını İngiltere’nin Kahire Büyükelçisi ile Türkiye’nin Kahire Büyükelçisi arasında 5 Kasım 1951 sabahı gerçekleşen görüşmede göstermiştir. Türk Büyükelçi hükümetinin Türkiye’nin Ortadoğu politikası ile ilgili olarak Mısır basınında yapılan haberlerle birlikte rahatsızlığının daha da arttığını ve Mısır ile ilişkileri kesmeyi dahi göze aldıklarını belirtmiştir. İngiltere’nin Kahire Büyükelçisi, Mısır basını tarafından son zamanlarda sergilenen sorumsuzca tavrın Mısır hükümetini aştığını belirterek Büyükelçiyi yatıştırmaya çalışmış ve Türk hükümeti de Mısır’ın aşırılıklarına karşı vereceği tepkilerde diğer üç devlete danışmadan hareket etmeyeceğine dair güvence vermiştir.⁷³⁷

Köprülü, Mısır’a sunulan Ortadoğu Komutanlığı’na katılma teklifi hakkında TBMM’de 31 Aralık 1951’de yaptığı konuşmada hiçbir ülkeye yönelik dayatmacı bir anlayış benimsemediklerini söylemiş, Mısır’a sunulan teklif ile birlikte hem Süveyş’in güvenliğinin hem de İngiltere-Mısır anlaşmazlığına çözüm sağlamayı hedeflediklerini ancak Mısır hükümetinin teklifi müzakere dahi etmediğini belirtmiştir. Türkiye’nin Mısır’a yönelik dostça davranışını Mısır tarafından hatalı değerlendirildiğini işaret eden Köprülü Mısır’da bazı sorumsuz kişi ve kurumların Türkiye’yi hedef alan çirkin taşkınlıkların Türkiye’de üzüntü neden olduğu ve bu türden taşkınlıklar karşısında Mısır hükümetinin daha hassas davranması beklediklerini ifade etmiştir.⁷³⁸

İngiltere, ABD, Fransa, Türkiye, Yeni Zelanda, Avusturalya, Güney Afrika Mısır’ın Ortadoğu Komutanlığı teklifini reddetmesinin ardından yayınladıkları bildiriler ile Ortadoğu Komutanlığı ile ilgili çalışmalara devam edeceklerini ve Mısır’a kurucu üye olarak komutanlığa katılması için yapılan davetin hala geçerliliğini koruduğunu belirtmişlerdir. İngiltere, ABD, Türkiye ve Fransa, Mısır’ın 1936 İngiltere-Mısır Antlaşmasını feshetmesini kabul etmediklerini de açıklamışlardır.⁷³⁹

İngiltere Dışişleri Bakanlığı ise yaptığı açıklamada anlaşmanın tek taraflı olarak fesih edilmesini kanunsuz kabul ettiklerini tekrarlamış ve anlaşmanın sona ereceği 1956

⁷³⁶ N.A., FO, 371/95276, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 26 Kasım 1951.

⁷³⁷ N.A., FO, 371/95278, Kahire Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 05 Kasım 1951.

⁷³⁸ *Aydın Tarihi*, Sayı: 217. 31 Aralık 1951, 42.

⁷³⁹ *Daily Telegraph*, 25 Ekim 1951.

tarihine kadar Süveyş Kanalı üzerindeki İngiliz kuvvetlerinin hiçbirinin çekilmeyeceğini belirtmiştir.⁷⁴⁰

Mısır'ın teklifi reddetmesinin ardından ABD, İngiltere, Fransa'nın Ankara Büyükelçisi ile Menderes ve Köprülü, 23 Ekim 1951'de Ankara'da gizli bir toplantıda gelişmeleri değerlendirmişlerdir. ABD'ye göre Mısır'ın teklifi reddetmesi ile henüz her şey bitmiş değildi. Mısır'a teklif yapılırken sergilenen rahat tavır ve aceleci yaklaşım nedeniyle başarılı olunamamıştı. Eğer öneriyi yapan devletler Mısır ile dostça ilişkilerinin sürdürürse ve Mısır'a daha cazip teklifler sunulursa Mısır'ın tutumunda bir değişiklik olabilirdi. Ancak toplantıya katılanlar Mısır'ın başından itibaren Ortadoğu Komutanlığı içinde dört devlet ile işbirliğine hazır olmadığını kabul etmiştir. Tüm bunlara rağmen Ortadoğu'da ortak bir güvenlik girişimine ihtiyaç halen devam ediyordu. Bu yüzden Ortadoğu Komutanlığı Mısır'ın kararına bakılmaksızın kurulması konusunda dört devlet mutabık kalmışlardır.⁷⁴¹

Mısır'ın teklifi reddetmesinin ardından dört devletin yaptığı değerlendirme toplantılarında İngiltere'nin Mısır'ın bu hamlesi ile bölgede ciddi bir saygınlık kaybına uğradığını düşünen ABD, Mısır'ın cevabına karşı güçlü bir ortak eylem geliştirilmesini isterken, Fransa ve Türkiye, Arap ülkelerini daha fazla karşılarına almamak için buna sıcak bakmadıklarını açıklamışlardır.⁷⁴² Çünkü Türkiye, Mısır'ın teklifi reddetmesini ardından diğer Arap hükümetlerinin teklifi kabul etmeyeceğini ve iş birliğine yanaşmayacağını bu yüzden şu anda yapılacak bir çalışmanın sonuçsuz kalacağını düşünüyordu.⁷⁴³

Dört devlet 10 Kasım 1951'de Ortadoğu Komutanlığı Konusunda Temel İlkeler başlığı altında bir bildiri yayınlarak bir savunma teşkilatı kurulması için azimle çalışmaya devam edeceklerini çünkü bunun hür dünyanın savunması için önemli olduğunu açıklamışlardır.⁷⁴⁴

Ancak zamanla Türkiye'nin Ortadoğu Komutanlığı içinde Arapların alacağı rol konusunda düşüncelerinde önemli değişimler olmuştur. Londra'ya yeni atanan Türkiye Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur ile İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi arasında gerçekleşen görüşmede Baydur, Mısır başta olmak üzere Arapların bir pazar oyunu oynadıklarını düşündüğünü mevkidaşına aktarmıştır. Baydur'a göre Araplar Ortadoğu Komutanlığı ile ilgili teklif kendilerine yapılırken kendilerinde bir şey arandığını anlayarak

⁷⁴⁰ *Ayın Tarihi*, Sayı: 215. 13 Ekim 1951, 53.

⁷⁴¹ N.A., FO, 371/91221, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 24 Ekim 1951.

⁷⁴² N.A., FO, 371/91225, Tel Aviv Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 23 Ekim 1951.

⁷⁴³ N.A., FO, 371/91224, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Bağdat Büyükelçiliği'ne, 13 Ekim 1951.

⁷⁴⁴ Yeşilbursa., B. K. (October-1999). Turkey's Participation in the Middle East Command and its Admission to NATO 1950-1952. *Middle Eastern Studies*, 35(4), 89.

dört ülke nezdinde ittifak yapmanın bedelini artırmaya çalışmışlardı. Şimdi yapılması gereken ise Arap ülkelerine karşı ilgisiz davranmaktı. Eğer böyle davranılırsa Araplarda tıpkı pazar tüccarı gibi mallarını satmak için uygun bir pozisyon arayacaktı. Müttefik dört devlet önce dükkânı kurmalı yani Ortadoğu Komutanlığı'nı kurarak onlara ihtiyaç olmadığını göstermeli sonrada Arap müşterileri ittifaka çekmek için cazip şartlar oluşturarak onların bizlerle müttefik olması için beklemeliyiz demiştir.⁷⁴⁵

Türkiye Mısır ile ittifak yapmanın zorlukları konusunda duyduğu kaygılarda haksız değildi. İngiltere'de askeri kanat hükümete Mısır ile Ortadoğu Komutanlığı kapsamında çözüme ulaşmak imkânsız olduğunu bu yüzden komutanlığın kurulmasını sonraya erteleyerek Süveyş Kanal üssünün geleceği için Mısır ile doğrudan görüşmelere başlanmasını tavsiye etmiştir.⁷⁴⁶ İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi ise Ortadoğu Komutanlığı projesinin artık gerçekleşmeyeceğinin kabul edilmesini ve yeni bir plan hazırlanarak yola devam edilmesini hükûmetine tavsiye etmiştir. Mısır ile anlaşmak için hazırlanacak yeni planda daha fazla Ortadoğulu devlet olması gerektiğini çünkü Mısır'a sunulan ilk planda sadece Türkiye'nin Ortadoğu'yu temsil ettiğine dikkat çekmiştir. Üstelik Türkiye'nin Mısır ile ilişkilerini iyi olmadığından dolayı varlığı müttefiklere faydadan ziyade zarar vermiş planın batı damgası yemesine engel olmamıştı. Bu yüzden Mısır'a Ortadoğu savunması ile ilgili yapılacak yeni teklifte ilk teklifte yer alan Türkiye, gibi dezavantajlar daha geri planda olmalıydı.⁷⁴⁷

Mısır'ın teklifi reddetmesinin ardından ABD ve İngiltere Lizbon'da yapılacak NATO toplantısında Türkiye'nin ittifaka üyeliği hakkında bir karara varılmasından sonra, Ortadoğu Komutanlığı'nın bir planlama organizasyonuna dönüştürülerek kuruluş toplantısının yapılmasına karar vermişlerdir. Ancak bu esnada Mısır'da Hür Subaylar darbe yapınca bu toplantı yapılamamıştır.⁷⁴⁸

ABD'nin Ortadoğu Komutanlığı projesine, Arapların katılımı ile ilgili kaygıları devam etmiştir. Çünkü Araplar eski sömürgeci faaliyetlerle bu çalışmalar arasında benzerlik olduğunu düşündükleri açık bir şekilde göstermişlerdir.⁷⁴⁹ ABD'de artık Mısır'ın Batılı ülkeler ile ittifak yaşaymayacağı görmüştür. Zaten Mısır'a böyle bir ittifak teklif ederken onu asıl yanıltan unsur ise Türkiye olmuştur. ABD Hükûmeti, Türkiye'nin Batı savunma sistemlerine girmeye duyduğu heveslilikten cesaretlenerek hata yapmış ve Arap

⁷⁴⁵ N.A., FO, 371/98278, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 04 Mart 1952.

⁷⁴⁶ N.A., FO, 371/91231, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 12 Aralık 1951.

⁷⁴⁷ N.A., FO, 371/96942, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 24 Mart 1952.

⁷⁴⁸ Sever, *a.g.e.*, 98.

⁷⁴⁹ McGhee, *a.g.e.*, 204.

devletlerinin Sovyetler Birliği'ne bakışı ile Türkiye'nin bakışı arasındaki farkı görememiştir.⁷⁵⁰

Ortadoğu Komutanlığı ile ilgili yapılması planlanan görüşme NATO'nun Lizbon toplantısından sonra yapılamamıştır. Kuruluş toplantısının ertelenmesi talebi İngiltere'den gelmiştir. İngiliz Hükümeti bu sırada Mısır'da karışık olan siyasi durumun biraz daha belirgin hale gelmesini beklemeyi tercih etmiştir. Erteleme teklifine ABD'de yönetimi de sıcak bakmıştır. Zaten ABD hükümeti de artık öncelikle İngiltere ve Mısır arasındaki problemlerin giderilmesini istediğini göstermiştir.⁷⁵¹ ABD bu tecrübe ile Arap hükümetleri ile bir süre daha ittifak kurulamayacağını anlamış bu yüzden, Ortadoğu'daki askeri siyasi ve ekonomik bağlantılarını Türkiye, İran ve İsrail ile yürütmek zorunda kalmıştır.⁷⁵²

Müttefikler arasında Ortadoğu Komutanlığı'nın kuruluşunun ertelenmesi konusunda yaşanan görüş ayrılıkları Mısır basınına da yansımış ve Al Ahram Gazetesi 2 Ocak 1952'de ABD'nin artık dört gücün önerisini desteklemeyeceğini yazmış, ABD ve İngiltere'nin Türkiye ve Yunanistan'ın Ortadoğu savunmasında alacağı rol konusunda bazı anlaşmazlıklar yaşadığını iddia etmiştir.⁷⁵³

Mısır'a teklif götüren dört devlet arasında Ortadoğu Komutanlığı konusunda anlaşmazlık sürerken bir yandan da Mısır'ın bu ülkeler ile teması sürmüştür. Mısır'ın dört devletin önerisini reddetmesinden sonra bu konuda en ilginç görüşmelerden biri 5 Ocak 1952'de Fransa'nın Ankara Elçisi tarafından verilen partide Köprülü, İngiltere ve Mısır elçisi arasında gerçekleşmiştir. Mısır'ın Ankara Büyükelçisi Amin Fuad, bu parti sürerken Köprülü ve İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi arasındaki sohbete koşarak ve ilginç bir şekilde katılmıştır. Amin Fuad'ın tarihsel şartlar ve bu aşamadan sonra sergilenmesi gereken yeni yaklaşımlar hakkındaki sözleri Köprülü tarafından kafa sallanarak pek çok kez onaylanmış ve Amin Fuad İngiltere Büyükelçisine Türkiye ve Mısır'ın Ortadoğu politikasının sütunu olduğunu ve bölge güvenliği için ikisinin de ihtiyaç olduğunu sözleri Köprülü, tarafından desteklenmiştir. Amin Fuad burada Türkiye, Mısır ve İngiltere'nin bölgede İngiltere'nin liderliğinde ortak ses olmasını temenni ettiklerini bunun bölge güvenliği için bir gereklilik değil bir zorunluluk olduğunu söylemiştir. Amin Fuad şiddetli bir şekilde Türkiye ve Mısır'ın bağlantısının çok güçlü olduğunu ve iki ülkenin başkalarının yardımına geçici olarak bağımlı olduğunu söylemiş, Köprülü'de bu konuda onu

⁷⁵⁰ Sander,O., (1979). *Türk- Amerikan İlişkileri 1947–1964*. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 79.

⁷⁵¹ Sever, a.g.e., 99.

⁷⁵² Sander, *Türk- Amerikan İlişkileri...*, 79.

⁷⁵³ Al Ahram, 2 Ocak 1952.

desteklemiştir. Amin Fuad bu görüşmede İngiltere Büyükelçisini incitmeden İngiltere'nin Mısır ve Ortadoğu konusunda yeni bir yaklaşım geliştirmezse bölgede kendi sonunun getireceği uyarısında bulunmuştur. Konuşma Amin Fuad tarafından Süveyş Kanalı'nın özgürlüğüne getirilince Köprülü uzaklaşmak istemiş ancak bunda başarılı olamamıştır. Amin Fuad, Türkiye ve Mısır'ın ABD'den yardım almakla birlikte ABD'nin bu yardımı yapış tarzından rahatsız oldukların asıl olanın Türkiye, Mısır ve İngiltere'nin bağlantısı olduğunu ve ABD ile ilişkilerinin bir mantık evliliği olduğunu belirtmiştir. Amin Fuad bu görüşmede Süveyş Kanalı ve üssünün hayati önem taşıdığı yönündeki Köprülü'nün görüşlerini desteklemiş, İngiltere ile Mısır arasındaki ilişkilerin onarılabileceğini söylemiştir. İngiliz elçi Süveyş Kanalı'nın ve üssünün Mısır tarafından tek başına korunmayacağına dikkat çekince Amin Fuad görüşmeyi sona erdirmek istemiştir. İngiliz büyükelçi bu görüşme sonunda Köprülü'nün, Mısır ile daha yakın olmak istediğine ve görüşleri ile Süveyş Kanalı meselesinin çözümüne katkıda bulunmak istediğine dair kendisinde bir izlenim oluştuğunu hükümetine rapor etmiştir.⁷⁵⁴

2.6.2. Ortadoğu Savunma Organizasyonu ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi

Mısır'ın Ortadoğu Komutanlığı teklifini kabul etmeyeceği ve İngiltere ile Mısır arasında kısa süre içinde bir anlaşmanın gerçekleşmeyeceği 1952 yılına gelindiğinde ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine ABD ve İngiltere Ortadoğu savunmasındaki zafiyetleri gidermek için yeni bir çalışma başlamışlardır. ABD ve İngiltere, Ortadoğu Komutanlığı fikrini bir askeri komutanlıktan ziyade planlama organizasyonu olarak hayata geçirme kararı almışlar ve Mısır yeni planda da en önemli ülke olmaya devam etmiştir.⁷⁵⁵

Bu arada NATO'da da Ortadoğu Komutanlığı'nı bir kenara bırakılarak Mısır'ın değil Kıbrıs'ın merkez alacak yeni bir savunma çalışması içine girilmiştir.⁷⁵⁶ Mısır'ı Ortadoğu Komutanlığı'na katmakta başarısız olan İngiltere, Arap dünyası ile olan ilişkilerinde daha dikkatli olması gerektiğinin farkına varmıştır. İngiltere, 18 Haziran 1952'de ABD'ye verdiği muhtıradan Ortadoğu Komutanlığı yerine Ortadoğu Savunma Organizasyonu isminin kullanılmasını teklif etmiş ve bu ABD tarafından da desteklenmiştir. İsim değişikliği ile Arap devletlerinin teklife daha sıcak bakacağı umulmuş ve Ortadoğu savunması sadece bir askeri mesele olmaktan çıkarılıp daha geniş

⁷⁵⁴ *Akşam*, 23 Temmuz 1952.

⁷⁵⁵ Sever, *a.g.e.*, 101.

⁷⁵⁶ *Ayin Tarihi*, Sayı: 219. 19 Şubat 1952, 53.

kapsamlı siyasal nitelikte bir savunma örgütü sistemine dönüştürülmesi hedeflenmiştir. Mısır'da 23 Temmuz 1952'de meydana gelen ihtilalden birkaç hafta sonra İngilizler tekrar harekete geçmiş ve 11 Ağustos 1952'de ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nun kurulmasında daha fazla gecikme olmadan harekete geçilmesini istemiştir. Bu istek Fransa başta olmak organizasyona kurucu olarak katılımı beklenen diğer ülkelere de iletilmiştir.⁷⁵⁷

İngiltere, Ortadoğu Savunma Organizasyonu fikrini hayata geçirmeye çalışırken karşısında yine Mısır'ı bulmuştur. Mısır, Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nu İngiltere'nin bölgede kalmak için yürüttüğü başka bir oyun olarak değerlendirmiştir. Bu sebepten dolayı Mısır'da yeni kurulan rejim, İsrail tehlikesine karşı Arap Birliği Kolektif Güvenlik Paktı geliştirmek için çalışmaya başlamıştır.⁷⁵⁸ Türkiye, Mısır'dan gelen açıklamalara rağmen Dışişleri Bakanlığı aracılığı ile Mısır'a daha önce teklif edilen Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nun bugünkü şartlarda Mısır tarafından kabul edilip edilmeyeceğini gayri resmi olarak değerlendirmesini istemiştir. Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi bu konuyu bizzat General Necip ile görüşmüş ve Necip, bu paktın Mısır'a fayda sağlayacağını bildiklerini ancak İngiltere'nin Süveyş Kanalı'nda askeri varlığı devam ettikçe Mısır'ın böyle bir teklifi kabul etmesinin mümkün olmadığı cevabını almıştır.⁷⁵⁹

Türkiye'nin ise bu dönemde Ortadoğu Savunma Organizasyonu konusunda bazı tereddütleri vardı. Türkiye'nin NATO'ya katıldıktan sonra Ortadoğu savunması ile ilgili sözlerine sadık kalmıştı. İngiltere'de bunun farkındaydı. Ancak Türkiye'nin Ortadoğu Komutanlığı teklifinin Mısır tarafından reddedilmesinden sonra tutumunda bir değişme ortaya çıkmıştır. Artık Türkiye, Arapların İngiltere'ye olan güvensizliğinin bir parçası olmak istemiyor ve Arap ülkelerinden gelecek tepkiden çekiniyordu. Bu yüzden İngiltere, Türkiye'yi Ortadoğu Savunma Organizasyonu'na mesafeli davranmakla suçlamıştır. Türkiye ayrıca örgütün temelini teşkil edecek hukuki, siyasi ve askeri dayanakların özenli bir şekilde hazırlanmasının gerekliliğinde "lüzumsuz" bir biçimde ısrar etmesi İngiltere'yi rahatsız etmiştir.⁷⁶⁰

Türkiye tüm bu tereddütleri aşarak Ekim 1952'den itibaren Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nun kuruluşunda daha aktif rol almaya başlamıştır. Aynı günlerde Türk dışişlerinde Arap ülkeleri ile yakınlaşmaya yönelik çalışmalar yoğunluk kazanmıştır.

⁷⁵⁷ Yeşilbursa, *İngiltere ve Amerika'nın...*, 72.

⁷⁵⁸ Uslu, a.g.e., 110.

⁷⁵⁹ McGhee, a.g.e., 241.

⁷⁶⁰ N.A., FO, 424/293/WK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1952, 09 Ocak 1953.

İngiltere'ye göre Türk dışişlerinde Araplara yönelik rüzgârın arkasında Dışişleri Genel Sekreter Yardımcısı Nuri Birgi vardı. Birgi, bu konuda Genel Sekreter Cevat Açıkalın'dan da büyük destek görüyordu.⁷⁶¹ İngiltere, Türkiye'nin bu süreçte Arapların Ortadoğu Savunma Organizasyonu'na kesin katılımını sağlamak için gerekli olan dostluk tohumlarını ekmek için uğraştığını düşünüyordu. İngiltere bir yandan da, Türkiye'nin Arapların dostluğunu kazanmaya çalışırken, İsrail'in işgal ettiği toprakları geri isteyen Araplarla birlikte kendini Panislamcı bir politikanın içinde bulmasından dahi kaygılandırmıştır. Daha sonra yapılan değerlendirmelerde Türkiye'nin, Arap ülkeleri ile ilişkilerinin sınırlı bir şekilde gelişebileceği çünkü Türkiye'nin İsrail'e karşı hoşgörülü politikası ve Arapların eski yöneticileri olması nedeniyle Arapların Türkiye'ye pek güvenmediği ortaya konmuştur.⁷⁶² İngiltere'ye göre Türkler, Arapların aklını çelmeye çalışıyor ve onların Ortadoğu Savunma Organizasyonu'na katılmasını sağlamak için kur yapıyordu.⁷⁶³

Türkiye, Ortadoğu Savunma Organizasyonu konusunda sadece Arap ülkeleri ile değil aynı zamanda Batılı ülkelerle de temas halinde olmuştur. Menderes ve Köprülü 13–18 Ekim 1952 tarihleri arasında İngiltere'ye giderek Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nun üzerine resmi temaslarda bulunmuştur. Londra'da 16 Ekim 1952'de Mısır ve Ortadoğu Savunma Organizasyonu hakkında istihbarat bilgilerinin konuşulduğu bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda Mısır hakkındaki tartışmalar, Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nun kurulması için yapılan planların değiştirilmesine yol açmıştır. Toplantıda Ortadoğu Savunma Organizasyonu konusunda Mısır'a bir teklif götürmek için erken olduğu görüşü ağırlık kazanmış ve harekete geçilmeden önce darbe sonrası oldukça hareketli olan Mısır iç siyaseti durulması ve Mısırlı yöneticilerin Ortadoğu Savunma Organizasyonu konusundaki fikirlerinin olgunlaşmasının beklenmesine karar verilmiştir.⁷⁶⁴ Ancak Türkiye'de, İngiltere'de, Mısır ile Ortadoğu Savunma Organizasyonu konusunda uzlaşmak için şartların öncekine nazaran daha iyi olduğunu düşünüyordu. Köprülü toplantıda, Mısır'da suların durulması için biraz daha beklenmesi ve Mısır'ı Ortadoğu Savunma Organizasyonu'na davet etmek için doğru zamanın seçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Mısır'daki iç politik karmaşanın hükümet üzerinde büyük bir baskı

⁷⁶¹ N.A., FO, 371/104676, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 20 Ocak 1953.

⁷⁶² N.A., FO, 371/107556, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 19 Nisan 1953.

⁷⁶³ N.A., FO, 371/107556, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 31 Mart 1953.

⁷⁶⁴ N.A., PREM, 11/485, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, İngiltere Başbakanı'na, 05 Kasım 1952.

oluşturduğuna ve Mısır'a baskı yapılırsa bunun yeni Mısır hükümeti ve Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nun tehlikeye düşmesine neden olabileceği değerlendirmesini yapmıştır.⁷⁶⁵

Mısır'da meydana gelen darbe Türkiye tarafından Mısır'ın Ortadoğu Savunma Organizasyonu'na katılımı açısından başlangıçta olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Türkiye, General Necip'in Mısır'ın Atatürk'ü olabileceğini ve Mısır'da eninde sonunda istikrarlı bir yönetim kurulabileceğini düşünmüştür.⁷⁶⁶ Türkiye, Mısır'da kurulan yeni rejimin daha işbirlikçi olacağını ve Batı ile Mısır'ın işbirliğinin gelişmesi için İngiltere ve Türkiye'nin, General Necip' destek olması gerektiğini düşünüyordu. Tabi tüm bunlar yapılırken Vaft ve Müslüman Kardeşlerin faaliyetleri yakın takip altında olmalıydı.⁷⁶⁷

Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nun kurulması, Arap devletlerinin buna katılımı için daha cazip hale getirilmesi konusunda tam mutabakat halinde olan İngiltere ve Türkiye bu konuda iki yöntem üzerinde tartışmışlardır. İngilizlerin sıcak baktığı yöntem önce organizasyonu kurmak ve sonrada Arap devletlerini davet etmektir. Görüşmeler sırasında Menderes, farklı bir yöntem sunarak Araplara yaklaşmayı önermiştir. Menderes, "Önce dükkânı açalım, sonra müşterileri bekleyelim" diyordu. ABD ise Arapları davet ettikten sonra organizasyonun kurulmasını tamamlama taraftarıydı.⁷⁶⁸ Ancak dükkânı açmadan yani Ortadoğu Savunma Organizasyonu kurulmadan önce Araplara iyi bir tanıtım yapılması gerekiyordu. Araplar bu organizasyonda sadece müşteri değil aynı zamanda ortak muamelesi görmeliydi.⁷⁶⁹ İngiltere toplantıda Arap ülkelerinin Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nun planlama sürecine de katılmasını gerektiğini söyleyince Menderes, buna itiraz etmiş bunun Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nun kuruluşunu geciktirerek, Araplarla uzun bir pazarlık sürecini başlatacağı uyarısında bulunmuştur. Menderes, ayrıca Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nun gerçekleşmesi için Mısır'dan ziyade daha umut verici müşterilere yönelerek, hayata geçirilmesi gerektiğini savunmuştur. Türkiye'ye göre Arap dünyasındaki en umut verici müşteri Irak'tı, Türkiye, zaten bir süredir gayri resmi kanallarla Irak'ta bu konuda bir sondaj yürütmekteydi. Irak, Arap devletleri içinde Sovyetler Birliği tehlikesi nedeniyle Ortadoğu savunma planları ile en ciddi bir şekilde

⁷⁶⁵ N.A., PREM, 11/485, Türk Dışişleri Bakanı, Başbakan'ı ve İngiltere Dışişleri Bakanı ve Devlet Bakanı ile Dışişleri Bakanlığı'nda Yapılan Toplantı Kaydı, 16 Ekim 1952.

⁷⁶⁶ N.A., FO, 424/293/WK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1952, 09 Ocak 1953.

⁷⁶⁷ N.A., PREM, 11/485, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, İngiltere Başbakanı'na, 05 Kasım 1952.

⁷⁶⁸ N.A., PREM, 11/485, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, İngiltere Başbakanı'na, 05 Kasım 1952. N.A., PREM, 11/485, Türk Dışişleri Bakanı, Başbakan'ı ve İngiltere Dışişleri Bakanı ve Devlet Bakanı ile Dışişleri Bakanlığı'nda Yapılan Toplantı Kaydı, 16 Ekim 1952.

⁷⁶⁹ Sever, *a.g.e.*, 103.

ilgilenen ülkeydi. Eğer Türkiye'nin Irak ile ilgili girişimi başarılı olursa diğer Arap devletlerinin de katılımı kolaylaşacağı için İngiltere bu fikre sıcak bakmıştır.⁷⁷⁰

Menderes, İngiltere ile yapılan görüşmelerde 1951 yılında dört devletin Ortadoğu Komutanlığı kurulması konusunda Mısır'a yönelik girişiminin başarısızlık nedenleri üzerinde durmuş ve yanlış zaman, yanlış metot nedeniyle teklifin Mısır tarafından reddedildiğinin altını çizmiştir. Menderes'e göre önerinin yapıldığı zaman İngiltere-Mısır ilişkilerinin gergin olması en büyük dezavantajdı. Bu durum önerinin İngiltere'nin Mısır'daki pozisyonunu korumaya yönelik bir hamle olarak yorumlanmasına sebep olduğuna dikkat çeken Menderes, şimdi ise şartların eskiye nazaran daha iyi olduğunu düşünüyordu. Menderes, Mısır'daki darbe ile birlikte Arap Birliği'nin etkisinin azaldığını, darbe ile birlikte artan cumhuriyetçi eğilimin Arap monarşilerini tedirgin ettiğini ve onları Mısır'dan ve Arap Birliği'nden uzaklaştırdığına dikkat çekmiştir.⁷⁷¹ Türkiye, bir yandan da İngiltere ve ABD'ye Mısır ve diğer Arap ülkeleri ile ilişkilerde önemli roller üslenebileceği çünkü eski tebaalarının psikolojisini anladıklarını göstermeye çalışıyordu.⁷⁷²

Türkiye'nin bu görüşmelerdeki önerileri ile Ortadoğu savunmasında Mısır'dan ziyade Irak'ın ön planda olduğu yeni bir çalışma başlamıştır. Bu aynı zamanda Irak ve Mısır arasındaki rekabete Türkiye'nin de dahil olması anlamına geliyordu.

Menderes, Londra'dan ayrılmadan önce yaptığı basın toplantısında İngiliz ve Türk hükümetlerinin organizasyonun kurulması için derhal çalışmalara başlayacağını ve ilgili devletlerin bu organizasyona davet edileceklerini söylemiştir. Her iki hükümetinde komutanlık projesinde erteleme taraftarı olmadığını belirten Menderes, bazı ülkelerin biraz zamana ihtiyacı olabileceğini eklemiştir. Menderes, bu beyanatıyla tüm Arap ülkelerinin bir anda ikna edilmesinin zorluğunu işaret etmiştir.⁷⁷³

Türkiye ve İngiltere arasındaki görüşmelerde Türkiye'nin üzerinde durduğu Ortadoğu Savunma Organizasyonu ile ilgili görüşmelere Mısır'dan değil daha fazla ümit vaat eden Irak'tan başlanması önerisine ABD sıcak bakmamıştır. ABD aynı zamanda Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nun başarılı olabilmesi için Süveyş Kanalı üssündeki İngiliz askeri varlığı ile ilgili İngiltere ile Mısır arasında bir uzlaşmaya varılmasının şart olduğunu düşünüyordu.⁷⁷⁴

⁷⁷⁰ N.A., PREM, 11/485, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, İngiltere Başbakanı'na, 05 Kasım 1952.

⁷⁷¹ N.A., PREM, 11/485, Türk Dışişleri Bakanı, Başbakan'ı ve Dışişleri Genel sekreteri ile Dışişleri Bakanlığı'nda ODSO Konusunda Yapılan Toplantı Kaydı, 18 Ekim 1952.

⁷⁷² N.A., FO, 424/293/WK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1952, 09 Ocak 1953.

⁷⁷³ Zafer, 19 Ekim 1952.

⁷⁷⁴ McGhee, *a.g.e.*, 244.

Türkiye, Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nda etkin rol oynamaya karar vermesiyle birlikte Mısır'da, Türkiye'nin Ortadoğu Savunma Organizasyonu içinde oynayacağı rolü yakından takip etmeye başlamıştır. Mısır'da çıkan El Mısri Gazetesi Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nden gelecek tehlikeleri önlemek için Ortadoğu'da uzun zamandır bir savunma organizasyonu kurmak ve Arap ülkelerini bu anlaşmaya dahil etmek istediğini kurulması planlanan komutanlığın ana karargâhının Kıbrıs adası olması konusunda İngiltere, Fransa, ABD ve Türkiye'nin uzlaştığını yazmıştır.⁷⁷⁵ İngiliz basını ise Türkiye'nin Ortadoğu savunması verdiği desteğe dikkat çekmiş ve Köprülü'nün Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nun kurulması için Suriye ve Irak'ı ikna etmek için yoğun bir çaba yürütürken Türk diplomasinin tüm maharetini kullanarak Mısır üzerinde nüfuz oluşturarak sonuç almaya çalıştığına belirtmiştir. İngiliz basınına göre Köprülü'nün Mısır'da karşılaştığı zorluk General Necip idaresinin kendine güven duymamasından ve aşırı Arap milliyetçisi gruplara verdiği tavizler kaynaklandığını yazmıştır.⁷⁷⁶

Türkiye ve İngiltere, Londra'da 10 Nisan 1953'te yapılan toplantıda ise hem Türkiye'nin güvenlik kaygılarını hem de Ortadoğu Savunma Organizasyonu hakkında Mısır'a sunulacak yeni teklifi görüşmüşlerdir. İngiliz Dışişleri Bakanı, İngiliz-Mısır anlaşmazlığı çözülünceye kadar Mısır'ın Ortadoğu Savunma Organizasyonu'na katılmasını beklemediklerini ve Mısır, Ortadoğu Savunma Organizasyonu'na katılınca kadar Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nda bir ilerleme olması pek mümkün gözükmediğini Türk tarafına da söylemiştir. Toplantıda Ekim 1951'den beri Ortadoğu savunması ile ilgili yapılan çalışmalarda sonuca ulaşamamasının nedenleri tartışılmış ve Arap ülkeleri ile yakınlaşmamasının sonuca ulaşılmasını geciktirdiğine dikkat çekilmiştir. İngiltere, Mısır'ın tavrının yakınlaşmayı engel olan en önemli faktör olarak görürken, Türkiye ise Araplara kademeli olarak yaklaşılabilceğini Mısır'dan ziyade Irak üzerinde yoğunlaşmasını gerektiğine işaret etmiştir. Ancak Türkiye, Araplara yaklaşma sürecinin kolay olmayacağını çünkü Arapların Türkleri istenmeyen adam ilan ettiğine dikkat çekmiştir. İngiltere ise İngiliz-Mısır görüşmelerinde sonuca yaklaşıldığı bir dönemde Mısır ve diğer Arap ülkeleri ile Ortadoğu Savunma Organizasyonu konusunu görüşmenin yersiz olduğunu düşünüyordu. Türkiye'de bu konuda yürütülen görüşmelerden anlık olarak bilgilendiriliyordu. Ancak Türkiye, Mısır'ın Ortadoğu Savunma Organizasyonu'na katılımı konusunda ümitli olmadığını bu toplantıda İngiltere'ye tekrar açıklamıştır.⁷⁷⁷ Çünkü

⁷⁷⁵ B.C.A., 06 Aralık 1952, fon kodu: 30.1.0.0, yer no: 102.639.4.

⁷⁷⁶ B.C.A., 04 Şubat 1953, fon kodu: 30.1.0.0, yer no: 103.641.6.

⁷⁷⁷ N.A., FO, 371/107556, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 10 Nisan 1953.

Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi bu konuyu General Necip ile görüşmüş oda Mısır'ın asla Ortadoğu Savunma Organizasyonu'na katılmayı düşünmediğini söylemiştir.⁷⁷⁸ Toplantıda ayrıca Türkiye'nin güvenlik kaygılarını azaltmak için Türkiye'ye, Mısır'ın Ortadoğu Savunma Organizasyonu'na katılımı sağlanmadan yada Mısır'daki İngiliz üsleri güçlendirmeden Mısır'dan İngiltere'nin çekilmeyeceğine dair güvencede verilmiştir.⁷⁷⁹

İngiliz Hükümeti kısa süre sonra Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nu bir kenara bırakarak ABD'nin tavsiyesi Mısır'la anlaşma yollarını aramaya başlamıştır. Öte yandan ABD'de İngiltere'nin Ortadoğu savunmasını organize etme konusundaki beceriksizliğinden kaynaklanan ve uzun zamandan beri devam eden huzursuzluk iyice kendini göstermeye başlamıştır. Truman yönetimi Ortadoğu savunmasındaki zaafıların farkındaydı. Ancak daha fazla askeri yük almak istemediğinden Ortadoğu savunmasında İngiliz planlarına güvenmeyi tercih etmişti.⁷⁸⁰ Ancak Kasım 1951'den Mayıs 1953'e kadar geçen sürede özellikle Ortadoğu savunması konusunda hiçbir olumlu gelişme kaydedilememiş ve Ocak 1953'de Eisenhower'ın iktidara gelmesiyle birlikte ABD'nin güvenlik politikasında köklü değişiklikler meydana gelmesi zorunlu hale gelmiştir. ABD'nin başta Ortadoğu olmak üzere daha aktif rol aldığı yeni bir süreç başlamıştır.⁷⁸¹

2.7. Hür Subaylar Darbesi ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi

2.7.1.Mısır'da Hür Subaylar Darbesi'ne Giden Süreç

II. Dünya Savaşı sona erdiğinde Ortadoğu'da aydın ve askerler arasında emperyalizmle mücadele etmek için milli devrim yapma fikri olgunlaşmıştı. Aynı günlerde Cemal Abdül Nasır 1949'dan itibaren Hür Subaylar adlı grup ile Mısır'da darbe için hazırlıklara başlamıştır. 1952'de gerçekleşen darbenin çekirdek kadrosunu oluşturan bu subayların iktidara karşı örgütlenmesinde etkili olan temel unsur 1948 Arap-İsrail Savaşı olmuştur.⁷⁸² 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda alınan ağır mağlubiyet Arap kamuoyunda özellikle subaylarda kızgınlığa sebep olmuş ve⁷⁸³ ordudaki genç subaylar yeni kurulan İsrail Devleti'ne karşı savaşın kaybedilmesinin temel nedenini siyasi zafiyetten kaynaklandığını öne sürerek hükümet ve monarşiyi suçlamışlardır.⁷⁸⁴ Mısır basınında Kral

⁷⁷⁸ N.A., FO, 371/107556, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 31 Mart 1953.

⁷⁷⁹ N.A., FO, 371/107556, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 10 Nisan 1953.

⁷⁸⁰ Sever, *a.g.e.*, 105.

⁷⁸¹ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, 148.

⁷⁸² Bodur, H. (2005). Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1900-1999. Ankara: Çağlar Yayınları, 476.

⁷⁸³ Armaoğlu, *Filistin Meselesi...*, 18.

⁷⁸⁴ Bodur, *a.g.e.*, 476.

Faruk'un yakın çevresinin de karıştığı ve İsrail'e karşı savaşın kaybedilmesinin önemli sebeplerinden biri olarak gösterilen orduya alınan silahlarla ilgili yolsuzluklar tartışılmaya başlanmıştır. Savaş sonrası subayların mağlubiyet ile ilgili yaptıkları değerlendirmede bozuk silahların satın alınıp orduya dağıtılmasında birinci derecede siyasi iktidarın sorumlu olduğunu iddia etmişlerdir.⁷⁸⁵

Ancak Nasır'a göre Arapların 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda aldığı mağlubiyet, bozuk silahlar skandalı veya Kral Faruk'un Hür Subaylar hareketini tasfiye etmek için harekete geçmesi ile meydana gelen Subaylar Kulübü krizi darbenin sebebi değildi. Bunlar sadece süreci hızlandıran faktörler olmuştu. Asıl sebep Mısırlıların ortak özlemleri olan bağımsız Arap vatanının kurulması ve Mısırlıların kendi kendilerini yöneterek kaderlerine hakim olma isteği idi.⁷⁸⁶ Nasır'a göre Mısır'da halk tam bağımsızlığa kavuşmak istiyor ancak feodal ve kapitalist sınıflar buna engel oluyordu. Bu hakim sınıfların Mısır halkını sömürmesi ve bağımsızlık özlemlerinin önünde engel oluşturması Mısır ordusunu uzun zamandır rahatsız etmekteydi.⁷⁸⁷ Nasır, Mısır halkının tüm unsurları ile İngiltere'nin çeşitli bahaneler ile sürdürdüğü işgalden kurtulmak için mücadele ettiğini ancak İngiltere'nin her defasında bu taleplere kulaklarını tıkamasının darbenin en önemli sebeplerinden biri olduğunu belirtmiştir.⁷⁸⁸

Kral Faruk, ordu içinde kendine yönelik bir cuntanın oluşturulduğunun farkındaydı. Bu cuntayı ortadan kaldırmaya yönelik pek çok teşebbüste bulunmasına rağmen bir sonuç alamamıştır. Hür Subaylar, Mısır'da siyasi istikrarsızlığın ağırlaştırdığı bir dönemde darbe yapmak için uygun zamanı kollamaya başlamışlardır. Özellikle 1952 yılının ilk aylarında yaşananlar Mısır'ı adım adım darbeye sürüklemiştir. Kahire yangını darbeye giden süreçte ordu tarafından Kral Faruk rejimini devirmek için halk tarafından yakılan bir yeşil ışık olarak yorumlanmıştır. İngiltere'nin Süveyş Kanalı'ndaki askeri üslerini boşaltmaması Mısır'da uzun zamandan beri devam eden İngiliz düşmanlığını daha da arttırmış ve zaman zaman İngiliz askerlerle, Mısırlıların karşı karşıya geldiği çatışmalar yaşanmaya

⁷⁸⁵ Abu el-Feth, *a.g.e.*, 230.

⁷⁸⁶ Mısır'da darbeyi yapan ve iktidara gelen Devrim Komite Konseyi üyeleri İngiltere'yi ve onun Mısır'ın özgürlük ve bağımsızlığını engelleyen siyasetini darbenin asıl nedeni olarak görseler de onlar İngiltere'nin Mısır'a sunduğu liberal politikaların bir sonucuydu. Devrim Komite Konseyi benzer şartlarda yetişmiş subaylardan oluşmuştur. Mısır'da uzun yıllar yönetime hakim olan büyük toprak sahibi ailelerden gelmiyorlardı. Tarihsel bir ironi olarak onların sayısı İngiliz yönetimlerinin süregelen liberal politikaları sayesinde orta sınıf içinde artarken eski Türk paşalarının etkiliyi azalmıştır. N.A., FO, 407/231, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 2 Aralık 1952. General Muhammed Necip "Mısır'da Yeni Rejim ve Mısır Toplumunun Rönesans'ı" adlı konferansta konuşmuştur., Abdülnasır, C. (1967). *İhtilalin Felsefesi*. Ankara: Çınar Yayınevi, 11.

⁷⁸⁷ Abdülnasır, *Arap Devriminin Yöntemleri*, 10.

⁷⁸⁸ Nasser, G., (January 1955) . The Egyptian Revolution. *Foreign Affairs*, 33, 200.

başlamıştır. Mısırlı fedailerin saldırıları 1952 yılında daha da artmış ve en büyük olaylardan biri 19 Ocak 1952’de Tel-El-Kebir Garnizonuna Mısırlı fedailerin yaptığı saldırı olmuştur. İngiltere, bu olay sonrası 24 Ocak 1952’de İsmailiye şehrinin bir bölümünün güvenlik nedeniyle işgal edileceğini ilan etmiş ve ertesi gün İngiliz kuvvetlerinin gerçekleştirdiği operasyonda yüzlerce Mısır polisi hayatını kaybetmiştir.⁷⁸⁹

Bu olay Kahire’de duyulunca bu defa 26 Ocak 1952’de olaylar Kahire’ye sıçramıştır. Kahire Üniversite’si önünde toplanan on binlerce Mısırlı, başbakanlık önünde Nasah Paşa’nın adını bağırırken balkona Mısır Sosyal İşler Bakanı çıkmış ve kalabalığın heyecanını arttıracak bir konuşma yapmıştır. O gün Kahire’de çıkan olaylarda yabancılara ait iş yerleri ateşe verilmiş ve yüzden fazla insan hayatını kaybederken dört yüz kadar bina yanmış ve yıkılmıştır.⁷⁹⁰ Ertesi gün Nasah Paşa, Kahire Radyosu’nda yaptığı konuşmada halkın İngiltere’ye karşı olan duygularını kullanan bazı bozguncuların olaylara sebep verdiğini olayların daha da büyümemesi için sıkıyönetim ilan edildiğini duyurmuştur. Olaylar sonrası Kral Faruk, Başbakan Nahas Pasa ve Vafd Partisi’ni hükümetini görevden almıştır.⁷⁹¹

Kahire yangını, Türk basınında da geniş yer bulmuştur. Basın, olayların Mısır’da Kral Faruk rejimine karşı toplumun alt tabakasında ki tepkiden dolayı büyüdüğünü ve olayları sadece İngilizlere karşı bir eylem değil aynı zamanda Kral Faruk’un tacına yönelik bir eylem olarak görmüştür. Basın, çok iyi organize edilen olayların Nasah Paşa ve arkadaşlarının bunu İngilizlere doğru yönlendirmesiyle tahtın hedef almaktan uzaklaştığını düşünüyordu. Ayrıca olayların büyümesinde halkın bağımsızlık isteklerini istismar eden gizli bir komünist teşkilatın varlığı etkili olmuştu. Türk basınına göre Sovyetler Birliği’nin Kore’den sonra daha tehlikeli bir şekilde Mısır’da Batıya darbe vurmaya hazırlandığını bu olaylar göstermişti.⁷⁹² Basın ayrıca Kral Faruk’un, Nasah Paşa’yı azletme kararına destek veriyor ve Nasah Paşa’yı isyanları körükleyerek, komünist ve milliyetçileri desteklemekle suçluyordu.⁷⁹³ Vatan Gazetesi’nden Yalman, Süveyş’te meydana gelen olayların Kahire’ye taşınmasında aşırıların rol oynadığını, bundan Sovyetler Birliği’nden başka kimsenin fayda sağlamayacağını ve bunun Mısırlılara bağımsızlık getirmeyeceğini, Türkiye’nin dost Mısır milletinin içine düştüğü bu duruma seyirci kalmayacağını belirtmiştir.⁷⁹⁴ Ulus Gazetesi ise

⁷⁸⁹ Abu el-Feth, *a.g.e.*, 34, 20.

⁷⁹⁰ Dikerdem, *Ortadoğu’da Devrim Yılları...*, 31-33.

⁷⁹¹ *Ayın Tarihi*, Sayı: 218. 27 Ocak 1952, 129.

⁷⁹² *Dünya*, 7 Mart 1952.

⁷⁹³ N.A., FO, 371/101854, İstanbul Konsolosu’ndan, Dışişleri Bakanlığı’na, 01 Şubat 1952.

⁷⁹⁴ *Ayın Tarihi*, Sayı: 218. 27 Ocak 1952, 132.

olayların arkasında komünist tahrikçiler olduğunu Sovyetler Birliği'nin Mısır'da yabancı ve zenginlere yönelik düşmanlığı körüklediğini bunun için Mısır'da zeminin müsait olduğunu vurgulamış, Mısır'da zengin ve fakir arasında büyük uçurum olduğuna ve dar bir zengin kitlenin fakir halk yığınlarını unuttuğuna dikkat çekmiştir.⁷⁹⁵

Kahire yangını sonrası Mısır'da hükümet bunalımları birbirini izlemiştir. Olaylar sonrası Kral Faruk, Başbakan Nahas Paşa'yı görevden alınca eski başbakanlardan bağımsız Ali Mahir Paşa'ya başbakanlık görevini vermiştir.⁷⁹⁶ Olayları soruşturmak için kurulan askeri mahkemeler daha çok bağımsızlık yanlılarını hedef alan bir soruşturma yürütmüştür.⁷⁹⁷ Nahas Paşa'nın görevden alınması ve Ali Mahir Paşa'nın hükümeti kurmakla görevlendirilmesi, Zafer Gazetesi tarafından olumlu karşılanmıştır. Gazete İngiliz taraftarı olarak gördüğü Ali Mahir Paşa'yı, İngiltere ile yürütülen müzakere Mısırlılara fayda sağlayacağını ileri sürmüştür.⁷⁹⁸ Ulus Gazetesi de Ali Mahir Paşa hükümeti ile birlikte Nasah Paşa hükümeti zamanında çıkmaza giren İngiliz-Mısır görüşmelerinde önemli gelişmeler yaşanacağını ümit ettiklerini belirtmiştir.⁷⁹⁹ Cumhuriyet Gazetesi ise Mahir Paşa'nın görevden alınması ve Ali Mahir Paşa'nın hükümeti kurması ile Mısır'ın Ortadoğu Komutanlığı'na yaklaştığını vurgulamıştır.⁸⁰⁰ Zafer Gazetesi de Mısır'ın yeni hükümetle birlikte dış politikada Batı ile daha işbirlikçi bir siyaset izleyeceğinin ümit ettiklerini, Kral Faruk'un Mahir Paşa'yı görevden alarak yerinde bir müdahalede bulunduğunu belirtmiştir. Ortadoğu Komutanlığını yakında Mısır'ında dahil olması ile kurulabileceğine dikkat çekmiştir.⁸⁰¹

Ancak Ali Mahir Paşa hükümeti fazla uzun ömürlü olmamıştır. Onun istifa etmesinin ardından Hüseyin Sırrı Paşa hükümeti kurulmuştur. Hüseyin Sırrı Paşa, ilk yaptığı açıklamada önceliklerinin Süveyş'ten İngilizlerin tahliyesini sağlamak olduğunu söylemiş ve Mısır'ın Ortadoğu savunmasına katılıp katılmayacağına dair soruya olumlu yanıt vermemiştir.⁸⁰² Hüseyin Sırra Paşa, hükümetinin kurulması ve yaptığı ilk açıklamalar İngiltere'de rahatsızlığa neden olmuş ve bu gelişmelerin İngiliz-Mısır görüşmelerine olumsuz yansıtacağını vurgulanmıştır.⁸⁰³

⁷⁹⁵ *Ayın Tarihi*, Sayı: 218. 27 Ocak 1952, 129.

⁷⁹⁶ *Ayın Tarihi*, Sayı: 218. 27 Ocak 1952, 129.

⁷⁹⁷ Ataöv, T., (1977). *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 49.

⁷⁹⁸ *Zafer*, 28 Ocak 1952.

⁷⁹⁹ *Ulus*, 30 Ocak 1952.

⁸⁰⁰ *Cumhuriyet*, 31 Ocak 1952.

⁸⁰¹ *Ayın Tarihi*, Sayı: 219. 01 Şubat 1952, 25.

⁸⁰² *Ayın Tarihi*, Sayı: 224. 15 Temmuz 1952, 46.

⁸⁰³ *Ayın Tarihi*, Sayı: 224. 08 Temmuz 1952, 33.

Mısır'da darbeden iki gün önce Hüseyin Sırrı Paşa, Mısır Ordusu Komutanı ile görüşmüş ardından başbakanlıktan istifa etmiştir. Darbeden hemen önce 22 Temmuz'da istifa eden Hüseyin Sırrı Paşa'nın yerine Necip El Hilâli Paşa Başbakan olarak görevlendirilmiş ve yeni kabine üyeleri ile birlikte Kral Faruk'un huzurunda yemin etmişlerdir. Aynı gün yeni hükümet üyeleri Silahlı Kuvvetler Karargâhı'nda General Muhammed Necip ile bir araya gelmiştir. Burada yapılan görüşmelerde General Necip Mısır ordusunun isteklerini yeni hükümete bildirmiştir. Necip, sıkıyönetimin bir an önce kaldırılmasını ve 1948 Arap-İsrail Savaşı'nın kaybedilmesinde etkili olan isimlerin ordudan tasfiyesini istemiştir. Ancak bu görüşmeden bir sonuç çıkmayınca ordu Hilâli Paşa'nın istifasını vermiş ve Ali Mahir Paşaya hükümeti kurma görevi verilmesini istemiştir.⁸⁰⁴

Mısır'da darbe öncesinde meydana gelen hükümet krizlerini yakından takip eden Necmeddin Sadak'a göre bu hükümetler çoğunluk sağlayamadığından değil kamuoyu baskısı nedeniyle iş göremez hale gelerek istifa etmişlerdi. Sadak'a göre Mısır'da "İngilizleri Dışarı Atmak" sloganı ile sokağa dökülenler yanlış bir yol izlemiş hükümet bunalımlarına sebep olmuşlardır.⁸⁰⁵

2.7.2. Hür Subaylar Darbesinin Gerçekleşmesi

Mısır'da Kral Faruk Rejimine karşı örgütlenen Hür Subaylar adı verilen askeri cunta darbeyi yapmak için 5 Ağustos 1952'de harekete geçme kararı almışlardır. Ancak Kral Faruk'un Hür Subaylara karşı bir tasfiye operasyonu yapacağı ortaya çıkınca darbe tarihi öne alınmıştır.⁸⁰⁶ Hür Subaylar, Mısır ordusu içinde geniş bir destekçi kitle ile 23 Temmuz 1952'de Ras el-Tin Sarayı'nı ağır silahlarla kuşatarak Kral Faruk rejimine son vermiştir.⁸⁰⁷

Darbenin liderliğini yapan General Necip Mısır'da Kral Faruk rejimine muhalefeti ile ön plan çıkan ve Kral Faruk'un kapatılması için talimat verdiği Kahire Subaylar Kulübünün başkanıydı.⁸⁰⁸ Darbenin ve Mısır'ın görünürdeki önderi General Necip'in

⁸⁰⁴ *Ayın Tarihi*, sayı: 224. 15 Temmuz 1952, 47-51.

⁸⁰⁵ *Aksam*, 23 Temmuz 1952.

⁸⁰⁶ Mansfield, P. (1967). *Mısır İhtilali ve Nasır*. (Çev: Ergün Tuncalı). İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi, 35.

⁸⁰⁷ Bodur, a.g.e., 476.

⁸⁰⁸ *Ayın Tarihi*, Sayı: 224. 15 Temmuz 1952, 47-51.

yanında, Hür Subaylar Komitesi'ni örgütleyen ve darbenin başarı ile gerçekleşmesini sağlayan Albay Cemal Nasır'dı.⁸⁰⁹

Mısır ordusu darbe sonrası kısa sürede kontrolü sağlamayı başarmıştır. Darbe sonrası Mısır parlamentosu tatil edilmiştir. Büyük çatışmalar yaşanmadan zayıf bir direniş ile Kral Faruk rejimi devrilmiş olaylarda iki asker ölürken yedi askerde yaralanmıştır. Kral Faruk'un tacı ve tahtını savunmak için kimse direniş göstermemiş ve o gün Türkiye'nin Kahire Büyükelçiliği mensuplarından Mahmut Dikerdem'in deyiimi ile "fiske ile devrilen iskambil kâğıdı destesi gibi Kral Faruk rejimi" yıkılmıştır.⁸¹⁰

Darbe sonrası kurulan ve on iki subaydan oluşan Hür Subaylar Komitesi, Mısırlıları iki milli hedef etrafında birleşmeye çağırmıştır. İlk olarak Süveyş Kanalı'nda devam eden İngiliz işgalinin sonlandırılması ardından da serbest seçimlere dayanan demokratik bir yönetim kurulması hedeflenmiştir. İlk hedef efradında Mısırlıların toplanması kolay olmuştur.⁸¹¹ Hür Subaylar, darbe sonrası yayınladıkları ve "Altı İlke" adı verilen bildiride ilk maddeye emperyalizm ve onunla işbirliği yapan Mısırlı hainlerinin tasfiyesini koymuşlardır.⁸¹² Mısır'da kansız bir şekilde gerçekleşen darbe esnasında devlet cihazı zarar görmemiş ve bürokraside büyük tasfiyeler gerçekleşmemiştir.⁸¹³

General Necip darbe sonrası yayınladığı bildiride hükümetlerin göz yumduğu yolsuzlukların Mısır'ı felakete sürüklediğini 1948 Arap-İsrail Savaşı'nın kaybedilmesinde bu yolsuzlukların neden olduğunu belirtmiştir. Darbe sonrası ordu Ali Mahir Paşa'yı hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Ali Mahir Pasa dış politika hakkında verdiği ilk demeçte hedeflerini şöyle özetlemiştir; "Mısırın, hürriyet ve işbirliği esasları üzerinde kurulacak bir dünya sulhuna katılmasına çalışacağım."⁸¹⁴ General Necip, darbe sonrasında yaptığı açıklamalarda ise Ortadoğu Komutanlığı meselesinde sorulan sorulara yanıt vermekten kaçınmıştır.⁸¹⁵ General Necip'in bu konudaki görüşü kısa süre içinde netleşmiş Amerikan U. S. News and World Report Dergisinde yayınlanan bir röportajda eşitlik esasına dayalı bir anlaşma olur ve İngiliz birlikleri Mısır'ı terk ederse Ortadoğu savunması ile ilgili anlaşmalara katılabileceklerini ifade etmiştir.⁸¹⁶

⁸⁰⁹ Harari, M. (1962). *Government and Politics of the Middle East*. New Jersey: Prentice-Hall, 70.

⁸¹⁰ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 45.

⁸¹¹ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 49-50.

⁸¹² Abdülnasır, C. (1971). *Felsefem*. Çev.: Mustafa Salihoğlu. İstanbul, 29.

⁸¹³ Abd el-Malik, E. (1971). *Çağdaş Arap Düşüncesi: Bağımsızlık Sosyalizm Müslüman Kardeşler' den Marksizm'e*. (Çev: Adnan Cemgil). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 264.

⁸¹⁴ *Ayın Tarihi*, Sayı: 224. 15 Temmuz 1952, 50.

⁸¹⁵ *Ayın Tarihi*, Sayı: 224. 30 Temmuz 1952, 70.

⁸¹⁶ *Ayın Tarihi*, Sayı: 232. 25 Mart 1953, 97.

Mısır'da gerçekleşen darbeye kısa süre içinde büyük devletlerden tepki gelmeye başlamıştır. Mısır'daki darbe CIA tarafından dört ay öncesinden bilinmesine rağmen elinde kesin bir tarih olmayan ABD darbeden son anda haberdar olmuştur. ABD basını darbeyi ilk başta olumlu karşılamış 23 Temmuz'u izleyen günlerde Hür Subaylar Komitesi'nden İsrail hakkında herhangi bir demeçte gelmeyince bu olumlu bakış açısı daha da pekişmiştir.⁸¹⁷ Nasır, darbenin gerçekleşeceği gece tıpkı Kral Faruk gibi ABD'nin Kahire Büyükelçisi Jefferson Caffery ile temasa geçmeyi ihmal etmemiştir. Nasır, darbenin gerçekleştiği sabah üçte ABD Büyükelçisi ile temasa geçerek hareketlerinin Batıya karşı bir eylem olarak yorumlamamasını istemiştir.⁸¹⁸ ABD'nin Mısır'da kurulan yeni rejime yönelik sıcak tavrı bir süre daha devam etmiştir. Hatta sağlanan yakınlaşma İsrail'de büyük rahatsızlık ortaya çıkarmış, Yahudi cemaat ABD Kongresi'nde Mısır'a yardım yapılmaması için yoğun bir kulis faaliyeti yürütmüştür.⁸¹⁹ İsrail hükümeti benzer baskıyı İngiliz hükümetine de yapmıştır. Mısır'a jet uçakları satışı yaptığı gerekçesi ile İngiltere'yi protesto etmiştir.⁸²⁰ İsrail'in, Mısır ile ilişkilerini geliştiren Batılı ülkeler üzerinde uyguladığı baskı aynı zamanda Mısır'ı Batıdan uzaklaştıran faktörlerden biri olmuştur.

İngiltere ise Mısır'daki darbeye karşısında Süveyş Kanalı bölgesindeki birliklerinin bir müdahalede bulunmayacağını, Mısır iç siyasetine karışmayacaklarını açıklamıştır.⁸²¹ Bunun yanında İngiltere Kral Faruk'un tahtan feragatini İngiliz-Mısır anlaşmazlığının çözümünde önemli katkı sağlayacağını düşünmüştür. Çünkü Kral Faruk aynı zamanda Sudan Kralı unvanını kullanıyor, buda anlaşmazlığın önemli sebeplerinden birini teşkil ediyordu. Kral Faruk'un tahtan çekilmesi ile bu problem ortadan kalkmıştı.⁸²²

Sovyetler Birliği ise başlangıçta Hür Subayların gerçekleştirdiği darbeyi Mısır'da gelişmekte olan Marksist-Leninist düşüncenin bir eylemi olarak nitelendirmiştir.⁸²³ Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu'da Batılı ülkelerin zayıflatılması stratejini Mısır'daki darbeden sonra bu ülke ile birlikte yürütmeye başlamış ve Arap milliyetçilerinin en büyük destekçisi olmuştur.⁸²⁴

⁸¹⁷ Copeland, M. (1988). *Devletler Oyunu Bir CIA Ajanının Anıları*. (Çev: Bedirhan Muhib). İstanbul: Nehir Yayınları, 67.

⁸¹⁸ Heykel. *a.g.e.*, 13-14.

⁸¹⁹ N.A., FO, 371/104215, Washington Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 07 Ocak 1953.

⁸²⁰ N.A., FO, 371/104215, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Kahire Büyükelçiliği'ne, 13 Ocak 1953.

⁸²¹ *Ayın Tarihi*, Sayı: 224. 15 Temmuz 1952, 51.

⁸²² *Ayın Tarihi*, Sayı: 224. 15 Temmuz 1952, 47.

⁸²³ Berkes, *Arap Dünyasında...*, 75.

⁸²⁴ Ülman, A. H. (1958). Ortadoğu Buhranı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 13 (4), 234.

Darbe ile Kral Faruk devrilmiş ve oğlu lehine tahtından feragat ederek Mısır'dan ayrılmıştır.⁸²⁵ Kral Faruk, 31 Temmuz 1952'de Mısır'dan ayrıldıktan sonra yaptığı basın toplantısında karısı ve çocuklarının istedikleri zaman Mısır'a geri dönebileceğini söyleyerek ayrılırken yanında servet götürdüğü iddialarını yalanlamıştır. Kral Faruk'tan sonra yerine henüz altı aylık olan oğlu II. Fuad'ın tahta geçmesi ile birlikte kraliyetin geleceği ve Mısır'da yeni kurulan rejim hakkında tartışmalar başlamıştır. Ali Mahir Paşa'nın yerine Başbakan olan General Necip, El Eham Gazetesine 1 Ocak 1953'te verdiği demeçte Mısır'da cumhuriyetin ilan edileceğine dair ilk mesajları da vermiştir. Necip, halktan cumhuriyete geçiş yönünde bir sistem değişikliği talebi gelmesi durumunda referandum yaparak bu konuda bir karar vereceklerini en kısa zamanda ülkedeki olağanüstü tedbirleri kaldırmak için uğraştıklarını dile getirmiştir.⁸²⁶ General Necip'in Al Ahram'a verdiği demeçten kısa süre sonra Mısır'daki bütün siyasî partiler üç sene müddetle feshedilmiştir. Orduda yeni bir tasfiye hareketi başlamıştır.⁸²⁷

Mısır'da siyasi partilerin yasaklanması ile birlikte rejime yönelik eleştiriler artmıştır. Türk basını General Necip'in ben diktatör değilim açıklamasına hiç kimse diktatör olduğunu kabul etmez diyerek cevap vermiştir. General Necip'in, partilerin yeniden teşkilatlanmasını engelleme çabaları ve siyasi partileri tamamen ortadan kaldırma girişimini aşırı bularak eleştirmiştir.⁸²⁸ Türk basının dikkat çektiği diğer bir husus Mısır'da siyasi partilerin ve siyasi hürriyetlerin ortadan kaldırmasına rağmen Müslüman Kardeşler cemiyetine dokunulmaması olmuştur. Öte yandan ortaya çıkan yabancı düşmanlığı ve aşırı milliyetçi cereyanlarda meydana gelen yükseliş Türk basınınca eleştirilmiştir.⁸²⁹

Mısır'daki rejimin bir askeri diktatörlük olduğu yönündeki iddialar üzerine Albay Nasır, 25 Şubat 1953'te The Voice of America'ya verdiği röportajda Mısır'da askeri diktatörlük kurulduğu iddialarına itiraz etmiştir. Bunun küçültücü bir ifade olduğunu söyleyen Nasır, Mısır'da ordunun halkın hizmetkârı olduğunu ve onların halka özgür ve adil bir toplum kurmak için yardım ettiğini söylemiştir.⁸³⁰

Mısır'daki rejime yönelik eleştiriler devam ederken Başbakan General Necip 25 Mart 1953'te Mısır'da kraliyetin sona ermesi için ilk adımı atmış ve anayasa komisyonunda bu konu tartışılmaya başlanmıştır. Necip, komisyonda yaptığı açıklamada parlamenter bir cumhuriyetin Mısır'ın hayrına olacağını ancak buna referandum ile karar

⁸²⁵ *Ayın Tarihi*, Sayı: 224. 25 Temmuz 1952, 53.

⁸²⁶ *Ayın Tarihi*, Sayı: 224. 15 Temmuz 1952, 83.

⁸²⁷ *Ayın Tarihi*, Sayı: 230. 17 Ocak 1953, 159.

⁸²⁸ *Zafer*, 04 Ocak 1953.

⁸²⁹ *Cumhuriyet*, 22 Ocak 1953.

⁸³⁰ N.A., FO, 371/102704, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 27 Şubat 1953.

vereceklerini belirtmiştir. Mısır basınında Mehmet Ali Paşa hanedanının sona ereceği ve General Necip'in cumhurbaşkanlığına adaylığını koyacağına dair haberler yayınlanmaya başlamıştır. Mısır basını kraliyetin biran önce sona ermesini desteklemiştir. Mısır ordusunun yayın organı Al Tahrir Gazetesi ise derhal cumhuriyetin ilan edilmesi gerektiğine vurgu yapmış ve Kral Faruk'un tahtan indirilmesiyle aslında kraliyet rejiminin sona erdirildiğini ve yerine geçen oğlunun da ecdadından daha iyi bir kral olamayacağını belirtmiştir.⁸³¹

2.7.3. Mısır'da Cumhuriyetin İlanı ve Türkiye'nin Tepkisi

Uzun tartışmalardan sonra Hür Subaylar Komitesi 18 Haziran 1953 gecesinden itibaren Mısır halkı adına monarşiye ve Mehmet Ali Paşa hanedanına son verdiğini duyurmuştur. Hür Subaylar Komitesi aynı anda cumhuriyeti ilan etmiş ve General Necip'in cumhurbaşkanı ilan etmiştir.⁸³² Abidin Sarayı Cumhuriyet Sarayı haline getirilmiş ve sarayda eski hanedan mensuplarına ait tüm resimler indirilmiştir. Mısır Milli Eğitim Bakanlığı'nın yeni hazırladığı ders kitaplarında Mısır krallarından yabancılar diye bahsedilmeye başlanmış ve krallar Mısır milletinin menfaatlerine ihanete etmekle suçlanmışlardır. Mısır'da Cumhuriyetin ilanı sonrası Mısır'ın Ankara Büyükelçisi tarafından yapılan açıklamada 18 Haziran 1953'ten itibaren Mısır'da Mehmet Ali Paşa hanedanının hâkimiyetine son verildiği ve Hür Subaylar Komitesi'nin General Necip'i cumhurbaşkanı seçtiği duyurulmuştur.⁸³³

Mısır'da cumhuriyetin ilanı ve General Necip'in cumhurbaşkanı seçilmesi Türk basını tarafından olumlu karşılanmıştır. Yalman, köşesinde Mısır milletinin cumhuriyet idaresini hak ettiğini, Mısır'ın artık özgür dünyasının ortak savunma anlayışına daha aktif bir şekilde katılması ve ülkesindeki İngiliz üslerine yönelik politikasını değiştirmesi gerektiğine işaret etmiştir. Yeni Sabah Gazetesi ise gerçekleşeni mevcut fiili durumun daha meşru bir çerçeveye oturtulması olarak görmüştür. Cumhurbaşkanı Necip'in dış politikada özellikle İngilizlerle anlaşma sağlarsa halkın daha fazla desteğini sağlayacağını iddia etmiştir.⁸³⁴

Ancak Mısır, cumhuriyetin ilanı sonrası istikrara kavuşmamıştır. Bu defa ülkede Hür Subaylar için bir çatışma baş göstermiştir. Cumhurbaşkanı Necip, sahip olduğu

⁸³¹ *Ayin Tarihi*, Sayı: 232. 25 Mart 1953, 97.

⁸³² N.A., FO, 371/102723, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 22 Haziran 1953.

⁸³³ *Ayin Tarihi*, Sayı: 235. 20 Haziran 1953, 132, 16.

⁸³⁴ *Ayin Tarihi*, Sayı: 235. 25 Haziran 1953, 134-137.

yetkilerin genişletilmesini isteyince buna Hür Subaylar Komitesi'nden itiraz gelmiş ve Necip, 25 Şubat 1954'te Cumhurbaşkanlığı ve Hür Subaylar Komitesi'ndeki görevlerinden istifa etmiştir. Yerine Nasır Başbakan olarak atanmıştır. Ancak bu defa Mısır'da Necip taraftarı subayların bir karşı darbe yapma ihtimali ortaya çıkmıştır. 27 Şubat sabahı Binbaşı Kalheb Muhiddin'in komutasındaki birlikler harekete geçince aynı gün Hür Subaylar Komitesi Necip'in görevlerine iade edildiğini duyurmuştur. General Necip Cumhurbaşkanlığına yeniden getirilirken Albay Nasır'da Başbakanlık görevine gelmiştir. Görevinden ayrılmadan önce hem cumhurbaşkanlığı hem de başbakanlık görevini yürüten Cumhurbaşkanı Necip, başkanlık görevinin Albay Nasır'a vererek yetkilerini paylaşma ve beraber çalışma kararı almıştır. Hür Subaylar darbesinin lider kadrosunun kendi aralarında anlaşması Mısırlılar tarafından sevinçle karşılanmış ve binlerce kişinin katıldığı gösteriler düzenlemiştir. Cumhurbaşkanı Necip göstericilerin yoğun tezahüratı ile yaptığı konuşmada Mısır'daki cumhuriyetin parlamentolu bir cumhuriyet olması konusunda anlaştıklarını belirterek "geçen hafta olanlar bir yaz fırtınasından başka bir şey değildi. Çok şükür Allah'a ki geçti" sözleriyle krizin sona erdiğini duyurmuştur. Ancak 27 Şubat sabahı Necip'i evinde ziyaret ederek onun cumhurbaşkanı olmasını sağlayan subaylar bu olay sonrası tutuklanmıştır. Bu gelişmeler İhtilal Konseyi'nin sonunu getirmiş Yarbay Enver El Sedat, El Cumhuriye Gazetesi'ne verdiği demeçte İhtilal Konseyi'nin içine düştüğü fikir ayrılıkları nedeniyle kendi kendini feshe karar verdiğini belirtmiştir. Kısa süre sonra Cumhurbaşkanı Necip tarafından yapılan açıklamada tüm kesimlerin arzusu üzerine siyasi partilerin yeniden faaliyete başlayacağını bir kurucular meclisi toplaması için yapılan çalışmaların iptal edildiğini ve Hür Subaylar Komitesi'nin çalışmalarına devam edeceğini duyurmuştur. Aynı gün Nasır, Mısır'da diktatörlüğün kurulmasına izin vermeyeceğiz sadece milli irade hakim olacaktır diyerek aslında krizin daha bitmediğini göstermiştir.⁸³⁵

14 Kasım 1954'e gelindiğinde Cumhurbaşkanlığı Sarayı Mısır Ordusu tarafından kuşatılmış Cumhurbaşkanı Necip, Hür Subaylar Komitesi'nin kararı ile bütün görevlerinden çekilmiştir. Ertesi gün ise Mısır Dışişleri Bakanı Mahmut Fevzi, Mısır'ın dış temsilciliklerine gönderdiği talimatla cumhurbaşkanlığı görevlerinin Başbakan Nasır tarafından yürütüleceğini bildirmiştir. Milli İstikamet Bakanı Binbaşı Salah Salim yaptığı açıklamada ise, Nasır'ın bu vazifeyi geçici olarak üstlendiği ve Cumhurbaşkanlığı makamının bir süre boş kalacağını duyurmuştur. Aslen Sudanlı olan General Necip lehine

⁸³⁵ *Ayin Tarihi*, Sayı: 244. 28 Mart 1954, 186-189, 214.

Sudan’da büyük gösteriler yapılmış ardından buradan Mısır’a bir heyet gelmiş ve bu heyete eski cumhurbaşkanı Necip’in yargılanmayacağı garantisi verilmiştir.⁸³⁶

2.7.4. Hür Subaylar Darbesi Sonrası Arap Milliyetçiliğinin Yükselişi

Albay Nasır ile General Necip arasında meydana gelen rekabetten Nasır’ın zaferle çıkması bir süreden beri Arap dünyasının parlayan yıldızı olan Nasır’ın daha da güçlenmesini sağlamıştır. Mısır’da darbenin lideri olan Nasır, bir yandan hakimiyetini sağlamlaştırırken diğer yandan Arap dünyasının yeni lideri olarak ortaya çıkmıştır. Artık 1950’ler boyunca Nasır önderliğinde Araplar, Batı emperyalizmine ve sömürgecilğe karşı mücadelelerine başlamışlardır.⁸³⁷ Nasır, “Arap Mısır” ve Arap Birliği temasını 1954 ‘den itibaren işlemeye başlamış 4 Temmuz 1954’de radyodan yaptığı konuşmasında “Muhteşem Araplıkta Kardeşlik” sloganı ile tüm Araplara seslenmiş ve “Araplık adına bir tek Arap ulusu adına Arap dünyasına saygı ve sevgilerini” yollamıştır.⁸³⁸ Nasır, Araplık kavramını yoğun bir şekilde kullanarak Pan Arap hareketi etrafında bir cazibe merkezi oluşturmayı başarmıştır.⁸³⁹ Artık sadece Mısırlılar değil tüm Araplar Nasır’ın Atlantik Okyanusundan Basra Körfezine kadar uzanan ve Kahire’nin merkez olacağı büyük bir Arap imparatorluğu kurma hayali taşıdığını konuşmaya başlamıştır.⁸⁴⁰

Gerçekçi bir siyasetçi olan Nasır, dünya politikasında önemli bir yerde bulunduğunu ve elinde önemli kozlar olduğunun da farkındadır. Yakın çevresi Nasır’ın büyük bir iştahla Arap dünyasını yönetmek gibi bir isteğinin olmadığını tek isteğinin Batılıların oturup kendisi ile pazarlık yapmasını sağlamak olduğunu söylemiştir.⁸⁴¹ Nasır, zayıf bir ülkenin kendi kaynaklarıyla emperyalist ülkelere karşı kafa tutan ve bağımsızlıkçı tavrı ile örnek bir devlet adamı olarak sadece Ortadoğu’da değil, sömürgecilerle mücadele eden bütün toplumlar üzerinde derin etki bırakmıştır.⁸⁴² Üstelik Nasır, izlediği aktif bir dış politika ile bu etkinin alan ve şiddetini her geçen gün artırmıştır. Sık sık dünya liderleri ile görüşmüş ve kendisine hem Arapların hem de dünya liderlerinin saygı duymasını

⁸³⁶ *Ayın Tarihi*, Sayı: 252. 15 Kasım 1954, 121, 13.

⁸³⁷ Akşin, *Türkiye’nin 1945’ten Sonraki Dış Politika Gelişimleri...*,93.

⁸³⁸ Toygun, *a.g.e.*, 81. Mısır’da darbeden sonra özellikle radyo yayınları çok genişlemiştir. Arapların Sesi Radyosu 1953’te sadece günde 30 dakika yayın yaparken 1960’a gelindiğinde bu 24 saate çıkmış ve radyo üzerinden yürütülen etkili propaganda ile 1950’lerde Nasır ve Mısır’ın Arap Milliyetçiliğinin çimentosu olmasında ana rol oynamıştır. Dawisha, *a.g.e.*, 148.

⁸³⁹ Coffey, J. J. , Bonvicini, G. (1989). *The Atlantic Alliance and The Middle East*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 22.

⁸⁴⁰ Mansfield, *Mısır İhtilali...*, 46.

⁸⁴¹ Copeland, *a.g.e.*,172-173.

⁸⁴² Mansfield, *Mısır İhtilali...*,118.

sağlamıştır. Tito'dan Eden'e Kral Hüseyin' kadar pek çok lider gazeteci televizyoncu Nasır ile görüşmek için Kahire'ye gelmiştir. Nasır'ın bu popülerliği şüphesiz Araplar arasında Nasır'a duyulan sevgi ve hayranlığın artmasını sağlamıştır. Nasır elde ettiği başarıları sadece Mısırlı Araplar ile değil bütün Araplar ile paylaşmıştır. Iraklı bir yazar "Nasır'dan beri kendimi Iraklı değil Arap olarak görmeye başladım" sözleri Nasır'ın Araplık duygusunun güçlenmesinde ne kadar etkili olduğunu göstermiştir.⁸⁴³ Nasır açısından İslam önemli bir birleştirici unsurdur ve bu akıllıca kullanılmalıydı. Özellikle Hac ziyaretinin dini yanı kadar İslam birliğini simgeleyen siyasi yönünün ön plana çıkarılması ve İslam'ın güç haline gelmesi gerektiğini düşünüyordu.⁸⁴⁴

2.7.5. Türkiye'nin Mısır'daki Değişim Karşısında Tepkisi

Mısır'da darbe olduğunda Türkiye-Mısır ilişkilerinde Ortadoğu Komutanlığı teklifin ortaya çıkardığı soğukluk hala geçmemişti. Bu süreçte Mısır'da yapılan Türkiye karşıtı gösteriler kızgınlığa yol açmış ve ilişkilerdeki soğukluğu arttırmıştır. Aynı günlerde Türkiye, BM'de Süveyş Kanalı ile ilgili görüşmelerde taraf olmaktan kaçınmıştır. Ancak Türkiye, Mısır'ın 1936 İngiltere-Mısır Antlaşması'nı tek taraflı olarak reddeden siyasetine karşı İngiltere'nin yanında yer almaya ve İngiltere'nin Süveyş Kanalı'nda kalması yönündeki siyasetini desteklemeyi sürdürmüştür. Üstelik Kral Faruk'un kendini Mısır ve Sudan Kralı olarak ilan etmesi sonrası İngiltere'nin itirazlarını takip eden Türkiye Ankara'daki Mısır büyükelçisine kendisinden sonra gelecek büyükelçinin itimatnamesinin kabulünün Kral Faruk'un yeni "Mısır ve Sudan Kralı" unvanının tanınması anlamına gelmeyeceğini bildirmişti.⁸⁴⁵

Türkiye, Mısır'da Kral Faruk rejimine yönelik sert bir tepki olduğunun farkındaydı. Kral Faruk'a karşı yapılan darbeden yaklaşık bir yıl önce 4 Mayıs 1951'de Genelkurmay Askeri Harekât Dairesi Başkanı Cevdet Sunay, Mısır'ı ziyaret etmiştir. Bu gezi sonrası Sunay, Bayar'a sunduğu raporda özellikle Kral ve Mısır devlet erkânının lüks tutkusu dikkat çekmiş buna karşın Mısır ordusunun daha çok eski teçhizata sahip ve bazı eğitim noksanlıkları olduğunu belirtmiştir.⁸⁴⁶ Mısır'ın Ankara Büyükelçisi Amin Fuad'da Kral Faruk'a yönelik duyulan öfkeyi Türk hükümeti önünde açık bir şekilde dile getirmekten çekinmiyordu. 5 Ocak 1952'de Fransa'nın Ankara Elçisi tarafından verilen partide Türk

⁸⁴³ Copeland, *a.g.e.*, 192-193.

⁸⁴⁴ Abdülnasır, *İhtilalin Felsefesi*..., 71.

⁸⁴⁵ N.A., FO, 424/292/WK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1951, 02. Ocak 1952.

⁸⁴⁶ B.C.A., 15 Mayıs 1951, fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 125.801..4.

Köprülü ile Amin Fuad arasında gerçekleşen ve İngiliz büyükelçinin de olduğu sohbette Amin Fuad, Kral Faruk'un politik ve özel geçmişinin ile berbat olduğunu ve 1948 Arap-İsrail Savaşı esnasında ortaya çıkan Lampson Tankları konusundaki yolsuzluğun unutulmadığını söylemiştir.⁸⁴⁷

Türkiye Mısır'daki iç politik durumun karışık olduğunu biliyordu. Tüm bunlara rağmen meydana gelen darbe ve sonrasındaki gelişmeler Türkiye açısından beklenmedik bir olay olmuştur. Türkiye Kral Faruk'un halk tarafından sevilmediği bilmesine rağmen İngiltere'nin Mısır'daki askeri gücünün, onun iktidarını koruyacağını ve İngiltere'nin onaylamadığı bir darbenin Mısır'da başarılı olamayacağını düşünmüştür.⁸⁴⁸

Mısır'da darbe gerçekleşikten sonra gelişmeler Türkiye, tarafından yakından izlenmeye başlamıştır. Türk basını Mısır'da darbenin arkasında Vaft Partisinin olduğunu düşünüyordu. Çünkü darbe Kral Faruk'un Vaft'ı hükümetten uzaklaştırması ile meydana gelmişti.⁸⁴⁹ Türk basınında bazı yazarlar ise darbenin Mısır'da bir rejim değişikliğine işaret etmediğini General Necip'in son zamanlarda daha da artan yolsuzlukların önlenmesi için Arap milliyetçisi Ali Mahir Paşa'yı iktidara getirmesi olarak değerlendirmiştir.⁸⁵⁰

Zaman içinde Hür Subayların İngiltere'yi hedef alan açıklamalar yapması Türk basınında Türk Kurtuluş Savaşı ile Mısır'ın İngiltere'ye karşı mücadelesini özdeşleştiren yayınlar yapılmasına sebep olmuştur. Basında Hür Subaylar Komitesi'nin başında bulunan General Necip'i, Atatürk'ü benzeten yazılar yayınlanmıştır.⁸⁵¹ General Necip ile Atatürk arasındaki benzerlikle ilgili yorumlar sadece Türk basınında yer almamış ABD basınında da General Necip ile Atatürk arasında karşılaştırmalar yapılmış ve Mısır'ın değişim sürecinde örnek aldığı ülkenin Türkiye olduğundan bahsedilmiştir. Hatta Süveyş Kanalı konusundaki anlaşmazlıkla ilgili olarak Mısır'ın Süveyş Kanalı'nın savunmasını kendisine bırakılmasını istiyorsa, Türkler nasıl Çanakkale Boğazını savunabileceğini gösterdiyse onunda Süveyş Kanalını savunabileceğini göstermesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁵²

Aslında bu benzetmeler bazı doğru yanları vardı. Hür Subaylar Komitesi'nin sadece siyasi meseleler değil ekonomik meselelerde de Atatürk dönemi Türkiye'sinin model olarak görüyordu. Hür Subaylar Komitesi Türkiye'de uygulandığı gibi ithal ikameci bir

⁸⁴⁷ N.A., FO, 371/96919, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 05 Ocak 1952.

⁸⁴⁸ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 55.

⁸⁴⁹ *Ulus*, 12 Ekim 1952.

⁸⁵⁰ *Ayın Tarihi*, Sayı: 224. 15 Temmuz 1952, 46.

⁸⁵¹ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 66.

⁸⁵² B.C.A., 24 Şubat 1953, fon kodu: 030.1.0.0, yer no: 103.642..2.

model ile ülkeyi kalkındırmayı benimsemiştir. Bu model Atatürk'ün Türkiye'sinde başarıya ulanmış modelin deneyimlerinden beslenmiştir.⁸⁵³

Tüm bu benzerliklere rağmen General Necip'in kurulan bağlantı ve benzerliğe yönelik bazı itirazları vardı. General Necip 23 Mart 1953'te U.S: News and World Report'un Doğu Avrupa Editörü Robert Kleiman'a verdiği röportajda bazı gözlemciler Mısır'da gerçekleşen devrimin I. Dünya Savaşı sonrası Atatürk'ün Türkiye'de yaptığı devrim ile karşılaştırıyor ve ondan ilham aldığını düşünüyor. Siz hareketinizde Atatürk'ü örnek aldınız mı? Sorusuna verdiği cevapta şöyle demiştir: “Ben öyle düşünmüyorum. Atatürk'ün biyografisini daha genç bir teğmen iken okudum ancak bana ilham verdiğini söyleyemem. Doğal olarak o zamanki Türkiye ile bugünkü Mısır'ın şartlarında pek çok benzerlik var. Eğer iki, doktor farklı ülkelerde benzer hastalıklarla uğraşıyorsa benzer tedaviler uygulaması sürpriz olmayacaktır. Bence bizim devrimimiz Arjantin ve Peru'daki devrime benzemektedir” demiştir.⁸⁵⁴

Türkiye, Kral Faruk'a karşı bir askeri darbe olarak nitelendirdiği olayı Kahire'deki Büyükelçisi'nin gönderdiği basın raporları aracılığı ile yakından takip etmiştir. Bu raporlar sonrası Türk basınındaki iyimserliğe rağmen, hükümet Mısır'da meydana gelen gelişmelerden kaygı duymaya başlamıştır. Darbe sonrası İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi ve Köprülü ile Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Açıkalın, 25 Temmuz 1952'de bir değerlendirme toplantısı yapmıştır. Toplantıda Köprülü, Mısır konusunda pek iyimser olmadıklarını ifade etmiştir. Köprülü'ye göre darbe sonrası oluşturulan Hür Subaylar Komitesi ülkeyi yönetmek konusunda yetersiz kalacak derecede zayıftı üstelik kişi ve duruma bağlı olarak hareket eden bir yapısı vardı. Buna sebep olarak ise darbe sonrası güçlü bir lider ortaya çıkamamasını görüyordu. Köprülü, çok az bilgi sahibi oldukları General Necip'in bu aşamadan sonra süreci akıllıca yönetmezse çok büyük güçlüklerle karşılaşacak ve iktidarını korumakta zorlanacağını düşünüyordu. Köprülü'ye göre General Necip'in en önemli meselesi uluslararası alanda itibarını kaybeden Mısır'ın yeniden güvenilir bir müttefik haline nasıl getirileceği bilmemesiydi. Toplantıya katılan Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Açıkalın'da bu aşamada Mısır konusunda dikkatli davranılması gerektiğinin altını çizmiştir.⁸⁵⁵

Türkiye'nin Mısır'da kurulan yeni rejimden en büyük beklentisi Batı ve İngiltere ile işbirliği içinde olması ve Kral Faruk'a teklif ettikleri ancak reddedilen Ortadoğu savunma

⁸⁵³ Alterman, *a.g.e.*, 16.

⁸⁵⁴ N.A., FO, 371/102704, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 30 Mart 1953.

⁸⁵⁵ N.A., FO, 371/101862/WK1071/6, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 26 Temmuz 1952.

sisteminin yeni rejim tarafından desteklenmesi olmuştur.⁸⁵⁶ Köprülü, Mısır'ı bu konuda ikna etmek için yoğun çaba harcamış, ancak General Necip yönetiminin içerdeki Arap milliyetçilerinin baskısı ile böyle bir pakta sıcak bakmadığı ortaya çıkmıştır.⁸⁵⁷

Hür Subayların, Mısır'da gerçekleştirdiği darbe ve Mısır'da rejimin değişmesi başlangıçta Türkiye açısından Mısır ile ilişkileri geliştirmek için önemli bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Çünkü Türkiye, Kral Faruk rejimi ile ilişkilerin ne kadar ileriye götürülebileceği görmüştü. Buna rağmen Türkiye, uzun süre Mısır'daki yeni rejim hakkında kesin bir politika üretememiştir. Bunda Nasır'ın, Mısır'ı tamamen Batı sisteminden koparmadan İngiltere'ye karşı izlediği sert politikanın da etkisi olmuştur. Aslında bu Nasır tarafında Türkiye'ye karşı uzun süre uygulanacak olan bir stratejiydi. Nasır, bir yandan Mısır basının da Türkiye ve Türk devlet adamlarına yönelik oldukça ağır hakaretler içeren yazılar yayınlatıyor, diğer taraftan da bizzat Nasır tarafından, dostluk ve kardeşlik yazıları kalem alınarak aynı gazetelerde yayınlanıyordu. Nasır, sebep olduğu kafa karışıklığı ile Türkiye'nin Mısır'da kurulan yeni rejime karşı politika üretmesini engellemeyi bir süre daha başarmıştır.⁸⁵⁸

Öte yandan Türkiye, müttefiklerine Mısır'daki yeni rejim ile Batılar arasındaki ilişkilerde halen arabulucu olabileceğini göstermeye çalışıyordu. Dışişleri Bakanı Eden ile Türkiye'nin Londra Büyükelçisi arasında meydana gelen görüşmede Türk Büyükelçi'ye göre Mısır'da bir askeri diktatörlük kurulduğunu düşündüğü ve bu askeri diktatörlüğün Ortadoğu için bir istikrarsızlık unsuru haline gelmesinden endişe duyduklarını aktarmıştır. Ancak Türkiye'nin halen Mısır ile anlaşma fırsatı olduğuna düşündüğünü belirtmiş ve İngiltere'den Mısır'da kurulan yeni rejime karşı daha sabırlı hareket etmesini istemiştir. Eden, bu görüşmede özellikle Necip'in tehditkar üslubundan şikayet etmiş ve eğer gerçekten bizimle çalışmak istiyorsa bizi tehdit etmeyi bırakmalı demiştir. Büyükelçi bunun üzerine General Necip'in içerde yaşadığı zorlukların anlaşılması gerektiğini söylemiştir. Eden'e göre General Necip, Türkler üzerinde iyi bir etki bırakmıştı. Ancak Mısır bu aşamada İngiltere ile anlaşmak istiyorsa olumlu adımlar atmalıydı. Bu görüşmede Türk Büyükelçide hükümetinin Mısır'ı bu yönde teşvik etmeye her zaman hazır olduğunu belirtmiştir.⁸⁵⁹

Türkiye bir yandan da yeni rejim ile ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Köprülü, Kahire'de yayınlanan Vaft Partisi taraftarı Al Mısır Gazetesine 11 Aralık 1952'demeç

⁸⁵⁶ Bağcı, *a.g.e.*, 48.

⁸⁵⁷ **B.C.A.**, 04 Şubat 1953, fon kodu: 030..1.0.0, yer no: 103.641..6.

⁸⁵⁸ Toygun, *a.g.e.*, 65.

⁸⁵⁹ **N.A.**, FO, 424/231, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Ankara Büyükelçiliği'ne, 31 Kasım 1952.

vermiştir. Burada Türkiye'nin Arap dünyası ile ilişkilerini geliştirmek meselesine değinmiştir. Köprülü, Ortadoğu'da ekonomik standardın yükselmesi için bu ülkelerin yakın işbirliğine ihtiyaç olduğunu ve bu konuda önemli potansiyel alanlar olduğunu altını çizmiştir. Köprülü demecinde öğrenci, öğretmen ve gazetecilerin değişimi karşılıklı ziyaretler ve kültürel anlaşmalar yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Köprülü'nün bu demeçte üzerinde durduğu bir diğer konu Türkiye'nin Arapların iç problemlerine karışmadığını belirtmesidir. O Arap ülkelerinin tamamen bağımsız oluncaya güçlenmesinin Türkiye'nin gerçekleştirmek istediği işbirliği açısından daha faydalı olduğunu altını çizmiştir. Köprülü demecinde, Mısırlı makamları yanlış anlaşılmalarda konusunda uyarılmış iki ülke arasındaki güvenin kaybolmaması için ülkelerin birbirleri ile tamamen açık bir şekilde konuşması gerektiğine işaret etmiştir. Türkiye ve Arap ülkeleri arasında askeri işbirliği konusunda ise ülkeler arasında birleşik formda bir güç olması gerektiğini ve herhangi bir düşman saldırısına karşı önceden önlem alarak zafere ulaşılacağına işaret etmiştir. Köprülü, Ortadoğu'da asıl gerekli olan şeyin bölgenin ortak bir şekilde savunulması olduğunu altını çizmiştir. Köprülü demecinin sonunda ise General Necip'in politik sahadaki öngörülerini ile Mısır'ı özgür dünya ulusları ailesinde önemli bir pozisyon taşıdığını ve onun başarılı olacağından emin olduklarının belirtmiştir.⁸⁶⁰

Ancak Türkiye'nin Mısır'da gerçekleşen darbe ile ilgili bu olumlu görüşü yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Bayar ile ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı John Foster Dulles 26 Mayıs 1953'te gerçekleşen ziyaret esnasında Mısır'daki kurulan yeni rejimi değerlendirirken Türk devlet adamlarının da ortak görüşünü ifade ederek General Necip'in ilk günlerde Türkiye'de olumlu bir intiba uyandırdığını ancak zamanla aşırı bir grubun sembolü olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶¹

Mısır'da darbeden altı ay sonra Kahire olaylarının yıldönümünde 23 Ocak 1953 yapılan bir kutlama yeni rejimin Türkiye'ye karşı tutumu hakkında önemli ipuçları vermiştir. Bu kutlamalar esnasında ABD ve İngiltere, Mısırlı makamları halkı kışkırtacak kışkırtıcı konuşmalar yapılmaması konusunda uyarmıştır. Mısırlı yetkililerde yabancılar ve temsilciliklere zarar gelmeyeceğine dair garanti vermiştir. General Necip'in eski adı ile İsmailiye Meydanı yeni adı ile Özgürlük Meydanı'nda yaptığı konuşmada Mısır tarihi ve Mısırlıların kahramanlıklarından bahsetmiş, yabancı işgaline vurgu yaparak onların Türk,

⁸⁶⁰ N.A., FO, 371/101862, BBC'den, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Aralık 1952., N.A., FO, 371/101862, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 18 Aralık 1952.

⁸⁶¹ Armaoğlu, *Orta Doğu Komutanlığı'ndan...*, 221.

Fransız işgallerine ve İngiliz saldırılarına karşı direnmelerinden övgü ile bahsetmiştir.⁸⁶² Bu konuşmada Türklerin İngiliz ve Fransızlar gibi işgalci güçlerle aynı kategoride değerlendirdiğini anlaşıyordu.

Türk dışişlerinin Ortadoğu'daki milliyetçi ve Batı karşıtı eğilimleri Sovyetler Birliği'nin bölgede güç kazanması olarak değerlendirdiği bir dönemde Mısır'dan gelen mesajlar Türkiye'deki kaygının artmasına sebep olmuştur.⁸⁶³

Mısır'daki darbenin Türkiye üzerindeki etkisi sadece dış politikada değil iç politikada da kendini göstermiştir. Çünkü Türkiye Mısır'da Hür Subayla Hareketi'nin gerçekleştirdiği darbe ile ilk defa bir darbenin sarsıcı sonuçlarını gözlemleme imkânı bulmuştur.⁸⁶⁴ Üstelik Demokrat Parti Mısır'daki darbenin Türk ordusunda bazı subaylara ilham kaynağı olduğunu görmüştür. Mısır'daki darbenin üzerinden iki gün geçtikten sonra Genelkurmay II. Başkanı Orgeneral Şahap Günler 25 Temmuz 1952'de görevinden görevden alınmıştır. Türk Hava Kuvvetleri'nden General Tekin Arıburun'na göre Günler son zamanlarda İnönü'ye çok yaklaştığı ve onun ordudaki popülaritesini kullanarak alt kademe subaylarla birlikte Mısır'daki darbeye benzer bir darbe hazırlığı içinde olduğu için görevden alınmıştır.⁸⁶⁵

Mısır'da cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra ise Türkiye bu defa yeni rejimi tanıırken atacağı adımları tartışmaya başlamıştır.⁸⁶⁶ Batılı ülkelerin büyük kısmı ABD, Arap ülkeleri ile Türkiye, Mısır'daki cumhuriyeti hemen tanıırken İngiltere bu konuda daha yavaş davranmayı tercih etmiştir.⁸⁶⁷ İngiltere, Mısır'daki yeni rejimi tanımak konusunda sergilediği isteksiz tutumu müttefiki ABD'ye Mısır'da statünün değiştiğini kabul ettiğini ancak ülkedeki diktatörlük izleniminin değişmediğini söyleyerek açıklamıştır.⁸⁶⁸ İngiltere'ye göre Mısır'da cumhuriyetin ilan edilmesi de halk açısından bir anlam ifade etmemekteydi. İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi, hükümetine gönderdiğini raporda Mısır'da halkın cumhuriyetin ilan edilmesi karşısında kayıtsız olduğunu üstelik Irak, Suudi Arabistan, Ürdün, Lübnan gibi Arap ülkeleri cumhuriyetin ilan edilmesine olumsuz

⁸⁶² N.A., FO, 407/232, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 13 Şubat 1953.

⁸⁶³ Ülman, H., Sander, O. (Mart 1972). Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) II. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 27 (1),10.

⁸⁶⁴ Arcayürek, C.(1985). *Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 98.

⁸⁶⁵ N.A., FO, 195/2686, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 31 Temmuz 1952. (Not: Orgeneral Şahap Günler 24 Aralık 1951'de getirildiği Genelkurmay II. Başkanlığı görevinden 25 Temmuz 1952'de ayrılmıştır. Cumhuriyet Gazetesi'ndeki habere göre ise Günler 9 Kasım 1953'te CHP Kızıltoprak ocağına giderek partiye üye olmuş ve onun katılımı CHP'de sevince yol açmıştır.)

⁸⁶⁶ N.A., FO, 371/102723, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 22 Haziran 1953.

⁸⁶⁷ N.A., FO, 371/102723, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 23 Haziran 1953.

⁸⁶⁸ N.A., FO, 371/102723, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Washington Büyükelçiliği'ne, 20 Haziran 1953.

baktığını bildirmiştir.⁸⁶⁹ İngiltere Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Mısır'da kurulan yeni rejimi tanıma meselesinin halen incelendiğini söylese de⁸⁷⁰ Arap basını İngiltere'nin bu konudaki tutumunu önemsemeden 27 Haziran 1953'te İngiltere'nin Mısır Cumhuriyeti'ni tanıdığını duyurmuştur.⁸⁷¹

Türkiye ise Mısır'daki cumhuriyeti tanıma sürecinde İngiltere ile yakın temas halinde olmuştur. Köprülü, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi'ne İngiliz Hükümeti'nin Mısır'daki cumhuriyeti tanıma niyeti varsa nasıl bir adım atacağını sormuştur.⁸⁷² Türk basını Mısır'da cumhuriyetin ilan edilmesini genelde olumlu bir gelişme olarak görmüştür. Basın Mısır'da cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra yeni rejimi İngiliz-Mısır anlaşmazlığında açık bir şekilde çözüm aramaya ve bölgenin savunması için yapılacak paktlarda sorumluluk üstlenmeye çağıran yorumlar yer almıştır.⁸⁷³ Basında ayrıca Mısır Kralı Faruk ile Osmanlı Padişahı VI. Mehmet'in kendi milletlerine karşı İngilizlerle işbirliği yapınca kendi sonlarını hazırladıklarını dair eleştiriler yer almıştır.⁸⁷⁴

Türkiye bir yandan da Mısır'da kurulan yeni rejim ile ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Darbe sonrası ciddi ekonomik bunalım yaşayan Mısır ile ekonomik ilişkilerinin geliştirmesi yakınlaşma için faydalı bir adım olarak düşünülmüştür. Bunun üzerine 28 Ocak 1953'te Kahire'de Türkiye-Mısır arasında ticaret anlaşması yapılması için görüşmelere başlanmıştır. Türkiye'yi bu görüşmelerde Kahire Büyükelçisi Fuad Tugay başkanlığında Maliye ve Ekonomi Bakanlığı'ndan uzmanlar Mısır tarafını da Dışişleri ve Ticaret ve Endüstri Bakanlığı'ndan bürokratlar temsil etmiştir.⁸⁷⁵ Yaklaşık altı ay süren görüşmeler 1 Haziran 1953'te sona ermiş ve Türkiye ile Mısır arasında ticaret ve tediye anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmayı Mısır adına Dışişleri müsteşarı Sami Abdülfettah ve Türkiye adına Büyük Elçi Fuat Tugay tarafından imzalanan anlaşma bir sene geçerli olmasına karar verilmiştir.⁸⁷⁶ Anlaşma Mısır pamuk ve çimentosu karşılığında Türkiye'den tütün, meyve, kereste alacağı bir barter anlaşmasıydı.⁸⁷⁷ Ayrıca Mısır dış ticaret açığının arttığını görürse anlaşmayı fesih edebilecekti.⁸⁷⁸ Bu anlaşmanın ardından 15 Ağustos 1953'te Türkiye-Mısır Ticaret Anlaşması Dışişleri Bakanı Muhammed Fevzi ve Türk

⁸⁶⁹ N.A., FO, 371/102723, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 20 Haziran 1953.

⁸⁷⁰ *Ayın Tarihi*, Sayı: 236. 25 Haziran 1953, 132.

⁸⁷¹ N.A., FO, 371/102723, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 27 Haziran 1953.

⁸⁷² N.A., FO, 371/102723, Ankara Büyükelçisi K. Helm'den, Dışişleri Ofisi'ne, 22 Haziran 1953.

⁸⁷³ N.A., FO, 371/102723, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 23 Haziran 1953.

⁸⁷⁴ *Ayın Tarihi*, Sayı: 233. 25 Mart 1953, 100.

⁸⁷⁵ *Ayın Tarihi*, Sayı: 231. 27 Ocak 1953, 83.

⁸⁷⁶ *Ayın Tarihi*, Sayı: 236. 01 Haziran 1953, 129.

⁸⁷⁷ *New York Times*, 02 Temmuz 1953.

⁸⁷⁸ *Ayın Tarihi*, Sayı: 236. 01 Haziran 1953, 129.

elçisi Hulusi Tugay arasında Kahire’de imzalanmıştır.⁸⁷⁹ Mısır ile 15 Ağustos 1953’de yapılan Türkiye-Mısır Ticaret ve Ödeme Anlaşmaları ve ekleri 8 Eylül 1953’de TBMM’de kabul edilmiştir.⁸⁸⁰

1953 yazında bir yandan ticaret anlaşması ile ilgili görüşmeler devam ederken bir yandan da Mısır’dan Türkiye’ye özellikle askeri heyetler gelmeye başlamıştır. 13 Mayıs 1953’te Mısır Askerî Heyeti Türkiye’ye gelmiş ve Bayar tarafından kabul edilmiştir.⁸⁸¹ 4 Ağustos 1953’te gelen heyet Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanlığını ziyaret etmiştir. Hatta bu heyet 28 inci Tümen Komutanlığının Etimesgut’ta yapmış olduğu tatbikatını da izlemiştir.⁸⁸²

Ancak atılan tüm bu adımlara rağmen Türkiye- Mısır ile ilişkilerini istenilen seviye bir getirilemiyordu. Çünkü Mısır’da kurulan yeni rejim Sovyetler Birliği’ni İngiltere ve diğer Batılı ülkelere karşı bir denge unsur olarak kullanıyordu. İngiltere Mısır’daki yeni rejimin kendisini Sovyetler Birliği’ne yaklaşmakla tehdit etmesinden rahatsızdı. Bu dönemde Sovyetler Birliği ise Mısır ile yakınlaşmak için çaba harcıyordu. Kruşçev, II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada ortaya çıkan sömürgecilik karşıtı milliyetçi hareketlerin güçleneceğine ve bu durumun Sovyetler Birliği’nin lehine olduğuna inanıyordu. Mısır’daki Batı karşıtlığı Ortadoğu’yu Sovyetler Birliği’ne açacaktı. Sovyetler Birliği de bölgede yayılmacı bir politika izliyordu ancak onun Batılı ülkeler kadar güçlü bir emperyalist geçmişi yoktu. Marksist-Leninist ideolojinin temel kavramlarından biri olan antiemperyalizm kısa sürede Ortadoğu’da Sovyet propagandası ile en sık kullanılan slogan haline geldi.⁸⁸³ 1954 yılı başından itibaren Mısır ile Sovyetler Birliği arasındaki yakınlaşma hız kazandı. Salah Salim 10 Şubat 1954’te yaptığı açıklamada Mısır’ın tarafsızlık politikasında ısrarcı olduğunu Sovyetler Birliği ile özellikle inşaat alanında önemli çalışmalar yürüttüklerini ve bunun ülke ekonomisinin hızla gelişmesine önemli katlı sağlayacağını Mısır’ın bağımsızlığına karşı olanlar asla işbirliği yapmayacağını belirtmiştir.⁸⁸⁴ Mısır ile Sovyetler Birliği arasında 8 Mart 1954’te iki ülke bankalarının karşılıklı olarak ödeme kolaylığı sunacağı bir ticaret anlaşması imzalamaya karar vermişlerdir. Anlaşma bir yıl geçerli olacak ve istenildiğinde uzatılabilecekti. Anlaşmayı müzakere etmek için Mısır’a gelen Sovyetler Birliği yetkilileri El Cumhuriye Gazetesine verdiği demeçte Mısır’ın kendilerinden teknik yardım istemediğini belirtmiş Nasır’da

⁸⁷⁹ *New York Times*, 16 Ağustos 1953.

⁸⁸⁰ **B.C.A.**, 08 Eylül 1953, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 133.74.9.

⁸⁸¹ *Ayın Tarihi*, Sayı: 235. 13 Mayıs 1953, 7.

⁸⁸² *Ayın Tarihi*, Sayı: 238. 04 Ağustos 1953, 6.

⁸⁸³ Toygun, *a.g.e.*, 99.

⁸⁸⁴ *Ayın Tarihi*, Sayı: 246. 08 Nisan 1954, 145.

düzenlediği basın toplantısında Mısır'ın bu tür anlaşmalar ile Sovyetler Birliği'ne bağlandığı yönündeki iddiaları reddetmiştir. İngiltere'de Sovyetler Birliği ve Çin ile ekonomik ilişki kurduğunu söylemiştir.⁸⁸⁵ Sovyetler Birliği'nin bu süreçte Mısır'a olan ilgisi daha da artmış ve Mısır ile yapılan ticaret anlaşması ardından petrol karşılığında pamuk alımına dayanan bir anlaşma yapmıştır. Ardından Kahire'deki elçiliği statüsünü artırmış ve BM Güvenlik Konseyi'nde İsrail gemilerinin Süveyş Kanalı'ndan geçmemesi hususunda Mısır'ı desteklemiştir. Üstelik Mısır Ekonomik Misyonu, Moskova'ya gitmiş buna karşılık Çekoslovakya, Macaristan, Doğu Almanya Kahire Ticarete Fuar'ında standa açmıştır.⁸⁸⁶

1954 yılının ilk aylarında da Mısır Ticaret Heyeti, Doğu Avrupa ülkelerine ve Sovyetler Birliği'ne dört aylık bir gezi düzenlemiştir. Bu gezinin iki ayı Sovyetler Birliği'nde geçmiş ve dönüşte heyetin başkanı Dışişleri Bakanı Mahmut Fevzi'ye bir rapor sunmuştur. Heyet gezi sonrası yaptığı açıklama da gezinin verimli geçtiğini bazı ülkeler ile ticaret anlaşması yaptıklarını Doğu Avrupa ülkelerinin Mısır için önemli bir pazar olduğunu belirtmiştir.⁸⁸⁷

1954 yılına gelindiğinde artık Sovyetler Birliği, BM Güvenlik Konseyi'nde Arap ülkelerini ilgilendiren konularla ilgili oturumlardan önce Arap Birliği Genel Sekreteri ile bir araya geliyor ve Arap ülkelerinin aleyhinde BM Güvenlik Konseyi'nden alınacak kararları veto edeceğini sık sık açıklıyordu.⁸⁸⁸ Aynı günlerde Nasır, Aswan Bölgesindeki demir madeninin çıkarılması için bir Alman firması ile anlaşma yapmış ve Hindistan'a askeri heyetler göndermiştir. Hint donanmasından bazı gemiler Mısır'ı ziyaret ederken Mısır donanması tarihinde ilk kez Hindistan'a gitmiştir.⁸⁸⁹

Tüm bu gelişmeler Mısır'ın her geçen biraz daha Batı dünyası ve Türkiye'den uzaklaştığının göstergesiydi.

2.8. Hür Subaylar Darbesi Sonrası Türkiye-Mısır İlişkilerini Etkileyen Olaylar

2.8.1.ABD'nin Kuzey Kuşağı Projesi ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi

ABD'de Ocak 1953'te Dwight Eisenhower iktidara gelince ülkesinin dünya çapında güvenlik politikasını yeniden oluşturmak için harekete geçmiştir. Eisenhower ile birlikte

⁸⁸⁵ N.A., FO, 371/108403/E11338/1, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 04 Mart 1954.

⁸⁸⁶ N.A., FO, 371/108399/E1126/1, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 08 Nisan 1954.

⁸⁸⁷ *Ayin Tarihi*, Sayı: 245. 27 Mart 1954, 213.

⁸⁸⁸ *Ayin Tarihi*, Sayı: 246. 08 Nisan 1954, 145.

⁸⁸⁹ *Ayin Tarihi*, Sayı: 244. 10 Şubat 1954, 186.

ABD Ortadoğu'nun savunması ile daha fazla ilgilenmeye başlamıştır.⁸⁹⁰ İngiltere'nin yaptığı hataları iyi değerlendiren ABD atılacak adımlarda hata yapmamak için öncelikle bölge hakkında birinci elden bilgi toplamaya karar vermiştir. Bu amaçla Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, Yakın ve Ortadoğu Güvenlik Sorumlusu Harold Stasses ve kalabalık bir heyet ile beraber 9 Mayıs 1953'te Ortadoğu ve Güney Asya'yı kapsayan bir geziye çıkmıştır.⁸⁹¹

Dulles, Kahire'ye varmadan birkaç gün önce 27 Nisan 1953'te yeniden başlayan İngiliz-Mısır görüşmeleri yeniden kesilmiştir. Mısır'ın kayıtsız şartsız tam tahliye isteği gerçekleşmeden diğer detayların görüşülmesini vakit kaybı olarak gören Nasır'a Mısır kamuoyundan gelen güçlü destek ile İngiltere ile görüşmelerin kesilmesine karar vermiştir.⁸⁹²

Dulles, Mısır'ın Batı ile ilişkilerinin gergin olduğunu bir dönemde Mısır'a varmıştır. Dulles'in 11-12 Mayıs 1953 tarihlerini kapsayan Mısır ziyareti hem gezinin en önemli verdiği ayağı hem de gezinin başlangıcı olması nedeniyle önemlidir. Dulles, Mısır'da önce Dışişleri Bakanı Mahmut Fevzi, sonra General Necip son olarak ta Albay Nasır ile görüşmüştür. ABD, Mısır'da ki askeri yönetim ile iyi ilişkiler kurmak istediğinden Dulles Mısır ziyareti esnasında cunta liderlerinin neredeyse tamamı ile görüşmüştür.⁸⁹³ Dulles'in Mısır'daki temaslarına Dışişleri Bakanı Mahmut Fevzi ile başlamıştır. Mahmut Fevzi görüşmede açık bir şekilde Ortadoğu Savunma Organizasyonu projesinin Mısır'ın ilgi alanının dışında olduğunu dile getirmiştir. Mahmut Fevzi görüşmede sert ve tehdit edici bir üslupla "Belki biz şimdi komünist değiliz. Komünistte olmak da istemiyoruz. Ortadoğu meselelerine adil bir çözümün geciktirilmesi, insanları komünist yapmanın en iyi yoludur." demiştir. Dulles'in General Necip'le yaptığı görüşmede ise daha çok Süveyş Meselesi üzerinde durulmuştur. General Necip, Mısırlıların ve Arapların ABD ile iyi ilişkiler geliştirmek istediklerini ancak hem Filistin Meselesi hem de Süveyş Meselesi nedeniyle ABD'nin bölgedeki itibarının önemli bir şekilde sarsıldığını dile getirmiştir. General Necip Ortadoğu savunması ilgili bir pakta Mısırlıların sıcak bakmayacağını İngiltere ile yapılan antlaşmanın sebep olduğu problemler devam ederken bu yönde hiçbir adım atmayacaklarını söylemiştir. General Necip, "Bizi İngiltere'nin işgalinden kurtarın ve

⁸⁹⁰ Ekincikli, M. (2007). Türk Dış Siyaseti İnönü - Bayar Dönemleri. İstanbul: Berikan Yayınları, 242.

⁸⁹¹ McGhee, a.g.e., 254.

⁸⁹² *Ayın Tarihi*, Sayı: 233. 10 Mayıs 1953, 75-76.

⁸⁹³ Güler, a.g.e., 146.

bizde o zaman iyi niyetle müzakerelere girelim” diyerek ABD ile anlaşmanın şartını ortaya koymuştur.⁸⁹⁴

Nasır ile yaptığı görüşmede ise Dulles, Nasır’a Mısır’ın kurulacak olan pakta katılmasının önemli olduğunu söylemiştir. Nasır, bu paktın Mısır’ı neden koruyacağı sorusuna Sovyetler Birliği’ne karşı cevabını alınca Nasır, Mısır’ın Sovyetler Birliği tarafından değil İngiltere tarafından tehdit edildiğini söylemiştir. Dulles, bu noktada müdahale ederek kurulacak olan paktın aynı zamanda Süveyş Kanal Üssü’ndeki İngiliz askerlerini paktın askeri ve üssüde paktın üssü olacağını söyleyerek cevap vermiştir. Bunun üzerine Nasır sözlerine şöyle devam etmiştir;

“Ben halkıma, buradaki İngilizlerin statülerinin, bir bayrak değişikliği ile işgal kuvvetinden ortak kuvvet haline geçeceğini söylersem, alay ederler benimle. Bana karşı duydukları inanç kaybolur, yeraltı örgütleri ortaya çıkarak halkın güvenini kazanır. Ben halkıma milliyetçilik yolunu göstermekten vazgeçersem, onu komünistler ele alır. Sözünü ettiğiniz paktlara katılmam, halkımın ciddiyetim hakkında şüphe etmesinden başka bir işe yaramaz. Buradan 90 kilometre ötede, Süveyş Kanalı’nda elinde tabancası, pusuda bekleyen bir katile önem vermeyi, sınırlarımızdan 7500 kilometre ötede bıçak taşıyan birinden çekindiğimi onlara nasıl söylerim? Hele başından başlayalım, derler bana. Halk önce özgürlüğünü kazanmalı, sonra onu korumak için çalışmalıdır. Serbestçe ve kendi isteğimizle olamadığı sürece, henüz ne pakttan, ne de başka güvenlik tedbirlerinden bahsedecek durumda değiliz.”⁸⁹⁵

Nasır, bu sözleri ile bölge savunmasının yabancı ülkeler değil bölge ülkeleri tarafından üstlenmesine taraftar olduğunu da ortaya koymuştur.

Nasır, Dulles’a “beş bin mil uzaktaki” Sovyetlerin kendileri için tehdit oluşturmadığını söyleyerek tehdit algılamalarındaki farkı göstermiş ve Mısır için asıl tehdit Süveyş Kanal Üssü’ndeki İngiliz işgalinden kaynaklandığını belirtmiştir. Sonuç olarak Dulles, Mısır’dan ayrılırken Mısır’ın mevcut durumda Ortadoğu’da Batılılarla hiçbir ortaklığa girmeyeceğini anlamıştır.⁸⁹⁶ Dulles’ın bu ziyarette General Necip’ten “Hür Dünya Lideri” olarak bahsedince Nasır buna karşı çıkmıştır. Nasır, Dulles’a Hür Dünya kavramının kendileri için emperyalizm ve baskı anlamına geldiği söylemekten

⁸⁹⁴ Armaoğlu, *Orta Doğu Komutanlığı’ndan...*, 215- 216.

⁸⁹⁵ Heykel, *a.g.e.*, 22.

⁸⁹⁶ Davışa, *a.g.e.*, 127.

çekinmemiştir Mısır ile Batı dünyasının aynı kavramları farklı yorumladıklarını görmüştür.⁸⁹⁷

Bu ziyaret sonrası İngiltere'nin Washington Büyükelçisi, ABD hükümetine İngiltere'nin geçmiş tecrübelerinin Mısır'ın Ortadoğu Savunma Organizasyonu türü bir anlaşmaya tamamen bağımsız oluncaya yanaşmayacağını gösterdiğine dikkat çekmiştir. Zaten görüşmelerde General Necip, Dulles'a Sovyetler Birliği ile dostluğu göz ardı etmediklerini söylemiştir. Dulles'a göre Ortadoğu Savunma Organizasyonu ve ortak güvenlik meselesi artık Mısır'ın gündeminden çıkmıştı.⁸⁹⁸

Dulles'ın gezisinin ikinci durağı olan İsrail'i 13-14 Mayıs 1953'te ziyaret etmiş ancak bu ziyaret Arap dünyasından büyük tepki görmüştür. Dulles ile İsraili yetkililer arasındaki görüşmeler Kudüs'te gerçekleşmesi İsrail'in Kudüs üzerindeki iddialarının tanınması anlamına geldiğinden Arapların tepkisinin daha da artmasına sebep olmuştur. Dulles, İsrail'den sonra 15-16 Mayıs 1953'te Suriye'nin başkenti Şam'da temaslarda bulunmuştur. Dulles burada Cumhurbaşkanı Çiçekli ile görüşmüş, Çiçekli ona bölgesel bir savunma sistemi kurulmadan önce bu meseleyi Arap Devletlerinin kendi aralarında tartışması gerektiğini söylemiştir. Çiçekli ayrıca Batılı devletlerin bölge konularında muhatap olarak sadece Mısır'ı görmelerinden rahatsız olduğunu, Süveyş ve İsrail meselesi çözülmedikçe Batılı devletlerinde katılacağı her türlü savunma organizasyonunun Arap hakkında büyük tepki doğuracağı ve başarısız olacağını belirtmiştir. Dulles'ın Ortadoğu'da başka bir önemli durağı Irak olmuştur. Iraklı liderler Dulles'a Filistin meselesini adil bir şekilde çözülmeden Arap halkının Batılarla yapılacak olan her türlü antlaşmada hükümetlerine destek vermeyeceklerini söylemişlerdir. Nuri Said görüşmede Ortadoğu'daki komünizm tehlikesi üzerinde durarak Türkiye, İran ve Irak'ın savunma sorunları olduğu aynı zamanda Kürt lideri Barzani'nin Sovyetler Birliği tarafından desteklenmesinin bölge için başka bir tehdit unsuru olduğunu vurgulamıştır. Görüşmede Mısır ve Süveyş meselesinden ise çok az söz edilmiştir. 23-24 Mayıs 1953 tarihleri arasında Pakistan'da temaslarda bulunan Dulles, Pakistanlı liderlerle Ortadoğu Savunma Organizasyonu'ndan ziyade Keşmir meselesi ve Pakistan'a yapılacak yardımlar hakkında görüşmeler bulunmuştur. Başbakan Muhammed, Pakistan'ın Ortadoğu'nun güvenliğine yönelik tüm çalışmaları desteklediğini açıklamıştır. Bu yüzden bu konuda yürütülecek çalışmaların önemli bir kısmında Pakistan ön plan çıkmaya başlamıştır.⁸⁹⁹

⁸⁹⁷ Heykel. *a.g.e.*, 12.

⁸⁹⁸ N.A., FO, 371/102731, Washington Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 14 Mayıs 1953.

⁸⁹⁹ Armaoğlu, *Orta Doğu Komutanlığı'ndan...*, 212- 218.

Dulles, 26 Mayıs 1953'te 4 saatten daha azda olsa Ankara'yı da ziyaret etmiştir. Aslında Ankara ziyareti Dulles'in resmi gezi programında yoktu. Türk Hükümeti Dulles'a gezisi sırasında davet götürünce programa Ankara'da eklenmiştir. Dulles, ABD Büyükelçiliğinde, Menderes, Köprülü ve Bayar ile 3 saat süren bir toplantı yapmış ardından da Ankara'da bir basın toplantısı yapmadan İstanbul'a geçmiştir.⁹⁰⁰

Dulles, Ankara'da yapılan toplantıda Menderes'e bölge savunması hakkındaki görüşlerini sormuştur. Menderes, burada Süveyş'teki üslerin bölge güvenliği için öneminin altını çizmiş ve bu meselesinin sadece Mısır ve İngiltere'yi ilgilendiren bir problem değil tüm özgür dünyayı ilgilendiren bir problem olduğunu vurgulamıştır. Bu yüzden Süveyş Kanalı savunmasız bırakılamaması ve Mısır kendi askeri gücü ile kanalı koruyabilecek bir kapasiteye gelinceye kadar Süveyş Kanal Üssü'ndeki İngiliz askeri varlığını kabul edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Menderes ayrıca komünizm ile mücadele eden ülkelerin bu konuda Mısır'ı ikna etmeye çalışması gerektiğini ve Mısırlı liderlerin son derece önemli bir güvenlik meselesi olan bu konuyu ulusal egemenlik söylemleri ile zaafa uğrattığını ileri sürmüştür.⁹⁰¹

Menderes, Ortadoğu Savunma Organizasyonu'na Arap ülkelerinin katılımının şimdilik mümkün görmediğini Dulles'a açık bir şekilde söylemiş bunun yanında bölge savunmasında Arap devletlerine bel bağlamanın ciddi bir güvenlik zaafı ortaya çıkardığına dikkat çekmiştir. Ayrıca Türkiye'nin güneyinde yeni bağımsızlığını kazanmış olan devletlerin Sovyetler Birliği yanlısı politikalarından ciddi bir biçimde kaygı duyduğunu söylemiştir. Menderes'e göre, Batılı ülkeler kendi güvenlik planlarını uygulamak için hemen devreye girmeliydi. Böylece hem Arap devletlerine Ortadoğu'nun savunması konusunda ne kadar kararlı olduğu gösterilerek ikna edilmeleri sağlanacak hem de bölgedeki güvenlik zaafını ortadan kalkacaktı. Menderes, ayrıca Türkiye'nin bölgede girişilecek olan savunma çalışmalarında önder bir rol oynayabilecek tek ülke olduğunu ve Ortadoğu savunması ile ilgili her türlü çalışmayı destekleyeceklerini söylemiştir.⁹⁰²

Toplantıda söz alan Köprülü, Dulles'a Süveyş Kanalı konusunda yaşanan anlaşmazlıkla ilgili görüşünü de aktarmıştır. Köprülü'ye göre bu problem ele alırken çözümde dikkat edilmesi gereken husus bu hayati alan üzerinde gelecekte kimsenin kumar oynayamayacağı bir düzenleme yapılması gerekiyordu. Köprülü, Mısır'ın bağımsızlık hakkında konuşurken Süveyş Kanalı üssünün özgür dünyanın savunulmasında oynadığı

⁹⁰⁰ N.A., FO, 371/107553, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 01 Haziran 1953.

⁹⁰¹ McGhee, *a.g.e.*, 255.

⁹⁰² Sever, *a.g.e.*, 111.

hayati rolün unutmaması gerektiğinin altını çizmiştir. Köprülü'ye göre eğer İngiliz-Mısır görüşmeleri uzarsa Araplar arasındaki dayanışma artacak ve Ortadoğu savunması ile ilgili çalışmalar daha da zora girecekti.⁹⁰³ İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi ise Dulles ile yaptığı görüşmede Köprülü'nün bu konudaki sözlerine itiraz etmiştir. O, Mısır ile Ortadoğu savunması ile ilgili bir anlaşmaya varılmamasında Süveyş sonundan ziyade Filistin meselesinin etkili olduğunu belirtmiştir. Üstelik İngiliz elçiye göre Türkler, Dulles ile yaptıkları görüşmede Araplara kendilerinin yakın olduğunu göstererek Dulles üzerinde yanlış bir izlenim bırakmışlardı. Üstelik Batılı güçleri Araplar ile etkilemeye çalışmak Araplarda tepkiye yol açıyordu.⁹⁰⁴

Dulles, Menderes'le olan görüşmesinin sonunda açık bir şekilde Türk Hükümetinin Araplar hakkındaki görüşünü şaşkınlıkla karşıladığını belirtmiştir. Bunun üzerine Menderes, Türkiye'nin Araplara karşı bir politika beslemediğini aksine Araplarla işbirliği yapmak istediğini ancak Arapların bu işbirliğine yanaşmadığını söylemiştir. Menderes, ayrıca önce savunma sisteminin kurulmasını sonrada Arapların bu ittifaka dâhil olmasının beklenmesi gerektiğine inandığını söylemiştir. Dulles, Süveyş Kanalı'nda kuvvet yoluyla kalmanın bir faydası olmayacağından dolayı Mısır liderlerinin sorumluluklarının bilincine varmaları gerektiğini vurgulamıştır. Menderes'in görüşmeler esnasında vurguladığı Türkiye'nin bölge savunma sisteminin belkemiği olması gerektiği görüşüne ise "Belkemiği önemli olmakla beraber, kemiğin etrafında etlerin de olması aynı derecede önemlidir" sözleri ile cevap vermiştir.

Dulles, Bayar ile onuruna verilen akşam yemeğinde görüşmüştür. Dulles bu görüşmede Bayar'ın Araplar hakkındaki görüşlerinin, Menderes'ten daha kötümser olduğunu görmüştür. Bayar, Ortadoğu'da Arapları içine alan bir savunma teşkilatının kurulmasının şimdiki şartlarda imkânsız gördüğünü ve Süveyş gibi stratejik konuma sahip bir noktanın politikaları belirsiz bir halkın eline bırakılmasının uygun görmediğini söylemiştir. Bayar'a göre Arap ülkelerini her birinin milliyetçilik yarışına girmişti ve Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu tehlikeyi algılamaktan uzaktılar. En çok güven veren ve işbirliği şansının en fazla olduğu Arap ülkesi Irak'tı.⁹⁰⁵

Dulles gezi sonrası hazırladığı rapor 1 Haziran 1953'te açıklamıştır. Raporda Arapların İsrail, İngiltere ve Fransa ile sorunları nedeniyle Sovyetler Birliği tehlikesini önemsemediklerine dikkat çekilmiştir. Dulles, yakın gelecekte Ortadoğu'da bir güvelik

⁹⁰³ N.A., FO, 424/293, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 28 Mayıs 1953.

⁹⁰⁴ N.A., FO, 371/107553, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 28 Mayıs 1953.

⁹⁰⁵ Armaoğlu, *Orta Doğu Komutanlığı'ndan...*, 214-221.

sistemi kurmayı mümkün görmüyor ve Sovyetler Birliği tehlikesinin ancak Sovyetlere komşu olan Kuzey Kuşağı ülkeleri tarafından algılandığına dikkat çekiyordu.⁹⁰⁶ Bu yüzden bölgedeki savunma sisteminin başarılı olması için Sovyet tehlikesini algılayan ülkeler tarafından kurulması gerekiyordu. Böylece Türkiye, Irak, Suriye ve Pakistan'ı kapsayan Kuzey Kuşağı (Northern Tier) Projesi ortaya çıkmıştı.⁹⁰⁷

ABD hükümeti Dulles'in bu görüşlerini benimsemiş ve Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nun uygulanabilir bir proje olmadığına kanaat getirmiştir. 17 Haziran 1953'te İngilizlerle yapılan görüşmelerde de, Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nun şimdilik bir kenara bırakılması ve Ortadoğu'da kurulacak bir savunma organizasyonu daha gönüllü görünen Irak, Suriye ve Pakistan ile görüşmeler yapılmasına karar verilmiştir.⁹⁰⁸

ABD Hükümeti'ne göre, Ortadoğu Savunma Organizasyonu, Batı'nın Araplara karşı üstünlüğünü hissettirmesi nedeniyle başarılı olamamıştı. Bu nedenle yeni projede Batı'nın bulunmaması, Arap ülkelerini bu oluşuma katılmaya teşvik edebilirdi. Ayrıca Türkiye ile Pakistan arasında yapılacak herhangi bir paktın, Türkiye'nin NATO içindeki yükümlülükleriyle çatışmayacağı, ABD tarafından İngiltere'ye bildirilmiştir.⁹⁰⁹

Türkiye'de, Ortadoğu savunması konusunda Dulles'a aktardığı fikirlerini 1 Haziran 1953'te Fransa, İngiltere ve ABD'ye bir memorandumla sunmuştur. Memorandumda Ekim 1951'den itibaren Ortadoğu savunmasına yönelik çalışmaların başarısızlıkla sonuçlandığına dikkat çekilmiş, Arapların bu konuda gönülsüz olduklarının ortaya çıktığını vurgulamıştır. Türkiye'ye göre Süveyş Kanal üssüne dair problem çözülsün bile Araplar başka bahaneler bularak bölge savunmasına destek vermeyeceklerdi. Bu yüzden Arapları ikna etmek için vakit kaybetmeden ABD, İngiltere ve Fransa tüm bölge ülkelerine açık bir savunma organizasyonu kurmak için harekete geçmeliydi. Eğer bu konuda gecikilirse Ortadoğu savunması zaafa uğrayacağı gibi Arapları ikna etmek her geçen gün daha zorlaşacaktı. Çünkü savunma organizasyonun kurulması geciktikçe Arap ülkeleri kendi destekleri olmadan bölgenin savunmasının mümkün olmayacağına inanıyor ve bölge ile ilgili her konuda daha uzlaşmaz bir tavır takınıyorlardı. Buna ek olarak Arap devletleri Sovyetler Birliği ile anlaşma tehdidini her geçen gün daha fazla kullanıyor ve böylece batılı ülkelere taviz koparabileceklerini düşünüyorlardı. Araplara rağmen Ortadoğu'nun güvenliğinin sağlanabileceğinin gösterilmesi gerekiyordu. Eğer Ortadoğu'da bir savunma

⁹⁰⁶ Kürkçüoğlu, a.g.e., 53. Raporun metni için; Spain, J. W. (Summer, 1954). Middle East Defence: A New Approach. *The Middle East Journal*, 8 (3), Department of State Bulletin, June 15, 1953, 835-840.

⁹⁰⁷ Bağcı, a.g.e., 48.

⁹⁰⁸ Armaoğlu, *Orta Doğu Komutanlığı'ndan...*, 222.

⁹⁰⁹ Yeşilbursa. *Dünden Bugüne...*, 98.

organizasyonu kurulabilirse hem Araplara bu konudaki ne kadar ciddi olunduğu gösterilecek hem de kurulu bir organizasyona katılmak Araplara daha çekici gelecekti.⁹¹⁰

Türkiye, Ortadoğu savunmasında Arapların aktif rol oynamasını bir zaruret olarak görmezken Mısır ise bunun bir zorunluluk olduğunu düşünüyordu. Mısır Milli İstikamet Vekili Muhammed Fuad Gellal, Ortadoğu savunması ile ilgili kurulacak bir paktın Arap ülkelerinin katılımı olmadan anlamsız bir teşkilat olacağına ve Arap Ülkelerinin dışarıda bırakarak kuzeyde büyük ülkelerin üsler kurmasının istenilen sonucu vermeyeceğini söylemiştir. Gellal, böyle bir teşkilata İsrail'in dahil olması durumunda ise hiçbir Arap ülkesinin buna katılmayacağını ve Türkiye-Pakistan Anlaşması'nın Kuzey Kuşağı Projesi'ni tamamlamaya yetmeyeceğine işaret etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin görüşünün aksine İngiltere'nin Mısır'dan çekilmesinden sonra Mısır'ın bölge ülkeleri ile bir araya gelerek geçek bir savunma anlaşması yapacağını söylemiştir.⁹¹¹

Ancak Mısır, Türkiye'nin içinde yer aldığı savunma projelerini desteklememe siyasetini sürdürmüştür. Nasır, bunun gerekçelerini Cumhuriyet Gazetesi'nden Abidin Daver'e 6 Ocak 1954'te verdiği demeçte açıklamıştır. Daver, Nasır'a Türkiye'nin Mısır'a yönelik dostça politika takip etmesine rağmen neden Mısır'ın onun savunma politikasını desteklemediğini sormuştur. Nasır bunun gerekçelerini madde madde açıklamıştır. Nasır ilk olarak, Mısır'ın Ortadoğu Komutanlığı teklifini reddetmesine rağmen Türkiye'nin bunda ısrarcı olmasının kendilerini gücendirdiğini belirtmiştir. İkinci olarak ise Türkiye, İsrail'i tanıyan ilk devletlerden biri olmasının doğurduğu rahatsızlığın devam ettiğini söylemiştir. Üçüncü olarak ise Türkiye'nin BM'de Mısır ve Arap devletlerinin bağımsızlık özlemlerine karşı emperyalistleri desteklemesini göstermiştir. Son olarak ise Türkiye'nin NATO'ya katılarak Batı arabasının bir tekerliği haline geldiğini ve Mısır'ın bu yüzden Süveyş Meselesi çözülünceye kadar Türkiye'nin bölgesel savunma politikasına katılamayacağını belirtmiştir.⁹¹²

⁹¹⁰ Sever, *a.g.e.*, 113.

⁹¹¹ B.C.A., 29 Haziran 1953, fon kodu: 30..1.0.0, yer no: 103.645..6

⁹¹² N.A., FO, 371/108359/JE10344/1, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 07 Ocak 1954.

2.8.2. Türkiye-Pakistan Anlaşması ve Mısır'ın Tepkisi

Dulles'in Ortadoğu gezisi sonrası hazırladığı rapor doğrultusunda, ABD Ortadoğu'nun Sovyetler Birliği'nden gelecek tehlikelere karşı savunulması için bölgenin kuzeyindeki ülkelerle savunma örgütleri kurulmasına karar vermiştir.⁹¹³

Aslında ABD'nin bu yönde çalışmaları uzun süredir devam etmekteydi. Truman Doktrini ile Kuzey Kuşağı ülkelerine Türkiye, Yunanistan'a ve İran'a ekonomik yardım yapılmıştı. Kore Savaşı başlayınca ABD Ortadoğu'da ki güvenlik önlemlerini arttırmaya karar vermiştir. Ancak ABD, İngiltere'nin Arap dünyasındaki ağırlığını halen devam ettirdiğini düşündüğünden başlangıçta Ortadoğu'da önlem almak konusunda isteksiz davranmıştır. ABD Dışişleri, Ocak 1951'de Pentagon'dan İngiltere'nin bölgeyi savunma kapasitesindeki ciddi zayıflama olduğuna dair raporlar alınca bölge ile daha yakından ilgilenmeye Arap ülkeleri ve İsrail'e yeniden yardım yapmaya başlamış kuzey ülkelerine yapılan yardım bu aşamada daha güneydeki Arap ülkelerine doğru kaymıştır.⁹¹⁴

Eisenhower iktidara geldikten sonra ise ABD'nin bölgedeki önceliği Batı yanlısı hükümetlerle birlikte Sovyetler Birliği'nin bölgeye yönelik yayılmacı girişimini engelleyecek bir Kuzey Kuşağı oluşturmak olmuştur. Dulles, başlangıçta Nasır'ın milliyetçi fikirlerine rağmen böyle bir ittifaka dahil olacağını düşünmüştür.⁹¹⁵ Dulles, bizzat bölge ülkeleri ile görüşerek hazırladığı rapor Ortadoğu savunması ile ilgili kurulması planlanan paktın Mısır'a zorla kabul ettirilmesinin mümkün olmadığını ortaya koymuştur. Üstelik ABD'de Mısır'ın böyle bir pakta katılmasının Mısır iç siyasetinde ortaya çıkaracağı sonuçlar bir felaket olabileceğini düşünüyordu. Ancak ABD, Mısır'ın bölge savunmasının çekirdeğini oluşturduğunun farkındaydı. Tüm bunlar rağmen Temmuz 1953'e gelindiğinde Mısır'ın böyle bir organizasyon içinde olması yönünde ümitlerini yitirmiştir. ABD, kendi iç problemlerine dalmış olan Mısır'ın bölge savunmasında herhangi bir hayati rol oynayamayacağını görmüş ve Mısır'da rejimin yerleşmesi ve iç istikrarın sağlanmasını beklemeden Türkiye, Irak, İran, Pakistan'ın gibi Sovyetler Birliği tehlikesini algılayan devletler ile kuzey kuşağını oluşturan savunma anlaşmaları yapmak için hareket geçme kararı almışlardır.⁹¹⁶

⁹¹³ Fırat, M., Kürkçüoğlu, Ö. (2008). Orta Doğu'yla İlişkiler. Ed. Baskın Oran. *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar C.I.* İstanbul: İletişim Yayınları, 620.

⁹¹⁴ Gordon, J. (1992). *Nasser's Blessed Movement: Egypt's Free Officers and the July Revolution*. New York: Oxford University Press, 161.

⁹¹⁵ Pehlivanoglu, A. Ö. (2004). *Ortadoğu ve Türkiye*. İstanbul: Kastaş Yayınevi, 66.

⁹¹⁶ Beattie, K. J. (1994). *Egypt During the Nasser Years Ideology Politics and Civil Society*. Oxford: Westview Press, 113.

Dulles, oluşturulacak Kuzey Kuşak Projesi'nde Türkiye'yi kilit ülke olarak görüyor ve bölgenin en güçlü ülkesinin Kuzey Kuşak Projesi'nin yapı taşı olarak nitelendiriyordu. Üstelik Dulles'a göre Türkiye, Ortadoğu ile Batı savunma sistemi arasında köprü vazifesi görecek. Ancak Türkiye'nin, Pakistan olmadan Kuzey Kuşak Projesi'nin tamamlanması mümkün değildi. ABD bu nedenle çalışmaya Pakistan ile başlama kararı almıştır. ABD hemen harekete geçerek 28 Aralık 1953'te ile Pakistan arasında teknik ve ekonomik yardım anlaşması imzalanmıştır.⁹¹⁷ Ardından da 2 Nisan 1954'de ise Türkiye ve Pakistan Dostluk İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Ancak askeri içeriği olan bu anlaşmanın bölge savunmasına gerçek manada katkı sağlaması için Türkiye ve Pakistan arasındaki boşluk doldurulması gerektiğinden anlaşma diğer bölge ülkelerinin katılımına açık bırakılmıştır. Türkiye'nin anlaşmaya dahil etmek istediği ülke ise Irak'tı. Mısır, bir Arap ülkesinin bu anlaşmaya dahil olmasına bölgede kurmak istediği hakimiyet nedeniyle şiddetle karşı çıkmıştır. Bölge ülkelerinin anlaşmaya katılmasına Mısır engel oldukça zaten bozuk olan Türkiye-Mısır ilişkileri bu süreçte daha da bozulmuştur.⁹¹⁸

Aynı günlerde eski Irak Başbakanı ve Batı ile Irak arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinin ateşli savunucusu Nuri Said, Kral II. Faysal ile Mısır'ı ziyaret etmiştir. Nuri Said, Mısır'ın tarafsızlık siyasetini şiddetle eleştiren bir isim olması ve Türkiye-Pakistan Anlaşması'nın imzalanmasına günler kala dikkatleri bu ziyarete üzerinde toplanmasına neden olmuştur.⁹¹⁹

Türkiye-Pakistan Anlaşması, Mısır basınında başlangıçta sessizlikle karşılanmıştır. El Cumhuriye Gazetesi, 20 Şubat 1954'te anlaşmayı Ortadoğu savunmasının yeni bir plan olduğuna işaret etmekle yetinmiş ve bu tür planların Arap ülkeleri tarafından daha önce olduğu gibi reddedileceğine dikkat çekerek Arap ülkelerinin buna dahil olmayacağını açıklamıştır. Gazete ayrıca Pakistan'a Batılı ülkelerle bu tür anlaşmalar yaparsa Arap ülkeleri ile ilişkilerinin bozulacağı uyarısında bulunmuştur. Gazetede Türkiye ile ilgili değerlendirmeler yapılarak Türk Dışişleri Bakanı'nın "The Open Door" yaklaşımı ile pakta Arap ülkelerini dahil etmeye çalıştığına ve bunun ABD'nin, Ortadoğu savunmasındaki yeni planını bir parçası olduğu vurgulanmıştır.⁹²⁰ Al Misri Gazetesi ise 23 Şubat 1954'te Irak'tan bu anlaşmaya katılmak istediği yönündeki gelen açıklamalara karşı Irak'ın Türkiye-Pakistan Anlaşmasına katılmasının Arap Ortak Güvenlik Paketi'ne aykırı olduğuna gerekçesi ile karşı çıkmıştır. Gazete bu anlaşma hakkındaki düşüncelerini öğrenmek

⁹¹⁷ Kürkçüoğlu, a.g.e., 53-54.

⁹¹⁸ N.A., FO, 424/295/RK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1952, 01 Ocak 1955.

⁹¹⁹ *Ayin Tarihi*, Sayı: 243. 11 Mart 1954, 176.

⁹²⁰ *El Cumhuriye*, 20 Şubat 1954

amacıyla General Necip'te soru yöneltmiş ancak Necip, anlaşma hakkındaki sorulara tam bilgi sahibi olmadan cevaplamayacağını söylemekle yetinmiştir.⁹²¹

Anlaşma imzalandıktan sonra ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in, Türkiye-Pakistan Antlaşması'nın Ortadoğu'da ortak bir güvenlik paktına dönüştürülebileceği açıklaması Mısır'ın paktın Arap dünyasına doğru yayılması ile ilgili kaygılarını arttırmıştı.⁹²² Türkiye'nin Pakistan ile anlaşma yapmak için çalışma yürüttüğü günlerde Nasır, Manchester Guardian Gazetesine verdiği demeçte, Mısır'ın Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik savunma politikasını neden uygun ve gerekli görmediği açıklamıştır. Nasır, bunun psikolojik ve stratejik nedenleri olduğunu söylemiş Türkiye'nin Mısır'ı Batılı ülkelerle birlikte daha önce de ittifaka zorladığını bunun Arap kamuoyunda güvenme ve şüphe oluşmasına neden olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olduğunu ve BM'de Mısır ve Arap ülkelerinin isteklerine karşısında emperyalist devletlerin yanında yer aldığına ve Arapların bağımsızlık ve özgürlük isteklerine arkasını döndüğüne işaret etmiştir. Nasır bu psikolojik sebeplerin yanında stratejik olarak Türkiye ile ittifak yapmalarının mümkün olmadığını çünkü Türkiye'nin NATO üyesi olarak Batı ile ittifakına bağlı yani İngiltere ile müttefik olduğundan İngiltere Süveyş üssünü boşaltmadan ortak bir güvenlik politikası takip etmeyeceklerine işaret etmiştir.⁹²³

Türkiye, Mısır'ın itirazlarına rağmen Türkiye-Pakistan Antlaşması'nın imzalanmasının ardından bu anlaşmaya bölge ülkelerini de dahil etmek böylece Türkiye ile Pakistan arasındaki boşluğu doldurarak Kuzey Kuşağı Projesi'ni kuvvetlendirmek için çalışmalara devam etmiştir. Menderes, bu konuda ABD'nin Türkiye'yi açık bir şekilde desteklemesinin bölge ülkelerini anlaşmaya dahil etmek için önemli fayda sağlayacağını düşünerek, 30 Mayıs – 7 Haziran 1954 tarihlerini arasında ABD'ye gitmiştir.⁹²⁴ Türkiye, Ortadoğu'daki savunmasının genişletilmesi konusunda ABD'nin desteğini almayı başarmış ve gezi sonrası yayınlanan bildiride de, Türkiye'nin NATO içinde ve dışında dost milletlerle siyasi ve askeri bağlarını genişleterek özgür dünyanın emniyeti konusunda daha aktif rol oynamak istediği belirtilmiştir. Böylece Türkiye, bölge savunmasında kendisini yeni vazifelerin beklediği bir döneme girmiştir.⁹²⁵

1954 yılının ikinci yarısından itibaren Türkiye-Pakistan Anlaşması'nın bütün Ortadoğu'yu kapsayacak bir çalışma olduğunun ortaya çıkmasıyla başta Suriye basını

⁹²¹ *Al Misri*, 23 Şubat 1954.

⁹²² Umar, Ö.O. (2013). *Bağdat Paktı*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 66.

⁹²³ *The Manchester Guardian*, 08 Ocak 1954.

⁹²⁴ Türkiye Savunma Sistemini Genişletiyor. (15 Haziran 1954). *Forum*. 1. (6), 14.

⁹²⁵ Esmer, A.Ş. (Haziran 1954). Başvekil Adnan Menderes Amerika'da. *Siyasi İlimler Mecmuası*, 24 (279), 112.

olmak üzere Arap basınında büyük bir Türkiye karşıtı kampanya başlamıştır.⁹²⁶ Bayar'ın Arap dünyasında geniş yankı uyandıran ABD ziyareti esnasında Washington'da yaptığı açıklamada Türkiye'nin doğu kanadının özgür dünyanın savunmasında ciddi bir boşluk oluşturduğu ve Batılı ülkelerin Arap dünyasını Ortadoğu savunma planlarına dahil etmesi gerektiği yönündeki açıklamalarına Nasır, Al Cumhuriye Gazetesi'ne üzerinden cevap vermiştir. Nasır'a göre Bayar'ın bu konudaki yaklaşımı tamamen mantıksızdı. Arapların düşmanı olan Batılı ülkeler tarafından korunamayacağına değinen Nasır, Arapların topraklarını işgal eden ve bağımsızlıklarına zarar veren Batılı ülkelerle işbirliği yapmayacağını ve Batının özgür dünyanın savunması için bir tek Arap destekçi dahi bulamayacağını iddia etmiştir. Ortadoğu savunması ile ilgili Batılı ülkelere hazırlanan planların bölge ülkelere hiçbir fayda sağlamayacağına dikkat çeken Nasır, Arapların önceliğinin emperyalizmden, İngiliz işgalinden, yoksulluktan, cahillikten, emperyalistlerin bıraktığı yönetim hastalıklarından kurtulmak olduğunu belirtmiştir. Batılı ülkelerin I. Dünya Savaşı sonrası Arap dünyasını parçaladığını II. Dünya Savaşı sonrası ise Filistin'i Arap dünyasından kopararak Siyonizm'e sunduğuna belirterek Batının özgür dünyanın savunması için bu topraklardan destek istemesini şaşkınlıkla karşıladıklarını söylemiştir.⁹²⁷

Türkiye ise Ortadoğu'da kurulacak paktın başarısı Arap ülkelerinin katılımına bağlı olduğunu düşünüyordu. Üstelik pakta katılması en olası Arap ülkesi, Batı ve İngiltere ile ilişkileri en iyi olan Irak'tı.⁹²⁸ ABD'de Türkiye'nin Irak'ı Türkiye-Pakistan Antlaşması'na dahil etme girişimine destek vererek 13 Nisan 1954'te Irak hükümetine Ortadoğu savunmasına destek olması karşılığında askeri yardım alabileceğini belirten bir muhtıra vermiştir.⁹²⁹

Mısır, bu anlaşmaya Arap ülkelerinin katılımını engellemek için onlara baskı yapmaya başlamıştır. Bu konuda Sovyetler Birliği'nin de desteğini alan Mısır, anlaşmanın Arap ülkelere doğru genişlemesine karşı kampanya başlatmıştır. Nasır, onun yönetiminde Mısır'ın Batı menşeli bir paktın içinde yer almayacağını ve Mısır'ın uluslararası alanda tarafsızlık siyaseti izleyeceğini daha sık bir şekilde açıklamaya başlamıştır.⁹³⁰

Mısır bu politikasını 1954 yılının ikinci yarısında Türkiye ile gayri resmi bir barışma stratejisi izlerken de sürdürmüştür. Aynı günlerde Irak'ında Türkiye ile

⁹²⁶ Suriye basınında Türkiye karşıtı yayınlar için geniş bir örnek derlemesi için bakınız. **B.C.A.**, fon kodu: 30..1.0.0, yer no: 104.650..5

⁹²⁷ **N.A.**, FO, 371/108349/E1022/5, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 01 Şubat 1954.

⁹²⁸ Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, 54-55.

⁹²⁹ Soysal, *a.g.m.*, 190.

⁹³⁰ Ginat, R. (1993). *The Soviet Union and Egypt 1945-1955*. London: Frank Cass, 174.

yakınlaşmak için çaba harcadığını gören Nasır, Irak'ın Türkiye ile özel bir anlaşma yapmasından çekinmiştir. İki ülkede aynı günlerde izledikleri yöntem ve ulaşmak istedikleri sonuç birbirinden farklı olsa da Türkiye ile yakınlaşma takip etmeyi sürdürmüştür.⁹³¹

Irak'ın Batı ile yakınlaşması ve güçlenmesi Arap dünyasının liderliğine soyunan Mısır'ın tepkisine neden olmuştur.⁹³² Irak'ın 1954 sonbaharına gelindiğinde artık Türkiye ile bir savunma anlaşması yapmayı ve böylece Batı ile kapsamlı bir işbirliği içine girerek İngiliz-Irak Anlaşması'nı yenilemeyi planlıyordu. Irak'ın bu konudaki aktif siyaseti Mısır'da büyük kaygı doğurmuştur. Mısır, Irak ve diğer Arap ülkeleri üzerinde Batı ile işbirliğine girişmemeleri konusunda uyguladığını yoğun bir baskıyı arttırmıştır. Mısır, Irak ve diğer Arap ülkelerinin Batılı ülkelerle işbirliği yapmasının Arap Ortak Güvenlik Paketi'nin onayı olmadan gerçekleşmeyeceğini belirtmiştir. Mısır, bu süreçteki en büyük çekincesi Irak'ın bu anlaşmalar yoluyla Batı yardımından aslan payını alması ve Mısır'ın Batı yardımı ile güçlenen Irak karşısında Arap dünyasındaki liderliğini kaybetmesiydi. Mısır'a göre Batının Arap dünyasındaki askeri varlığı Arap Ortak Güvenlik Paketi ve Arap kamuoyu açısından kabul edilemezdi. Çünkü Batılı ülkeler olası bir savaşta hemen asker göndermeyecekleri gerekçesiyle barış döneminde de burada asker bulunduracaklar buda Arap dünyasının sürekli Batılı askerler tarafından işgal edilmesine sebep olacaktı.⁹³³

Mısır basını Türkiye-Pakistan Anlaşması'nın yapılmasından sonra Irak'ın bu anlaşmaya katılması ile Arap Birliği'ne zarar vereceğine dair eleştiriler yayınlanmıştır. Gazetelerin oluşturduğu kamuoyu ile Kahire, Şam ve Amman'da Türkiye-Pakistan Anlaşmasına karşı öğrenci gösterileri düzenlenmiştir.⁹³⁴ Mısır'ın tepkisinin hedefinde olan Irak Başbakanı Fadıl Cemali, Mısır'dan gelen sert eleştirilerin ardından yaptığı açıklamada Irak'ın Türkiye-Pakistan Anlaşması'na katılımı ile ilgili bir davet almadığını böyle bir davet olursa da bunu Irak'ın milli menfaatleri çerçevesinde değerlendireceklerini belirtmiştir. Cemali, Mısır basın yayın organlarının bu pakt yüzünden Irak'a yönelik saldırılarını şaşkınlıkla karşıladıklarını böyle bir paktın bağımsız iki devlet arasında imzalanmış bir anlaşma olduğunu ve bunun Arap ülkelerine hiçbir zararı olmadığını söylemiş ve Mısır basını ve radyosundan bu konuda yapılan eleştirilere cevap vermiştir.⁹³⁵

⁹³¹ N.A., FO, 407/234/JE1011/2, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 24 Ocak 1955.

⁹³² Gönübol, M., Ülman, H. (1982). İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965). *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1973 C:I*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 274.

⁹³³ N.A., FO, 407/234/JE1011/2, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 24 Ocak 1955.

⁹³⁴ Gerger, H. (2012). *ABD Ortadoğu Türkiye*. İstanbul: Yordam Kitap, 87-88.

⁹³⁵ *Ayın Tarihi*, Sayı: 242. 24 Şubat 1954, 58.

Irak bununla da yetinmeyerek Kahire Radyosu'nun yaptığı Irak'ın Türkiye-Pakistan Antlaşması'na dahil olacağı yönündeki yalan haberler nedeniyle Mısır'a nota vermiştir.⁹³⁶

Mısır'ın yoğun muhalefetine rağmen Türkiye ile Irak arasında Ortadoğu'da bir pakt kurmak için çalışmalar başlamıştır. Irak Veliahdı Emir Abdülillah 2-10 Eylül 1954 tarihleri arasında yaptığı gezinin gündemini de kurulması planlanan pakt oluşturmuştur.⁹³⁷ Nuri Said'inde katıldığı görüşmelerde Mısır'ın tutumu geniş bir şekilde ele alınmıştır. Toplantıda hem Türkiye hem de Irak bölgede kurulması düşünülen pakta Mısır'ın katılımını sağlamak istediklerini göstermişlerdir. Türkiye, bu amaçla Mısır ile ilişkileri yumuşatmak için harekete geçmiştir. Bunun için 29 Ekim'de Cumhuriyet Bayramı törenlerine bir grup Mısırlı gazeteciye davet etmiştir. Kasım başında da bir grup Türk gazetecinin Mısır'ı ziyaret etmesi planlanmıştır.⁹³⁸ Menderes ve Nuri Said ayrıca bu görüşmede Arap ülkelerinin ve İran'ın yapılacak olan pakta katılımı için yoğun bir çalışma yapmaya karar vermişlerdir. Özellikle Mısır'ın katılımı için iki ülkenin tüm yolları demesine karar vermişler hatta Mısır'ın nihai olarak katılımını sağlamak için ona bir çeşit federasyon önermeyi dahi tartışmışlardır.⁹³⁹ Görüşmelerde Nuri Said, sık sık Mısır'dan yükselen itirazlar dikkat çekmiş ve Mısır'a giderek onun bölgesel savunma konusundaki itirazlarının gerçek nedenini öğrenmeden Türkiye'ye açık bir taahhütte bulunmak istememiştir.⁹⁴⁰

Nuri Said, Mısır'ın bölgesel savunma konusundaki itirazlarını öğrenmek için Mısır'a gitmiştir. Burada Nasır'ı ikna etmek için muhtemel bir Arap-İsrail Savaşı'nda Türkiye ve Pakistan gibi güçlü Müslüman ülkelerin tarafsız kalmaması için bu paktın gerekli olduğunu söylemiş ancak Nasır bu konuda yorum dahi yapmamıştır.⁹⁴¹ Mısırlılar iç politik nedenler ve Arap Birliği'ni zayıflatacağı gerekçesi ile Batılı güçlerle herhangi bir savunma anlaşması yapmayacaklarını Nuri Said'e söylemişlerdi.⁹⁴²

Bu sırada Arap Birliği ülkeleri 30 Ekim 1954'te toplanarak Türkiye-Pakistan Antlaşması'na katılımı ve Batılı devletlere karşı izlenecek ortak politikayı tartışmışlardır. Menderes'e Türkiye'nin ABD Büyükelçisi tarafından gönderilen mektupta, Arap Birliği'nin yapacağı bu toplantı öncesinde Irak ve Ürdün'de lehimize olan havayı

⁹³⁶ *Ayın Tarihi*, Sayı: 243. 26 Mart 1954, 178.

⁹³⁷ Persson, M. (1998). *Great Britain, the United States, and the Security of the Middle East The Formation of the Baghdad Pact*. Sweden: Lund University Press, 148.

⁹³⁸ N.A., FO, 371/110788/V1073/66, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 25 Ekim 1954.

⁹³⁹ N.A., FO, 371/110788/V1073/71, Bağdat Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 02 Kasım 1954.

⁹⁴⁰ N.A., FO, 371/110788/V1073/80, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 27 Kasım 1954.

⁹⁴¹ Soysal, a.g.m., 194.

⁹⁴² N.A., FO, 371/110788/V1073/59, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Ankara Büyükelçiliği'ne, 30 Ekim 1954.

güçlendirmek, Mısır ve diğer Arap ülkelerini yumuşatmak için Arap devletlerine karşı dostane ve sıcak mesajlar gönderilmesi tavsiye edilmiştir.⁹⁴³ Irak, bu toplantıdan önce Eylül 1954'teki Arap Birliği toplantısında Arap Birliği Ortak Güvenlik Paketi'nin İsrail hariç Arap olmayan ülkelerinde dahil edilmesini savunarak ABD ve İngiltere'nin pakta dahil olmasını ve böylece Mısır karşı bir güç dengesi oluşturmayı planlamış ancak bu fikir Nasır'ın sert muhalefeti nedeniyle kabul görmemiştir.⁹⁴⁴ Mısır, bu toplantıda Türkiye ve Irak'ın oluşturmaya çalıştıkları paktın Arap Güvenlik Paketi'ni zayıflatacağı gerekçesi itiraz etmiştir. Üstelik Nasır, toplantıda Lübnan ve Ürdün'e iç politikadaki istikrarsızlıkları nedeniyle böyle bir paktan uzak durmaları konusunda uyarıda bulunmuştur.⁹⁴⁵

Mısır'dan gelen baskı nedeniyle Türkiye-Pakistan Anlaşmasına katılmak konusunda çekimser davranan Irak, İngiltere ile Mısır arasında Ekim 1954'te yapılan anlaşından sonra Batılı ülkeler ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek konusunda daha rahat davranmaya başlamıştır. İngiltere bu dönemde Mısır'ın itirazlarına rağmen Irak'ın Türkiye-Pakistan Anlaşmasına katılması konusunda büyük destek vermiştir. İngiliz Dışişleri Bakanı ile Mısırlı liderler arasında 11 Aralık 1954'te gerçekleşen görüşme Mısırlı liderler bu konuda düşmanca tavır sergilemişlerdir. Mısırlı liderler böyle bir askeri ittifakın gereksiz ve kullanışsız olduğunu çünkü hiçbir devletin diğerine savaş zamanında askeri yardım yapmayacağını ileri sürmüşlerdir. Diğer taraftan Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkileri nedeniyle böyle bir ittifakın Arap kamuoyu tarafından kabul edilmesi mümkün olmadığını zaten Türkiye-Pakistan Anlaşması'nın herhangi bir pratik sonucu olmadığını söylemişlerdir.⁹⁴⁶

2.8.3. Büyükelçi Krizi ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi

Mısır'da meydana gelen darbeden sonra Türkiye-Mısır ilişkilerinden ilk büyük gerilim Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Hulusi Fuat Tugay'ın istenmeyen adam ilan edilerek Mısır'dan gönderilmesi ile gerçekleşmiştir. Bu olay esnasında Türkiye'nin Kahire Büyükelçiliğinde Maslahatgüzar olarak görev yapan Mahmut Dikerdem'in deyimini ile Mısır'da Türkiye'ye karşı beslenen gerçek duygular ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Türkiye'nin Mısır ile ilişkilerini geliştirmek ve Ortadoğu'da bir ittifak kurmak için yoğun çaba harcadığı bir dönemde meydana gelen bu krizin başlıca sebebi Büyükelçi

⁹⁴³ B.C.A., 25 Ekim 1954, fon kodu: 30..1.0, yer no: 18.106..35.

⁹⁴⁴ Persson, *a.g.e.*, 148.

⁹⁴⁵ N.A., FO, 371/110788/V1073/84, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 07 Aralık 1954.

⁹⁴⁶ N.A., FO, 371/108349/E1022/30, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 15 Aralık 1954.

Hulusi Tugay'ın devrik Mehmet Ali Paşa hanedanı ile olan akrabalık bağlarıydı. 1953 yılına gelindiğinde Tugay ile Mısır'da darbe sonrası kurulan monarşi karşıtı yeni rejim arasındaki ilişkiler oldukça gergin bir hal almıştı. Mısır'da 9 Kasım 1953 tarihinde yayımlanan ve Kral Faruk ve ailesine mensup olanların tüm emlakine el koyulmasına müsaade eden “Müsadere kanunu” ile bu ilişkiler daha da gerginleşmiştir.⁹⁴⁷ Bu kanun sadece Tugay ile Hür Subaylar Komitesi arasındaki gerginliğin artmasına sebep olmamış aynı zamanda soğuk bir şekilde süren Türkiye-Mısır ilişkilerinin de kötüleşmesine sebep olmuş, Türkiye, Müsadere Kanunu'nun Kraliyet ailesine mensup 60 kadar Türkün de kapsayıp mallarına el koymasına öfkelenmiştir.⁹⁴⁸ Üstelik müsadere kararının uygulandığı liste her geçen gün genişlemiş ve devrik hanedana mensup prens ve prenseslerin malları oluşturulan komite tarafından İhtilal Konseyi'nin emri ile kayıt altına alınmıştır.⁹⁴⁹ Tugay'ın eşi Emine Hanım Mısır Kralı Faruk'un yeğeniydi onun mallarına da kısa sürede bu kanun kapsamında mallarına el konulmuştur. Tugay ve Türk hükümeti bu karara hemen itiraz etmişler ve Tugay İstanbul'da yaptığı açıklamada Müsadere Kanunu'nun uluslararası hukuka aykırı olduğunu söylemiştir. Bu açıklamanın ardından Tugay ve eşi hakkında Mısır basınında bir süreden beri devam eden karalama kampanyası daha da şiddetlenmiştir. Nasır'a yakın gazetecilerden Muhammed Hasanayn Heykel, Ahbar El Yowm Gazetesi'nde “Bu elçi Gitmelidir” başlıklı sert bir yazı ile Tugay'ı Mısır'ın içişlerine karışmakla suçlamıştır.⁹⁵⁰

Türk Dışişleri 24 Kasım 1953'te, Mısır'ın Mehmet Ali Paşa hanedanının mallarını kamulaştırmasını protesto etmiş ve bu şiddetli kamulaştırmanın uluslararası hukuka ve 1937 Türkiye-Mısır Dostluk Anlaşmasına aykırı olduğunu ileri sürmüştür.⁹⁵¹ Türkiye'nin Türk vatandaşlarının mallarının müsadere edilmesine yönelik verdiği notaya Mısır hükümetinin ilk tepkisi olumlu olmuştur.⁹⁵² Ancak Mısır basınında Tugay'ı hedef alan haberler her geçen gün artarak devam etmiştir. Gazeteler Tugay ailesini topraklarını satarak edindiği serveti Mısır'dan kaçırmakla suçlamaya başlamışlardır.⁹⁵³ Bunun yanında basında Tugay'ın rejim muhaliflerine yardımcı olduğu iddiaları ortaya atılmıştır. Üstelik basın Tugay ve ailesini küçük düşürecek yayınlar yapmaktan da çekinmemiştir. 26 Kasım 1953 tarihinde bir gazetede devrik Mısır kralının eski fotoğraflarından biri “Mısır'ı bunlar

⁹⁴⁷ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 74.

⁹⁴⁸ *The Times of India*, 06 Ocak 1954.

⁹⁴⁹ *Ayın Tarihi*, Sayı: 238. 11 Kasım 1953, 142.

⁹⁵⁰ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 74.

⁹⁵¹ *The New York Times*, 25 Kasım 1953.

⁹⁵² *Ayın Tarihi*, Sayı: 239. 01 Aralık 1953, 119.

⁹⁵³ **B.C.A.**, 07 Ocak 1954, fon kodu: 30..1.0.0, yer no: 104.647..2.

idare ediyordu” ibaresiyle yayınlanmış, fotoğrafta yer alan kralın “gözdelerinden” Madam Suarez de Madam Tugay olarak tanıtılmıştır.⁹⁵⁴ The Manchester Guardian, 11 Kasım 1954’te son zamanlarda Tugay’ın kişisel problemleri nedeniyle Mısır rejimine yönelik sert eleştirelinin Türkiye-Mısır ilişkilerini gerdiğine dikkat çeken haberi krizin habercisi niteliğindeydi.⁹⁵⁵

Tugay’ın Mısır’dan kovulmasına sebep olan olaydan bir hafta önce Mısır hükümeti ve Tugay arasındaki gerilim daha da artmıştır. Mısır’daki görevi sona ermek üzere olan Tugay 21 Aralık 1953 günü verdiği veda yemeğine Mısır hükümetinden kimseyi çağırılmamıştır.⁹⁵⁶ Üstelik bu yemek esnasında davetlilere açıkça Mısır dış politikasını eleştiren eden konuşmalar yapmıştır.⁹⁵⁷ Asıl kriz ise 2 Ocak 1954’te bir sergi açılışı esnasında o günlerde Başbakan Yardımcısı olan Nasır ile Tugay’ın karşılaşması esnasında gerçekleşmiştir. Tugay, burada karşılaştığı Nasır’ın elini sıkmaktan kaçınmış ve Mısır’ın şimdiki idarecilerinin memleketi felakete sürüklemekte olduğunu söyleyince Nasır ile şiddetli bir tartışma yaşamıştır.⁹⁵⁸ Tugay’ın hiç çekinmeden Mısırlı hükümet üyelerine yaptığınız askeri darbede gururlanacak bir şey yok “memleketinizi harabe sürüklüyorsunuz. Napolyon’unun iktidarının zirvesine çıktıktan sonra uğradığı akıbeti hatırlayınız” demiştir.⁹⁵⁹ Kahire Operası’nın fuayesinde meydana gelen olay sonrası Mısır hükümeti Tugay’ın diplomasiye aykırı hareket ettiği gerekçesi ile Mısır’dan ihraç edilmesine karar vermiştir. Mısır hükümet sözcüsü bu konu ile ilgili yaptığı açıklamada Tugay’ın Kral Faruk ve ailesinin mallarını müsadere edilmesinden sonra açık bir şekilde Mısır hükümetine cephe aldığına dikkat çekmiş ve Bayan Tugay’ın mallarının müsadere edilmesiyle birlikte Tugay’ın diplomatik görevini bir kenara bırakarak bir muhalif gibi çalışmaya başladığını ileri sürmüştür.⁹⁶⁰ 5 Ocak 1954 sabahı Mısır’da yayınlanan gazeteler kocaman manşetlerle Türkiye Büyükelçisinin Mısır’dan kovulduğunu haber veren Mısır hükümetinin resmi bildirisini yayınlamıştır.⁹⁶¹ Görev süresi sona eren ve dönmek üzere olan Tugay’ın Nasır ile girdiği tartışma ile bir skandala sebep olmuştur.⁹⁶²

⁹⁵⁴ Dikerdem, *Ortadoğu’da Devrim Yılları...*, 75.

⁹⁵⁵ The Manchester Guardian, 11 Kasım 1954.

⁹⁵⁶ Karakuş, E. (1977). *İşte Ankara 40 Yıllık Bir Gazeteci Gözü İle*. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 226.

⁹⁵⁷ B.C.A., 07 Ocak 1954, fon kodu: 30..1.0.0, yer no: 104.647..2.

⁹⁵⁸ Karakuş, a.g.e., 226.

⁹⁵⁹ B.C.A., 13 Ocak 1954, fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 104.647..4.

⁹⁶⁰ B.C.A., 07 Ocak 1954, fon kodu: 30..1.0.0, yer no: 104.647..2.

⁹⁶¹ Dikerdem, *Ortadoğu’da Devrim Yılları...*, 77.

⁹⁶² Toker, M. (1990). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 DP’nin Altın Yılları 1950-1954*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 274.

Mısır hükümeti 3 Ocak 1954'te Kahire Büyükelçiliği müsteşarı aracılığı ile Mısır'ı 24 saat içinde terk etmesini isteyen ihraç kararı Tugay'a bildirmiştir. Tugay ise buna cevap olarak ancak kendi hükümetinden alacağı talimatla harekete geçeceğini Mısır hükümetine iletmiştir. Bunun üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı Tugay'a Türkiye'ye geri dönmesi için talimat vermiş ve Tugay 5 Ocak 1954'te Mısır'dan ayrılarak Türkiye'ye geri dönmüştür.⁹⁶³ Tugay Mısır'dan ayrılırken verdiği demeçte Mısır hükümetinin tutumunu “çocukça” bulduğunu ve bu hareketin Kahire-Ankara ilişkilerinde ciddi bir çatlak oluşturacağını söylemiştir.⁹⁶⁴ Bu olay ile ilk defa bir Türk büyükelçi nezdinden görev yaptığı bir hükümet tarafından zorla sınır dışı edilmiştir.⁹⁶⁵

Olayın hemen ardından Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan ilk resmi açıklamada Mısır hükümetinin Mısır Bakanlar Kurulu'nun aldığı karar ile Tugay'ın artık Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi olarak tanınmayacağını bildirdiğini, buna karşılık Büyükelçilik müsteşarının, Tugay'ın sadece hükümetinden aldığı talimat ile hareket edeceğini Mısır hükümetine bildirdiği belirtilmiştir. Açıklamada Tugay aleyhinde bir süreden beri Mısır basınında devam eden yayınlardan dolayı rahatsızlık olduğunu Tugay'ın bu yüzden Mısır'dan ayrılmak için özel bir ricada bulunduğu kendisinin bu talebinin gerçekleştirileceğine dair söz verildiği zaten kısa süre içinde Ankara'ya dönmesinin beklendiği belirtilmiştir. Ayrıca Tugay ile Nasır arasında meydana gelen tartışmada Tugay tarafından söylenen sözlerin onaylanmadığını ve derhal geri çağrıldığını belirtilerek bazı noktalara dikkat çekilmiştir. İlk olarak Mısır hükümetinin Tugay'ı istenmeyen adam ilan etme hakkına sahip olduğunu Türk hükümetinin bu konuda bir itirazı olmadığı vurgulanmıştır. Ancak bunun uygulanış tarzının uluslararası hukuka aykırı olduğunu ve Mısır hükümetin büyükelçiyi doğrudan istenmeyen adam ilan etmeden önce bunu Türk hükümetine ileterek büyükelçinin geri çağırılması sağlanması gerektiğini hatırlatılmıştır. Açıklamada ayrıca bu konularda Ankara'daki Mısır Büyükelçisi aracılığı ile Mısır dışişleri nezdindeki teşebbüslerin devam ettiğini bu konudaki görüşmelerin detaylarının şimdiden açıklanmasının diplomatik kaideler uygun olamayacağı belirtilmiştir.⁹⁶⁶

Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen bu açıklamadan sonra 8 Ocak 1954'te Mısır'ın Ankara Büyükelçisi de bir basın açıklaması yapmıştır. Anadolu Ajansı tarafından yayınlanan açıklamada basında çıkan haberleri açıklamak Türk kamuoyunu aydınlatmak maksadı ile bu açıklamanın yapıldığı, Tugay hakkında verilen kararın Mısır'ın Türkiye'ye

⁹⁶³ TBMM Tutanak Dergisi, D:9, C:27, Toplantı: 4. 06 Ocak 1954, 63-64.

⁹⁶⁴ The New York Times, 05 Ocak 1954.

⁹⁶⁵ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 71.

⁹⁶⁶ *Aydın Tarihi*, Sayı: 238. 31 Ocak 1954, 36-38.

yönelik düşmanca bir eylemi olarak değerlendirilmemesi gerektiğine işaret edilmiştir. Mısır'ın Türkiye ile dostluğa büyük önem verdiğini Mısır hükümetinin Tugay hakkında aldığı kararın sebebinin Tugay'ın gayrı dostane tutumundan kaynaklandığını vurgulanmıştır. Ayrıca Kahire Operası'nda meydana gelen olay benzerinin Ankara'da ki yabancı bir elçi tarafında Türk hükümeti üyelerine karşı sergilenmesi durumunda Türk milli hislerinin aynı derece yaralayacağı ifade edilmiştir. Açıklamanın sonunda iki ülke arasında ilişkileri Mısır'ın aldığı kararın değil Tugay'ın tavrının olumsuz etkilediğini tüm bunlar rağmen Mısır'ın iki ülke arasındaki ilişkilerini geliştirmek için her fırsatı değerlendirdiğini belirtmiştir.⁹⁶⁷

Olayın ardından Mısır hükümeti sözcüsü ise yaptığı açıklamada Tugay zamanında Kahire'deki Türk Büyükelçiliği'nin eski kral ailesinin ve en büyük ihanetlerle yargılanmış eski rejim politikacılarının buluşma yeri haline geldiğini iddia etmiştir.⁹⁶⁸ Mısır hükümet sözcüsü gazetecilerin hiçbir diplomata böyle muamele edildiğini gördünüz mü sorusuna verdiği cevapta “akredite edildiği memlekete karşı Fuat Tugay kadar kötü hareket eden bir diplomat gördünüz mü” diyerek cevap vermiştir.⁹⁶⁹ Nasır ise bu konuda gazetecilere verdiği demeçte Tugay'ı Türkiye-Mısır arasındaki iyi ilişkilerin altını oyduğunu söylemiş⁹⁷⁰ ve Mısır devrim liderleri ve Mısırlıların Türk hükümetine büyük saygı duyduğunun unutulmaması gerektiğini belirtmiştir.⁹⁷¹ Nasır, bu olayın Türkiye-Mısır ilişkilerine daha fazla zarar vermesini engellemek için Tugay'ın Mısır'dan ayrılmasından hemen sonra Cumhuriyet Gazetesi'nden Abidin Daver'e, 6 Ocak 1954'te bir demeç vererek Tugay'ın gönderilmesinin Türkiye'ye karşı bir hareket olmadığını bunun büyükelçinin şahsına yapıldığını söylemiştir.⁹⁷² Nasır, bu mülakatı son günlerde meydana gelen olaylardan duyduğu üzüntüyü ve iyi niyetini açıklamak için verdiğini, Mısır hükümetinin Türk milletine yüksek saygısını ifade etmesi için uygun bir fırsat olduğunu ifade etmiştir. Nasır, Tugay tarafından düzenlenen sosyal faaliyetlerde 6 ay kadar önce doğrudan Hür Subaylar Komitesi'nin politikalarına doğrudan muhalif olan tavrını şaşkınlıkla karşıladıklarını, bundan duydukları rahatsızlığı Ankara'daki Mısır Askeri Ataşesi aracılığı ile Türk hükümetine ileterek Tugay'ın Mısır'dan ayrılması için yardımcı olmalarını istediklerini söylemiştir. Türk hükümetinin bu isteğini kabul ettiğini ancak Tugay'ın Mısır'dan ayrılması uzun süre aldığını belirtmiştir. Nasır demecinde; Mısır'ın

⁹⁶⁷ *Ayın Tarihi*, Sayı: 238. 31 Ocak 1954, 36-38.

⁹⁶⁸ **B.C.A.**, 13 Ocak 1954, fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 104.647..4.

⁹⁶⁹ **B.C.A.**, 13 Ocak 1954, fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 104.647..4.

⁹⁷⁰ *The Manchester Guardian*, 08 Ocak 1954.

⁹⁷¹ *The Jerusalem Post*, 08 Ocak 1954.

⁹⁷² Toker. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 DP'nin Altın Yılları 1950-1954*, 275.

Türkiye ile iyi ilişkilerini korumak için çaba harcadığı bir dönemde Tugay'ın sadece kendi şahsi meseleleri ve İngiltere'yi ilgilendiren meselelerle ilgilendiğini iddia etmiştir.⁹⁷³

Türk basının bu olaya tepkisi sert olmuştur. Basında Mısır hükümetinin hemen özür dilemesi gerektiği tezi güçlü bir şekilde işlenmiştir. Ancak Mısır özür dilese bile Mısır-Türkiye ilişkilerinde gerçek bir iyileşme sağlayabilmek için biraz daha zamana ihtiyaç vardı. Çünkü Mısır hükümeti, Türkiye'yi Batılı güçlerle birlikte savunma konusunda yaptığı işbirliği ve İsrail konusunda Arapları yeterince desteklenmediği için bağışlayamıyordu. Basın Türkiye'nin Mısır ile ilişkilerini geliştirmek için çaba harcadığını ancak Mısır'ın soğuk davrandığının altını çizmiştir. Türk basınında bazı yorumcular ise Mısır'ı Türkiye ile Araplar arasındaki işbirliğinde ana engel olarak nitelendirmeye başlamıştır.⁹⁷⁴

Mısır basınında bu olay geniş yer vermiştir. El-Cumhuriye Gazetesi'nde yayınlanan bir baş makalede; Türkiye'ye, emperyalistleri desteklediği, Mısır'ı bir bloka sokmaya çalıştığı, İsrail'le siyasi ve ticari ilişki kurduğu gerekçesiyle ağır suçlamalar yer almıştır. El-Ahram Gazetesi'nin başyazarı da Türkleri, diplomasi hayatında siyasi gelenekleri olmayan bir millet olarak tanıtmıştır.⁹⁷⁵

Mısır'ın Tugay'ı istenmeyen adam ilan ederek 24 saat içinde ülkeyi terk etmesini istemesi Avrupa basınında da geniş yankı bulmuştur. Fransız basınından France Sori 6 Ocak 1954'te Türkiye-Mısır ilişkilerinin zaten kötü olduğunu bu olayla birlikte diplomatik ilişkilerin tamamen kesileceğine işaret etmiştir. Mısır'ın siyasi tarihte eşi nadir görülen bir karar alarak Türk elçiyi 24 saat içinde ülkeyi terk etmeye zorlamasına vurgu yapılmıştır. Gazete Mısır'ın Kral ailesinin mallarını müsadere kararı almasından sonra eşi de kraliyet ailesinden Prenses Emine olan Tugay'ın takındığı düşmanca tavır nedeniyle böyle bir muameleye maruz kaldığına işaret edilmiştir. Aslında Türk hükümetinin geçen ay bu konuda Mısırlı makamlarca Büyükelçiyi geri çekmesi konusu da uyarıldığına ve Tugay'ın Mısır'dan ayrılmasına karar verildiği ancak Tugay'ın tutumunu değiştirmedeği belirtilmiştir. Gazete bu şartlar altında Tugay'ın tutumunun değişmemesinin altında Ankara hükümetinin Mısır ile ilişkileri gererek topyekûn kesmeyi planlamış olabileceğini iddia edilmiştir. Bir başkan Fransız gazetesi ise Tugay'ın Ortadoğu'da ABD destekli bir paktın oluşturulmasında aktif görev alması nedeniyle hedef alındığını iddia etmiştir.⁹⁷⁶ Libération Gazetesi'nde pek çok gazete gibi olayların çıkmasında Tugay'ın esinin

⁹⁷³ N.A., FO, 371/108359/JE10344/1, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 07 Ocak 1954.

⁹⁷⁴ N.A., FO, 371/108359/JE10344/2, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 16 Ocak 1954.

⁹⁷⁵ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 87-88.

⁹⁷⁶ B.C.A., 13 Ocak 1954, fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 104.647..4.

Müsadere Kanunu'ndan etkilenmesinin etkilenmesi ile birlikte Mısır hükümetine karşı aldığı tavrın etkili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Tugay'ın Mısır'dan ayrılırken resmi usullere uymayan bir şekilde bavullarının arandığı 14 bavulun geri çevrildiği diplomatın akredite edilmiş bir ülkede böyle bir muamele görmesinin çok nadir bir olay olduğu bunun Mısır hükümetinin Ortadoğu paktına yönelik tepkisinin de bir göstergesi olarak yorumlanması gerektiğini belirtmiştir.⁹⁷⁷

Arap basını ise Mısır'a bu konuda destek vermiştir. Suriye basını Mısır'ın bu kararı alırken iki ülke arasında meydana gelebilecek her türlü sonucu göze aldığını yazmıştır. Al Kabas Gazetesi'nde "Faruk Ailesinin mukadderatı Türkiye-Mısır münasebetlerinin kesilmesine sebep olacak" başlığı ile duyurduğu haberde Tugay'ın karısının mallarının müsadere edilmesinden sonra diplomatik vazifelerini unutarak, Mısır'daki yeni rejime karşı muhalefet gibi çalışmaya başladığını belirtmiştir. Tugay'ın ihracının bir ay önce kararlaştırıldığını yazmış ve Mısırlı yetkililerin Türkiye-Mısır ilişkilerinin tamamen kopmasını beklediklerini belirtilmiştir.⁹⁷⁸ El-Tahrir El-Arabi Gazetesi ise, Mısır Savcılığının, sınır dışı edilen Tugay'ın karısı Prenses Emine'nin serveti hakkında soruşturma açtığını ve Bayan Tugay'ın 17 Ekim'de topraklarını satarak Mısır'dan kaçırdığını iddia etmiştir. El-Tahrir El-Arabi Gazetesi ise 7 Ocak 1954 tarihli sayısında, Harbiye Bakanı ve Hür Subaylar Komitesi Üyesi Abdullatif Bağdadi'nin 6 Ocak 1954'te yaptığı açıklamada Mısır'ın bu kararı alırken Türkiye ile diplomatik ilişkileri kesmeyi göze aldığını belirten açıklamasına yer vermiştir.⁹⁷⁹ Basında Tugay'ın kovulması ile Türkiye'nin Mısır ile ilişkileri koparacağına dair haberler çıkmış, politik ve kişisel tavırların bu dramatik gelişmede rol oynadığı iddia edilmiştir. Ayrıca yaşanan krizin Ortadoğu'da Batı ve Türkiye'nin, Araplarla güvenlik konusundaki işbirliği zayıflattığına dikkat çekmiştir.⁹⁸⁰ İsrail basını ise Türkiye'nin Tugay'ın gönderilmesi sonrasında Mısır'ın Ankara Büyükelçisine nota vererek Mısır hükümetinden davranışından dolayı resmi özür istediğini yazmıştır.⁹⁸¹ Türk dışişleri eğer Mısır'dan resmi özür gelirse olayı kapatmak istediklerini belirtmiş eğer ki Mısır'dan bu konuda bir resmi özür gelmez ise Türk hükümeti Mısır'a aynı şekilde cevap vererek Mısır'ın Ankara Büyükelçisini Ahmet Hakkı'yı geri çağırmasını Mısır'dan isteyeceği iddia edilmiştir.⁹⁸²

⁹⁷⁷ B.C.A., 07 Ocak 1954, fon kodu: 30..1.0.0, yer no: 104.647..2.

⁹⁷⁸ B.C.A., 07 Ocak 1954, fon kodu: 30..1.0.0, yer no: 104.647..2.

⁹⁷⁹ B.C.A., 13 Ocak 1954, fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 104.647..4.

⁹⁸⁰ *The Times of India*, 06 Ocak 1954.

⁹⁸¹ *The Jerusalem Post*, 08 Ocak 1954.

⁹⁸² *The Manchester Guardian*, 19 Ocak 1954.

Köprülü, TBMM’de bu konuda yaptığı konuşmada Mısır’ın yaptığı uluslararası hukuka aykırı olduğunu önce Türk Hükümetine bilgi verip büyükelçiyi geri çağırılmasını istemesi gerektiğini belirtmiştir.⁹⁸³ Salah Salim buna cevap olarak; Tugay’ın yabancı bir diplomata yakışmayan davranışları nedeniyle Ankara’ya geri çağırılması için aylar önce teşebbüste bulunduklarını fakat sonuç alamadıklarını söylemiştir.⁹⁸⁴

Aslında Türkiye bu konuda bir girişimde bulunmuş ve bu konu TBMM’de dışişleri komisyonunda düzenlenen gizli toplantıda konuşulmuş ancak CHP’li üyeler Tugay’ın geri çağırılmasına itiraz ederek Köprülü’yü böyle bir karar almaması için ikna etmişlerdir.⁹⁸⁵ Ancak CHP bu olayı daha sonra hükümetin dış politikadaki başarısızlığının ispatı olarak sunmuştur.⁹⁸⁶ Hatta CHP Grup Başkanvekili ve Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu, 18 Ocak 1954’te Dışişleri Bakanı’nın cevaplaması için bu konuda bir gensoru vermiştir. Barutçu gensoruda Mısır’ın uluslararası hukuka aykırı bu uygulamasından sonra neler yapıldığına dair TBMM’ye acilen izahat verilmesi gerektiğini belirtilmiştir.⁹⁸⁷ Köprülü bu üzücü olayı hükümetin yakından takip ettiğini gerekli tedbirlerin alınarak harekete geçildiğini söylemiş ve çok fazla detay vermeden Dışişleri Bakanlığı tarafından Anadolu Ajansı aracılığı ile yapılan açıklamayı okumakla yetinmiştir. Mısır Büyükelçisi’nin Dışişleri Bakanlığı’na çağırılarak nota verildiğini olayın ciddiyetle takip edildiğini sonuç alınır alınmaz TBMM’nin yeniden bilgilendirileceğini söylemiştir.⁹⁸⁸

Köprülü, Dışişleri Bakanlığı bütçesi ile ilgili 24 Şubat 1954’te yapılan görüşmeler esnasında Tugay hadisesi hakkında yeniden açıklamada bulunmuştur. Köprülü burada yaptığı açıklamada olayın basına yansımalarının büyümesine sebep olduğunu, olay sonrası Türk hükümetince yapılan açıklamada da görüldüğü üzere Tugay’ın hareketini tasvip etmediklerini ancak Mısır hükümetinin diplomatik teamüller çerçevesinde basit bir şekilde çözülebilecek bu olayı büyükelçimize yönelik uygulaması ile büyüttüğünü söylemiştir. Köprülü’ye göre Tugay hatalıdır ve Türk Hükümeti bunu kabul etmişti. Ancak Mısır hükümetinin Tugay’ı istenmeyen adam ilan etmesi de hatılıdır ve eğer Mısır hükümeti bu hatasının kabul etseydi olayın kapanacağını söylemiş ve olayın fevri hareket edilmeden karşılıklı anlayış ile çözümü için çalıştıklarını belirtmiştir.⁹⁸⁹

⁹⁸³ *The Jerusalem Post*, 08 Ocak 1954.

⁹⁸⁴ *The New York Times*, 05 Ocak 1954.

⁹⁸⁵ *Ayin Tarihi*, Sayı: 238. 11 Ocak 1954, 7.

⁹⁸⁶ N.A., FO, 371/108359/JE10344/2, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 16 Ocak 1954.

⁹⁸⁷ B.C.A., 18 Ocak 1954, fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 50.298.3.

⁹⁸⁸ *Ayin Tarihi*, Sayı: 238. 06 Ocak 1954, 34.

⁹⁸⁹ *Ayin Tarihi*, Sayı: 239. 01 Şubat 1954, 161-163.

Olay sadece TBMM’de değil Demokrat Parti Grup toplantısında da tartışılmıştır. Grupta Prof. Sadri Maksudi Arsal yaptığı konuşmada, “Beynelmilel itibarımızı muhafaza edebilmek için bir an evvel ciddi tedbir almak mecburiyetindeyiz” derken, olayın sebebini Araplarda bize karşı var olan bir aşağılık duygusuna bir eski hakime karşı beslemekte oldukları bu duyguya bağlamıştır. Demokrat Parti Afyon milletvekili Ali İhsan Sabis ise konuşmasında, Nasır’ın şımarık ve serseri bir hükûmet reisi olduğunu ve bu adamın Ortadoğu’da Türkiye’nin yerini almaya çalıştığını söylemiştir.⁹⁹⁰ Demokrat Parti grubunda muhalif bir milletvekili ise Dışişleri Bakanı’nı Türkiye’nin Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini kötü yönettiği gerekçesi ile istifaya çağırmıştır.⁹⁹¹

Demokrat Parti içinden ve muhalefetten gelen tepkilere rağmen, Türkiye Ortadoğu’da oynamak istediği etkin rol sebebiyle bölgenin önemli bir devleti ile takışmamaya ve meseleyi daha fazla büyütmemeye özen göstermiştir.⁹⁹² Hükümet, Mısır’a yönelik bu konuda diplomatik bir girişimde bulunmak konusunda yavaş davranmayı tercih etmiştir. İngiltere’nin Ankara Büyükelçisi’ne göre Mısır’la yaşanan kriz Türkiye’nin Arap ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmaktaki başarısızlığı ortaya çıkararak hükümetin vicdan muhasebesi yapmasına yol açmıştır.⁹⁹³ Menderes, soğukkanlılığını koruyarak bu krizden ziyade Türkiye’nin Mısır’la olan menfaatlerinin üzerinde durdurmayı tercih etmiştir.⁹⁹⁴ Türkiye, Arap ülkelerine karşı sert bir tutum içine girse onların Sovyetler Birliği’ne yanaşmasından endişe etmiştir. ABD’de krize müdahale ederek iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesinin önüne geçmiştir.⁹⁹⁵

Dışişleri Bakanlığı’ndan 29 Mart 1954’de yapılan açıklama da bu olayın karşılıklı anlayış içinde objektif bir şekilde değerlendirildiğini ve iki ülkenin bir birlerine üzüntülerini bildirdiğini ve karşılıklı teminatlar ile olayı kapanmış kabul edilmesi konusunda mutabık kalındığı bildirilmiştir.⁹⁹⁶

Türkiye bu krizde stratejik bir hata yapmış ve krizin çıkmasını engelleyememiştir. Eğer Türkiye Tugay’ı zamanında geri çağırsaydı bunlar yaşanmayacaktı. Ancak Türkiye, Tugay ve eşi hakkında girişilen kampanya giderek şiddetlendiği halde bunu yapmamıştı.⁹⁹⁷ Bu kriz Türkiye’nin Ortadoğu’da izlediği aktif politikayı da etkilemiş İngiltere’ye göre

⁹⁹⁰ Karakuş. *a.g.e.*, 226.

⁹⁹¹ N.A., FO, 371/108359/JE10344/2, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 16 Ocak 1954.

⁹⁹² Toker. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 DP’nin Altın Yılları 1950-1954*, 275.

⁹⁹³ N.A., FO, 371/108359/JE10344/2, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 16 Ocak 1954.

⁹⁹⁴ *Ayın Tarihi*, Sayı: 237. 19 Aralık 1954, 37.

⁹⁹⁵ *The Times of India*, 06 Ocak 1954.

⁹⁹⁶ *Ayın Tarihi*, Sayı: 240. 10 Mart 1954, 28..

⁹⁹⁷ Tiryakioğlu, *a.g.m.*, 80.

Tugay hadisesi Türkiye-Pakistan Anlaşması'nın Arap ülkelerine doğru genişlemesini engelleyen önemli faktörlerden biri olmuştur.⁹⁹⁸

2.8.4. İngiliz-Mısır Anlaşması ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi

Uzun zamandan beri süren İngiliz-Mısır görüşmeleri sonuçlanması ve İngiltere'nin 27 Temmuz 1954'te imzalanan antlaşma ile Süveyş Kanalı üssünü boşaltmayı kabul etmesi, Türkiye'nin Mısır'ın Ortadoğu savunmasına destek vereceği yönünde umutlanmasına sebep olmuştur.⁹⁹⁹ İngiltere ile Mısır arasındaki Süveyş Kanalı üssünün boşaltılması ile ilgili görüşmeler Kral Faruk döneminden Mısır'daki yeni rejime kalan en önemli dış politika meselesiydi. Görüşmeler pek çok kez kesintiye uğramıştı. İki ülke Ekim 1953 gelindiğinde pek çok konuda anlaşmaya varmış ancak bu defa da üzerinde anlaşılamayan iki nokta nedeniyle görüşmeler kesintiye uğramıştır. Bunlardan biri İngilizlerin Mısırdan çekilmesinden sonra burada kalan İngiliz teknisyenlerin askeri üniforma giyip giyemeyeceği meselesiydi. Mısır görevlilerin İngiliz üniformaları ile görev yapmasını hakimiyetine yönelik bir eylem olarak görerek şiddetle itiraz etmiştir. İngiltere ise bu konuda çok ısrarcı davranmıştır. Diğer mesele ise bir savaş durumunda İngilizleri Süveyş Kanalı bölgesindeki üslere geri dönmeydi. Mısır bunu prensip olarak kabul etmişti. Ancak Mısır Arap ülkelerine yönelik bir saldırı olması durumunda İngiltere'nin üslere dönmesine müsaade etmek isterken, İngiltere Türkiye'ye yönelik bir saldırı olması durumunda da üslere geri dönmek istemiştir. Mısır ise buna uzun süre şiddetle karşı çıkmıştır. Buradaki anlaşmazlık Türkiye ile Mısır arasında bir anlaşmazlık olmasa da Türkiye hakkındaydı. Bu iki konuda tarafları uzlaştıran ise ABD olmuştur. ABD'nin araya girmesi ile Mısır, Türkiye'ye yönelik bir saldırıda üslerinin İngiltere'ye açacağını açıklamıştır. İngiltere'de bunun karşılığında teknisyenlerin kıyafeti konusundaki inadından vazgeçmiştir.¹⁰⁰⁰

Ancak müzakereler sürecinde Nasır'ı en çok zorlayan konu Mısır'daki üslerin Türkiye'ye bir saldırı olması durumunda İngiltere tarafından yeniden kullanıma açılması ile ilgili madde olmuştur. Nasır uzun süre yeniden aktivasyona Türkiye'yi dahil etmemek için çaba göstermiş fakat sonunda kabul etmek zorunda kalmıştır. Aslında Nasır, bu madde ile Mısır'ı NATO'ya arka kapıdan bağladığının farkındaydı.¹⁰⁰¹ Üstelik Nasır bu konuyu

⁹⁹⁸ N.A., FO, 424/295/RK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1952, 01 Ocak 1955.

⁹⁹⁹ Sever, *a.g.e.*, 123.

¹⁰⁰⁰ Esmer, A. Ş. (Nisan 1954). Süveyş ile Alakamız. *Siyasi İlimler Mecmuası*, 24 (278), 74-75.

¹⁰⁰¹ Stephens, R. (1971). *Nasser: A Political Biography*. London: Allen Lane, 135.

Mısır kamuoyuna açıklamakta zorlanacağını biliyordu. Ancak Mısırlılardan Türkiye'yi kapsayan yeniden aktivasyon konusunda gerçekçi olmalarını istedi. Çünkü Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye yönelik bir saldırı olursa Mısır kesinlikle Batı'nın yanında olacaktı.¹⁰⁰² Nasır, Batılı ülkelerin Türkiye gibi İran'ında bir saldırıya uğraması durumunda Mısır'daki üslerin İngiltere tarafından kullanılması sağlayan bir maddeyi anlaşılmaya koymak isteklerini ise reddetmiştir. Nasır, Mısır'ın Batılarla kurduğu yeni ilişkinin bölgedeki rakiplerinin eline kendisine karşı önemli bir koz verdiğinin farkındaydı. Türkiye'nin de dahil olduğu yeniden aktivasyon maddesi onun milliyetçi lider olarak saygınlığına zarar vermiştir.¹⁰⁰³ Anlaşma Mısır'da Müslüman Kardeşler başta olmak üzere bazı kesimlerde tepki ile karşılandı. Nasır, Necip sonrası attığı bu adımla en azından İngiltere'nin Mısır'ı tahliyesi başlatmıştı. Ancak İngiliz birliklerinin geri dönüşü ile ilgili cümleye itirazlar devam uzun süre sürmüştür. Muhafızlar henüz yeterince popüler bir lider olmayan Nasır'ı İngiltere'nin üslere yeniden kullanmasına izin veren maddeye Türkiye'nin dahil edilmesini eleştiriyor ve Mısır'ın NATO üyesi Türkiye aracılığı ile Batı ittifakına bağlandığını iddia ediyorlardı.¹⁰⁰⁴

28 Temmuz 1954'te İngiltere ve Mısır arasında devam eden müzakerelerde sona gelindiğine dair ortak tebliğ açıklandıktan sonra Nasır, Kahire Radyosu'ndan Mısır halkına seslenerek Mısır'da ihtilal sonrası en önemli hedeflerden birine ulaşıldığını ve yabancı işgaline imzalanan anlaşma ile son verildiğini 72 yıllık mücadele sonrası Mısır'ın özgürleştiğini duyurmuştur. Parafe edilen anlaşma ile ilgili detaylarda kısa süre sonra kamuoyu ile paylaşılmıştır. Buna göre anlaşmanın yedi yıl geçerli olması, Süveyş Kanalı'nın sürekli açık kalması ve yabancı bir devlet tarafından Mısır, Arap Güvenlik Paketi'ne üye devletlere ve Türkiye'ye bir saldırı olması durumunda Mısır'ın Süveyş Kanalı'nın idaresini İngiltere'ye bırakmasına ve İngiliz ordularına kolaylık sağlanmasına karar verilmişti. Ayrıca İngiltere'ye Süveyş Kanal üssündeki bütün malzemelerini alıp götürme hakkı verilmiş ve anlaşmanın imzalanmasından sonra 20 ay içinde İngilizlerin Mısır'dan çekilmesi kararlaştırılmıştır. Taraflar Süveyş üssünün Mısır'ın bir parçası olduğunu kabul etmiş ve 1883 tarihli sözleşme ile kanaldan geçiş serbestliğini kabul

¹⁰⁰² Ginat, *a.g.e.*, 182.

¹⁰⁰³ Sayed-Ahmed, M.W. (1989). *Nasser and American Foreign Policy 1952-1956*. London: Laam, 92.

¹⁰⁰⁴ Harris, C.P. (1964). *Nationalism and Revolution in Egypt The Role of the Muslim Brotherhood*, London: The Hoover Institution on War Revolution and Peace, 221. Müslüman Kardeşler bu yüzden İngiliz-Mısır Anlaşması'na muhalif olduklarını kamuoyuna duyurmuşlardır. Onlar, Nasır'ın bu anlaşma ile Mısır'ı Batıya bağlandığını için eleştirmişlerdir. Nasır'ın öldürülmesi ile birlikte yeni anlaşmanın geçersiz olacağını düşünen Müslüman Kardeşler, bu konudaki muhalefetini Nasır'a yönelik suikast düzenlemeye kadar götürmüştür. Nasır bu olaydan yara almadan kurtulmuş ve binlerce Müslüman Kardeşler taraftarını tutuklatmıştır.

etmişlerdi. Mısır İngiliz kuvvetlerinin çekilmesinden sonra Süveyş Kanalı tesisleri ve üslerin güvenliğini sağlamakta sorumlu olacaktı.¹⁰⁰⁵ 19 Ekim 1954'te Süveyş üssünün tahliyesi ile ilgili İngiliz-Mısır Anlaşması imzalandı. Böylece İngiliz-Mısır ilişkilerinde karanlık bir sayfa kapanmış ve başka bir sayfa şimdi yeniden yazılmaya başlamıştır.¹⁰⁰⁶

Antlaşmanın imzalanmasıyla birlikte Türkiye'de Mısır'ın Ortadoğu meselelerine dair uzlaşmaz tavrından vazgeçtiği izlemi oluşmuştur. Anlaşmaya son şeklinin verildiği tarihlerde Mısır Milli İstikamete Bakanı Salah Salim, 18 Ekim 1954'te gazetecilere yaptığı açıklama da anlaşmanın imzalanmasının Ortadoğu üzerinde çok önemli etkileri olacağını İngiliz kuvvetlerinin Mısır'dan çekilmesi ile Arap dünyası ile Batı arasındaki işbirliğinin önündeki en önemli engelin kalktığını söylemiştir.¹⁰⁰⁷ Nasır ise yaptığı açıklamada artık İngiltere ve Mısır'ın yapıcı bir şekilde birlikte çalışmasını engelleyecek fiili bir neden ortada kalmadığını belirtmiştir.¹⁰⁰⁸

Türkiye'yi bu süreçte Mısır konusunda ümitlendiren bir diğer faktör ise Nasır'ın anlaşmaya yoğun muhalefet sergileyen Mısırlı komünistlere karşı sert tutumu olmuştur. Nasır, konuşmalarında sık sık antikomünist olduğunu ve Mısır'daki komünistlerin Sovyetler Birliği için çalıştığını vurgulamaya başlamıştır.¹⁰⁰⁹ Türk Hükümeti bu demeçlerin etkisi ile Batı dünyası ile Araplar arasında daha yapıcı bir dönemin başladığını düşünmeye başlamıştır. Türkiye, görüşmelerin son aşamasında İngilizlerin antlaşmaya Türkiye'yi de dahil etmesini çok önemsemiştir. Bu Türkiye'nin güvenliğinin Arap ülkelerinin güvenliğinin bir parçası görülmesi demektir. Bu yüzden Türkiye'nin Ortadoğu güvenliği konusunda Mısır ile olan işbirliği ümidini arttıran bir gelişmeydi.¹⁰¹⁰

Bu anlaşma ayrıca Ortadoğu'da kurulacak pakta Mısır'ın tepkisinden çekinerek katılmak istemeyen Arap ülkelerinin daha rahat hareket etmesini sağlayabilecek bir gelişme olarak görülmüştür. Anlaşma aynı zamanda Türkiye tarafından Mısır'ın Batı ittifakına katılımı olarak değerlendirilmiştir. Menderes, Nasır'ın bu hamlesini geniş ve ileri bir dünya görüşünün yansıması olarak takdir ediyor ve atılan adımın sadece Ortadoğu savunması için değil dünya barışı için büyük önem taşıdığının altını çiziyordu. Nasır'ın bu süreçte Türk hükümetine yönelik dostça açıklamaları hem Türk hükümetinde hem de Türk kamuoyunda büyük memnuniyet doğurmuştur.¹⁰¹¹

¹⁰⁰⁵ *Ayın Tarihi*, Sayı: 244. 28 Temmuz 1954, 78.

¹⁰⁰⁶ Abdülmelik, *a.g.e.*, 99.

¹⁰⁰⁷ *Ayın Tarihi*, Sayı: 247. 18 Ekim 1954, 169.

¹⁰⁰⁸ Abdülmelik, *a.g.e.*, 99.

¹⁰⁰⁹ Ginat, *a.g.e.*, 182.

¹⁰¹⁰ Sever, *a.g.e.*, 123.

¹⁰¹¹ *Ayın Tarihi*, Sayı: 245. 09 Ağustos 1954, 4.

Anlaşmanın imzalanmasından sonra Başbakan Menderes, İngiltere Başbakanı Churchill ve Mısır Başbakanı Nasır'a 21 Ekim 1954'te birer tebrik mesajı yollamıştır. İki lidere yollanan mesajdaki ortak nokta anlaşma ile Ortadoğu savunması için yapılan planların önünden önemli bir engelin kalkığının üzerinde durulması ve anlaşmaya Türkiye'nin güvenliğini ilgilendiren bir maddenin konulmasının önemine dikkat çekilerek teşekkür edilmesiydi. Nasır, bu mesaja verdiği cevapta anlaşma ile elde edilen tarihi başarının işbirliği, hürriyet ve adalet isteyen tüm milletlere ait olduğuna ve bunun Ortadoğu barış ve istikrarına önemli katkı sağlayacağına dikkat çekilmiştir.¹⁰¹²

Anlaşmanın imzalanmasının ardından Nasır, Türkiye ile ilişkileri geliştirmek için yoğun bir çalışma başlatmıştır. Ancak Nasır, aynı günlerde Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek isteyen bir diğer Arap lider Nuri Said'den farklı olarak ilişkileri geliştirmek için çok hızlı adımlar atılmasına karşıydı. Çünkü anlaşma her halükarda yedi yıl sürecekti. Türkiye ile arasındaki en güçlü bağlardan biri olan anlaşma süresince iyi ilişkiler geliştirmesi yeterliydi. Dahası anlaşma imzalanırsa bile halen İngiliz orduları Mısır'ı terk etmemişti. Nasır, Mısır'ın geleceği ve güvenliği ile ilgili yeni bir işbirliği yapmadan önce tam bağımsızlık hissine kavuşması ve bunu yaşaması gerektiğini düşünüyordu. Nasır'ın asıl hedefi Ortadoğu güvenliğinin sağlanması için Mısır'ın liderliğinde Arap Ortak Güvenlik Paktı kurmaktır. Bunun için Arap orduları donatılmalıydı. Nasır, Batı ile iyi ilişkiler kurarsa Arap ordularını modern silahlar ile donatabileceğini düşünüyordu. Ancak bu iyi ilişkilere Batılı ülkelerle askeri paktlar kurulabileceği anlamına gelmiyordu.¹⁰¹³

Öte yandan Nasır ve CIA'den Albay Harrison Gerhart 23 Kasım 1954'te yaptıkları görüşmede Nasır, Ortadoğu güvenliği hakkında işbirliği vaat eden mesajlar vermiştir. Nasır, bu toplantıda ABD'yi, Sovyetler Birliği'nin bir savaş durumunda önce Ortadoğu'daki petrol sahalarını ardından da Mısır'daki üslere giden yolları hedef alacağı konusunda uyarmıştır. Bu tehlikeye karşı koymak için Mısır ulusal ordusunun bir Sovyet saldırısını engelleyecek şekilde güçlü hale getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Nasır bu görüşme boyunca tarafsızlıktan hiç söz etmemiştir. Üstelik Kuzey Kuşağı Projesi ile Mısır arasındaki boşluğun doldurulması için Ortadoğu'da savunma düzenlemeleri yapılmasının önemine vurgu yapmıştır. Nasır'a göre bu yapılırken yerli unsurlar kullanılmalı Ortadoğu Savunma Organizasyonu'ndan farklı olmalıydı. Sovyetler Birliği, Ortadoğu için potansiyel saldırganı olduğunu ancak bölgenin Batı odaklı savunma organizasyonları ile değil yerel

¹⁰¹² *Ayin Tarihi*, Sayı: 247. 21 Ekim 1954, 147., *Ayin Tarihi*, Sayı: 249. 03 Aralık 1954, 107.

¹⁰¹³ Stephen a.g.e., 135.

kuvvetler ile savunulabileceğini söyleyen Nasır, Batı odaklı organizasyonlara karşı olduğunu tekrarlamıştır.¹⁰¹⁴

İngiltere-Mısır Antlaşması Demokrat Parti hükümetinde Mısır'ın Batı ile işbirliğine daha da yaklaştığı yönündeki ümitlerini artırsa da bazı gazeteciler bu konuda hemen somut bir adım atılmasının kısa süre içinde gerçekleşmeyeceğine dikkat çeken yazılar kaleme almışlardır. Vatan Gazetesi'nden Altemur Kılıç, Türkiye'de bazı kesimlerin Mısır'ın Türkiye-Pakistan Anlaşmasına katılacağına yönelik ümitler beslediğini ancak Nasır'ın yaptığı son açıklama da ortak bir güvenlik sisteminden bahsetmek için çok erken olduğunu söyleyerek yakın zamanda bu konuda bir beklentiye girilemeyeceğini dikkat çekmiştir. Kılıç'a göre Mısır'ın Türkiye-Pakistan Anlaşmasına katılmasını beklemek tam bir hayaldi. Üstelik Nasır diplomatik nezaketi bir taraf bırakarak söylediği "Türkiye Araplar tarafından pek sevilmiyor" sözünün gerçeği yansıttığını ve iki ülke arasındaki soğukluğun bir anda ortadan kalkmayacağına dikkat çekmiştir.¹⁰¹⁵

İngiltere ile Mısır arasında anlaşmanın imzalanmasıyla 72 yıllık İngiliz işgali sona ermişti. Fakat bu İngiliz-Mısır ilişkilerinde kavganın bittiği anlamına gelmiyordu. Özellikle 1955'de Eden'in başbakan olması ile birlikte İngiltere'nin Nasır'a yönelik endişeleri artmıştır. Çünkü Nasır, Irak Haşimi Krallığı'nı Arap Birliği'ni ile tehdit ediyordu. İngiltere, için hayati önem taşıyan ucuz Irak petrolünün kontrolü için Haşimi hanedanının devamı gerekiyordu. İngiltere, Nasır'ın hegemonyasına karşı Ortadoğu'da Irak'ı güçlendirmek için çalışmaya karar verince İngiliz-Mısır ilişkileri yeniden hızla bozulmaya başlamıştır.¹⁰¹⁶

2.8.5. Türkiye ve Mısır'ın Yakınlaşma Çabaları

Demokrat Parti'nin 1954 seçimlerinden daha da güçlenerek çıkmış ve bu durum Köprülü'nün, Türkiye'nin Arap dünyası ile ilgili lider rol oynamak konusundaki hedefleri genişletmesini sağlamıştır. Köprülü'nün bu konudaki ilk önemli hedefi Irak'ın Türkiye-Pakistan Anlaşması'na katılımını sağlamak olmuştur. Türkiye bunun yanında diğer Arap ülkeleri ile iki taraflı anlaşmalar yapmak için harekete geçme kararı almıştır.¹⁰¹⁷

Menderes, ise bu süreçte Irak ile yapılan görüşmelerde onun Türkiye-Pakistan Anlaşması'na katılacağını anlamıştır. Bu yüzden bu katılımının diğer Arap ülkeleri

¹⁰¹⁴ Ginat, *a.g.e.*, 182.

¹⁰¹⁵ *Ayın Tarihi*, Sayı: 245. 29 Ağustos 1954, 149.

¹⁰¹⁶ Varble, D. (2003). *The Suez Crisis 1956*. Oxford: Osprey Publishing, 13.

¹⁰¹⁷ Seale, *a.g.e.*, 208-209.

üzerindeki etkisinin ne olacağını ve diğer Arap ülkelerinin katılımının sağlanması için neler yapılabileceğini ve de Mısır'ın bu konudaki muhalefetini değerlendirmek için ayrıca Ortadoğu'da giriştiği aktif politikayı sağlam esaslara bağlamak amacıyla Arap ülkeleri ve İsrail'deki temsilcilerini 12-15 Temmuz 1954'te toplantıya çağırıştır. Ankara'ya gelen temsilcilerle Menderes, 12 ve 13 Temmuz günlerinde toplantılar yaparak, onların görüşlerini almış ve aynı zamanda onlara direktifler vermiştir. 15 Temmuz 1954'te de Bayar başkanlığında İstanbul'da toplantı yapılmıştır. Toplantıya katılan Kahire Maslahatgüzarı Mahmut Dikerdem¹⁰¹⁸ Mısır'ın Ortadoğu'da Batı destekli bir savunma paktına katılmasının imkânsız olduğunu açık bir şekilde dile getirerek bu yöndeki çalışmalara başka bir yön verilmesini tavsiye etmiştir.¹⁰¹⁹ Yapılan toplantılar sonrası hazırlanan çalışma belgesinde toplantıya katılan diplomatlar, Ortadoğu'da bir savunma organizasyonu kurmada Türkiye'nin öncülük edecek niteliklere sahip olduğunu ve bu amaç için çalışacaklarına dair kararlılıklarını dile getirmişlerdir. Temsilcilerden Arap devletlerinin bazı yanlış anlamalarının ortadan kaldırılması için gerekenin yapılması istenmiştir. Toplantıda yapılan değerlendirmede uzun süre başka ülkelere yönetilen Arap ülkelerinin güce ve saygınlığa önem verdiklerinin altı çizilmiş ve Türkiye'nin Arap ülkelerindeki saygınlığını arttırmak için gösterişli etkinlikler düzenlenmesi gerektiği kanaatine varılmıştır. Bunun yanında Türkiye ile Arap ülkeleri arasında karşılıklı ziyaretlerin arttırılması ve kültürel temasların artmasının öneminin altı çizilmiştir. Toplantıda yapılan değerlendirmede Türkiye-Pakistan Paketi'ne karşı Mısır ve Suudi Arabistan olumsuz, Irak ise açık bir şekilde ifade edemese de olumlu bir tutum içinde olduğu Suriye, Lübnan ve Ürdün bekle gör politikası izlediği belirterek Arap ülkelerini ikna etmek için yapılması gerekenin ne olduğu tartışılmıştır. Bunun sonucunda Mısır'ın baştan itibaren olumsuz tutumu ortadayken onun bir kenara bırakılması diğer Arap ülkeleri üzerinde yoğunlaşması ve onları bölge güvenliği için işbirliğine çağırırken Mısır'ın haksız ve yersiz bir şekilde ittifaka itiraz ettiğinin açıklanması böylece Arap ülkelerinin olumsuz tutumdan uzaklaştırılarak zamanla yakınlaşma sağlanması hedeflenmiştir.¹⁰²⁰

Bu toplantı sonrası Türkiye'nin Arap ülkelere yönelik daha aktif siyaset yürütmeye başlaması kısa sürede Arap dünyasında da yankı bulmuştur. Suriye basınında Türkiye'nin Arap ülkelere yönelik yakın siyasetine vurgu yapılmıştır. El Eyyam

¹⁰¹⁸ Dikerdem 5 Ocak 1954'ten itibaren Tugay'ın gönderilmesi ile Konsolos olarak görevine devam etmiştir. İngilizler tarafından dost canlısı ve başarılı bir diplomat olarak tanımlanmaktadır. N.A., FO, 407/233 /, Mısır 1954 Yıllık Raporu, Ocak 1955.

¹⁰¹⁹ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 105-110.

¹⁰²⁰ Soysal, İ. (Nisan 1991). 1955 Bağdat Paketi. *Belleken*, LV (212) Ayrıbasım, 191-192.

Gazetesi, 26 Ağustos 1954'te İngiliz-Mısır Antlaşması'nın Türkiye'nin Arap ülkelerine yönelik siyasetinde sebep olduğu etkiye dikkat çekmiş ve Türkiye'nin Arap ülkelerini Türkiye-Pakistan Anlaşması'na çekmek için çaba harcadığına vurgu yapmıştır.¹⁰²¹

Türkiye büyükelçiler toplantısında karar verildiği üzere Arap ülkeleri üzerine yoğun bir çalışma başlatmıştır. Toplantıda karar alındığı üzere bölgesel savunma çalışmalarında Irak üzerinde yoğunlaşan bir diplomasi yürütülmüştür. Eylül ve Ekim 1954'te Irak'tan gelen üst düzey heyetler ile çalışmalar yapılmıştır. Bir yandan da Mısır ile yakınlaşmak için Arap ülkelerinden yardım istenmiştir. Ankara'daki bu toplantıdan kısa süre sonra İngiltere ve Mısır uzun süredir devam ettikleri Süveyş Kanalı'nın tahliyesi ile ilgili olarak anlaşmaya vardıklarını duyurmuşlardır. Üstelik Mısır anlaşmaya Türkiye'ye bir saldırı olması durumunda İngiltere'nin Süveyş Üssü'ne dönmesini kabul eden bir madde konmasını kabul etmiştir. Bu gelişmeler Türkiye'de Mısır ile ilişkilerin gelişmesi ve ittifak kurmak konusunda yeni umutlar ortaya çıkarmıştır.¹⁰²²

Türkiye, yapılan anlaşmada güvenliği ile ilgili bir maddenin konmasından duyduğu memnuniyeti her fırsatta Mısır'a göstermeye çalışmıştır. Bu durum Türkiye-Mısır ilişkilerinde belirgin bir iyileşmenin ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹⁰²³ İngiliz-Mısır Anlaşması'nın imzalanmasından sonra 1 Kasım 1954'te TBMM'nin yeni dönem açılışında konuşan Bayar, Irak ve Mısır ile ilişkilerini geliştirmek istediklerini bu alanda ilerleyen günlerde adımlar atılacağını söylemiştir. Bayar, konuşmasında ayrıca Menderes ile Nasır arasındaki dostça ilişkiye dikkat çekmiştir.¹⁰²⁴ Bayar aslında burada Irak ve Mısır'ın ismini zikrederek iki Arap ülkesi içinde Arap dünyasındaki liderlik konusunda rekabetten yararlanmayı da hedeflemiştir. Çünkü Nasır, bu dönemde Irak'ın Türkiye ile yakınlaşmasını yakından izliyordu. Irak'ın Türkiye ile yakınlaşmasındaki niyeti ona göre belirsizdi. Amacı Türkiye ile Irak arasındaki bir anlaşma karşısında gelişmelerin dışında kalmamak herhangi bir sürpriz karşılaşmamak için Türkiye ile yakınlaşma kararı almıştır.¹⁰²⁵ Türkiye-Mısır ilişkilerinde yaşanan yakınlaşma ve İngiliz-Mısır Anlaşması'nın imzalanması sonrası pek çok gözlemcide Mısır'ın yüzünü Batıya doğru döndüğü değerlendirilmesini yapmaya başlamıştır. Ancak tüm bu olanlar Mısır'ın, Irak ile girdiği rekabette attığı ihtiyatlı adımlardan başka bir şey değildi. Mısır, Türkiye-Irak yakınlaşmasının Arap dünyası üzerindeki etkisini kontrol altında tutmak istiyordu.

¹⁰²¹ B.C.A., 26 Ekim 1954, fon kodu: 030..1.0.0, yer no: 104.650.2.

¹⁰²² N.A., FO, 424/295/RK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1952, 01 Ocak 1955.

¹⁰²³ *The Manchester Guardian*, 14 Aralık 1954.

¹⁰²⁴ *Ayın Tarihi*, Sayı: 248. 1 Kasım 1954, 54.

¹⁰²⁵ Persson, a.g.e., 153.

Türkiye’de Mısır’ın cazibesini yem olarak kullanarak Arap ülkelerini Batı destekli, savunma planlarının içine çekmek istiyordu.¹⁰²⁶ Her halükarda Manchester Guardian Gazetesi’nin de değindiği gibi Tugay’ın kişisel problemleri nedeniyle Mısır’daki rejime yönelik sert açıklamaları ile patlak veren krizden sonra Mısır’ın Türklere yönelik alışılmadık bir dostluk kampanyası başlatmıştı.¹⁰²⁷

Mısır’ın Ankara Büyükelçisi 31 Ekim 1954’te verdiği demeçte Ortadoğu’nun iki büyük cumhuriyeti olan Türkiye ve Mısır arasında yakın işbirliğini sağlamak için gerekli zemin oluştuğunu ve bu konuda resmi görüşmelerin yakın zamanda başlanması konusunda mutabık kalındığını söylemiştir. Büyükelçi ayrıca Türkiye ve Mısır arasında yakın işbirliği ile Mısır’ın Arap dünyasına önemli bir katkı sağlayacağını ve Türkiye-Mısır ittifakı ile Ortadoğu’da 55 milyonluk büyük bir gücün ortaya çıkacağını belirtmiştir. Mısır’ın Ankara Büyükelçisi bu açıklamaları yaparken Nasır, Türkiye’ye yönelik dostluk kampanyasına hız vermiştir. “Türkiye ve Arap Politikası” adlı eserin önsözünde “Türkiye ile bizim aramızda geçmişte ne olursa olsun şimdi biz birbirimize aitiz ve onların ve bizim babalarımız tarihte kardeş” demiştir. Nasır, eğer Türkiye güvendeyse bizde güvendeyiz diyerek Mısır’ın ve Arap dünyasının düşmanlarının kendilerine karşı harekete geçerken iki kez düşünmesi gerektiğini çünkü böyle bir saldırıda Türkiye’nin kendilerini koruyacağını belirtmiştir.¹⁰²⁸ Mısır’da yayınlanan El-Ahbar Gazetesi ise 25 Kasım 1954’te yayınlanan makalede Türkiye-Irak arasında Irak’ın Türkiye-Pakistan Anlaşması’na katılması ile ilgili devam eden görüşmeler destek vermiştir. Türkiye ile Arap dünyasındaki ayrışmadan sadece İsrail’e fayda sağladığına dikkat çekilen makalede Türkiye’nin Arap dünyasına ve Ortadoğu’ya yeniden yüzünü döndüğü belirtilmiştir. Makalede Türkiye’nin Osmanlı Devleti gibi Arap dünyasına hakim olma siyaset takip etmediğini ve Ortadoğu savunmasının ancak Türkiye ile Arap ülkeler arasında dayanışma ile sağlana bileceğine dikkat çekilmiştir.¹⁰²⁹

Nasır, ayrıca Kahire’de yayınlanan bir dergide “Kardeş Türkiye” başlıklı makale yayınlanmış ve burada Nasır, Türklerle Arapların kardeş olduklarını belirterek Atatürk’ün kurtuluş hareketini övmüştür.¹⁰³⁰ El Ahbar Gazetesi’nde 25 Kasım 1954’te yayınlanan makalede ise Ortadoğu’nun sadece Türkiye ile Arap dünyası arasındaki dayanışma korunabileceğine işaret etmiştir. Aynı günlerde Mısır basının Menderes’e yönelik ilgisi her

¹⁰²⁶ Seale, *a.g.e.*, 208-209.

¹⁰²⁷ *The Manchester Guardian*, 11 Kasım 1954.

¹⁰²⁸ Seale, *a.g.e.*, 208-209.

¹⁰²⁹ **B.C.A.**, 01 Aralık 1954, fon kodu: 030..1.0.0, yer no: 131.847.8.

¹⁰³⁰ Dikerdem, *Ortadoğu’da Devrim Yılları...*, 99-101.

geçen gün artmış, onun resimleri Mısır gazetelerine dağıtılmak üzere Kahire Büyükelçiliği'ne gönderilmiş ve Türk-Arap ilişkileri ile ilgili Mısır basınında yayınlanan haberler hemen tercüme edilerek Menderes'e ulaştırılmaya başlanmıştır.¹⁰³¹

Nasır ile Menderes arasındaki bu yakınlaşma her geçen gün artmış ve liderler birbirlerine iyi niyetlerini açıklamak için her fırsatı değerlendirmeye başlamışlardır. 9 Ağustos 1954'te Kurban Bayramı nedeniyle Menderes, Nasır'a telgraf yollamış ve karşılıklı telgraflarda iyi niyetler tekrar dile getirmişlerdir. Ardından Nasır, Menderes'e 29 Ağustos 1954'te Hicri yılbaşı münasebetiyle bir tebrik telgrafi yollamıştır.¹⁰³²

2.8.5.1. Türkiye ve Mısır Arasında Karşılıklı Ziyaretler

Mısır'a İngiliz-Mısır Anlaşması'nın imzalanmasından sonra ilk ziyaret Ankara Valisi Kemal Aygün tarafından gerçekleştirilmiştir. 11 Kasım 1954'te gerçekleşen ziyarete Menderes'in Kahire'ye yapacağı ziyaret öncesi bir ön çalışma olarak değerlendirilmiş ve Menderes'in ziyareti öncesi güvenlik önlemlerinin görüşüleceği ileri sürülmüştür.¹⁰³³ Aygün, Kahire Maslahatgüzarı Mahmut Dikerdem'e Kahire valisinin davetlisi olarak Mısır'a geleceğini bildirmiştir. Ancak Dikerdem, yaptığı soruşturma sonrası Mısır'da böyle bir davetten kimsenin haberi olmadığını görmüş fakat ziyareti Kahire Valisine bildirdiğinde onlar bunu memnuniyetle karşılayacaklarını söylemişlerdir. Aygün ziyareti sırasında Nasır bir görüşme yapmış, Dikerdem'in tercüman olarak hazır bulunduğu bu görüşmede Aygün, Menderes'in Nasır'a gönderdiği mesajı iletmiştir. Mesajda Menderes; en kısa zamanda Nasır ile buluşmak istediğini belirtmekte ve eğer Nasır, Türkiye'ye gelmeyi kabul ederse eşi görülmemiş bir tören ile karşılanacağını, şayet Nasır gelmeye müsait değil ise Menderes, belirlenen bir tarihte Kahire'ye gelmeye hazır olduğunu ikisi de uygun görülmez ise dost ve tarafsız bir ülkede buluşmak istediği iletilmiştir.¹⁰³⁴

Nasır, bu mesajı cevaplarken Mısır kamuoyunun bugünkü koşullarda Menderes'le yapılacak bir görüşmeyi iyi karşılamayacağını kamuoyunun bu konuda hazırlanması gerektiğini söylemiştir. Nasır'a göre Türkiye'yi Mısır kamuoyuna sevimsiz gösteren iki faktör vardı. Bunlardan ilki Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkisi, diğeri ise Türkiye'nin Ortadoğu savunması için kurulması planlanan paktlara İngiltere, ABD ve Fransa ile öncülük etmesiydi. Nasır, tüm bunları görmezden gelerek Menderes ile buluşursa Mısır

¹⁰³¹ B.C.A., 01 Aralık 1954, fon kodu: 030..1.0.0, yer no: 131.847.8.

¹⁰³² *Ayın Tarihi*, Sayı: 245. 9 Ağustos 1954, 4.

¹⁰³³ *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1954.

¹⁰³⁴ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 99-101

kamuoyunun kendisine sert tepki göstereceğini belirtmiştir.¹⁰³⁵ Ancak Nasır ile yapılan görüşmeye bizzat katılan Dikerdem'e göre Nasır, kamuoyundan gelecek tepkiden ziyade Menderes'i kendisine Ortadoğu'da rakip olarak gördüğünden dolayı bu buluşmayı kabul etmemiştir.¹⁰³⁶ Öte yandan Nasır, bu dönemde ciddi iç sorunlarla boğuşması iki liderin buluşmasını engelleyen faktörlerden biri olmuştur.¹⁰³⁷ Nasır, böyle bir buluşma için Türkiye'den biraz daha zaman istemiştir. Nasır'a göre ziyaret için uygun zemin oluşturulmalı İngiliz-Mısır Anlaşması sonrası Mısır'ın iç politikada yaşadığı zorluklar aşılmalıydı. Dışişleri Genel Sekreteri Muharrem Nuri Birgi, Nasır'ın bu konudaki talebini anlaşılabilir olarak değerlendiriyordu.¹⁰³⁸ Çünkü Nasır, İngiliz-Mısır Anlaşması sonrası içerde yükselen muhalefet karşısında zor durumundaydı. En sert tepki Müslüman Kardeşlerden gelmişti. Nasır, Müslüman Kardeşlerin muhalefetini bastırmak için geniş bir temizlik harekâtına başlamıştır. Bir yandan da Ağustos 1954'te Hac görevi için Mekke'ye gitmişti. Nasır, muhaliflerin İslami söylemine İslami söylemle cevap veriyor ve muhaliflere onlardan daha az Müslüman olmadığını göstermeye çalışıyordu.¹⁰³⁹

Nasır'ın tüm bu hamlelerine rağmen tepkiler ona yönelik suikast teşebbüsüne kadar gitmiştir. Nasır'a yönelik suikast sonrası Menderes, Nasır'a sıcak bir geçmiş mesajı yollamış Nasır'da buna teşekkür etmiştir. Nasır suikast teşebbüsü sonrası Le Figaro Gazetesine verdiği demeçte olaydan General Necip'i sorumlu tutmuştur.¹⁰⁴⁰

Aygün'den sonra Mısır'a bu defa Ali Fuat Cebesoy başkanlığında bir heyet gitmiştir. Menderes, Ali Fuat Cebesoy başkanlığındaki heyeti Mısır'a gönderdikten sonra 15 Aralık 1954'te bir açıklama yapmıştır. Açıklamada gazeteci ve milletvekillerinden oluşan heyetin Ali Fuat Cebesoy'un başkanlığında ve Mısır'ın davetlisi olarak gitmesinin önemini altını çizmiştir. Mısır ile son yıllarda yaşanan gerileme rağmen iki milletin birbirine sağlam bağlarla bağlı olduğunu vurgulamış ve dünyanın bugünkü karışık halinin bölge ülkelerinin işbirliğinin zorunlu kıldığına söylemiştir. Menderes, heyetin en önemli hedeflerinden birinin Türkiye'nin Mısır'a karşı beslediği samimi hisleri aktarmak olduğuna dikkat çekerek, Nasır'ın Türkiye-Mısır ilişkilerine dair yazılan kitapta yazdığı önsöze değinmiş ve Nasır'ın burada Türkiye'ye yönelik samimi hislerini ifade ettiğini

¹⁰³⁵ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 99-102

¹⁰³⁶ Bağcı, *a.g.e.*, 67, *Ayın Tarihi*, Sayı: 248. 01 Kasım 1954, 35. Ankara Valisi Aygün, Nasır tarafından Mısır Cumhuriyet Nişanı takdim edilerek onurlandırılmıştır. Aygün, dönüşte verdiği demeçte Mısır'da tam anlamıyla dostça karşılandıklarını belirtmiştir.

¹⁰³⁷ *The Manchester Guardian*, 14 Aralık 1954.

¹⁰³⁸ N.A., FO, 371/110788/V1073/80, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 27 Kasım 1954.

¹⁰³⁹ Hopwood, D. (1993). *Egypt Politics and Society 1945-1990*. London: Routledge and Kegan Paul, 95.

¹⁰⁴⁰ *Ayın Tarihi*, Sayı: 249. 03 Aralık 1954, 107.

vurgulamıştır. Menderes, her geçen gün daha da iyileşen Türkiye-Mısır ilişkilerinin bu gezi ile daha da yakınlaşmasının hedeflediğini belirtmiştir.¹⁰⁴¹

Cebesoy başkanlığındaki heyet 19 Aralık 1954'ten itibaren Mısır'da çalışmalara başlamıştır. Özellikle Mısır basını Türkiye'den gelen dostluk heyetine büyük ilgi göstermiştir. Gazetelerde Türkiye-Mısır dostluğu hakkında makaleler yayınlanmış ve Türkiye ile ilişkileri geliştirmek konusunda hükümete geniş destek vermiştir. Ayrıca gazeteler Menderes'in resimleri yayınlanıyor ve Menderes döneminde Türkiye'nin elde ettiği başarılarından övgü ile söz ediliyordu. Menderes'in heyeti Mısır'a gönderirken yaptığı açıklama Mısır basınında büyük ilgi görmüş ve Menderes Türk-Mısır dostluğunun kurucusu olarak takdim edilmiştir. Türk heyet şerefine Salah Salim'in verdiği akşam yemeğinde konuşan Cebesoy, Mısır'da gördükleri ilgiden duydukları memnuniyeti ifade etmiş konuşmasında ne diplomat nede gazeteci olarak yapmadığını Türklerin ve Arapların kardeş olduğunu ve "Arap ve Mısırlı kanı karışmamış Türk kalmadığı gibi Türk kam karışmamış Arap ve Mısırlı kanı bulunmadığını" söylemiştir.¹⁰⁴² 19 Aralık 1954'te Türk gazetecilerin sorularını yanıtlayan Salah Salim, Arapların komünizme karşı olduğunu ancak komünizme karşı bir ittifakta da Batı ile birlikte yer almayacaklarını özellikle askeri ittifaklara katılmayacaklarını dile getirmiştir. Salim, Batılı ülkelerin bölgede bulunmasından özellikle İsrail'in yarar sağladığını altını çizmiştir. Salim daha yeni imzalanan İngiliz-Mısır Anlaşmasına yönelik güvensizliği açıklarken de İngiltere'nin Mısır'dan çekilmek için 72 yıl süren işgal boyunca 76 defa söz verdiğini ancak gerçekleştirmediğini bugün anlaşmanın imzalanmasına rağmen 20 ay içinde İngiltere'nin Mısır'da çekileceğinden insanlar emin değil demiştir. Salim, 1936'da İngiltere ile ittifak anlaşması yaptıklarını ancak İngilizlerin Mısır'da kendilerine müttefik gibi değil derebeyi gibi davrandığını İngiltere'den Mısır ordusunu güçlendirmesini isterken onların orduyu zayıflattığını ve son savaşta Mısır'ın İngiltere'nin yanında olmasına rağmen İngiltere'nin Mısır'a verdiği sözleri tutmadığını belirtmiştir. Salim, bu şartlar altında Araplar ile Batı arasında bir ittifak kurulması için öncelikli olarak Batının Arap ülkelerinin güvenliğini sağlaması gerektiğine dikkat çekerek bu güven sağlanıncaya kadar ne Mısır ne de Arap dünyasının Batı ile işbirliği yapmayacağını söylemiştir. Salim, bu güvenin kazanılması için ilk adımlardan birinin Filistinli mültecilerin BM çözümü çerçevesinde evlerine dönmesi ile gerçekleşeceğini belirtmiştir. Türk gazetecilerin Sovyetler Birliği tehlikesi hakkında görüşlerini sormaları üzerine Salim, Arapların tehdit algılarının farklı olduğunu söyleyerek

¹⁰⁴¹ *Ayın Tarihi*, Sayı: 249. 15 Aralık 1954, 20.

¹⁰⁴² *Ayın Tarihi*, Sayı: 249. 16 Aralık 1954, 23.

şöyle açıklamıştır. “Örneğin Atina İngilizlerin yardımı ile İsrail tarafından işgal edildi, Yunanistan’ın Sovyetler Birliği tehlikesine karşı İngiltere ile anlaşma yapması mümkün mü?” demiştir. Gazetecilerin diğer Arap ülkelerinin kabul etmesine rağmen Mısır’ın neden Türkiye ile ittifakı kabul etmiyor soruna ise Salim, Mısır sadece Arap Ortak Güvenlik Paktı’nı güçlendirmek ile ilgileniyor cevabını vermiştir. Ayrıca Türkiye ile bir ittifak yapmaya Mısır halkının psikolojik olarak hazır olmadığını belirterek Türkiye, İngiltere, Fransa, ABD’nin 1951’de Ortadoğu Komutanlığı’nı teklif ettiğini hatırlatmış Türkiye’nin birlikte hareket ettiği ülkelerden Fransa’nın Araplara karşı düşmanca bir siyaset izlediğini, İngiltere’nin Arap dünyasında bazı bölgeleri işgal altında tuttuğunu, ABD’nin ise Filistin politikasının ortada olduğunu belirterek hiçbir Arap politikacı bu güçlerle bir ittifakı Arap Ortak Güvenlik Paktına alternatif olarak halkına kabul ettiremeyeceğini söylemiştir. Salim, Irak’ın Arapların diğer problemlerini göz ardı ederek hareket edemeyeceğinin altını çizerken konuşmasının sonunda Arapların komünizme karşı olduğunu tekrar hatırlatmıştır.¹⁰⁴³

Cebesoy başkanlığındaki heyet 22 Aralık 1954’te de Nasır tarafından kabul edilmiştir. Heyete bu esnada yine Dikerdem refakat etmiştir. Nasır, bu görüşmede Türkiye’ye yönelik samimi duygularını tekrarladıktan sonra bu ziyareti uzun süredir beklediklerini ifade etmiştir. Nasır, konuşmasında son yıllarda Türkiye ve Mısır’ın birbirinden uzaklaştırmaya çalışan bazı teşebbüslerin meydana geldiğini, ancak bunların başarısız olacağını bildiklerini bugün ise iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek için ellerinden geleni yaptıklarını söyleyerek; Türkiye-Mısır ilişkilerine dair yazılan kitabın öz sözünde belirttiği gibi iki ülkenin tarihlerinin birbirine bağlı olduğunu ve iki ülkenin ortak menfaatleri için yakın zamanda daha da yakınlaşacağına, Türkiye hakkındaki hislerinin dürüst ve samimi olduğuna dikkat çekmiştir. Nasır, Mısırlı gazeteci bir heyetin Türkiye’yi ziyarete etmesinin ve bu gibi ziyaretlerin sürmesinin ilişkilerinin gelişmesinde büyük fayda sağlayacağına söylemiş ve Akdeniz’in bu iki önemli ülkeyi birbirine bağladığına dikkat çekmiş son zamanlarda ortaya çıkan yanlış anlaşılmanın ortadan kalkmasında gösterdiği gayret nedeniyle Menderes’e teşekkür etmiştir. Nasır, görüşmede basın yayının ilişkilerin gelişmesinde çok önemli olduğunu, Türkiye hakkında çıkan kitaba yazdığı önsözde duygularını ifade ederek bunun faydasını görüldüğünü belirtmiştir. Nasır konuşmasının devamında bu kitabın Mısır halkına Kemalist Türkiye’yi gerçek manası ile tanıtmak için yazıldığını hedeflerinin iki ülkenin birbirine daha fazla yaklaşması olduğunu belirtmiştir.

¹⁰⁴³ N.A., FO, 371/108349/E1022/29, Kahire Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 20 Aralık 1954.

Cebesoy ise Nasır'a Mısır'da gördüklerin yakın ilgiden dolayı teşekkür etmiş ve iki ülkeyi birbirinden ayırmak isteyen ortak düşmanların başarısız olduğunu, Menderes'in iki ülke arasındaki yakınlaşmayı engelleyen faktörleri ortadan kaldırmak için yoğun çaba sarf ettiğini belirterek Mısır'ın tam bağımsızlık isteklerine önem verdiklerini belirtmiştir.¹⁰⁴⁴

Heyet daha sonra Dışişleri Bakanı Fevzi tarafından da kabul edilmiş, Fevzi burada iktisadi, kültürel ve siyasi sahalarda ilişkilerin geliştirilmesi için tüm imkânların incelenmesi gerektiğine işaret etmiştir. Fevzi, konuşmasında iki ülke arasındaki dostluğun başka ülkeler tarafından bozulmasına müsaade edilmemesi veya taraflardan birinin ihmal ve dikkatsizliği yüzünden zarar görmesine müsaade edilmemesine ve eski hatalın tekrarlanmamasına dikkat çekmiştir. Ayrıca son iki yıldan beri iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerinin geliştiğini, basın ve radyo yolu ile kültürel ilişkilerin artmasının önemine dikkate çekmiş, karşılıklı olarak turistlerin üniversite öğrencilerinin ziyareteler düzenlemesinin iki ülkenin daha da yakınlaştıracığını belirtmiştir.¹⁰⁴⁵

Ali Fuat Cebesoy başkanlığında heyetin Kahire ziyareti sonrası Mısır Hava Kuvvetleri Komutanı Latif Boghday ve Mısır Belediye ve Yerel Yönetimler Bakanı Ankara'yı ziyaret etmiştir.¹⁰⁴⁶ Yapılan ziyaret yine çok sıcak bir havada geçmesine rağmen Menderes-Nasır buluşması gerçekleşmemiştir. Mısır tüm bu süreçte Türkiye ile Irak arasındaki görüşmeleri yakından takip etme imkanı bulmuş ve Irak'ın Türkiye ile yapacağı anlaşmaya destek vermeyeceğini açık bir şekilde göstermiştir.¹⁰⁴⁷

Türkiye, Mısır ile yakınlaşmak için yoğun bir çaba harcadığı bu dönemde önemli bir jest yapmıştır. Fatin Rüştü Zorlu'nun ağabeyi Rıfkı Rüştü Zorlu Mısır Büyükelçiliğine atanmıştır. Bu atama aslında Tugay'ın kovulmasından sonra Nasır'a yönelik önemli bir iyi niyet göstergesiydi. Bu iyi niyete rağmen Rıfkı Rüştü Zorlu'nun atanması sürecinde de problemler yaşanmıştır. Mısır Dışişleri Bakanlığı'ndan iki haftada gelmesi gereken onay 53 gün sonra gelmiştir.¹⁰⁴⁸ Bakanlıktan onay gelince Rıfkı Rüştü Zorlu, Mısır Başkanlık Sarayı'nda Nasır tarafından 3 Ocak 1955'te kabul edilerek güven mektubunu sunmuştur. Türkiye'nin yeni Kahire Büyükelçisi Rıfkı Rüştü Zorlu ertesi gün El Ahbar Gazetesine verdiği demeçte; Mısır ve Türkiye'nin geçmişte aradaki bazı engeller nedeniyle birbirini

¹⁰⁴⁴ *Ayin Tarihi*, Sayı: 249. 23 Aralık 1954, 39.

¹⁰⁴⁵ *Ayin Tarihi*, Sayı: 249. 25 Aralık 1954, 109.

¹⁰⁴⁶ *The Manchester Guardian*, 14 Aralık 1954.

¹⁰⁴⁷ N.A., FO, 424/295/RK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1952, 01 Ocak 1955.

¹⁰⁴⁸ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 111.

anlayamadıklarını artık bu engellerin kaldırılma zamanının geldiğini iki devlet arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başladığını söylemiştir.¹⁰⁴⁹

Manchester Guardian Gazetesi'ne göre bu ziyaretler iki ülke arasındaki ilişkilerdeki iyileşmenin küçük işaretleri olarak değerlendirilmeliydi.¹⁰⁵⁰ Cebesoy ile Mısır'a giden Vatan Gazetesi yazarı Yalman'ın 6 Ocak 1955'te ki Mısır izlenimlerini anlattığı köşe yazısında iki ülke arasındaki ilişkilerde yaşanan iyileşmenin sınırlı olduğunu bir kez daha hatırlatmıştır. Yalman yazısında Mısır'daki gelişmelerden övgü ile söz etmekle birlikte içerde ciddi bir kaynaşma olduğu uyarısında bulunmuştur. Yalman bir ittifak konusunda Mısır'ı zorlamamak ve anlayış işle karşılamak gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁵¹

2.8.5.2. Başbakan Menderes'in Başbakan Nasır ile Buluşma Çabası

Mısır ve diğer Arap ülkelerinin Türkiye-Pakistan Anlaşmasına katılmasının çok önemli olduğunu düşünen Menderes, bu süreçte Nasır ile yüz yüze görüşerek onu ikna etmek istemiştir. Nuri Said'in Ekim 1954'te yaptığı İstanbul ziyareti esnasında Menderes, Kahire'ye yapmak istediği ziyaretten bahsetmiş bu konuda Irak ile yakın iletişim halinde olmaya karar vermiştir.¹⁰⁵² Menderes, Kasım 1954'te Mısır'a giderek hem Türkiye-Pakistan Anlaşması'na katılımı konuşmak hem de Ocak 1955'te Irak'a yapacağı ziyaret öncesi Nasır ile yüz yüze görüşmek istemiştir.¹⁰⁵³ Menderes'in Kasım 1954'te Mısır'ı ziyaret etmesi planlandıysa da Nasır, bu ziyaret için Türkiye'den biraz daha zaman istemiştir.¹⁰⁵⁴ Buna rağmen Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 5 Ekim 1954 akşamı İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi ile buluşmuş ve Nasır'ın, Menderes ile Mısır veya Türkiye'de buluşmayı kabul ettiğini, zaman ve mekânın kısa süre içinde kesinleşeceğini bu aşamada tam bir gizlilik gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁵⁵ Türkiye-Mısır arasında karşılıklı olarak heyetler gidip gelirken 11 Kasım 1954'te gazetelerde Nasır'ın Menderes'in Mısır'a davet ettiğine dair haberler çıkmıştır. Türkiye, bunu Mısır'ın Ortadoğu savunması başta olmak üzere bölge meselelerine bakış açısındaki değişimin bir sonucu olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁵⁶

¹⁰⁴⁹ *Ayin Tarihi*, Sayı: 250. 03 Ocak 1955, 72.

¹⁰⁵⁰ *The Manchester Guardian*, 11 Kasım 1954.

¹⁰⁵¹ *Vatan*, 06 Ocak 1955.

¹⁰⁵² N.A., FO, 424/295/RK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1952, 01 Ocak 1955.

¹⁰⁵³ Persson, *a.g.e.*, 150.

¹⁰⁵⁴ N.A., FO, 371/110788/V1073/80, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 27 Kasım 1954.

¹⁰⁵⁵ N.A., FO, 371/118359/JE10344/5, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 06 Ekim 1954.

¹⁰⁵⁶ *The Manchester Guardian*, 11 Kasım 1954.

İngiltere'nin Kahire Büyükelçisine de göre Mısır hükümetinin, Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek istediğini bu yüzden Menderes'in kısa süre içinde Kahire'yi ziyaret etmesini hemen ardından da Nasır'ın Ankara'ya gidebileceğini hükümetine rapor etmiştir.¹⁰⁵⁷

Menderes ile Nasır'ın kısa süre içinde bir araya geleceği konuşulurken Dışişleri Genel Sekreteri, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi'ne, Menderes'in Kahire'ye yapacağı ziyaretin tarihinin henüz netleşmediğini söylemiştir. Buna rağmen İngiliz Büyükelçi görüşmeden halen umutlu olsa gerek hükümetine yolladığı yeni raporda Menderes'in, Kasım veya Aralık ayı içinde Mısır'a gideceğini ve her iki tarafında buluşma konusunda istekli olduğunu söylemiştir. Raporda ayrıca Nasır'ın yılsonuna kadar Menderes'e bir iade ziyarete yapamayacağını düşündüğünü de belirtmiştir. İngiliz Büyükelçi, karşılıklı ziyaretlerin devam ettiği ve Ankara'daki Mısır Büyükelçisinin basına sık sık samimi demeçler verdiği bir dönemde kısa süre içinde Türkiye-Mısır ilişkilerinin daha da gelişmesi için resmi adımların atılacağını düşünmeye başlamıştır.¹⁰⁵⁸

Bu süreçte Nasır ile Menderes arasında bir buluşma gerçekleşmesi için Libya Başbakanı Ben Halim'de çaba göstermiştir. Ben Halim, Ağustos 1954'te Türkiye'ye yaptığı ziyaret sonrası Mısır ve Türkiye'nin Libya'da bir araya gelmesi ile ilgili bir öneride bulunmuştur. İngiltere'nin Libya Büyükelçisi, Libya Hükümetinin kendini uluslararası alanda önemli bir oyuncu olarak gördüğünü bu yüzden Türkiye ile Mısır arasında ilişkileri düzeltme işini görev edindiğini, Libya başbakanının bu konuda bazı ön çalışmalarda yaptığını, bunun son adımlar olabileceğini söyleyerek bu girişimi doğrulamıştır.¹⁰⁵⁹ İngiltere Libya'nın Kral Faruk rejimi döneminde Mısır ile kurduğu yakın ilişkiyi yeniden kurmak isteğinden böyle bir arabuluculuğa soyunduğunu iddia etmiştir.¹⁰⁶⁰ Libya Başbakanı, Menderes'e Libya'da Nasır ile bir buluşma ayarlayacağını söylemiştir. İngiltere'nin böyle bir görüşmeye ne tepki göstereceğini anlamak isteyen Menderes, İngiltere'nin İstanbul Konsolosu ile 9 Ağustos 1954'te görüşerek bu gizli bilgiyi ona aktarmıştır. Menderes, burada 1936 İngiltere-Mısır Antlaşması ile ilgili önemli gelişmenin sağlandığı bir dönemde bu toplantının önemli faydalar sağlayacağına inandığı için bu buluşma teklifini kabul etmeyi düşündüğünü söylemiştir.¹⁰⁶¹

İngiltere Dışişleri Bakanlığı Libya'nın bu faaliyetini onun Arap dünyası ve Batı arasındaki problemlerin çözümü ile ilgili arabulucu rolünün ilk meyveleri olarak

¹⁰⁵⁷ N.A., FO, 371/113591/JE1022/1, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 31 Aralık 1954.

¹⁰⁵⁸ N.A., FO, 371/118359/JE10344/4, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 04 Kasım 1954.

¹⁰⁵⁹ N.A., FO, 371/108685/JT1022/3, Bingazi Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 13 Ağustos 1954.

¹⁰⁶⁰ N.A., FO, 371/108685/JT1022/1, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 14 Ağustos 1954.

¹⁰⁶¹ N.A., FO, 371/118359/JE10344/3, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 10 Ağustos 1954.

değerlendirmiştir. İngiltere Libya'nın bu girişimine karşı çıkmamıştır. İngiltere Dışişleri Bakanlığı Konsolosa, gönderdiği cevapta Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu'ya bu konudaki desteklerini iletmesini istemiştir. İngiltere'ye göre böyle bir görüşme Mısır üzerinde Batılılarla uzlaşmak konusunda olumlu etkiye sebep olabilirdi.¹⁰⁶²

Ancak arzu edilen görüşme gerçekleşmemiş, Libya Başbakanı Ben Halim, İngiltere'nin Bingazi Büyükelçisine, Nasır'ın Libya'ya gelemeyeceğini kendisine haber verdiğini ve Menderes ile buluşma teklifini reddederken herhangi bir gerekçe göstermediğini belirtmiştir.¹⁰⁶³

Menderes, Mısır ile ittifak kurulabileceğine dair inancını son ana kadar korumuştur. Ancak iki ülke arasındaki yakınlaşmaya rağmen Menderes, Mısır'dan beklediği ilgiyi görememiştir. Nasır, Menderes ile buluşmaya taraftar bir görüntü sergilemeyince Menderes, aşamalı olarak Nuri Said'e yaklaşılarak ve onun Türkiye-Pakistan Antlaşmasına katılım konusundaki kararsızlığını ortadan kaldırarak anlaşmanın Arap ülkelerine doğru genişlemesini sağlamak için çalışmalara başlamıştır.¹⁰⁶⁴

¹⁰⁶² N.A., FO, 371/118359/JE10344/3, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, İstanbul Konsolosu'na, 17 Ağustos 1954.

¹⁰⁶³ N.A., FO, 371/108685/JT1022/4, Bingazi Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 21 Eylül 1954.

¹⁰⁶⁴ Persson, *a.g.e.*,153.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİNDE KRİZLER DÖNEMİ (1955-1960)

3.1. Bağdat Paktı ve Türkiye- Mısır İlişkilerine Etkisi

Türkiye-Pakistan Anlaşması'nın imzalanmasının ardından Türkiye'nin, anlaşmaya Irak'ı dahil etme çabaları Mısır'ın ciddi itirazları ile karşılaşmıştır. Ancak ilerleyen günlerde İngiltere ile Mısır arasında anlaşma yapılması ve Mısır'ın Batılı ülkelerle işbirliğine daha açık bir politika izleyebileceğine dair verdiği mesajlar, Türkiye'yi Mısır'ın itirazlarının sona ereceğine dair ümitlendirmiştir. Türkiye, böyle bir atmosferde 1955 yılının ilk günlerinden itibaren Kuzey Kuşağı Projesi'ni tamamlamak ve Irak ile anlaşarak Bağdat Paktı'nı kurmak için harekete geçmiştir. Mısır, Türkiye'nin beklentisinin aksine Bağdat Paktı'na ilk andan itibaren sert tepki göstermiş ve Bağdat Paktı 1950'den beri her geçen gün biraz daha gerginleşen Türkiye-Mısır ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir.

Türkiye-Pakistan Anlaşması, Sovyetler Birliği'ne karşı oluşturulan Kuzey Kuşağı Projesi'nin temelini oluşturuyordu. Ancak iki ülke arasındaki boşluk doldurulmadan yani Irak ve İran, Türkiye ve Pakistan anlaşmasına katılmadan bu anlaşmanın fazla bir önemi yoktu.¹⁰⁶⁵ Türkiye, bu yüzden Pakistan ile yaptığı anlaşmanın genişlemesine büyük önem verilmiştir. Başlangıçta İran, Pakistan ve tüm Arap ülkelerini İngiltere ve ABD'nin desteği ile bir araya getirmeyi planlayan Türkiye, Mısır'ın tutumundan duyduğu endişe nedeniyle bundan vazgeçerek önce Irak ile anlaşma yapmaya ve ardından Pakistan ve İran'ı buna dahil etmeye karar vermiştir.¹⁰⁶⁶ Irak ise bu süreçte Mısır'dan gelecek tepkiden çekinmesi nedeniyle bu konuda Türkiye ile yürütülen müzakerelerde yavaş davranmayı tercih etmiştir. Çünkü Nuri Said, Türkiye ile Bağdat Paktı'nı imzalayarak Nasır'ın iktidara gelişi ile gittikçe güçlenen Arap milliyetçiliğinin hedefi olmak istememiştir. Nuri Said bu dönemde dış politikasını Irak'ı Mısır ile karşı karşıya getirmemek üzerine kurmuştu.¹⁰⁶⁷

Ancak 1954 yılının ikinci yarısında meydana gelen gelişmeler Irak'ın Türkiye ile anlaşma yapmak konusunda gösterdiği isteksiz tavrın değişmesine sebep olmuştur. Çünkü bu esnada ABD Mısır'a askeri yardım yapmış, İngiltere ile Mısır Süveyş üzerindeki anlaşmazlığı çözmüşlerdi. Üstelik Nasır, Mısır-Türkiye kardeşliğine dair açıklamalar

¹⁰⁶⁵ N.A., FO, 424/295/RK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1954, 01 Ocak 1955.

¹⁰⁶⁶ N.A., FO, 371/110788/V1073/86, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Ankara Büyükelçiliği'ne, 09 Aralık 1954.

¹⁰⁶⁷ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 109.

yaparak Batı ile işbirliğine hazır olduğu mesajını vermişti.¹⁰⁶⁸ Mısır bu süreçte Batı ile işbirliğinde somut adımlar atmış; Kasım 1954'te İngiltere ve ABD ile gizli bir şekilde görüşerek Ortadoğu savunması ile ilgili askeri planlamalara katılmayı kabul etmiştir. Mısır'ın Batılı ülkeler ile ilişkilerini bu şekilde geliştirmesi Ortadoğu ülkelerini ve Irak'ı Türkiye ile anlaşma yapmak konusunda cesaretlendirmiştir.¹⁰⁶⁹ Özellikle, İngiltere ile Mısır'ın anlaşması Irak'ın daha rahat hareket etmesini sağlamıştır. Bu gelişmeler sonrası Irak, Batı ile işbirliğinin her zaman Arap dünyasından tepki görmeyeceğini düşünmeye başlamıştır.¹⁰⁷⁰ Ancak tüm bu olumlu gelişmelere rağmen Irak, Bağdat Paktı imzalanmadan önce Türkiye'nin, Mısır'ı paktın kendisine karşı bir eylem olmadığı konusunda ikna etmesi gerektiğini düşünüyordu.¹⁰⁷¹

Irak, Mısır'dan gelecek tepki nedeniyle Bağdat Paktı'nı imzalama konusunda çekingen davranmakla birlikte bu pakta katılımın hayati bir mesele olduğunu düşünüyordu. Irak'ın çekincelerinden biri Bağdat Paktı'nı imzalamaması durumunda Türkiye ile ilişkilerinin bozulacağıydı. Irak, Türkiye ile ilişkilerinin bozulması durumunda Türkiye'nin Hatay'ı Suriye'den geri aldığı gibi Musul'u da Irak'tan geri almak için harekete geçeceğini düşünüyordu.¹⁰⁷² Öte yandan, Iraklı liderler Bağdat Paktı'na Irak'ın katılmaması durumunda komünizmin başında Molla Mustafa Barzani'nin bulunduğu Kürt gruplar arasında yayılmasından ve bunun Irak'ta rejimin sonunu getirmesinden endişe duymuşlardır.¹⁰⁷³ Nuri Said, Arap Birliği Ortak Güvenlik Paktı konusunda Kahire'den gelen tekliflere sıcak bakmakla birlikte Batılı güçler ve Arap olmayan ülkelerle işbirliğini somutlaştırmadan özellikle İran ve Türkiye ile yakın işbirliği içinde olmadan Irak'ın bütünlüğünü sağlamayacağını düşünüyordu.¹⁰⁷⁴ Ona göre Sovyetler Birliği tehlikesi karşısında Arap Birliği'nin etkin bir mücadele yürütmesi için Batı ile ittifak kurularak Arap Birliği'nin güçlendirilmesi gerekiyordu.¹⁰⁷⁵ Üstelik Nuri Said, Nasır'ın bunu yalanlayan tüm açıklamalarına rağmen onun Sovyetler Birliği ile ilişkilerinden şüphe duyuyordu.¹⁰⁷⁶ Diğer taraftan bu dönemde Arap dünyası içindeki iç çekişme Irak'ı Batılılarla iş birliği yapmaya zorlamıştır. Haşimi Hanedanı ile Mısır arasında eskiden beri süregelen rekabet

¹⁰⁶⁸ N.A., FO, 371/115491/V1073/243, Bağdat Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 08 Şubat 1955.

¹⁰⁶⁹ Podeh, E. (Jan., 1996). The Drift towards Neutrality Egyptian Foreign Policy During the Early Nasserist Era 1952-55. *Middle Eastern Studies* 32 (1), 165-166.

¹⁰⁷⁰ Sever, a.g.e., 125.

¹⁰⁷¹ N.A., FO, 371/115486/V1073/65, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 19 Ocak 1955.

¹⁰⁷² Seale, a.g.e., 202. , B.C.A., 13 Kasım 1954, fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 104.650..3.

¹⁰⁷³ Khadduri, M., (Winter 1957) The Problem of Regional Security in the Middle East An Appraisal. *Middle East Journal*. 11(1), 21.

¹⁰⁷⁴ Seale, a.g.e., 200.

¹⁰⁷⁵ Gürün, *Dış ilişkiler...*, 355.

¹⁰⁷⁶ N.A., FO, 552/2 /LR20/62, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Kahire Büyükelçiliği'ne, 12 Kasım 1959.

Nasır'ın iktidara gelişiyle yeniden hız kazanmıştı. Nuri Said, Irak'ın Mısır karşısında Arap dünyasındaki etkinliğini koruyabilmesi için Batı ile iyi ilişkiler geliştirmesi gerektiğine inanıyordu.¹⁰⁷⁷

Mısır ise bu dönemde Arap ülkelerinin sadece Arap Birliği'ne bağlı olmasını istemiş ve Batılı ülkeler ile yürüttüğü mücadelede bütün Arap devletlerinin kendisini desteklemesini beklemiştir.¹⁰⁷⁸ Mısır'a göre Irak'ın Bağdat Paktı'nı imzalaması durumunda Arap dünyası Batılı ülkelere yanaşacak ve bu nedenle Arap Birliği'nin bağımsız dış politika takip etmesi mümkün olmayacaktı. Bunun yanında Mısır, Irak'ın Batılı ülkelerle yaklaşarak güçlenmesinden de kaygı duymuştur. Bu Mısır'ın Arap dünyasındaki üstünlüğünü Irak karşısında kaybetmesine sebep olacak sonuçlar doğurabilirdi. Nasır, Irak'ın Bağdat Paktı'nı imzalamasını doğrudan Mısır'ın Arap dünyasının liderliği konusun da elde ettiği başarıya yönelik bir hamle olarak görmüştür. Ona göre Mısır, Batı dünyası tarafından bu paktlar aracılığı ile yalnızlaştırılırken Irak buna yardım etmişti. Üstelik İngiltere'nin Bağdat Paktı aracılığı ile Irak üzerinden Arap dünyasına yeniden yerleştiğini düşünüyordu.¹⁰⁷⁹ Nasır, Bağdat Paktı'nın en önemli hedeflerinden birinin yıkılma tehdidi altındaki Arap monarşilerinin devamını sağlamak olduğunu ileri sürmüştür.¹⁰⁸⁰ Ona göre, Bağdat Paktı Mısır'ı Arap dünyasında yalnız bırakmak ve Arap dünyasını bölmek için İngilizler tarafından yönetilen bir oyundu.¹⁰⁸¹ Nasır'a yakın isimlerden Heykel, Bağdat Paktı'nın Ortadoğu'da bölgeyi Batıya yakın ülkeler ve Arap ülkeleri olarak iki rakip siteme böldüğünü ifade etmiştir.¹⁰⁸² Bu bölünmeye sebep olan Bağdat Paktı ise Mısır'ın Arap dünyasındaki liderliğine karşı Irak'ın yanı sıra Türkiye gibi güçlü bir rakip çıkmasına sebep olmuş¹⁰⁸³ ve Nasır'ın liderliğini yapacağı Arap imparatorluğu kurmak hedefinin önünde ciddi bir engel haline gelmişti.¹⁰⁸⁴

Türkiye ise, Bağdat Paktı ile bir yandan komünizme karşı mücadele ederken diğer taraftan bölge liderliğine oynamıştır. Bunun yanı sıra Mısır'ı uluslararası alanda yalnız

¹⁰⁷⁷ Gürün, *Dış ilişkiler...*, 355.

¹⁰⁷⁸ Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, 7.

¹⁰⁷⁹ N.A., FO, 552/2 /LR20/62, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Kahire Büyükelçiliği'ne, 12 Kasım 1959.

¹⁰⁸⁰ Dubois, G. (1972) *Gamal Abdel Nasser Son of the Nile*. New York: Joseph Okpaku Publishing Company, 142. Iraklı liderler Bağdat Paktı'nı imzalayınca gerçekten güçlü bir milliyetçi tepkiyle karşı karşıya kalmışlardır. Mısırlı devrimciler diğer Arap ülkelerindeki radikal milliyetçiler ve Irak'taki monarşi karşıtları Nuri Said'de karşı başlattıkları bu kampanya Nuri Said ve Haşimi hanedanının düşmesine neden olmuştur. Peretz, D. (Nov., 1965). Nonalignment in the Arab World. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. Vol. 362, 38.

¹⁰⁸¹ Heykel. *a.g.e.*, 28.

¹⁰⁸² Heikal, M. H. (July 1978). Egyptian Foreign Policy. *Foreign Affairs; an American Quarterly Review*. 56 (4), 719.

¹⁰⁸³ Çelik, E. (1969). *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 173.

¹⁰⁸⁴ Akşin, *Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişimleri...*, 107.)

bırakarak izlediği “olumlu tarafsızlık” politikasının o günkü şartlarda uygulanmasının imkânsız olduğunu Mısır’a göstermek istemiştir.¹⁰⁸⁵

Türkiye ve Mısır’da Bağdat Paktı ile ilgili değerlendirmeler devam ederken, İngiltere ve ABD ise Türkiye-Irak Antlaşması’nın bir an önce imzalanması konusunda iki ülkeye de yoğun baskı yapmaya başlamıştır. İngiltere, Irak Hükümeti’nden, Mısır başta olmak üzere diğer Arap devletlerinin göstereceği tepkiyi görmezden gelmesini istemiştir. ABD tarafı ise, Türkiye-Irak Antlaşması ile Kuzey Kuşağı Projesi’nin tamamlayacağı ve işlerliğinin artıracığı düşünerek desteklemiştir.¹⁰⁸⁶

Menderes, Mısır’ın Irak ile yapılacak anlaşmaya yönelik ciddi itirazları olduğunu bilmesine rağmen Irak’a gitme kararı almıştır. Irak’a gitmeden önce, İstanbul’da 28 Aralık 1954’te Anadolu Ajansı’na verdiği demeçte uzun uzun Mısır’dan gelen dostluk mesajlarına vurgu yapmış ve iki ülke arasındaki ilişkilerinde meydana gelen iyileşmeden bahsetmiştir. Ayrıca Nasır’ın Türkiye-Mısır ilişkilerinin önemine dair demecini sevinç ve iftiharla karşıladığını belirtmiştir. Menderes yaptığı açıklamada, Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkilerin zaman zaman bozulmasına rağmen iki ülkenin aynı coğrafyada aynı kaderin paylaşıldığına komünizm tehlikesi altında bulunduğuna işaret etmiş ve buna karşı mücadele edebilmek için güçlü bir işbirliği gerektiğini savunmuştur. Menderes, Mısır’ın geçmiş tecrübeleri nedeniyle Batılı ülkelere karşı duyduğu güvensizlikte haklı olduğunu ifade etmiş; tüm bunlara rağmen Arap ülkelerinin bağımsızlık ve hürriyet için bazı fedakârlıkta bulunarak Batılı ülkeler ile aralarındaki anlaşmazlıkları çözerek işbirliği yapmasını gerekli olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁸⁷ Menderes, Mısır’ı Ortadoğu savunması konusunda gerçekçi politikalar üretmesi konusunda uyarılmış ve sadece kendi aralarında bir birlik kurarak güven içinde yaşamayacaklarına dikkat çekmiştir.¹⁰⁸⁸

Menderes, Bağdat ziyaretini 6-12 Ocak 1955 tarihleri arasında gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretin son günü olan 12 Ocak 1955 tarihinde yayınlanan ortak bildiride, Ortadoğu’nun güvenliği için gerekli görülen paktın bir an önce hayata geçirilmesi için her iki ülkenin kısa bir süre sonra bir anlaşma imzalayacakları duyurulmuştur.¹⁰⁸⁹ Hazırlanan ortak bildiri ile bir anlamda Bağdat Paktı’nın ilk tanıtımı yapılmıştır. Bildiride

¹⁰⁸⁵ Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri...*, 133., N.A., FO, 371/115484/V1073/5, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 07 Ocak 1955. Dışişleri Bakanı Zorlu, Bağdat Paktı’nın Mısır’ın Arap dünyasındaki lider pozisyonunu sarsacağını düşünmediğini belirtmiştir. Arap ülkeleri içinde önce Irak ile anlaşma yapmak istemelerinin sebebini de bu ülkenin Arap devletleri içinde stratejik pozisyonu ile açıklamıştır.

¹⁰⁸⁶ Yeşilbursa, B. K. (2005). *The Baghdad Pact Anglo-American Defence Policies in the Middle East, 1950-1959*, London: Frank Cass, 73.

¹⁰⁸⁷ *Ayın Tarihi*, Sayı: 249. 28 Aralık 1954, 33-35.

¹⁰⁸⁸ Seale, a.g.e., 208-209.

¹⁰⁸⁹ *Ayın Tarihi*, Sayı: 250. 01 Ocak 1955, 114-115.

paktın “gerek bölgeden, gerek bölge dışından” gelebilecek saldırılara karşı kurulacağı söylenerek bölge dışından bir saldırı ile Sovyetler Birliği hedef olarak gösterilirken, bölge içinden saldırı ile İsrail kastedilmiştir. Böyle bir ayırım ile İsrail’e atıfta bulunarak pakta karşı Arap devletlerinin tepkisini azaltmak ve mümkünse onlar için bu pakta cazip hale getirmek hedeflenmiştir.¹⁰⁹⁰

Menderes, Bağdat’taki temasları sona erince, Bağdat Paketi’na katılması muhtemel bölge ülkeleri ile hemen temasa geçmiştir. Menderes, Bağdat dönüşü önce Lübnan’a gitmeyi planlamış; ancak Suriye Başbakanı Faris el-Khoury’dan gelen davet üzerine 14 Ocak 1955’te Şam’ı ziyaret etmiştir.¹⁰⁹¹ Bu ziyaret Suriye’ye bağımsız olduğundan beri ilk kez bir Türk Başbakanı’nın Şam’a gelmesi nedeniyle ayrı bir önem taşıyordu. Suriye’de bu esnada yeni kurulan hükümet dış politikada daha temkinli adımlar atarak Mısır’dan uzak durmaya çalışıyordu. Suriyeli makamlar Başbakan Menderes’in ziyaretini dostça karşılamışlardır. Ancak Menderes, Şam ziyaretinde aynı sıcaklığı sokakta görememiştir. Türkiye’nin Şam Büyükelçiliği önünde sonradan Mısır ajanlarınca düzenlendiği, komünistlerce desteklendiği ve Suudi Arabistan’dan maddi destek gördüğü ortaya çıkan gösteriler düzenlenmiş; olaylar Türk elçiliğinin taşlanmasına kadar varmıştır.¹⁰⁹² Gösteriler, sadece Şam ile sınırlı kalmamış Halep’te çıkan olaylarda komünistler ve Müslüman Kardeşler önemli rol oynamıştır.¹⁰⁹³ Bu esnada Mısır ve Suriye basını Türkiye aleyhinde güçlü bir propaganda başlatmıştır.¹⁰⁹⁴ Aslında, bu gezi esnasında yaşananlar Suriye’nin Bağdat Paketi’na katılımının mümkün olmadığını ortaya koymuştur.¹⁰⁹⁵

Menderes, aynı gün içinde Lübnan’a gitmiş ve Lübnan’ın pakt konusunda Suriye kadar ilgisiz olmadığını görmüştür. Lübnan basınında da bu süreçte pakt aleyhine güçlü bir kampanya oluşmamış sadece az sayıda Mısır etkisindeki aşırı sol gazetelerde Menderes’in ziyaretini eleştiren yazılar yer almıştır.¹⁰⁹⁶ Örneğin tarafsız, Soir Gazetesi, Mısır’ın Türkiye-Irak Anlaşmasına neden karşı çıktığına dair yaptığı değerlendirmede Mısır’ın bu anlaşmaya Arap Birliği’ne zarar vermesi ve Irak karşısında Arap liderliğini kaybetmekten korkması nedeniyle karşı çıktığını yazmıştır.¹⁰⁹⁷ Tüm bu olumlu tabloya rağmen

¹⁰⁹⁰ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 60.

¹⁰⁹¹ *Zafer*, 9 Ocak 1955.

¹⁰⁹² Soysal, *a.g.m.*, 205.

¹⁰⁹³ N.A., FO, 371/115486/V1073/91, Şam Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 19 Ocak 1955.

¹⁰⁹⁴ Soysal, *a.g.m.*, 205. Mısır, Türkiye-Irak Anlaşması imzaladığı süreçte anlaşmaya yönelik basın üzerinden yürüttüğü kampanyayı sadece Türk Ordu Futbol Takımı’nın Kahire’de bulunduğu dönemde Mısır’ın Ankara Büyükelçisi’nin çağrısı ile kesmiştir. N.A., FO, 371/115493/V1073/327, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 25 Şubat 1955.

¹⁰⁹⁵ N.A., FO, 371/115486/V1073/91, Şam Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 19 Ocak 1955.

¹⁰⁹⁶ N.A., FO, 371/115484/V1073/22, Beyrut Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 15 Ocak 1955.

¹⁰⁹⁷ *Cumhuriyet*, 05 Ocak 1955.

Menderes'in Lübnan Dışışleri Bakanı ile yaptığı görüşme sonrası bakan yaptığı açıklamada pakt konusuna değinmemiştir.¹⁰⁹⁸ Lübnan, Arap Birliği'nin tepkisinden çekinmiş kendisine sunulan Türkiye-Irak Anlaşmasına katılma teklifini diğer Arap ülkelerine sormadan adım atmayacağını söyleyerek reddetmiştir.¹⁰⁹⁹ Menderes için bu durum sürpriz olmamıştır. Çünkü o, Lübnan'a giderken bu ülkenin Mısır ve Fransa'nın baskısı nedeniyle Türkiye ile bir ittifaka yanaşmayacağını düşünüyordu.¹¹⁰⁰

Türkiye Bağdat Paktı'na diğer Arap ülkelerini dahil etmek için aktif çalışma yürütürken, Mısır da hemen karşı atağa geçmiştir. Mısır, Türkiye ve Irak tarafından 13 Ocak 1955'te yayınlanan ortak bildirinin hemen ardından Arap Birliği ülkelerini 22 Ocak 1955'te acilen Kahire'de toplanmaya çağırmıştır. Suriye ve Lübnan bu yüzden Menderes'in yaptığı ziyaret esnasında Arap Birliği toplantısı yapılmadan pakt konusunda herhangi bir söz vermeye yanaşmamışlardır.¹¹⁰¹ Bu toplantı sonrası Mısır ve Suriye'nin Lübnan'ı iktisadi ve siyasi boykotla tehdit etmesi onu Bağdat Paktı'ndan tamamen uzaklaştırmıştır.¹¹⁰²

Türkiye ilerleyen günlerde Bağdat Paktı'na, Ürdün'ün katılımı için yoğun çaba harcamıştır. Bayar, bizzat Ürdün'e giderek onun pakta katılımını sağlamaya çalışmıştır. Ancak Ürdün Kralı Hüseyin ülke nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan Nasır taraftarı Filistinli mültecilerin tepkisinden çekinmesi nedeniyle Bağdat Paktı'na katılım meselesine sıcak bakmamıştır.¹¹⁰³ Ürdün'ün Bağdat Paktı'na katılımının sağlanamamış ancak iki ülke Mısır'ın uzlaşmaz bir dış politika izlediği konusunda mutabık kalmıştır.¹¹⁰⁴

Menderes'in Bağdat Paktı'na bölge ülkelerinin katılımı için gerçekleştirdiği ilk teşebbüsten bir sonuç alamaması, 1936 İngiltere-Mısır Antlaşması'na rağmen Ortadoğu devletlerinin Batı ile işbirliğine hala hazır olmadığını ortaya çıkarmıştır.¹¹⁰⁵ Bu süreçte, Batılı ülkelerle işbirliğine yakın yönetimlere sahip olan Lübnan ve Ürdün, Bağdat Paktı'na katılma meselesinde Türkiye ile Mısır'ın arasında kalarak tarafsız olmayı tercih etmiştir. Her iki ülke de Mısır'ı karşılarına alarak Arap dünyasında yalnız kalmaktan çekinmişlerdir. Bağdat Paktı konusunda Türkiye ile Mısır arasında yaşanan propaganda savaşında Mısır,

¹⁰⁹⁸ Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, 61.

¹⁰⁹⁹ *The Jerusalem Post*, 16 Ocak 1955.

¹¹⁰⁰ N.A., FO, 371/115486/V1073/92 Şam Büyükelçiliği'nden, Dışışleri Bakanlığı'na, 19 Ocak 1955.

¹¹⁰¹ Sever, *a.g.e.*, 127. N.A., FO, 371/115491/V1073/244, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışışleri Bakanlığı'na, 10 Şubat 1955.

¹¹⁰² Albayrak, M. (Mart 2000) Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları (1950-1960). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 16 (46), 27.

¹¹⁰³ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 163-164.

¹¹⁰⁴ N.A., FO, 371/115729/VL10344/6, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışışleri Bakanlığı'na, 29 Haziran 1955.

¹¹⁰⁵ Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, 61.

Lübnan ve Ürdün'ün pakta katılımını engelleyerek zaferle çıkmıştır. Ancak Mısır bu iki ülkenin Mısır-Suriye-Suudi Arabistan Anlaşması'na da katılmasını sağlayamamıştır.¹¹⁰⁶

3.1.1.Bağdat Paktı'nın İmzalanmasına Mısır'ın Tepkisi

Mısır'ın tüm itirazlarına rağmen Bağdat Paktı'nın imzalanması Nasır üzerinde şok etkisi yaratmıştır.¹¹⁰⁷ Çünkü Nasır Bağdat Paktı'nın imzalandığı günlerde Mısır'ın İngilizlerle ilişkilerini normalleştirdiğini ve bu yüzden İngiltere'nin Mısır'a karşı Ortadoğu'da yeni bir girişim başlatmayacağını düşünüyordu. Ayrıca Aralık 1954'te Nuri Said ile bir araya gelen Nasır, Irak'ın Arap Birliği'ne karşı sorumluluklarını ve Arap Birliği Ortak Güvenlik Paktı'nın üyelere başka paktlara bağlı olma imkânı vermediğini hatırlatmıştı.¹¹⁰⁸ Nuri Said bu görüşmede Batı ile ittifak yapmadan önce Mısır'a danışacağına dair Nasır'a güvence vermişti.¹¹⁰⁹ Tüm bunlara rağmen, Mısır'ın Arap dünyasındaki kontrolünü güçlendirdiği ve Irak'ın Batılı ülkelerden uzaklaşarak kendisine döndüğünü düşündüğü bir dönemde Bağdat Paktı imzalanmıştır. Bağdat Paktı, hem Nasır'ın Batıyla ilişkilerinin daha da kötüye gitmesine sebep olmuş, hem de Nasır'ın artık Arap Birliği'ni Mısır'ın istekleri için kullanmasına engel olmuştur.¹¹¹⁰ Nasır, Ortadoğu'da liderliğine soyunduğu ve bunu defacto olarak Arap ülkelerine kabul ettirdiği bir dönemde¹¹¹¹ Türkiye'nin Batılıların desteği ile Bağdat Paktı'nı kurmak için harekete geçmesine öfkelenmiş ve¹¹¹² Türkiye'yi Arap ülkeleri üzerinde eskiden olduğu gibi egemenlik kurmaya çalışmakla suçlamaya başlamıştır.¹¹¹³

Türkiye-Irak tebliğinin yayınlanmasından sonra Mısır hemen harekete geçmiş ve Irak'tan izahat istemiştir. Irak'ın Kahire büyükelçisi yaptığı açıklamada Türkiye ile Irak arasında yapılacak olan anlaşmanın 1946'da iki ülke arasında yapılan anlaşmayı tamamlayıcı nitelikte olduğunu belirtmiştir. Ayrıca amaçlarının Arap Birliğini güçlendirmek olduğunu belirterek Arap Birliği kurallarına aykırı bir davranış içinde

¹¹⁰⁶ Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, 66.

¹¹⁰⁷ *FRUS*, 1955–1957, Near East Region; Iran; Iraq, Volume XII, Document 11, P.15.

¹¹⁰⁸ N.A., FO, 407/235/JE1051/6, İngiltere Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri ile Nasır arasında görüşme, 01 Mart 1956.

¹¹⁰⁹ Davışa, *a.g.e.*, 146.

¹¹¹⁰ Abid, Q., Abid, M. (2009). July Revolution and The Reorientation of Egypt's Foreign Policy. *J.R.P.* 46 (2), 26-27.

¹¹¹¹ Bağcı, *a.g.e.*, 68.

¹¹¹² Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 492.

¹¹¹³ Bağlum, *a.g.e.*, 221.

olmadıklarını ifade etmiştir.¹¹¹⁴ Buna karşılık Salah Salim yaptığı açıklama da Irak'ın Arap Birliği'ne zarar verdiğini ve Arap milliyetçiliğini ciddi tehlikelerle karşı karşıya bıraktığını ileri sürmüş ve sadece Arap Birliği Ortak Güvenlik Pakti'nin Araplar için doğru ve bağımsız paktı olduğunu vurgulamıştır.¹¹¹⁵ Nasır ise, İngiltere ile temasa geçmiş ve Irak halkının Türkiye ile anlaşma yapılmasına karşı olması ve gelecek beş yıl içinde Sovyetler Birliği'nden Arap dünyasına yönelik bir saldırı beklememesi nedeniyle böyle bir paktı desteklemeyeceklerini belirtmiştir. Nasır, ayrıca Mısır'ın eninde sonunda Batı ittifakına dahil olacağını ancak bunun dışarıdan baskı ile değil içerden bir destek ile gerçekleşmesi gerektiğini belirtmiştir. Mısır'ın komünist olma ihtimalini dini sebeplerden dolayı mümkün görmediğini ve bu konuda İngiltere'nin kaygılanmaması gerektiğini söylemiştir.¹¹¹⁶ Dışişleri Bakanı Mahmut Fevzi, yaptığı açıklamada Bağdat Pakti'nin diğer emperyalist paktları güçlendirmeye yönelik çabanın sonucu olduğunu, atılan bu adımları Mısır'ın dünya barışına yönelik bir tehdit olarak gördüğünü belirterek tarafsızlık siyasetini sürdüreceklerini yinelemiştir.¹¹¹⁷

Türkiye-Mısır ilişkilerinde önemli düzelmelerin yaşandığı hatta Menderes ile Nasır'ın yakın bir zamanda bir araya geleceği konuşulurken Bağdat Pakti'nin imzalanacağını açıklaması¹¹¹⁸ Mısır'da Türkiye'ye yönelik dostluk havasının yerini şiddetli bir Türk düşmanlığına bırakmasına ve Mısır basını ile Arap Sesi Radyosu'nun Türkiye aleyhinde ağır bir kampanya başlatmasına sebep olmuştur.¹¹¹⁹ Nasır'ın tabiri ile İngiliz-Mısır Anlaşması'nın imzalanmasından sonra Türkiye-Mısır arasındaki balayı Bağdat Pakti'nin imzalanmasıyla sona ermiştir.¹¹²⁰

İngiltere'ye göre, kısa süre önce kendisi ile anlaşma yaparak Batılı ülkelerle işbirliğine hazır bir görüntü sergileyen Nasır'ın aniden ortaya çıkan Batı karşıtı söyleminin nedeni Nasır'ın iç politikada yaşadığı büyük zorlukları aşmak için Mısır halkının dikkatini dış politikaya çekmesi ve bu şekilde kendisine yönelen tepkiyi azaltmaya çalışmasından kaynaklanıyordu.¹¹²¹ Menderes'te Mısır'ın gösterdiği aşırı tepkinin nedeni iç politikadaki istikrarsızlıktan kaynaklandığını ve onun hiç düşünmeden Bağdat Pakti'ne karşı bir kınama kampanyası başlattığını düşünüyordu.¹¹²² Bunun yanında Türkiye, Mısır'dan gelen

¹¹¹⁴ *Ayın Tarihi*, sayı: 250. 15 Ocak 1955, 103.

¹¹¹⁵ Beattie. *a.g.e.*, 199.

¹¹¹⁶ N.A., FO, 371/113591/JE1022/3, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 18 Ocak 1955.

¹¹¹⁷ N.A., FO, 371/131328/JE1022/1, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 21 Ocak 1958.

¹¹¹⁸ N.A., FO, 424/295/RK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1955, 01 Ocak 1955.

¹¹¹⁹ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 119.

¹¹²⁰ N.A., FO, 424/296/RK1051/31, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Mart 1956.

¹¹²¹ N.A., FO, 371/115485/V1073/57, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 20 Ocak 1955.

¹¹²² N.A., FO, 371/115486/V1073/76, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 22 Ocak 1955.

tepkileri Nasır'ın Arap dünyası üzerinde liderliği ilgili duyduğu endişelere ve Arap devletleri arasındaki geçimsizliğe bağlamıştır.¹¹²³

3.1.2. Mısır'ın Arap Birliği'ni Ülkelerini Toplaması

Mısır, Bağdat Paktı'na karşı ilk ciddi adımı Bağdat Tebliği'nin yayınlanmasından hemen sonra 22 Ocak 1955'te Arap Birliği üyesi ülkelerin başkanlarını acil toplantıya çağırarak atmıştır.¹¹²⁴ Nasır, bu toplantıyla Arap ülkelerinin Bağdat Paktı'na katılmasını engellemeyi hedeflemiştir. Nasır, böylece Arap dünyasının ağırlık merkezinin Kahire'den Bağdat'a kaymasını ve Mısır'ın izole edilmesini önleyebileceğini düşünmüştür.¹¹²⁵ Nasır, Arap ülkelerinin pakta davet edilmesine şiddetle karşı çıkmış, Batılı ülkelerin bölge ülkelerini bu tebliği ile pakta katılmaları için baskı yaptığını iddia etmiştir. Nasır'a göre İngiltere'nin desteği ile Ürdün, Lübnan, Suriye, Sudan, Libya'nın Bağdat Paktı'na üye olması Mısır'ın birer dominyon haline gelen bu Arap ülkeleri tarafından kuşatılıp izole edilmesi demekti. İngiltere Dışişleri Genel Sekreteri ise Bağdat Paktı'nın amacının Batı için hayati önem taşıyan bölge petrolünü Sovyetler Birliği tehlikesinden korumak olduğunu Mısır'a yönelik böyle bir amaç taşımadığını belirterek Nasır'ın iddialarına karşı çıkmıştır.¹¹²⁶

Mısır, Arap Birliği toplantısının Bağdat Paktı'nın imzalanmasını engelleyemeyeceğini farkındaydı. Nasır yine de bu toplantıda Türkiye ile Irak arasında nihai anlaşma yapılmadan Nuri Said'in ikna etmeye çalışmıştır.¹¹²⁷ Ancak Mısır için öncelikli hedef Türk-Irak Antlaşması'na diğer Arap ülkelerinin katılımını engellemek olmuştur. 22 Ocak–6 Şubat 1955 tarihleri arasında gerçekleşen toplantıda Mısır, Arap ülkelerinin kesin bir şekilde Irak ve Türkiye'ye karşı cephe almasını sağlayamamıştır. Öte yandan bu toplantı Irak dışında hiçbir Arap ülkesinin Türkiye ile ittifaka yanaşmayacağını ortaya koymuştur.¹¹²⁸

Toplantı, 22 Ocak 1955'te Kahire'de Mısır Dışişleri Bakanlığı'nda Nasır'ın açılış konuşması ile başlamıştır.¹¹²⁹ Nasır, Irak'ın Türkiye ile anlaşma yapmasını engelleyemeyeceğinin farkındadır. Fakat bu toplantıda Irak'a yönelik yaptırım kararı

¹¹²³ Gönübol, Ülman, a.g.m., 168.

¹¹²⁴ *New York Times*, 25 Şubat 1957.

¹¹²⁵ Podeh, *The Drift towards...*, 168.

¹¹²⁶ N.A., FO, 424/296/RK1051/31, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Mart 1956.

¹¹²⁷ N.A., FO, 371/115485/V1073/38, Bağdat Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 18 Ocak 1955.

¹¹²⁸ Kürkçüoğlu, a.g.e., 62.

¹¹²⁹ *Ayın Tarihi*, Sayı: 250. 16 Ocak 1955, 105.

olarak diğer Arap ülkelerinin Bağdat Paktı'na katılımı komsundaki cesaretini kırmayı hedeflemiştir. Ancak Nuri Said bu toplantıya sağlık problemlerini gerekçe göstererek katılmamıştır. Nuri Said toplantıya katılmayınca diğer Arap ülkeleri de Irak hakkında karar alamışlardır. Menderes, Nasır'ın bu toplantı ile amacını bilmesine rağmen Nuri Said'e toplantıya katılmasını tavsiye etmiştir.¹¹³⁰ Çünkü Menderes, Arap Birliği toplantısından Irak'a yönelik bir kınama kararı çıkmayacağını düşünüyordu. Tek endişesi Mısır'ın Arap Birliği toplantısından Irak'ın Türkiye ile anlaşma yapmadan önce diğer Arap ülkelere danışması ile ilgili bir karar çıkmasıydı. Eğer bu gerçekleşirse Bağdat Paktı'nın imzalanması gecikebilirdi.¹¹³¹ Toplantıya Nuri Said'in yerine Irak Dışişleri Bakanı Fazıl Cemali katılmış ve Mısır, Suriye, Lübnan, Ürdün Başbakanları ile Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı'nın katıldığı toplantıda Irak'ın Türkiye ile anlaşma yapma kararı tartışılmıştır. Mısır Başbakanının Irak ile Türkiye'nin anlaşma imzalaması durumunda Mısır'ın Arap Ortak Güvenlik Paktı'ndan çekileceği ve Arap Birliği'ndeki durumunu yeniden değerlendireceğini söylemesi diğer Arap başbakanları üzerinde çok derin etkiye sebep olmuştur.¹¹³² Mısır ve Suudi Arabistan toplantıda Irak'ın Türkiye ile anlaşma yapmadan önce Arap Birliğinin onayını alması gerektiğini ileri sürmesi üzerine Irak, Mısır'ın İngiltere ile anlaşma yaparken Arap Birliği'ne danışmadığını hatırlatarak kendini savunmuştur.¹¹³³

Nasır burada yaptığı konuşmada; Türkiye'ye yönelik sert eleştirilerde bulunmuş ve Bağdat Paktı'nın imzalanmasının Irak için lüzumsuz diğer Arap devletleri için tehlikeli olduğunu ileri sürmüştür. Nasır'a göre bu anlaşma bir savaş durumunda Irak ve diğer Arap ülkelerini NATO üyesi olan Türkiye aracılığı ile savaşa sürükleyecekti. Nasır, ABD ve İngiltere'den yüklüce askeri yardım alan Türkiye'nin Irak ile anlaşma yapmaya ihtiyacı olmadığını düşünüyordu. Bir savaş durumunda ise Türkiye'nin Irak'a askeri yardım yapabileceğini dair vaatler gerçekçi değildi. Çünkü Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri oldukça gelişmişti. Mısır Dışişleri İktisadi İşler Dairesi tarafından hazırlanan rapora göre Türkiye,

¹¹³⁰ N.A., FO, 371/115485/V1073/42, Bağdat Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 19 Ocak 1955., N.A., FO, 371/115485/V1073/59, Bağdat Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 20 Ocak 1955. Nuri Said'in İngiliz doktoruna göre de 1954 yazında ağır bir operasyon geçiren Nuri Said Türkiye'ye yaptığı gezi esnasında gücünü kaybetmişti. Kahire'ye yapılacak böyle bir gezi onun hayatını tehlikeye sokabilirdi. Nuri Said, İngilizlere göre gerçekten yolculuk yapamayacak kadar hastaydı. Aslında Nuri Said, Nasır ve diğer Arap Liderlerle bu konuyu yüz yüze konuşmak istiyordu. Ancak Irak bu toplantıya temsilci de göndermiştir.

¹¹³¹ N.A., FO, 371/115486/V1073/76, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 22 Ocak 1955.

¹¹³² N.A., FO, 371/115488/V1073/148, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Commonwealth'e, 01 Şubat 1955.

¹¹³³ B.C.A., 06 Şubat 1955, fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 126.809..03.

Araplarla yakın işbirliği içinde olmasına rağmen doğuda İsrail'e en çok yardım eden ülkeydi.¹¹³⁴

Nasır'ın Arap Birliği toplantısında, Türkiye hakkında ortaya attığı iddialara Türk Dışişleri hemen cevap vermiştir. Yapılan açıklamada, Nasır'ın Türkiye-Irak arasında yapılacak anlaşmanın Arap ülkelerini savaş sürükleyeceği iddialarının doğru olmadığına altı çizilmiş ve bunun bir savunma anlaşması olduğu vurgulanarak Sovyetler Birliği'nin Türkiye ve Irak'a yönelik bir saldırısının tüm bölgeye yayılmasının kaçınılmaz olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu açıklamaların Nasır'ın İngiliz-Mısır Anlaşması sonrası yaptığı "Mısır'ın güvenliği Türkiye'nin güvenliğidir" açıklaması ile çeliştiğini belirtilmiştir. Açıklamada Nasır'ın bu yöndeki düşüncesinde samimi ise bu anlaşmayı desteklemesi gerektiği eğer değil ise anlaşmaya Türkiye'nin güvenliğini ilgilendiren maddelerin konulmasının İngiltere tarafından zorla kabul ettirilmesinin sebep olduğu hiddetle hareket ettiğinin düşüncesinin ortaya çıkacağı belirtilmiştir. Ayrıca Nasır'ın Türkiye'nin Irak'a yardımda bulunabilecek güçte olmadığı yönündeki iddialarını onun bir zamanlar "Mısır'la Türkiye birleştikleri takdirde kimse onlara karşı duramaz" sözleri ile çeliştigiğine işaret edilmiştir. Bunun yanı sıra, Mısır'ın Batılı güçleri ve Türkiye'yi önemsemeden Sovyetler Birliği'nden gelecek tehlikeleri tek başına önleyebileceği kanısına varacak kadar gurura kapıldığına dikkat çekilmiş ve Mısır'ın bu konudaki tutumunun gayri ciddi olduğu belirtilmiştir.¹¹³⁵

Toplantıya katılan ülkeler bu tartışmada tarafsız kalmaya karar verince toplantı 6 Şubat 1955'te ortak bir karar alınmadan sona emiştir. Mısır Milli İstikamet Bakanı Salah Salim, Londra Radyo'suna bu konuda verdiği demeçte Mısır'ın Arap Güvenlik Pakti'ndan çekileceğini ilan etmiş; Mısır'ın üye devletlerin başka devletlerle antlaşma yapmasını engelleyen yeni bir askeri pakt kuracağını duyurmuştur. Salim "Arap devletlerinin bir yol kavşağında "olduğunu söyleyerek Arap Birliği toplantısından Arap devletlerinin Ortadoğu'nun savunmasında Mısır'ı mı veya Irak'ı mı destekleyeceklerine karar verememeleri nedeniyle bir sonuç çıkmadığını söylemiştir.¹¹³⁶

Arap Birliği toplantısı sona erince Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Rıfki Rüştü Zorlu, Mısır Dışişleri Bakanı Fevzi'yi ve diğer Arap heyetlerini ziyaret etmiştir.¹¹³⁷ Aynı günlerde, ABD konsolosu ile görüşen Nasır, bölge savunmasının Ortadoğu halkına dayanması ve dışarıdan katılım olmaması gerektiğine işaret ederek kendilerine bu

¹¹³⁴ *Ayın Tarihi*, Sayı: 250. 22 Ocak 1955, 131.

¹¹³⁵ Erkin. *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar*, C.II. K. I., 505-506.

¹¹³⁶ **B.C.A.**, 0 0 1955, fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 35.215..10.

¹¹³⁷ *Ayın Tarihi*, Sayı: 250. 24 Ocak 1955, 134.

anlaşmanın zorla kabul ettirilemeyeceğini söylemiştir.¹¹³⁸ Toplantı sonrası Mısır, Irak'a Mısır Millî İstikamet Vekili Yarbay Salâh Salim'in içinde bulunduğu heyeti gönderme kararı almıştır. Irak ise Kral Faysal Başkanlığı'nda 29 Ocak 1955'te yapılan toplantı sonrası Mısır'ın baskısına rağmen Irak'ın Türkiye ile anlaşma yapmaya kararlı olduğunu ve bundan vazgeçmeyeceğini tekrar duyurmuştur.¹¹³⁹

Türkiye, Mısır'ın çağrısı ile yapılan Arap Birliği toplantısını Bağdat Paketi'nin imzalanmasını engellemeye yönelik Mısır'ın bu teşebbüsünü olarak görmüş ve Irak'ı Arap Birliği'nden çıkarmaya yönelik girişimleri ise öfkeyle karşılamıştır. Türkiye, Mısır'ı bu toplantılar aracılığı ile Suriye başta olmak üzere Arap ülkelerini kendine karşı örgütlemekle ve¹¹⁴⁰ Arap Birliği'ni kendi menfaatleri için kullanmakla suçlamıştır.¹¹⁴¹ Menderes'in Arap Birliği toplantısı devam ederken İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi ile bir araya gelmiş ve ardından alışılmışın dışında uzun bir açıklamalar ile Mısır'ın eleştirilerine cevap vermiştir.¹¹⁴² Menderes'in 21 Ocak 1955'te ve 1 Şubat 1955'te yaptığı açıklamalarda Arap Birliği'nin Mısır'ın öncülüğünde Irak'ı Türkiye ile anlaşma yaptığı için eleştirmek için toplandığını belirtmiştir. Mısır'ın basın yayın yoluyla Irak halkını hükümete karşı isyan etmeye çağırdığını, Mısır'ın iddiasının aksine Arap Birliği'nden gizli ve aykırı bir şekilde Irak'ın Türkiye ile anlaşma yapmadığını dile getirmiştir. Ayrıca Arap dünyasının bu anlaşmadan ilk günden itibaren haberdar olduğunu ve Irak Başbakanı'nın son Kahire ziyareti esnasında Türkiye ile anlaşma yapmak konusunda Mısır'ın desteğini aldığını belirtmiştir. Menderes, Türkiye ile Irak arasında Bağdat'ta devam eden müzakereler esnasında Türk heyetinden bir üyenin sürekli bir şekilde Mısır'ın Bağdat Büyükelçisi ile temas halinde olduğunu açıklamıştır. Menderes, Mısır'ın iddia ettiği gibi anlaşmanın Mısır için bir sürpriz olmadığını vurgulamıştır. Mısır'ın Irak'ı böyle bir anlaşma yaparken Arap Birliği'ne danışmadığını yönündeki eleştiriler ise gerçekçi olmadığı söylemiştir. Bu konuda Menderes, Mısır'ın İngiltere ile anlaşma yaparken Arap Birliğine danışmadığını hatırlatmış tüm bu gereksiz hassasiyetin Arap dünyasındaki hâkimiyet kavgasından kaynaklandığını belirtmiştir. Ayrıca diğer Arap ülkelerinin de Irak'ın izlediği akılcı yolu takip etmesi yolundaki arzusunu dile getirmiştir. Menderes

¹¹³⁸ Podeh, *The Drift towards...*, 168.

¹¹³⁹ *Ayın Tarihi*, sayı: 250. 28 Ocak 1955, 134, 253.

¹¹⁴⁰ N.A., FO, 371/115505/V1073/652, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 29 Mart 1955.

¹¹⁴¹ N.A., FO, 371/115486/V1073/92, Şam Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 19 Ocak 1955.

¹¹⁴² *The Observer*, 23 Ocak 1955.

Mısır'ın bugünkü tutumundan üzüntü duyduklarını ve bu anlaşmaya karşı koymasını anlamakta zorlandıklarını belirterek açıklamayı sonlandırmıştır.¹¹⁴³

3.1.3. Mısır'ın Suriye ile Anlaşma Yapması ve Türkiye'nin Tepkisi

Mısır'ın tüm engelleme çabalarına rağmen Bağdat Paketi imzalanmıştır. Mısır buna cevap olarak 6 Mart 1955'de Suriye ve Suudi Arabistan ile Arap dünyasını güçlendirmek için bir pakt imzalamaya karar verdiklerini açıklamıştır.¹¹⁴⁴ Mısır, Bağdat Paketi'ne karşı Suriye ile yaptığı anlaşma ile Irak'ın Mısır'ı izalasyon politikasına karşı koymayı ve bölgedeki pozisyonunu korumayı hedeflemiştir. Mısır, Suudi Arabistan'ın geleneksel Haşimi düşmanlığından yararlanarak bu anlaşmaya kolayca desteğini sağlamıştır. Mısır bu anlaşmanın Arap dünyasındaki daha geniş çaplı bir birlik için ilk adım olduğu duyurmuştur.¹¹⁴⁵ Yapılan açıklamadan sonra 20 Ekim 1955'te Mısır ile Suriye arasında, 27 Ekim 1955'te Mısır ile Suudi Arabistan arasında, 21 Nisan 1956'da Mısır ve Yemen arasında savunma ve işbirliği antlaşmaları imzalanmıştır. Böylece, Kuzey Kuşağı Projesi'nin karşısına Mısır önderliğinde Mısır, Suriye, Suudi Arabistan ve Yemen bloğu oluşturulmuştur. Ancak Mısır çok çabalamasına rağmen Lübnan ve Ürdün'ü kendi oluşturduğu bu kuşağa dahil edememiştir.¹¹⁴⁶ Buna rağmen, Mısır Irak'ı bölgede izole etmeyi başarmış ve Arap kamuoyunda yoğun bir şekilde tartışılan, Araplar için Batı ittifakına alternatif bir ittifak oluşturma fikrini somutlaştırmıştır.¹¹⁴⁷

Türkiye, Mısır'ın Arap ülkeleri ile bir takım anlaşmalar yapacağını duyurduğunda buna hemen sert tepki göstermemiştir. Köprülü, özellikle Mısır ve Suudi Arabistan'ın anlaşma yapması hakkında düşmanca açıklamalar yapmaktan kaçınmıştır.¹¹⁴⁸ Ancak Mısır ile Suriye arasında Bağdat Paketi'ne karşı bir anlaşma yapılmasına Türkiye çok sert tepki göstermiştir. Menderes, buna karşı hemen hareket geçme kararı almıştır. Türkiye'ye göre, Mısır, Suriye, Lübnan ve Ürdün arasında bir anlaşma imzalayarak bu ülkelerin dış politikasını kontrol altına almaya ve onların Bağdat Paketi'ne katılımını engellemeye hedeflemiştir. Türkiye, bu anlaşma ile Suriye'nin Mısır'ın etkisine gireceğini düşünüyor ve bunun engellenmesi için Mısır-Suriye anlaşması Suriye meclisine gelmeden önce harekete

¹¹⁴³ N.A., FO, 371/115486/V1073/64, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Kahire Büyükelçiliği'ne, 19 Ocak 1955., *Ayın Tarihi*, Sayı: 251. 01 Şubat 1955, 146.

¹¹⁴⁴ Kürkçüoğlu, a.g.e., 66.

¹¹⁴⁵ Dawisha, a.g.e., 164.

¹¹⁴⁶ Armaoğlu, *Orta Doğu Komutanlığı'ndan...*, 235.

¹¹⁴⁷ Dawisha, a.g.e., 164.

¹¹⁴⁸ N.A., FO, 371/117722/RK1022/2, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 07 Mart 1955.

geçilmesi gerektiğine inanıyordu. Bu amaçla Suriye Maslahatgüzarı aracılığı ile Suriye hükümetine açık bir şekilde “Mısır ile anlaşmanız bizim ile uzun ortak sınırınız, olduğu için önemlidir” mesajı vermiştir.¹¹⁴⁹ Menderes ise yaptığı açıklamada Mısır’ın Batıdan bağımsız bir Arap savunma paktı yapmak için Suriye’ye baskı yaptığını iddia etmiş, Mısır ve Suriye’nin böyle bir planı hayat geçirmesi durumunda Suriye ile ilişkilerin gözden geçirileceği uyarısında bulunmuştur.¹¹⁵⁰ Menderes, 5 Mart 1955’te Anadolu Ajansına verdiği beyanatta Mısır’ın Türkiye ve Irak’a yönelik saldırılarını sürdürdüğünü diğer Arap ülkelerine de Irak ve Türkiye ile anlaşma yapmaması için baskı yaptığını özellikle Suriye üzerinde Mısır’ın kurduğu baskıdan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Suriye ile Türkiye’nin uzun bir kara sınırına sahip olduğunu vurgulayan Menderes, Suriye’deki durumun kendilerini yakından ilgilendirdiğini ve Mısır’ın Suriye ile Türkiye arasında iyi ilişkilerin geliştirmesine engel olma siyaseti izlediğini söylemiştir.¹¹⁵¹

Türkiye’nin Mısır-Suriye anlaşmasına sert tepki vermesinin en önemli sebeplerinden biri bunun Türkiye için beklenmedik bir gelişme olmasıydı. Çünkü kısa süre önce Suriye ile yapılan ikili görüşmelerde bu ülkeden Bağdat Paktı’na karşı açık bir ret cevabı gelmemişti.¹¹⁵² Üstelik Suriye Arap Birliği toplantısında Bağdat Paktı’na karşı sert bir tutum içine girmemişti. Türkiye, Arap Birliği toplantısı sonrası Suriye’deki Faris El Huri Hükümeti’nin Bağdat Paktı’na anlayışlı davrandığı gerekçesi ile düşürüldüğünü ve yerine kurulan Halid El Azm Hükümeti’nin ise Mısır’ın Bağdat Paktı aleyhinde yürüttüğü kampanyaya alet olduğunu düşünüyordu.¹¹⁵³ Türkiye, Suriye’nin Mısır ile anlaşma yapacağını duyurması üzerine bu defa diplomatik baskı ile Suriye’yi Bağdat Paktı içine çekmeye çalışmıştır. 7 Mart 1955’te Suriye’ye Mısır’la kurmak istediği ittifak nedeniyle sert bir nota gönderilmiştir.¹¹⁵⁴ Notada, Suriye’nin Mısır’la anlaşma yapması ve Mısır’ın baskısı ile kendisine karşı düşmanca tavır içine girmesi durumunda Türkiye’nin Suriye’ye yönelik politikasını değiştireceği uyarısında bulunmuştur. Türkiye Mısır’ı hem Bağdat Paktı’na karşı bölge ülkelerini örgütleyerek paktın genişlemesini engellemekle hem de Suriye, Lübnan ve Ürdün’ün dış politikalarını kontrol altında tutan bir anlaşma yapmaya zorlamakla suçlamıştır. Türkiye’ye göre, Mısır Bağdat Paktı’na taraftar olan hükümetlere karşı halkı kışkırtmak gibi gayri ahlaki yollara başvurarak Arap dünyasının kontrolünü ele

¹¹⁴⁹ B.C.A., 0/0/0, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 64.400.7.

¹¹⁵⁰ *The New York Times*, 06 Mart 1955.

¹¹⁵¹ N.A., FO, 371/115495/V1073/401, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 06 Mart 1955., *Ayın Tarihi*, Sayı: 256. 05 Mart 1955, 74-75.

¹¹⁵² Mütercimler-Öke, a.g.e., 181-182.

¹¹⁵³ N.A., FO, 371/115505/V1073/652, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 29 Mart 1955.

¹¹⁵⁴ Mütercimler-Öke, a.g.e., 181-182.

geçirmek istediğini bir kez daha göstermişti. Üstelik Türkiye, Mısır'ın yürüttüğü tüm bu çalışmaların hedefinde kendisinin olduğunu düşünüyordu.¹¹⁵⁵ Suriye, bu notaya verdiği cevapta Mısır ile yapacağı anlaşmanın Bağdat Paktı'na ve onun üyelerine karşı bir hareket olmadığını açıklamıştır. Türkiye verilen cevaptan ikna olmamış; bu yüzden 13 Mart 1955'te Suriye'ye en az ilki kadar sert ikinci bir nota göndermiştir. Suriye bu notayı diplomatik üslubu aşan havası nedeniyle kabul etmemiştir.¹¹⁵⁶ Dışişleri Bakanlığı 23 Mart 1955'te yaptığı açıklamada Suriye'nin Türkiye'nin notasını kabul etmemesi üzerine Suriye büyükelçisinin Menderes, tarafından çağrıldığı ve kendisine iki ülke arasındaki ilişkilerin çok ciddi bir aşamaya geldiğinin bildirildiğini belirtmiştir.¹¹⁵⁷ Türk dışişleri 25 Mart 1955'te yaptığı açıklamada Suriye'de kurulan yeni hükümetin Mısır'ın Bağdat Paktı karşıtı siyasetine alet olmakla suçlamıştır. Ayrıca Türkiye'nin Mısır ile Suriye'nin anlaşmaya yapmasına değil bu anlaşmanın Türkiye'yi hedef almasına karşı çıktığını belirtmiştir.¹¹⁵⁸

Menderes, Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun aracılığı ile de Suriye'ye mesaj göndermiştir. Chamoun ile yapılan görüşmede Mısır-Suriye anlaşması ile ilgili Türkiye'nin tutumunu açıklamasına rağmen Suriye'nin halen görüşmelere devam ettiğini ve Türkiye'nin buna göz yummayacağını belirtmiştir.¹¹⁵⁹ Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri de Mısır ile Suriye arasındaki anlaşmanın Türkiye'ye yönelik düşmanca bir tavır olarak yorumlanacağını İngiltere Büyükelçisi'nde iletmiştir.¹¹⁶⁰ Türkiye'nin Suriye'ye yönelik sert tutumu Arap ülkelerinde Türkiye karşıtlığını bir anda zirveye taşımıştır. Aslında sadece Arap ülkeleri değil Batılı devletler de açık bir şekilde Türkiye'nin tavrından rahatsız olmuşlardır.¹¹⁶¹ ABD'nin Kahire Büyükelçisi Arapların Türkiye'yi ABD tarafından Ortadoğu politikasının uygulaması için kullanılan bir maşa olarak gördüğünü ve Türkiye'nin ABD'den aldığı destek ile Arap ülkeleri üzerinde baskı kurduğu yönünde bir algının oluştuğu konusunda hükümetini uyarmıştır.¹¹⁶² Mısır'ın Londra Büyükelçisi'de İngiltere Dışişlerinden Anthony Nutting'e Türkiye'nin Suriye'ye karşı son zamanlardaki tutumunu şikâyet etmiş ve bunun çok akılsızca ve makul olmayan bir davranış olduğunu vurgulamıştır.¹¹⁶³ Türkiye, bu süreçte biryandan da İngiltere'yi Mısır-Suriye-Suudi Arabistan Anlaşmasına karşı harekete geçirmeye çalışmıştır. Türkiye, İngiltere'nin bu

¹¹⁵⁵ B.C.A., 0/0/0, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 64.400.7., Sever, *a.g.e.*, 138.

¹¹⁵⁶ Sever, *a.g.e.*, 140.

¹¹⁵⁷ *Ayin Tarihi*, sayı: 256. 22 Mart 1955, 77.

¹¹⁵⁸ *Ayin Tarihi*, sayı: 256. 23 Mart 1955, 79- 84.

¹¹⁵⁹ N.A., FO, 424/295/V1073/708, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 15 Nisan 1955.

¹¹⁶⁰ N.A., FO, 371/115505/V1073/669, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 08 Nisan 1955.

¹¹⁶¹ Türkiye-İrak Paktının Akisleri. (1Nisan 1955). *Forum*. 3(25), 7.

¹¹⁶² Sever, *a.g.e.*, 139.

¹¹⁶³ N.A., FO, 371/115505/V1073/650, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 01 Nisan 1955.

anlaşmaya karşı güçlü itirazda bulunmadığını düşünüyordu. Bu konuda İngiltere tarafından gösterilen zayıflık nedeniyle Mısır bu anlaşmayı hayata geçirmişti. Türkiye'ye göre Mısır'ın bölgedeki etkinliğinin artmasından İngiltere'yi sorumluydu. Mısır'ın bu hamlesine karşı derhal hareket geçilmeli Türkiye, ABD, İngiltere, Irak ve Pakistan bir araya gelerek bir bildiri hazırlayarak Mısır-Suriye anlaşmasının gayri meşru olduğunu ilan etmeli ve Suriye üzerindeki baskı artırılmalıydı. Ancak bu fikir İngiltere tarafından pek kabul görmemiştir. Çünkü İngiltere böyle bir eylemin Mısır ve Suriye üzerinde etkili olamayacağını düşünüyordu. İngiltere, Türkiye ve Irak'ın Suriye'yi Mısır ile anlaşma yapmaması konusunda ikna etmesi gerektiğini düşünüyordu.¹¹⁶⁴

Türkiye'nin Suriye'ye yönelik kurduğu baskı Mısır basınında geniş yankı bulmuştur. 26 Mart 1955'te Mısır basınında Türkiye'nin Suriye sınırına asker yığdığına dair haberler çıkmıştır. El Ahram Gazetesi, Türkiye'nin Bağdat Paktı konusunda Irak dışında Arap devletlerinin desteğini almayacağını anladığını; bu yüzden Suriye'ye karşı tutumunun sertleştiğini Türkiye'nin Suriye'nin iç işlerine müdahale etmek istediğini yazmıştır. Gazete, Suriye'nin Mısır ile yapacağı anlaşmanın düşmanca bir içeriği olmadığını açıklamasına rağmen, Türkiye'nin Suriye'ye yönelik baskısının azalmadığını; amacın Suriye'yi Mısır ile anlaşma yapmaktan vaz geçirmek ve Suriye'yi zorla Bağdat Paktına dahil etmek olduğunu belirtmiştir. Haberin devamında Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu döneminde Suriye'ye yönelik izlediği buyurgan siyasete devam ettiği vurgulanmıştır. El Cumhuriye Gazetesi de "Türkiye'nin mütecavizine durumu" başlığı altında yayınlanan makalede Suriye'nin Bağdat Paktı'na karşı çıktığı için Türkiye'nin hedefi haline geldiği belirtilmiştir.¹¹⁶⁵

Türkiye'den gelen tüm bu tepkilere rağmen Suriye-Mısır ile görüşmeleri sürdürmüş ve Suriye Hükümeti "Türk Paktı" olarak tanımladığı Bağdat Paktı'na karşı Mısır ile birlikte mücadele edeceğini açıklamıştır.¹¹⁶⁶

3.1.4. Mısır Basınında Bağdat Paktı'na Yönelik Tepkiler

Arap basınında Bağdat Paktı'na karşı en sert tepkiyi Mısır göstermiştir. Mısır Bağdat Paktı karşıtı kampanyada anlaşmanın Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nun yeniden canlandırılması için ilk adım olduğunu, Irak'ın Arap devletlerine ihanete ettiğini

¹¹⁶⁴ N.A., FO, 371/115510/V1073/779, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Washington Büyükelçiliği'ne, 03 Mayıs 1955.

¹¹⁶⁵ *Ayın Tarihi*, Sayı: 256. 26 Mart 1955, 99-100.

¹¹⁶⁶ Kürkçüoğlu, a.g.e., 66.

ve Türkiye'nin Batı ve İsrail ile ilişkileri nedeniyle işbirliği yapılması tehlikeli bir ortak olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁶⁷ Ayrıca Bağdat Paketi'nin Arap Birliğini parçalamayı amaçladığı savunulmuştur. El Cumhuriye Gazetesi, Mısır'ın Arap olmayan devletlerle ittifak yapmama siyasetini sürdüreceğini ve Irak'ın Arap Birliği'ne danışmadan Türkiye ile anlaşma yaptığını vurgulanmıştır.¹¹⁶⁸ Yine El Cumhuriye Gazetesi'nde yer alan başka bir haberde Nuri Said hükümetinin Mısır'ın ve Arap devletlerinin büyük bir çaba ile inşa ettiği birlik halinde dış politika takip etmek yönündeki politikasını yıktığını iddia etmiştir.¹¹⁶⁹ La Bourse Egyptienne Gazetesi ise Nuri Said'in Mısır'ı ziyareti esnasında Bağdat Paketi'ne Irak'ın katılmasına izin vermeyeceğine dair Nasır'a tam bir güvence verdiğini aktarmış ve Nuri Said'i Arap Birliği'ni "arkadan bıçaklamakla" suçlamıştır.¹¹⁷⁰ Al Ahram Gazetesi ise Türkiye-İsrail dostluğuna dikkat çekmiş ve İsrail'in bu anlaşmayı sevinçle karşıladığını, vurgulamıştır. Gazete ayrıca Filistin meselesini rafa kaldırmak için Türkiye'nin Batılılarla birlikte Arap dünyasını kendi hakimiyeti altına almak için uğraştığını iddia etmiştir.¹¹⁷¹ Kahire Radyosu 25 Ocak 1955'teki yayınında Türkiye ile Irak arasındaki anlaşma hakkında yaptığı programda Türkiye'yi İsrail dostu olarak takdim etmiş. Türkiye ile ittifak yapmanın dolaylı olarak İsrail ile ittifak yapmak anlamına geldiğini ve bunun Arap davasına ihanet olduğunu ileri sürmüştür. Radyo yayınında ayrıca "Nuri Said İsrail'in müttefikinin müttefiki haline gelmiştir" değerlendirmesini yapmıştır.¹¹⁷² Yine El Cumhuriye Gazetesi'nde yayınlanan haberde, Türkiye ile İsrail'in 28 Kasım 1954'te Ankara'da gizli bir şekilde karşılıklı savunma, ekonomik işbirliği ve saldırmazlık anlaşması imzaladıkları iddia edilmiştir.¹¹⁷³ Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi 18 Ocak 1955'te bu haberi yalanlamıştır.¹¹⁷⁴ Türkiye-İsrail ilişkilerine dair Mısır basınında çıkan haberler yabancı bazı ajanslara da yansımıştır. Bu ajanslar da Menderes'in İsrail'i ziyaret edeceği ve İsrail-Türkiye arasında heyetlerin gelip gideceğine dair haberler çıkmıştır. Bu haberlerin Araplar ile Türkiye arasındaki ilişkileri bozmayı hedeflediği belirtilerek 2 Şubat 1955'te Türkiye tarafından yalanlanmıştır.¹¹⁷⁵ Türkiye'den gelen yalanlamaya rağmen Mısır basınında Mısır hükümetinin telkiniyle Türkiye-İsrail ilişkilerine vurgu yapan haberler çıkmaya devam etmiş; Türk hükümeti daha sonra yaptığı açıklamada bu yalan

¹¹⁶⁷ N.A., FO, 371/115485/V1073/48, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 19 Ocak 1955.

¹¹⁶⁸ Cumhuriyet, 15 Ocak 1955.

¹¹⁶⁹ El Cumhuriye, 14 Ocak 1955.

¹¹⁷⁰ N.A., FO, 371/115485/V1073/35, Moskova Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 21 Ocak 1955.

¹¹⁷¹ Al Ahram, 24 Ocak 1955.

¹¹⁷² Seale, a.g.e., 217.

¹¹⁷³ El Cumhuriye, 16 Ocak 1955.

¹¹⁷⁴ N.A., FO, 371/115485/V1073/48, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 19 Ocak 1955.

¹¹⁷⁵ Ayın Tarihi, Sayı: 250. 18 Ocak 1955, 271., Ayın Tarihi, Sayı: 251. 01 Şubat 1955, 1.

haberlerin sadece devletlerarası ilişkilere değil temel ahlaki kurallara aykırı olduğunu belirtmiştir.¹¹⁷⁶

Mısır gazeteleri 25 Ocak 1955'te Türkiye'nin Mısır'ı Türkiye-Irak Anlaşmasına davet ettiğine dair haberler yayınlanmışlardır. Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi aracılığı ile yapılan bu davetin Mısır Dışişleri Bakanı tarafından 23 Ocak 1955'te reddedildiğini duyurmuştur. Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi'nin "Türkiye-Irak Anlaşması Mısır'ın katılımına açıktır" sözü Mısır basını tarafından pakta karşı propaganda için kullanılmıştır.¹¹⁷⁷ Türkiye'nin Kahire Büyükelçiliği bu haberi yalanlamış; Mısır gazetelerinde çıkan Türk hükümetinin Mısır'ı Türkiye-Irak Anlaşmasına davet ettiğini haberinin gerçeği yansıtmadığı paktın bütün Arap ülkelerine olması nedeniyle herhangi bir Arap devletine bu konuda özel bir davetin yapılmayacağı ifade edilmiştir.¹¹⁷⁸ Mısır basını ilerleyen günlerde Türkiye-Irak Anlaşması'nı bazen "Menderes Paktı" bazen de "Nuri-Menderes Paktı" olarak adlandırarak gündemde tutmaya devam etmiştir.¹¹⁷⁹

3.1.5. Türkiye'nin Mısır'ın Bağdat Paktı'na Yönelik Muhalefetini Azaltma Gayreti

Menderes, 1 Şubat 1955'te yaptığı basın toplantısında, Mısır'ın Bağdat Paktı'na karşı muhalefetini azaltmak için yeni bir hamle yapmış ve Nasır'a ne zaman, nerede isterse halen buluşmaya hazır olduklarını bildirmiştir.¹¹⁸⁰ 25 Ocak 1955'te, Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Rıfkı Rüştü Zorlu ile Mısır Dışişleri Bakanı Mahmut Fevzi bir araya gelmiş Zorlu, Menderes'in Nasır ile buluşma istediğini tekrar iletmiştir.¹¹⁸¹ Menderes'in, yenilediği davet Nasır tarafından geri çevrilmiştir. Nasır, özür dileyerek Kahire'deki olağan dışı iş yoğunluğu nedeniyle böyle bir ziyaret gerçekleştiremeyeceğini belirtmiştir.¹¹⁸² Nasır'ın Kahirdeki Türk Büyükelçisine Türkiye ziyaretini ertelediğini bildirmesi Türkiye-Mısır ilişkilerinde çatlağa sebep olmuştur. Menderes iş yoğunluğu nedeniyle daha önce ertelenen gezinin bu defa ertelenme sebebini bildiren geçerli bir

¹¹⁷⁶ *Ayin Tarihi*, Sayı: 251. 04 Şubat 1955, 3.

¹¹⁷⁷ N.A., FO, 371/115486/V1073/94, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 25 Ocak 1955., *The Jerusalem Post*, 25 Ocak 1955. Türkiye'nin Mısır'ı Bağdat Paktı'na davet ettiğine dair haber bu gazetede yer almıştır.

¹¹⁷⁸ *Ayin Tarihi*, Sayı: 250. 28 Ocak 1955, 76., N.A., FO, 371/115488/V1073/151, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 04 Şubat 1955.

¹¹⁷⁹ N.A., FO, 371/115505/V1073/672, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 06 Nisan 1955.

¹¹⁸⁰ N.A., FO, 371/115486/V1073/64, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Kahire Büyükelçiliği'ne, 19 Ocak 1955., *Ayin Tarihi*, Sayı: 251. 01 Şubat 1955, 146.

¹¹⁸¹ *The Jerusalem Post*, 25 Ocak 1955.

¹¹⁸² N.A., FO, 371/115486/V1073/81, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 21 Ocak 1955.

mazeret sunulması gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁸³ Mısır'ın Bağdat Paktı'na yönelik sert muhalefet devam ederken Menderes, bu defa Ankara'daki Mısır Askeri Ataşesi aracılığı ile Nasır'a mesajlar göndermiştir.¹¹⁸⁴ Menderes'e yakınlığı ile bilinen Ankara Valisi, Mısır'ın Ankara'daki Askeri Ataşesinden son zamanlarda zarar gören Türkiye-Mısır ilişkilerinin düzeltilmesi için yardım istemiştir.¹¹⁸⁵ Bu görüşme sonunda Menderes tarafından Nasır'a iletilen mesajda Menderes, Mısır'ın muhalefetinden şikâyet etmekten ziyade Nasır'a halen buluşmaya hazır olduğunu söylemiştir.¹¹⁸⁶ Bu arada Eden 20 Şubat 1955'de Kahire'ye gittiğinde Nasır ile yaptığı görüşmede Nasır'a Menderes'in görüşme teklifini reddetmesinin nedenini sormuştur. Nasır ise Menderes'in Kahire'ye gelmek istediğini ancak kamuoyunun reaksiyonundan duyulan endişe ile bu ziyaretin gerçekleşmediğini belirtmiştir. Bu görüşmede Nasır, Menderes ile Türkiye-Irak Anlaşması'nı imzalamazsa buluşmanın gerçekleşebileceğini söyleyince bu defa bu koşulu Türkiye ve İngiltere kabul etmemiştir.¹¹⁸⁷

Menderes'in Mısırlı diğer liderlerle değil de ısrarla Nasır ile görüşmek istemesi, Nasır'ı özellikle Salah Salim gibi isimlerden daha ılımlı olarak görmesinden kaynaklanıyordu. Çünkü 1954 yılı sonralarında Batı ile ittifak ve Türkiye-Mısır dostluğu konusunda demeçler hep Nasır tarafından dile getirilmişti.¹¹⁸⁸ Menderes, Nasır'la yüz yüze görüşebilmesi durumunda Nasır'ı Bağdat Paktı'na katılarak Arap liderliğini kaybetmeyeceği konusunda ikna edebileceğini düşünüyordu.¹¹⁸⁹

3.1.6. Türkiye'nin Bağdat Paktı'nı Koruma Politikası

Mısır'ın Bağdat Paktı'na karşı bu kadar direnç göstermesi Türkiye için beklenmedik bir gelişmeydi. Türkiye kısa süre içinde Lübnan, Ürdün ve diğer Arap ülkelerinin Bağdat Paktı'na katılacağını ve Mısır ile Suriye'nin bu ülkeler tarafından izole edilince pakta üye olmak zorunda kalacağı düşünülmüştü.¹¹⁹⁰ Öte yandan, Mısır'ın Bağdat tebliğinden sonra başlattığı karşı propaganda Bağdat Paktı'nın imzalanmasını engellememişti. Üstelik bu durum Menderes'in paktın imzalanması konusunda daha hızlı hareket etmesine sebep olmuştur. Bu gelişmelerin sonucunda ve 24 Şubat 1955'te Türkiye

¹¹⁸³ *The Manchester Guardian*, 21 Ocak 1955.

¹¹⁸⁴ N.A., FO, 371/115500/V1073/519, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 18 Mart 1955.

¹¹⁸⁵ N.A., FO, 371/115488/V1073/159, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 04 Şubat 1955.

¹¹⁸⁶ N.A., FO, 371/115500/V1073/519, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 18 Mart 1955.

¹¹⁸⁷ N.A., FO, 371/115493/V1073/323, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 21 Şubat 1955.

¹¹⁸⁸ *The Jerusalem Post*, 10 Ocak 1955.

¹¹⁸⁹ *The Jerusalem Post*, 20 Ocak 1955.

¹¹⁹⁰ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 527

ve Irak arasında Karşılıklı İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır.¹¹⁹¹ Bağdat Paktı Mısır'ın beklediği gibi Arap dünyasını bölmüştür. Nasır'ın amacı artık bölünen Arap dünyasını Bağdat Paktı karşılığında birleştirmek olmuştur.¹¹⁹²

Mısır'ın başlattığı Bağdat Paktı karşıtı kampanya Türkiye tarafından önceleri şaşkınlıkla karşılanmıştır. Menderes, Nasır'ın Arap Başbakanları topladığı ve Bağdat Paktı'na yönelik saldırısını arttırdığı günlerde yaptığı açıklamada “Mısır'ın Türkiye-Irak anlaşmasına itirazını gerçekten anlamakta zorluk çekiyorum” demiştir.¹¹⁹³ Türkiye ilk şoku atlatıncaya kadar Mısır'ın Bağdat Paktı'na karşı başlattığı kampanya bir anda Arap dünyasında Türkiye karşıtı kampanyaya dönüşmüştür. Menderes, Mısır'ı tamamen karşısına almanın veya Mısır'la tüm bağları koparmanın Bağdat Paktı'na zarar vereceğini düşünmesi nedeniyle temel politikasını Bağdat Paktı'nı bu kampanya karşısında korumak ve güçlendirmek üzerine kurmuştur.

Mısır'ın yürüttüğü Bağdat Paktı karşıtı kampanyayı yaptığı açıklamalar ile etkisiz hale getirmek Türkiye öncelikli hedefi olmuştur. Mısır'ın öncelikli hedefinin Irak'ın Bağdat Paktı'ndan ayrılması olduğu gören Türkiye, hemen müttefiki Irak'ın desteklenmesi için harekete geçmiş ve Genel Sekreter Birgi İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi ile yaptığı görüşmede İngiltere'den Mısır karşısında Irak'ı daha güçlü bir şekilde desteklemesini istemiştir.¹¹⁹⁴ Öte yandan, Bağdat Paktı'nın imzalandığı gün Türkiye ile Irak arasında Filistin Meselesi hakkında karşılıklı mektuplar verilerek Mısır'ın İsrail konusunu istismar etmesi engellenmeye çalışılmıştır. Ancak bu konuda da Mısır ikna edilmemiştir. Çünkü mektuplarda esas alınan BM çerçevesinde çözümün Mısır'daki karşılığı çözümsüzlüktü. Mısır, bu yüzden Filistin Meselesinde çözümsüzlüğe vurgu yapıldığına yönelik bir değerlendirme yapmıştır.¹¹⁹⁵ Zaten Türkiye, Nasır'ın Filistin Meselesinin çözümünü istemediğini ve çözüme engel olduğunu düşünüyordu. Çünkü Türkiye'ye göre Nasır'ın bu çözümsüzlükten menfaat sağlıyordu.¹¹⁹⁶

Mısır ilerleyen günlerde Irak'ı Arap dünyasında yalnızlaştırmak için yürüttüğü kampanyaya hız vermiştir. Mısır, bu defa Arap dünyası liderliği konusunda ezeli rakibi olan Irak'ın Suriye'yi Türkiye ile arasında paylaşmasından endişe duyduğunu

¹¹⁹¹ Türkiye-Irak Antlaşmasının metni için bkz.; . Soysal, *Türkiye'nin Siyasal...*, 325-329., B.C.A., 24 Şubat 1955, fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 35.215..3.

¹¹⁹² Hahn, P.L. (1991) *The United States Great Britain and Egypt, 1945-1956*. London: The University of North Carolina Press, 186.

¹¹⁹³ *The New York Times*, 22 Ocak 1955.

¹¹⁹⁴ N.A., FO, 371/115484/V1073/2, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 05 Ocak 1955.

¹¹⁹⁵ N.A., FO, 371/113591/JE1022/4, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Kahire Büyükelçiliği'ne, 04 Nisan 1955.

¹¹⁹⁶ N.A., FO, 424/296/RK1052/4G, Paris Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 03 Mayıs 1956.

açıklamıştır.¹¹⁹⁷ Mısır'ın Londra Büyükelçisi, İngiliz Dışışleri Bakanlığı'ndan yetkililerle yaptığı toplantıda Mısır'ın bu konudaki kaygılarını anlatmıştır. Mısır, Türkiye'nin Kuzey Suriye'yi Suriye'den ayırmak istediğini ve Irak'ın da Suriye'nin bölünmesinden yana olduğunu belirtmiş iki ülkenin Suriye'nin paylaşılması konusunda aralarında anlaşmış olabileceğini söylemiştir. İngilizler bunun gerçekleşmesini olası görmediklerini belirterek Mısır'ın bu konudaki şüphelerini dağıtmak için çaba harcamışlardır.¹¹⁹⁸ Mısır, bu konudaki kaygılarını sadece kapalı kapılar ardında konuşmamıştır. Mısır'ın dış politikasını “İsrail ile barış yok, dış güçlerle ittifak yok ve Arap Birliği Ortak Güvenlik Paketi Mısır'ın savunma politikasının temeldir” şeklinde formüle eden¹¹⁹⁹ Salah Salim bir demecinde “Türkiye ve Irak Suriye'yi paylaşmayı planlıyor ve Türkiye Arap ülkeleri üzerinde hegemonya kurmak istiyor” demiştir. Türk Dışışleri bu açıklamaya çok sert yanıt vermiş; 2 Şubat 1955'te yapılan açıklamada bunun sadece Salah Salim'in kendi düşünceleri olmasını ve Mısır hükümetinin resmi görüşünü yansıtmamasını umduklarını belirtmiştir. Ancak bu açıklamaların Mısır'ı idare eden bazı kişilerin Arap-Türk düşmanlığı ortaya çıkarmak istediğini göstermesi nedeniyle ciddiye alınması gerektiğini” vurgulanmıştır. Açıklamada Mısır'ın diğer Arap ülkelere “peyki gibi davrandığı” ve hatta onların iç işlerine müdahale etmeye kadar götürdüğüne işaret edilmiştir. Mısır'ın Irak'ta halkı meşru yönetime isyana çağıran yaklaşımının uluslararası hukuka aykırı olduğu da belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye-Irak Anlaşması'nın Arap ülkelerinden destek gördüğünün en önemli göstergesinin Salah Salim'in ifadesi ile toplanan Arap Birliği'nin “sabun köpüğü” gibi dağılması olduğuna değinilmiştir. Açıklamada Arap Birliği toplantısı başarılı olması durumunda Türkiye'nin Arap dünyasının bir numaralı düşmanı ilan edileceği; ancak Arap dünyasının Salah Salim gibi düşünmediği için böyle bir karar çıkmadığına belirtilmiştir. Ayrıca Mısır'ın kendi gibi düşünmeyen Arap ülkelerinin yönetimlerini değiştirme siyasetinin komünistlerle aynı olduğuna ve Salah Salim'in oynadığı oyunu tehlikelilerine dikkate çekilmiştir.¹²⁰⁰

Salim, 3 Mart 1955'te Şam ziyareti sırasında verdiği demeçte ise “Biz bu pakta nasıl girebiliriz? Bu paktın maddelerinden biri, pakta girenlerin adedi dördü bulunca daimi bir meclis kurulacağını kabul etmektedir ve meclisin de denetleme yetkisi bulunduğuna göre o zamana bizim ordumuz, siyasetimiz, ekonomimiz İngiliz, Amerikan, Pakistan, Türkiye ve Irak'ın kontrolü altına girecek demektir” demiştir. Türk dışışleri Salim'in bu

¹¹⁹⁷ Mütercimler-Öke, *a.g.e.*, 174.

¹¹⁹⁸ N.A., FO, 371/115486/V1073/64, İngiltere Dışışleri Bakanlığı'ndan, Kahire Büyükelçiliği'ne, 19 Ocak 1955.

¹¹⁹⁹ Tom, L. (1958). *Nations of the Modern World Egypt*, London: Ernest Benn Limited, 260.

¹²⁰⁰ *Aydın Tarihi*, Sayı: 251. 02 Şubat 1955, 155.

açıklamalarına verdiği cevapta, bu iddiaların iftira ve tezvirat olduğuna ve Salim'in bu tür açıklamalar ile Bağdat Paktı'nı zayıflatmaya çalıştığına dikkat çekilmiştir. Açıklamada ayrıca El Ahram Gazetesi'nde Bağdat Paktı'nın imzalamanın İsrail'i tanımak anlamına geldiğine dair yayınlanan iddiaların da asılsız olduğu vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra açıklamada Mısır'ı gayri ahlaki yöntemler uygulanmakla suçlanmış ve Türk hükümetinin Mısır tarafından her gün çıkarılan yeni ve sayısı belli olmayan yalanlarının her birine cevap verip tekzip etmesinin imkânsız olduğu ifade edilmiştir. Bu yalanlara gereğinden fazla tepki göstermenin icat edenlerin emellerine ulaşmasına yardımcı olacağı belirtilmiştir.¹²⁰¹

Türkiye bir yandan Mısır'dan gelen suçlamalara cevap verirken bir yandan da Mısır'ın Bağdat Paktı'na yönelik yürüttüğü açık ve gizli faaliyetleri yakından izlemiştir. 27 Ocak 1955'de Anadolu Ajansı Ankara'da Mısır Ankara Büyükelçisi ile Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçisi arasında 20 Ocak 1955'ten beri yoğun görüşmeler yapıldığına dair haber yayınlanmıştır.¹²⁰² Mısır'ın Ankara Büyükelçisi Ahmed Remzi bunu yalanlamış, Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçisi Fedorovich Podtserob'un Aralık'tan beri Ankara'da olmadığını ifade etmiştir.¹²⁰³ Türkiye Mısır'dan gelen yalanlamaya rağmen Ankara'daki Mısır ve Sovyetler Birliği Büyükelçileri arasında meydana gelen sıkı görüşme trafiğini ilk andan itibaren yakından takip etmiştir. Menderes, bu görüşmelerden duyduğu rahatsızlığı ve elindeki bilgileri İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi ile yaptığı görüşmede gündeme getirmiştir. Menderes, Mısır Büyükelçiliğinden yapılan yalanlamalara rağmen ellerinde böyle bir temasın olduğuna dair güvenilir kanıtlar olduğunu aktarmış, iki hafta sonu Mısır Büyükelçisi ile Sovyetler Birliği Büyükelçisi'nin Ankara'ya 8 kilometre uzaklıkta insanların kısa hafta sonu gezileri yaptıkları Baraj'da buluştuklarını söylemiştir. Menderes'e iki büyükelçinin burada karşılaşmasının tesadüfi olabileceğini; ancak yaptıkları uzun yürüyüşlerin bunun planlı bir buluşma olarak yorumlanabileceğini belirtmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Menderes'in bu konudaki endişesini paylaşmıştır. Ona göre, Mısır izlediği politika ile Sovyetler Birliği'nin oyununa bilerek alet oluyordu. Üstelik bu buluşma Arap Birliği toplantısı sonrası Arap devletlerinin Türkiye-İrak Anlaşmasına katılmak konusunda gösterdikleri tereddütler göz önünde bulundurulduğunu daha da önem kazanıyordu.¹²⁰⁴

¹²⁰¹ *Ayın Tarihi*, Sayı: 252. 04 Mart 1955, 67, 74-75.

¹²⁰² **B.C.A.**, 27 Ocak 1955, fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 126.809..02.

¹²⁰³ *The New York Times*, 28 Ocak 1955.

¹²⁰⁴ **N.A.**, FO, 371/115493/V1073/311, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 14 Şubat 1955.

Türkiye sadece Mısır'ın Ankara'da Sovyetler Birliği ile yürüttüğü görüşmeyi izlemiyor; aynı zamanda Mısır'ın Bağdat Paktı'na karşı yürüttüğü propaganda savaşını engellemeye çalışıyordu. Türkiye tarafından bu konuda yapılan çalışmada ele geçen istihbarat raporları Mısır'ın büyük bir propaganda savaşı yürüttüğünü ortaya koymuştur. Mısır Dışişleri Bakanlığı, Ankara Büyükelçisine gönderdiği talimatta her ay düzenli bir şekilde pakt aleyhine propaganda yapılabilecek ciddi ve doğru bilgiler vermesini istemiştir. Mısır'ın Ankara Büyükelçisi Bağdat Paktı aleyhine propaganda için hükümetine gönderdiği raporda paktın İsrail tarafından gelecek bir tecavüze de karşı koyacağı şeklindeki propagandanın çürütülmesinin yapılabilecek en faydalı ve etkili propaganda olduğunu belirtmiştir. Mısır Ankara Büyükelçisine göre Türkiye bu konuda ikiyüzlü bir politika takip etmekte ve bir taraftan İsrail'in yaşamasını garanti ederken, diğer taraftan da Batı politikalarını savunarak Arap ülkelerindeki eski nüfuzunu canlandırmaya çalışıyordu.¹²⁰⁵

Türkiye'nin Mısır'ın Bağdat Paktı'na karşı Ankara'da yürüttüğü faaliyetleri kontrol altına almaya çalıştığı bu süreçte 30 Ocak 1955'te Türkiye'nin Bağdat Büyükelçiliği'ne bir bomba atılmıştır. İlk alınan haberler bombanın komünistler veya Siyonistlerce atıldığı yönündeydi. Elçinin bulunduğu odanın camının altına düşen bomba binanın camlarının kırılmasına sebep olmuştur. Nuri Said ve Irak Veliahtı Abdülillah hemen Büyükelçi Muzaffer Göksini'ni ziyaret etmiş ve Irak polisi böyle bir olaya tekrar mahal vermemek için güvenlik önlemlerini artırmıştır.¹²⁰⁶ Olay sonrası Irak'taki hükümet üyeleri ve çeşitli siyasi partiler Türkiye-Irak dostluğuna vurgu yapan açıklamalar yapmışlardır.¹²⁰⁷ Olayın Mısır ile bağlantısına ilk işaret eden Zafer Gazetesi olmuştur. Olaydan yaklaşık bir buçuk yıl sonra Mısır'ın Bağdat Büyükelçiliği Koruması Muhammed Ali Issa bu bombalı saldırıyı gerçekleştirdiği gerekçesiyle tutuklanmıştır. Türkiye'nin Bağdat Büyükelçiliği yapılan bombalı saldırıda kullanılan ve elçiliğin resmi konuk evine yakın bir yerde bulunan bombaların Mısır'dan geldiği yürütülen soruşturmalar sonucu ortaya çıkmıştır.¹²⁰⁸

Mısır'ın Bağdat Paktı'na yönelik saldırıları paktın genişleme sürecinde de sürmüştür. Bağdat Paktı kurulduktan sonra ilk katılan devlet İngiltere olmuştur. İngiltere'nin Bağdat Paktı'na katılmakta bu kadar hızlı davranmasının başlıca nedeni Irak ile yaptığı 1930 İngiltere-Irak İttifak Antlaşması'nın 1956 yılında sona erecek olmasıydı.

¹²⁰⁵ B.C.A., 14 Mayıs 1956, fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 62.380..10.

¹²⁰⁶ Cumhuriyet, 31 Ocak 1955.

¹²⁰⁷ Ayın Tarihi, sayı: 250. 28 Ocak 1955, 76.

¹²⁰⁸ N.A., FO, 407/235/JE1094/285, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Kahire Büyükelçiliği'ne, 28 Kasım 1956.

Irak üzerinde elde ettiği bazı hakları Bağdat Paktı şemsiyesi altında yapılacak antlaşmalarla devam ettirebilmeyi hedeflemiştir.¹²⁰⁹ İngiltere ile Irak arasında yapılan ikili görüşmeler sonunda, İngiltere ile Irak Özel Antlaşması 4 Nisan 1955'te imzalandı. Bir sonraki gün İngiltere'nin Türkiye-Irak Paktı'na dahil edilmesiyle, bu antlaşma, "Bağdat Paktı" adını almıştır.¹²¹⁰ İngiltere'nin Bağdat Paktı'na katılım antlaşmasını imzaladığı gün Irak ile de bir antlaşma imzalayıp bu ülkedeki askeri varlığını garanti altına alması, Bağdat Paktı'nın Batılı ülkelerin Ortadoğu'daki menfaatlerini sürdürmek için yapılan bir antlaşma olduğunu yönündeki eleştirileri artırmıştır.¹²¹¹ Mısır'ın Bağdat Paktı karşıtı kampanyada kullandığı tezlerin bir kısmını doğrulayan bu anlaşma ile Araplar İngiltere'nin Bağdat Paktı'nı kendi menfaatleri için kullanacağını görmüşlerdir.¹²¹² İngiltere'nin Bağdat Paktı'na katılmasıyla Mısır'ın Bağdat Paktı'na yönelik tutumu daha da sertleştirmiştir. Mısır'ın Irak'taki rejime yönelik saldırıları hız kazanmış; bu süreçte Gazze'den yayın yapan Hür Irak Radyosu Irak'ta rejime karşı halkı kışkırtmak için Mısır tarafından daha aktif bir şekilde kullanılmıştır. Irak bu saldırılar karşısında Kahire'deki büyükelçisini geri çağırmayı ve Mısır ile diplomatik ilişkilerini maslahatgüzar seviyesine düşürmeyi dahi planlamıştır.¹²¹³ Nasır, bu propaganda sürecinde Irak'taki orta sınıfı hükümetlerine karşı kışkırtmaya çalışmış; Arapların Sesi Radyosu, Irak hükümetini Arap milliyetçiliğinin davasına ihanet etmekle suçlarken, Nuri Said'in Türk asıllı olduğuna dair propaganda dahi yapmıştır.¹²¹⁴

Mısır Bağdat Paktı'na karşı yürüttüğü kampanyayı İran'ın pakta katılımı esnasında da sürdürmüştür. Türkiye, Pakistan ile arasında kalan İran'ın bu anlaşmaya dahil olmadığı sürece antlaşmanın bir savunma antlaşması olarak çalışmasının mümkün görmediğinden bu ülkenin Bağdat Paktı'na katılımına büyük önem vermiştir.¹²¹⁵ Bayar'ın Bağdat Paktı'na İran'ın katılımını sağlamak için yaptığı ziyarete Mısır'da ve Sovyetler Birliği'nde büyük rahatsızlığa sebep olmuştur. Kahire Radyosu ve Sovyet radyolarından yapılan yayınlarda İran'ın Türkiye'nin Bağdat Paktı'na katılma davetini reddettiğine dair geniş yayınlar yapmışlardır.¹²¹⁶ Ancak İran Şahı 8 Ekim 1955'te Ayan Meclisinde yaptığı konuşmada

¹²⁰⁹ Soysal, a.g.m., 202.

¹²¹⁰ Akşin, *Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişimleri...*, 108.

¹²¹¹ Yeşilbursa. *Dünden Bugüne...*, 109., Öte yandan Bağdat Paktı'na katılımı ve bir Arap ülkesi ile ittifak yapması İsrail'de İngiltere'ye yönelik bir güven bunalımına sebep olmuştur. İsrail bu sebepten ABD'ye daha fazla yaklaşıp silahlanmasına hız vermiştir. Levey, Z. (1995). Israel's Quest for a Security Guarantee from the United States 1954-1956. *British Journal of Middle Eastern Studie* 22 (1/2), 51.

¹²¹² Kürkçüoğlu, a.g.e., 68.

¹²¹³ *Ayın Tarihi*, sayı: 255. 31 Mayıs 1955, 215.

¹²¹⁴ Davışa, a.g.e., 146-147.

¹²¹⁵ Ortadoğu. (01 Kasım 1954). *Forum*. 2. (15), 14.

¹²¹⁶ *Ayın Tarihi*, Sayı: 259. 10 Eylül 1955, 302.

“Hükümet tarafsızlık politikasını terk etmeli, savunması için menfaatleri aynı olan memleketlerle birleşmelidir” diyerek açık bir şekilde hükümetinin Bağdat Paktı’na katılma yönünde diplomatik atağa geçmesini istedikten kısa süre sonra İran Bağdat Paktı’na katılmıştır.¹²¹⁷

1955 yılının sonuna gelindiğinde, Bağdat Paktı’na İngiltere, İran ve Pakistan dışında başka bir ülkenin katılmayacağı ortaya çıkmıştı. Ancak Mısır’ın Bağdat Paktı’na yönelik tutumunda herhangi bir yumuşama olmamıştır. Dışişleri Bakan Vekili Ethem Menderes, 28 Aralık 1955’de TBMM’de yaptığı konuşmada Mısır ve Suriye’nin Bağdat Paktı’na yönelik şiddetli saldırılarını sürdürdüğünü; ancak iki ülke liderinin bu tutumlarının kendi ülkelerinde destek görmediğini iddia etmiştir. Bu liderlerin aşırılıklarının Türkiye’deki diplomatlarına da yansıdığını belirtildikten sonra Türkiye’nin uluslararası hukuka dayalı olarak buna karşı gerekli tedbirleri alacağına işaret etmiştir. Ethem Menderes bu düşmanca tavrın aslında BM’ye karşı bir tavır olduğunu söylemiş ve Mısır’ın Batı karşıtı tutumunun vahim ve geri dönülmez bir noktaya ulaştığına dikkat çekerek Mısır’ı komünist ülkelerin özgür dünyayı zayıflatma siyasetine alet olmakla suçlamıştır.¹²¹⁸

1956 yılı başına gelindiğinde Mısır’ın Bağdat Paktı’na yönelik tavrında bir yumuşama görülmüştür. Kahire’de Nasır ile İngiltere Dışişleri Genel sekteri arasında gerçekleşen görüşmede Nasır, Bağdat Paktı’na yeni Arap ülkelerinin katılması ile ilgili çalışmaların sona erdirmesi durumunda bazı güvencelerin verilmesi ve karşılığında Irak’ın Bağdat Paktı üyeliğini kabul edebileceklerini ve Bağdat Paktı’na yönelik propagandaya son verebileceklerini söylemiştir. Hatta Nasır bu konularda anlaşma sağlanması durumunda Irak’ın hem Arap Birliği Ortak Güvenlik Paktı ile hem de Bağdat Paktı üyesi olarak aradaki bağlantıyı sağlayabileceğini söylemiştir.¹²¹⁹ Bu görüşme Nasır’ın artık Kuzey Kuşağı Projesi’ni kabullendiğini ortaya çıkarmış ve Bağdat Paktı’na Arap olmayan ülkelerin katılımı ile ilgili itirazda bulunmayacağını göstermiştir.¹²²⁰

Bağdat Paktı kurulduktan sonra üye olan devletlerin hepsi ABD’nin bir an önce pakta katılarak bu ittifakı daha güçlü hale getirmesini istemişse de ABD Dışişlerindeki bazı yetkililer Bağdat Paktı’na girmeye her seferinde karşı çıkmıştır. Çünkü onlar Bağdat Paktı’na üye bir ABD ile pakta şüphe ile bakan Mısır ve Suudi Arabistan gibi Arap ülkeleri

¹²¹⁷ *Zafer*, 9 Ekim 1955.

¹²¹⁸ *Ayın Tarihi*, Sayı: 277. 10 Aralık 1956, 135.

¹²¹⁹ N.A., FO, 407/235/JE1051/6, İngiltere Dışişleri Bakanı Genel Sekreteri ile Nasır arasında görüşme, 01 Mart 1956.

¹²²⁰ N.A., FO, 424/296/RK1051/31, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 11 Mart 1956.

arasındaki ilişkilerin kötüleşmesinden endişe etmişler ve ABD'nin Bağdat Paktı'na girmesine engel olmuşlardır.¹²²¹

3.1.7.Bağdat Paktı Tahran Toplantısı ve Mısır'ın Tepkisi

Türkiye ile Mısır arasında Bağdat Paktı kaynaklı gerilimler ilerleyen aylarda da devam etmiştir. Bağdat Paktı Konseyi ikinci toplantısını 16-19 Nisan 1956'da Tahran'da başbakanlar düzeyinde yapmış ve üye ülkelerin Dışişleri Bakanları da toplantıda hazır bulunmuşlardır. Başbakan Menderes'in 17 Nisan 1956'da Tahran'da yaptığı konuşma, Türkiye-Mısır ilişkilerinde Bağdat Paktı merkezli yeni bir gerilime neden olmuştur. Menderes, konuşmada toplantının Ortadoğu'da çok önemli olayların olduğu bir zamanda gerçekleşmesinin önemine değinmiş bölgede dünya barışını bozan bazı devletler olduğuna işaret etmiştir. Menderes ayrıca Bağdat Paktı'nı yıkmaya çalışanların halk kitleleri değil halklarını kişisel ihtirasları peşinde sürükleyen kişiler olduğunu söylemiştir.¹²²² Menderes'in Bağdat Paktı Tahran toplantısı esnasında yaptığı konuşmada Mısır liderlerinin Mısır halkını temsil etmediği ve yapılacak bir serbest seçim ile bunun ortaya çıkacağı yönündeki açıklaması Mısır'ın tepkisine neden olmuştur. Mısır Hükûmeti hemen harekete geçmiş; Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Rıfkı Rüştü Zorlu, Mısır Dışişleri Bakanlığına çağırılmıştır. Mısırlı yetkililer Menderes'in Le Monde Gazetesi'ne de yansıyan demeci hakkında izahat ve konuşmasının tam metnini istemişlerdir. Büyükelçi konuşmasının tam metnini Ankara'dan istediğini ancak halen eline ulaşmadığını belirtmiştir.¹²²³ Mısır Dışişleri Bakanı bunun üzerine Mısır'ın Menderes ve diğer kabine üyelerinin demeçlerinden duyduğu rahatsızlığı ifade etmiş ve Türkiye'nin Mısır'a karşı politikasını daha saygılı bir şekilde yeniden gözden geçirmesi gerektiğini belirtmiştir. Türk Büyükelçi Mısır Dışişleri Bakanı'na güçlü bir şekilde karşılık verirken tam olarak Menderes'in ne söylediğini bilmediğini ancak Menderes'in, Mısırlılara karşı sevgi duyduğunu ve eline ulaşan basın raporlarına güvendiğini belirterek, Mısır'ın 1955 yılı boyunca Bağdat Paktı ve Türkiye hakkında aralıksız yürüttüğü saldırılara değinmiştir. Türk hükümetinin bu saldırılar karşısında çok sabırlı davrandığını hatırlatarak her şeyin bir limiti olduğunu ve Menderes'in Mısır'ın tavrından duyduğu rahatsızlığı açık bir şekilde dile getirmiş olsa bile

¹²²¹ Oran, a.g.e., 625.

¹²²² *Ayın Tarihi*, Sayı: 269. 17 Nisan 1956, 269.

¹²²³ N.A., FO, 371/118854/JE10344/1, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 25 Mayıs 1956. Menderes'in Tahran'da yaptığı bu konuşma metni, Mısır'ın izahat istemesi üzerine Kahire Büyükelçimize gönderilmiştir.

bunun sürpriz olmayacağını belirtmiştir.¹²²⁴ Mısır bu olay nedeniyle Türkiye'ye tavır alarak yeni Mısır büyükelçisinin Ankara'ya gidişini bir süre daha erteleme kararı almıştır.¹²²⁵ Ancak olay burada kapanmamış; Mısır Menderes'in Tahran'da yaptığı konuşma nedeniyle saldırılarını sürdürmüştür. Nasır Menderes'in Tahran konuşmasına atıfta bulunarak "Mısır Türkiye'den daha büyük ve kaliteli bir hava gücüne sahiptir" diyerek gözdağı dahi vermek istemiştir.¹²²⁶ Dahası, Mısır'da yayınlanan Rose al-Yüsuf adlı haftalık politika dergisinde Menderes ile ilgili karikatür yayınlanmıştır. Karikatürde, Başbakan Menderes bir köpek olarak gösterilmiş, tasmaına da ay yıldız konulmuştur. Nihayet bu kopeğin yularından çeken bir İngiliz'i takip ettiği gösterilmiştir. Derginin bu karikatürü yayınlanmasında Mısır liderlerinin etkili olduğu iddia edilmiştir.¹²²⁷

Bu gelişmeler sonrası Türk hükümeti Mısır'ın Türk Büyükelçisini Dışişlerine çağırmasına karşı nasıl bir cevap vereceğini bir süre tartışmış; Dışişleri Genel Sekreteri, Tahran dönüşü yapılan toplantıda Mısır'ın Ankara Büyükelçisi'ne bu konuda sözlü olarak uyarılarak cevap verilmesinin yeterli olacağını düşündüğünü belirtmiştir.¹²²⁸ Daha sonra 29 Nisan 1956'da, Zafer Gazetesi'nde yayınlanan açıklamada Menderes, Türkiye ve Mısır arasındaki dostluğun dini ve kültürel bağları nedeniyle bugünkü şartlarda hızla gelişmesi gerektiğini; ancak Arap dünyasını tahakkümü altına almak isteyen Nasır'ın Türkiye ile işbirliğini reddettiğini belirtmiştir. Türkiye ve Bağdat Paktı'nın diğer imzacılarının uzun süreden beri saldırganlara karşı sabırlı davrandığını hatırlatan Menderes, Tahran Konferansı'ndan sonra müttefiklerin saldırılara aynı şekilde karşı koyma karar, aldığını ve "pakta yönelik kötü niyetli ve suçlayıcı açıklamalara daha fazla tolerans gösterilmeyecektir" diyerek bir anlamda Tahran'daki demecini savunmuştur.¹²²⁹

Köprülü'ye göre ise, Nasır'ın Tahran Toplantısı'na bu kadar büyük tepki göstermesinin sebebi ABD'nin Bağdat Paktı'nın ekonomik ve yıkıcı faaliyetlere karşı koyma komitesine katılmasıydı. ABD'nin bu kararı, Nasır üzerinde şok etkisi yaratmıştı. Buna duyduğu kızgınlık ve düşmanlık nedeniyle Suudi Arabistan ve Yemen ile "gülünç bir anlaşma" imzalamıştı. Köprülü, İngiltere Dışişleri Bakanı ile Paris'te yaptığı görüşmede Nasır'ın Tahran Toplantısı sonrası sertleşen tutumunu değerlendirirken Nasır'ı Batının

¹²²⁴ N.A., FO, 371/118854/JE10344/1, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 25 Mayıs 1956.

¹²²⁵ Ulus, 22 Nisan 1956.

¹²²⁶ The Jerusalem Post, 08 Mayıs 1956.

¹²²⁷ B.C.A., 07 Mayıs 1956, fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 132.861..1.

¹²²⁸ N.A., FO, 371/118854/JE10344/1, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 25 Mayıs 1956.

¹²²⁹ N.A., FO, 371/118854/JE10344/2, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 02 Mayıs 1956.

ortak düşmanı olarak tanımlamış ve onun bölgedeki etkisinin kırılmasının Batının Arap dünyasındaki pozisyonu güçlendireceğini belirtmişti.¹²³⁰

Mısır'ın Tahran Toplantısı sonrası pakta yönelik saldırıları beklendiği gibi artmıştır. Mısır bu süreçte özellikle Bağdat Paktı üyesi devletlerarasında problemler çıkarmaya çalışmıştır. İrah Şahı Ankara'yı ziyaret ederken, Kahire Radyosu, provokasyon yapmak için 19 Mayıs tarihli haberinde Ankara Radyosu'nu kaynak göstererek İran'da darbe olduğu haberini vermiştir. Ancak kısa sürede bunun gerçeği yansıtmadığı ortaya çıkmıştır.¹²³¹ Bu asılsız haberin kaynağı ise Mısır'ın Bağdat Paktı'na karşı yürüttüğü kampanyada en yakın destekçisi olan Suudi Arabistan'ın Ankara Büyükelçisiydi. Dost bir ülkenin hükümdarı Türkiye'de misafir iken Suudi Arabistan'ın yalan bir haber çıkarmasının kabul edilemez bir davranış olarak gören Türkiye, Suudi Büyükelçiyi Dışişleri'ne çağırarak kınamıştır.¹²³² Haberin yalanlanmasından sonra Ankara Radyosu bu haberlerin Mısır hükümetinin Bağdat Paktı'na yönelik yıkıcı eylemlerinin yeni bir örneği olduğunu söylemiştir. Bu tür yalan haberlerin Kahire Radyosu tarafından yapılmasının amacının "Mısır'ın gerçek dostlarından Mısır halkını uzaklaştırmaktır" değerlendirmesi yapılarak Mısır'ın İran'ı Bağdat Paktı'ndan uzaklaştırmak istediğine vurgu yapılmıştır.¹²³³

Bağdat Paktı'nın Tahran Toplantısı ile gerilen ilişkiler daha yatışmadan Menderes Daily Telegraph'a verdiği demeç Türkiye-Mısır ilişkilerinin yeniden gerilmesine neden olmuştur. Menderes demecinde Kıbrıs meselesinin Mısır ve diğer Ortadoğu ülkelerinde meydana gelen son gelişmelerle birlikte son dönemde daha da önem kazandığını belirtmiştir. Mısır'ın Sovyetler Birliği nüfuzunun Ortadoğu, Akdeniz ve Afrika'ya girişi için bir açık kapı oluşturması nedeniyle Batılı güçlerin Mısır üzerindeki baskıyı artırması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Mısır'ın Bağdat Paktı'na katılmadığı için bir gün pişman olacağını söylemiştir.¹²³⁴ Menderes'in bu demeci 3 Temmuz 1956 tarihli Arap basınında geniş yankı uyandırmıştır. Al Ahram, Menderes'in demecini onun emperyalizmin destekçisi tavrına kanıt olarak göstererek kınamıştır.¹²³⁵ Al Akbar ise Menderes'in içeride bozulan ekonomi ve halkın desteğinin azalması nedeniyle ilgiyi dış politikaya çekmeye çalıştığını bu nedenle onu "mazur görmek ve acımak" gerektiğini belirtmiştir. 4 Temmuz tarihli Al Akbar "Türkiye Mısır'a karşı bilinen nefretini yeniden canlandırdı" değerlendirmesini yapmıştır. Türkiye'nin geçmişte İngiliz Üslerinin Mısır'dan ayrılmasına

¹²³⁰ N.A., FO, 424/296/RK1052/4G, Paris Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 03 Mayıs 1956.

¹²³¹ *Ayın Tarihi*, Sayı: 270. 26 Mayıs 1956, 127.

¹²³² N.A., FO, 371/118854/JE10344/4, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 25 Mayıs 1956.

¹²³³ N.A., FO, 371/118854/JE10344/3, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 25 Mayıs 1956.

¹²³⁴ N.A., FO, 371/118854/JE10344/7, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 10 Temmuz 1956.

¹²³⁵ *Al Ahram*, 03 Temmuz 1956.

itiraz ettiğini hatırlatmıştır. Menderes şimdi Batılı güçleri Mısır'a karşı kışkırtmaktadır demiştir.¹²³⁶ 5 Temmuz tarihli *Al Ahram* özellikle Menderes'in Türklerin Mısır yönelik kıskançlığını gösterdiğini, Mısır'ın Sovyet yayılmacılığı için Ortadoğu'da açık kapı olmadığını ancak İsrail'in Batılı yayılmacılar için açık kapı olduğunu ifade etmiştir.¹²³⁷

Aynı günlerde Mısır ile gerilimi arttıran bir başka gelişme Yeni Sabah Gazetesi'nde yayınlanan karikatür olmuştur. Yeni Sabah Gazetesi'nde yayınlanan karikatürde Nasır'ın eşlerinden birinin Cumhurbaşkanlığı seçiminde Nasır'a oy kullanırken resmedilmiştir. Karikatürde Nasır'ın ikinci bir eşi olduğunun ima edilmesi Mısır'da kızgınlığa yol açmıştır. Tam da Türkiye'nin yeni büyükelçisi için güven mektubu talebinde bulunduğu ve bu konudaki gecikmenin huzursuzluğa sebep olduğu bir dönemde meydana gelen bu olay Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Nuri Birgi ile Mısır Büyükelçisi arasında meydana gelen görüşmede gündeme gelmiştir. Mısır elçisi Birgi'ye, Türk Hükümetinin bu karikatür hakkında harekete geçip geçemediğini sormuştur. Birgi, Mısır'a gazeteye yönelik bir kınama takdirinde bulunmayı düşünüyorsa Türk Dışişleri'nin danışmanlar aracılığı ile yardımcı olacağını belirtmiş; ancak bunun karşılığında da Türk hükümetinin Mısır Radyo ve basınında Türkiye hakkındaki hakaretleri gündeme getireceğini belirtmiştir. Mısır elçisi bunun üzerine Yeni Sabah Gazetesi'ndeki karikatürün kendilerini çok üzdüğünü, Bağdat Paktı'nın Tahran toplantısında Menderes'in konuşması nedeniyle verilen izahattan sonra ilk defa yumuşayan havanın bu olay ile gerildiğini söylemiştir. Birgi, araya girerek Türk Hükümetinin Menderes'in Tahran demeci ile ilgili Mısır'a izahat vermediğini; tam tersine Menderes'in burada Mısır'ın Bağdat Paktı üyelerine yönelik saldırılarına aynı şekilde cevap verileceğini söylediğini belirtince Mısır elçisi geri adım atmıştır.¹²³⁸ Mısır'ın Bağdat Paktı'na yönelik sert tutumu uzun süre daha devam etmiştir. Mısır'ın Bağdat Büyükelçisi'nin Aralık 1957'de "Pakt burada bu fiili bir durum" sözleri ile paktın varlığının Mısır tarafından kabul edildiğine dair verdiği mesaj bile pakt üyesi ülkelerce kuşku ile karşılanan bir açıklama olmasına rağmen¹²³⁹ 1958 yılından itibaren Mısır'ın Bağdat Paktı'na yönelik sert söyleminde önemli bir yumuşama ortaya çıkmıştır.

1958'de Irak'ta gerçekleşen darbe sonrası Irak'ın Bağdat Paktı'ndan ayrılacağı ortaya çıkınca Bağdat Paktı konseyi 28–29 Temmuz 1958'de Londra'da beşinci ve son toplantısını yapmıştır. Kısa süre sonra da 24 Mart 1959'da Irak resmen Bağdat Paktı'ndan ayrıldığını bildirince Bağdat Paktı'nın tek Arap üyesi kaybedilmiştir. 18 Ağustos 1959'da

¹²³⁶ *Al Akbar*, 04 Temmuz 1956.

¹²³⁷ *Al Ahram*, 06 Temmuz 1956.

¹²³⁸ *Daily Telegraph*, 01 Temmuz 1956.

¹²³⁹ N.A., FO, 371/127807/VB10316/1, Bağdat Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 06 Aralık 1957.

örgütün merkezi Bağdat'tan Ankara'ya taşınmış ve Bağdat Paktı yerine Merkezi Antlaşma Örgütü (Central Treaty Organization-CENTO) olarak adı değiştirilmiştir. CENTO'nun ömrü yirmi yıl kadar devam etmiştir. Ancak bloklar arası yumuşama nedeniyle her geçen yıl önemini git gide yitirmiş ve zaten oldukça zayıflamış olan örgüt 1979'da İran İslam Devrimi ile dağılmıştır.¹²⁴⁰

Türk Hükümeti ilk andan itibaren Bağdat Paktı'na Arap ülkeleri ile ilişkilerde çok önemli bir dönüm noktası olarak bakmış; ancak Bağdat Paktı Türkiye'ye Arap ülkeleri ile ilişkilerde istediği işbirliğini sunmamıştır.¹²⁴¹ Çünkü bu dönemde Türkiye Bağdat Paktı ile amaçladığı siyaseti yürütecek kadro ve olanaklardan mahrumdu. Yani “gerçekleştirilmek istenilen misyonun çapı ile ihtiyaç duyulan olanaklar arasında denge yoktu.”¹²⁴² Bu türden eksiklikler ve ön yargıların gölgesinde kurulan Bağdat Paktı, Türkiye'yi Arap ülkeleri ile yakınlaştırmayı hedeflerken karşı karşıya getirmiştir. Genel olarak bakıldığında Bağdat Paktı Ortadoğu'da Batı aleyhtarlığını zirveye taşımıştır. Arap dünyası içindeki çekişmeye Bağdat Paktı ile beraber Batılı devletlerin ve Türkiye'nin dahil olması Ortadoğu'da gerilimi artmasına sebep olmuştur. Kahire ve Bağdat arasında Arap dünyasında hakim olmak için çok eskilere dayanan rekabette Irak'ın Bağdat Paktı'na girmesiyle öne geçmesi ekonomik ve askeri olarak güçlenmesi Mısır'ı endişelendirmiştir. Zaten batılı ülkelerle birçok problem yaşayan Mısır yalnızlık fobisinden kurtulmak için kendine müttefik arayışını hızlandırmış ve bu durum Mısır'ı yürütmeye çalıştığı tarafsızlık politikasından uzaklaştırarak Sovyetler Birliği ile daha yakın ilişkiler kurmaya itmiştir.¹²⁴³ Türkiye'nin Ortadoğu devletlerini bir pakt etrafında toplamak girişimi konusunda gösterdiği ısrar zaten gergin olan ilişkileri 1955'den sonra daha da gerginleşmesine neden olmuştur.¹²⁴⁴

Ömer Kürkçüoğlu'na göre, Türkiye burada çok ciddi bir değerlendirme hatası yapmıştı. Mısır, Batı ile işbirliğini istemediği için pakta girmek istemiyordu. Türkiye ise 1954'te imzalanan İngiltere-Mısır Antlaşması'nı bir ittifak anlaşması olarak değerlendirmiştir. Oysa bu anlaşma bir ittifak anlaşması değildi. Mısır'ın bu anlaşmadaki amacı ülkesindeki İngiliz askeri varlığına son vermektir. Anlaşma ile bunda önemli bir başarı kazanmıştı. Batı'ya karşı uzun süre mücadele yürütmüş olan Mısır'ın kendini tekrar batıya bağlayacak bir pakta katılması kolay değildi. Türkiye ise dostluk ve kardeşlik

¹²⁴⁰ Soysal, *a.g.m.*, 220-221.

¹²⁴¹ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 14.

¹²⁴² Yavuzalp, E. (1991). *Menderes'le Anılar*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 106.

¹²⁴³ Akşin, *Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişimleri...*, 107.

¹²⁴⁴ Ülman, *Ortadoğu Buhranı...*, 256.

duygularının Arap ülkelerini peşinden sürüklemesi için yeterli olduğunu sanmış ve Batı faktörünün Türk-Arap ilişkilerinde yol açtığı tıkanıklığı görememişti.¹²⁴⁵

Mısır, bu süreçte Ürdün, Lübnan gibi Batı taraftarı rejimler üzerinde baskı kurup onları tarafsızlık tezleri ile yaklaştırmaya çalıştı. Mısır başta olmak üzere Arap Milliyetçisi rejimler Türkiye'nin Sovyetler Birliği tehdidini Ortadoğu'ya yönelik emperyalist planlarda bir taktik olarak kullandığını düşünüyordu. Aslında, Mısır sadece Türkiye ile işbirliğini değil bölgede komünizm karşıtı paktı reddetmişti.¹²⁴⁶ Nasır, Mısır Ulusal Meclisi'nin açılışında 22 Temmuz 1957'de yaptığı konuşmada Mısır'a İngiliz emperyalizminden önce Türk emperyalizminin hakim olduğunu ve iki sömürünün şeklinde bir değişiklik olmadığını söyleyerek Türkler ile İngilizleri emperyalist olarak baktığını açıklamıştır. Nasır, Bağdat Paktı ile ilgili tüm komplonun İngiliz Avam Kamarasında 4 Nisan 1955 tarihli konuşmada açık bir şekilde "paktın Ortadoğu'da İngiltere'nin daha müdahil olmasına imkan tanıdığı" sözleri ile ifade edildiğini ve bu nedenle pakta karşı çıktıklarını açıklamıştır.¹²⁴⁷ Nasır'ın Bağdat Paktı ile bölgedeki hakim rolünü Türkiye'ye kaptırma endişesi ile Sovyetler Birliği'ne yanaşması Sovyetlerin Ortadoğu'ya girişini kolaylaştırmıştır. Süveyş Krizi ile Nasır artık bölgede tamamen Sovyetler Birliği ile ortak hareket etmeye başlamıştır.¹²⁴⁸

3.2. Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Türkiye-Mısır ilişkilerine Etkisi

Türkiye'nin Ortadoğu'da aktif politika izlediği bir dönemde yeniden ortaya çıkan Kıbrıs meselesine, Mısır'ın gerek güvenlik gerekse Yunan millete karşı duyulan yakınlıktan dolayı müdahil olması Türkiye-Mısır ilişkilerinde gerginliğe sebep olmuştur.

Kıbrıs uzun yıllar Osmanlı egemenliğinde kaldıktan sonra 1878'de İngiltere tarafından işgal edilmiş ve 1914'de bir İngiliz sömürgesi haline gelmiştir. Türkiye, Lozan Antlaşması ile Kıbrıs'taki hakimiyet hakkını İngilizlere devretmiştir. Aynı anlaşma Türkiye'ye Kıbrıs'ın geleceği ile ilgili kararlarda söz sahibi olma hakkını da vermiştir. Lozan Antlaşması sonrası Kıbrıs Türk dışişlerinin gündeminden çıkarken Yunanistan bu

¹²⁴⁵ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 64.

¹²⁴⁶ Aykan, M. B. (Feb., 1993). The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy from the 1950s to the 1990. *International Journal of Middle East Studie* 25. (1), 93.

¹²⁴⁷ N.A., FO, 371/125427/JE1023/18A, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 22 Temmuz 1957.

¹²⁴⁸ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 492

süreçte adayı ilhak etmek için çalışmalara aralıksız devam etmiştir. Türk Dışışleri Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhak etme isteğini 1956'da fark edebilmiştir.¹²⁴⁹

Yunanistan ile Mısır arasında köklü bir tarihsel kültürel bağ vardır. Yunan medeniyeti İslam öncesi dönemde Mısırlıların yaşamında önemli rol oynamış ve bu iki büyük uygarlık arasındaki etkileşim her zaman iki tarafça canlı bir şekilde hafızalarda yaşatılarak Yunan-Mısır kardeşliğinden sık sık vurgu yapılmıştır.¹²⁵⁰

Mısır'ın Kıbrıs'a olan ilgisi Nasır'ın iktidara gelmesinden sonra daha da artmıştır. Çünkü Batılı güçler Kıbrıs'ı Mısır'daki üslere alternatif olarak görmeye başlamışlardır. Mısır'da darbeden sonra kurulan yeni rejim hemen Kıbrıs'taki İngiliz karşıtı ve Yunanistan ile birleşme taraftarı Rum gruplarla temasa geçmiştir. General Necip, 26 Aralık 1953'te Kıbrıs Sosyalist Partisi'ne gönderdiği mektupta, Kıbrıslı Rumların Yunanistan ile birleşme isteklerinin kendileri tarafından kayıtsız şartsız desteklendiğini ve Mısırlı Kıbrıs arasındaki ticari ilişkileri canlandırmak için çaba harcayacaklarını söylemiştir.¹²⁵¹ Bu yakınlaşma İngiltere'yi de kaygılandırdığından Mısır'a yönelik Kıbrıs'taki önlemleri artırmıştır.¹²⁵²

Yunanistan bu süreçte Kıbrıs meselesinde Mısır'ın desteğini almak için Kıbrıs'taki üslerin Mısır'ın güvenliğine yönelik tehdit oluşturduğu tezini kullanmıştır. Yunanistan Mısır'ın Kıbrıs meselesinde kendini desteklemesi durumunda Kıbrıs'taki NATO üslerinin NATO'nun amaçları dışında kullanılmasına izin vermeyeceği İngiltere'nin bu üsleri kullanarak Ortadoğu'daki pozisyonunu desteklemesine müsaade edilmeyeceği yönünde Mısır'a teminat vermiştir.¹²⁵³ Atina Radyosu İngiltere'nin ihtiyaç duyması halinde Ortadoğu'ya müdahale için bu üsleri kullanacağına işaret etmiş ve İngiltere'nin Kıbrıs'taki üsleri var olduğu sürece Araplar açısından tehlikenin devam ettiğine dikkat çekmiştir. Yunan basını ayrıca adanın Yunanistan ile birleşmesi durumunda buradaki üslerin İngiltere tarafından Arap ülkelerine karşı kullanılmasına izin verilmeyeceğini belirtmiştir. Benzer bir garantiyi Kıbrıs Başpiskoposu Makarios, Bandung Konferansı esnasında Arap ülkelerinin temsilcilerine de vermiştir.¹²⁵⁴

Makarios'un Kıbrıs'taki İngiliz askeri varlığına karşı tutumu Mısır'da İngilizlere karşı mücadele eden Nasır'dan büyük destek görmüştür. Nasır ve Makarios İngiltere karşıtlığı ile her geçen gün bir birbirlerine daha fazla yaklaşmışlardır. Aynı günlerde, Kıbrıs'ın Batılı ülkeler özellikle de İngiltere açısından önemi daha da artmıştır. İngiliz

¹²⁴⁹ Türsan, N. (1987). Yunan Meselesi. Ankara:, 51.

¹²⁵⁰ Toygun, a.g.e., 153.

¹²⁵¹ *Ayın Tarihi*, Sayı: 240. 26 Aralık 1953, 132.

¹²⁵² *Ayın Tarihi*, Sayı: 269. 28 Mart 1956, 305.

¹²⁵³ N.A., FO, 371/123892/RG1081/1037, İngiltere Dışışleri Bakanlığı'nda Toplantı, 24 Mayıs 1956.

¹²⁵⁴ N.A., FO, 371/123892/RG1081/1074, BBC Haber İzleme, 23 Mayıs 1956.

Sömürgeler Bakanı 28 Eylül 1954'te Avam Kamarasında yaptığı konuşmada Süveyş'teki kritik durum devam ederken Kıbrıs'ın öneminin daha belirgin bir şekilde ortaya çıktığını ve bu şartlar altında Kıbrıs'tan ayrılamayacaklarını açıklayarak Kıbrıs'ın Süveyş'in güvenliği açısından taşıdığı önemi vurgulamıştır.¹²⁵⁵

Kıbrıs Meselesi 1954'te Yunanistan tarafında BM'ye taşınınca Mısır'ın Yunanistan'a desteği devam etmiştir. Aslında, Türkiye açısından Mısır'ın Kıbrıs Meselesinde Yunanistan'a verdiği destek sürpriz olmamıştır. Türk basını Yunanistan'ın Kıbrıs Meselesi ile ilgili olarak BM'ye yapacağı başvuruda Sovyetler Birliği, Mısır gibi İngiltere karşıtı ülkelerin Yunanistan'a destek vereceğini tahmin etmiştir.¹²⁵⁶

Kıbrıslı Rumlar bir yandan uluslararası alanda faaliyetlerine devam ederken bir yandan da terör ile adayı ele geçirmek için EOKA'yı kurmuştur.¹²⁵⁷ Üstelik Rumlar adada silahlı eylemlerinde de model olarak Mısırlıların İngilizlere karşı yürüttüğü mücadeleyi örnek almışlardır. Yunanistan'dan gelen ve gizlice dağıtılan Enosis adındaki gazetede, Mısır halkının İngilizlere karşı benimsediği sabotajlar ile yıldırma mücadelesinin örnek alınması gerektiğine dikkat çekmiştir.¹²⁵⁸ Mısır ile EOKA arasındaki ilişkiler silah ve para yardımı ile sınırlı kalmamış taraflar istihbarat paylaşımında da bulunmuşlardır. Mısır Haber Alma Servisi uzun süre EOKA aracılığı ile Kıbrıs'taki İngiliz askeri faaliyetleri hakkında bilgi almış ve Süveyş'e yönelik İngiliz askeri harekâtı başlamadan önce Mısır, EOKA aracılığı ile Kıbrıs'taki İngiliz Kraliyet Hava Üstlerine inen Fransız nakliye uçaklarından haberdar olmuştur.¹²⁵⁹

Yunanistan Bağdat Paktı ile birlikte Arap kamuoyunda ortaya çıkan Türkiye karşıtı havayı Kıbrıs meselesinde çok iyi bir şekilde kullanmayı başarmıştır. Nasır, Yunan gazetesine verdiği demeçte Kıbrıs konusunda Mısır'ın Yunanistan'ı tam anlamıyla desteklediğini açıklamıştır. Türk basını ise Müslümanların hamiliğini üstlendiğini iddia eden Mısır'ın Kıbrıs'ta yaşayan Müslümanların uğradıkları zulüm karşısındaki tutumunu ve Kıbrıs meselesinin de Türkiye'ye cephe almasını şiddetle eleştirmiştir.¹²⁶⁰

Mısır'ın Kıbrıs meselesinde Rum tarafını desteklemesi Rumların bu konuda pek çok üçüncü dünya ülkesinin desteğini almasını sağlamıştır. Çünkü Mısır Bandung Konferansı'ndan sonra üçüncü dünyanın öncü devletlerinden biri haline gelmiş ve onun

¹²⁵⁵ Hatzivassiliou, E. (1989). The Suez Crisis, Cyprus and Greek Foreign Policy 1956 A View from the British Archive *Balkan Studies*. 30, 112.

¹²⁵⁶ *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1954.

¹²⁵⁷ Armaoğlu, F. (1963). *Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları (karşılaştırmalı inceleme)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 25.

¹²⁵⁸ *Ayın Tarihi*, Sayı: 256. 19 Ocak 1955, 128.

¹²⁵⁹ Heykel. a.g.e., 91-92.

¹²⁶⁰ Kürkçüoğlu, a.g.e., 78.

izlediği politika diğer üçüncü dünya ülkelerini de etkilemeye başlamıştır.¹²⁶¹ Türkiye-Mısır ilişkilerinin çok gergin olduğu günlerde 18 Mayıs 1955'te Kıbrıs Başpiskoposu Makarios, Bandung Konferansı'na katılmış dönüşte Yunanistan'a sonra da Kahire'ye giderek Nasır ile görüşmüştür. Nasır ile Makarios arasında 22 Mayıs 1955'te gerçekleşen görüşme sonrası Makarios yaptığı açıklamada, Nasır'ın kendilerine Kıbrıs meselesinin BM'ye intikal ettiğinde tam destek vereceklerine söz verdiğini, Bandung Konferansı'na katılan delegelerin çoğunun da aynı sözü verdiğini belirtmiştir.¹²⁶²

Demokrat Parti de Mısır'ın Kıbrıs meselesinin da Yunanistan'a verdiği destekten ve BM'de Afrika ve Asya grubunun Yunanistan'a destek için örgütlemesinden rahatsız olmuştur.¹²⁶³ Türkiye ve Yunanistan Arap ülkelerinin desteğinin BM'de belirleyici olduğunu düşünmesi nedeniyle tüm Arap dünyasının desteğini almak için yoğun çaba harcamışlardır. Bu konuda, Yunanistan'ın yaptığı girişimler bir ara Yunanistan'ın Irak ve Ürdün'ün desteğini almak için Bağdat Paktı'na üye olacağı iddialarının dahi ortaya çıkmasına sebep olmuş; Yunan hükümeti bunun BM'de Mısır'ın desteğini azaltmaya yönelik maksatlı haberler olduğunu belirterek bu haberi yalanlanmıştır.¹²⁶⁴ Kısa süre sonra Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Bağdat Paktı'na karşı kurulan Mısır, Suriye, Suudi Arabistan paktına Yunanistan'ın gireceği açıklamasını yapmış ancak bu gerçekleşmemiştir.¹²⁶⁵ Aynı günlerde Menderes, Nuri Said'e mektup göndererek ondan Türkiye adına Kıbrıs konusunda Arap dünyasında faydalı çalışmalar yürütmesini istemiş ve Bağdat Paktı üyelerinin bu konuda tam desteğini beklediğini ifade etmiştir.¹²⁶⁶

Yunanistan, Süveyş Krizi sonrası Asya Afrika ülkelerinde oluşan sömürgecilik karşıtı atmosferi BM'de kendi lehine kullanmak amacıyla Kıbrıs meselesini tekrar BM'ye taşımıştır. Türkiye, BM'de Mısır'ın Arap dünyasındaki en güçlü rakibi olan Irak'ın tam desteğini almayı başarmıştır. Irak Dışişleri Bakanı Aralık 1957'de BM'deki görüşmelerde Türkiye'ye tam destek vereceklerini açıklamıştır. Bunun yanında, Yunanistan'da Arap ülkeleri üzerindeki çalışmalarını sürdürmüş; Yunan Dışişleri Bakanı da New York'a Arap delegeleri yakın markaja alarak onların desteğini almak için yoğun çaba sarf etmiştir.¹²⁶⁷

¹²⁶¹ Toygun, *a.g.e.*, 145.

¹²⁶² *Ayin Tarihi*, Sayı: 260. 18 Mayıs 1955, 112.

¹²⁶³ N.A., FO, 371/123908/RG1081/1551, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 14 Temmuz 1956.

¹²⁶⁴ N.A., FO, 371/123908/RG1081/1560, Atina Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 10 Temmuz 1956.

¹²⁶⁵ *Ayin Tarihi*, Sayı: 260. 18 Mayıs 1955, 117.

¹²⁶⁶ N.A., FO, 371/123908/RG1081/1546, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 04 Temmuz 1956.

¹²⁶⁷ N.A., FO, 371/130135/RGC1071/267, Bağdat Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, , 04 Aralık 1957.

Yunanistan BM'den Kıbrıs'ın kendi geleceğine kendisi karar vermesi yönünde bir karar çıkarmak istemiş; ancak bundan bir sonuç alamamıştır. BM meselesin taraflar arasında müzakerelerle çözülmesini karar vermiştir.¹²⁶⁸

Mısır, Kıbrıs konusunda Yunanistan'a destek verirken, Yunanistan'da Süveyş Krizi boyunca Mısır'a destek olmuştur. Mısır'ın millileştirme kararı ile Batı dünyasını karşısına aldığı günlerde Eylül 1956'da Mısır-Yunanistan Kültür Anlaşması imzalanmıştır.¹²⁶⁹ Üstelik Yunan hükümeti Mısır'ın kanalı millileştirme kararı almasının ardından Yunanlı kılavuz kaptanları, Mısır hükümetine kanalın idaresi konusunda yardımcı olması için yollamıştır. Savaş başlayınca Mısır'ın Port Said şehrine çıkarma yapan İngiliz ve Fransız güçlerine karşı burada yaşayan Yunanlılar Mısırlılarla birlikte işgale direnmişlerdir.¹²⁷⁰ Yunan Dışişleri Bakanı Evongelos Averof, 7 Eylül 1956'da yaptığı açıklamada, Yunanistan'ın görüşünün esasını kanalın düzenli bir şekilde işlemesi ve serbest geçişin temin edilmesini sağlamak olduğunu ancak her şeyden önce Mısır'ın hâkimiyet haklarına saygı duyulmasının önemli olduğunu belirtmiş ve NATO'nun Süveyş Krizine müdahil olmasına karşı olduklarını belirterek Mısır'a destek vermiştir.¹²⁷¹

Yunan Eleftheria Gazetesi, 18 Ağustos 1957'de demeç veren Nasır, Süveyş Krizi'nin iki ülkeyi biraz daha birbirine yaklaştırdığına dikkat çekmiştir. Mısır'da yaşayan Yunan azınlığın İngiliz-Fransız saldırısına karşı Port Sadi'i savunurken ordu kuvvetlerine katıldığını ve Mısırlıların yanında durduklarını hatırlatmış, Mısır'ın da Kıbrıs konusunda Yunan milletin yanında durduğunu belirtmiştir. Ayrıca Bandung'da açıkladıkları gibi BM'de de self determinasyon talebini desteklediklerine dikkat çekmiştir.¹²⁷²

Süveyş Krizi ile birlikte İngiltere'nin Süveyş'ten tamamen çekilmesi Kıbrıs'ın önemini İngiltere ve Türkiye açısından daha da arttırmıştır. Türk basını savaş sonrası Yunanistan'ın Kıbrıs'a yerleşmesinin Ortadoğu'da büyük olaylar çıkmasına neden olacağını tezini daha çok işlemeye başlamıştır.¹²⁷³ Mısır ise Süveyş Krizi sonrası yalnızlaştıkça Batı ile ilişkilerini geliştirmek için Yunanistan'a daha fazla yaklaşmış; ona Kıbrıs meselesinde daha fazla destek vermiştir.¹²⁷⁴ Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs ile ilgili müzakereler devam ederken, Yunanistan Başbakanı Karamanlis ve Dışişleri

¹²⁶⁸ Çelik, a.g.e., 192.

¹²⁶⁹ N.A., FO, 371/130018/RG10316/37, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 05 Eylül 1957.

¹²⁷⁰ *Ayin Tarihi*, Sayı: 279. 6 Şubat 1957, 162.

¹²⁷¹ *Ayin Tarihi*, sayı: 274. 7 Eylül 1956, 162.

¹²⁷² N.A., FO, 371/125427/JE1023/22, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 19 Ağustos 1957.

¹²⁷³ Armaoğlu, *Kıbrıs Meselesi*, 256-257.

¹²⁷⁴ N.A., FO, 371/130018/RG10316/3, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Atina Büyükelçiliği'ne, 28 Haziran 1957.

Bakanı Averof Nasır'ın daveti üzerine¹²⁷⁵ 17 Ağustos 1957'de 4 günlük ziyaret için Mısır'a gitmiştir. Mısır hükümeti bu ziyaret hakkında yaptığı açıklamada iki ülkenin uluslararası ortamdaki özellikle de Ortadoğu'daki durum ve Mısır'daki Yunan toplumu gibi iki ülkeyi ilgilendiren problemlerin görüşeceğini açıklamıştır.¹²⁷⁶ Bu ziyareti önemli kılan bir diğer nokta Süveyş Krizi'nden sonra ilk defa Avrupalı bir Başbakan'ın Mısır'a gitmiş olması üstelik bunun Yunanistan'ın BM'de Kıbrıs konusunda desteğe ihtiyaç duyduğu bir dönemde gerçekleşmiş olmasıydı.¹²⁷⁷ Türkiye'nin Kahire'deki maslahatgüzarına göre, Yunanistan'ın bu ziyaretteki temel amacının Mısır'daki Yunan topluluğun durumu ile ilgili Nasır'dan teminat almak olduğunu hükümetine rapor etmişti.¹²⁷⁸ Ancak ziyaret sırasında verilen mesajlar en önemli gündemin Mısır ile Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda ortak hareket etmesi olduğunu ortaya koymuştur. Averof, Journal De Egypte'ye, 19 Ağustos 1957'de verildiği demeçte Yunanistan'ın Süveyş Krizi esnasında izlediği politikayı hatırlatarak Yunanistan'ın bu kriz boyunca ittifak bağına rağmen Batılı ülkeleri karşısına aldığı hatırlatmış¹²⁷⁹ ve Yunanistan'ın NATO üyesi olmasına rağmen Mısır'a destek verdiğini belirtmiştir.¹²⁸⁰ Aynı günlerde bu yakınlaşmadan rahatsız olan İngiltere ise, Nasır'ın Kıbrıs meselesine olan ilgisini Türkiye'nin Ortadoğu'daki pozisyonunu etkilemesinden endişe ediyordu. İngiltere, Kıbrıs Meselesi ile ilgili yapılacak değerlendirmelerde Nasır'ın pozisyonunu göz önünde bulundurmaya başlamıştır.¹²⁸¹

Türk basınında Mısır ile Yunanistan arasında Kıbrıs Meselesi ile ilgili ortaya çıkan yakınlaşmaya kızgınlık her geçen gün artmış ve basın bunu Türkiye'ye karşı "Yunan-Arap Komplosu" olarak görmüştür.¹²⁸² Mısır'dan Kıbrıs konusunda Yunanistan'a destek mesajları verildikçe Türk basınında üslup daha da sertleşmiştir. Dünya Gazetesi'nden Falih Rıfkı Atay 22 Ağustos 1957'deki makalesinden Yunanistan'a desteğini yineleyen Mısır hükümetine "yirmi beş milyonluk Mısır bir buçuk milyonluk İsraile karşısında kendine destekler arasa daha iyi olur." demiş ve "Türk düşmanlığı bugünkü azgın Mısır milliyetçiliğinin ilk mayasıdır. Türkiye'ye nerede düşmanlık varsa Nasır orada! " değerlendirmesini yapmıştır.¹²⁸³ Ayrıca Kıbrıs adasının Arap dünyasının güvenliği

¹²⁷⁵ *Egyptian Gazette*, 16 Haziran 1957.

¹²⁷⁶ N.A., FO, 371/130018/RG10316/3C, Atina Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, , 07 Ağustos 1957.

¹²⁷⁷ *The Times*, 17 Ağustos 1957.

¹²⁷⁸ N.A., FO, 371/130018/RG10316/39, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 24 Ağustos 1957.

¹²⁷⁹ N.A., FO, 371/130018/RG10316/4, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 21 Ağustos 1957.

¹²⁸⁰ Hatzivassiliou, a.g.m., 118.

¹²⁸¹ N.A., FO, 371/123933/RG1081/2303, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 09 Ekim 1956.

¹²⁸² *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1956.

¹²⁸³ *Dünya*, 22 Ağustos 1957.

açısından önemli olduğu temasını işlemiştir. Zafer Gazetesi'nde 7 Temmuz 1958'de yayınlanan makalede Kıbrıs'ın güvenliğinin Ortadoğu ve Bağdat Paktı ile bir bütün olduğu İngiltere ve Bağdat Paktı'nın diğer üyelerinin Kıbrıs konusundaki politikalarını bunu göz önünde bulundurarak şekillendirmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.¹²⁸⁴

Kıbrıs meselesin Türkiye'nin güvenliği için ne kadar önemli olduğu 1958 yılında bir kez daha ortaya çıkmıştır. Fatin Rüştü Zorlu 11 Ağustos 1958'de Ortadoğu'da meydana gelen son hadiselerin Türkiye'ye Kıbrıs'ın önemini bir kez daha gösterdiğini belirtmiştir.¹²⁸⁵ Türkiye, Irak darbesi ile birlikte Arap dünyasında Kıbrıs konusundaki en önemli destekçisini kaybetmiş ve Arap dünyasında Kıbrıs meselesi ile ilgili desteği her geçen gün daha da azalmıştır. Tıpkı Türkiye gibi Arap dünyasından destek almakta zorlanan İngiltere, Kıbrıs meselesinde Türkiye'ye daha da yaklaşmıştır. Bu yüzden İngiltere Başbakanı Mac Millan ve İngiltere'nin Kıbrıs Valisi Hugh Foot, 10 Ağustos 1958'de Ankara'yı ziyaret etmiştir.¹²⁸⁶ Aynı yıl Makarios, tekrar Kahire'ye gitmiş ve Yunanistan uluslararası alanda Kıbrıs Meselesi ile ilgili Mısır'ın desteğini artık daha güçlü bir şekilde görmeye başlamıştır.¹²⁸⁷

3.3. Bağlantısızlar Hareketi ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi

Bağdat Paktı ve Kıbrıs Meselesi ile ilgili Türkiye-Mısır arasındaki tartışmalar devam ederken 18 Nisan 1955'de Bandung'da yapılan Asya-Afrika Ülkeleri Konferansı iki ülke arasındaki gerilimin daha da artmasına sebep olmuştur.¹²⁸⁸ 18-21 Nisan 1955 tarihlerinde arasında Bandung'da gerçekleşen Asya-Afrika Konferansı'nda, Asya ve

¹²⁸⁴ N.A., FO, 371/136399/RGC10344/251A, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 09 Temmuz 1958.

¹²⁸⁵ Armaoğlu. *Kıbrıs Meselesi*, 478-479.

¹²⁸⁶ Albayrak, a.g.m., 24.

¹²⁸⁷ Günver, (1985). *Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü "Zorro" gibi*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 82.

¹²⁸⁸ Uluslararası sömürgeciliğe karşı yapılan toplantılar 1926 yılına kadar gitmektedir. Ağustos 1926'da Bierville'de toplanan Milletlerarası Barış Konferansı ve 1927'de yapılan Brüksel Kongresi'ne Bandung Konferansı'nın öncülü niteliğindedir. Bu toplantılar II. Dünya Savaşı sırasında genişleyerek devam etmiştir. 1943'de Yeni Delhi'de gerçekleşen Asya İlişkileri Konferansı'na yirmi beş Asya ülkesinden iki yüz elliden fazla delege katılmıştır. Konferans Asyalı ülkelerin Batı'ya karşı güvensizliklerini anlattıkları bir platform olmuştur. Filipinler Başbakanı'nın öncülüğünde 26-30 Mayıs 1950'da Baguio'da Asya'nın bağımsız ülkeleri bir konferans düzenlemiştir. Bu konferansa katılan Asya ülkeleri daha sıkı diplomatik ilişki kurmaya karar vermişlerdir. Bu toplantıyı 5 Nisan 1954'te Hindistan, Pakistan, Endonezya, Seylan ve Birmanya hükümet başkanlarının Colombo'da yaptıkları toplantı takip etmiştir. Toplantı sonrası yayınlanan bildiride Asya-Afrika Konferansı'nın toplanması için çağrı yapılmıştır. Aralık 1954'de Bogar Toplantısı'nda Asya'da bölgesel işbirliği daha açık bir şekilde tartışılmıştır. Bandung Konferansı'nda Asya ve Afrika ülkeleri arasında "Dayanışma Komisyonu" kurulması kararlaştırılmıştır. Guitard, O. (1966) *Üçüncü dünya Sömürgelerin Uyanışı*. (Çev. Ahmet Angın). İstanbul: Kitapçılık Ticaret Ltd. Şirketi Yayınları, 19-36., Toygun, a.g.e., 101.

Afrika ülkeleri ABD ve Sovyetler Birliği karşısında varlıklarını korumak, birlik ve dayanışma sağlamak amacıyla bir araya gelmişlerdir.

Demokrat Parti, Bağlantısızlar Hareketi'ne en başından karşı çıkmıştır. Köprülü Demokrat Parti iktidarının daha ilk aylarında verdiği demeçte Soğuk Savaş'ta tarafsızlık siyaseti izleyerek Batılı ülkelerle ittifak yapmayan milletlerin gaflet içinde olduğunu ve bunun cezasını mutlaka çekeceklerini söylemiştir.¹²⁸⁹ Nasır ise tarafsızlık siyasetine başından itibaren destek vermiş ve Bandung'da toplanacak olan konferansı memnuniyetle karşılayacaklarını açıklamıştır.¹²⁹⁰

Türkiye, Bandung Konferansı'na Batılı mütteliklerinin isteği ile son anda Fatin Rüştü Zorlu başkanlığında bir heyet ile katılmıştır. Türkiye burada Irak, Ürdün ve Lübnan ile birlikte batılı ülkelerin tarafsızlık karşıtı tezlerini savunmuştur.¹²⁹¹ Zorlu, 21 Nisan 1955'te yaptığı konuşmada komünizm tehlikesi üzerinde durmuş ve Asya ve Afrika ülkelerini tarafsızlık siyasetinin sonuçları konusunda uyarmıştır.¹²⁹² Türk heyeti konferansta tarafsızlığın mümkün olmadığını, tarafsız olma iddiası ile Batılı ülkelerle işbirliği yapmayan devletlerin Çekoslovakya örneğinde olduğu gibi Sovyetler Birliği karşısında bağımsızlığını tamamen kaybedeceği tezini savunmuştur.¹²⁹³

Bandung Konferansı boyunca Türkiye ve Mısır'ın ön planda yer aldığı iki karşıt görüş çatışmıştır. Fatin Rüştü Zorlu'nun başında bulunduğu Türk delegasyonu konferansta oldukça aktifken, Nasır'ın başında bulunduğu Mısır heyeti daha dengeli hareket etmiştir. Örneğin Nasır, Filistin Meselesi gündeme geldiğinde beklenmeyecek derecede ölçülü bir konuşma yapmış ve konferanstaki Batı karşıtları içinde en ılımlısı olmuştur.¹²⁹⁴

Bandung Konferansı aynı zamanda Türk ve Mısır heyetlerinin yakın temas halinde bulunduğu bir organizasyon olmuştur. Nasır, burada Fatin Rüştü Zorlu ile tanışmış; onun mücadelecisi ve değerli bir siyasetçi olduğunu bu toplantı esnasında kendisine karşı bir sempati dahi duymaya başladığını söylemiştir. Nasır, Bandung'ta Zorlu'yu Kahire'ye davet etmiş; ancak Ankara'daki siyasi durum Zorlu'nun Mısır'a gelmesine imkan vermemiştir. Nasır daha sonra bu ziyaretin gerçekleştirilmesinden dolayı üzüntü duyduğunu Kahire'deki Türk büyükelçisine söylemiştir.¹²⁹⁵

¹²⁸⁹ Kürkçüoğlu, a.g.e., 40, *Aydın Tarihi*, Sayı: 201. Ağustos 1950, 25-27.

¹²⁹⁰ Abu el-Feth, a.g.e., 276.

¹²⁹¹ Kürkçüoğlu, a.g.e., 77.

¹²⁹² Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası...*, 292.

¹²⁹³ Kürkçüoğlu, a.g.e., 77. *Aydın Tarihi*, sayı: 257. Nisan 1955, 148-151.

¹²⁹⁴ Guitard, a.g.e., 44-45.

¹²⁹⁵ Günver, a.g.e., 55.

Bandung Konferansı Asya-Afrika devletleri arasında tam bir örgütlenme sağlayamamış ancak bu devletlerin BM’de oldukça etkili bir blok olmasını sağlamıştır.¹²⁹⁶ Bu toplantı Nasır’ın önünde yeni ufuklar açılmasını sağlamıştır. Nasır burada Nerhu, Tito gibi tanınmış liderle aynı saygınlıkta muamele görmüş ve dostluklarını kazanmıştır.¹²⁹⁷ Nerhu, Mısır’ın uluslararası alanda en önemli destekçilerinden bir haline gelmiştir. Ortadoğu meseleleri hakkında iki devlet ortak görüş bildirmeye başlamışlardır.¹²⁹⁸

Nasır Bandung Konferansı dönüşü Kahire Havaalanı’nda yaptığı konuşmada, Mısır’ın Bandung’da bağımsız bir dış politika izlediğini tüm dünyaya duyurduğunu ve artık emperyalist politikaların son bulduğunu söylemiştir.¹²⁹⁹ Mısır, Bandung sonrası Bağdat Paketi’nin da etkisi ile Doğu Bloğu ülkeleri ile ilişkilerini daha da yoğunlaştırmış ve bunu çoğu zaman tarafsızlık siyaseti ile açıklamıştır. Nasır, 9 Ağustos 1955’te Sovyetler Birliği’nden gelen daveti kabul ederek yakın zamanda Moskova’ya gideceğini açıklamıştır. El Cumhuriye Gazetesi 10 Ağustos 1955’te bu konu hakkında yaptığı değerlendirmede Mısır dış politikasının ana hedefinin barış olduğunu Bandung Konferansı’nda da açıklandığı gibi askeri ittifaklar karşısında yer alan Mısır’ın barışın sağlanabilmesi için Sovyetler Birliği ile konuşmasının normal olduğunu belirtmiştir.¹³⁰⁰ Yine aynı tarihte Akhbar Gazetesi bu ziyareti Mısır’ın bağımsız dış politikasının bir başka kanıtı olarak sunmuştur. Gazete Mısır halkı ve hükümeti komünizme karşı olmakla birlikte Sovyetler Birliği ile ilişki kurmaması anlamına gelmediğini belirtmiştir.¹³⁰¹

3.4. Süveyş Krizi ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi

II. Dünya Savaşı esnasında Süveyş Kanalı’nın kendisi için taşıdığı önemi gören İngiltere, buradaki askeri varlığını devam ettirmek için Mısır ile uzun pazarlıklar yürütmüş ve 19 Ekim 1954’te Mısır ile anlaşmaya varmıştır. Bu anlaşma aynı zamanda Batı ile Mısır arasındaki ilişkilerde II. Dünya Savaşı sonrası görülen nadir olumlu gelişmelerden biri olmuş ve Ortadoğu’da tansiyonun düşmesini sağlamıştır. Ancak bölgedeki en önemli sorunlardan biri olan Filistin Meselesi halen çözülmemiştir. Araplar 1948 Arap-İsrail Savaşı

¹²⁹⁶ Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası...*, 294.

¹²⁹⁷ Mansfield, *Mısır İhtilali...*, 147.

¹²⁹⁸ Örneğin Hindistan Parlemtosu’nda konuşan Başbakan Nerhu, Türkiye-Irak Anlaşması’nın Arap Birliği’ni zayıflattığını ve Arap dünyasını parçaladığını söylemiştir. *Ayin Tarihi*, Sayı: 256. 31 Mart 1955, 309.

¹²⁹⁹ *Ayin Tarihi*, Sayı: 258. 02 Mayıs 1955, 233.

¹³⁰⁰ *El Cumhuriye*, 10 Ağustos 1955

¹³⁰¹ *Akhbar*, 10 Ağustos 1955

N.A., FO, 371/113786/JE10338/2, Kahire Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 11 Ağustos 1955.

sonrası İsrail ile ateşkes yapmalarına rağmen nihai bir barış anlaşmasına yanaşmışlardı. Bu süreçte Mısır'ın İsrail'e yönelik sızma operasyonları devam etmiştir.¹³⁰² İsrail de Mısır'a karşı saldırgan bir politika izleyerek her fırsatta gerginlik ve çatışma çıkarmıştır. Hatta İsrail, sebep olduğu çatışmalar nedeniyle BM Güvenlik Konseyi tarafından Türkiye ve Batılı ülkelerin de desteklediği bir karar ile 19 Ocak 1956'da oy birliği ile kınanmıştır.¹³⁰³

Mısır ile İsrail arasında yaşanan çatışmalar Mısır'ın askeri bakımdan İsrail karşısında ne kadar zayıf olduğunu ortaya koymuştur. Bunun üzerine, küçük çatışmalar topyekûn savaşa dönüşmeden ordusunun eksiklerini gidermek isteyen Mısır silahlanmak için çalışmalarına başlamıştır. Mısır, önce ABD'ye başvurarak 27 milyon dolarlık silah istemiş; ancak ABD bu silahların parasını peşin isteyince ABD'nin Mısır'a silah satmayacağı ortaya çıkmıştır. Nasır, bu gelişme üzerine silah ihtiyacını Doğu Bloğu ülkelerinden gidermeye karar vermiş ve 1955 yılının ocak ayından itibaren Doğu Bloğu ülkeleri ile bu konuda ilk resmi temaslara başlamıştır.¹³⁰⁴ Mısır, Sovyetler Birliği'nden silah ve teknik yardım alarak ordularını yeni bir savaş için hazırlarken ¹³⁰⁵ ABD, İngiltere ve Fransa İsrail'i silahlandırmaya devam etmiştir.¹³⁰⁶ Aynı günlerde, Bağdat Paktı'nın imzalanması Mısır ve Batılı ülkeler arasındaki gerilimin daha da artmasına sebep olmuştur. Bu durum İngiltere'nin Mısır ile Süveyş konusunda vardığı anlaşmayı da etkilemiş ve kısa sürede iki ülke Süveyş Kanalı nedeniyle çatışmaya sürüklenmiştir.

3.4.1. Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı Millileştirme Kararı

Bölgedeki bu gergin havanın savaşa dönüşmesine ve Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesine, Mısır ile Batı arasında Aswan Barajı'nın finansmanı ile ilgili çıkan anlaşmazlık sebep olmuştur. Nasır'ın, iktidara geldikten sonra en önem verdiği projelerden biri Aswan Barajı'nı inşa etmektir. Proje Mısır ekonomisi için büyük önem taşıyordu. 60.000 km karelik bir alanı kaplayacak olan baraj ile Mısır'ın elektrik enerjisi üretim kapasitesini yüzde elli oranında artacak ve tarıma elverişli topraklar üçte bir oranında büyüyecekti. Mısır bu proje için ihtiyacı olan 270 milyon doların 200 milyon dolarını Dünya Bankası'ndan, 55 milyon dolarını ABD'den ve 15 milyon dolarını da İngiltere'den almak için anlaşma imzalamıştır. Ancak ABD bir süredir Mısır'ın Doğu Bloğu ile olan

¹³⁰² Armaoğlu, *Filistin Meselesi*..., 140.

¹³⁰³ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 136-140.

¹³⁰⁴ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*..., 140-142.

¹³⁰⁵ Barıman, *a.g.e.*, 18-19.

¹³⁰⁶ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*..., 145-146.

ilişkilerinden rahatsızdı.¹³⁰⁷ Çünkü ABD ve İngiltere Mısır'ı Batı savunma sisteminin bir parçası olarak görüyordu. 1954 İngiliz-Mısır Anlaşması ile Türkiye'ye bir saldırı olması durumunda Mısır'dan ayrılan İngiliz askerleri tekrar bu ülkeye geri dönecekti. Böyle bir durumda, Batılı güçler Mısır'a geri döndüğünde buradaki üslerde Sovyet silah ve uçakları ile karşı karşıya kalacaktı. Bu yüzden, Mısır'ın ordusunu uluslararası alandaki sorumlulukları devam ederken Sovyetler Birliği'nden aldığı silahlar ile donatması imkânsızdı.¹³⁰⁸ Nasır'ın Ağustos 1956'da Sovyetler Birliği'ne yapacağı ziyarete ABD bu sebeple büyük önem vermiştir. ABD'li yetkililer eğer bir yaptırımla karşılaşmazsa Nasır'ın daha da cesaretlenerek Sovyetler Birliği ile bir silah antlaşması yapacağından endişe etmişlerdir. Bu yüzden ABD 15 Temmuz 1956'da yardım sözünden vazgeçtiğini Mısır'a bildirmiştir. Hemen ardından da İngiltere ve Dünya Bankası ABD'yi takip etmiştir.¹³⁰⁹

Mısır açısından ABD'nin Aswan Barajı finansmanından vazgeçmesi çok büyük sürpriz olmamıştır. Çünkü Mısır'ın en önemli ticari ürüne olan pamuğa yönelik ABD'den gelen kısıtlamalar bir süredir Mısır tarafından dikkatle izleniyordu. Mısır ABD'nin kendisini ekonomik olarak köşeye sıkıştırmak istediğini düşünüyordu. Batılı ülkelerde hem ekonomik önlemlerle hem de Bağdat Paketi ile Mısır'ın hizaya getirilmesini hedeflemişlerdir.¹³¹⁰

Aswan Projesine yönelik ABD ve Batılı güçlerden gelen yardım boykotu Mısır'da Batı'ya olan kızgınlığın daha da artmasına sebep olmuştur. Mısırlı makamlar ABD'ye başvurarak kararı eleştirmişler ve diğer ülkelere yapılan yardım ile Mısır'a yapılan yardımı karşılaştırmışlardır. Mısır Üretim Konseyi'nin Batı taraftarı başkanı haftalık al Musawwar Gazetesi'ne verdiği demeçte Türkiye'nin ABD'den yılda 70 Milyon dolar ekonomik yardım 150 milyon dolar da askeri yardım aldığını söylemiş ve bunun Mısır'ın aldığı yardımın tam altı katı olduğuna dikkat çekmiştir.¹³¹¹

Nasır, Batılı güçlerin Aswan Barajı'nın finansmanından vazgeçmesi üzerine hemen hareket geçmiş; ateşli bir komünizm muhalifi olmasına rağmen, ABD'den aldığı hayır cevabı üzerine Sovyetler Birliği'ne yönelmiştir.¹³¹² Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirme kararını duyurmadan önce Sovyetler Birliği'nin Kahire Büyükelçisi Şepilof, Aswan

¹³⁰⁷ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 81.

¹³⁰⁸ N.A., FO, 407/234/JE1194/177G, Washington Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 28 Eylül 1955.

¹³⁰⁹ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 81-82.

¹³¹⁰ Alterman, *a.g.e.*, 91.

¹³¹¹ Alterman, *a.g.e.*, 91-108., Hassan Fathy Ragab. -How Has Turkey Benefited from American Aid?" al-Musawwar (Ar.), 12 June 1953, 25.

¹³¹² Mansfield, *Mısır İhtilali...*, 151.

Barajı'nın inşası için hükümetinin Mısır'a kredi vermeye hazır olduğunu açıklamıştır.¹³¹³ Ardından da Mısır hükümeti 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirildiğini duyurmuştur. Nasır, 27 Temmuz 1956'da İskenderiye'de Özgürlük Meydanı'nın da yaptığı üç saatlik konuşmada Mısır ordusunun silahlanmak için Sovyetler Birliği'ne başvurmasının komünist olduğu anlamına gelmediğini ifade etmiştir. Ayrıca ABD'nin Mısır'a silah vermek için pek çok şart öne sürdüğünü; Sovyetler Birliği'nin herhangi bir şart koşmadığını dile getirerek Batılı ülkelerin silah kartelini kırdığı için Mısır'ı hedef aldığını belirtmiştir. Nasır konuşmasında Aswan Barajı için ABD ve İngiltere'den istedikleri yardım karşılığında Mısır'a ağır koşullar dayattığına da söylemiştir. Nasır, ayrıca Sovyetler Birliği'nin Haziran ayında kendilerine yaptığı yardım teklifi için teşekkür etmiştir. Mısır'ın Aswan Barajı'nı kendi imkânları ile inşa etmeye karar verdiğini belirterek Süveyş Kanalı'nı millileştirme yasasını okumuştur. Nasır, bu karar ile savaş kışkırtıcılığı yapmadıklarına dikkat çekmiştir.¹³¹⁴ Nasır ayrıca kendisini dinleyen coşkulu kalabalığa alınan kararın sadece Mısır değil bütün Arap dünyası için büyük önem taşıdığını ve bunun emperyalist güçlere karşı Arapların bir zaferi olarak görülmesi gerektiğini belirtilmiştir.¹³¹⁵

Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirilmesi kararı sonrası ilk tepkiler gelmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği, 29 Temmuz 1956'da resmi olarak Mısır'ın kararını desteklediklerini duyurmuştur.¹³¹⁶ Sovyetler Birliği ilerleyen günlerde Batılı devletlerin bu kararı nedeniyle Mısır'ı tehdit etmelerini kınamıştır. Sovyetler Birliği basını geniş yer verdiği bu olayı Mısır'ın bağımsızlık mücadelesi olarak yorumlamıştır.¹³¹⁷

Nasır'ın aldığı millileştirme kararı başta Suriye, Sudan ve Ürdün olmak üzere Arap dünyasından büyük destek görmüştür.¹³¹⁸ Türkiye, Mısır'ın aldığı kararı tek taraflı olduğu için kınarken İsrail bu eylemin kendisini hedef aldığını belirterek şiddetli bir kınama mesajı yayınlamıştır.¹³¹⁹

Nasır'ın aldığı millileştirme kararına en sert tepki ise İngiltere'den gelmiştir. Mısır'ın kararının ardından müttefiki ABD ile bir araya gelen İngiltere, Ağustos 1956'da Londra'da yapılan toplantılarda Nasır'a verilecek cevabı, güç kullanılması dahil tüm

¹³¹³ *Ulus*, 25 Temmuz 1956.

¹³¹⁴ N.A., FO, 371/119078/JE14211/6, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 27 Temmuz 1956.

¹³¹⁵ Davışa, *a.g.e.*, 158.

¹³¹⁶ Arab Nationalism and the Crises. *Middle East Journal*. 104 (1956 Fall), 397.

¹³¹⁷ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, 154.

¹³¹⁸ N.A., FO, 371/119078/JE14211/34, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 28 Temmuz 1956.

¹³¹⁹ Arab Nationalism and the Crises. *Middle East Journal*. 104 (1956 Fall), 397.

seçenekleri masaya yatırarak tartışmıştır.¹³²⁰ Nasır ise millileştirme kararı sonrası uluslararası alanda yükselen tepkiden özellikle Batılı ülkelerden gelen yoğun itirazlardan İngiltere'nin bu karar nedeniyle Mısır'a bir askeri harekât düzenleyeceğini anlamıştır.¹³²¹

3.4.2. Türkiye'nin Süveyş Kanalı'nın Millileştirilmesine Tepkisi

Mısır'ın aldığı millileştirme kararı Türkiye'yi yakından ilgilendiriyordu. Çünkü Türkiye, Süveyş Kanalı'ndan yararlanmayı düzenleyen 1888 İstanbul Sözleşmesi'ne taraftı. Üstelik 1954 tarihinde yapılan ve Türkiye'de büyük memnuniyete sebep olan İngiliz-Mısır Anlaşması Türkiye'nin bir saldırıya uğraması durumunda İngiltere'nin Süveyş'teki üssünü kullanma izni veriyordu. Ancak millileştirme kararı sonrası İngiltere'nin bunu uygulanması imkânsız hale gelmişti. Türkiye kendisi için önemli olan bu güvenceyi kaybetmekten endişe duymuştur.¹³²² Üstelik Süveyş Krizi, Türkiye'nin Bağdat Paktı'na yeni üyeler katmak için Ortadoğu'da yoğun diplomasi yürüttüğü ve Mısır ile ilişkilerinin gergin olduğu bir dönemde patlak vermişti. Türkiye, Mısır'ın Bağdat Paktı'na Arap ülkelerinin katılımını engellemek için yürüttüğü karşı kampanyadan Nasır'ın Doğu Bloğu ülkeleri ile girdiği yakın ilişkiden dolayı Mısır'a karşı tepkiliydi. Sovyetler Birliği'nin Mısır ve Suriye ile yakın temasta olması; askeri, ekonomik yardım yaparak bu ülkeler üzerinde nüfuz kurması Türkiye tarafından doğrudan bir tehdit olarak algılanmıştır.¹³²³ Türkiye, Süveyş Kanalı'nı millileştirmesini Nasır'ın tehlikeli arzularını konusunda İngiltere'ye yaptıkları uyarıları doğrulayan bir gelişme olarak görmüştür. İngiltere'nin duruma hızlı ve güçlü bir şekilde müdahale etmemesi Türkiye'de hayal kırıklığı yaşamıştır.¹³²⁴

Ancak Nasır'ın millileştirme kararı ve Mısır ile Batılı ülkeler arasındaki ilişkilerin bozulması Türkiye için sürpriz olmamıştı. Menderes, millileştirme kararına kadar geçen süre içinde Nasır'ın eylemlerinden rahatsız olduğunu müttefiki İngiltere ve ABD'ye açık bir şekilde ifade etmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı ile Menderes arasında 12 Mart 1956'da Londra'da gerçekleşen görüşmede Menderes, Mısır'ın Çekoslovakya ile silah anlaşması yapmasının bölgedeki savaş tehlikesini arttırdığına işaret etmiştir.¹³²⁵ İngiltere Dışişleri

¹³²⁰ Sever, *a.g.e.*, 160.

¹³²¹ Davışa, *a.g.e.*, 159.

¹³²² Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 91.

¹³²³ Ülman, H. (Aralık 1966). Türk Ulusal Savunması Üzerine Düşünceler. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 21 (4), 272.

¹³²⁴ N.A., FO, 371/130174/RK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1956, 31 Ocak 1957.

¹³²⁵ N.A., FO, 424/296/RK1051/31, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Mart 1956.

Bakanı ise artık Mısır ile işbirliği yapılmasının imkânsız olduğunu ortaya çıktığını söylemiştir. Bu görüşmede gündeme gelen en önemli konulardan biri Süveyş Krizi'nin fitilini ateşleyen Aswan Barajı'nın finansmanı için Batılı ülkelerin Mısır'a verdiği destek olmuştur. İngiltere ve ABD'nin Aswan Barajı'nın finansmanından vazgeçmesinden aylar önce gerçekleşen görüşmede, İngiliz Bakan "bu konuda dikkatli olmalıyız" diyerek Menderes'e barajın finansmanından vazgeçebileceklerine dair ipucu vermiş; barajın finansmanı hakkında Menderes'in görüşlerini sormuştur. Menderes, Mısır'daki diktatörlük rejiminin devamlılığı için sürekli başarılarla muhtaç olduğunu, bu başarıları Batılılar sayesinde elde ettiğini söylemiştir. Nasır'ın Kanalin tahliyesi konusunda başarılı olduğunu ardından ABD'yi kandırarak ondan 40 milyon dolar aldığını ve bunu Bağdat Pakti'na karşı yürüttüğü kara propaganda da kullandığını eklemiştir. Menderes, tüm bunlar olup biterken Türkiye dışında kimseden itiraz gelmediğini hatırlatmış; yapılanların Mısır'ın şantaj politikasını destelemek anlamına geldiğini belirtmiştir. Asya-Afrika bloğundan aldığı destekle Nasır'ın daha da güçlendiğine işaret eden Menderes'e göre ABD ve İngiltere'nin Aswan Barajı'nın finansmanından vazgeçmesi bu aşamada Sovyetler Birliği'nin Mısır üzerindeki nüfuzunu artırmasına neden olacağını düşünüyordu. Ancak Menderes yine de Batılı güçler bu riski göze alması gerektiğine inanıyordu. Çünkü barajın inşası 20 yıl kadar sürebilirdi ve bu süre zarfında Sovyetlerin bölgedeki faaliyetlerine engel olmak için pek çok yol bulunabilirdi. Bu sırada görüşmede bulunan Köprülü araya girmiş ve Nasır'ın Sovyetler Birliği ile yaklaşmasının onu iç politikada zora sokacağını, ayrıca Mısır ile Arap dünyası arasında sürtüşmeye neden olacağına da dikkat çekmiştir. Köprülü, Suudi Arabistan'ın Mısır ile Sovyetler Birliği'nin yakınlaşmasını hoş karşılamayacağını zaten, Kral Suud'un Mısır'da artan Sovyet nüfuzundan rahatsız olduğunu belirtmiştir.¹³²⁶

Türkiye'nin Mısır'a karşı yaptırım uygulanması için ABD ve İngiltere nezdinde girişimlerde bulunduğu bir dönemde, ABD'nin Aswan Barajı'nın finansmanından vazgeçmesinden Türkiye memnuniyet duymuştur. Ancak Batılı ülkeler gibi Türkiye'de Nasır'ın buna cevabının Süveyş Kanalı'nı millileştirmek kadar sert olacağını tahmin etmemiştir.¹³²⁷

¹³²⁶ N.A., FO, 407/235/JE1053/9G, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Ankara Büyükelçiliği'ne, 12 Mart 1956. Türkiye, Mısır'a yönelik ekonomik yaptırımlar için Süveyş Krizi sonrasında faaliyetlerine devam etmiştir. 25 Mart 1957'de Bayar ile ABD Büyükelçisi Faltcher Warren arasında gerçekleşen görüşmede Bayar, Nasır'ın kendisine gösterilen tüm anlayışa rağmen uzlaşmaz tavrını sürdürdüğünü, Bağdat Pakti'na karşı yürüttüğü kampanyaya ara vermeden devam ettiğini belirtmiş, Nasır'ın yola gelmesi için Mısır'a geniş kapsamlı yaptırımlar uygulanmasını tavsiye etmiştir. B.C.A., 25 Mart 1956, fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 40.236..11.

¹³²⁷ Sever, *a.g.e.*,157.

Türkiye, ABD ve İngiltere ile beraber Nasır'ın aldığı millileştirme kararını kınayan ilk devletlerden biri olmuştur. Ancak kınama kararı almasının sebebi bu durumun kendi dış ticaretine zarar vereceği endişesinden çok Batılı ülkelerle ortak hareket etme isteğinden kaynaklanmıştır.¹³²⁸ Türkiye, Mısır'ın kararı sonrası müttefiklerine bu konuda tam destek vereceğini de ilk görüşmelerden itibaren ortaya koymuştur. İngiltere, Mısır'ın aldığı millileştirme kararı sonrası Bağdat Paktı üyelerinin tutumunu öğrenmek için 30 Temmuz 1956'da Londra'da Bağdat Paktı'na üye olan ülkelerin büyükelçileri ile gayri resmi bir görüş alışverişi toplantısı düzenlemiştir. Toplantıda temsilcilere İngiltere hükümeti açısından Nasır'ın hareketinin kabul edilemez olduğu ve Bağdat Paktı üyeleri için bu kararın çok tehlikeli sonuçlar doğuracağı ifade edilmiştir. Bağdat Paktı üyesi devletlerin temsilcileri Mısır'ın davranışının kabul edilemez olduğu konusunda İngiltere'ye destek vermişlerdir. Türkiye'nin Londra Büyükelçisi ise Süveyş Kanalı'nın tıpkı Cebelitarık ve Çanakkale Boğazı gibi uluslararası öneme sahip olduğunu vurgulamış; İngiltere Hükümetinin görüşlerinin Türk hükümeti tarafından da paylaşıldığını belirtmiştir.¹³²⁹

Türk basını Mısır'ın millileştirme kararına genelde politik bir çatışma konusu olarak bakmış; basında az da olsa konuyu hukuki açıdan değerlendiren görüşlerde yer almıştır.¹³³⁰ Basın Nasır'ın millileştirme kararını sorumsuzca alınmış bir karar ve Sovyetler Birliği entrikası olarak nitelendirmiştir. Ayrıca mevcut durumun Batıyı bir çıkmaza soktuğunu iddia etmiştir. Basın Nasır'ın durdurulması için etkin önlemler alınmazsa Ortadoğu'da Batının büyük bir başarısızlık yaşanacağını diğer taraftan kuvvet kullanılarak Nasır'ın durdurulmasının Ortadoğu'da Batılı ülkelerin emperyalist kimliğinin yeniden ön plana çıkmasına neden olacağını ifade etmiştir. Mısır'a karşı güç kullanma konusunda ABD, Fransa ve İngiltere'nin arasında ciddi bir görüş ayrılığı olduğuna dikkat çekilmiş ve Nasır'ın bu hareketi ile Arap dünyasındaki konumunu güçlendirdiğine vurgu yapılmıştır. Bazı gazeteler de Süveyş Kanalı'nın enternasyonalize edilmesini Türk Boğazları ile ilgili yeni bir tartışma başlatacağını iddia etmişlerdi. Basın genel manada açık bir şekilde İngiltere ve Fransa'ya destek vermekten kaçınmamıştır. Türk basını ayrıca Sovyetler Birliği'nin bu olayı yakından izleyerek güçlü bir şekilde müdahil olacağı değerlendiriyordu. Basın ayrıca hükümetin Nasır'a yönelik eleştirilerine geniş yer vermiştir. Bunun yanında Türkiye'nin Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi kararına değil

¹³²⁸ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 91.

¹³²⁹ N.A., FO, 371/119088/JE14211/326G, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Bağdat Büyükelçiliği'ne, 31 Temmuz 1956.

¹³³⁰ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 93.

bunun yapılma şekline itiraz ettiğinin altı çizilmiştir.¹³³¹ Basına göre Mısır'ın millileştirme kararını tek taraflı olarak alması kaygı verici sonuçlar doğuracak bir hareketti. Üstelik Nasır'ın sorumsuz davranışının yol açtığı tehlikeli duruma karşı Batının güçlü önlemler alacağı ileri sürüyordu. Basın bu krizin meydana gelmesinde ABD ve İngiltere arasındaki dayanışmanın zayıflamasını ve ABD'nin Nasır'a cesaret veren tutumunun bu durumun ortaya çıkmasında etkili olduğunu ileri sürmüştür. Türk basının gerek hükümete yakın gerekse muhalif olan temsilcileri Mısır'ın tutumunu güçlü bir şekilde eleştirmiştir. Örneğin muhalif Dünya Gazetesi, Nasır'ın tavrını “ortaçağ barbarlığı” olarak nitelendirmiş ve onun diktatörce bir tutumla kendi milletine zarar verdiğini belirtmiştir. Dünya Gazetesi'ne demeç veren Ankara'daki siyasi çevreler Süveyş Kanalı'nın Türkiye için ekonomik ve finansal bir önem taşımamakla birlikte Türkiye'nin güvenliği ile Mısır'ın güvenliğinin doğrudan bağlantılı olduğunu ifade etmiştir. Çünkü İngiliz-Mısır Anlaşmasına göre, Türkiye'ye bir saldırı olması durumunda İngiliz askerlerini Mısır'a geri dönebilecekti; Bu şartlarda bunun gerçekleşmesinin mümkün olmadığına işaret eden basın, Ortadoğu'yu topyekûn tehlikeye sokan bu durum karşısında ABD'nin Bağdat Paketi'ne katılarak Mısır'ın geri adım atmasını sağlayabileceğini belirtmiştir.¹³³² Ulus Gazetesi'nden Hüseyin Cahit Yalçın, Batı dünyası bugün Mısır meselesinde korkak ve gevşek davranmasının bütün hürriyet davası kaybetmekle sonuçlanabileceğini ifade etmiştir. Yalçın, Süveyş Kanalı'nın kapanma kararının Nasır tarafından alınmış bir karar olmadığını ve onun burada sadece bir kukla olduğunu düşünüyordu.¹³³³ Cumhuriyet Gazetesi'nden Ömer Sami Çoşar ise millileştirilmenin sebebinin Asvan Barajı'nın yapımı için Batılı ülkelerin Mısır'a vaat ettikleri yardımı yerine getirmemesine bağlarken¹³³⁴ birkaç gün sonra millileştirme kararının Mısırlı idarecilerin içerdeki güçlükleri perdelemek ve Arap ülkelerindeki milliyetçi hareketi canlandırmak için alındığını iddia etmiştir.¹³³⁵

Nasır, Millileştirme kararının ardından bu karar destek bulmak için diplomatik temaslara başlamış ve Libya aracılığı ile Türkiye'den destek istemiştir. Menderes 28 Ocak 1956'de Libya'ya resmi bir ziyaret düzenlemiş; burada iyi karşılanmasına rağmen Libya'da Mısır'ın ne kadar etkili olduğunu görmüştür.¹³³⁶ Menderes'in gezi sonrası düzenlediği basın toplantısında Libya'daki gezi boyunca Mısır Radyosunun sürekli

¹³³¹ N.A., FO, 371/119121/JE14211/1199, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 20 Ağustos 1956.

¹³³² N.A., FO, 371/119083/JE14211/198, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 31 Temmuz 1956.

¹³³³ Ulus, 04 Ağustos 1956.

¹³³⁴ Cumhuriyet, 28 Temmuz 1956.

¹³³⁵ Cumhuriyet, 30 Temmuz 1956.

¹³³⁶ B.C.A., 01 Haziran 1957, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 3.19..2.

Türkiye karşıtı propaganda yürüttüğüne de değinmiştir.¹³³⁷ Menderes'in bu sıkıntılı Libya gezisi sonrası Libya Kralı İdris iade ziyaret için 6-11 Ağustos 1956 tarihleri arasında Türkiye'ye gelmiş yanında Başbakan Mustafa Ben Halim de getirmiştir. Mustafa Ben Halim, 10 Ağustos 1956'da Cumhuriyet Gazetesine verdiği röportajda Mısır'ın Kanalı millileştirme kararını savunmuş, Libya'nın Bağdat Paktı'na da Arap Birliği'ne de eşit mesafede olduğunu söylemiştir.¹³³⁸ Menderes ile Ben Halim arasında gerçekleşen görüşmede Ben Halim, Mısır ve Türkiye ilişkilerine değinmiş; Libya'nın iki ülke ilişkilerinin gelişmesinde rol alabileceğini belirtmiştir. Ben Halim, ayrıca Nasır'ın Menderes'e mesajını iletmiştir. Bu mesajda Nasır, Mısır'ın bu şartlar altında Londra Konferansına katılmayacağını bildirmiş; Londra Konferansı'nda Türk Hükümetinden destek beklediğini belirtmiştir.¹³³⁹ Nasır, mesajında Türk hükümetinin Süveyş meselesinde Mısır'ın yanında duracağına emin olduğunu ifade etmiş; Türkiye'nin tavrının Türkiye-Mısır ilişkilerinde yeni bir çağın başlamasına neden olacak, iki tarafa eşsiz faydalar sunacağını vurgulamıştır. Ben Halim de Mısır'dan gelen bu isteğin Türkiye-Mısır ilişkilerini geliştirmek için inanılmaz bir fırsat olarak gördüğünü Menderes'e söylemiştir.¹³⁴⁰ Mustafa ben Halim, görüşmede Nasır'ın, Türkiye'nin bu süreçte izlediği uzlaştırıcı siyasetten çok etkilendiğini ve bunun Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başlattığını düşündüğünü aktarmıştır. Ben Halim ayrıca Nasır'ın teşekkürlerini iletildiğini ve Menderes'i Mısır'a davet ettiğini söylemiştir.¹³⁴¹

Menderes ise yaklaşık altı saat süren bu görüşmede uzun uzun ve açık sözlü bir şekilde Nasır ve onun politikalarını eleştirmiş ve Nasır'ın mesajından duyduğu hoşnutsuzluğu açık bir şekilde göstermiştir. Menderes, Nasır'ın bir yandan Arapların ve Müslümanların lideriymiş gibi davrandığını ancak yüzyıllardır Rusları Ortadoğu'dan uzak tutan Türklere karşı düşmanca tavır takınarak Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya girmesi için arka kapıyı açık bırakmakla suçlamıştır. Menderes'e göre, Sovyetler Birliği'nden silah alan Nasır, ahlaki olarak Sovyetlerle ittifak yapmış ve onun sayesinde Sovyetler ajan ve provokatörlerini rahatça bölgede kullanmaya başlamıştı.¹³⁴² Menderes artık Nasır'ı Sovyetler Birliği'nin kullandığı yeni bir kışkırtma ajanı olarak görüyordu. Ona göre Nasır ile konuşmanın bir faydası yoktu; çünkü Nasır Ortadoğu'nun güvenliğini tehlikeye atarak

¹³³⁷ N.A., FO, 371/130179/RK1022/5, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 08 Şubat 1957.

¹³³⁸ N.A., FO, 424/296/JT1941/23, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 17 Ağustos 1956.

¹³³⁹ N.A., FO, 371/119100/JE14211/634, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Ağustos 1956.

¹³⁴⁰ N.A., FO, 371/119100/JE14211/635, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Ağustos 1956.

¹³⁴¹ N.A., FO, 371/119114/JE14211/1001, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 15 Ağustos 1956.

¹³⁴² N.A., FO, 424/296/JT1941/23, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 17 Ağustos 1956.

Araplara ve Müslümanlara ihanet etmişti. Menderes, artık Arap silahlı gücünden bahsetmek saçmalık olduğunu; çünkü Arapların modern bir ordu kurmak yıllar uğraştığını ancak Nasır'ın bu gücü sadece Sovyetler Birliği'ne bağlı kıldığına ve şimdi de onu kendi istekleri için kullandığına dikkat çekmiştir. Menderes'e göre Nasır bugünkü politikayı takip etmeye devam ettikçe Türkiye-Mısır ilişkilerinde bir gelişme sağlanmazdı.¹³⁴³ Menderes görüşmede ayrıca Nasır'ın Bağdat Paktı'na karşı çıkararak Müslüman ülkelere yönelik en önemli ortak tehlikeye karşı komşuların bir araya gelmesini engellediğini hatırlatmış, Irak'ı Arap dünyasını bölmekle suçlarken kendisinin Türkiye ile yüzlerce kilometre ortak sınır olan Suriye ile anlaşma yapmakta sakınca görmediğini belirtmiştir. Menderes, Nasır'ın Kıbrıs meselesindeki siyasetini de eleştirerek Nasır'ın adadaki 100 bin Müslüman Türkü bir tarafa bırakarak Yunan tezlerini desteklediğini vurgulamıştır.¹³⁴⁴ Menderes, Mustafa ben Halim'den Nasır'ı Londra Konferansı'nı ciddiye alması konusunda uyarmasını istemiş, İngiltere ve Fransa'nı yürüttüğü askeri hazırlıklara vurgu yaparak acil bir durum olduğuna vurgu yapmıştır. Ayrıca konferansın çok uzun sürmeyeceğini ve Mısır'ın olumlu adımlar atması gerektiğini de eklemiştir.¹³⁴⁵ Menderes, Libya Kralı ile yaptığı görüşmede benzer tezlerle uzun uzun Nasır'ın politikasını eleştirmiştir.¹³⁴⁶

Ben Halim'in ilettiği mesaj hakkında değerlendirmede bulunan Dışişleri Genel Sekreteri Birgi'ye göre, Ben Halim'in Türkiye-Mısır ilişkilerini geliştirmek konusunda ki iyi niyetinden şüphe yoktu. Ancak Birgi, Nasır'ın iktidara gelmesinden sonra Libya'nın Mısır'ın etkisi altına girdiğini ve Ben Halim'in kendisini ve ülkesini korumak için güçlü komşusu ile iyi ilişkiler kurmak istediğinin unutulmaması gerektiğini düşünüyordu.¹³⁴⁷ Menderes'e göre, Ben Halim Nasır'ın mesajını abartarak kendilerine iletmişti. Libya Türkiye'nin dostluğuna önem veriyordu. Ancak unutulmalıydı ki aynı Libya'nın Kralı İdris Mısır ve Arap dünyasının tepkisini çekmemek için Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuyor; çoğu zaman sağlık problemlerini gerekçe göstererek Türkiye'ye geliyordu. Menderes'e göre Nasır, Türkiye'nin bölgede oynadığı önemli rolü görmüş ve onun bu konuda desteğini sağlamaya çalışmıştı.¹³⁴⁸

¹³⁴³ N.A., FO, 371/119100/JE14211/635, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Ağustos 1956.

¹³⁴⁴ N.A., FO, 424/296/JT1941/23, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 17 Ağustos 1956.

¹³⁴⁵ N.A., FO, 371/119114/JE14211/1001, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 15 Ağustos 1956.

¹³⁴⁶ N.A., FO, 371/119100/JE14211/635, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Ağustos 1956.

¹³⁴⁷ N.A., FO, 424/296/JT1941/23, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 17 Ağustos 1956. Mısır'ın Libya üzerinde kurduğu baskı ve Libya'nın bu konuda Türkiye'ye şikâyeti hakkında bakınız. (Temmuz 1997). Cumhurbaşkanlığı "GİZLİ" Görüşme Tutanaklarında Türk Dış Politikası (1950-1960) Türk Amerikan İlişkileri III. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. (6), 67-69.

¹³⁴⁸ N.A., FO, 424/296/JT1941/23, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 17 Ağustos 1956.

Menderes, Nasır'ın mesajına vereceği cevabı İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi ile birlikte hazırlamıştır. Cevapta Menderes, Nasır'ın Süveyş Kanalı ile ilgili aldığı keyfi kararın sadece Mısır ve Arap dünyasına değil bütün Ortadoğu'ya zarar verdiğini belirtmiş; Mısır'ın Londra Konferansı'na katılmama kararı almasının Türkiye'nin konferansta Nasır'ı desteklemesini imkânsız hale getirdiğine işaret etmiştir. Türkiye'nin Mısır ve Arap dünyasına karşı her zaman pozitif bir politika izlediğine işaret eden Menderes; her defasında olumsuz cevap aldıklarının altını çizmiş ve Arap dünyası ile Türkiye arasındaki yanlış anlaşılmanın Mısır hükümetinin faaliyetlerinden kaynaklandığını vurgulamıştır. Tüm bunlara rağmen Türklerin ve Mısırlıların birbirlerine karşı hep sempati ile baktığını da eklemiştir.¹³⁴⁹

Mustafa ben Halim, Menderes'in mesajının anlam ve önemini değiştirerek Nasır'a iletmiş ve sonuçta Nasır da Menderes'in Mısır'ın tutumuna sempati duyduğu gibi bir izlenimin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹³⁵⁰ Kısa süre sonra 8 Eylül 1956'da Yunan Kathimerini Gazetesi, Menderes'in Nasır'a Londra Konferansı'nda kendisini destekleyeceğine dair bir mesaj yolladığına ilişkin haberler çıkmıştır.¹³⁵¹ Aynı günlerde Libya basınında da Türkiye basının Mısır'ı Süveyş Kanalı hakkında destelediğine dair haberler yayınlanmıştır.¹³⁵² Menderes, bu konu ile ilgili görüşen İngiliz Büyükelçiye yanlış anlaşılmaya mahal vermeyecek netlikte Nasır'a düşüncelerini ilettiğini anlatmıştır. Menderes ve İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi ben Halim'in davranışını kötü niyetli olarak nitelendirmiştir.¹³⁵³

Nasır, Libya'nın yansıra Lübnan aracılığı ile de Türkiye'den hem destek hem de arabulucu olarak rol oynaması istemiştir. Ancak bu durum gazetelere çok az yansımıştır.¹³⁵⁴ Üstelik resmi makamlar bu konuda bir açıklama yapmamış; haberleri ne doğrulanmış nede yalanlanmıştır.¹³⁵⁵ Konferansın toplanmasından bir gün önce Lübnan Cumhurbaşkanı Chamoun, Başbakan Menderes'e Ankara'daki Büyükelçisi aracılığı ile sözlü bir mesaj yollamıştır. Mesajda Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkilerinin Mısır ve Arap ülkeleri ile ilişkilerine bağlı olduğuna, Türkiye'nin konferanstan Mısır'a karşı kuvvet

¹³⁴⁹ N.A., FO, 371/119114/JE14211/1001, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 15 Ağustos 1956.

¹³⁵⁰ N.A., FO, 371/119114/JE14211/1001, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 15 Ağustos 1956.

¹³⁵¹ N.A., FO, 371/119140/JE14211/1750, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 10 Eylül 1956.

¹³⁵² N.A., FO, 371/119146/JE14211/1926, Bingazi Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 28 Eylül 1956.

¹³⁵³ N.A., FO, 371/119140/JE14211/1750, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 10 Eylül 1956.

¹³⁵⁴ N.A., FO, 371/119122/JE14211/1217, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 24 Ağustos 1956.

¹³⁵⁵ *Ulus*, 19 Ağustos 1956.

kullanımına dair bir karar çıkmasına karşı koyması ve prensip olarak Mısır'ın millileştirme kararını kabul etmesi gerektiğini belirtmiştir. Menderes cevabında; Lübnan'ın görüşlerinin kendileri için önemli olduğu ancak Türkiye'nin Mısır ile iyi ilişkiler kurma girişiminin her defasında Mısır tarafından terslendiğini ve Nasır'ın son eyleminin kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir.¹³⁵⁶

Aynı gün İsrail Ankara'daki Maslahatgüzarı Dışişlerinden İkinci Daire Başkanı Eralp ile görüşmüş; Süveyş Kanalı'nın İsrail açısından hayati öneme sahip olmasına rağmen konferansa davet edilmediklerini hatırlatmıştır. İsrail Maslahatgüzarı ayrıca İsrail'in Mısır'ın bu hareketinden sonra Batıdan ilave silah desteği alıp almaması konusunda fikrini sorumuştur. Eralp, İsrail'in neden konferansa çağrılıp çağrılmadığı konusunda davetçi devletlerce bilgilendirildiğini düşündüğünü söylemiş ve İsrail'in silahlanmasının tüm Ortadoğu'da gerilimi, arttıracığı konusunda uyarmıştır.¹³⁵⁷

3.4.3. Londra Konferansları Sürecinde Türkiye'nin Politikası

Millileştirme kararının hemen ardından ABD, İngiltere ve Fransa, Süveyş meselesini görüşmek üzere Londra'da 16 Ağustos 1956'da I. Londra Konferansı'nı toplamıştır. Mısır, İngiltere tarafından 3 Ağustos 1956'da konferansa yapılan daveti kabul etmemiştir.¹³⁵⁸ Mısır I. Londra Konferansı'na katılmamış ancak Ankara'daki Büyükelçisi aracılığı ile I. Londra Konferansı ve Kanalin millileştirilmesine dair görüşlerini Türk hükümetine yazılı bir şekilde bildirmiştir. Mısır hükümeti gönderdiği mesajda kanalın mitleştirilmesinin hukuka uygun bir şekilde gerçekleştirildiğini Mısır hükümetinin Süveyş Kanalı şirketine ortak olanların hisselerinin değerlerini ödeyeceğini belirtmiştir. Mısır hükümetinin 16 Ağustos 1956'daki konferansa katılmasının Mısır'ın hükümlerlik haklarını sorgulamaya yönelik üç devletten gelen çağrı olduğundan kabul edilmediğini açıklanmıştır. Ayrıca davetçi üç devletin başından itibaren savunduğu Süveyş Kanal Şirketi'nin uluslararası bir karaktere sahip olduğuna dair iddianın boş olduğunu 1866 İstanbul Sözleşmesinin 16. Maddesine göre Süveyş Kanal Şirketinin Mısır kanunlarına bağlı olduğunu belirttiğini hatırlatmıştır. Mısır'a göre 1888 İstanbul Sözleşmesi kullanıcılara Süveyş Kanalı'nın özgürce kullanmaları

¹³⁵⁶ N.A., FO, 371/119111/JE14211/917, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 18 Ağustos 1956.

¹³⁵⁷ N.A., FO, 371/119113/JE14211/966, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 14 Ağustos 1956.

¹³⁵⁸ N.A., FO, 371/119174/JE14214/15, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 03 Ağustos 1956.

için garanti vermekteydi. Mısır hükümeti kanalın kullanılmasını ve yönetilmesini başarılı bir şekilde yürütecekti. Kanalın mitleştirilmesinden beri kanaldan özgür geçişi engelleyecek herhangi bir olay olmamıştı. Süveyş Kanalı meselesi Mısır'ın iç meselesi olmasına rağmen İngiltere, Mısır hükümeti ile görüşmeden hemen meseleyi uluslararası alana taşımış ve konferansa da sadece 24 devlet davet etmişti. Ancak sadece 1955'de Kanalı kullanan devletlerin sayısı 45'ten daha az değildi. Bu konu Mısır'ın iç meselesi olduğundan konferansa için yapılan davet Mısır hükümeti tarafından kabul edilmemişti.¹³⁵⁹

Mısır'dan gelen bu açıklama 8 Ağustos 1956'da Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri ile İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi arasında yapılan görüşmede ele alınmıştır. Bu görüşmede Türk dışişlerini gelişmelerden dolayı oldukça kaygılı bulan İngiliz Büyükelçi, Türk Hükümeti'nin olayların bir çatışmaya dönüşmesinden duyduğu endişe nedeniyle I. Londra Konferansı'nda Mısır'ı desteklemesinden endişe duyduğunu hükümetine rapor etmiştir.¹³⁶⁰ Benzer şüpheler ABD Büyükelçisinde de oluşmuştu. Ancak ABD Dışişleri Bakanlığı yaptığı son değerlendirmede, Türkiye'nin Nasır'ın tarafsızlık politikasına karşı olduğu, Türkiye kanaldan serbest geçişin Batı dünyası için öneminin farkında olduğu, Nasır'ın Bağdat Paketi'ne yönelik saldırgan siyasetinin ve Sovyetler yakınlığı devam ettiği sürece Türkiye'nin, Mısır'a destek vermeyeceği belirtince ABD tarafındaki şüpheler kalkmıştır.¹³⁶¹ Zaten 8 Ağustos 1956'da Menderes ile İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi'ne yaptıkları görüşmede Menderes, İngiliz Hükümetine çözüm için mümkün olan bütün desteği vereceğini belirtmiştir.¹³⁶²

İngiltere, Türkiye'ye I. Londra Konferansı'na katılması için 5 Ağustos 1956'da davette bulunmuştur.¹³⁶³ Türk Dışişleri Bakanı İngiltere'ye gönderdiği mesajda İngiltere, Fransa ve ABD'nin Süveyş Kanalı'nın geleceği ile ilgili atıkları adımlara dikkat çekerek kanalın geleceğinin Türkiye için önemli olduğunu ve memnuniyetler bu daveti kabul ettiklerini bildirmiştir.¹³⁶⁴ Konferansa Türkiye ile birlikte Yunanistan'da davet edilmiş ancak Yunan hükümeti her zaman uluslararası alanda barışı savunduğunu ancak bu konferansın sonuncun da bir başarıya ulaşamayacağından dolayı bu konferansa

¹³⁵⁹ B.C.A., 0/0/1956, fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 126.811..14.

¹³⁶⁰ N.A., FO, 371/119904/JE14211/468, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 08 Ağustos 1956.

¹³⁶¹ Sever, *a.g.e.*, 161.

¹³⁶² N.A., FO, 371/119904/JE14211/467, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 08 Ağustos 1956.

¹³⁶³ N.A., FO, 371/119087/JE14211/288, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 05 Ağustos 1956.

¹³⁶⁴ N.A., FO, 371/119104/JE14211/744, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 05 Ağustos 1956.

katılmayacağını bildirmiştir.¹³⁶⁵ Türkiye, İngiltere'den gelen daveti kabul ederek Londra Konferansına katılmaya karar vermiştir. Ancak İngiltere bu defa da Türkiye'nin konferansa katılmasının Mısır'ın ve ona destek olan Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenlik haklarını Nasır'ın millileştirme hareketini meşru kılmak için kullanma olasılığından ve bunun Türk boğazları ile ilgili yeni tartışmalara neden olmasından endişe duymaya başlamıştır.¹³⁶⁶ Türkiye, bu dönemde Türk boğazları konusunda uluslararası garanti fikrine derin bir şüphe ile bakıyordu. Çünkü hiçbir uluslararası garanti Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı ele geçirmesini engelleyememişti. Bu yüzden Türk Boğazlarının Süveyş Krizi ile birlikte gündeme getirilmesi yersizdi.¹³⁶⁷ Ancak Mısır, Türkiye Boğazları kimseden yardım almadan yönetebiliyorsa Mısır'da bunu yapabileceği ileri sürülebilirdi. Mısır, konferansa katılmayınca Londra'da Türk Boğazlar rejiminin gündeme gelmesi söz konusu olmamıştır.¹³⁶⁸

I. Londra Konferansı'na Türkiye Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Nuri Birgi başkanlığında Türkiye'nin Londra Büyükelçisi, Dışişleri Bakanlığı'ndan Orhan Eralp, Şefik Fenmen, Güner Türkmen ve danışman olarak da Ankara Üniversitesi'nden Süha Meraydan'ın bulunduğu bir heyet ile katılmıştır.¹³⁶⁹ Genel Sekreter İngiltere'nin Londra Büyükelçisi ile görüşerek Türk heyetine Başbakan veya Dışişleri Bakanı'nın başkanlık etmemesinin Türk Hükümetinin bu konferansa önem vermediği şeklinde yorumlanmaması gerektiğini diğer ülkelerin Dışişleri Bakanları veya Bakanlık Genel Sekreterleri ile temsil edildiği bir toplantıya Başbakan kendisinin katılmasının uygun olmayacağını düşündüğünü belirtmiştir. Dışişleri Bakanı'nın ise öngörülme-yen ziyaretler ve İç İşleri Bakanlığı'na vekâlet etmesinden dolayı heyete başkanlık edemediğini belirtmiştir. İngiltere ise bu konudan çokta rahatsız olmamıştır. İngiltere'nin Ankara Büyükelçi'si Londra'ya yolladığı bilgi notunda aslında Genel Sekreterin katılmasını daha uygun bir karar olduğu çünkü onun daha etkili bir sözcü olduğunu belirtmiş ve Dışişleri Bakanlığı'na vekâlet eden kişinin dış politika tecrübesinin olmadığını ayrıca ne İngilizce nede Fransızca konuşamadığına işaret etmiştir.¹³⁷⁰

Konferans öncesinde İstanbul'da İngiltere'nin İstanbul Başkonsolosu ile Başbakan Menderes ve Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri 13 Ağustos 1956'da bir araya gelmiştir.

¹³⁶⁵ N.A., FO, 371/119111/JE14211/897, Atina Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Ağustos 1956.

¹³⁶⁶ Gilead, B. (1959). Turkish-Egyptian Relations 1952-1957. *Middle Eastern Affairs*. (10), 28.

10.

¹³⁶⁷ D.H,(1958). Strains and Stresses in Turkish Policy Summer 1958. *The World Today*. (14), 400.

¹³⁶⁸ Sever, *a.g.e.*, 161-162., Kyle, K. (1991). Suez. New York: St. Martin Press, 196-197.

¹³⁶⁹ N.A., FO, 371/119101/JE14211/681, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 13 Ağustos 1956.

¹³⁷⁰ N.A., FO, 371/119103/JE14211/727, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 13 Ağustos 1956.

Menderes, burada iki noktanın üzerinde durmuştur. Menderes'e göre ilk olarak Türkiye ve İngiltere'nin konferansta açık bir şekilde Mısır veya Mısırlılarla herhangi bir kavgasının olmadığını fakat Nasır ve onun keyfi ve diktatörce davranışları ile hesaplaşacağını anlatması gerekiyordu. İkinci olarak ise krizin başından beri süregelen askeri hazırlıkların amacı açıklığa kavuşturulmalıydı. Alınacak askeri önlemler Nasır'ın bir kışkırtmasına karşı alınmalı ve onun üzerinde baskı oluşturmalıydı. Menderes'e göre bu iki nokta Araplar açısından çok önemliydi. İngiltere'nin İstanbul Konsolosu Türk hükümetinin devam eden askeri hazırlıkları tam anlamıyla sempati ile karşıladığını hükümetine rapor etmiştir.¹³⁷¹

I. Londra Konferansı öncesinde bir toplantıda İngiltere Dışişleri Bakanlığı Sekreteri tarafından yapılan çağrı ile konferansa katılmak üzere Londra'ya gelen Bağdat Paktı'na üye devletlerin delegeleri ile gayri resmi bir şekilde yapılmıştır. Toplantıda Türkiye, İran, Pakistan Dışişleri Bakanları Londra elçileri ile birlikte gelmişler Irak ise bu toplantıya katılmamıştır. İngiltere toplantıya katılan temsilcilere savaş istemediklerini ancak mevcut durumda bu şekilde süremeyeceğini belirterek çözüm için silah kullanılabileceğini açıkça söylemiştir. Pakistan Dışişleri Bakanı durumun acil çözüm gerektirdiğini Nasır'ın Bağdat Paktı üyelerine karşı altı ay gibi kısa bir süre içinde silahlanabileceğine işaret etmiştir. Türk Dışişleri Bakanı Genel Sekreteri Türkiye'nin meseleye sadece ticari ve hukuki bir problem olarak bakmadığını bunun Nasır'ın kişisel saygınlığını arttırmak için yapılmış keyfi eylemlerinin bir başka tezahürü olduğunu belirtmiştir. Bağdat Paktı Konseyi'nin Tahran toplantısının hepimiz Nasır'ın politikasını tanımladık diyerek Nasır'ın kurallara uymasını kabul ettirilemezse başka zorluklara kapı açılmış olacağına işaret etmiştir. Birgi, egemenlik konusundaki kişisel görüşü olduğuna işaret ederek Kanalı Nasır'ın sınırsız kontrolüne bırakılmasının Kanaldan özgür geçişe engel olabilir demiştir. Buna örnek olarak da Nasır'ın geçiş ücretine iki katına çıkarmasını göstermiştir. Bu aşamada çözüm Nasır'ın Süveyş Kanalı üzerindeki hâkimiyetini sınırlandırarak ve Mısır'ın egemenlik haklarını dengeli bir şekilde bağdaştıracak şekilde bulunabilirdi. Birgi'ye göre Mısır'ın Londra Konferansı'na katılmayı kabul etmesi dolaylı olarak kanal üzerindeki tüm hâkimiyetini terk etmesi anlamına gelecekti. Bu yüzden bu teklifi kabul etmemiştir. Ancak Nasır'ın millileştirme kararı Türkiye açısından hukuki bir yönü yoktu ve Nasır bu kararı alırken sadece Sovyetler Birliği'ne danışmıştı ve Ortadoğu ülkelerini peşinden sürüklemişti. Birgi Nasır'ın kontrol altına alınması gerektiğini ve konferansın sonunda

¹³⁷¹ N.A., FO, 371/119102/JE14211/695, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 13 Ağustos 1956.

alınan kararların uygulaması için Nasır'ın orantılı bir güç ile zorlanması taraftarı olduğunu açıklamıştır.¹³⁷²

Genel Sekreter Birgi I. Londra Konferansı öncesi bu defa 16 Ağustos 1956'da İngiltere Başbakanı ile yenen öğle yemeğinde görüşlerini açıklamıştır. Birgi, Başbakana ile yaptığı görüşmede sık sık bir çözüm gerektiğine vurgu yapmış ve burada açıkladığı görüşlerin kişisel görüşleri olduğunu ve çözümdeki en büyük güçlüğün Nasır'a güvenilmez olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Birgi'ye göre toplantıda uluslararası suyollarının Çanakkale Boğazı ve Cebelitarık gibi doğal ve Süveyş gibi yapay olarak ayrılmasını tavsiye etmiştir. Süveyş Kanalı hakkında değerlendirme yaparken bu kanalın uluslararası bir kamu hizmeti gördüğü göz önünde bulunması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre İngiltere ve Türkiye'nin millileştirme kararı karşısında takınacağı tutum çok önemliydi. Birgi öncelikli olarak prensipte millileştirmeyi kararı kabul edildiğini ancak Nasır'ın bunu yapma şeklinin kabul edilemeyeceğini anlatılması gerekiyordu. Nasır kimseye danışmadan aldığı bu keyfi karar ile kanalın geleceği ile ilgili uluslararası garantiyi ortadan kaldırmıştı. Bu aşamada izlenebilecek yollardan biri Nasır'ın millileştirme kararını uygulamasına asla izin verilmemesi ve uluslararası bir yönetimin eski kanal şirketinin yerini almasıydı. Birgi konferansata Sovyetler Birliği delegelerinin meselesin çözümü için farklı seçenekler sunacaklarına dikkat çekmiştir. Bu yüzden durum daha da tehlikeli bir hal almasına mahal vermeden müttefik ülkelerin delegeleri çözüm için bir karar almalı ve diğer delegeleri bu karar etrafında toplamak için çalışmalara başlamalıydı. Birgi, öncelikle müzakere ile soruna çözüm aranması gerektiğini ancak güç kullanma seçeneğinin asla terkedilmemesi gerektiğini düşünüyordu. Güç kullanarak İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a çözüm dayatmak için hazırlık yapabileceğini bunun farklı bir konu olduğunu belirterek güç kullanma seçeneğine itiraz etmemiştir. Ancak Birgi güç kullanmak konusunda geç kalındığını düşünüyordu. "Mısır'a karşı ilk 24 veya 48 saat içinde kuvvet kullanılmalıydı" deyince İngiltere Başbakanı araya girerek bunun pratik olarak uygulanmaz bir fikir olduğunu belirtmiştir. Birgi, konferansın sonunda Nasır'ın millileştirme konusunda aldığı kararın destekleyen bir karar çıkması durumunda bunun Bağdat Paktı ülkeleri üzerinde sebep olacağı kötü etkiden duyduğu kaygıya da değinmiştir. Eğer bu gerçekleşirse Nasır'ın tüm Ortadoğu'daki saygınlığı artacağını ve bundan en çok Irak ve İran zarar göreceğine dikkat çekmiştir. Birgi'ye göre ABD ve İngiltere konferansta ortak bir çözüm üzerinde uzlaşırsa

¹³⁷² N.A., FO, 371/119107/JE14211/799, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 16 Ağustos 1956.

Arap ülkeleri onları takip eder ve Nasır yalnız kalırsa direnci azalırdı.¹³⁷³ Nuri Said, Arap Birliği Konseyinden Nasır'ın Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesine yönelik genel bir destek kararı çıkmasını engellemiştir.¹³⁷⁴

Birinci Londra Konferansı'nda Türkiye'yi temsil eden Birgi 17 Ağustos 1956'daki oturumda Türkiye'nin kriz hakkındaki görüşlerini şu şekilde açıkladı:

- 1.Mısır'da dahil olmak üzere tüm devletler Süveyş Kanalı'ndan serbest geçişi sağlamak zorundadır.
- 2.Süveyş Kanalı meselesi tamamen uluslararası bir sorundur.
- 3.Bu meselesin çözümü için aranacak çare her ülkenin özellikle de Mısır'ın hukuki menfaatlerine uygun olmalıdır.¹³⁷⁵

Birgi, konuşmasında Mısır'ın Arap Birliği'ne dahi danışmadan tek taraflı olarak gerçekleştirdiği millileştirme kararının çok tehlikeli bir durum ortaya çıkardığına dikkat çekmiştir. Birgi, Mısır'ın meselesin çözümünü kolaylaştırmak için olaya bağımsızlık, milli hâkimiyet gibi Doğu ile Batı arasında ayrılığı tahrik edecek hislerden kurtularak bakması gerektiğini ve meselenin siyasi ve duygusal bir millileştirme kararından kaynaklandığını belirtmiştir. Türkiye'nin hukuka uygun olduğu takdirde hükümler bir devletin millileştirme kararına karşı olmadığını açıklamış ve Mısır'ı millileştirme kararında herhangi bir hukuki usule uymamakla suçlamıştır. Üstelik bu meselede Mısır bazı hukuki taahhütlerini yok saymıştır. Türkiye'ye göre meselenin bu noktaya gelmesinde Mısır'ın bu olay karşısında duygusal davranması etkili olmuştu. Konferansta da bu his ve heyecanların devam ettiğine dikkat çeken Birgi, Mısır'ın olayı Müslüman devletler camiasının itibar meselesi olarak göstermek istediğini belirtmiştir. Birgi ayrıca toplanan konferansta Mısır'ın hâkimiyet ve istiklaline yönelik bir teşebbüs ortaya çıkma ihtimali olsa konferansa katılmayacaklarını, Mısır'ın bu olaya duygusal yaklaşmasının özgür dünyanın menfaatlerine zarar verdiğini bunun uluslararası bir problem ve Süveyş'inde uluslararası bir su yolu olduğunu vurgulamıştır. Birgi, konunun Dulles Planı çerçevesinde başta Mısır olmak üzere herkesin meşru menfaatlerini temin edecek şekilde çözülebileceğine işaret etmiştir. Bunun için gerekli olan duygusallıktan uzak ve akılcı politikalar izlenmezse olayların nereye gideceğinin kestirilemeyeceğine feci durumlarla karşılaşılabilirliğine işaret etmiştir.¹³⁷⁶

¹³⁷³ N.A., FO, 371/119115/JE14211/1047G, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 16 Ağustos 1956.

¹³⁷⁴ N.A., FO, 371/119101/JE14211/683, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Washington Büyükelçiliği'ne, 10 Ağustos 1956.

¹³⁷⁵ *Ayın Tarihi*, Sayı:273, Ağustos 1956, 115.

¹³⁷⁶ *Ayın Tarihi*, Sayı: 273, Ağustos 1956, 115-117.

Türkiye konferansta kanalı yönetecek uluslararası bir yapının kurulmasını öneren ve buna bağlı olarak Mısır'la 1888 İstanbul Sözleşmesi'nin yerini alacak yeni bir antlaşmanın müzakere edilmesini tavsiye eden Dulles'in önergesini desteklemiştir. Türkiye ayrıca Dulles'in önerisinin Afrika-Asya ülkeleri tarafından desteklenmesini sağlamak için Mısır'ın egemenlik haklarını temin eden girişimlerde bulunmuş ve¹³⁷⁷ görüşmeler esnasında konferans kararlarının girişinde Mısır'ın egemenlik haklarına halel getirmeyecek ifadesinin eklenmesini isteyen bir önerge vermiş ve bu önerge kabul edilmiştir.¹³⁷⁸

Türkiye, Birgi'nin de ifade ettiği gibi geçişlerin tarafsız ve uluslararası güven altına alınmasını savunmuştur. Ancak "tarafsız ve uluslararası teminat"la ne kastediliyordu bu açık değildi. Türkiye bu teminatın Mısır'ın egemenliğine aykırı olmayacağını Dulles Plan'ında değişmesini istediği noktaları belirtirken eklenmişti. Ayrıca Birgi meselesi ele alırken Süveyş'in kendine özgü niteliğinin dikkate alınması gerektiğini belirterek, adeta Türk Boğazlarını uluslararası yönetim altına koyan Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nden hoşnut olmayan ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile bu uluslararası yönetimin kaldırılmasını sağlayan Türkiye'nin Süveyş Kanalı için uluslararası teminat istemesi çelişkili bir durum olmadığını göstermek istemiştir.¹³⁷⁹ Türkiye'nin bu taleplerine karşın Sovyetler Birliği ise kendisinin katılımı ile Panama ve Çanakkale Boğazları' da dahil olmak üzere uluslararası suyollarında uluslararası bir kontrol mekanizmasının kurulmasını istemiştir.¹³⁸⁰ Birgi 20 Ağustos 1956'da yapılan toplantıda Dulles Planı'nı mükemmel bulduğunu ifade etmiş¹³⁸¹ aynı gün 12.30'da yapılan toplantıda Bağdat Paketi ülkelerin temsilcileri İran, Pakistan ve İngiltere ile bir araya gelerek konferansın sonunda yayınlanacak bildiri hakkındaki görüşlerini ile bu ülkelerle paylaşmışlardır.¹³⁸²

Menderes, Dulles Plan'ı açıklandıktan sonra ABD Dışişleri Bakanı Dulles'a mektup yollayarak plan verdikleri desteği tekrarlamıştır. Mektupta Nasır'ın iktidara geldikten sonra sergilediği sorumsuzca davranışlara dikkat çeken Menderes, onun tarafsızlık altında yürüttüğü politikanın daha geniş çaplı problemler yatabileceğine dikkat çekmiş ve "bu adamın sorumsuz davranışlarına izin verilmemeli" demiştir. General Necip'in iktidardan uzaklaşmasından sonra Nasır'ın uluslararası alanda izlediği siyasette sorumsuz davranışlarının arttığına dikkat çekerek onun bu davranışlarını Ortadoğu ülkelerindeki şöhretini arttırmak için kullandığını belirtmiştir. Nasır'ın millileştirme kararını duyurduğu

¹³⁷⁷ Sever, *a.g.e.*, 161-162. Kyle, *a.g.e.*, 196-197.

¹³⁷⁸ Gönübol, Ülman, İkinci Dünya Savaşından Sonra..., 280-281.

¹³⁷⁹ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 93.

¹³⁸⁰ N.A., FO, 371/119102/JE14211/123, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 04 Ağustos 1956.

¹³⁸¹ N.A., FO, 371/119117/JE14211/1096, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 20 Ağustos 1956.

¹³⁸² N.A., FO, 371/119117/JE14211/1097, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 20 Ağustos 1956.

zaman resmi ziyaret için Kabil’de olduğunu belirten Menderes, Afganistan Başbakanı’nın bu haberi kendisine zafer havası içinde coşku ile verdiğini, bunun Mısır diktatörünün davranışının onun üzerinde derin etki bıraktığının göstergesi olduğunu, Kabil dönüşü, Karaçi ve Tahran’da uğrayarak bu konuda değerlendirmeler yaptıklarını ve dost ülkelerle bu meselesin büyük bir problem olduğu yönünde fikir birliğine vardıklarını belirtmiştir. Bağdat Paktı’nın Tahran Toplantısında ise bu meselesin Nasır’ın izlediği tarafsızlık politikasından kaynakladığı ancak sonuç bildirgesinde Nasır’a karşı muğlak terimler kullanıldığına değinmiş, Türk hükümetinden başka kimsenin asla Nasır’a karşı tavır belirlemediğini dile getirmiştir. Bu yumuşak tutumun aslında bugün bire bir “Nasır Meselesi” ile karşı karşıya getirdiğini de eklemiştir. Nasır’ın Sovyetler Birliği ile yaklaşma politikasının Mısır’ı Sovyetler Birliği’nin uydusu haline getirdiğini söyleyen Menderes meselesin her geçen gün ağırlaştığını, bunun yeni ve daha tehlikeli olaylara neden olabileceği konusunda uyarmıştır. Bu şartlar altında Bağdat Paktı’nın öneminin arttığına dikkat çekerek ABD’nin pakta tam katılımının hem üye ülkelerinin hem de bölge ülkelerinin kamuoyunda çok önemli etkiye sebep olacağına dikkat çekmiştir.¹³⁸³

Konferans sonunda Türkiye İran, Pakistan ve Habeşistan ile birlikte bazı değişikliklerle Süveyş Kanalı’nı 1888 İstanbul Sözleşmesi’ne uygun olarak serbest bir uluslararası su yolu olmasını ve Mısır’ın Süveyş Kanalı’ndan daha fazla gelir elde etmesini sağlamayı hedefleyen Dulles Planı’nı desteklemiş ve bu plan Mısır’a sunulmuştur.¹³⁸⁴ Nasır, Türkiye’nin konferansta ABD planını desteklemesinden rahatsız olduğunu açık bir şekilde belirterek Türkiye’nin geçmişte yaşadığı Boğazlar Meselesi ile Süveyş Kanalı ile ilgili krizin yakın benzerlik taşıdığını ifade etmiştir.¹³⁸⁵ I. Londra Konferansı’nın ardından Mısır’ı Londra’da alınan kararlar hakkında bilgilendirmek için Menzies Komitesi olarak bilinen bir komite oluşturulmuştur.¹³⁸⁶ Ancak Mısır ile 3 Eylül 1956’da Kahire’de başlayan görüşmelerden bir sonuç alınamamıştır. Nasır açık bir şekilde kanalın uluslararası bir denetime tabi olmasını kabul etmeyeceklerini ve kanal üzerindeki egemenliklerinden asla vazgeçmeyeceklerini bildirmiştir.¹³⁸⁷ Kahire’de yapılan görüşmelerde sonuç alınmayınca

¹³⁸³ N.A., FO, 371/119114/JE14211/999, İstanbul Konsolosu’ndan, Dışişleri Bakanlığı’na, 14 Ağustos 1956.

¹³⁸⁴ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 82., 1888 İstanbul Sözleşmesi “savaş ve barış zamanı, hangi bayrağı taşıdığı fark etmeksizin kanal her zaman özgür ve açık olacak” maddesi ile Süveyş Kanalı’na yönelik askeri önlemler alınması ve kuşatılması yasaklanmıştır. Ancak sözleşmede Türkiye ve Mısır yerli unsur olduğu için kendini savunma hakkına saygı duyulmuştur. (Jan., 1957). Nationalization of the Suez Canal Company. *Harvard Law Review*. 70. (3), 481.

¹³⁸⁵ *Ulus*, 19 Ağustos 1956.

¹³⁸⁶ Simon, C. S. (Editör). (2008). *Reassessing Suez 1956 New Perspectives on the Crisis and its Aftermath*, Hampshire: Ashgate Publishing Limited, 125-126.

¹³⁸⁷ *Ulus*, 10 Eylül 1956.

İngiltere ve Fransa'nın tutumunu daha da sertleşmiştir. Fransa Başbakanı Mollet ve Dışişleri Bakanı Pineau ile beraber 10–11 Eylül 1956 tarihleri arasında İngiltere'ye yaptıkları ziyaret sonrasında İngiltere ve Fransa'nın, Kahire görüşmelerinden çıkan sonuç karşısında alınacak tedbirleri tam bir uzlaşma ile hayata geçirmeye kararlı olduklarını bildirerek askeri harekâtın ilk işaretini vermişlerdir.¹³⁸⁸

Bu sırada 19–21 Eylül 1956 tarihleri arasında İkinci Londra Konferansı'nın toplanmasına karar verilmiştir. Bu konferansa ilk konferansta ABD planını kabul eden 18 ülke davet edilmiş ayrıca ilk konferanstaki görüşlerin tekrarlandığı bir bildiri yayınlanmıştır. Konferansta Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği kurulmuştur. Birgi, İngiliz Büyükelçiye Türk Hükümeti'nin Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği ile ilgili öneriyi destekleyeceğini ancak toplantı öncesi etki altında kalmamak için hükümetin basına bu konuda açıklama yapmayacağını bildirmiştir.¹³⁸⁹ Türkiye, 21 Eylül 1956'da Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği'nin kurulması ile ilgili yayınlanan bildirgeye katıldığını duyurmuştur.¹³⁹⁰ Türkiye, bağlı olduğu ittifaklar ve barış için çaba gösteren dış siyasetine uygun olarak 27 Eylül 1957 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla bu Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği'ne katıldığını açıklamıştır.¹³⁹¹ Ancak Türkiye'nin II. Londra Konferansı sırasında gösterdiği gayret İngiliz basınına yansımayınca Birgi Türkiye'nin öneminin küçümsendiğine dair bir izlemin oluştuğuna dair İngilizlere uyarıda bulunmuştur.¹³⁹²

İngiltere II. Londra Konferansı'ndan sonra 23 Eylül 1956'da meseleyi bu defa BM Güvenlik Konseyine taşımıştır. Mısır'da 24 Eylül 1956'da Güvelik Konseyi'ne başvurarak İngiltere ve Fransa'yı uluslararası barışı tehdit ettiği için şikâyet etmiştir.¹³⁹³ Türk hükümeti konunun BM'ye taşınmasının çözüme katkı sağlamayacağını İngiltere'ye açık bir şekilde ifade etmiştir.¹³⁹⁴ Türkiye I. ve II. Londra Konferansı'nda olduğu gibi Birleşmiş Milletler Genel Kurul'unda da ABD ve İngiltere ile beraber hareket etmiştir. Dulles, Birgi'ye konferans boyunca sergilediği yürekten ve etkili işbirliği için teşekkür etmiştir. Türkiye'nin, bu süreçte Pakistan ve Bağdat Paktı üyesi ülkeler üzerinde olumlu etkisi

¹³⁸⁸ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 85.

¹³⁸⁹ N.A., FO, 371/119193/JE14216/70, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 16 Eylül 1956.

¹³⁹⁰ N.A., FO, 371/119146/JE14211/1916, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 27 Eylül 1956.

¹³⁹¹ B.C.A., 27/09/1956, fon kodu: 030.18, yer no: 144.80.3

¹³⁹² N.A., FO, 371/119199/JE14216/266, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 01 Ekim 1956.

¹³⁹³ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 85.

¹³⁹⁴ N.A., FO, 371/119182/JE14214/203, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 01 Ekim 1956.

olduğunun altını çizmiştir.¹³⁹⁵ BM'deki görüşmeler 5-12 Ekim 1956 tarihleri arasında devam etmiş ancak buradan da bir sonuç alınamamıştır.¹³⁹⁶

ABD Başkanı Eisenhower ise artan savaş ihtimali karşısından 11 Eylül 1956'da yaptığı açıklamada böyle bir saldırıya katılmayacaklarını ve saldırı olursa bunu barışçı yöntemler ile engellenemeye çalışacaklarını duyurmuştur.¹³⁹⁷ Khrushchev, bu konuda yaptığı basın açıklamasında Mısır'a güçlü bir şekilde destek vermiş Batılı devletlerin Süveyş Kanalı konusundaki kaygılarının yersiz ve haksız olduğunu belirtmiştir.¹³⁹⁸

Londra Konferansları sonrasında İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi ile Birgi arasında 5 Ekim 1956'da önemli bir görüşme gerçekleşmiştir. Birgi, burada Batılı güçlerin Süveyş meselesinin çözümü için yeterince çalışmadığı eleştirisinde bulunmuştur. Ayrıca Türkiye ve Bağdat Paktı üyelerinin tutumunun I. ve II. Londra Konferanslarında değiştiğine dair eleştirileri olduğuna dair duyumlar aldığını belirtmiştir. Birgi bu iddiaların doğruyu yansıtmadığını, Türkiye'nin ilk konferansta istikrarlı bir şekilde hukukun üstünlüğünü savunduğunu ve Nasır'ın davranışı nedeniyle cezalandırılması görüşünü desteklediğini hatırlatmıştır. Türkiye ve Bağdat Paktı üyeleri konferans boyunca çözüm için çalıştığını ve paktın gerçek değerinin bu süreçte ortaya çıktığını belirtmiştir. Birgi'ye göre II. Londra Konferansı'nda ise müttefikler arasında kargaşa başlamıştı. Bu kargaşa ise Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği'ne üye olan küçük devletlerden kaynaklanmamıştı. Burada uyumsuzluğun sebebi büyük güçlerdi. Birgi "büyük başın büyük derdi olur" atasözünü hatırlatarak Türkiye'nin burada büyük baş olmadığını bu yüzden de orantılı bir şekilde başının ağrıdığını belirtmiştir. Birgi'ye göre problem bu aşamada Süveyş Kanalı meselesi olmaktan çıkmıştı. Asıl problem Nasır ve Mısır'ın gelecekte ne yapacağıydı. Eğer Nasır komünistlerin yardımı ile Ortadoğu'daki konumunu korumayı başarırsa Batı kaybedecek ve Türkiye büyük tehlike altına girecekti. Bu yüzden Mısır acilen izole edilmeliydi. Birgi, Nasır önemli bir adam olmadığını ancak Arap ülkelerini kontrol altına almayı başararak önemini arttırdığına dikkat çekmiştir.¹³⁹⁹ İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi bu görüşmeyi hükümetine rapor ederken bunların sadece Birgi'nin kişisel görüşü olmadığını ve Türkiye'nin Nasır'ın ilerleyişinden ve bunun Türkiye'nin Ortadoğu'daki pozisyonuna etkisinden endişe duymasına sebep olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁰⁰

¹³⁹⁵ N.A., FO, 371/119147/JE14211/1951, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 26 Eylül 1956.

¹³⁹⁶ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 86.

¹³⁹⁷ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 85.

¹³⁹⁸ N.A., FO, 371/119082/JE14211/169, Moskova Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 01 Ağustos 1956.

¹³⁹⁹ N.A., FO, 371/123933/RG1081/2303, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 19 Ekim 1956.

¹⁴⁰⁰ N.A., FO, 371/123933/RG1081/2303, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 19 Ekim 1956.

3.4.4. İngiltere-Fransa –İsrail'in Mısır'a Savaş İlan Etmesi

BM'deki çözüm arayışından da bir sonuç çıkmayınca İngiltere ve Fransa askeri harekât için hazırlıklara hız vermişlerdir. Zaten iki ülkede Mısır'ın Çekoslovakya ile yaptığı sürpriz silah anlaşması sonrası Nasır'ın komünist olduğunu düşünerek teyakkuz halindeydi. Bu süreçte İngiltere ve Fransa'yı tek rahatlatan gelişme Türkiye ve Irak'ın Mısır'ın Ortadoğu'da hâkimiyetine karşı Bağdat Paktı'nı kurması olmuştu. Bağdat Paktı ve Aswan Barajı ile ilgili proje Arap milliyetçilerinin fanatizmini iki katına çıkarmıştı.¹⁴⁰¹ Öte yandan Mısır'ın Sovyetler Birliği'nden aldığı askeri yardım İsrail'in silahlanmasını hızlandırmıştı. Bu esnada Arap devletleri arasında yaşanan çekişmeler ve Arap devletlerinin Arap olmayan komşuları ile ittifak yapmasının Ortadoğu'da sebep olduğu bölünmeden İsrail sessiz bir şekilde silahlanarak yararlanmıştır.¹⁴⁰² Bölgedeki silahlanma yarışı Süveyş Krizi ile birlikte iyice hız kazanmış ve Mısır'a yönelik saldırının alt yapısını hazırlamıştır.

İngiltere ve Fransa Mısır'ın millileştirme kararını aldığı andan itibaren askeri önlemler almaya başlamışlardı. İngiliz güçleri Mısır'ın kararının ardından Kıbrıs'ta toplanmaya başlamış muhtemel bir indirme içinde İngiltere'den paraşütçü birlikleri Kıbrıs'a yerleştirilmiştir. Bunlar Mısır'ın kararına karşı alınan caydırıcı önlemlerdi.¹⁴⁰³ İngiltere ve Fransa'nın Kıbrıs'a yaptıkları askeri yığınak yeterli seviyeye ulaşınca İngiltere, Fransa ve İsrail, Paris'te gizlice bir araya gelerek Mısır'a karşı savaş kararı almışlardır. Gizli görüşmede saldırı için hukuksal bir dayanak aranmış ve üç ülke Mısır'a saldırmak için bir plan hazırlamışlardır. Plana göre; İsrail Mısır'a saldıracak, İngiltere ve Fransa'da savaşımları ayırmak ve Arap-İsrail çatışmasında kanal bölgesine gelebilecek maddi zararları engellemek için, Süveyş Kanalı'na ortak harekâta düzenleyecekti.¹⁴⁰⁴ Planda İsrail'in saldırısının 29 Ekim 1956'da başlamasına karar verilmişti. İsrail ilk olarak kanalın sol kıyısına kadar ulaşması sağlanacak bu süre zarfında İngiltere ve Fransa İsrail'e zaman

¹⁴⁰¹ Lichtheim, G. (1956). Nationalism, Revolution, and Fantasy in Egypt. *Commentary*. (21), 34-40.

¹⁴⁰² Troen S.I., Shemesh M. (Editörler). (1990). *The Suez-Sinai Crisis A Retrospective and Reappraisal*, London: Frank Kass, 169.

¹⁴⁰³ N.A., FO, 371/118909/JE1094/155, Meclis Soru Önergesi, 14 Kasım 1956.

¹⁴⁰⁴ Sander, *Siyasi Tarih*, 271., Ataöv, T. (1976) İsrail's Role in the Middle East, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*. 31, S1-4,73. İsrail'in askerileşmesi ile bölgedeki askeri paktların gelişimi yan yana ilerlemiştir. İsrail, Ortadoğu Komutanlığı projesine destek vermiş Araplar ise şiddetle karşı çıkmışlardır. Süveyş Krizi'ne gelindiğinde o zamana kadar süren küçük sınır çatışmaları büyük bir savaşın fitilini ateşlemiştir. İsrail, Süveyş Kanalı millileştirilmeden önce Mısır'a saldırı için hazırlık tamamlamıştır. ABD her ne kadar bu savaşa katılmasa da Mısır'ın saldırıya uğrayacağını biliyordu. ABD savaş sonrası ilan ettiği Eisenhower Doktrini ile Arap ülkelerinin içişlerine müdahale etmeyi ve özgürlük hareketlerini bastırmayı hedeflemiştir. İsrail'de 21 Mayıs 1957'de buna resmi olarak buna destek verdiğini açıklamıştır.

kazandırmak için her iki tarafa da ulti-matom vererek savaşı durdurmaları isteyecekti. İsrail bu ulti-matom üzerine 15 km geriye çekilecekti. İngiltere ve Fransa'nın ulti-matomunu dinlemeyen Mısır'a karşı askeri harekât başlatılacaktı. 31 Ekim'den itibaren İngiliz ve Fransız kuvvetleri Mısır hava alanlarını bombalayacak ABD'de Başkanlı seçimlerinin yapıldığı 6 Kasım 1956'da Mısır'a asker çıkarılması planlanmıştı.¹⁴⁰⁵

Savaş planlandığı gibi 29 Ekim 1956'da Albay Ariel Şaron komutasındaki İsrail kuvvetlerinin Mısır topraklarına girmesi ile başlamıştır.¹⁴⁰⁶ Hemen ardından İngiltere ve Fransa Mısır ve İsrail'e ulti-matom vererek çatışmaları 16 saat içinde durdurmalarını yoksa Süveyş Kanalı'nı işgal edeceklerini bildirmişlerdir. ABD ise Mısır ve İsrail'e verilen ulti-matomu ve düzenlenmek istenen askeri müdahaleyi kabul etmeyeceğini ilan etmiştir. ABD'ye göre müdahale kararı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde alınmalıydı.¹⁴⁰⁷ İsrail tüm dünyaya savaşa gerekçe olarak Mısır-Ürdün-Suriye ortak askeri kumandanlığının kurulmasını ve bu birlik kurulduktan sonra üç ülkenin yöneticilerini İsrail'i tehdit eden açıklamalar yapmalarını, Irak'ın İsrail sınırında askeri yığınak yapmasını göstermiştir.¹⁴⁰⁸ İngiltere ve Fransa Mısır-İsrail Savaşı başlayınca hemen senaryo gereği hemen devreye girmiştir. 30 Ekim 1956'da taraflara birer ulti-matom vererek kanaldan 16 km geri çekilmelerini istemiştir. Mısır tarafı bu ulti-matomu kabul etmeyince İngiltere ve Fransa savaşa katılmıştır. İki ülke 5 Kasım 1956'da Mısır hava alanlarının bombalanmaya başlamış ve Süveyş Kanalı'na havadan indirme ve denizden çıkarma yaparak Port Said ve Port Fuat şehirlerinin işgal etmişlerdir.¹⁴⁰⁹ Giriştiği askeri harekâtın İslam dünyasında sebep olacağı tepkiden çekinen İngiltere, Mısır'ın İngiltere ve Fransa camileri bombaladığına dair iddiaları reddetmiştir. Cuma günleri ise namaz saati boyunca bütün hava saldırılarına ara vermiştir. Mısır'ın savaş sırasında elde ettiği zaferleri Arap kamuoyuna abartarak aktardığını iddia eden İngiltere Mısır'ın iddialarını Bin Bir Gece Masalları olarak nitelendirmiştir.¹⁴¹⁰

Arap devletleri ise İngiltere, Fransa ve İsrail'in ortak saldırısının ardından toplanma kararı alarak 15 Kasım 1956'da Beyrut'ta yapılan toplantının ardından bir tebliğ

¹⁴⁰⁵ Kürkçüoğlu, a.g.e., 87.

¹⁴⁰⁶ Harari, a.g.e., 148., Shlaim, A. (Jul., 1997). The Protocol of Sevres, 1956 Anatomy of a War Plot. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs)*. 73 (3), 509. İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'a saldırmak için Ekim'in 1956 Paris yakınlarında Sevr'de yaptıkları toplantı ve 1956 Sevres Protokolü için bakınız.

¹⁴⁰⁶ *Ulus*, 29 Ekim 1956.

¹⁴⁰⁷ *Ulus*, 29 Ekim 1956.

¹⁴⁰⁸ Kürkçüoğlu, a.g.e., 87.

¹⁴⁰⁹ Erendil, M. (1992). *Çağdaş Orta Doğu Olayları*, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, 77.

¹⁴¹⁰ N.A., FO, 371/118904/JE1094/54, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 07 Kasım 1956.

yayınlanmışlardır. Yayınlanan bildiride Arap devletleri, İngiltere, Fransa ve İsrail'in BM Genel Kurulu'nun Mısır topraklarının tahliyesi ile ilgili kararlara kayıtsız şartsız uyulmasını istemişlerdir. Ayrıca problemin Mısır'ın hükümrancılık haklarına saygılı bir biçimde Birleşmiş Milletler çerçevesinde baskı yapılmadan çözülmesini gerektiğini tekrarlamışlardır. Eğer saldırgan devletler bu kararlara uymayıp askeri hareket sona erdirilmezse toplantıya katılan devletlerin Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 41 inci, Arap Ortak Savunma Paktı'nın 2 inci maddesine uygun olarak güç kullanarak bu savaşı sona erdirmeye kararlı olduklarını açıklamışlardır.¹⁴¹¹

Irak ise İsrail saldırısının hemen ardından yayınladığı bildiride Batılı devletlerin Ortadoğu barışına sürekli zarar veren İsrail ile ilişkilerine dikkat etmeye çağırmıştır. Yayınlanan bu tebliği Irak'taki yabancı temsilciliklere BM Genel Sekterliğine Beyrut'ta toplanan Arap Devlet başkanlarına gönderilmiştir. Irak ayrıca Mısır'a hemen 200 bin İngiliz lirası yardımda bulunmuş buna ilaveten 1 milyon İngiliz lirası daha yardım yapmak için çalışmalara başlamıştır. Irak'ın bu hareketinin amacı Mısır başta olmak üzere Arap dünyasından kendisine yönelik artan tepkileri azaltmaktır. Çünkü Irak'a karşı yürütülen kampanya İsrail saldırısından sonrada şiddetlenmişti. Şam'da yayınlanan sol görüşlü gazetelerinde çıkan Kerkük-Hayfa petrol boru hattının patlatıldığına dair haber Irak'ın sert tepkisi ile karşılaşmıştır. Çünkü bu haberde petrol boru hattında yangın çıktığı ve petrol aktığı iddia ediliyordu. Bu Irak'ın İsrail'e Mısır'a saldırmasına rağmen halen petrol sattığının ispatı olarak değerlendirildi. Irak hükümeti bu haberi derhal yalanladı petrol boru hattının 1948'den beri kullanılmadığı akan petrolün ise borulardaki petrol olduğunu ileri sürerek kendini savunmuştur.¹⁴¹²

ABD bu esnada savaşı sona erdirmek için 30 Ekim 1956'da BM Güvenlik Konseyi'ne başvurmuştur. Ancak ne ABD ne de Sovyetler Birliği Güvenlik Konseyi'nde İngiltere ve Fransa'nın vetosunu aşamaması nedeniyle bir karar çıkartamamıştır. Yugoslavya'nın başvurusu üzerine toplanan Genel Kurul 2 Kasım 1956'da saldırıyı kınayan bir karar alabilmiş ardından ABD, BM'de ateşkes çağrısında bulunan önergesi hazırlamış Türkiye'de buna destek vermiştir. Önerge BM'de 4'e karşı 64 oyla kabul edilmiştir.¹⁴¹³ Hem ABD hem de Sovyetler Birliği ve dünya kamuoyundan gelen yoğun baskılar sonucu İngiltere, Fransa ve İsrail 6 Kasım 1956'da ateşkese uymak zorunda kalmıştır. İngiliz ve Fransız kuvvetleri Aralık 1956'da İsrail kuvvetleri ise Mart 1957'de

¹⁴¹¹ B.C.A., 15 Kasım 1956, fon kodu: 30.1.0.0, yer no: 62.381.14.

¹⁴¹² B.C.A., 14 Kasım 1956, fon kodu: 30.1.0.0, yer no: 133.864.2.

¹⁴¹³ Sever, a.g.e., 165.

Mısır'dan askerlerini geri çekmişler Süveyş Kanalı ise ancak 10 Nisan 1957'de yeniden kullanıma açılabilmiştir.¹⁴¹⁴

24 Nisan 1957'de Mısır hükümeti tarafından yayınlanan bildiride Mısır, 1888 İstanbul Sözleşmesi'nin halen geçerli olduğunu belirtmiş ve 26 Temmuz 1956'da kurulan Süveyş Kanal Makamı'nın kanalın Mısır hükümeti tarafından yönetilmesinde ve kanaldan geçiş ücretlerinin toplanmasında görevli olduğu bildirilmiştir. İngiltere ve Fransa tüm itirazlarına ve askeri müdahaleye rağmen bu aşamada durumu kabullenmekten başka bir şey yapamamıştır. Önce İngiltere sonra Fransa 1957 yılının ilk yarısında kanalı boykot etmekten vazgeçmiştir.¹⁴¹⁵ Böylece Nasır, geri adım atmadan Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesini Batılı ülkelere kabul ettirmiş, Mısır Süveyş Krizi'nden askeri bir hezimet yaşasa da önemli bir siyasi zafer kazanmıştır.

3.4.4.1. Mısır'a Düzenlenen Askeri Saldırı Karşısında Türkiye'nin Tepkisi

I. ve II. Londra Konferanslarında İngiltere ve Fransa'nın tezlerine yakın duran ama daha çok ABD'nin Dulles Planı çerçevesinde bir çözüm isteyen Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın İsrail ile birlikte Mısır'a saldırması sonucu zor durumda kalmıştır. Çünkü Türkiye, iki Batılı ülkenin bu haksız müdahalesini öngörmediği için konferanslar boyunca itidalli bir politika takip etmemiştir. Bu yüzden İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'a düzenledikleri saldırı Türkiye'de büyük heyecan uyandırmıştır.¹⁴¹⁶ Ayrıca Mısır'a saldıran İngiltere, Bağdat Paktı üyesi ve Türkiye'nin yakın müttefikiydi.¹⁴¹⁷ Türkiye, hemen harekete geçerek BM'yi acil toplanmaya çağırmış ve acilen çatışmanın durdurulması için önlem alınmasını istemiştir. Ayrıca müttefiki İngiltere'ye gelişmelerden kaygılı olduğunu ve yardımcı olmak istediğini bu yüzden de BM'de yakın temas halinde olunması gerektiğine bildirmiştir. Ancak İngiltere, Türkiye'den gelen talebe çok hızlı hareket edilmesi gereken bir dönemde danışma için uygun zamanın olmadığı gerekçesi ile yanaşmamış ve Dışişleri Genel Sekreterine önerilerinden dolayı teşekkür etmiştir.¹⁴¹⁸ İngiltere'nin bu tavrı Türkiye'yi daha da endişelendirmiştir. Çünkü Ortadoğu'da hem NATO ile hem de Bağdat Paktı ile İngiltere ve Fransa ile sıkı ittifak içinde olan tek ülke Türkiye'ydі. Türkiye'nin sıkıntı içinde olması için geçerli sebepleri de vardı. NATO ve

¹⁴¹⁴ Arı, a.g.e., 272.

¹⁴¹⁵ Kürkçüoğlu, a.g.e., 90.

¹⁴¹⁶ Toker, M. (1991). *Demokrasimizin İsmet Paşalı yılları: 1944-1973: DP yokuş aşağı: 1954-1957*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 218

¹⁴¹⁷ Kürkçüoğlu, a.g.e., 91.

¹⁴¹⁸ N.A., FO, 371/121746/VR1074/465, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 14 Eylül 1956.

Bağdat Paketi aracılığı ile müttefikleri olan İngiltere bu harekâta Türkiye’de destek bekliyordu. İngiliz Hava Bakanlığı Mısır’a karşı düzenlenecek operasyonda Doğu Akdeniz’de ilave üslere ihtiyaç olduğunu ve Adana İncirlik üssünün kullanılması için İngiliz Dışişleri Bakanlığı’nın görüşünü sormuştur. Hava Bakanlığı İncirlik Üssü’nde bombardıman uçakları ile operasyon yapmak ve mühimmat stoğu bulundurmak istemiştir. İngiliz Dışişleri Bakanlığı ise Türkiye’nin bu konuda olumlu görüş bildirmeyeceğini düşünüyordu. İngiltere Dışişleri Bakanlığı Başbakan’dan gelen talimat ile 11 Ağustos 1956’da Adana’daki üslerin saldırıda kullanılmasına Türkiye’nin cevabının ne olacağını Ankara’daki Büyükelçisi’ne sormuştur. Büyükelçi, İngiltere Dışişleri Bakanlığı’nın tahmin ettiği gibi ABD’nin karşı çıkması ve Sovyetler Birliği’nin kuvvet kullanma ihtimali ile Arap devletleri ile ilişkilerin bozulması, Bağdat Paketi’na zarar gelmesi ihtimali nedeniyle Türkiye’nin buna yanaşmayacağını belirtince İngiltere bu konuda bir talepte bulunmamıştır.¹⁴¹⁹

Türkiye, Nasır’a karşı kuvvet kullanılması konusunda İngiltere ile aynı görüşü paylaşmasına rağmen ABD ile İngiltere arasında Mısır’a müdahale konusunda bir anlaşmazlık çıkınca ABD’nin yanında yer almıştır. Çünkü diğer müttefiklerine oranla ABD’nin kendisi için önemini bilen Menderes kuvvet kullanımı konusunda ABD’ye rağmen İngiltere’nin yanında yer alamamıştır.¹⁴²⁰ Ancak Türkiye’nin Londra Büyükelçisi, 30 Ekim 1956’da İngiltere Dışişleri Sekreteri ile yaptığı görüşmede İngiltere’nin hareketini çok doğru bulduğunu belirtmiştir. Nasır’ın tehlikeli bir “çığına” dönüştüğünü belirten büyükelçi onunla bir an önce başa çıkmanın herkes için daha iyi olduğunu söylemiştir.¹⁴²¹ Bayar ise 1 Kasım 1956’da TBMM’nin açılışında yaptığı konuşmada isim vermeden Mısır’ı Ortadoğu’da yeni ihtilaflar ortaya çıkarmak ve bunun kendi menfaatleri için kullanmakla “keyfi ve fevri” bir siyaset takip etmekle suçlamıştır.¹⁴²² Bayar’ın bu konuşmasının ardından İngiltere’nin Ankara Büyükelçisi hükûmetine gönderdiği raporda Türk Hükûmetinin bu konuda resmi bir pozisyon almaktan kaçındığını ancak İngiltere ve Fransa’nın düzenlediği askeri harekâtı “gönülden” desteklediklerinden şüphe duyulmaması gerektiğini belirtmiştir. İngiliz Büyükelçi TBMM’nin yasama yılı açılışında meclis başkanı, Türk Kuvvet Komutanları ile yaptığı görüşmede, Türk hükûmetinin İngiltere ve

¹⁴¹⁹ Sever, *a.g.e.*, 162.-163., N.A., FO, 371/121868 /VY10344/23, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 14 Aralık 1956. Ali Sabri, 7 Aralık 1956’da United Press’e verdiği demeçte, İngiliz-Fransız kuvvetlerinin Süveyş Savaşı esansında Türk donanma üslerini kullandıklarını iddia etmiştir.

¹⁴²⁰ Sever, *a.g.e.*, 165.

¹⁴²¹ N.A., FO, 371/118904/JE1094/44, İngiltere Dışişleri Bakanlığı’nda Toplantı, 01 Kasım 1956.

¹⁴²² *Vatan*, 2 Kasım 1956. Konuşmanın ilgili kısmı: N.A., FO, 371/121786/VR1091/505, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 02 Kasım 1956.

Fransa'nın müdahalesinden duyduğu memnuniyeti gizlemediğini de aktarmıştır. Türk Dışışleri Genel Sekreterinin olaydan duyulan kaygı nedeniyle meclisi Başbakan liderliğinde toplantıya çağırıldıklarını ve İngiltere ve müttefiklerine bu acil durum karşısında yardımcı olmak için mümkün olan her şeyi yapmaya hazır olduklarını büyükelçiye bildirmiştir. Dahası Türk hükümeti İngiltere'ye hava transfer faaliyetleri için kendi olanaklarını kullanabileceklerini bildirmiştir.¹⁴²³

Dışışleri Bakanı Zorlu, 15-22 Kasım 1956 tarihleri arasında Bangkok'ta yapılan Milletlerarası Parlamentolar Birliği toplantısına giderken 12 Kasım 1956'da Karaşi'ye uğramıştır. Zorlu burada yaptığı basın açıklamasında Süveyş Krizi ile ilgili olarak İngiltere ve Fransa'nın müdahalesini en azından Mısır-İsrail çatışmasını durdurduğunu belirterek müdahalenin olumlu buldukları yanları olduğunu da açık bir şekilde dile getirmiştir. Zorlu, Mısır ve diğer Ortadoğu ülkeleri Bağdat Paktı'na katılmış olsaydı böyle bir krizin yaşanmayacağını ileri sürmüştür. Ona göre bu aşamada yapılması gereken şey acilen yabancı kuvvetler Mısır'dan çekilmesi ve soruna BM içersin de bir çözüm bulunmasıydı. Gazetecilerden gelen bir soru üzerine Zorlu, her devletin kendi toprakları içinde bulunan herhangi bir şeyi devletleştirmeye hakkı olduğunu ancak Nasır'ın bunu tek taraflı olarak yaptığını ilgili devletlerin bu konudaki görüşlerini dikkate almadığını belirtmiştir.¹⁴²⁴ Zorlu, Bangkok'ta ise 12 Kasım 1956'da Karaşi'de söylediklerinden farklı olarak Türkiye'nin müttefik olduğu İngiltere ve Fransa'nın her ne sebeple olursa olsun “tarihsel, manevi ve dini bağlarla bağlı” Mısır'a karşı kuvvet kullanmasını tasvip etmediklerini bunun BM ilkelerine aykırı olduğunu ve İsrail'in saldırısını da tasvip etmediklerini açık bir şekilde dile getirmiştir.¹⁴²⁵ Zorlu'nun açıklamalarındaki bu değişimin sebebi önceki toplantılarda Bağdat Paktı üyelerinin görüşleri karşısında Batı yanlısı tavrı ile yalnız kalması olmuştur.¹⁴²⁶ Zorlu kısa süre sonrada BM'de İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'dan çekilmesine yönelik kararını destek verdiklerini ve Bağdat Paktı nezdinde girişimde bulunduklarını hatırlatarak Mısır'a nasıl yardımcı olamaya çalıştıklarını da açıklamıştır.¹⁴²⁷ İngiltere'nin Moskova Büyükelçisi ile Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi'nin Askeri Ataşesi arasında 13 Kasım 1956'da yapılan görüşme yine Türkiye'nin askeri harekât hakkındaki düşüncelerine dair önemli ipuçları vermektedir. Askeri Ateşe kişisel görüşü olduğunu ifade ederek İngiltere ve Fransa'nın Mısır ve İsrail'i

¹⁴²³ N.A., FO, 371/121786/VR1091/504, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışışleri Bakanlığı'na, 02 Kasım 1956.

¹⁴²⁴ *Ayın Tarihi*, Sayı: 276, Kasım 1956, 337.

¹⁴²⁵ Canatan, Y. (1996). *Türk-Irak Münasebetleri 1926-1958*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 128.

¹⁴²⁶ Albayrak, a.g.m., 33.

¹⁴²⁷ *Ayın Tarihi*, Sayı: 276, Kasım 1956, 341.

ayırmak için yaptığı harekâtın Türkiye'nin yararına olduğunu ancak askeri harekâtın kısa bitirildiğini Mısır'daki Akdeniz üssünün güvenliğinin sağlanmasında başarısız olduğunu söylemiştir. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye üs kurduğunu da vurgulamış ve bu üssün Türkiye ve İngiltere'nin Ortadoğu'daki pozisyonundan ziyade İsrail'i tehdit ettiğini belirtmiştir.¹⁴²⁸

Türkiye'den bu açıklamalar gelirken Sovyetler Birliği harekete geçmiştir. Önce Bulganin'in İngiltere ve Fransa Başbakanlarına birer mektup yollayarak saldırının durdurulması istemiş ve gerekirse Mısır'a Sovyet gönüllülerin gönderilebileceği söylemiştir. Gerginliğin artmasına sebep olan bu harekete ABD'nin BM'deki teşebbüsleri ile engellenmiştir.¹⁴²⁹ Sovyetler Birliği bir yandan da Türkiye üzerinde baskı kurmaya başlamıştır. Türkiye, 6 Kasım 1956'da hava sahasında milliyeti tespit edilemeyen savaş uçaklarının geçtiği ve Sovyetler Birliği'nin Boğazlardan savaş gemilerinin geçmesi hususunda kendilerini haberdar ettiğini açıklamıştır.¹⁴³⁰ Sovyetler Birliği'ndeki hareketlenme ABD'de de rahatsız etmiştir. Çünkü ABD'nin elindeki istihbarat raporlarına göre Sovyetler Birliği Mısır'a saldırı olması durumunda bir şeyler yapacaklarına dair söz vermişti. ABD bundan dolayı U- 2 gözlem uçaklarını bölgeye göndermiştir. Başkan Eisenhower'a daha sonra gelen raporlar Türkiye'nin de verdiği bilgileri doğrulamıştır. Türkiye hava sahasında tanımlamayan uçuşlar olduğunu ABD'li askeri kaynakları da tespit etmiştir. Büyük bir savaşa neden olabilecek gelişmeler karşısında ABD önlemlerin artırma kararı almıştır.¹⁴³¹ Türkiye'de bu faaliyetler karşısında orduyu kısmi seferberlik durumuna getirmiş ve bazı önleyici tedbirler almış yılsonuna doğru bu tedbirlerin büyük bir kısmı iptal etmiştir.¹⁴³²

Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki baskısının azalmasıyla Türkiye'den Süveyş Krizi ile ilgili yeni değerlendirmelerde gelmeye başlamıştır. Dışişleri Bakan Vekili Ethem Menderes, 28 Aralık 1956'da TBMM'de yaptığı konuşmada Mısır ile ilgili eleştirileri daha ileri boyuta taşımıştır. Ethem Menderes yaptığı konuşmada Süveyş Krizi'ne giden süreçte tarafsızlık siyasetinin etkili olduğunu belirtmiş ve kriz sırasında ABD, İngiltere ve Fransa arasında meydana gelen fikir ayrılığına dikkat çekmiştir. Mısır'ın

¹⁴²⁸ N.A., FO, 371/124022/RK1071/21, Moskova Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 13 Kasım 1956.

¹⁴²⁹ N.A., FO, 371/118909/JE1094/148, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 16 Kasım 1956.

¹⁴³⁰ Armaoğlu, *Filistin Meselesi...*, 168., N.A., FO, 371/124022/RK1071/21, Moskova Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 13 Kasım 1956. Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliği Askeri Ataşesi, Türkiye'nin Güney Doğu'sunda radar olmamasından dolayı buraya yapılan uçuşları denetleyemediğini, bu yüzden askeri materyalin ticari malzeme olarak taşınabildiğini belirtmiştir.

¹⁴³¹ Neff, D. (1988). *Warriors Suez Eisenhower Takes America into the Middle East in 1956*. Vermont: Amana Books, 412.

¹⁴³² N.A., FO, 371/130174/RK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1956, 31 Ocak 1957.

Bağdat Paktı'na yönelik saldırılarının sürdüğünü ancak paktın hem Mısır'ın hükümlerlik haklarını korumaya hem de kanalın uluslararası geçişe serbest olmasını hedefleyen bir siyaset izlediğini ve kriz boyunca Bağdat Paktının çok önemli görevler üslendiğini belirtmiştir. Ayrıca Bağdat Paktı'nı yıkmaya yönelik hareketlere sessiz kalmayacaklarını eklemiştir. Mısır ve Suriye'de baskı rejimlerinin ve basının Türkiye ve Irak'a yönelik kampanyaya devam ettiğini, Suriye'ye bu iki ülkenin saldıracağı iddiası ile Sovyet silahlarının yığıldığına dikkat çekmiştir. Mısırlı idarecilerin Batı ve Türkiye düşmanlığının artık kendi ayaklarını da dolaşmaya başladığını ve geri dönülmez bir noktaya geldiği belirten Ethem Menderes, Mısır'ın Asya-Afrika ile Batı dünyası arasındaki ilişkileri bozmak için uğraştığı söylemiştir. Mısır'ı komünistlerin oyunlarına alet olmakla ve İslam'ı savunurken İslam düşmanlarını kendi topraklarında tutmakla suçlamış ve sürekli bağımsızlığı savunan Mısır'ın Macaristan'ın bağımsızlık çağrısına kulak asmıyor demiştir. Ayrıca Mısır'ın izlediği siyasetin çelişkilerle dolu olduğunu Nasır'ın tek taraflı olarak aldığı millileştirme kararının komünizm ve tarafsızlık propagandası eşliğinde genişleyerek bütün Arap ve İslam dünyasının kurtarıcısının Mısır olduğu gibi bir algı oluşturulduğuna işaret etmiştir. Böyle bir ortamda Mısır'a yönelik tüm eleştirilerin Mısır'ın hükümlerlik haklarına saygı duyulmuyormuş gibi lanse edilesine tepki gösteren Ethem Menderes, Mısır'ın böyle bir saldırıyı tahrik hatta “davet” eden siyasetinin eleştirilmesinin silahlı müdahaleyi desteklemekle aynı anlama geldiği yönündeki iddialara karşı çıkmıştır. Ethem Menderes son zamanlarda yine gündemi işgal eden İsrail –Türkiye ilişkilerine de değinmiş Mısır'ın Türkiye-İsrail ilişkilerini abartarak Türkiye ile Arap dünyası arasındaki ilişkilerin gelişmesini engellemeye çalıştığını söylemiştir. Mısır'ın Süveyş Kanalı harekâtı sırasında zavallı halkının düştüğü durumun bile Nasır'ın zaferi olarak lanse edildiğini ve İsrail Büyükelçisini geri çeken Türkiye'nin hakkındaki kara propagandayı bir nebze azaltmayı hedeflediğini belirtmiştir.¹⁴³³ Ethem Menderes'in Süveyş Krizi ve Mısır ile ilgili yaptığı bu sert konuşma muhalefet partileri tarafından da beğeniyle karşılanmıştır.¹⁴³⁴

Ethem Menderes, 25 Şubat 1957'de TBMM'de yaptığı konuşmada ise Türkiye'nin Süveyş meselesinde başından itibaren BM'de alınan kararları desteklediğini belirtmiştir. Ethem Menderes, Süveyş Krizi'nin yeni bir mesele olmadığını bunun komünist cephenin uzun süredir devam eden çalışmalarının bir sonucu olduğunu, bazı Arap liderlerin şahsi saygınlığını arttırmak isteğinden yararlanan komünist ülkelerin Arap-İsrail anlaşmazlığını istismar ederek bölgeye silah sevkiyatı yapmaları ve yıkıcı propaganda ile işlerin bu

¹⁴³³ *Ayın Tarihi*, Sayı: 277, Aralık 1956, 162.

¹⁴³⁴ N.A., FO, 371/130179/RK1022/1, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 02 Ocak 1957.

aşamaya geldiğini söylemiştir. Türkiye'nin bölgedeki bu tehlikeli gidişatı görerek tehlikeyi önlemek için Bağdat Paketi'nı kurma gayreti içine girdiğini belirten Ethem Menderes, Mısırlı liderlerin Süveyş Kanalı meselesini komünist propaganda ile bir doğu-batı mücadelesine çevirmeye çalıştığını ve komünizmin Ortadoğu'da bu sayede nüfuz oluşturduğuna dikkat çekmiştir.¹⁴³⁵

Türkiye, Mısır'a yönelik sert eleştirilerini devam ederken bir yandan da Mısır'ın Ankara Büyükelçiliğini de dostça olmayan faaliyetlerini nedeniyle yakın takibe almıştır. Mısır Askeri Ataşesi kriz boyunca İngiliz karşıtı faaliyet yürütmüş ve İngiltere karşıtı karikatürlerin Türkiye'de dolaşıma sokulması gibi görevlerde aktif görev rol almıştır.¹⁴³⁶

Türk basını Mısır'a yönelik saldırıyı yakından izlemiştir. Diplomatik cabaların sonuçsuz kalması ve İngiltere'nin Fransa ile birlikte saldırı hazırlıkları yapması meselesin barışçı yöntemlerle çözülmesine taraftar olan Türk basınında kaygıya neden olmuştur. Türk basını Mısır'a karşı güç kullanımına özellikle Sovyetler Birliği nedeniyle karşı çıkmıştır. Fransız güçlerinin Mısır'daki Fransız vatandaşlarını korumak için Kıbrıs'a gelmesine iktidar taraftarı Zafer ve muhalefette yer alan CHP'ye yakın Ulus gazeteleri itiraz etmişlerdir. Basın İngiltere ve Fransa'dan sonra diğer ülkelerinde bu gerekçe ile adaya asker gönderebileceğinin bunun Türkiye'nin Kıbrıs politikasına zarar vereceğini iddia etmiştir.¹⁴³⁷ Yeni Sabah Gazetesi ise Mısır'ın inatçı siyasetinin Avrupa'yı Mısır ve Arap dünyasına karşı kışkırttığını, İngiltere ve Fransa'nın savaş tehdidinin ise beklenen sonucu doğurmadığını belirterek silah kullanmanın ise ciddi hata olacağını dile getirmiştir.¹⁴³⁸ Savaş başlayınca Zafer Gazetesi'nde Mısır'ın eski rejimini öven ve Nasır'ı bu krizin müsebbibi olarak gösteren yorumlar yer almıştır.¹⁴³⁹ Ahmet Emin Yalman ise Vatan Gazetesi'ndeki köşesinde Süveyş'in işgalini Sovyetler Birliği'nin Arap memleketlerini sızma harekâtına karşı yapılmış bir askeri harekât olarak nitelendirmiştir.¹⁴⁴⁰ Basın ayrıca İngiltere ve Fransa'nın müdahalesinin tam zamanında yapılmış bir hamle olarak görmüştür. Ulus Gazetesi, 4 Kasım 1956'da Nasır'ın bütün Batıya meydan okuduğu bir dönemde yapılan müdahalenin Batı dünyası açısından önemli olduğunun altı çizilmiştir. 5 Kasım 1956 tarihli Hürriyet gazetesi ise İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'daki tehlikeyi görerek bu müdahaleyi yaptığını ancak ABD'nin durumun vahametini anlamakta zorlandığına işaret etmiştir. Gazete İngiltere ve Fransa'nın

¹⁴³⁵ *Ayın Tarihi*, Sayı: 279, 25 Şubat 1957, 197-200.

¹⁴³⁶ N.A., FO, 371/130179/RK1022/1, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 02 Ocak 1957.

¹⁴³⁷ N.A., FO, 371/119131/JE14211/1459, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 07 Eylül 1956.

¹⁴³⁸ N.A., FO, 371/119137/JE14211/1638, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 14 Eylül 1956.

¹⁴³⁹ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 97.

¹⁴⁴⁰ *Vatan*, 01 Kasım 1956.

Süveyş'teki rejimin eski haline getirmesini ve Nasır'ın iktidardan uzaklaştırılmasını savunmuştur. Ayrıca Nasır'a "kendi düşen ağlamaz" atasözü ile yaşananlardan sorumlu olduğunu vurgulamıştır. Ulus Gazetesi'nde 6 Kasım 1956'da yayınlanan haberde ise İngiltere ve Fransa'nın tebrik edilmesi gereken bir iş yaptıklarını Mısır'ın kışkırtıcı hareketinin bütün Ortadoğu'yu tehlikeye attığına ve İsrail ile başlayan çatışmanın bu gerilimi daha da arttırdığına işaret ederek iki ülkenin ne bencillik ne de emperyalist amaçlarla bu harekâtı yapmadığını savunmuştur. 7 Kasım 1956 tarihli Dünya Gazetesi'de Nasır Mısır'ı pek çok riske sokan politika izlediğini bu aşamada General Necip'in yönetimde aktif rol oynaması gerektiğine işaret etmiştir. Gazete Atatürk'ün Hatay meselesini Batılı ülkelerle nasıl barışçıl bir şekilde hallettiğinin örnek alınması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca basın BM Barış Gücü'nün bu aşamada devreye girmesinin içinde Sovyetler Birliği'ne ait askerler olacağı için itiraz etmiştir.¹⁴⁴¹

3.4.4.2. Bağdat Paktı'nın Toplanması

İngiltere ve Fransa Mısır'a yönelik askeri harekâta başlayınca Bağdat Paktı'nın Ortadoğulu dört ülkesi Türkiye, Irak, İran ve Pakistan'ın 5-8 Kasım 1956 tarihleri arasında İngiltere olmadan Başbakanlar düzeyinde Tahran'da¹⁴⁴² toplanmaya karar vermişlerdir. Toplantıya İngiltere'nin katılmasına Irak karşı çıkmıştır.¹⁴⁴³ Çünkü Bağdat Paktı üyesi olan İngiltere'nin meşru bir gerekçe olmadan Süveyş Kanalı'na asker çıkarması Irak'ı Arap devletleri karşısında çok zor duruma sokmuştur.¹⁴⁴⁴ Irak, bu yüzden İngiltere Mısır'dan çekilinceye kadar Bağdat Paktı toplantılarına bu ülkenin katılmasına karşı çıkmış ve Fransa ile diplomatik ilişkileri askıya almıştır.¹⁴⁴⁵

Tahran'da yapılan toplantının öncelikli amacı Bağdat Paktı'nı Süveyş Krizi'nin ortaya çıkardığı olumsuzluklardan korumak olmuştur.¹⁴⁴⁶ Türkiye savaş başlayınca bu savaşın Bağdat Paktı'nın diğer üç Müslüman üyesi üzerindeki etkilerini azaltmak ve pakttaki işbirliğini korumak için yoğun caba harcamak zorunda kalmıştır.¹⁴⁴⁷ Çünkü Arap dünyasının saldırıya tepkisi çok sert olmuştur. 13-15 Kasım 1956'da Arap devlet Başkanları Beyrut'ta Süveyş Krizi'ni görüşmek üzere toplandığında Irak'ında desteği ile

¹⁴⁴¹ N.A., FO, 371/121796/VR1091/816, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 10 Kasım 1956.

¹⁴⁴² Soysal, *a.g.m.*, 214-215.

¹⁴⁴³ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 97.

¹⁴⁴⁴ Soysal, *a.g.m.*, 214-215. Bu dönemde Bağdat Paktı Konsey Başkanlığı İran'da olduğu için Başbakanlar ve Dışişleri Bakanları düzeyinde düzenlenecek toplantı Tahran'da yapılmıştır.

¹⁴⁴⁵ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 97.

¹⁴⁴⁶ Sever, *a.g.e.*, 166.

¹⁴⁴⁷ N.A., FO, 371/130174/RK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1956, 31 Ocak 1957.

İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır topraklarından çekilmemesi halinde kuvvet kullanma kararı dahi alınmıştı.¹⁴⁴⁸ İsrail'in Mısır'a ani saldırısı başlayınca Bağdat Paktı üyesi olan Irak Mısır'a açık desteğini açıklamıştır.¹⁴⁴⁹ Türkiye ise müttefiki İngiltere'nin Mısır'a saldırısına Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkilerini de hesaba katarak tepki göstermeliydi.¹⁴⁵⁰ Türkiye bu yüzden dikkatini Süveyş Krizi'nden ziyade Bağdat Paktı'na vermiştir. Irak'ın Bağdat Paktı'ndan ayrılma ihtimalinden derin kaygı duyduğunu İngiltere'ye anlatmıştır.¹⁴⁵¹

Türkiye ve İran bu toplantıda İngiltere'nin Bağdat Paktı'ndan çıkarılması yönündeki talepleri reddetmiştir. Ancak Nuri Said'e destek veren diğer devletlerin Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkileri kesmesi yönündeki ısrarlı talepleri haklı bularak geri çevirmemiştir.¹⁴⁵² Bağdat Paktı'nın Tahran'da yaptığı toplantı sonrası 8 Kasım 1956'da ortak bir bildiri yayınlanmıştır. Bildiri toplantının amacının bölgedeki çatışmayı sona erdirmek için izlenecek siyasetin belirlenmesi, Mısır'da savaşın başladığı günden beri meydana gelen olayların inceleyerek adil bir barış için neler yapılabileceğini tartışmak için yapıldığı belirtilmiştir. Bildiride İsrail'in Mısır topraklarına yönelik saldırısının kabul edilmediği ve derhal Mısır topraklarından çekilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca İngiltere ve Fransa'nın ne gerekçe ile olursa olsun Mısır'a düzenlediği saldırıyı sonlandırılması istenmiştir. Bölgede yeniden barışın sağlanması için BM kararlarına uyulması istenerek ve ABD'nin bu konuda yardımcı olması gerektiğine işaret edilmiştir.¹⁴⁵³ Ankara Radyosu ise Bağdat Paktı üyesi devletlerin Arap Birliği'nin Beyrut'ta yayınladıkları tebliğdeki görüşlerini paylaştıklarını ve Ortadoğu'da yıkıcı faaliyetler karşı gereken tedbirleri alacaklarını duyurmuştur.¹⁴⁵⁴

Tahran toplantısı sonrası yayınlanan kararlar Mısır'da bazı dernekler tarafından desteklenmiş hatta dışişleri bakanına bir teşekkür telgrafi dahi yollanmıştır.¹⁴⁵⁵ Ancak yayınlanan bildirinin Arap kamuoyunu genel anlamda tatmin ettiğini söylemek zordur. Zaten Bağdat Paktı üyesi dört bölge devleti Arap kamuoyunda ortaya çıkan tepkiye bir nebze katılmak belki de bu tepkiyi kontrol altına alarak yumuşatmak istedikleri için bu toplantıyı yapmışlardı. Yayınlanan ortak bildiri de İngiltere, Fransa kınanmamış ve çözüm için Mısır ve diğer Arap ülkelerinin karşı çıktığı ABD planlarının desteklendiği

¹⁴⁴⁸ Kürkçüoğlu, a.g.e., 97.

¹⁴⁴⁹ N.A., FO, 371/121783/VR1091/410, Bağdat Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 31Ekim 1956.

¹⁴⁵⁰ Kürkçüoğlu, a.g.e., 91.

¹⁴⁵¹ N.A., FO, 371/118909/JE1094/161, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 20 Kasım 1956.

¹⁴⁵² N.A., FO, 371/130174/RK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1956, 31 Ocak 1957.

¹⁴⁵³ *Ayın Tarihi*. No:276,10 Kasım 1956, 139-140.

¹⁴⁵⁴ *Ayın Tarihi*. No:276. 25 Kasım 1956, 33.

¹⁴⁵⁵ B.C.A., 09 Kasım 1956, fon kodu: 30.1.0.0, yer no: 20.116.16.

belirtmiştir. Türkiye bildiride ölçülü bir dil kullanarak özellikle İngiltere ile ilişkilerini daha fazla yıpratmadan bu krizi atlatma taraftarıydı. Tahran'daki toplantı sonrası Türkiye'ye dönen Menderes, 10 Kasım 1956'da İngiltere ve ABD'nin Türkiye Büyükelçilerini kabul ederek Tahran'daki toplantıya İngiltere'nin çağrılmamasının geçici bir zorunluluk olduğunu açıklamıştır.¹⁴⁵⁶ Bayar'da Başbakan Menderes'e gönderdiği 10 Kasım 1956 tarihli telgrafta, Mısır konusundaki tehlikenin azaldığı şu aşamada İngiliz ve Amerika Büyükelçilerinin görüşmeler hakkında bilgilendirilmesinin de yerinde olacağına işaret etmiştir.¹⁴⁵⁷ İngiltere'den gelen açıklamalar Bağdat Paktı'nın Tahran toplantısına davet edilememenin kendilerini çok da rahatsız etmediği göstermiştir. Toplantıyı anlayışla ve takdirle karşıladığını belirten İngiltere, Bağdat Paktı üyelerinin çözüm için sundukları tekliflerin kendi görüşlerine uyduğunda ve üye ülkelerin girişimlerinin Mısır'a yönelik askeri harekâta son vermek noktasında etkili olduğunu söylemiştir.¹⁴⁵⁸

Menderes'te Bayar'a toplantıdaki önceliklerinin İngiltere'ye paktan atamayı dahi düşünen diğer üyelerin tepkisini azaltmak olduğunu belirtmiştir. Menderes Mısır'a yönelik askeri müdahalenin sebep olduğu tepkinin Bağdat Paktı'nı zayıflattığını, bunda Nasır'ın ve yaptığı propagandanın etkili olduğunu toplantıya katılan devletlere anlatmıştır. Menderes Bayar'a toplantı hakkında yazdığı mektupta toplantı sonrası Bağdat'a yaptığı ziyaretten bahsetmiş ve Bağdat'ta Mısır lehine gösterilere şahit olduğunu Sovyetler Birliği ve Suriye'nin Mısır'a askeri yardım yapacağına dair söylentilerin halk üzerinde ciddi etkisi olduğunu vurgulamıştır.¹⁴⁵⁹

Türkiye, Bağdat Paktı'nın Tahran toplantısı dışında İngiltere ve Fransa'yı hedef alan başka açıklama yapmaktan çekinmiştir. Türk basını Bağdat Paktı'nın Süveyş Krizi ile ilgili olarak yaptığı bu toplantıyı oldukça başarılı bulmuştur. Üstelik Ankara Radyosu 26 Kasım 1956'daki yayınında Bağdat Paktı üyelerinin Tahran toplantısının bir Bağdat Paktı toplantısı olarak algılanmaması gerektiğini bunun pakt üyesi dört ülkenin bölge meselelerini görüşmek üzere yaptığı bir toplantı olduğunun İngiltere'nin toplantıya bu nedenle katılmadığını açıklamıştır.¹⁴⁶⁰

¹⁴⁵⁶ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 97.

¹⁴⁵⁷ **B.C.A.**, 10 Kasım 1956, fon kodu: 30.01.0.0, yer no: 111.701.8.

¹⁴⁵⁸ **B.C.A.**, 09 Kasım 1956, fon kodu: 30.1.0.0, yer no: 35.215.13.

¹⁴⁵⁹ Umar, *a.g.e.*, 203-204.

¹⁴⁶⁰ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 98.

3.4.4.3. İsrail'deki Türk Büyükelçisi'nin Geri Çağırması

Bağdat Paktı'nın Tahran toplantısında çıkan en önemli sonuçlardan biri Türkiye-İsrail ilişkileri ile ilgili olmuştur. Toplantıya katılan ülkeler Arap kamuoyundaki tepkilerin Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerini gözden geçirmesiyle bir nebze olsun hafifletilebileceği düşünmüştür. Çünkü Arap kamuoyunun hedefinde İsrail, İngiltere, Fransa kadar Bağdat Paktı da yer alıyordu. Nuri Said ve Pakistan Cumhurbaşkanı İskender Mirza, toplantıda İsrail ile ilişkilerin kesilmesi hususunda Menderes'e yoğun baskı yapmıştır. Türkiye bu baskılar karşısında daha fazla dayanmayarak İsrail büyükelçisini geri çağırmıştır.¹⁴⁶¹ Türk Dışışleri, 26 Kasım 1956'da yayınladığı bildiride, Filistin Meselesinin Birleşmiş Milletler Kararları çerçevesin de çözülmesi için öteden beri gayret gösterdiğini ancak Ortadoğu'da huzursuzluğa sebep olan bu hadisenin bir çözüme kavuşturulmadığını, bu meselse halledilinceye kadar Tel Aviv'deki elçisini geri çekme kararı verdiğini bildirmiştir.¹⁴⁶² Türkiye, İsrail Büyükelçisini geri çağırırken asla Süveyş Krizi'nden söz etmemiştir. Eğer İsrail'in saldırısı nedeniyle büyükelçinin geri çağırıldığını açıklanırsa bu saldırıya katılan İngiltere ve Fransa büyükelçilerini de geri çağırması gerekecekti.¹⁴⁶³ Bunun yanında Türkiye, İsrail Büyükelçi'sini geri çağırması ancak İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesmemiştir. Sadece temsil düzeyini büyükelçilikten maslahatgüzarlığa düşürmüştür. İngiltere'de Türkiye'nin bu kararının Bağdat Paktı'nı koruduğunu düşünerek desteklemiştir.¹⁴⁶⁴

Menderes, bu konu hakkında grup toplantısında yaptığı konuşmada Arapların İsrail tehlikesini komünizmden daha fazla önemsedğine dikkat çekmiş ve İsrail ile ilişkileri gerektiğinde tamamen kesilebileceğine işaret ederek büyükelçinin geri çağırılması kararını da kimseye danışmadan aldıklarını ve amaçlarının Arap dünyası ile var olan gerginliği azaltmak olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁶⁵ Ethem Menderes, 28 Aralık 1956'da TBMM'de yaptığı konuşmada İsrail Büyükelçisini geri çekme kararını açıklarken Türkiye ve müttefikleri hakkındaki “çirkin propagandaların zehrini bir dereceye kadar almak... ve efkara nisbi bir huzur” getirmek amacını taşıdığını gizlememiştir.¹⁴⁶⁶

¹⁴⁶¹ Sever, *a.g.e.*, 169.

¹⁴⁶² *Ayın Tarihi*. No:276. Kasım 1956, 39.

¹⁴⁶³ Aykan, *a.g.m.*, 93.

¹⁴⁶⁴ N.A., FO, 371/121700 /VR10344/1B, Tahran Büyükelçiliği'nden, Dışışleri Bakanlığı'na, 24 Kasım 1956.

¹⁴⁶⁵ Albayrak, *a.g.m.*, 34-35.

¹⁴⁶⁶ *Ayın Tarihi*, Sayı: 277. 10 Aralık 1956, 163.

Türkiye, ABD Kongresi'nde çok güçlü olan Yahudi lobisini karşısına almamak için İsrail'e gösterdiği tepkide ölçülü olamaya dikkat etmiştir.¹⁴⁶⁷ İsrail'den geri çağrılan Büyükelçi Hasan İstinyeli ayrılmadan önce İsrail Dışişleri Bakanlığı'na verdiği izahta bunun İsrail'e karşı bir hareket olmadığını amacın Bağdat Paketi'nı güçlendirmek olduğunu İsrail ile dostane ilişkilerin ve ticaretin bozulmasını istemediklerini belirtmiştir.¹⁴⁶⁸ İsrail ise Türkiye'nin bu kararına ABD aracılığı ile engel olmak istemiştir. ABD Türkiye'nin tavrının Arap dünyasına karşı yapılmış bir gönül alma hareketi olarak gördüğünden İsrail'den bu geçici tavrından dolayı Türkiye'ye anlayış göstermesini istemiştir.¹⁴⁶⁹ Yahudi basını ise Türkiye'nin bu kararını eleştirmiştir. İngiltere'nin önde gelen Yahudi gazetelerinden biri olan The Jewish Chronicle, 7 Aralık 1956'da yayınladığı makalesinde, Türkiye'de muhalif kesimlerle yaptığı röportajları aktarmış Türkiye'de her kesimin hükümetin bu kararını desteklemediğini mecliste ve Türk basınında bu kararın ciddi eleştiriler aldığını Yahudi dünyasına duyurmuştur. Gazetede ki haberde Türk Dışişleri Bakanlığı bu kararın İsrail ile bağların kopması anlamına gelmediğini açıkladığını hatırlatmış ve iki ülke arasındaki bu soğuk havaya rağmen hem ticari hem de diplomatik olarak ilişkiler devam ettiğini bildirmiştir.¹⁴⁷⁰

İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'a askeri müdahalesi Menderes'i Arap dünyasında Batı ile olan ilişkileri yüzünden yapılan eleştirilerde daha savunmasız hale getirmiştir. Türkiye, İsrail Büyükelçisini geri çağırırken Araplara Batı dünyasının kuklası olmadığını göstermeye çalışmıştır. Bunun yanında İsrail'in önemini farkında olan Türkiye bu hareketin doğrudan İsrail'i hedeflemediğini kapalı kapılar ardında anlatmıştır. Ancak Türkiye'nin attığı adımlar Bağdat Paketi'nın saygınlığını kurtaramamıştır.¹⁴⁷¹

Mısır liderlerinden Enver Sedat, El Cumhuriye Gazetesi'nde Türkiye'nin İsrail Büyükelçisini geri çağırmasından sadece birkaç gün sonra yayınlanan makalesinde yaptığı değerlendirmeler Türkiye'nin hareketinin Mısır tarafından pek de dikkate alınmadığını göstermiştir. Enver Sedat "Esasen, Türkiye, Bağdat Paketi kanalıyla İngiltere'yi ilk defa Mısır'a taarruza teşvik eden memlekettir. Türkler, Suriye'nin Mısır'ın yardımına koşacağını; Mısır'ın yenileceğini ümit etmekteydiler ve böyle bir hal vukuunda komünizme karşı koymak bahanesiyle Suriye'de bir hükümet darbesi tertipleyeceklerdi. Bu plan, Mısır'ın düşmana kahramanca karşı koyması ve Cumhurbaşkanı Nasır'ın

¹⁴⁶⁷ Bağcı, *a.g.e.*, 81.

¹⁴⁶⁸ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 100.

¹⁴⁶⁹ Sever, *a.g.e.*, 169.

¹⁴⁷⁰ B.C.A., 22 Ocak 1957, fon kodu: 30.1.0.0, yer no: 133.862.3.

¹⁴⁷¹ Aykan, *a.g.m.*, 93.

Suriye’yi harbe karıştırmamak kararı sayesinde suya düşmüştür...” demiştir. Arap basınındaki bu değerlendirmeler ve Türkiye’nin Batılı devletler ile beraber yürüttüğü Ortadoğu politikası, Türkiye’nin İsrail Büyükelçisini geri çekecek kadar ileri giden tepkisini gölgede bırakmıştır. Türkiye’nin bu kararı Arap dünyasında pek olumlu bir etkide sağlamadığı gibi samimide bulunmamıştır.¹⁴⁷²

Süveyş Krizi Batılı devletler aleyhine sonuçlanmış ve Türkiye krizin başından itibaren izlediği Batı taraftarı politika nedeniyle kriz sonrası kaybeden tarafta yer almıştır. Ne Bağdat Paketi’nin Tahran toplantısı nede İsrail büyükelçisinin geri çağırılması Mısır’ın Türkiye’ye yönelik tepkisini azaltmamıştır. Türkiye’nin Mısır ve Suriye ile ilişkileri daha da bozulmuştur.¹⁴⁷³

Süveyş Krizi ile birlikte İngiltere’nin Ortadoğu’daki rolü dramatik bir şekilde düşmüş ve izlediği politikaların başarısızlığı bölgede nüfuzunun giderek yok olmasına sebep olmuştur.¹⁴⁷⁴ İngiltere ve Fransa’nın Ortadoğu’dan çekilmek zorunda kalmış ABD bu iki ülkeden boşalan yeri doldurmaya çalışırken Sovyetler Birliği Ortadoğu’daki durumunu güçlendirmiştir.¹⁴⁷⁵ Sovyetler Birliği bölgedeki gücünü artırırken ABD ve diğer Batılı devletlerin bölgedeki gücünün azalması Nasır’ın eskisinden daha güçlü ve Arap dünyasında daha fazla destekçi bulması ile sonuçlanmıştır.¹⁴⁷⁶

Süveyş Krizi’nin Türkiye açısından en önemli sonucu Ortadoğu’da durumun gerginleşmesi ve Suriye’de Sovyetler Birliği etkisinin artması olmuştur.¹⁴⁷⁷ Menderes, ABD’li gazetecilere 08 Şubat 1957’de verdiği demeçte Mısır ve Suriye’de Sovyetler Birliği’nin yayılmacı faaliyetlerinin arttığına, bu ülkelerin Sovyetler Birliği’nden silah almasının dünya barışına katkı sağlamayacağını üstelik Ortadoğu ülkelerinin Sovyetler Birliği’nin uydusu haline getireceğine dikkat çekmiştir.¹⁴⁷⁸

Sovyetler Birliği krizi boyunca Mısır’ı savaştan sonra attığı adımlar ile Mısır ve Suriye’de saygınlığının daha da yükselmesini sağlamıştır. Bu durum özellikle Suriye gibi istikrarsız ülkelerin komünist bir rejime dönüşme ihtimalini ortaya çıkarınca ABD buna engel olmak için Eisenhower Doktrinini ilan etmiştir.¹⁴⁷⁹

¹⁴⁷² Kürkçüoğlu, a.g.e., 100-101.

¹⁴⁷³ Kürkçüoğlu, a.g.e., 100-101.

¹⁴⁷⁴ Gorst, A., Johnman L. (1997). *The Suez Crisis*. New York: Routledge, 151.

¹⁴⁷⁵ Kürkçüoğlu, a.g.e., 90.

¹⁴⁷⁶ *Ayın Tarihi*, Sayı: 276. 10 Kasım 1956, 276.

¹⁴⁷⁷ N.A., FO, 371/130174/RK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1956, 31 Ocak 1957.

¹⁴⁷⁸ N.A., FO, 371/130179/RK1022/7, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 19 Şubat 1957.

¹⁴⁷⁹ Soysal, a.g.m., 215.

3.5. Eisenhower Doktrini ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi

Süveyş Krizi ile birlikte İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'da ki konumlarının sarsılması ortaya bir güç boşluğu çıkarmıştır. Üstelik Mısır savaş esnasında 19 Ekim 1954'te imzalanan İngiliz-Mısır Antlaşması'nı feshetmiş ve Batı ile arasındaki tek hukuki bağı da kopararak Sovyetler Birliği'ne bir adım daha yaklaşmıştır.¹⁴⁸⁰ Bu gelişmeler ABD'nin Ortadoğu'nun geleceği konusundaki kaygılarını arttırmış ve ortaya çıkan güç boşluğundan Sovyetler Birliği'nin doldurmasından endişe duymaya başlamıştır.¹⁴⁸¹

ABD bu yüzden bölgedeki siyasi boşluğu doldurmak için hareket geçmiş Başkan Eisenhower 5 Ocak 1957'de ABD Kongresi'ne Eisenhower Doktrini adını taşıyan mesajını yollamıştır. Eisenhower mesajında Ortadoğu'daki istikrasızlığa dikkat çekerek bunun uluslararası komünizmden kaynaklandığını belirtmiş ve Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'yu stratejik öneminden dolayı ele geçirmek istediğine vurgu yapmıştır. Eisenhower, Ortadoğu'nun bu tehlikeden korunması için ABD'de den ekonomik ve askeri yardım isteyen Ortadoğulu ülkelere yönelik bir program hazırlanması ve uluslararası komünizmin saldırısına uğraması durumunda siyasal bağımsızlığını korumak için yardım isteyen ülkelere ABD silahlı kuvvetleri yardımda bulunması gerektiğini söylemiştir.¹⁴⁸²

Eisenhower Doktrini ilan edilince Ortadoğu ülkeleri bir kısmı desteğini açıklarken bir kısmı da açık bir şekilde karşı olduğunu bildirmiştir. Türkiye, Lübnan, Pakistan, Irak, Afganistan, Libya, Tunus ve Fas destek verirken ilk ve en şiddetli tepki Mısır'dan gelmiştir. Mısır'ın ardından Suudi Arabistan ve Ürdün doktrine karşı olduklarını bildirmişler ancak kısa süre sonra tutum değiştirerek Mısır'ı yalnız bırakmışlardır.¹⁴⁸³

Bağdat Paketi'nin dört Müslüman üyesi Türkiye, Pakistan, İran ve Irak, 19-20 Ocak 1957'de Ankara'da toplanarak Eisenhower Doktrini'ni değerlendirmişlerdir.¹⁴⁸⁴ Toplantı sonrası yaptıkları ortak açıklama da Eisenhower Doktrini'nin Ortadoğu'da barışın korunması için önemli bir adım olduğunu söyleyerek desteklerini açıklamışlardır. Açıklamada ayrıca Nasır ve Mısır'ın Süveyş meselesine yaklaşım biçimi eleştirilmiştir.¹⁴⁸⁵

¹⁴⁸⁰ Armaoğlu, *Belgelerle Türk- Amerikan...*, 240.

¹⁴⁸¹ Çelik, *a.g.e.*, 135.

¹⁴⁸² Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 114-115. Aslında ekonomik yardımı nüfuz için kullanan ülkelere ABD gibi nüfuzunda tutmak istediği ülkelere ekonomik yardımda bulunmuştur. United Press tarafından yayınlanan Amerikan Dışişlerine ait rapora göre Sovyetler Birliği son üç yılda Mısır'a 480 milyon dolar, Yugoslavya'ya 465 milyon dolar ve Suriye'ye 280 milyon dolar yardım yapmıştır. ABD aynı yıllarda Sovyetler Birliği'nin yardım yaptığı ülkelere 900 milyon dolar yardım yapmıştır.¹⁴⁸²

¹⁴⁸³ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 503-504.

¹⁴⁸⁴ *Aydın Tarihi*, Sayı: 278. 02 Ocak 1957, 140-141.

¹⁴⁸⁵ *The New York Times*, 22 Ocak 1957.

Mısır, Eisenhower Doktrini'ni Nasır'a ve Arap milliyetçiliğine karşı bir hareket olarak değerlendirmiş ve¹⁴⁸⁶ buna karşı Arap ülkelerini yanına toplamak için hemen çalışmaya başlamıştır. Nasır, 17 Ocak 1957'de Eisenhower Doktrini hakkında yaptığı açıklamada doktrinin bazı kısımlarının belirsizliğe dikkat çekmiş ve Mısır'ın tarafsızlık siyasetini takip etmeye devam edeceğini söylemiştir.¹⁴⁸⁷ Açıklamada Eisenhower Doktrininde “saldırıya karşı korumadan” kast edilenin sadece Sovyetler Birliği olmamasını bunun “her türlü saldırı” şeklinde değiştirilmesini gerektiğini belirtmiştir.¹⁴⁸⁸ Nasır'ın 19 Ocak 1957'de yaptığı çağrı ile Suudi Arabistan Kralı, Suriye Başbakanı Sabri Assali, Ürdün Kralı Hüseyin'in ve Nasır, Kahire'de bir araya gelerek Eisenhower Doktrini'ne verecekleri tepkiyi görüşmüşlerdir. Toplantı sonrası Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan ortak açıklama yaparak Eisenhower Doktrinini reddetmişler ve Arap siyasetinin Arap milliyetçiliğini esas aldığını vurgulamışlardır. Açıklamada Eisenhower Doktrini'nin ABD Ortadoğu'ya girişte araç olarak kullanmak istediğinin dış güçlerin ülkelere yerleşmelerine ve nüfuz kurmalarına izin verilmeyeceği belirtilmiştir.¹⁴⁸⁹ Bu toplantıda ayrıca üç devlet Ürdün'e askeri ve ekonomik yardım kararı alarak Ürdün'ün Eisenhower Doktrini'ne yaklaşmasını engellemek harekete geçmişlerdir. Toplantıdan kısa süre sonra 27 Şubat 1957'de Kahire'de bir araya gelen Nasır, Kral Suud, Kral Hüseyin ve Cumhurbaşkanı Kuvvetli “pozitif tarafsızlık” bildirisini yayınlarak Eisenhower Doktrini'ne bir kez daha karşı çıkmışlardır.¹⁴⁹⁰

Mısır ve Suriye basını ise Eisenhower Doktrini'ne karşı yoğun bir kampanya başlatmıştır. Basın ABD'nin girişimini Ortadoğu ülkelerinin içişlerine doğrudan bir müdahale ve Siyonizm tarafından beslenen emperyalist bir politika olarak değerlendirmiştir.¹⁴⁹¹ Mısır basınından El Saab Gazetesi'nde Eisenhower Doktrini hakkında yapılan değerlendirmede planın muğlaklığı eleştirilerek ve bahsedilen askeri müdahalenin hangi şartlarda gerçekleşeceğinin belirsiz olduğuna dikkat çekmiştir. Gazeteye göre ABD'nin üye olduğu BM tarafından onaylanmadan askeri müdahalenin olamayacağını, bölgede bahsedilen güç boşluğu meselesinde ise Ortadoğu'nun ne doğunun nede batının nüfuz bölgesi olmadığına bölgedeki boşluğun bahsedilen güçlerce doldurulmasının bağımsız Arap ülkelerince kabul edilmeyeceğine dikkat çekmiştir. El Ahbar Gazetesi ise yine Eisenhower Doktrini'nin muğlaklığına dikkate çekmiş, ABD'nin

¹⁴⁸⁶ Umar, *a.g.e.*, 267.

¹⁴⁸⁷ N.A., FO, 371/131320/JE1011/1A, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 03 Şubat 1958.

¹⁴⁸⁸ *Ayin Tarihi*, Sayı: 284. 20 Temmuz 1957, 368-369.

¹⁴⁸⁹ Umar, *a.g.e.*, 267.

¹⁴⁹⁰ N.A., FO, 371/131320/JE1011/1A, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 03 Şubat 1958.

¹⁴⁹¹ Umar, *a.g.e.*, 96.

Ortadoğu'dan İngiltere ve Fransa'nın çekilmesiyle bir güç boşluğu doğduğuna vurgu yaptığını ancak bu boşluğun Arap milliyetçiliği, bölge halkının bağımsızlık duygusu ve BM prensipleri ile doldurulduğuna dikkat çekmiştir. Gazete Arap milletinin artık ne Sovyetler Birliği nede Batılı ülkelerin idaresini istemediği belirtmiştir.¹⁴⁹² Kahire Radyosunda yapılan değerlendirmede ise Eisenhower Doktrininde müdahale kararı alırken başkanın komünist bir tecavüz olduğuna nasıl karar vereceği sorgulanmış ve ABD'nin neden İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a askeri müdahalesine neden karşı koymadığını sormuştur. Radyo Mısır'ın hiçbir zaman komünist tecavüze üs olmayacağına ve nereden gelirse gelsin tüm saldırılara karşı kendini koruyacağına dikkat çekmiştir. Mısır'ın bağımsızlığını korumak için çabaladığını buna karşı bölge ülkelerinin bağımsızlığını koruduğunu iddia eden devletlerin ise Mısır'a ekonomik savaş başlattığını bunun barışa hizmet etmediğine belirtmiştir. Ortadoğu'nun geleceğinin ne ABD nede Sovyetler Birliği tarafından tayin edilmeyeceğini ancak bölge ülkelerinin söz sahibi olduğuna dikkat çekilmiştir.¹⁴⁹³

Nasır, aynı günlerde Yunan gazetesi olan Athnos'a verdiği demeçte ise Sovyetler Birliği'nin ile yakınlaştıklarını gizlemeden Batı'nın saldırgan tutumu karşısında Sovyetler Birliği'nin kendilerine yardımcı olduğunu ancak Mısır'ın tarafsızlıktan yana olduğunu tekrar açıklamıştır.¹⁴⁹⁴ Bir başka Yunan Eleftheria Gazetesi'ne demeç veren Nasır, Eisenhower Doktrini'nin Mısır'a, ABD ile paralel politika takip etmesini dayattığını bunun Mısır'ın tarafsızlık politikasına aykırı olduğundan dolayı reddettiklerini söylemiştir.¹⁴⁹⁵ Nasır, İskenderiye'de yaptığı bir konuşmada Eisenhower Doktrini konusunda eleştirilerine devam etmiştir. Nasır, ABD'nin başlangıçta Ortadoğu'ya yönelik saldırganca siyasete karşı iken sonradan tavrını değiştirdiğini ve İngiltere ile Fransa'nın saldırısı esnasında Mısır'a yerleşmek istediğini söylemiştir. ABD'nin bunu başarmadığı için Mısır'a karşı bir süredir yürüttüğü ekonomik baskıyı arttırdığını Mısır buğday ve petrolünü kabul etmediğini belirtmiştir. Nasır, Mısır'ın bu yüzden dost ülkelere yönelerek açlık ve ekonomik baskı savaşını kazanmaya çalıştığına dikkat çekmiştir. Nasır ayrıca Ortadoğu'da Mısır'ı yalnız bırakmak için Siyonizm'in desteklediği bir kampanya yürütüldüğünü, Eisenhower Doktrini'nde Mısır'a yönelik bu eylemin bir parçası olduğunu belirtmiştir. Ayıca Mısır'ın bu plana karşı çıktığını çünkü Mısır'ın politikasının her türlü nüfuza karşı olmaya, tam bağımsızlığa, tarafsızlığa ve ittifaksızlığa dayandığını belirtmiştir. Nasır konuşmasının

¹⁴⁹² *Ayin Tarihi*, Sayı: 278. 03 Ocak 1957, 226-227.

¹⁴⁹³ *Ayin Tarihi*, Sayı: 278. 10 Ocak 1957, 153.

¹⁴⁹⁴ *Ayin Tarihi*, Sayı: 278. 03 Ocak 1957, 156.

¹⁴⁹⁵ N.A., FO, 371/125427/JE1023/22, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 19 Ağustos 1957.

devamında bölgede Mısır'a karşı yürütülen kara propagandaya da değinmiş ve Soğuk Savaş'ın radyo yayınları aracılığı ile sürdüğünü belirterek Kıbrıs'tan Mısır'a yönelik yapılan İngiliz yayınlarını eleştirmiştir.¹⁴⁹⁶

Nasır'ın Eisenhower Doktrini'ne karşı sert tutumu, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya yönelik ilgisinin daha da artmasına sebep olmuştur. Kısa süre sonra Sovyetler Birliği'nin Eisenhower Doktrini'ne karşı, Mısır ve diğer Arap devletlerini atom bombası vermek ve Suriye'de de gizli hava üsleri inşa etmeyi planladığı basın bültenlerinde yer almaya başlamıştır. Assosiete Presse göre Sovyetler Birliği'nin Kahire Büyükelçisi Kiselef, Mısır ve diğer Arap ülkelerine atom silahı vermeyi teklif ettiklerini ve bu teklifin yapılmasında Eisenhower Doktrini'nin etkili olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁹⁷ Aynı günlerde Nasır, Fransız güçlerinin Port Said'den ayrılışının yıldönümü için yapılan törende yaptığı konuşmada NATO'nun Avrupa'yı atom silahı ile donatma planına karşı çıkmıştır. Nasır, konuşmasında atom silahlarının yasaklanmasını Kıbrıs ve Cezayir gibi bağımsızlıkları için savaşılan ülkelere bağımsızlıklarının verilmesini savunmuş ve Türkiye'nin hidrojen bombaları ve roketler stoklanmasının Mısır için tehdit olduğunu söylemiştir.¹⁴⁹⁸

Arap ülkeleri ve Mısır'dan Eisenhower Doktrini karşıtı açıklamalar gelirken Türkiye doktrini büyük bir memnuniyetle karşılamıştır. Menderes, 5 Ocak 1957 tarihinde yaptığı basın toplantısında Eisenhower Doktrini'nin ABD'nin Ortadoğu'ya verdiği önemi gösterdiğini ve bunun memnuniyet verici bir gelişme olduğunu söyleyerek Eisenhower'a teşekkür etmiştir.¹⁴⁹⁹ Menderes, 6 Şubat 1957'de yaptığı açıklamada ise doktrini Ortadoğu'da istikrarın sağlanmasında önemli bir adım olarak değerlendirmiş ve bölgeye büyük yarar sağlayacağını söylemiştir. Türkiye, doktrini Sovyetler Birliği'ne yönelik bir eylem olarak değil bölgede istikrarın sağlama çaresi olarak görmüştür.¹⁵⁰⁰ Menderes bir başka açıklamada ise Eisenhower Doktrini'nin Ortadoğu'da komünizm tehlikesini azalttığını Suriye'nin komünizmin bir uydusu haline gelmesinden Mısır'ın yararlanmak istediğine ve doktrinin bu planları boşa çıkarttığını belirtmiştir.¹⁵⁰¹ Menderes, 6 Şubat 1957'de Associated Press'e verdiği demeçte Ortadoğu'da barış için çalışan ve barışı tehlikeye düşüren devletler olarak ikiye bölündüğünü belirtmiştir. Eisenhower Doktrini'nin Ortadoğu'da komünizm tehlikesine karşı çok etkili bir plan olduğunu planın Ortadoğu'ya güvenlik ve istikrar getireceğini söyleyerek bölgede barışı tehdit eden iki ülkenin Mısır ve

¹⁴⁹⁶ N.A., FO, 371/125427/JE1023/19, İskenderiye', Dışişleri Ofisi'ne, 26 Temmuz 1957.

¹⁴⁹⁷ B.C.A., 16 Ocak 1957, fon kodu: 30.1.0.0, yer no: 131.850.2.

¹⁴⁹⁸ *The Jerusalem Post*, 24 Aralık 1957.

¹⁴⁹⁹ Kürkçüoğlu, a.g.e., 119.

¹⁵⁰⁰ Sander, *Türk- Amerikan İlişkileri...*, 153.

¹⁵⁰¹ *The Jerusalem Post*, 06 Ocak 1957.

Suriye olduğunu söylemiştir. Ayrıca Türkiye'nin barışı koruyan devlet olarak daha fazla desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Menderes, 7 Şubat 1957'de verdiği bir başka demeçte ise Arap dünyası ile Türkiye'nin bağlarını koparmaya yönelik Mısır ve Suriye tarafında yapılan propagandanın tüm uğraşlara rağmen başarısız olduğuna ve Arap kamuoyunu etkileyemediğine dikkat çekmiştir.¹⁵⁰²

Menderes'in 6 Şubat 1957'de verdiği demeçte vurguladığı “bölgede barışın korunmasına katkı sağlayan devletlere barışı tehdit eden devletlerden daha fazla ekonomik yardım sağlanması gerektiği” yönündeki sözlerini Enver Sedat, El-Cumhuriye Gazetesi'nde 7 Şubat 1957'de yazdığı “Dilencilik Kimyadır” adlı makalesi ile eleştirmiştir. Sedat makalesinde; Mısırda “dilencilik kimyadır” diye bir atasözü olduğuna dikkat çekerek Menderes'i ABD'den yardım dilenmekle itham etmiştir. Sedat, Menderes'in Eisenhower Doktrini'nden daha fazla yardım alabilmek için Mısır ve Suriye'yi Ortadoğu'nun güvenliği ve istikrarını bozan devletler olarak sunduğunu belirtmiştir. Sedat'a göre Menderes'in ABD yardımı için böyle utandırıcı davranışlarda bulunmasına gerek yoktu. Çünkü Mısır'ın ABD'den bir yardım talebi olmadığını ve ilerde de böyle bir talepte bulunmayacaklarını ABD'den sadece Mısır'a ait olan ve dondurulan 50 milyon doların serbest bırakılmasını istediklerini belirtmiştir. Sedat, bölgede güvenliği tehdit edenin ise kendileri değil sadece büyük devletlerin peşine takılan ve onlara üs sağlayan devletler olduğunu söylemiş ve Mısır'ın açlıktan ölse bile dilenmeyeceğini söylemiştir.¹⁵⁰³

Dışişleri Bakan Vekili Ethem Menderes'in 25 Şubat 1957'de TBMM'de Dışişleri Bakanlığı bütçesi görüşülürken yaptığı konuşma da Eisenhower Doktrini'ne değinmiştir. Ethem Menderes, Süveyş Krizi'nin Ortadoğu ve Avrupa ekonomisine verdiği zarara dikkat çekmiş bu durumundan özellikle komünist ülkelerin yararlandığını belirtmiştir. Mısır'ın kriz boyunca izlediği siyasetin komünizmin Ortadoğu'da yayılmasına imkan sağladığını vurgulamıştır. Ethem Menderes, ABD'nin Ortadoğu'nun komünizmin etkisi altına girmesinin dünya için bir felaket olacağını görerek bölge ülkelerine yönelik bir komünist tecavüz olması durumunda buna ABD'nin silahlı müdahale ile cevap vereceğini bu amaçla Eisenhower Doktrininin ilan edildiğini söylemiştir. Ethem Menderes ABD'nin attığı bu adımın dünya barışına çok önemli bir hizmet olduğunu ve barışsever milletlerce desteklendiğini planın uygulanması sırasında ise ABD'nin özgür dünyaya destek veren

¹⁵⁰² N.A., FO, 371/130179/RK1022/5, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 08 Şubat 1957.

¹⁵⁰³ B.C.A., 09 Şubat 1957, fon kodu: 30.1.0.0, yer no: 127.825.1.

devletler ile komünizm ile doğrudan veya dolaylı ilişki içindeki devletlerarasında fark gözeceklerine inandıklarını belirtmiştir.¹⁵⁰⁴

Cumhurbaşkanı Bayar ile ABD'nin Ankara Büyükelçisi Fletcher Warren arasında 21 Ocak 1957'de gerçekleşen görüşmede yine Eisenhower Doktrini değerlendirilmiştir. Bayar, bu görüşmede Ortadoğu güvenliği ile ilgili olarak iki tehdit olduğunu bunlardan birinin komünizm tehlikesi diğerinin ise Mısır önderliğindeki Arap milliyetçisi hareket olduğunu söylemiştir. Bayar, Nasır'ın hem Arap milliyetçiliği hem de İslamcılık bayrağını elinde tuttuğunu her defasında komünist olmadığını söylese de eylemlerinin komünizme bilerek veya bilmeyerek yardımcı olduğunu belirtmiş ve söylemden çok fiili sonuçları ile sebep olduğu tehlikeye dikkat çekmiştir. Nasır'a karşı çok müsamahalı davranıldığına dikkat çeken Bayar, Türkiye'nin Mısır ile menfaatlerinin çatıştığı bir nokta olmadığına ve Mısır'a karşı bir politika takip etmediğine ancak Nasır'ın içindeki sorunları halleder halletmez yeniden bölgede problem teşkil edeceği uyarısında bulunmuştur.¹⁵⁰⁵

Eisenhower Doktrini'ne Türk hükümetinden yoğun bir destek gelirken Türk basınında ise Nasır'a yönelik yoğun bir düşmanlık kampanyası başlamıştır. Hürriyet Gazetesi'nde ise 4 Ocak 1954'te yayınlanan makalede Nasır'ın güvenilmez bir diktatör olarak Hitlerin kopyası olduğu ve Süveyş Krizi esnasında çıkardığı zorlukların dünya ekonomisine büyük zarar verdiği yorumu yapılmıştır.¹⁵⁰⁶ Dünya Gazetesi'nden Falih Rıfkı Atay ise 8 Ocak 1957'de makalesinde, Nasır'ın Eisenhower Doktrini 'ne yönelik tutumu eleştirmiş ve ABD'nin müdahalesi olmasaydı Mısır'ın İsrail ordularını ülkesinden çıkarmaya gücünün olmadığını ve şimdiye kadar Nasır'ın iktidarını kaybedeceğini iddia etmiştir. Atay, Nasır'ın amacının söylediği gibi bağımsızlığını koruma olmadığını asıl amaçlarının saldırı olduğunu eğer bağımsızlıklarını koruma niyeti olsaydı Eisenhower Doktrinini destekleyeceklerini söylemiştir. Atay'a göre Arap Birliği'nin federalizm fikri bir savunma değil bir saldırı planı içeriyordu ve bu saldırının ilk hedefi ise İsrail'di. Eisenhower Doktrini ise böyle bir saldırının karşısındaydı, Arap ülkeleri bu yüzden itiraz ediyordu. Eisenhower Doktrinini yayınlanmasından sonra Sovyetler Birliği Arap Devletleri üzerindeki etikliğini arttırmak için çalışmalarına hız vermiştir.¹⁵⁰⁷

Öte yandan Türkiye'deki muhalif bazı yazarlardan Eisenhower Doktrini'ne eleştirilerde yapılmıştır. 6 Ocak 1957 tarihli Yeni İstanbul Gazetesi'nde Mümtaz Soysal ise

¹⁵⁰⁴ N.A., FO, 371/130179/RK1022/8, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 28 Şubat 1957.

¹⁵⁰⁵ (Mayıs 1997). Cumhurbaşkanlığı "GİZLİ" Görüşme Tutanaklarında Türk Dış Politikası (1950-1960) Türk Amerikan İlişkileri. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. (4), 94-96.

¹⁵⁰⁶ N.A., FO, 371/130179/RK1022/3, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 10 Ocak 1957.

¹⁵⁰⁷ B.C.A., 16 Ocak 1957, fon kodu: 30.01.0.0, yer no: 131.850.2.

İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a yönelik askeri harekâtının İngiltere'nin Ortadoğu'daki kötü imajını düzeltme umutlarını yıktığını, onların bu hamlesini Sovyetler Birliği tarafından durdurulduğuna dikkat çekmiştir. ABD'nin ise bu aşamada Aswan Barajı'nın Mısır'a kredi vermekten vazgeçerek uğradığı saygınlık kaybını, Eisenhower Doktrini ile bölgeye büyük ekonomik yardımlar yaparak korumaya çalıştığına dikkat çekmiştir. Ulus Gazetesi'nden Bülent Ecevit ise 5 Ocak 1957'de yaptığı değerlendirmede Türkiye'nin bölgedeki politikasını bağımsız bir şekilde belirlemesi gerektiği uyarısında bulunmuştur. Cumhuriyet Gazetesi 3 Ocak 1957'de Ortadoğu savunmasının üç önemli meselesi olduğuna dikkat çekmiş ve bunların bölgedeki Türkiye karşıtlığı, Sovyetler Birliği taraftarlığı ve Ürdün'ün Kahire –Şam ittifakına katılması olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁵⁰⁸

Sonuç olarak Eisenhower Doktrini Ortadoğu'daki bölünmeyi daha da hızlandırmıştır. Ortadoğu Arap olmayan Müslüman Kuzey Kuşağı, Bağdat Paktı üyesi ABD tarafından desteklenen ülkeleri ile Mısır ve Suriye ile destekçileri arasında bölünmüştür.¹⁵⁰⁹ Bu bölünmeden en çok etkilenen Türkiye olmuştur. Türkiye Sovyetler Birliği tarafından güneyden önce Mısır ardından da Suriye tarafından kuşatılmaya başlanmıştır.¹⁵¹⁰ Tehlikenin farkında olan ABD Arap ülkelerinden gördüğü tepkiye rağmen Eisenhower Doktrini Suriye'de artan Sovyet nüfuzuna karşı uygulama kararı almıştır. Bu da bölgede Mısır ile Türkiye'nin karşı karşıya geldiği yeni bir krizin çıkmasına sebep olmuştur.¹⁵¹¹

3.6. Türkiye ve Mısır Arasında Yeniden Yakınlaşma Çabaları

1957 yılında Eisenhower Doktrini nedeniyle Türkiye-Mısır ilişkilerindeki gerilim sürmüştür. Ancak yılın ikinci yarısında iki ülke ilişkilerinde umulmadık bir şekilde yumuşama ortaya çıkmıştır. Bu yakınlaşmada temel faktörlerden biri iki tarafında yaşadığı ekonomik zorluklardır.

1957 yılında Türkiye ve Mısır'da iç politikada gündemi belirleyen en önemli olay sonbaharda yapılacak seçimler olmuştur. Mısır'daki mevcut rejim Temmuz 1952'de bir grup orta kademe subay tarafından Kral Faruk rejimine karşı yapılan darbe ile kurulmuştu. Nasır'ın liderliğinde gerçekleşen darbe sonrası darbeci subaylar Devrim Konseyi'ni kurarak tüm gücü ellerinde toplamışlar hemen parlamentoyu kapatıp siyasi partileri

¹⁵⁰⁸ N.A., FO, 371/130179/RK1022/3, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 10 Ocak 1957.

¹⁵⁰⁹ Troen, Shemesh, *a.g.e.*, 192.

¹⁵¹⁰ B.C.A., 17 Mayıs 1957, fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 6.33.19.

¹⁵¹¹ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 116.

yasaklamışlardı. Mısır'da polis açık ve gizli yollardan rejime karşı her türlü siyasi faaliyet ve gösteriyi engellemiş basın, radyo, okullar, üniversite tümü sert bir devlet kontrolü altına girmiştir. 1956'da yapılan anayasa değişikliği ile Nasır'a daha güçlü yürütme yetkileri verilmiş ardından Mısır Ulusal Meclisi için 1956 yılında yapılması planlanan seçimler bir yıl ertelenmiştir. Temmuz 1957'de yapılması planlanan seçimler için aday listeleri Nasır destekçisi bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Nasır seçimlere katılacak adayları tek tek belirlemiş ve yapılan çalışmadan sonra 350 sandalyelik meclis için başvuran 2500 adaydan sadece 1160 tanesi seçimlere katılmak için izin alabilmiştir. Bu durum 1957 yılında yapılacak seçimlere rağmen Nasır'ın elindeki yetkileri koruduğunu ve Mısır'daki hükümetin bir askeri diktatörlük olarak devam edeceğini göstermiştir.¹⁵¹² Nasır, bu tartışmalar nedeniyle dış politikadan ziyade içerdeki sorunlara odaklanmıştır.

Mısır'da bu gelişmeler yaşanırken Türkiye'de de Ekim 1957'de yapılacak seçim için hazırlıkları devam ediyordu. Menderes'te bu süreçte ekonomik sorunlarla uğraştığından dış politikadan ziyade daha çok iç politik meselelere odaklanmıştı. Mısır'da aynı günlerde Süveyş Krizi sonrası daha da artan ekonomik sorunlara mücadele ediyordu. 1957 yılının ortasına gelindiğinde iki ülkenin gündemini daha çok ekonomi belirlemeye başlamıştır. İki ülkenin yaşadığı ekonomik problemleri aşma gayreti 1957 yazında bir anda iki ülke arasında umulmadık bir yakınlaşmaya sebep olmuştur.

Türkiye-Mısır arasında 1957 yazında meydana gelen yakınlaşma ilk olarak kendini 20 Mayıs 1957'de Türkiye-Mısır arasında oynanan ve Türkiye'nin 4-0 Mısır'ı yendiği maçta kendini göstermiştir.¹⁵¹³ Menderes, Mithat Paşa Stadı'nda halkın yoğun katılımı ile oynanan milli maçı seyretmek için gitmiştir. Mısırlı sporcular sahaya Türk bayrakları ile çıkmış ve bu davranışları ile yoğun alkış almıştır. Menderes ise Mısır kabile başkanı, Mısır Maslahatgüzarı, Ateşemiliteri ve İstanbul Konsolosu ile birlikte sahaya inerek burada Mısırlı futbolcuları tek tek selamlaşmıştır. Her iki takımda birer gümüş kupa hediye edilmiş ve maç oldukça dostça bir havada oynanmıştır. Maç sonrası akşam Liman Lokantası'nda Mısır Milli Takımı şerefine yemek verilmiştir. Yemeğe İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Gökay'da katılmış ve yapılan konuşmalarda iki ülke arasındaki dostluğa vurgu yapılmıştır. Mısır kabile başkanı Türkiye'de gördükleri yakın ilgiden çok memnun kaldığını belirtmiştir. Maç hakkında basında yapılan değerlendirmelerde düzenlenen maçın Türk halkının Mısır milletine karşı duyduğu dostluğu göstermek için bir vesile olduğuna

¹⁵¹² N.A., FO, 371/125427/JE1023/27, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 30 Eylül 1957.

¹⁵¹³ *The New York Times*, 06 Nisan 1957.

vurgu yapılmıştır.¹⁵¹⁴ Maç sonrası verilen demeçlerde ise her iki tarafta oldukça sıcak ve ilişkileri geliştirmek konusunda istekli bir görüntü sergilemiştir.¹⁵¹⁵

Türkiye-Mısır futbol müsabakasından kısa süre sonra Mısır iki ülke arasında yakınlaşmayı sağlamak için en önemli adımlardan birini atmıştır. Mısır Ankara Büyükelçisini Mayıs 1957’de değiştirmiş Osman Ahmad Ebeid için agreman talep edilmiştir.¹⁵¹⁶ Bu atama Mısır’ın Türkiye ile ilişkileri iyileştirme çabalarının devam ettiği bir dönemde meydana geldiğinden ayrı bir önem taşıyordu. Zaten bir süredir Mısır gazete ve radyolarında Türkiye karşıtı yayınlarda belirgin bir azalma ortaya çıkmıştı. Osman Ahmad Ebeid Mısır’ın Tokyo, Irak Büyükelçiliği ve New York’ta konsolosluk yapmış deneyimli ve birinci sınıf bir diplomattı. İngiltere’nin Ankara Büyükelçisine göre ise hiçbir Mısırlı, Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkilerin nasıl restore edileceğini ondan daha iyi hesaplayamazdı.¹⁵¹⁷ Mısır, Osman Ahmad Ebeid atanmasına ek olarak Türkiye’deki Mısır temsilciliğini İstanbul’a atayacağı yeni konsolos Ahmed Riyad ile takviye etmeye karar vermiştir. Türkiye’de Mısır’dan gelen bu diplomatik adıma aynı şekilde karşılık vermiş ve eski Bern Büyükelçisi Faik Zihni Akdur’u yeni Kahire Büyükelçisi olarak atamış ve Mısır’da ona agreman vermiştir.¹⁵¹⁸ İngiltere’nin Pakistan Büyükelçisi Akdur’un Kahire Büyükelçisi olarak atanmasının iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerinin normalleşmesinin başlangıcı olarak gördüğünü hükümetine bildirmiştir.¹⁵¹⁹ Türkiye-Mısır ilişkilerindeki yakınlaşma yaz boyunca sürmüştür. Başbakan Menderes, Ethem Menderes ile birlikte 18 Temmuz 1957’de Mısır Büyükelçiliği’nde düzenlenen Mısır Ulusal Günü resepsiyonuna katılmıştır. Bu resepsiyon hükümete yakın Zafer Gazetesi tarafından birinci sayfadan duyurulmuş, Kahire Radyosu bu olaya geniş yer ayırarak Menderes’in resepsiyona katılmasını beğeni ile karşılamıştır.¹⁵²⁰

İngiltere’nin İstanbul Başkonsolosu Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Yardımcısı Zeki Kuneralp ile 3 Temmuz 1957’de yaptığı görüşme sonrası hükümetine yolladığı raporda Türk hükümetinin biran önce yeni büyükelçinin göreve başlamasını ve yaz ortasına kadar Mısır ile normal ilişkiler kurmak istediğini belirtmiştir. Ancak İngiltere, iki

¹⁵¹⁴ *Ayin Tarihi*, Sayı: 282. 20 Mayıs 1957, 28-29.

¹⁵¹⁵ N.A., FO, 371/130181/RK10316/1, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 31 Mayıs 1957.

¹⁵¹⁶ Osman Ahmad Ebeid, 1901 doğumlu ve Kahire Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun olmuştur. 1927’den itibaren Mısır Dışişlerinde görev yapmaya başlamıştır. New York Mısır Başkonsolosu, Amman Maslahatgüzarı, Mısır Dışişleri Bakanlığı Arap İşleri Dairesi Genel Müdürü, son olarak ta Japonya’da Mısır Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. B.C.A., 22 Mayıs 1957, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 63.382.21.

¹⁵¹⁷ N.A., FO, 371/130181/RK10316/1, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 31 Mayıs 1957.

¹⁵¹⁸ N.A., FO, 371/130181/RK10316/3, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 21 Haziran 1957.

¹⁵¹⁹ N.A., FO, 371/130181/RK10316/6, İslamabad Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 07 Ekim 1957.

¹⁵²⁰ N.A., FO, 371/130181/RK10316/3, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 21 Haziran 1957.

ülke arasındaki ilişkiler hızlı bir şekilde iyileşse bile Ortadoğu'daki karışık durum nedeniyle aynı şekilde hızla bozulabileceğini düşünüyordu.¹⁵²¹ Ancak Türkiye-Mısır ilişkilerindeki düzelme İngiltere için sürpriz bir gelişme olmamıştır. Çünkü İngiltere'nin de katıldığı Bağdat Paktı Karaçi toplantısında İngiliz-Mısır ilişkilerinin kademeli olarak düzeltilmesi konuşulmuş ve Menderes'te bu görüşü desteklemişti.¹⁵²²

3.6.1. Türkiye-Mısır Ticaret Anlaşması'nın Yeniden Düzenlenmesi

Türkiye-Mısır arasındaki diplomatik ilişkilerin sıkışması ve karşılıklı jestlerin ardından sıra önce ekonomik sonrada politik ilişkileri geliştirmek için adımlar atamaya gelmiştir. Bu konuda ilk adım Mısır'dan gelmiştir. Mısır hükümeti, Ekonomi ve Ticaret Bakanı'nı Temmuz 1957'de Mısır'a davet etmiştir.¹⁵²³ Türkiye, Akdeniz ülkeleri başta olmak üzere pek çok ülkeden katılımı gerçekleşen Kahire Fuarı'na da davet edilmiştir.¹⁵²⁴ Ziyaret daha başlamadan Türk basınının en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir.¹⁵²⁵ Menderes, bu davet hakkında İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi'ne yaptığı değerlendirmede Mısır Ticaret Bakanlığı iki ülkenin ticari ilişkilerini normalleştirmek ve hızla eski seyrine getirmek için atmış olduğu adımın arkasında ABD'nin son 3-4 aydır Ortadoğu ülkelerine verdiği bolca kredi etkili olduğunu ve atılan adımların bunlar Mısır'da Batı karşıtlığının azalmasında fayda sağladığını söylemiştir.¹⁵²⁶

Mısır'ın daveti üzerine ziyareti Ekonomi ve Ticarete Bakanı Abdullah Aker başkanlığında bir Türk Ticaret heyeti gerçekleştirmiştir. Ziyaretin önemi nedeniyle heyete Dışişleri Bakanlığı'nın Dış Ticaret Departmanı ve Ticari Anlaşmalara Departmanı'ndan uzmanlar eşlik etmiştir.¹⁵²⁷ Heyet, 10 Temmuz 1957'de Türkiye'den ayrılmış ve Mısır'dan önce Lübnan'a uğramış, Lübnan Başbakanı ve Ticarete Bakanı ile görüşmeler yapmıştır. Türk heyet pek çok ülkeden ekonomi bakanlarının davet edildiği ve 14 Temmuz 1957'de açılan Kahire Fuarı açılmadan Mısır'da olmuştur.¹⁵²⁸ Aker, başkanlığındaki heyet 12 Temmuz 1957 sabahı Kahire'ye varmış ve heyet planlandığı gibi Kahire Fuarı'na katılmak

¹⁵²¹ N.A., FO, 371/130181/RK10316/2, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 05 Temmuz 1957.

¹⁵²² N.A., FO, 371/130181/RK10316/1, Bağdat Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Haziran 1957.

¹⁵²³ N.A., FO, 371/130181/RK10316/3, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 21 Haziran 1957.

¹⁵²⁴ *Ayın Tarihi*, Sayı: 284. 12 Temmuz 1957, 109., B.C.A., 06 Temmuz 1957, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 146.35.1.

¹⁵²⁵ N.A., FO, 371/130181/RK10316/3, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 21 Haziran 1957.

¹⁵²⁶ N.A., FO, 371/130181/RK10316/1, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 31 Mayıs 1957.

¹⁵²⁷ N.A., FO, 371/130196/RK11316/1, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 24 Temmuz 1957.

¹⁵²⁸ N.A., FO, 371/130196/RK11316/1, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 24 Temmuz 1957.

için Kahire'ye varan ilk heyet olmuştur. Havaalanında Türk heyetini Mısır Ticarete Bakanı Muhammed Ebu Nuseyr, Mısır Ticarete Bakanlığı Genel Sekreteri ve bakanlık yönetiminden oluşan kalabalık bir heyet ile¹⁵²⁹ Türkiye'nin Kahire Büyükelçiliği çalışanları karşılamıştır. Türk heyetinin Kahire'ye vardığı gün programda olmamasına rağmen Mısır Ticaret Vekili Muhammet Ebu Nuseyr tarafında Ehram Gazinosu'nda Türk heyeti onuruna bir parti verilmiştir.¹⁵³⁰ Bu parti iki tarafın mevcut ticari ilişkileri detaylı bir şekilde konuşma imkanı sunan samimi bir ortamda geçmiştir.¹⁵³¹ Türk heyet ertesi gün Mısır Ticarete Bakanı'nı makamında ziyaret etmiş ve piramitlere bir gezi düzenlemişlerdir.¹⁵³² Nasır ile ilk görüşme 14 Temmuz 1957'de Kahire Fuarı'nın açılışında gerçekleşmiştir.¹⁵³³

Aker, gezi sonrası İstanbul'da yaptığı basın toplantısında ziyaret hakkında önemli bilgiler vermiştir. Gezi esnasında iki ülke arasındaki ekonomik meselelerin konuşulduğunu ve Nasır ile iki saat süren bir görüşme yaptıklarını söyleyen Aker,¹⁵³⁴ Nasır bu görüşmede gerçekleştirilen ziyaretin ve yapılan toplantıların iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi ve dost olması için büyük fayda sağladığına inandığını belirtmiştir. İki saat süren görüşme Aker üzerinde çok derin etki bırakmıştır. Samimi bir havada geçen görüşmede Nasır, Türk heyetinin Kahire'de oluşundan duyduğu memnuniyeti aktarmış Mısır'ın iki hedefi olduğunu birincisinin ekonomik bağımsızlık diğerrinin ise politik bağımsızlık olduğunu vurgulamıştır. Nasır görüşmede eski yanlış anlaşılmalara artık geçmişte kaldığını Kahire Fuarı'nın iyi ilişkilerin yeniden başlaması için bir fırsat olduğunu belirtmiştir. Nasır, ziyaret sonrası Aker'in başkanlığındaki Türk heyetine kapıya kadar eşlik etmiştir. Aker ise görüşmede iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesi ve bazı firmalar kurulmasının iyi ilişkilere önemli katkı sağlayacağını altını çizmiştir. Aker basın toplantısında ayrıca Mısır hükümetinin Kahire Fuarı'na gelen misafirler için düzenlenen resepsiyonda Türk delegasyonuna diğer misafirlere daha sıcak hatta kardeş gibi davrandığını belirtmiş Mısır basınında bu ziyarete büyük ilgi gösterdiğinin altını çizmiştir.¹⁵³⁵

Kısa süre sonra Kahire Radyosu 18 Temmuz 1957 tarihli yayınında Türkiye-Mısır ticari ilişkilerinin en üst seviyeye çıkarmak ve ticaret alanını genişletmek için mevcut

¹⁵²⁹ N.A., FO, 371/130196/RK11316/1A, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 01 Ağustos 1957.

¹⁵³⁰ *Ayın Tarihi*, Sayı: 284. 12 Temmuz 1957, 109.

¹⁵³¹ N.A., FO, 371/130196/RK11316/1A, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 01 Ağustos 1957.

¹⁵³² *Ayın Tarihi*, Sayı: 284. 12 Temmuz 1957, 109.

¹⁵³³ N.A., FO, 371/130196/RK11316/1A, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 01 Ağustos 1957.

¹⁵³⁴ N.A., FO, 371/130196/RK11316/1A, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 01 Ağustos 1957.

¹⁵³⁵ N.A., FO, 371/130181/RK10316/3B, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 26 Temmuz 1957.

ticarete anlamasında yeni düzenlemeler yapılması konusunda anlaşıldığı duyurmuştur.¹⁵³⁶ Aker bu haberden kısa süre sonra Türkiye ile Mısır arasında 15 Ağustos 1953'te imzalanan Ticarete ve Tediye Anlaşması'na ek olarak mektup teatisinde bulunmakla görevlendirilmiş ve 18 Temmuz 1957'de Kahire'de imzalanan anlaşmaya ilişkin mektuplar bakanlar kurulu tarafından kabul edilmiştir.¹⁵³⁷ İmza törenin ardından Mısır Ticaret Bakanı Basın mensuplarına verdiği demeçte iki tarafında iki ülke arasında güçlü ve köklü ilişkiler olduğunu bir kez daha anladığını bu yüzden ticari ilişkileri en üst seviyeye çıkarmaya karar verdiklerini belirtmiştir. Aker ise basın toplantısında Türk heyetinin Mısır'a Kahire Fuarı'nda sergilenen ürünleri görmek için geldiğini fakat Mısırlılar tarafından gösterilen yakın ilgi ile heyetin bir anlaşma heyetine dönüştüğüne işarete etmiştir.¹⁵³⁸

Aker Kahire'den ayrılmadan önce Mısırlı gazeteciler ile bir basın toplantısı yapmıştır. Aker burada basının iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynayacağına işaret etmiştir.¹⁵³⁹ Aker'in ziyaretine eşlik eden Anadolu Ajansı, Mısır Ticaret Bakanı Muhammed Abu Nasır ile röportaj yapmıştır. Muhammed Abu Nasır bu röportajda Türkiye-Mısır ilişkilerinin samimi ve oldukça köklü olduğuna bunun iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek ve güçlendirmeyi kolaylaştıracağına işaret etmiştir. Mısırlı Bakan ayrıca Türkiye'nin I. Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını sağlamanın ve ardından yaşadığı "rönesansın" Mısır halkı için hep ilham kaynağı olduğuna vurgu yapmıştır. Röportajın devamında ise her iki milletinde özgürleşme isteğine vurgu yapmış ve Mısır ticaret heyetinin iade-i ziyaret için Türkiye'ye davet edildiğini belirtmiştir.¹⁵⁴⁰ Aker¹⁵⁴¹ başkanlığındaki heyet 15 günlük ziyareti tamamladıktan sonra 30 Temmuz 1957'de Türkiye'ye dönmüştür.¹⁵⁴²

Aker Türkiye'ye dönünce İstanbul'da Park Otel'de uzun bir basın toplantısı ile Mısır ziyaretini değerlendirmiştir. Bu toplantıya Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Melih

¹⁵³⁶ N.A., FO, 371/130196/RK11316/1B, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 15 Ağustos 1957.

¹⁵³⁷ B.C.A., 28 Ağustos 1957, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 146.42.14.

¹⁵³⁸ N.A., FO, 371/130196/RK11316/1B, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 15 Ağustos 1957.

¹⁵³⁹ N.A., FO, 371/130196/RK11316/1A, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 01 Ağustos 1957.

¹⁵⁴⁰ N.A., FO, 371/130181/RK10316/3A, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 18 Temmuz 1957., *Ayin Tarihi*, Sayı: 284. 12 Temmuz 1957, 109.

¹⁵⁴¹ Abdullah Aker: 1905 Yalova doğumlu profesyonel ekonomisttir. Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'nda başmüfettişlik yapmıştır. 1954'te DP'den İzmir Milletvekili seçilmiştir. İzmir Ticaret Odasının kurucularındandır. Kasım 1956'da ekonomi ticaret bakanı olmuş, Temmuz 1957'de Kahire'yi ziyaret eden Türk heyetinin başında Kahire Fuarı'nın açılışına Mısır hükümetinin davetiyle katılmıştır. Ekim 1957'de yeniden milletvekili seçilmiş ve Kasım 1957'de tekrar ekonomi ve ticaret bakanı olarak atanmıştır. İngilizlere göre çok fazla yeteneği olmayan ve Menderes'in dalkavuşu haline dönüşen bir isimdir. N.A., FO, 424/297/RK1012/2, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 13 Aralık 1957.

¹⁵⁴² N.A., FO, 371/130181/RK10316/3C, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 01 Ağustos 1957.

Esenbel’de katılmıştır. Aker, Kahire Fuarı devam ederken Mısır Ticarete Bakanı’nın pek çok misafiri olmasına rağmen kendileri ile yakından ilgilendiğini, Mısırlı yöneticiler ve halkın saygı ve kardeşlik hislerini sık sık gösterdiğini belirtmiştir. Mısır basınının Türk heyetine diğer heyetlerden daha fazla ilgi gösterdiğine dikkat çekmiş Türk heyeti hakkında basında pek çok haber ve fotoğraf yayınlandığını söylemiştir. Ayrıca ziyaret boyunca Mısır radyoları Türkiye hakkında kardeşlik propagandası yapan yayınlara yer vermiştir. Aker, iki ülke arasındaki mevcut ticaret anlaşmasında düzenleme yapılmasını ve karşılıklı olarak kredi paylarının arttırılmasının iki ülkenin de ekonomisine katkı sağlayacağına ve mevcut düzenlemenin iki ülkenin de ihtiyacını karşılamadığını çünkü son zamanlarda Türkiye’nin Mısır ile yaptığı ithalatının ve ihracatını karşılamadığına dikkat çekmiştir. Aker basın toplantısında Kahire Fuarı’ndan da bahsetmiş burada daha çok tarımsal sanayiye dayalı ürünlerin sergilendiğini ve Mısır’ın son yıllarda çok büyük gelişme gösterdiğini şahit olduklarını anlatmıştır. Aker, ayrıca Mısırlı yetkileri İzmir Uluslararası Fuarı’na davet etmiş burada Mısır ürünlerinin sergilenmesini arzuladıklarını ve bu yönde onlardan bir talep gelmesi durumunda olumlu karşılayacaklarını belirtmiştir. Mısır Ticarete Bakanı da bu konuda bir çalışma yürüttüklerini şartlar uygun olursa İzmir Uluslararası Fuarı’na katılacaklarını açıklamıştır. Aker basın toplantısında iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerdeki gelişince bunu politik ilişkiler takip edecektir ve kesinlikle politik ilişkilerde memnuniyet verici bir şekilde gelişecektir demiştir.¹⁵⁴³ Aker basın toplantısında ziyaretten duyduğu memnuniyeti ve açık bir şekilde ifade etmiş Nasır’ın “Türkiye ile Mısır arasındaki bütün büyük yanlış anlaşılmalara ortadan kaldırılacak” sözünü tırnak içinde vurgulamıştır.¹⁵⁴⁴

İngiltere ise bu ziyareti başından itibaren ilgi ile izlemiştir. Hatta İngiltere’nin İstanbul Konsoloslugu Ticari Departmanı Londra’ya Türkiye-Mısır ilişkilerine dair bir rapor yollamış ve bu raporda Türk ekonomik heyetinin Mısır’a yaptığı geziye ile ilgili önemli bilgiler verilmiştir. Raporda ziyarete esnasında Türk ve Mısırlı heyetlerin düzenledikleri toplantılarda mevcut Türkiye-Mısır Ekonomik Anlaşması gözden geçirildiği ve iki ülke arasındaki kredi tahsisinin karşılıklı olarak 900 bin dolardan 2 milyon dolara çıkarıldığı belirtilmiştir. Aker’in İstanbul’a döndüğünde yaptığı basın açıklamasında bu değişikliğe iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesinde zorluk çıkardığını için gerek duyulduğunu açıkladığına değinilmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığının Ekonomik İlişkiler Sekreteri de bu

¹⁵⁴³ N.A., FO, 371/130196/RK11316/1A, İstanbul Konsolosu’ndan, Dışişleri Bakanlığı’na, 01 Ağustos 1957.

¹⁵⁴⁴ N.A., FO, 371/130181/RK10316/6, İslamabad Büyükelçiliği’nden, Dışişleri Bakanlığı’na, 07 Ekim 1957., *Ayın Tarihi*, Sayı: 284. 20 Temmuz 1957, 30.

ziyarete atılan en önemli adımın kredi sınırında yapılan bu düzenleme olduğuna işaret etmiştir. İngiltere'nin Ticari Konsolosu'nda Türkiye'nin aşırı döviz sıkıntısı çektiği bir dönemde bu yeni düzenleme ile rahatlayacak ve Mısır'dan daha fazla kazanç elde edeceğini düşünüyordu. Ona göre Türkiye yeni konulan kredi limitini sonuna kadar değerlendirilecek ve ABD menşeli kamyonları Mısır malları olarak alacak Mısır'da bunun karşılığında Türkiye'den temel olarak tütün ve deri alacaktı.¹⁵⁴⁵ Üstelik son düzenleme ile iki ülke arasındaki ticari ilişkiler ilk başladığı günden beri en iyi seviyeye gelmişti.¹⁵⁴⁶

İngiltere Türkiye-Mısır ilişkilerinde yaşanan yakınlaşmayı daha iyi anlamak için harekete geçmiş ve gerek Türk yetkililerden gerekse bölgedeki diplomatlardan bu konuda görüş almıştır. Türk Dışişleri Genel Sekreteri Esenbel ile İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi arasında 19 Temmuz 1957'de gerçekleşen görüşmede bu ziyaret en önemli gündem maddesi olmuştur. Esenbel'e göre Aker'in Kahire Fuarı'na davet edilmesine özel bir anlam yüklenmemesini istemiştir. Çünkü diğer ülkelerinde ekonomi ve ticaret bakanları davet edilmişti. Üstelik bu son zamanlarda Türkiye-Mısır ilişkilerinde olağanüstü bir değişim olduğu şeklinde değerlendirilmemeliydi. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi 'de ziyarete özel bir anlam yüklenmemesi gerektiğini düşünüyor, Aker'in Mısır dönüşü İstanbul'da yaptığı açıklamaları "aşırı yapmacık" buluyordu.¹⁵⁴⁷ İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi bu görüşmenin ve özellikle ekonomik ilişkileri geliştirme çabalarının Türkiye-Mısır ilişkilerinin politik boyutu üzerinde etki ortaya çıkarıp çıkarmayacağını uzun süre anlamaya çalışmıştır. Esenbel, ile yaptığı görüşmede iki ülke arasında ekonomik ilişkilerde meydana gelen gelişmelerin politik ilişkilerde gözle görülür bir etki sağlayıp sağlamadığını sormuş, Genel sekreter "politik ilişkiler doğal olarak ekonomik ilişkileri takip eder. Benim alanım ticaret. Bunun yanında size garanti ediyorum bizim politik ilişkilerimiz aynı şekilde memnuniyet verici bir şekilde gelişecektir" demiştir.¹⁵⁴⁸

İngiltere'nin Pakistan Büyükelçisi ise Aker'in Kahire ziyareti ve Türkiye-Mısır ilişkileri hakkındaki görüşleri 13 Ağustos 1957'de İngiltere Dışişleri Genel Sekreteri'ne bildirmiştir. O raporunda özellikle Aker'in ekonomik ilişkilerdeki gelişmeleri politik ilişkilerdeki iyileşmeler takip edecektir sözüne dikkat çekmiştir. Bunun somut olarak ta hayata geçtiğini Temmuz 1957 boyunca Türk basınında Nasır ve onun rejimini eleştiren tek bir kelime dahi yazılmadığını belirtmiştir. Aynı şekilde Mısır basınında da eleştiriler

¹⁵⁴⁵ N.A., FO, 371/130196/RK11316/1, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 24 Temmuz 1957.

¹⁵⁴⁶ N.A., FO, 371/130181/RK10316/6, Islamabad Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 07 Ekim 1957.

¹⁵⁴⁷ N.A., FO, 371/130181/RK10316/3B, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 26 Temmuz 1957.

¹⁵⁴⁸ N.A., FO, 371/130181/RK10316/3B, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 26 Temmuz 1957.

azalmış her iki tarafta radyo yayınları üzerinde yaptıkları aleyhte propagandaya dikkat çekici bir şekilde azaltmışlardı.¹⁵⁴⁹

Aker, Mısır ziyareti esnasında yaptığı davet üzerine Mısır Ticaret Bakanı Muhammed Abu Nasır üç tane memur ve eşi ile birlikte 17-23 Ağustos 1957 tarihleri arasında Türkiye'ye gelmiştir. Mısırlı bakan hem iade-i ziyarette bulunmuş hem de İzmir Fuarı'nın açılışına katılmıştır.¹⁵⁵⁰ Kahire Radyosu, Mohammed Abu Nasır'ın Türkiye ile ticaret anlaşması ile ilgili görüşmeler yapacağını duyurmuştur. Abu Nasır Türkiye'den sonra yine ticari görüşmeler için Çekoslovakya'ya gitmiş ardından da Yunanistan'a giderek Mısır'ında standının bulunduğu Selanik Fuarı'nı ziyaret ettikten sonra Şam Uluslararası Fuarı'nın açılışına katılmıştır.¹⁵⁵¹

Muhammed Abu Nasır'ı Türkiye'de Menderes adına Başbakanlık Özel Kalem Müdürü Şefik Fenmen, Ticaret Vekili Abdullah Aker ile eşi, Mısır maslahatgüzarı, karşılamıştır.¹⁵⁵² Kendisine alışılmış bir protokol uygulanmıştır.¹⁵⁵³ Muhammed Abu Nasır uçaktan iner inmez gazetecilere verdiği ilk demeçte Türkiye'de olmaktan çok mutlu olduğunu ve iki ülke arasındaki dostluğun çok önemli olduğunu belirtmiştir. Gazetecilerin Mısır'ın Türkiye'ye pamuk ihraç edip etmeyeceğini sorması üzerine Mısırlı bakan sadece pamuk değil dost Türkiye ile her türlü ticareti geliştirmek istediklerini bunun için tüm imkânlara sahip olduklarını belirtmiştir.¹⁵⁵⁴

Muhammed Abu Nasır, 17 Ağustos 1957'de hem Cumhurbaşkanı Bayar hem de Başbakan Menderes tarafından kabul edilmiştir. Abu Nuasir Anadolu Ajansına verdiği demeçte Mısır hükümetinin Ankara'da bir ticari müşavirlik açmaya karar verdiğini söylemiş ve bu ziyaretlerin iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri güçlendireceğini söylemiştir. Muhammed Abu Nasır demecinde Menderes ile yaptığı görüşmeden bahsetmiş ve onun Mısır heyetini kabul etmekten duyduğu memnuniyeti gözlerinden görülebildiğini söylemiş ve İstanbul'da yoğun bir şekilde devam eden imar faaliyetlerinden övgü ile söz etmiştir.¹⁵⁵⁵ Muhammed Ebu Nuseyri yanındaki heyet ile birlikte 20 Ağustos 1957'de İzmir Fuarı'nın açılışına katılmış aynı gün Türkiye'den ayrılmıştır. Türkiye'den ayrılmadan önce Anadolu Ajansına verdiği demeçte Türkiye'de gayet sıcak ve samimi bir şekilde karşılandıklarını, bu ziyaretlerin iki ülke arasındaki derin ve sağlam dostluğun

¹⁵⁴⁹ N.A., FO, 371/130181/RK10316/6, Islamabad Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 07 Ekim 1957.

¹⁵⁵⁰ N.A., FO, 371/130196/RK11316/2, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 27 Ağustos 1957.

¹⁵⁵¹ N.A., FO, 371/130196/RK11316/1B, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 15 Ağustos 1957.

¹⁵⁵² *Ayin Tarihi*, Sayı: 285. 17 Ağustos 1957, 32-33.

¹⁵⁵³ N.A., FO, 371/130196/RK11316/2, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 27 Ağustos 1957.

¹⁵⁵⁴ *Ayin Tarihi*, Sayı: 285. 17 Ağustos 1957, 32-33.

¹⁵⁵⁵ N.A., FO, 371/130196/RK11316/2, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 27 Ağustos 1957.

kanıtı olduğunu ekonomik ilişkilerin gelişmesi için çaba harcadığının bunun diğer alanlardaki ilişkilere de yansıtacağına inandıklarını belirtmiştir. Ayrıca İzmir Enternasyonal Fuarı'nın çok beğendiklerini ve Mısır hükümeti olarak seneye bu fuara katılmak için resmen karar aldıklarını söylemiştir. Mısırlı Bakan Türkiye'deki ekonomik gelişimleri ve fuarda sergilenen Türk mallarından övgü ile söz etmiş ve Türkiye, Mısır hükümeti ve halkının samimi dostluğuna güvenebilir demiştir.¹⁵⁵⁶

İki ülke arasındaki karşılıklı ziyaretler Batı basını tarafından da yakından izlenmiştir. 19 Ağustos 1957 tarihli The Times, Mısır Ticarete Bakanı'nın resmi ziyaret için Ankara'ya geldiğini bunun geçen ay Aker'in ziyaretine bir iade-i ziyarete olduğunu belirtmiştir. The Times bu ziyaretlerin Mısır'ın Bağdat Paketi'ne olan itirazlarından sonra ilk resmi karşılıklı ziyaretler olduğunu ve gerilen ilişkileri yeniden geliştirmeyi iki ülkenin de istediğini belirtmiştir.¹⁵⁵⁷

Türkiye-Mısır ilişkilerinde bu yakınlaşma devam ederken muhalefet ise yaklaşan seçim nedeniyle gerginleşen siyasi ortamın etkisi ile Menderes'in Nasır'ın kurduğu gibi bir diktatörlük kurmak istediği iddiasını ortaya atmıştır.¹⁵⁵⁸ Bazı gazeteler ise gerçekleşen yakınlaşmayı Menderes ve Türk diplomasisinin Mısır'a karşı sabırla takip ettiği dostluk politikasının bir başarısı olarak nitelendirmiş ve ilişkilerin ekonomik sahadan sonra siyasi alanda da genişleyeceğinden herkesi ümit ettiğini eklemiştir.¹⁵⁵⁹ Türk basınında bazı yazarlar ise Türkiye-Mısır ilişkilerinin çok fırtınalı günlerden geçtiğini ancak bugün kademe kademe iyileşme sağlandığına dikkat çekmiştir. Özellikle İngiliz-Fransız-İsrail'in saldırısından sonra ekonomisini toparlamakta güçlük çeken Mısır'ın istikrara ihtiyacı olduğunu, Türkiye'nin de aynı şekilde istikrar içinde çalışmaya ihtiyacı olduğuna dikkat çekilmiş ve bu şartlar altında iki ülkenin birbirine yaklaşmasının doğal olduğuna bu ilişkilerin ancak Yunanistan tarafından bozulabileceğine dikkat çekmiştir.¹⁵⁶⁰

3.6.2. İngiltere ve ABD'nin Türkiye-Mısır Yakınlaşmasına Tepkisi

Türkiye-Mısır arasında gerçekleşen yakınlaşma en çok İngiltere'yi kaygılandırmıştır. Çünkü bu yakınlaşma ve İngiltere'nin Mısır'a yönelik yürüttüğü zayıflatma politikasına aykırıydı. İngiltere'ye göre Mısır ile ticaret yapmakta bir sakınca yoktu. Nitekim son

¹⁵⁵⁶ *Ayın Tarihi*, Sayı: 285. 22 Ağustos 1957, 37-38.

¹⁵⁵⁷ *The Times*, 19 Ağustos 1957.

¹⁵⁵⁸ *Ulus*, 12 Ağustos 1957.

¹⁵⁵⁹ *Hürriyet*, 24 Temmuz 1957.

¹⁵⁶⁰ *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1957.

dönemde Mısır ile İtalya arasında ticarete anlaşması için müzakereler yapılmıştı. Ancak bu ekonomik ilişkiler Batı'nın Mısır'a karşı genel politikasını etkilemeyecek sınırlar içinde olmalıydı. Çünkü Nasır'a yönelik izlenen politikada oldukça kritik bir süreçten geçiliyordu. 1957 başında Nasır'ın zayıflatılmasına yönelik Batı tarafından izlenen politikanın başarıya ulaştığına dair ciddi göstergeler ortaya çıkmıştı. Nasır ile Kral Suud'un arası bozulmuş Arap dünyasında Mısır'ın propaganda faaliyetlerinde ciddi azalma gerçekleşmişti. Üstelik Sovyetler Birliği'nin Suriye'de etkinliğinin artmasından Arap dünyası Mısır'ı sorumlu tutuyordu. Burada Türkiye'nin Mısır ile ilişkileri geliştirmek için attığı adımlar Nasır'ın tüm bu olaylardan sonra kendini toparlamasına yardımcı olmuştu.¹⁵⁶¹

İngiltere'ye göre Menderes, Arap ülkeleri ile ilişkileri yumuşatmak istiyordu. Ancak bunu açık bir şekilde yaparak müttefiklerinin tepkisini çekmekte istemiyordu. Mısır ile ilişkilerin normale dönmesinin problemlili bir süreç olduğunu farkında olan Menderes, kontrolü elinden bırakmadan süreci yönetmek istiyordu. Tüm bunlar rağmen Türkiye-Mısır arasındaki yakınlaşma ABD ve İngiltere'nin Nasır'ın iktidarının ömrünü kısaltmaya yönelik politikasına uygun değildi. Bu yüzden Türkiye'nin Mısır'a yönelik son dönemde yürüttüğü dostluk hamlesi “münasebetsiz” bir hamle olarak görüyorlardı. İngiliz Dışişleri'ne göre yapılması gereken ilk iş Menderes'in dikkatini Suriye'de meydana gelen olaylara çekmekti.¹⁵⁶²

İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi de, Menderes'in Mısır'a yönelik dostluk politikasının planlı olduğunu ve tüm sürecin onun tarafından yönetildiğini düşünüyordu. Menderes, her ne kadar Mısır'a ilişkilerde köklü bir değişim olmağını böyle bir tespitle bulunmak için erken olduğunu söylese de İngiliz Büyükelçi; Menderes'in İstanbul'da Türkiye-Mısır maçını seyretmesini, Ankara'da Mısır milli gününe katılmasını ve iki ülke arasındaki aleyhte radyo yayınları ile propagandaya ara vermelerinin 31 yıllık deneyimine dayanarak sıradan olaylar olarak yorumlanamayacağını hükümetine iletmiştir. İngiltere tüm bu veriler ile artık Türkiye'nin Mısır'daki rejime yönelik dostça siyaset izlediğini düşünmeye başlamıştır. Üstelik ABD'nin Ankara Büyükelçisi Warren'de Menderes ile yaptığı görüşmede Türkiye-Mısır ilişkilerinde bir normalleşme olup olmadığını sormuş Menderes bu normalleşmeyi doğrulamıştır.¹⁵⁶³

¹⁵⁶¹ N.A., FO, 371/130181/RK10316/8A, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 13 Aralık 1957.

¹⁵⁶² N.A., FO, 371/130181/RK10316/4, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 24 Ağustos 1957.

¹⁵⁶³ N.A., FO, 371/130181/RK10316/3, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 24 Ağustos 1957.

İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Dışişleri Genel Sekreteri ile 19 Haziran 1957'de gerçekleşen görüşmede de açık bir şekilde Türkiye-Mısır ilişkileri hakkında son zamanlarda meydana gelen gelişmelerin Türkiye'nin Mısır politikasında bir değişme anlamına gelip gelmediğini sormuştur. Esenbel, Türk hükümetinin Mısır hakkındaki düşünceleri Menderes'in Karaçi toplantısında ifade ettiği gibi olduğunu ve bunun İngiltere tarafından desteklendiğini belirtmiştir. Esenbel, Türkiye'nin Mısır ile daha iyi koşullarda ilişki kurmaya itirazı olmadığını ancak bu ilerlemenin yavaş ve dikkatli olması gerektiğini belirtmiş ve iki ülke arasındaki ilişkilerde özel ve dikkate değer bir gelişme olmadığını yinelemiştir. Ayrıca iki ülke arasındaki ilişkilerde bir gelişme sağlanacaksa kamuoyunun buna hazırlanması gerektiğinin altını çizmiştir.¹⁵⁶⁴ Esenbel, İngiliz Büyükelçiye Menderes'in ise Türkiye-Mısır ilişkilerinde son gelişmeleri duygusal bir değişmeden ziyade bir normalleşme olarak gördüğünü de aktarmıştır.¹⁵⁶⁵ Ancak İngiltere, Menderes'in Nasır hakkındaki görüşlerini değiştirdiğini ve artık onu dirençli güçlü ve gerçekçi bir lider olarak gördüğünü düşünüyordu.¹⁵⁶⁶

Esenbel'e göre son gelişmelerden sonra Nasır'ın Türkiye'nin, Mısır hakkında beslediği hislerin gerçekten dostça olduğuna artık emin olduğunu ve onun açık bir şekilde artık Bağdat Paketi'ne karşı olmadığını ifade ettiğini eklemiştir. Nasır'a göre en büyük talihsizlik Menderes'in bu zamana kadar Mısır'ı ziyaret edememesiydi. Eğer böyle bir ziyaret gerçekleşseydi aradaki yanlış anlaşılımlar giderilebilirdi. Ancak Menderes Nasır'ın bu konudaki düşüncesini gülünç olarak nitelendiriyordu. Çünkü kendisi pek çok kez Nasır'a istediği yer ve zamanda görüşmeye hazır olduğunu haber vermişti ancak Nasır bu önerileri kabul etmemişti.¹⁵⁶⁷

İngiltere'nin Ankara Büyükelçisine göre son zamanlarda meydana gelen gelişmelere rağmen Nasır'ın kalbinde Batı ile ilgili düşüncelerde köklü bir değişim meydana gelmemişti. Bu yüzden Türkiye-Mısır görüşmelerinden herhangi bir sonuç beklenmemeliydi. Ancak Nasır'ın bu yöndeki adımları devam edecekti. Çünkü Nasır ekonomik sıkıntı içindeydi ve sterline ihtiyacı vardı. Bu şartlar altında yapılması gereken Mısır cezasını çekmesini sağlamak ve onunla herhangi bir ticari ilişki kurmaktı.

¹⁵⁶⁴ N.A., FO, 371/130181/RK10316/3, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 21 Haziran 1957.

¹⁵⁶⁵ N.A., FO, 371/130181/RK10316/3B, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 26 Temmuz 1957.

¹⁵⁶⁶ N.A., FO, 371/130181/RK10316/8A, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 13 Aralık 1957.

¹⁵⁶⁷ N.A., FO, 371/130181/RK10316/3, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, İstanbul Konsolosu'na, 01 Ağustos 1957.

Böylece Mısır'daki ekonomik sıkıntılar artacak ve Nasır'ın Batı karşısında pazarlık şansı azalacaktı.¹⁵⁶⁸

İngiliz hükümeti bu durumdan duyduğu kaygı nedeniyle İstanbul'daki Konsolosuna Türkiye-Mısır ilişkilerindeki ani değişimi daha yakından takip etmesi için talimat vermiştir. Bunun üzerine İngiltere'nin İstanbul Konsolosu 7 Temmuz 1957'de Dışişleri Bakanlığı'nda üst düzey bir yetkili ile yeni bir görüşme yapmış ve açık bir şekilde hükümetinin Türkiye-Mısır ilişkilerinde meydana gelen son değişimi anlamakta güçlük çektiğini söylemiştir. Birkaç ay öncesine kadar Türk hükümetinin çok sert bir Nasır karşıtı politika izlediğini ve onu Ortadoğu'da en büyük problem çıkarıcı olarak tanımladığını, hatta İngiltere, Nasır ile anlaşmanın yollarını aradığında Türkiye'nin buna tepkisi çok sert olduğunu hatırlatmıştır. Türk yetkili bu ani değişimin Birgi'nin Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrılmasıyla ilgili olduğunu açıklamıştır. İngiltere'nin son iki yıldır Mısır'a karşı izlediği politikada hep hem Nasır hem de Arap karşıtı bir diplomat olan Birgi ile çalıştığını onun Londra'ya atanmasıyla Türk Dışişlerinde Arap destekçisi ve Araplar ile iyi ilişkiler kurmanın faydasına inanan bir ekibin ön plana çıktığını belirtmiştir. Bunlar Menderes'in doğal eğilimine uyumlu olarak Irak'a ek olarak diğer Arap ülkeleri ile yakın ilişkiyi kurulmasının ateşli savunucu olmuşlardı. Aslında Türk Dışişlerindeki Arap taraftarı bu kadro yeni değildi. Köprülü zamanından beri var olan bir ekip yeniden aktif hale gelmişti. Buradaki kadronun aktifleşmesinin sebebi ise Türkiye'nin son zamanlarda Kıbrıs meselesinde çektiği sıkıntılardı. Kıbrıs konusunda yalnız kalan Türkiye'nin dış politikasını sağlamlaştırması ve dünyanın her yerinde saygı görür hale gelmesi için yoğun bir uğraş vardı.¹⁵⁶⁹ İngiltere'nin İstanbul Konsolosuna göre Dışişleri Genel Sekreteri Birgi'nin Londra'ya tayini sonrası Türk Dışişlerindeki Arap destekçisi grup Mısır ile Türkiye arasındaki ilişkilerini düzeltmek için harekete geçmişti. İngiltere'ye göre Birgi Dışişleri Bakanlığı'ndaki görevinden ayrılınca Türkiye ile İngiltere arasında Nasır'a karşı yürütülen işbirliği sona ermişti. Türk Dışişlerindeki Arap destekçisi grup Birgi ayrılır ayrılmaz hemen harekete geçmiş ve Türkiye'nin Mısır'a karşı politikasını yeniden düzenlemek istediğini ortaya koymuştu. Araplar iyi ilişkiler kurulmasını isteyen bu grup Menderes'i de bu konuda ikna etmeyi başarmıştı. Menderes ise tüm bu süreçte Dışişleri'nde Mısır'a karşı gelişen politika değişimine engel olmak için harekete geçmemiş ve baskı uygulamamıştır. Bunun en önemli kanıtı Ticarete Bakanı Aker'in Mısır ziyareti sonrası yaptığı açıklamalardaki abartılı ifadelerle ses çıkarmamasıydı. Öte yandan Türkiye-Mısır ekonomik

¹⁵⁶⁸ N.A., FO, 371/130181/RK10316/3B, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 26 Temmuz 1957.

¹⁵⁶⁹ N.A., FO, 371/130181/RK10316/3, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 10 Temmuz 1957.

ilişkileri gelişirken bu ilişkilerden Türkiye'nin daha fazla kazanç elde etmesi muhtemeldi. Türkiye bu süreçte Mısır'ın geri ödemede mal teklif etmesi ile Doğu Bloğu ülkelerinden pek çok mal alacaktı.¹⁵⁷⁰

İngiltere'ye göre Türkiye-Mısır ekonomik ilişkilerinin gelişmesi dikkatli olunması gereken bir konuydu. Türkiye, Mısır'a fındık ve kuru üzümde ciddi indirim yapmış Mısır ise bunu önemli bir kısmı komünist ülkeler kaynaklı üçüncü dünya ülkelerinden gelen mallar ile ödemeyi teklif etmişti. Bu nedenle İngiltere'nin İstanbul'daki Konsolosu Menderes'e bu süreci tam ve kapsamlı bir şekilde ciddiyetle değerlendirmesi için yardım etmeliydi.¹⁵⁷¹ Öte yandan İngiliz Büyükelçi hükümetini Menderes'in Türkiye'de dış politika karar son karar merci olduğunu ve onun bazen düşünmeden hareket ettiği unutulmasını istemiş ve Menderes'in kısa vadede Mısır ile ilişkileri geliştirmenin, bazı Mısır tüketim malları sayesinde yaşanacak ekonomik ferahlanmanın ona seçimlerde fayda sağlayacağını düşünmüş olabileceğini Londra'ya iletmiştir.¹⁵⁷²

İngiliz Dışışleri tüm bu eleştirilerine rağmen Türkiye-Mısır ilişkilerindeki yakınlaşmanın Türkiye'nin Bağdat Paktı'na karşı tavrında bir soğumaya sebep olmadığı görüşündeydi. Menderes, yaklaşan seçimler öncesinde dikkatini daha çok iç politikaya vermişti. Dış politikada ise daha çok temel meseleler üzerinde duruyordu. Bu süreçte Türkiye, Bağdat Paktı ile bağlarını zayıflatacak bir politika takip etmeyecekti. Menderes Bağdat Paktı'nın Karaçi toplantısında İngiltere'nin Mısır ile Batı arasındaki ilişkilerin yavaş yavaş değişmesi konusundaki görüşlere tam destek vermiş ve Nasır'a mümkün olduğunca az yardıma taraftar olduğunu açıklamıştı.¹⁵⁷³

Menderes, Mısır ile son dönemde meydana gelen yakınlaşmayı 26 Temmuz 1957'de ABD Büyükelçisi Warren ile konuşmuştur. Menderes, bu görüşmede Warren'a Nasır'ın Bağdat Paktı karşısında daha önceki itirazlarının yanlış anlaşılardan kaynaklandığını söylemiştir. Ayrıca Nasır'ın ve Mısır halkının Türkiye'ye karşı dostluk ve kardeşlik bağı ile bağlı olduğunu söylemiş, Nasır'ın komünist olmadığı gibi Sovyetler Birliği ile geliştirdiği ilişkilerin Batı dünyasının kendisine karşı olan tavrından kaynaklanan bir zorunluğun sonucu olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁷⁴ Menderes ayrıca Warren'a

¹⁵⁷⁰ N.A., FO, 371/130181/RK10316/3, İngiltere Dışışleri Bakanlığı'ndan, İstanbul Konsolosu'na, 01 Ağustos 1957.

¹⁵⁷¹ N.A., FO, 371/130181/RK10316/3C, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışışleri Bakanlığı'na, 01 Ağustos 1957.

¹⁵⁷² N.A., FO, 371/130181/RK10316/3, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışışleri Bakanlığı'na, 24 Ağustos 1957.

¹⁵⁷³ N.A., FO, 371/130181/RK10316/3, İngiltere Dışışleri Bakanlığı'ndan, İstanbul Konsolosu'na, 01 Ağustos 1957.

¹⁵⁷⁴ B.C.A., 26 Temmuz 1957, fon kodu: 30.01.01., yer no: 11.701.9.

Nasır ile istediği zaman ve yerde görüşmeye hazır olduğunu tekrar belirtmişti. Warren ise Menderes ile Nasır arasında gerçekleşecek bir görüşmenin Suudi Arabistan, Ürdün ve Irak üzerinden beklenmedik etkilere sebep olmasından endişe duymaya başlamıştır. Ancak Menderes, Nasır'ın böyle bir buluşmaya cesaret edemeyeceğini söylemiştir. Çünkü Nasır Menderes ile görüşmeyi kabul ederse bu Arap ülkelerinin liderliği konusundaki politikasında bir değişim olduğu şeklinde değerlendirilebilirdi. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi bu yüzden İngiltere'nin İstanbul Konsolosundan farklı olarak Türkiye'nin Mısır'a karşı son zamanlarda geliştirdiği politikanın desteklenmesi gerektiğini düşünüyordu. Türkiye coğrafi konumu, geçmişi ve Batı ile işbirliği ile Ortadoğu'da lider rol oynamıştı. Üstelik Arap dünyası ve Mısır ile yakınlaşmak Türkiye'de Atatürk döneminde kurulan temel yapıyı etkilemeyecekti. Dahası bu ilişkilerin gelişmesi Bağdat Paktı ile NATO arasındaki bağı güçlendirerek ve bölgede Türk diplomasinin başarısını daha da arttıracaktı. Menderes, Arap devletlerinin zamanla Bağdat Paktı'nın uydusu olacağını düşündüğü için Mısır başta olmak üzere Arap devletleri ile yakınlaşmak için özel çaba sarf ediyordu. Bu şartlar altında Türkiye'nin Mısır ile son dönemde sağladığı yakınlaşmadan geri dönüş için bir gerekçe gözükmüyordu.¹⁵⁷⁵

Ancak İngiltere'yi kaygılandıran Türkiye'nin son NATO toplantısında İngiliz liderlerin Mısır'a karşı işbirliğinin önemine dikkat çekmelerine rağmen Mısır'ın zayıflatılmasına karşı olan bu politikasını devam etmesi olmuştur.¹⁵⁷⁶ Öte yandan Menderes'in NATO Konseyi toplantısı esnasında Türkiye-Mısır ilişkileri ve Mısır hakkında yaptığı görüşmeler ve verdiği demeçler Mısır'da rahatsızlığa neden olmuştur. 28 Ocak 1958 tarihli Al Ahram'ın haberine göre Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi'nden Menderes'in Paris'teki NATO toplantısında Mısır'ın Ortadoğu'da komünist etkiyi yaydığını iddia eden demeçleri hakkında izahat istenmiştir. Türk hükümeti yaptığı açıklamada konuşma metnin oldukça sertleştirilmiş bir şekilde Mısır hükümetine iletildiğinin altı çizilmiş ve Menderes'in konuşmasında Mısır'ın komünist tehlikeyi yaydığından bahsedilmediğini sadece Mısır ile Sovyetler Birliği arasındaki işbirliğinin Sovyetlerin Ortadoğu'da yayılmasına ve bunun bölgedeki şartların daha da ağırlaştırmasından duyulan kaygıdan bahsedildiğine dikkat çekmiştir.¹⁵⁷⁷

Türkiye, Mısır ile ilişkilerini geliştirmek isterken Suriye'de Sovyetler Birliği ile yakınlaşmış ve Suriye'de komünist akımlar güçlenmişti. Türkiye Ağustos 1957'ye

¹⁵⁷⁵ N.A., FO, 371/130181/RK10316/3, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 24 Ağustos 1957.

¹⁵⁷⁶ N.A., FO, 371/130181/RK10316/8, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 29 Kasım 1957.

¹⁵⁷⁷ N.A., FO, 371/136458/RK10316/1, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 28 Ocak 1958.

gelindiğinde uzun süredir kaygı ile izlediği bu gelişmelere müdahale etmek için harekete geçmiş buda Mısır ile ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur. Suriye Krizi'nin Türkiye-Mısır ilişkileri üzerinde ilk etkisini uzun zamandır planlanan karşılıklı olarak elçiliklerin düzeyinin arttırılması için yürütülen çalışmada göstermiştir.¹⁵⁷⁸ Türkiye-Mısır ilişkilerinde yaşanan gerilim nedeniyle yaklaşık bir yıl süre iki ülke büyükelçi göndermemiştir. 1957 baharından itibaren yeni büyükelçilerin ataması için çalışmalar başlamıştı. Ancak Suriye Krizi nedeniyle artan gerilimden dolayı Al Ahram Gazetesi 24 Eylül 1957'de bir süredir Mısır'ın Ankara Büyükelçisi olarak göreve başlaması beklenen Uthman Ubayd göreve başlamasının belirsiz bir tarihe ertelendiğini aynı şekilde Türkiye'nin de Mısır'a yeni büyükelçi gönderme işini belirsiz bir tarihe ertelediğini duyurmuştur.¹⁵⁷⁹ İngiliz Dışişlerinde yapılan toplantıda Türkiye ve Mısır'ın elçiliklerin düzeyinin arttırılması yönündeki çalışmasının artık gerçeklemeyeceğini ve bunun İngiltere için önemli bir kazanç olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır.¹⁵⁸⁰ Ancak olaylar İngiltere'nin beklediği gibi gelişmemiş Türkiye ile Suriye arasındaki gerilimin arttığı bir dönemde Türkiye'nin yeni Kahire Büyükelçisi Faik Zihni Akdur, Nasır'a güven mektubunu sunmuştur. İngiltere, Türkiye ile Suriye arasında süre gelen kriz esnasında Mısır tarafından atılan bu adımı Mısır'ın Türkiye ile birlikte krizin çözümü için attığı bir adım olarak değerlendirmiştir. Nasır, Akdur'un güven mektubunu Mısır'a gelişinden kısa süre kabul etmiştir. Üstelik yeni Türk Büyükelçi Macaristan'ın yeni Kahire elçisi ile aynı günde Nasır'ın huzuruna kabul edilmiştir.¹⁵⁸¹

Türkiye-Mısır arasında yaşanan yakınlaşma İngiltere tarafından Süveyş Krizi sonrası Mısır'a karşı izlenen izalasyon politikasındaki başarısızlığın en önemli sebebi olarak görülmüştür. İngiltere 1957 yazı boyunca Nasır'ın iktidarının ömrünü azaltmaya yönelik bir politika izlerken Türkiye ise Mısır'a yönelik güçlü bir dostluk kampanyası yürütmüştür. Türkiye ve İngiltere arasında Mısır'a karşı izlenen politikada eş güdüm sağlanmamıştır. Üstelik yakınlaşma Suriye Krizi tırmanırken devam ettirilmek istenmiştir. Türk hükümeti özenle Mısır'ın Suriye'ye asker göndermesini eleştirmekten kaçınmıştır. Esenbel, bu konuda İngilizlere yaptığı açıklamada bunun sebebini tüm bu olayların Sovyetler Birliği'nin bir tezgâhı olabileceğini düşündükleri için Mısır'ın hareketine karşı

¹⁵⁷⁸ N.A., FO, 371/130181/RK10316/5A, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 01 Ekim 1957.

¹⁵⁷⁹ N.A., FO, 371/130181/RK10316/5, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 24 Eylül 1957.

¹⁵⁸⁰ N.A., FO, 371/130181/RK10316/5B, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 24 Eylül 1957.

¹⁵⁸¹ Mısır bu dönemde dış politikada pozitif tarafsızlığını vurgulamak için genellikle doğu ve batı bloğu büyükelçilerini güven mektubunu sunmak için aynı gün çağırma yöntemini uyguluyordu. N.A., FO, 371/130181/RK10316/5B, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 28 Ekim 1957.

aktif bir karşı kampanya yürütmedikleri sözleri ile açıklamıştır.¹⁵⁸² İngiltere'ye göre bu olay Suriye Krizi ile kesintiye uğrayan iki ülke arasında dostluğu geliştirme yönündeki çabaların yeniden başlayacağını göstergesiydi. İngiliz Dışişleri Türkiye-Mısır arasındaki yakınlaşmanın Türkiye'nin Arap ülkelerinin düşmanı olduğuna dair Batı tarafından oluşturulmak istenen algıyı ortadan kaldırmasından endişe etmeye başlamıştır. Mısır zaten gerçek manada Türkiye'yi düşman olarak görmüyordu. Mısır ile Türkiye arasında gerçekleşecek yakınlaşma Türkiye'nin Suriye'ye saldıracağı yönündeki iddiaların sahte olduğunun ortaya çıkmasına yardımcı olabilirdi.¹⁵⁸³

İngiltere ve ABD'deki tüm kaygılara rağmen Türk dış politikasını yönetenler Mısır'a yönelik 1957 yazı boyunca izlenen dostluk politikasının doğruluğu konusunda hem fikirdi. Genel Sekreter Yardımcısı Kunalp Türkiye'nin İngiltere ve ABD'den gelen baskıya rağmen Mısır ile yaz boyunca teması kesmeyerek çok doğru yaptığını düşünüyordu. Üstelik Türkiye, Mısır ile yakınlaşma politikasını sürdürmesi gerektiği görüşü ağır basıyordu. Menderes, Batı'nın Suriye ve Mısır'ı zayıflatma politikasına direnmeye kararlı olduğunu son hamleleri ile bir kez daha göstermişti. Türkiye Mısır ile yakınlaşarak artık tüm Arap dünyasında düşman olarak algılanmaktan kurtulmak istediğini ortaya koymuştur.¹⁵⁸⁴

Türkiye'nin tüm çabasına rağmen Türkiye-Mısır ilişkilerinde yaşanan yumuşama Suriye Krizi nedeniyle kesintiye uğramıştır.¹⁵⁸⁵ İngiliz Dışişleri Bakanlığı Türkiye-Mısır ilişkilerinde son dönemde meydana gelen gelişmelerin ve Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında ticari yakınlaşmanın Suriye Krizi ile bastırıldığını düşünüyordu.¹⁵⁸⁶ Ancak 1958 yılına gelindiğinde Türkiye-Mısır ilişkilerini Ortadoğu'da meydana gelen yeni gelişmeler ile belirgin bir yumuşama dönemine daha girmiştir. Dışişleri Bakanı Zorlu 25 Şubat 1958'de Dışişleri Bütçesi görüşülürken yaptığı konuşmada Türkiye'nin Mısır ile ilişkilerini geliştirmek için büyük çaba harcadığını şimdi iki ülke arasındaki ilişkilerin dostça olduğunu Türkiye'nin, Nasır'a karşı düşmanlığı olmadığını ve iki ülke arasında düşmanlığın bulunmadığını belirtmiştir.¹⁵⁸⁷ Aynı günlerden Mısır ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerde soğukluk kendini gösteriyordu. Nasır, 29 Nisan-16 Mayıs 1958 tarihleri arasında Sovyetler Birliği'ne resmi bir ziyaret yapmıştır. Nasır'ın bu ziyaret ile amacı yeni kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin prestijini arttırmasının yanında daha

¹⁵⁸² N.A., FO, 371/130181/RK10316/8, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 29 Kasım 1957.

¹⁵⁸³ N.A., FO, 371/130181/RK10316/7, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 14 Kasım 1957.

¹⁵⁸⁴ N.A., FO, 371/130181/RK10316/8, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 29 Kasım 1957.

¹⁵⁸⁵ N.A., FO, 371/136450/RK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1956, 04 Şubat 1958.

¹⁵⁸⁶ N.A., FO, 371/130181/RK10316/6, Dışişleri Ofisi'nden, Ankara'ya, 25 Ekim 1957.

¹⁵⁸⁷ N.A., FO, 371/136456/RK1022/4, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 28 Şubat 1958.

fazla ekonomik ve askeri yardım sağlamaktı. Ancak ziyaret verimli geçmemiş ve Sovyetler Birliği'nden Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne yönelik bir övgü veya ekonomik yardımda artış olmamıştır. Sovyetler Birliği ve Mısır batı karşıtlığında işbirliğine devam etseler de bu ziyaret ile işbirliğinin ömründeki belirsizliği ortaya çıkarmıştır.¹⁵⁸⁸

3.7. 1957 Suriye Krizi ve Türkiye-Mısır ilişkilerine Etkisi

1957 yazı boyunca Türkiye-Mısır arasında yakınlaşma devam ederken Mısır'ın yakın müttefiki Suriye'de önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Bu süreçte Suriye'deki rejim Sovyetler Birliği ile yakınlaşmış ve Suriye'de komünist bir rejim kurulması ihtimali ortaya çıkmıştır. Suriye'deki rejimin komünist olmasından endişe duyan Türkiye'nin 1957 sonbaharında bu ülkeye karşı bir takım askeri önlemler alması Türkiye ile Mısır'ı karşı karşıya getirmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye-Suriye arasındaki ilişkilerde istikrar sağlanamamıştı. I. Dünya Savaşı sonrasında Fransız mandası altına giren Suriye özellikle Türkiye ile Fransa arasında yapılan görüşmelerle Hatay'ın Türkiye tarafından geri alınmasına tepkiliydi.¹⁵⁸⁹ II. Dünya Savaşı sona erdiğinde Suriye Hatay'ı halen Türk toprağı olarak kabul etmiyordu. Üstelik savaşı sonrasında yaşanan yeni gelişmeler iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların artmasına sebep olmuştur.¹⁵⁹⁰ Demokrat Parti iktidara geldiğinde güneyinde, Hatay'ı hala Türk toprağı olarak tanımayan, Türkiye'nin İsrail arasındaki ekonomik ilişkilerden büyük rahatsızlık duyan ve Türkiye'nin Batılı ülkelerle yürüttüğü Ortadoğu siyasetini kuşku ile karşılayan bir Suriye ile karşı karşıyaydı. 1950'li yıllar boyunca iki ülke arasındaki ilişkinin gergin bir şekilde seyretmiştir. Demokrat Parti döneminde Türkiye'nin Batılı ülkelerle yakınlaşması Suriye'de, Türkiye'nin kendisinden toprak koparacağı kaygısına sebep olmuştur.¹⁵⁹¹

Demokrat Parti döneminde Türkiye'nin Suriye ile ilgili en ciddi kaygısı Suriye'deki rejimin Sovyetler Birliği'ne yaklaşarak komünist olmasıydı. Türkiye bu yüzden Suriye'deki iç siyasi gelişmeleri yakından izlemiştir. Özellikle Mısır'da Nasır'ın iktidara gelmesiyle Arap dünyasında Batı karşıtlığı ideolojik bir hal almış ve Mısır aracılığı ile Sovyetler Birliği Ortadoğu'ya girince Türkiye'nin Suriye ile ilgili kaygıları daha da

¹⁵⁸⁸ N.A., FO, 552/1 /P10012/11G, Moskova Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 23 Mayıs 1958.

¹⁵⁸⁹ Hatay Meselesi için ayrıntılı bilgi bkz. Yücel G. (2001). *The Question Of The Sanjak Of Alexandretta A Studyin Turkish-French-Syrian Relations*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

¹⁵⁹⁰ Şen, S. (2004). *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*. İstanbul: Birey Yayıncılık, 100-101.

¹⁵⁹¹ Kürçüoğlu, a.g.e., 101.

artmıştır. Türkiye bu yüzden Batı karşıtlığı ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerde Mısır'ı takip eden Suriye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerinden rahatsız olmuştur.¹⁵⁹²

1950'li yıllarda Türkiye'nin Suriye'deki rejimin komünist olması ile ilgili endişelerini arttıracak pek çok gelişme yaşanmıştır. Özellikle Suriye'de Eylül 1954'de yapılan seçimlerden Suriye Komünist Partisi ve Baas Partisi güçlenerek çıkınca Suriye'deki Sovyetler Birliği nüfuzu artamaya başlamıştır.¹⁵⁹³ Suriye ordusunda yaygınlaşan komünist faaliyetler Suriye içinde dahi rahatsızlığa sebep olmaya başlamış¹⁵⁹⁴ Baas Partisi ile Komünist Parti karşı karşıya gelmiştir. Baas Partisi, Komünist Parti karşısında kontrolü kaybettiğinde Suriye'de komünist bir idare kurulmasını engel olmak için 1950'den itibaren Mısır'la birleşmenin yollarını aramaya başlamıştır.¹⁵⁹⁵ Bu durum da Suriye'deki Mısır etkisini her geçen gün artırmış ve Nasır'ın Arap dünyasında lider konuma gelmesi ile Suriyeli Araplar hemen hemen her konuda Nasır'ın tutumuna göre politika belirlemeye başlamıştır. Bu da Suriye ile çok uzun bir kara sınırı olan Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilere yansımış ve Türkiye-Suriye ilişkileri Mısır ipoteğinde ilerlemiştir.¹⁵⁹⁶

Türkiye'nin Suriye'nin Sovyetler Birliği ile yaklaşmasını engellemek için attığı adımlarda ise en ciddi itiraz Mısır'dan gelmiştir. Mısır Türkiye'nin Suriye'deki gelişmeleri yakından takip etmesini ve Suriye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkileri sınırlama girişimlerini Suriye'nin iç işlerine müdahale olarak görmüştür. Suriye ise Türkiye'nin yakın takibine maruz kaldıkça Mısır'a daha fazla yaklaşmıştır. Bu yaklaşma Türkiye'nin Suriye'yi baskı yolu ile Bağdat Paketi'ne dahil etme çabaları devam ederken daha da artmıştır. Bağdat Paketi imzalanınca Suriye, Mısır ile birlikte pakta en sert tepki veren ülke olmuştur.¹⁵⁹⁷ Suriye, Mısır ile birlikte tepki vermekle kalmamış Mart 1955'te Mısır ile Bağdat Paketi'ne alternatif bir pakt kurmak için harekete geçmiştir. Türkiye'nin buna tepkisi sert olmuş ve Suriye'ye Mısır'la kurmak istediği ittifak nedeniyle sert bir nota göndermiştir.¹⁵⁹⁸ Mısır, pakta karşı yürüttüğü geniş bir kampanyada Suriye'yi de yanına almayı başarmıştır.¹⁵⁹⁹

¹⁵⁹² Kürkçüoğlu, Ö. (Mart 1972). An Analysis Of Turkish-Arap Relations. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 27 (1), 120.

¹⁵⁹³ Arı, a.g.e., 282-283.

¹⁵⁹⁴ Şen, a.g.e., 197-198.

¹⁵⁹⁵ Berkes. *Arap Dünyasında...*, 40.

¹⁵⁹⁶ Toygun.a.g.e., 82.

¹⁵⁹⁷ Günver, a.g.e., 73.

¹⁵⁹⁸ Mütercimler-Öke, a.g.e., 181-182.

¹⁵⁹⁹ Yeşilbursa, B. K. (2007). *Orta Doğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm*, İstanbul: IQ Yayıncılık, 180.

Aynı günlerde Suriye'nin komünist olmasından kaygı duyan sadece Türkiye değildi. Özellikle Süveyş Krizi sonrası İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'da etkinliğini kaybetmeye başlaması ile ABD ve İngiltere gizli servisleri Suriye'deki rejimin komünist olmasını engellemek ve ülkedeki Mısır etkinliğini azaltmak için 1957 yılının başından itibaren yoğun bir çalışma başlatmışlardır. İngiltere ve Fransa'nın Mısır'dan ayrılmasından sonra Suriye'deki durumu kontrol altına almak için "Straggle" operasyonu adı verilen bir plan hazırlanmıştır. Bu plana göre ABD, Şam'daki rejim muhaliflerini kullanacak İngilizler de çöl aşiretleri arasında kargaşa çıkaracaktı. Bu esnada Türkiye, Suriye'nin kuzey sınırına asker yığarak Suriye ordusunun dikkatini dağıtırken Irak doğrudan yerli antikomünist unsurlara destek vererek Suriye'deki rejimi değiştirecekti. Suriye'deki rejimin Eisenhower Doktrini'ni açık bir şekilde reddetmesinden sonra ABD bu planı uygulamak için Suriye'yi daha yakından takip etmeye başlamıştır.¹⁶⁰⁰

1957 yılının başından itibaren Türk basınında Suriye iç siyaseti ile ilgili haberler artmaya başlamıştır. Haberler daha çok Suriye ile Sovyetler Birliği arasındaki yakınlaşmaya ve Suriye'deki rejimin sola kayması ile ilgiliydi. Cumhuriyet Gazetesi'nin 2 Şubat 1957'deki haberinde Türkiye-Suriye sınırına yakın bir mevkide Suriye askeri konvoyunda patlama olduğu ve burada Sovyet subaylarında içinde bulunduğu bir grup askerin hayatını kaybettiğini ileri sürülmüştür. Zafer Gazetesi'nde 7 Şubat 1957'de yayınlanan haberde ise Türkiye sınırına yakın bölgelerde Sovyetler Birliği'nin faaliyetlerinin yoğunlaştığı ayrıca bölgede Lübnan Başbakanı, Irak Başbakanı ve Türkiye'ye yönelik yoğun bir karalama kampanyası yürütüldüğüne dikkat çekmiştir.¹⁶⁰¹

Bu gelişmeler nedeniyle Türkiye-Suriye ilişkilerinde gerilim her geçen gün biraz daha artmıştır. Türkiye'den de bu gerilimin arkasında Mısır'ın olduğu iddiaları seslendirilmeye başlanmıştır. Ethem Menderes TBMM'de yaptığı konuşmada, Mısır'ın Arapları Türkiye ve Bağdat Paktı aleyhinde kışkırtmasından ve Suriye'yi bu konuda etkilemesinden ve nihayet Sovyetler Birliği'nin Suriye'yi silahlandırmasından şikâyet etmiştir. Ethem Menderes, Suriye'nin yaptığı kara propaganda karşısında Türkiye'nin sabrı taşmak üzere olduğu uyarısında bulunmuştur.¹⁶⁰² Aynı günlerde muhalefette Suriye'deki gelişimlerden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş ve CHP Milletvekili Fethi Çelikbaş hükümete güney sınırimızdaki

¹⁶⁰⁰ Blackwell, S. (2009). *British Military Intervention and the Struggle for Jordan King Hussein, Nasser and the Middle East Crisis, 1955-1958*. New York: Routledge, 71.

¹⁶⁰¹ N.A., FO, 371/128221/VY1015/18, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 08 Şubat 1957.

¹⁶⁰² TBMM Tutanak Dergisi, D:10, C:22, 28 Aralık 1956.

Suriye'ye ülkesindeki Sovyet yığınağına karşı tahammülümüzün bir sınırı olduğunun soğukkanlı ve ağırbaşlılıkla hatırlatılması gerektiğini söylemiştir.¹⁶⁰³

Türkiye'nin ABD ile de paylaştığı Suriye'de Sovyetler Birliği'nin etikliğinin her geçen gün arttığını yönündeki istihbarat raporları basına yansıyan haberleri doğrular nitelikteydi. Türk ajanlarının topladığı bilgilere göre 1956 yılı sonunda Suriye ordusu Rus ve Polonyalı mühendislerin yardımı ile 7 adet yeni hava alanı inşa etmiş ve Sovyetler Birliği Suriyeli pilotların eğitiminde aktif rol oynamıştı. Bunun yanında Sovyetler Birliği Suriye ordusuna birkaç yüz zırhlı araç ve 25 adet MİG jetini vermişti.¹⁶⁰⁴ Bayar'a Kasım 1956'da Suriye ile ilgili verilen istihbarat raporları Türkiye'nin bu ülke ile ilgili endişe ve şüphelerini artırmıştır. Bayar'a gelen raporda Sovyetler Birliği'nin Kafkasya üzerinden kısmen Türk hava sahasını da kullanarak küçük gruplar halinde Suriye'ye silah nakliyatı yaptığını, bu bilginin Adana İncirlik Üssü'ndeki ABD'li komutanlar tarafından da doğrulandığı belirtilmekteydi. Bayar, bu rapora verdiği cevapta konunun ciddiyetinin ABD ve İngiltere büyükelçilerine anlatıldığını ve Sovyetler Birliği'nin Suriye'de etkinlik kazanması karşısında sessiz kalamayacaklarını ancak alınacak tedbirlerin İngiltere ve ABD ile beraber kararlaştırılması gerektiğini söylemiştir.¹⁶⁰⁵

1957 yazına gelindiğinde istihbarat raporlarının yanında Suriye ile Sovyetler Birliği arasındaki yakınlaşmaya dair açık haberlerde yayınlanmaya başlamıştır. Anadolu Ajansı Al Akbar dayandırdığı habere göre Krusçev, kısa süre içinde Kahire ve Şam'a bir ziyaret düzenleyecekti.¹⁶⁰⁶ Bu haberin ardından Suriye Savunma Bakanı Halid El Azm 6 Ağustos 1957'de askeri ve ekonomik yardımı görüşmek üzere yaptığı Moskova ziyareti sırasında iki ülke arasında teknik ve ekonomik işbirliğini içeren bir antlaşma imzalandığı duyurulmuştur.¹⁶⁰⁷ 1957 yılında kültürel, ekonomik, teknik ve sanat alanında yaklaşık 30 Sovyet heyeti Şam'ı ziyaret etmiştir.¹⁶⁰⁸

Suriye ile Sovyetler Birliği arasındaki yakınlaşma devam ederken Suriye iç siyasetinde de önemli bir değişim yaşanmıştır. Suriye'de Mayıs 1957'deki seçimlerde sol partiler kazanmış ardından da Suriye Genelkurmay Başkanı Tevfik Nizam El-Din emekliye sevk edilmiştir. Onun yerine Komünist Parti'sine üye olmamakla birlikte sol eğilimli ve emperyalizme karşı tavrı ile bilinen Afif Birzi getirilmiştir. Genelkurmay Başkanı Birzi ve

¹⁶⁰³ TBMM Tutanak Dergisi, D:10, C:15, 15 Aralık 1956.

¹⁶⁰⁴ Blackwell, *a.g.e.*, 71.

¹⁶⁰⁵ B.C.A., 10 Kasım 1956, fon kodu: 30.01.01., yer no: 111.701.7.

¹⁶⁰⁶ N.A., FO, 371/128223/VY1015/14, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 17 Ağustos 1957.

¹⁶⁰⁷ B.C.A., 29 Kasım 1957, fon kodu: 30.01.01., yer no: 68.431.6., *Ayin Tarihi*. Sayı: 285. Ağustos 1957, 299.

¹⁶⁰⁸ Lenczowski, G.(1974). *Soviet Advances in the Middle East*. Washington, D.C.: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 105-106.

Savunma Bakanı Halid El-Azm, Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurulmasından yana olduklarını açıklamışlardır.¹⁶⁰⁹ Bu gelişmeler Türkiye'nin Suriye'nin rejimi konusunda duyduğu endişeyi artırmıştır. Bunun paralelinde Türkiye'nin Suriye'ye karşı tavrı giderek sertleşmiş ve bu konuda ABD 'den büyük destek görmüştür.¹⁶¹⁰ Bayar, ABD Büyükelçisi Fletcher Warren ile 25 Mart 1957'de yaptığı görüşmede Suriye'de siyasi durumun karışık ve iktidarın komünistlerin eline geçme olasılığının yüksek olduğunu söylemiştir. Eğer ABD bu duruma seyirci kalırsa Suriye daha da "şımaracağı" uyarısında bulunmuştur. ABD Büyükelçisi de Bayar'ın görüşlerini paylaştığını ifade etmiştir.¹⁶¹¹

Türkiye bu gelişmeler üzerine Suriye'deki son durumu değerlendirmek için Şam Büyükelçisi Adnan Kural'ı Ankara'ya çağırma karar almıştır. Ankara'da yapılan toplantıda Suriye'deki hükümetin dışarıdan bir müdahale ile devrilmesi tartışılmıştır. Ancak Kural'a hükümete Suriye'de dışarıdan müdahale olmadan rejimin değişmesi mümkün olmadığını böyle bir müdahaleyi yapabilecek tek ülkenin ise Irak olduğunu belirtmiştir.¹⁶¹² Türkiye ayrıca bu toplantıdan sonra Şam Büyükelçisi aracılığı ile Suriye'deki gelişmeleri daha yakından takip etmeye başlamıştır. Kısa süre sonra Şam Büyükelçisi, Ağustos 1957'de Kuzey Suriye'de Türkiye sınırında bazı askeri hareketlilikler olduğunu ancak bunun Suriye'deki iç gelişimlerden kaynaklandığını hükümetine bildirmiştir.¹⁶¹³

Türkiye-Suriye ilişkilerinde gerilim daha da arttıran gelişme ise Sovyetler Birliği'nin Suriye'yi kullanarak Ürdün üzerinde siyasi hâkimiyet kurma çalışmaları olmuştur. Kral Hüseyin yönetiminde siyasi olarak istikrarsız bir ülke olan Ürdün'de tam manasıyla ABD ve İngiltere'nin nüfuzu hakimdi. Kral Hüseyin, Ürdün nüfusunun en büyük kısmını oluşturan Filistinli göçmenlerden İsrail ve Ürdün topraklarını içine alacak bir Filistin devleti kurmak niyetleri nedeniyle rahatsızdı. Onların bu yönde Kahire ve Şam yönetimleri tarafından desteklendiğini biliyordu.¹⁶¹⁴ Zaten Mısır radyoları da uzun süredir mülteciler probleminden Kral Hüseyin'in sorumlu olduğunu iddia eden haberler yayınlıyordu.¹⁶¹⁵ Kahire Sesi Radyosu, Kral Hüseyin'i vatan haini ilan etmiş ve mültecilerle ilgili konuları İsrail ile konuştuğunu ayrıca Eisenhower Doktrini kabul ederek Bağdat

¹⁶⁰⁹ Şen, *a.g.e.*, 197.

¹⁶¹⁰ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 105.

¹⁶¹¹ B.C.A., 25 Mart 1957, fon kodu: 30.01.01., yer no: 40.236.11.

¹⁶¹² N.A., FO, 371/128222/VY1015/55, Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 09 Mayıs 1957.

¹⁶¹³ N.A., FO, 371/128223/VY1015/14, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 17 Ağustos 1957.

¹⁶¹⁴ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 172-173.

¹⁶¹⁵ *The Washington Post*, 10 Kasım 1957.

Paktı'nın ekonomik ve yıkıcı faaliyetleri karşı çalışma komitesine girdiğini iddia etmiştir.¹⁶¹⁶

Ürdün Kralı Hüseyin'de Mısır ve Suriye destekli grupların ülkesindeki komünist faaliyetlerin arkasında olduğunu düşünüyordu. Kral Hüseyin bu faaliyetlere karşı ordu da etkin önemler alınca ordu içindeki sol eğilimli subayların tepkisi ile karşılaşmış ve 13 Nisan 1957'de Kral Hüseyin'e karşı ani bir darbe girişiminde bulunmuştur. Darbe girişiminde başarısız olan Ürdün Genelkurmay Başkanı Ali Abu Nuwar Suriye'ye sığınmıştır.¹⁶¹⁷ Aynı günlerde Nasır'ın Ürdün Kralı hakkındaki demeçleri Suriye basınında büyük destek görmeye başlamıştır. Bu gelişmeler Suriye-Ürdün ilişkilerinin daha da kötüleşmesine ve Ürdün'ün 3 Ağustos 1957'de Suriye ile diplomatik ilişkilerini kesmesi ile sonuçlanmıştır.¹⁶¹⁸ Ürdün, Mısır ve Suriye'ye karşı dışarıda aldığı önlemleri daha da genişletmiş ve içerde sıkıyönetim ilan edilerek ve tüm siyasi faaliyetler yasaklanmıştır. Ayrıca Baas Partisi aleyhine Mısır ve Sovyetler Birliği ile işbirliği yaptığı gerekçesiyle soruşturma açılmıştır. Ürdün, Suriye ve Mısır'ın Sovyetler Birliği ile beraber hareket ederek Arap krallıklarını yıkarak yerine cumhuriyetler kurmak niyetinde olduklarını ileri sürmüştür.¹⁶¹⁹ Suriye basınında, Ürdün'deki ABD Büyükelçiliği mensuplarının Suriye'de bir hükümet darbesi hazırladıkları dair haberler yayınlayınca Ürdün ile Suriye arasındaki gerginlik Ağustos 1957'de daha da artmıştır.¹⁶²⁰

Türkiye, Ürdün ile Suriye ve Mısır arasındaki gerilimde Ürdün Kralı Hüseyin'i desteklediği için Suriye ve Mısır'ı karşısına almıştır. Mısır bölgede Arap monarşilerini devirmek ilerici Arap rejimleri kurmak istiyordu. Ancak Türkiye bu fikre sıcak bakmıyordu. Çünkü Türkiye ve batılı ülkeler ilerici Arap rejimleri ile değil monarşilerle iyi ilişkiler kurabilmişti.

ABD, 1957 yazı boyunca bu gelişmeleri yakından izlemiştir. Onu asıl kaygılandıran ise öncelikle Suriye'nin komünist olması, ardından da Suriye'deki komünist akımın Ürdün'ü de etkisi altına alarak Ortadoğu'da komünizmin yayılması ihtimali olmuştur.¹⁶²¹ Çünkü böyle bir durumda Sovyetler Birliği Ortadoğu'nun kalbine yerleşecek ve Batılı ülkelerin bölgedeki menfaatlerini hem askeri hem de ekonomik olarak tehdit edebilecekti. Sovyetler Birliği'nin bölgeye yerleşmesi aynı zamanda önemli petrol boru hatlarının

¹⁶¹⁶ N.A., FO, 371/1277980/VJ1681/2, Amman Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 21 Kasım 1957.

¹⁶¹⁷ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 102.

¹⁶¹⁸ N.A., FO, 371/127897/VJ10389/14, Amman Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 03 Ağustos 1957.

¹⁶¹⁹ Ürdün Kurtulacak mı?. (1 Mayıs 1957). *Forum*. VII, (75), 6.

¹⁶²⁰ *Ayın Tarihi*. Sayı: 285. Ağustos 1957. 407.

¹⁶²¹ Sever, *a.g.e.*, 184.

kontrolünün kaybedilmesi demekti. ABD bu yüzden Suriye ve Mısır'ın Sovyetler Birliği'nin desteğiyle Ürdün'deki rejime karşı giriştikleri harekâta duyarsız kalamazdı.¹⁶²²

Ancak ABD Sovyetler Birliği'nin bu hamlesi karşısında hazırlıksız yakalanmıştı. ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in da ifade ettiği gibi Suriye'deki gelişmeler ABD için "tamamen beklenmedikti".¹⁶²³ Times'a göre olaylar karşısında Washington'da hakim olan tavır şaşkınlık ve kararsızlıktı. ABD Başkanı Eisenhower bu konuda verdiği bir demeçte "tam olarak ne olduğunu bilmiyoruz" demiştir.¹⁶²⁴ Eisenhower Doktrini ile Ortadoğu'da böyle bir Sovyet yayılma hareketi öngörülmesine rağmen gelişmelerin önü alınamamış dahası Eisenhower Doktrini, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki konumunu güçlenmesine hizmet etmişti.¹⁶²⁵

ABD, müttefiki Türkiye'nin Suriye konusundaki rahatsızlığını en az kendisi kadar fazla olduğunun farkındaydı. Ancak Türkiye'nin Suriye'deki gelişimlere karşı tek başına hareket etmesinden endişe duyuyordu.¹⁶²⁶ Çünkü ABD Büyükelçisi Warren, hükümetine askeri kanatta bazı tereddütler olmakla birlikte Türk Hükümetinin Suriye'ye tek taraflı bir müdahalede çok istekli olduğu bildirmişti.¹⁶²⁷ Ayrıca Menderes, Suriye konusundaki kaygılarını ABD'ye daha yüksek sesle iletmeye başlamıştı. Menderes'e göre, ABD'nin Ortadoğu politikası Suriye'nin bir Sovyet uydusu haline gelmesini engelleyememişti. Suriye'nin tam ve tipik bir Sovyet uydusu olması için gerekli prosedür kısa zamanda tamamlanacak ve tehlikeli, tatsız aynı zamanda çok önemli sonuçları olacak bir durum ortaya çıkacaktı. Artık Suriye ile temasa geçmek Sovyetler Birliği ile temasa geçmek demekti. Bunun etkileri kısa sürede Ürdün, Irak ve Lübnan'da görülecekti.¹⁶²⁸ Menderes'in ABD'ye ilettiği bu endişeleri Türk askeri yetkililer de paylaşıyordu. Warren, askeri yetkililerin Türkiye'nin sadece kuzeyden gelebilecek bir Sovyet tehdidi ile karşı karşıya olmadığını, aynı zamanda Suriye'ye yapılan Sovyet askeri yığınağı ile çift yönlü özel bir saldırının hedefi olabileceği yönündeki kaygılarını hükümetine iletmıştır.¹⁶²⁹ ABD'de de Türkiye'nin Suriye konusundaki endişelerini paylaşıyordu. Ancak Suriye'ye komşularının yapacağı bir müdahalenin büyük bir kriz çıkarmasından endişe ediyordu. ABD'ye göre böyle bir müdahale yapılacaksa dahi Arapların tepkisini çekmemek için özellikle Türkiye

¹⁶²² Campbell, *a.g.e.*, 131.

¹⁶²³ Anderson, P. (1995). Summer Madness' The Crisis in Syria, August-October 1957. *British Journal of Middle Eastern Studies*. 22.(1/2), 25.

¹⁶²⁴ Kirk, *a.g.m.*, 60.

¹⁶²⁵ Campbell, *a.g.e.*, 134-135.

¹⁶²⁶ B.C.A., 27 Temmuz 1957, fon kodu: 30.01.01., yer no: 111.701.9.

¹⁶²⁷ Sever, *a.g.e.*, 193., *Ulus*. 9 Ekim 1957.

¹⁶²⁸ FRUS, 1955-1957, Vol. XIII, Near East: Jourdan-Yemen, Doc.362, 644.

¹⁶²⁹ FRUS, 1955-1957, Vol. XIII, Near East: Jourdan-Yemen, Doc.358, 638.

biraz daha geri planda olmalıydı. ABD Suriye'ye müdahale edebilecek en uygun ülkenin Irak olduğunu düşünüyordu. Ancak Irak'ın böyle bir müdahalede tek başına başarılı olması mümkün değildi.¹⁶³⁰

12 Ağustos 1957'de Suriye ordusuna bağlı kuvvetler Şam'daki ABD Büyükelçiliğini kuşatıp üç ABD'li diplomatı sınır dışı edince bölgedeki gerilim daha da artmıştır.¹⁶³¹ Suriye bu operasyon ile hükümete karşı bir CIA operasyonunu engellemiştir.¹⁶³² Suriye istihbarata karşı koyma şefi Abdul Hamid Sarraj, 12 Ağustos 1957 sabahı gerçekleşen olayın sebebini Batı karşıtı Cumhurbaşkanı Kuvvetli rejimini devirmeye yönelik bir komplonun önlenmesi olarak açıklamıştır.¹⁶³³ ABD'li diplomatların Şam'dan kovulmasıyla ABD, Irak ve Türkiye'nin Şam'daki Sovyetler Birliği taraftarı rejimi devirmek istediği açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. ABD Suriye'nin uluslararası komünizmin hedefi olduğu söylemi ile Eisenhower Doktrinini kapsamında Suriye'ye müdahale etmek istiyordu.¹⁶³⁴

ABD, Suriye'deki son durumu değerlendirmek ve neler yapılabileceğini tartışmak için Ürdün, Irak ve Türkiye liderleri ile 22 Ağustos 1957'de Türkiye'de bir araya gelmiştir. Bu görüşmelerin ilk günü Irak Kralı Faysal ve Ürdün Kralı Hüseyin arasında geçmiş 23 Ağustos'ta görüşmelere Bayar ve Başbakan Menderes de katılmıştır.¹⁶³⁵ 24 Ağustos 1957'de de ABD Dışişleri Bakanı'nın Ortadoğu işlerinden sorumlu yardımcısı Loy Henderson, Suriye'nin durumundan Müslüman komşularının kaygılarının birinci elden öğrenmek üzere Ankara'ya gelerek görüşmelere katılmıştır.¹⁶³⁶ ABD kaynaklarının 24 saat sonra duyurduğu toplantıda Henderson, bu toplantıda müttefikleri ile Suriye'deki komünist sızma hakkında görüş alış verişinde bulunmuştur.¹⁶³⁷ Türkiye bu toplantıda Suriye'deki gelişmelere ABD'nin ilgisini çekmek ve onun bu konuda daha aktif rol oynamasını sağlamaya çalışmıştır. Bu yüzden toplantıda ABD'yi NATO'nun doğu kanadının düşmanlarca kuşatıldığına ikna etmeye çalışmıştır.¹⁶³⁸ Türkiye, kuzeyden Sovyetler Birliği

¹⁶³⁰ Sever, *a.g.e.*, 186.

¹⁶³¹ Podeh, E. (January 1993). The Struggle over Arab Hegemony after the Suez Crisis. *Middle Eastern Studies*, 29 (1), 104.

¹⁶³² Little, D. (Kış 1990). Cold War and Covert Action: The US and Syria, 1945-58. *Middle East Journal*, 44 (1), 72.

¹⁶³³ Douglas, *a.g.m.*, 55.

¹⁶³⁴ Podeh, The Struggle over..., 104.

¹⁶³⁵ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 104.

¹⁶³⁶ N.A., FO, 371/128223/VY1015/118, Washington Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 22 Ağustos 1957.

¹⁶³⁷ *The Times of India*, 25 Ağustos 1957.

¹⁶³⁸ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact...*, 194.

ile komşu iken güneyinde bir Sovyet uydusunun oluşmasını asla kabul etmeyeceğini müttetiklerine anlatmaya çalışmıştır.¹⁶³⁹

Batılı devletlerde Türkiye'nin toplantıda dile getirdiği endişelerini kısmen paylaşıyordu. Onlar Suriye'nin komünist uydu olması durumunda Ortadoğu kendileri için hayati önem taşıyan petrol borun hatlarının kontrollünü kaybedeceklerini düşünüyorlardı.¹⁶⁴⁰ Menderes görüşmelerde esnasında Suriye'deki kaygı verici gelişmeler karşısında Türkiye'nin bir şey yapmayacağını ancak Irak'ın harekete geçmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁶⁴¹ Irak'ın yanı sıra Ürdün'ün de Suriye'ye karşı harekete geçmesi tartışılmış ancak Kral Hüseyin'in bu aşamada Mısır ile mücadele edecek gücü olmaması sebebiyle bundan vazgeçilmiştir. Henderson'a Suriye'ye karşı harekete geçmesi en muhtemel ülke Irak olduğunu söyleyince Menderes'te bu görüşü desteklemiştir. Kral Hüseyin ise Henderson'un Mısır'ın Suriye üzerindeki etkinliğini hafife aldığını ve harekete geçmeden önce Mısır'ın Türkiye hakkındaki tutumunun göz önüne alınması gerektiğini düşünüyordu.¹⁶⁴² Görüşmeler sonunda bir açıklama yapılmamıştır. Ancak Arap dünyası bu toplantılara büyük tepki göstermiştir. Görüşmeler sırasında ABD'li bir diplomatın evrak çantasının Arapların eline geçtiği ve ele geçen belgelerde ABD'nin Türkiye'nin Suriye'ye askeri müdahalesine yeşil ışık yaktığı iddiası ortaya atılmıştır.¹⁶⁴³ Sızan bu bilgilerden sonra Türkiye'nin Suriye'yi işgal edeceği dair söylentiler oldukça yaygınlaşmıştır.¹⁶⁴⁴ Bu söylentiler özellikle görüşmelerin gizli kalmasını isteyen Nuri Said tarafından kaygı ile karşılanmıştır. Toplantıda konuşulan meselelerin içeriğinden Nasır'ın haberdar olmasından kaygı duyan Nuri Said baştan itibaren haberleşmenin yüksek gizlilik içinde yürütülmesini istemiştir. Ancak İstanbul'daki görüşmelerden sızıntının gerçekleşmesine engel olunamamış ve Nasır görüşmelerin içeriğine ulaşmayı başarmıştır.¹⁶⁴⁵

Mısır'ın Türkiye'nin Suriye politikası hakkında endişeleri İstanbul'daki toplantıdan sonra hiçbir açıklama yapılmamasıyla daha da artmıştır. Mısır'dan yapılan açıklamada Henderson "hükümet darbeleri uzmanıydı" olarak nitelendirilmiş ve "ABD'nin Suriye rejimini içeriden yıkamadığını görünce, şimdi komşularını bu ülke aleyhinde kışkırttığını"

¹⁶³⁹ *Wall Street Journal*, 26 Ağustos 1957.

¹⁶⁴⁰ *Wall Street Journal*, 26 Ağustos 1957.

¹⁶⁴¹ N.A., FO, 371/128223/VY1015/102, Bağdat Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 21 Ağustos 1957.

¹⁶⁴² N.A., FO, 371/128223/VY1015/121, İstanbul Konsolosu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na, 25 Ağustos 1957.

¹⁶⁴³ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 176.

¹⁶⁴⁴ Bağlum, *a.g.e.*, 85.

¹⁶⁴⁵ N.A., FO, 371/128227/VY1015/186, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Bağdat Büyükelçiliği'ne, 11 Eylül 1957.

belirtmiştir.¹⁶⁴⁶ Nasır'ın Türkiye veya Irak'ın Suriye'ye yönelik askeri bir operasyon düzenleme ihtimalinden duyduğu kaygı daha da artmıştır.¹⁶⁴⁷

İstanbul'daki toplantı sürerken 21 Ağustos 1957'de ABD Genelkurmay Başkanı Nathan Twining'in katılımıyla Beyaz Saray'da Başkan Eisenhower'da katıldığı gizli bir toplantıda Suriye'deki son gelişmeler ele alınmıştır. Eisenhower bu toplantıda komşularının harekete geçmemesi durumunda Suriye'de kontrolün kaybedileceğini söylemiştir. Toplantı sonrası Türkiye ve Irak'ın Suriye sınırı boyunca asker yığılması için teşvik edilmesi ve 6. Filo'nun Doğu Akdeniz'e gönderilmesine ve Batı Avrupa ile Adana'daki üslerin ABD jetleri ile takviye edilmesine karar verilmiştir. Diğer taraftan ABD Genelkurmay'ı Stratejik Hava Komutanlığı'na hazır ol emri vermiştir. ABD alınan bu önlemlerin bölgede savaş riskini artırdığını farkındaydı. Ancak gelişmeler karşısında hiç bir şey yapmamak Ortadoğu'yu komünizme terk etmek demekti bu yüzden savaş riskini göz önüne alınmalıydı.¹⁶⁴⁸

Türkiye'de gelişmelere seyirci kalmayacağını göstermek için Ağustos 1957'den itibaren Suriye sınırına askeri sevkiate başlamıştır. Türkiye sınırı asker yığınca Sovyetler Birliği de Türkiye-Suriye arasındaki krizi müdahil olmuştur. Bulganin, Menderes'e 10 Eylül 1957'de bir mektup göndererek ilk uyarasını yapmıştır. Mektupta Türkiye'nin Suriye sınırına asker yığmasındaki amacın ortada olduğu ve Suriye'ye karşı bir operasyon yapılırsa bunun Türkiye'yi çok zor duruma sokacağı yazıyordu.¹⁶⁴⁹ Menderes, bu mektuba verdiği cevapta iddialarını yalanlamış üstelik Suriye'den bu yönde resmi bir şikâyet yokken Sovyetler Birliği'nin tavrının "hayret verici" olduğunu belirtmiştir. Menderes, Suriye'deki gelişmeleri dikkatle takip ettiklerini, Suriye'ye Sovyetler Birliği tarafından depolanan silahların Türkiye'nin güvenliğini tehdit ettiğini ileri sürmüştür.¹⁶⁵⁰

Sovyetler Birliği'ne ABD'nin Türkiye'yi Suriye'ye saldırması için tahrik ettiğini düşünüyordu. Ona göre Türkiye'nin Suriye'deki rejimin komünist olması konusundaki kaygıları yersizdi. Çünkü Araplar komünist değil milliyetçiydi ve Nasır, Mısır'da komünistleri hapse atmıştı. Sovyetler Birliği de, Mısır'dan ve Suriye'den komünist olmalarını istemiyordu onlar sadece emperyalizme karşı işbirliği içinde olmak istiyordu.¹⁶⁵¹

¹⁶⁴⁶ Seale, *a.g.e.*, 296.

¹⁶⁴⁷ N.A., FO, 371/128223/VY1015/112, Washington Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 24 Ağustos 1957.

¹⁶⁴⁸ Little, *a.g.m.*, 72.

¹⁶⁴⁹ B.C.A., 29 Ekim 1957, fon kodu: 30.01.01., yer no: 68.431.6.

¹⁶⁵⁰ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 106.

¹⁶⁵¹ *Chicago Daily Tribune*, 10 Ekim 1957.

Bu gelişmeler Mısır'ı çok kaygılandırmıştır. Mısır'a göre yakın komşusu ve müttefiki Suriye, Doğu ve Batı arasındaki mücadelenin ortasında kalmıştı. O bu gelişmeleri büyük güçlerin Araplar üzerindeki hegemonya savaşının başka bir tezahürü olarak nitelendiriyordu. Üstelik Nasır, bu mücadelede Batı'nın zafer elde etmesinin Mısır'ın Arap dünyasındaki hegemonyasını bitireceğini düşünüyordu.¹⁶⁵² Çünkü Nasır'a göre Suriye her zaman Arap milliyetçiliğinin ışığı ve Arap birliği için bir sıçrama tahtası olmuştu.¹⁶⁵³ Nasır, Sovyetler Birliği'nin Suriye'de kurmak istediği nüfuzun farkındaydı ve bunun Mısır'ın Arap dünyasındaki hâkimiyetini sınırlayan bir faktör olarak görüyordu. Ancak Nasır'ın Arap dünyasındaki liderliğine Batı dünyası, Bağdat Paktı ile karşı çıkmış bu nedenle büyük bir düşmanlık çok daha önce başlamıştı.¹⁶⁵⁴ Nasır'da Suriye'deki rejimin komünist olma ihtimalinden en az Türkiye kadar kaygı duyuyordu.¹⁶⁵⁵

Türkiye'de Nasır'ın bu düşüncelerinden haberdardı. Cumhurbaşkanı Bayar ile Afganistan Kralı arasında 30 Ağustos 1957'de gerçekleşen görüşmede Bayar, Nasır'ın Arap milliyetçiliği olarak tanımladığı düşüncenin aslında "Arap emperyalizmi" olduğuna dikkat çekmiştir. Nasır'ın da Suriye'nin Sovyetler Birliği ile yakınlaşmasından kaygı duyduğunu belirterek, Suriye'nin Sovyetler Birliği ile yakınlaşmak konusunda Mısır'ı geri planda bıraktığını söylemiştir.¹⁶⁵⁶ İngiltere'de Nasır'ın Suriye'deki Sovyetler Birliği nüfuzundan duyduğu rahatsızlıktan haberdardı. İngiltere'nin Beyrut Büyükelçisi ile görüşen Mısırlı bir yetkili bunu açık bir şekilde ifade etmekte sakınca görmemiştir.¹⁶⁵⁷

Ancak Nasır, Suriye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerini, Batılı ülkelerin Suriye üzerinde kurduğu baskının sebep olduğu bir zorunluluk olarak görmesine rağmen bu konuda Batılı ülkelerin tepkisini daha fazla çekmemesi konusunda Suriye'yi de uyarmıştır. Hatta General Birzi'nin Kahire'ye yaptığı gezi esnasında Nasır, Birzi'ye batı ile tansiyonu daha fazla yükletmemesi için Sovyet teknisyenlerden ziyade Mısırlı teknisyenleri kullanmasını şiddetle tavsiye etmiştir. Mısırlı teknisyenleri Sovyet silahları konusunda eğitim vermek için Suriye'ye göndermiştir.¹⁶⁵⁸ ABD Dışişlerine gelen raporlarda Nasır'ın gelişmelerden özellikle Suriye iç politikası üzerindeki kontrolü kaybetmekten endişe

¹⁶⁵² Podeh, *The Struggle over...*, 104.

¹⁶⁵³ N.A., FO, 371/125427/JE1023/18A, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 22 Temmuz 1957.

¹⁶⁵⁴ N.A., FO, 371/125427/JE1023/24, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 30 Ağustos 1957.

¹⁶⁵⁵ *New York Times*, 23 Ağustos 1957.

¹⁶⁵⁶ (Şubat 1998). Cumhurbaşkanlığı "GİZLİ" Görüşme Tutanaklarında Türk Dış Politikası (1950-1960) Türk Afgan İlişkileri. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. (13), 95.

¹⁶⁵⁷ N.A., FO, 371/128244/VY10344/90, Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 27 Ekim 1957.

¹⁶⁵⁸ N.A., FO, 371/128229/VY1015/263, Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 24 Eylül 1957.

duyduğuna dikkat çekmiştir.¹⁶⁵⁹ Bu aşamada Nasır gelişmelere müdahale eder ve Suriye üzerinde baskı kurarsa Suriye'deki komünistlerin hareketi kısıtlanabilirdi. Çünkü aşırı Arap milliyetçileri komünizm düşüncesine sıcak bakmıyordu ve komünistler için Arap milliyetçileri kontrol altına almak kolay değildi.¹⁶⁶⁰

Nasır, ABD'nin Türkiye veya Irak aracılığı ile Suriye'ye müdahalesine engel olmak için ilk önce durumun kontrolü altında olduğu mesajı vermiştir. Nasır'ın mesajlarının dünyaya duyuran en önemli isimlerden biri olan ve Nasır'a yakınlığı ile tanınan gazeteci Heykel'de Suriye'deki durumun Mısır'ın kontrolü altında olduğunu iddia eden makaleler yayınlamıştır. Heykel, Suriye ordusunda Batı ile işbirliğine hazır vatan haini olarak nitelendirdikleri yüzden fazla subayın ayıklanmasının neden olduğu bir dönüşüm olduğunu, Suriye'deki rejimin komünist olmadığını ancak iyi bir Arap Milliyetçisi olduğuna işarete etmiş ve Nasır'ın Suriye'nin komünist olması ile ilgili her herhangi bir endişe taşımadığını vurgulamıştır.¹⁶⁶¹ İngiltere ise Suriye'deki tehlikenin Nasır tarafından tam olarak kavranamadığını düşünüyordu. Çünkü Mısır'ın Şam Büyükelçisi özellikle Suriye ordusunda meydana gelen değişimi iyi okuyamıyordu bu yüzden Nasır Suriye'de meydana gelen gelişmeler hakkında yanlış ve eksik bilgilendiriyordu. Nasır, bu bilgelere güvenerek Suriye'deki durumun kontrolü altında olduğuna dair açıklamalar yapmıştır.¹⁶⁶² Nasır Suriye'deki gelişimleri kontrolü altında olduğunu ABD'nin Kahire Büyükelçisi ile 6 Eylül 1956'da gerçekleşen görüşmede tekrarlamıştır. Bu görüşmede Nasır, Suriye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin Mısır ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler gibi olduğunu her iki ülkenin kenedini korumak için Batıdan silah istediğini ancak batılı ülkelerden bu yardımı alamayınca Sovyetler Birliği'ne yöneldiğini belirtmiştir. Nasır, ABD'nin Suriye'de giriştiği eylemin onu bu ülkede zor duruma soktuğunu buna ilave olarak 6. Filoyu yollamasının ve Türkiye'nin sınıra asker yığmasının ABD'ye yönelik tepkinin artmasına sebep olduğunu belirtmiştir. Eğer Batılı ülkelerin Suriye üzerinde daha fazla baskı kurmaya devam ederse Suriye'yi Sovyetler Birliği'ne doğru itecekleri uyarısında bulunmuştur.¹⁶⁶³

¹⁶⁵⁹ N.A., FO, 371/128223/VY1015/120, Washington Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 24 Ağustos 1957.

¹⁶⁶⁰ *Wall Street Journal*, 26 Ağustos 1957.

¹⁶⁶¹ N.A., FO, 371/128225/VY1015/137, Washington Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 31 Ağustos 1957.

¹⁶⁶² N.A., FO, 371/128225/VY1015/139, Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 29 Ağustos 1957.

¹⁶⁶³ N.A., FO, 371/128225/VY1015/147, Washington Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 06 Eylül 1957.

Sovyetler Birliği ise Suriye'ye bir saldırı olma ihtimalini düşük görse de Suriye'deki krizin içine Mısır'da dahil ederek genişletmek istemiştir. Sovyetler Birliği büyük gürültü çıkarıp Mısır ve Suriye'nin desteğini almayı başarmış ve Mısır'da Arap dünyasının liderliğini kaybetmemek için Sovyetler Birliği tarafından yürütülen Suriye'yi destekleme kampanyasına katılmıştır.¹⁶⁶⁴ Zaten olaylar hızla gelişirken Mısır'ın Suriye'ye destek vermekten başka şansı yoktu. Nasır Suriye'deki gelişmeler karşısında duyduğu bazı şüphelere rağmen harekete geçmek zorunda kalmıştır. Çünkü Suriye, ABD'nin sert baskısı altında olduğunu iddia ettiğinde Nasır, hareket geçmesiyle Arap dünyasının liderliğini kaybedecek özellikle Suriye-Mısır birliği zarar görecekti. Nasır, bu yüzden Kahire'de Mısır-Suriye Müşterek Komutanlığı'nda askerler önünde güçlü bir Suriye destekçisi ve ABD karşıtı konuşma yapmıştır. Yeni süreç hem Suriye-Mısır birliği güçlendirmiş hemde Sovyetler Birliği'ne ABD karşıtlığı ile Arap dünyasında kendine daha fazla destek toplayarak Ortadoğu'nun iç işlerine karışma imkânı sağlamıştır.¹⁶⁶⁵

Suriye ile Türkiye arasındaki gerilim kısa sürede ABD ve Sovyetler Birliği arasında bir güç gösterisine dönüşmüştür. Sovyetler Birliği, Suriye'ye verdiği desteği göstermek için Suriye'nin Lazkiye Limanı'na iki savaş gemisi göndermiştir.¹⁶⁶⁶ Buna karşılık ABD'nin Altıncı Filosuna mensup bazı gemiler ve güdümlü füze kruvazörü Canberra İzmir Limanı'nı ziyaret ederek Türkiye'ye desteğini göstermiştir.¹⁶⁶⁷ Ancak ABD, Türkiye'nin Suriye'ye karşı harekete geçmesi durumunda Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki prestijini korumak için buna müdahale etmek zorunda kalacağını edeceğini anlamıştır. Sovyetler Birliği'nden gelecek böyle bir müdahale ise büyük bir çatışmanın fitilini ateşlemesine sebep olabilirdi. ABD bu riskleri göze alamayarak Türkiye'ye yönelik bir yatıştırma siyaseti uygulamaya ve ekonomik yardım yaparak ve de gerektiğinde askeri olarak destek olacağını söyleyerek Suriye sınırındaki Türk askerlerinin geri çekmesini sağlamaya çalışmıştır.¹⁶⁶⁸ Ancak Türkiye sınırdan askerlerini çekmek konusunda başlangıçta isteksiz davranmıştır. Çünkü Türkiye'ye gelen istihbarat raporları Suriye'nin Mısır'ın desteğini alarak Hatay'ı Türkiye'den almak için bu krizi bir fırsat olarak gördüğüne dair bilgiler vardı. İngiltere'nin Beyrut Büyükelçisi ile görüşen Mısırlı bir yetkili Kahire'de Türkiye-Suriye anlaşmazlığı ile ilgili yeni şeylerin konuşulduğunu haber vermiştir. Mısır, Suriye'ye yanı başındaki Hatay'ı yeniden topraklarına katması için aniden

¹⁶⁶⁴ N.A., FO, 371/128237/VY10316/5, Ottawa Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 29 Eylül 1957.

¹⁶⁶⁵ N.A., FO, 371/128237/VY10316/5, Ottawa Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 29 Eylül 1957.

¹⁶⁶⁶ Armaoğlu, *Belgelerle Türk- Amerikan...*, 251.

¹⁶⁶⁷ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 108.

¹⁶⁶⁸ Little, *a.g.m.*, 73.

harekete geçmesi teklif etmişti. Mısır tarafından hazırlanan plan göre eğer Suriye böyle bir girişimde bulunursa Türkiye buna hemen karşılık verecek ve Türkiye ile Suriye arasında savaş başlayacaktı. Bu aşamada da Sovyetler Birliği BM kuvvetlerinden önce harekete geçerek durumu kontrol altına alacak ve bir oldu bitliyle Hatay'ın tekrar Suriye'ye geçmesi sağlanacaktı. Ancak Suriye'nin yavaş davranması ve Türkiye'nin akıllıca önlemler alması sayesinde bu plan uygulamaya konamamıştır. Eğer bu plan hayata geçseydi Sovyetler Birliği ile Arap dünyası arasındaki dostluk daha da güçlenecekti.¹⁶⁶⁹

Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye destek vermesinin ardından Mısır'da hareket geçmek zorunda kalmıştır. Kahire basını duygusal başlıklarla Suriye-Türkiye sınırındaki gerilimin üzerinde haberler yayınlarken, Mısır hükümeti Suriye'ye asker gönderme kararı almıştır. Mısır'ın ilk olarak Suriye'nin Lazkiye Limanı'na birkaç askeri gemi göndermiştir. Aslında Mısır donanmasının Lazkiye Limanı'na gelmesi Türkiye-Suriye gerilimi ortaya çıkmadan planlanmıştı. Mısır donanmasının 5 gün Lazkiye'de kalması düşünülürken Türkiye ile Suriye arasındaki tansiyon artınca Mısır bu ziyareti uzatma kararı almıştır. Başlangıçta Lazkiye Limanına gelen Mısır donanmasının büyüklüğü hakkında açıklama yapılmamıştır.¹⁶⁷⁰ Bazı istihbarat raporları olmakla birlikte elde net rakamlar yoktu.¹⁶⁷¹ Lübnan Cumhurbaşkanı Chamaoun, İngiliz Büyükelçiye 24 Ekim 1957'de 800 Mısır askerinin daha Suriye'nin kuzeyine gittiğini ve burada ki askerin 6000'e yaklaştığını belirterek bunun büyük bir transfer olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁷²

Şam Radyosu Mısır askerlerinin Suriye'ye ulaştığı 13 Ekim 1957 gecesi yaptığı yayında 13 Ekim tarihinin Arapların birliğe nihayet vardığı gün olarak anılacağını Mısır'ın bu cesur davranışı takdiri hak ettiğini, bunun sadece kardeşlik ve dayanışma ile açıklanmayacağını Suriyeliler için çok özel anlamı olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁷³

Mısır donanmasına ait gemiler Lazkiye'ye gelmesi Suriye açısından gerçekten önemli bir gelişmeydi. Çünkü bu dönemde Suriye'nin etkin bir deniz gücü yoktu. Sovyetler Birliği ile yapılan son görüşmelerde bu ülkeden deniz altı ve torpido gemisi istemişler ancak bunları henüz satın almamışlardı. Bu yüzden Suriye'de dost ülkenin donanmasının sahilleri korumak için gelmesi ayrı bir memnuiyete sebep olmuştur. Nasır bu konuda yaptığı açıklamada Suriye'nin savunması için Mısır ordusunun temel unsurlarını

¹⁶⁶⁹ N.A., FO, 371/128244/VY10344/90, Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 27 Ekim 1957. Bu iddialar hemen benzer cümlelerle 25 Ekim 1957'de Jewish Observer adlı yayında da dile getirilmiştir.

¹⁶⁷⁰ *The New York Times*, 19 Ekim 1957.

¹⁶⁷¹ N.A., FO, 371/128237/VY10316/6, Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 14 Ekim 1957.

¹⁶⁷² N.A., FO, 371/128237/VY10316/11, Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 25 Ekim 1957., *The Wall Street Journal*, 15 Ekim 1957. ABD diplomatik kaynaklarına göre gönüllü teknisyenlerde dahil olmak üzere Suriye'de 1000-1600 arasında Mısır askeri vardı.

¹⁶⁷³ N.A., FO, 371/128237/VY10316/6, Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 14 Ekim 1957.

yolladıklarını açıklamıştır. Nasır'a yakın kaynaklar Mısır güçlerinin Suriye'yi dışarıdan saldırılardan ve içerde meydan gelebilecek olaylardan korumak için gittiğini ve Nasır'ın Suriye'de durumu kontrol altında tutmak istediğini açıklamışlardır. Ancak Mısırlı makamlar Türkiye sınırında gergin durum devam ederken içerde meydan gelebilecek bir darbenin veya Türkiye-Suriye sınırında yanlışlıkla ateşlenecek silahın Mısır'ı zor duruma sokacağını farkındaydı. Bunun yanında Mısır resmi makamları savaş beklentisi içinde değildi.¹⁶⁷⁴ İngiltere'nin Beyrut Büyükelçisi ile görüşen Mısırlı yetkiliye göre Nasır Sovyetler Birliği'nin Suriye'de artan nüfuzundan rahatsızdı. Bu yüzden Suriye'ye ordu yollamış ve Arapların gözünde yeniden kendini yüceltmek istemişti.¹⁶⁷⁵

Suriye basını Mısır'ın gönderdiği askerlerin Suriye'yi kuzeyden Türkiye, güneyden ise İsrail'den gelecek saldırılara karşı yalnız bırakmayacağını kanıtı olarak göstererek büyük bir coşku ile karşılamıştır.¹⁶⁷⁶ Çünkü Türkiye'nin Halep'e 45 kilometre uzaklıktaki Kırıkhan'a mekanize birliklerini topladığının Suriye tarafından iddia edildiği günlerde Suriye ile İsrail arasındaki gerginlik artmıştır.¹⁶⁷⁷ İsrail basını ise gelişmeleri başlangıçta İsrail hükümeti gibi sessizlikle kaşımıştır. İsrail hükümeti bu durumun kendisi için bir askeri tehdit oluşturmadığını ve bunun bloklar arası gerilimde başka bir adım olduğunu düşünmekteydi.¹⁶⁷⁸ Ancak İsrail bu süreçte Türkiye'nin Suriye sınırına yaptığı sevkıyatı arttırmasını sağlamak için İsrail Haberalma Servisi aracılığıyla Suriye'nin Türkiye sınırına asker yığdığına dair abartılı haberler ile Türkiye'yi yönlendirmiştir. Türkiye'nin sınırda yaptığı gizli keşifler İsrail'den alınan haberleri doğrulamamıştır.¹⁶⁷⁹ Suriye basının yanı sıra Suriye Genel Kurmay Başkanı General Birzi'de Mısır ordusunun Suriye'ye gelişinin İsrail ve Türkiye'ye açık bir uyarı olduğunu ve emperyalistlerin güneyden ve kuzeyden yaptığı baskıya karşı Mısır'ın gösterdiği tepkinin, Suriye'ye yapılacak bir saldırının tüm Arap dünyasına yapılacağını kanıtı olduğunu söylemiştir. Birleşik Suriye-Mısır Kuvvetleri komutanı Abdul Hakim Amer Mısır güçlerinin Suriye'ye ulaştığı 13 Ekim tarihinin iki ülke için milli bir bayram olduğunu belirtmiştir. Suriye basını binlerce Suriyelinin Mısır askerlerini Lazkiye'de coşku ile karşılamasını uzun uzun anlatmış ve bunun Arap tarihinin en büyük olaylarından biri olarak tanımlamıştır.¹⁶⁸⁰ Abdul Hakim Amer Suriye'nin sınır birliklerini takviye etmek için yerleştirilen Birleşik Suriye-Mısır Kuvvetleri'ni General

¹⁶⁷⁴ *The New York Times*, 19 Ekim 1957.

¹⁶⁷⁵ N.A., FO, 371/128244/VY10344/90, Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 27 Ekim 1957.

¹⁶⁷⁶ N.A., FO, 371/128232/VY1015/333, Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 16 Ekim 1957.

¹⁶⁷⁷ N.A., FO, 371/128223/VY1015/96, Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 14 Ağustos 1957.

¹⁶⁷⁸ N.A., FO, 371/128237/VY10316/8D, Tel Aviv Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 15 Ekim 1957.

¹⁶⁷⁹ Kurat, *a.g.m.*,303.

¹⁶⁸⁰ N.A., FO, 371/128232/VY1015/333, Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 16 Ekim 1957.

Birzi ile birlikte denetlemiş ve Birzi burada yaptığı açıklamada Mısır birliklerinin Suriye'nin savunma gücünü arttırdığına dikkat çekmiştir.¹⁶⁸¹

Türkiye ile Suriye arasındaki gerilim artarken Mısır ile Suriye arasındaki yakınlaşmada artmıştır. Mısır, Suriye'ye asker göndermekle kalmamış ayrıca iki ülke arasında bir ticaret anlaşması yapılmıştır. Ardından Kasım 1957'de Mısır'dan 35 kişilik bir heyet Şam'a gitmiş ve gayet sıcak bir şekilde karşılanmıştır. Burada yapılan basın açıklamasında Arap milliyetçilerinin birliğine vurgu yapılmıştır. Suriye-Mısır birliğinin sadece Arap milliyetçiliğine dayandığı ve iki ülkenin ne batınının nede doğunun yanında olduğu açıklanmıştır. Suriye ve Mısır'ın zor zamanlarında yanında olan başta Sovyetler Birliği olmak üzere dost ülkelere teşekkür edilmiştir. İki, ülkenin heyeti daha sonra Suriye ve Mısır ordunun ortak tatbikatını izlemiş ve Suriye-Mısır Ticarete Anlaşması'nın imza töreni gerçekleşmiştir. Mısır heyeti Suriye'deyken Türk Ordusu da Suriye sınırında kış tatbikatına başlamıştır. Suriye kaynakları sınır hattında Türkiye kaynaklı hava araçları gördüklerini rapor etmişlerdir. Birzi, sınır kuvvetlerine yaptığı denetlemede esnasında Türkiye'den Suriye'ye yönelik bir saldırı beklemediklerini ve bunun emperyalistlerin Suriye'yi sindirmek için kullandıkları bir yöntem olduğunu açıklamıştır.¹⁶⁸²

ABD ise Mısır'ın Suriye'ye asker göndermesini propaganda olarak değerlendirmiştir. ABD'li yetkililere göre Nasır'ın Türkiye ile savaşma niyeti yoktu. Mısır, Suriye'ye Türkiye'den ziyade komünist sızmalar karşı askeri yollamıştı.¹⁶⁸³ İngiltere'de Nasır'ın Suriye askeri göndermekteki amacının Arap dünyasındaki saygınlığını artırma çabasından kaynaklandığını düşünüyordu.¹⁶⁸⁴ Pakistan'ın Suriye Büyükelçisi'ne göre Nasır, Suriye'ye asker gönderirken Türkiye ile Suriye arasında herhangi bir savaş olmayacağına inandığı için asker göndermişti.¹⁶⁸⁵ İngiltere'de Nasır'ın Suriye'ye asker gönderirken Türkiye'nin Suriye'ye yönelik bir saldırı gerçekleştirmeyeceğinden emin olduğu için böyle bir adım attığını düşünüyordu. Mısır ve Sovyetler Birliği güçlü bir propaganda kampanyası yürüterek Türkiye'yi Suriye sınırından askerîlerini çekmesine rağmen zor duruma sokmayı başarmışlardı.¹⁶⁸⁶

Lübnan basını sol eğilimli gazeteler Nasır'ın bu hareketini Mısır-Suriye Birliği'nin provası olarak nitelendirmiş ve böylece Suriye'nin komünistleşmesini kontrol altına

¹⁶⁸¹ N.A., FO, 371/128232/VY1015/349, Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 31 Ekim 1957.

¹⁶⁸² N.A., FO, 371/128233/VY1015/359, Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 21 Kasım 1957.

¹⁶⁸³ *The Wall Street Journal*, 15 Ekim 1957.

¹⁶⁸⁴ N.A., FO, 371/128244/VY10344/90, Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 27 Ekim 1957.

¹⁶⁸⁵ N.A., FO, 371/128232/VY1015/349, Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 31 Ekim 1957.

¹⁶⁸⁶ N.A., FO, 371/128237/VY10316/7, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Bayrut Büyükelçiliği'ne, 15 Ekim 1957.

alındığını iddia etmiştir.¹⁶⁸⁷ Irak gazeteleri ise Mısır'ın Suriye'ye askeri göndermesini manşetten vermiş ve bunu genelde olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiştir. Irak basını ayrıca Mısır'ın eyleminin Kral Suud tarafından olumlu karşılandığına dikkat çekmiştir. Al Hurriyah Gazetesi ise Mısır ordusunun Suriye'de bulunma amacının Arapları Batının ihanetinden korumak olduğunu yazmıştır.¹⁶⁸⁸

Türkiye, ise Mısır ordusunun Suriye'nin kuzeyine gelmesinden fazla rahatsız olmamıştır. Genel Sekreter Esenbel Mısır ordusunun Suriye'ye gitmesinin Suriye'deki rejimin Sovyetler Birliği'ne doğru daha fazla kaymasını engellemeye yönelik bir hamle olabileceğini düşündüğünü İngilizlere de aktarmıştır. Bu sebepten dolayı bu konuda Türk hükümeti tarafından kamuoyuna bir açıklama yapılmamıştır. Ancak Türkiye Nasır'ın bu hareketinin Sovyetler Birliği'nin bilgisi dışında gerçekleşmeyeceğini düşünüyordu. Buna rağmen Mısır ordusunun Suriye'deki varlığı ile hükümete karşı başarılı bir darbe yapılmasının önüne geçmişti.¹⁶⁸⁹

Nasır'ın Lazkiye'ye asker sevk etmesi ABD'nin Suriye'ye müdahale konusunda yaptığı planı gereksiz kılmıştır. Çünkü Mısır'ın müdahalesi ile Suriye'de komünist bir darbe ihtimali ortadan kalkmıştır. Bu aynı zamanda Irak, Ürdün, Lübnan ile ABD arasında müdahale konusundaki işbirliğinin sona ermesine sebep olmuştur.¹⁶⁹⁰

Mısır ordusu sözde Suriye'ye yönelik Türkiye'den gelecek bir saldırıya karşı Suriye ordusuna yardım etmek için asker göndermişti. Ancak Nasır'ın gerçek bir tehdit karşısında Suriye'ye asker yollamazdı. Nasır, Suriye'ye asker göndermeden önce Sovyetler Birliği, Türkiye ve ABD'yi Suriye'ye karşı bir hareketi aynı şekilde karşılık vereceği konusunda uyarmıştı. Yani Nasır, Sovyet savunma şemsiyesi altında Suriye'ye asker yollamıştı. Zaten Nasır, için bu olay askeri yönünden ziyade politik yönüyle önemliydi. Suriye'yi savunmak için gönderilen 2000 kadar askerin bir savaş durumunda ne kadar fayda sağlayacağı tartışmalıydı. Ancak Nasır bu olayı muazzam bir propaganda savaşı ile lehine çevirmeyi başarmıştır. Nasır ve BAAS özellikle Kuzey Suriye ve Halep'te Türkiye'nin saldırı ihtimalini abartarak ve savaş nağraları atarak komünistlerin zayıflamasını ve seçimlerde Mısır destekli Baas adaylarını kazanmasını amaçlamışlardır. Çünkü komünistler seçimi kazanırsa bunu Sovyet nüfuzunun artacaktı.¹⁶⁹¹ Nasır, krizin büyümesinden ve süper

¹⁶⁸⁷ N.A., FO, 371/128237/VY10316/8B, Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, , 15 Ekim 1957.

¹⁶⁸⁸ N.A., FO, 371/128237/VY10316/8C, Bağdat Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 15 Ekim 1957.

¹⁶⁸⁹ N.A., FO, 371/128242/VY10344/28, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 18 Ekim 1957.

¹⁶⁹⁰ Almog, O. (2002). *Britain, Israel and the United States, 1955-1958 Beyond Suez Cass Series--British Foreign and Colonial Policy*. London: Frank Kass, 66.

¹⁶⁹¹ David, W. L. (Apr., 1995). Gamal Abd al-Nasser and an Example of Diplomatic Acumen. *Middle Eastern Studies*. 31(2), 368-369.

güçlerin bölgede karşı karşıya gelmesinden sembolik bir askeri gücü Suriye'ye göndererek yararlanmayı başarmıştır. Nasır'ın görünüşte Arap kardeşlerini Türkiye saldırısından korumak için attığı adım onun Arap liderliği konusunda yükselen eleştirileri savuşturmasına yardımcı olmuştur. Üstelik attığı adım ile Suriye rejimini Moskova'ya yanaşmasının engellemiştir. Böylece Nasır, Suriye'yi Bağdat Paktı'na katılmasını engellemek için yürüttüğü çalışmalar esnasında bu ülkede oluşturduğu Nasır destekçisi bir grubun varlığını korumuştur.¹⁶⁹² Mısır, kriz esnasında attığı adımlarla Arap dünyasında kendisine yönelik oluşturulan izolasyonu da kırmayı başarmıştır.¹⁶⁹³ Nasır'ın Türkiye sınırına asker yollaması Arap milliyetçiliği için sonraki yıllarda çimentosu olmuştur.¹⁶⁹⁴ Türkiye ise Nasır'ın bu hareketine benzer bir şekilde cevap vermek için harekete geçmiştir. Chicago Daily Tribune 9 Kasım 1957'de Türkiye'nin Mısır'a üstünlük sağlamak için Libya'ya askeri yardım yaptığını yazmıştır. Türkiye, 8 Kasım 1957'de Libya hükümetine 5.5 Milyon dolarlık askeri yardım yapmıştır.¹⁶⁹⁵

Suriye Krizi, Mısır'ın Suriye'ye asker göndererek duruma hakim olması ve Suriye'nin 16 Ekim 1957'de konuyu BM'ye taşıması ile birlikte Suudi Arabistan'ın arabuluculuğuyla yumuşama havasına girmiştir. BM'de yapılan görüşmelerde Mısır, yine Suriye'nin en önemli destekçisi olmuştur. Görüşmelerin ilk gününde Sovyetler Birliği, BM temsilcisi açık bir şekilde Suriye'ye yönelik bir saldırı olması durumunda Suriye'nin yalnız kalmayacağını zaten Mısır'ın Suriye'ye yönelik bir saldırı olması durumunda sınırsız bir şekilde bu ülkeye yardımda bulunacağını açık bir şekilde beyan ettiğini hatırlatmıştır.¹⁶⁹⁶ BM'de yapılan görüşmelere Mısır'ı temsilen katılan Mısır Dışişleri Bakanı Fevzi ile BM Genel Sekreteri arasında gerçekleşen görüşmede Fevzi, Mısır'ın meselesin BM'ye taşınmasını engellemek için elinden geleni yaptığını çünkü Mısır'ın görüşmeler esnasında bir anda bütün Arap dünyasını kapsayan bir problem haline gelmesinden endişe duyduklarını belirtmiştir. Fevzi, Suriye'nin iç sebeplerden dolayı meseleyi BM'ye taşıdığını bunu yapmazsa Suriye'de rejimin sola kaymasının muhtemel olduğunu belirtmiş Mısır'da bunu kabul etmek zorunda kaldığını aktarmıştır. Genel Sekreter oluşan genel

¹⁶⁹² Podeh, E., Winckler, O. (Editör). (2004). *Rethinking Nasserism Revolution and Historical Memory in Modern Egypt*. Florida: University Press of Florida, 212-213.

¹⁶⁹³ Kerr, M. (1967). *The Arab Cold War 1958-1967 a Study of Ideology in Politics*. New York: Oxford University, 6.

¹⁶⁹⁴ Dawisha, a.g.e., 164.

¹⁶⁹⁵ *Chicago Daily Tribune*, 09 Kasım 1957.

¹⁶⁹⁶ N.A., FO, 371/128242/VY10344/16A, Washington Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 16 Ekim 1957.

intiba Mısır'ın bu meseleyi BM'ye taşımadan hızlı ve sessizce çözmek için uğraştığı yönündeydi.¹⁶⁹⁷

BM'deki görüşmelerde Suriye'yi temsil eden Bitar Genel Kurul'da Sovyetler Birliği ile yakın temas halinde olmuş NATO ve Batı emperyalizmine karşı sert konuşmalar yapmıştır. Bitar, acilen bir BM komisyonunun Türkiye-Suriye sınırına sevk edilerek buradaki durumun raporlaştırılmasını istemiştir. Mısır'ı temsil eden Fevzi'de Suriye'nin bu talebine destek vermiş ancak Genel Kurulda daha ılımlı mesajlar vermiştir.¹⁶⁹⁸ Türkiye BM'de Türkiye-Suriye sınırını denetlemek için özel bir komisyon kurulması teklifine karşı çıkmıştır. Çünkü bu konuda bir karar alınırsa Suriye'deki gizli Mısır askeri faaliyetlerinin raporda yer alacağına emin olamamıştır.¹⁶⁹⁹

Suriye Krizi BM'de görüşülmeye başlandığında Suudi Arabistan Kralı Suud, Türkiye ve Suriye arasındaki krizin çözümü için çalışmalara başlamıştı. Kral Suud bu temaslara başlamadan önce Arap dünyasında kendisine yönelecek tepkiyi azaltmak için Suriye'ye yönelik herhangi bir saldırı olması durumunun da Suudi Arabistan'ın Suriye'nin yanında olacağı açıklamıştır.¹⁷⁰⁰ Kral Suud'a Suriye'nin Sovyetler Birliği'nin uydusu olmasını engelleyecek en önemli faktörün Nasır olduğunu ve onun ciddiyetle aktif bir şekilde Suriye'de komünizme karşı mücadele ettiğini düşünüyordu. Ayrıca Kral Suud'a göre komşularının Suriye'ye yönelik düşmanca davranışı Suriye'deki komünistlerin elini güçlendiriyordu.¹⁷⁰¹ Kral Suud'un önceliği krizin Arap dünyası üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak yani Suriye ile Ürdün'ü barıştırmaktı.¹⁷⁰² Kral Suud bu düşüncelerle 25-28 Eylül 1957'de Şam'ı ziyaret etmiştir. Bu sırada Suriye'de Türkiye, Ürdün ve ABD karşıtı propaganda tüm şiddetiyle devam ediyordu.¹⁷⁰³ Arap Haber Ajansı 6 Ekim 1957'de Kral Suud'un Ürdün Suriye ilişkilerini geliştirmek ve Arap ülkeleri arasındaki yanlış anlaşılmalara ortadan kaldırmak için harekete geçtiğini haber vermiştir.¹⁷⁰⁴ Suudi Arabistan Dışişleri Bakan Yardımcısı 21 Eylül 1957'de Kahire'den yaptığı açıklamada; Suriye'nin ne Türkiye nede diğer Arap komşularına karşı tehdit olmadığını açıklamıştır.¹⁷⁰⁵ Kral Suud, Suriye ile Ürdün arasındaki meseleyi çözdükten

¹⁶⁹⁷ N.A., FO, 371/128242/VY10344/18, Washington Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 16 Ekim 1957.

¹⁶⁹⁸ N.A., FO, 371/128243/VY10344/52A, New York'tan, Dışişleri Ofisi'ne, 23 Ekim 1957.

¹⁶⁹⁹ N.A., FO, 371/128242/VY10344/37, Dışişleri Ofisi'nden, Washington'a, 19 Ekim 1957.

¹⁷⁰⁰ Kürkçüoğlu, a.g.e., 108.

¹⁷⁰¹ N.A., FO, 371/128225/VY1015/135, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 31 Ağustos 1957.

¹⁷⁰² Kürkçüoğlu, a.g.e., 108.

¹⁷⁰³ N.A., FO, 552/1 /VY1011/1, Şam'dan, Dışişleri Ofisi'ne, 6 Şubat 1958.

¹⁷⁰⁴ N.A., FO, 371/127897/VJ10389/26, Amman Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 20 Ekim 1957.

¹⁷⁰⁵ Kürkçüoğlu, a.g.e., 108.

sonra bu defa Türkiye-Suriye ilişkilerinin normalleşmesi için görüşmelere başlamıştır. Suudi Arabistan, 21 Ekim 1957'de Türkiye ve Suriye'ye krizin çözülmesi için arabuluculuk teklif ettiğini ve her iki ülkenin de bunu kabul ettiğini duyurmuştur. Bunun üzerine BM görüşmelere üç gün ara verilmiştir.¹⁷⁰⁶ Ancak Suriye makamları Suudi Arabistan'ın arabuluculuğunu önce kabul ettiklerini sonra ise reddettiklerini açıklamışlardır.¹⁷⁰⁷ Suriye ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine sebep olan bu olay büyük oranda Nasır'ın bir komplosu olduğu kısa sürede ortaya çıkmıştır. Nasır, Suudi Arabistan'ın bu krizi çözerek saygınlık kazanmasını istememiştir. Çünkü Kral Suud'un Türkiye ve Suriye arasında arabuluculuğa soyunduğunda, Mısır ordusu Suriye'ye ulaşmıştı. Nasır, Suriye hükümetinin Suudi Arabistan'ın arabuluculuğunu kabul etmesine izin vermemiştir.¹⁷⁰⁸ Suudi Arabistan'ın arabuluculuğuna sadece Nasır değil Sovyetler Birliği de karşı çıkmıştır.¹⁷⁰⁹ Suriye'de ise Cumhurbaşkanı Kuvvetli'nin istemesine rağmen ordu Suudi Arabistan'ın arabuluculuk teklifine karşı çıkmıştır. Bu durum Suriye ordusu üzerinde Mısır'ın etkisinin arttığının bir başka göstergesiydi. Mısır gazeteleri Kral Suud'u Amerikan ajanı olmakla suçlamış, arabuluculuğun ABD Dışişlerinin isteği üzerine ortaya çıktığını iddia etmiştir.¹⁷¹⁰ Bu gelişmeler üzerine Suudi Arabistan arabuluculuk teklifini geri çekmiştir. Suudi Arabistan arabuluculuktan çekildiği günlerde tarafların tavırlarında hızlı bir yumuşama yaşanmıştır. Diğer yandan BM'deki görüşmelerde Türkiye'yi temsil eden Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Selim Sarper'in, Suriyeli meslektaşları ile yaptığı görüşmeler olumlu sonuç vermiştir. Selim Sarper görüşmeler boyunca Suriye'nin daha yumuşak ve yapıcı olmasını sağlamak için sözlü taahhütlerle Suriye makamlarını Türkiye'nin iyi niyeti konusunda ikna etmiştir. Suriye'nin şikâyetini geri almasında Selim Sarper'in girişimleri önemli rol oynamıştır. Suriye, Kasım 1957'de BM'ye yaptığı şikâyeti geri almış buna karşılık Türkiye'de Kasım 1957'den itibaren sınıra yığıldığı askeri geri çekmeye başlamıştır.¹⁷¹¹

Kriz sonrası Menderes hükümet programını sunmak için 4 Aralık 1957'de TBMM'de yaptığı konuşmada dış politikadan bahsederken son yaşanan krize değinmesine rağmen kriz sürecinde Mısır'ın etkisine dair bir şey söylememiş ancak Kral Suud'un kriz içindeki tutumundan övgü ile bahsetmiştir.¹⁷¹² Nasır, krizden kısa süre sonra Port Said'de

¹⁷⁰⁶ *Ulus*, 24 Ekim 1957.

¹⁷⁰⁷ *Ulus*, 25 Ekim 1957.

¹⁷⁰⁸ N.A., FO, 371/128232/VY1015/346, Amman Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 29 Ekim 1957.

¹⁷⁰⁹ B.C.A., 23 Ekim 1957, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 104.651.3.

¹⁷¹⁰ *Cumhuriyet*, 28 Ekim 1957.

¹⁷¹¹ Sander, *Türk- Amerikan İlişkileri...*, 163.

¹⁷¹² N.A., FO, 424/297/RK1015/46, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 06 Aralık 1957.

yaptığı bir konuşmada bütün dünyayı barış için çalışmaya çağırmış Avrupa ve Türkiye'ye barış için beraber çalışılması gerektiğini söylemiştir.¹⁷¹³

3.8. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kurulması ve Türkiye-Mısır İlişkileri

1958 yılına gelindiğinde Türkiye ile Suriye arasındaki kriz sona ermiş ancak Suriye'deki istikrarsızlık ortadan kalkmamıştır. Suriye'de Sovyetler Birliği etkisi ve bununla bağlantılı komünizm tehlikesi büyümeye devam etmiştir. Türkiye ile yükselen gerilim içinde komünistlerin elini güçlendirmiş ve kriz sonunda Suriye, Sovyetler Birliği ile yeni anlaşmalar yaparak bu ülkeye biraz daha yaklaşmıştır.¹⁷¹⁴ Türkiye'nin Suriye sınırına asker yığması Komünist Parti'nin Suriye'deki etkisinin artmasına Baas Partisi'nin gerçek bir sol darbe tehdidi ile karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur.¹⁷¹⁵ 1958 yılının başına gelindiğinde bu tehlike daha da artınca Suriye'deki BAAS liderleri, bu krizden çıkmak için uzun süredir konuşulan Mısır ile birleşme meselesini yeniden gündeme almışlardır.¹⁷¹⁶

Bir süredir Suriye'deki gelişmeleri kaygı ile izleyen Nasır'a göre Suriye, Bağdat Paketi üyesi Türkiye ve Irak tarafından kuşatılmıştı. Üstelik bu kuşatmanın sadece siyasi değil askeri boyutları da vardı. Çünkü Suriye'nin çevresinde bölgedeki en büyük iki İngiliz üssü yer alıyordu. Nasır'a göre Suriye'deki istikrarsızlığa son vermek ve ülkede komünizmi besleyen anti İngiliz havayı kırmak için Mısır ve Suriye birleşmeliydi. Üstelik bu birleşme doğuda İsrail, güneyde İngiltere destekli Sudan ve Batıda ise ABD destekli Libya ve kuzeyde Bağdat Paketi üyelerince kuşatıldığını düşünen Mısır'ı da rahatlatacak ve kuşatılmışlık hissi azalacaktı.¹⁷¹⁷

Mısır ve Suriye'deki bu kuşatılmışlık hissi bölge ülkeleri arasında uzun süredir devam eden ayrışmayı daha belirgin hale getirmişti. Irak, bu süreçte uluslararası alanda Batıya daha fazla yaklaşırken, Mısır Sovyetler Birliği ve Bağlantısızlara daha fazla yaklaşmıştı. Bu durum Suriye ile Mısır'ın, Irak ile Ürdün'ün birleşmesinde önemli rol oynamıştır.¹⁷¹⁸

Mısır ile Suriye arasındaki birleşme ile ilgili tartışmalar yeni değildi. Nasır bunun uzun bir sürece yayılması taraftarıydı. Ancak Suriye'deki gelişmeler nedeniyle Nasır'ın

¹⁷¹³ N.A., FO, 371/125427/JE1023/36, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 23 Aralık 1957.

¹⁷¹⁴ Neff, *a.g.e.*, 108.

¹⁷¹⁵ Karpas, *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk.*, 178-179.

¹⁷¹⁶ N.A., FO, 552/2 /LR20/62, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Kahire Büyükelçiliği'ne, 12 Kasım 1959.

¹⁷¹⁷ Neff, *a.g.e.*, 108.

¹⁷¹⁸ N.A., FO, 552/2 /LR20/62, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Kahire Büyükelçiliği'ne, 12 Kasım 1959.

erken gördüğü bu birleşme kaçınılmaz hale gelmişti. Arap dünyasının lideri olan Nasır'ın Suriye'den gelen birleşme teklifini geri çevirmesi imkânsızdı. Öte yandan eğer birleşme gerçekleşmezse Arap milliyetçiliğinin geleneksel merkezi olan Şam güçlenerek Arap dünyasında ön plana çıkabilir ve Moskova desteği ile Kahire'ye rakip olabilirdi. Üstelik Nasır birleşme gerçekleşirse Akdeniz'e Suriye yolunu takip ederek çıkan petrol boru hatlarını kontrolünü ele alarak Batılı ülkeler karşısında elini biraz daha güçlendirebilirdi. Mısır böylece Irak petrolünün Batıya ulaşmasında söz sahibi olacağından Irak'ın üzerindeki etkisi de artacaktı.¹⁷¹⁹

Birleşme belki çok hızlı gelişmişti ancak Nasır'ın güçlü olduğu bir zamanda gerçekleşiyordu. Suriye'nin güvenlik ve bağımsızlığına Mısır'ın güvenlik ve bağımsızlığı ile aynı gören Nasır bunu 13 Ekim 1957'de Suriye Krizi sürerken Mısır'a gönderdiği askeri birlikler ile kanıtlamıştı. Bu hareket birliği kurulmasını hızlandırmıştır. Nasır, 1957'de içerde ekonomi, tarım ve eğitim, sağlık politikalarında elde ettiği başarıyı ve üstesinden geldiği pek çok karmaşık problemin yanında dış politikada elde ettiği bu başarı ile Mısır devriminin liderliğinden Ortadoğu liderliğine doğru ilerlemiştir.¹⁷²⁰ Öte yandan Suriye Krizi Arap dünyasını birbirine biraz daha yaklaştırmıştı. Suriye Krizi boyunca bölge hükümetleri Suriye'nin yıkıcı faaliyetlerinden çekindikleri için ve kara propagandanın hedefi olmamak için Suriye'yi desteklemişlerdir.¹⁷²¹

Bu şartlar altında 1957 yılı sonundan itibaren Mısır ile Suriye arasında birleşme konusunda resmi ziyaretler başlamıştır. Kasım 1957'de Mişel Eflak Kahire'de Nasır ile önemli bir görüşme yapmıştır. Ardından da 18 Kasım 1957'de Mısır ve Suriye parlamentosundan temsilciler yaptıkları toplantı sonrası iki ülkenin federal bir birlik kurması konusunda anlaşmaya vardıklarını duyurmuşlardır. 16 Ocak 1958'de de Salah Bitar birleşme görüşmeleri için Mısır'a girmiştir.¹⁷²² 1 Şubat 1958'de Kahire'de El Kubbe Sarayı'nda Mısır Cumhurbaşkanı Nasır, Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü Kuvvetli katıldığı tören ile Mısır ve Suriye cumhuriyetlerinin birleştiği ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulduğuna dair beyanname yayınlanmıştır.¹⁷²³ Beyannamede alınan birleşme kararın tüm Arapları birleştirme amacı taşıdığı ve birliği diğer Arap ülkelerine açık olduğu belirtilmiştir. Nasır, bu törende yaptığı konuşmada iki ülkeye yönelik ortak tehlikelere ve

¹⁷¹⁹ N.A., FO, 552/2 /LR20/62, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Kahire Büyükelçiliği'ne, 12 Kasım 1959.

¹⁷²⁰ N.A., FO, 371/131320/JE1011/1A, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 03 Şubat 1958.

¹⁷²¹ N.A., FO, 552/1 /VY1011/1, Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 6 Şubat 1958.

¹⁷²² Abu Jaber, K. S. (1970). Arap Baas Sosyalist Partisi Tarihi İdeolojisi. (Çev: Ahmet Ersoy). Ankara: Altınok Matbaası, 56.

¹⁷²³ Beyannamenin tam metni için bkz. **B.C.A.**, 13 Şubat 1958, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 126.814.3M. Birleşme Süreci ile ilgili olarak bakınız. T.R.L. (March, 1958). The Meaning of the United Arab Republic. *The World Today*. 14 (3), 93-101.

Araplar arasındaki kardeşliğe vurgu yapmıştır.¹⁷²⁴ Beynamede belirtildiği üzere Arapların rüyası olan Birleşik Arap Cumhuriyeti için 21 Şubat 1958'de Suriye ve Mısır'da referandum yapılmış ve referandum sonucunda Nasır, oyların %99,9 alarak Birliğin başkanı seçilmiştir. Birleşik Arap Cumhuriyeti kuzey ve güney olmak üzere ikiye eyalete ayrılmış ve yeni devletin başkenti Kahire olmuştur.¹⁷²⁵ İki devletin tek parlamento, tek ordu ve tek bayrağı olmasına karar verilmiştir.¹⁷²⁶

Arap dünyası ve Afrika kurulan birliği ilgi ile karşılarken Batı, İsrail ve Türkiye'nin baskısının bu birleşmeyi zorunlu kıldığını düşünüyordu. Çünkü Bağdat Paketi sonrası Arap kamuoyundaki birlik çağrıları artmıştı.¹⁷²⁷ Bunun yanında birleşmeye tepki duyan Arap ülkeleri de vardı. Mısır ile Suriye arasındaki yakınlaşma Irak ile Ürdün Birliği'ni doğal ve neredeyse kaçınılmaz hale getirmiştir.¹⁷²⁸ Birleşik Arap Cumhuriyeti kuruluşuna tepki olarak, Irak ve Ürdün de 14 Şubat 1958'de Arap Federasyonu adı altında birleşmiştir.¹⁷²⁹ Bu birleşme Irak'a Mısır karşısında direnç sağladığı gibi Ürdün'ün Nasır, tarafından işgal edilme olasılığını ortadan kaldırmıştır.¹⁷³⁰

3.8.1. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kurulmasına Türkiye'nin Tepkisi

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kuruluşu Arap dünyasının büyük kısmında sevinçle karşılanmıştır. Arapların uzun süredir arzuladığı Arap Birliği için geçek manada ilk adım atılmıştı. Ancak Suriye'nin çevresindeki Batı yanlısı monarşiler, İsrail ve Türkiye bu birleşmenin Arapların gücünü özellikle Nasır'ın etkisini arttıracığından dolayı şüphe ile karşılamışlardır.¹⁷³¹ Hatta Mısır ve Suriye ile ilişkileri iyi olan Sovyetler Birliği de yeni kurulan birliği şüphe ile karşılamış ve başlangıçta Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne oldukça temkinli adımlar ile yaklaşmıştır. Sovyetler Birliği, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra dışarıdan gelecek müdahale ihtimalleri karşısında Suriye Krizi

¹⁷²⁴ N.A., FO, 371/128233/VY1015/363, Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 23 Şubat 1958.

¹⁷²⁵ Salık, N. (2014). *Syrian Foreign Policy From Independence to Baathist Coup 1946-1963*. Ankara: Orion Kitapevi, 190.

¹⁷²⁶ B.C.A., 13 Şubat 1958, fon kodu: 30.1.0.0, yer no: 126.814.3.M.

¹⁷²⁷ N.A., FO, 371/134387/VY10316/63A, Rabat Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 05 Şubat 1958.

¹⁷²⁸ N.A., FO, 552/2 /LR20/62, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Kahire Büyükelçiliği'ne, 12 Kasım 1959.

¹⁷²⁹ Kürkçüoğlu, a.g.e., 113.

¹⁷³⁰ N.A., FO, 552/2 /LR20/62, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Kahire Büyükelçiliği'ne, 12 Kasım 1959.

¹⁷³¹ Palmer, M. (Winter 1966). The United Arab Republic An Assessment of its Failure. *Middle East Journal*, 20(1), 60.

esnasında gösterdiği kadar sert tepki göstermemiş ve başlangıçta Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin askeri yardım yapmak konusunda isteksiz davranmıştır.¹⁷³²

Türkiye, ilk şokun atlatılmasının ardından Mısır-Suriye birleşmesinin menfaatlerine uygun olduğunu, Suriye'nin gittikçe Sovyetler Birliği'ne yaklaşacağına Mısır'la birleşmesinin daha az zararlı olduğunu görmüştür. Mısır ile Suriye arasındaki birleşme kararının haberi Bağdat Paktı Dışişleri Bakanları Ankara'da toplantıdayken gelmiştir. Zorlu, 27 Ocak 1958'de yaptığı basın toplantısında Ortadoğu'daki bütün devletlerin birbirleri ile yakın ilişki içinde olmasının Türkiye'ye zarar vermeyeceğini Mısır ile Suriye arasında konuşulan birliğin Suriye'deki Sovyetler Birliği etkinliğini azaltmasının ise Türkiye tarafından memnuiyetle karşılanacağını söylemiş ve Türkiye'nin Suriye'nin uluslararası komünizmin oyuncağı haline gelmesine karşı tepkisiz kalmayacağını hatırlatmıştır.¹⁷³³ Zorlu'nun basın önünde verdiği sıcak mesajlara rağmen Bağdat Paktı toplantısında bu birleşme kararı tepki ile karşılanmıştır. İngiltere ve ABD bunu Nasır'ın bir başarısı olarak görmüş ve artık Suriye'nin Batılı ülkeler ile işbirliğinin imkânsız hale geldiğini düşünmeye başlamıştır. Dulles, Ankara'da Bağdat Paktı'na üye ülkelerin dışişleri bakanları ile özel bir toplantı yaparak Mısır-Suriye birleşmesini değerlendirmiştir. Toplantıya katılanlar bu birleşmeye yönelik tepkilerini oldukça sert bir şekilde ifade etmişlerdir. Burada konuşan Nuri Said, birlik fikrinin Sovyetler Birliği ve Nasır tarafından Suriye'ye dayatıldığını ve Nasır'ın amacının Arap dünyasının liderliğini tamamen elde etmek olduğunu iddia etmiştir. Nuri Said'e göre Nasır, Suriye'den sonra diğer Arap ülkelerinin de birliğe katılması için yoğun bir baskı yapacaktı ve Suriye halkıda bu birliğe karşıydı. Çünkü Suriyeliler Mısır'ın Suriye'den yararlanmak istediğinin farkındaydı. Ancak Nuri Said'de tam olarak ne yapılacağını veya birliğe bu aşamadan sonra nasıl engel olunacağını bilmiyordu. Sadece Bağdat Paktı üyelerinin bu birliğe karşı çıkması gerektiğini söylüyordu.¹⁷³⁴

Bağdat Paktı toplantısında ki düşmanca havaya rağmen Türkiye'den ilerleyen günlerde Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne karşı sert bir tepki gelmemiştir. Başbakan Menderes, 9 Şubat 1958'de Bursa'da yaptığı konuşama da Mısır ile Suriye arasında kurulan birlik ile ilgili gelişmelerin Türkiye tarafından çok yakından takip edildiğini ifade

¹⁷³² N.A., FO, 371/134390/VY10316/143, Moskova Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 28 Şubat 1958.

¹⁷³³ N.A., FO, 371/134387/VY10316/58, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 07 Şubat 1958. Birleşmenin Anti Sovyet niteliği hakkında, Abu Jaber, *a.g.e.*, 43-56.

¹⁷³⁴ McNamara, R. (2003). *Britain, Nasser and the Balance of Power in the Middle East 1952-1967 From The Egyptian Revolution to the Six Day War*. London: Frank Cass, 115.

etmekle yetinmiştir.¹⁷³⁵ Dışışleri Bakanı Zorlu ise 25 Şubat 1958’de Dışışleri Bütçesi görüşülürken yaptığı konuşmada Türkiye ile Arap dünyası arasındaki ilişkilerin komünizm taraftarlarınca bozulduğuna dikkat çekmiştir. Zorlu konuşmasının devamında, Ortadoğu’da kurulan birliklere değinerek Türkiye’nin Arap Federal Birliği çatısı altında Irak ve Ürdün’ün bir araya gelmesini memnuniyetle karşıladığını bunun Ürdün’de komünizme karşı mücadelede önemli katkı sağlayacağını belirtmiştir. Birleşik Arap Cumhuriyeti’ne de değinen Zorlu bu birliğin Suriye’deki Sovyet sızmasını engellemeyi Suriye’nin kendisinin başarmaması üzerine kurulduğunu belirtmiştir. Zorlu, Türkiye’nin geçen yıl Suriye’nin Sovyetler Birliği ile yakınlaşarak ona üsler verdiğini unutmadığını ancak Mısır’ın Suriye üzerinde olumlu etkiye sebep olacağını ve komünist sızmaya karşı daha etkin mücadele ederek kendini koruyacağını belirtmiştir.¹⁷³⁶ CHP Grup toplantısında da Mısır-Suriye birliği konuşulmuş ve 7 Şubat 1958’de yapılan görüşmede bu olayın büyük önem taşıdığı ve diğer Arap devletleri üzerinde büyük etki bırakacağı ifade edilmiştir. Hükümetin Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin genel politikası ortaya çıkıncaya kadar bekle ve gör siyaseti izleyerek düşmanca bir tavır içinde olunmaması gerektiğine işaret edilmiştir.¹⁷³⁷

Suriye-Mısır Birliği, 13 Şubat 1958’de NATO Konsey’inde ele alınmıştır. Oturumu açan İtalyan temsilci bunun olumlu ve olumsuz yanları olduğunu düşündüklerini, olumlu yanının bu birleşme ile Suriye’de komünist bir darbenin önüne geçildiğini, Suriye’nin böylece Sovyetler Birliği uydu olmaktan kurtulduğunu ve Suriye Komünist Partisi’nin etkinliğini ortadan kalktığını belirtmiştir. Olumsuz tarafı ise Arap milliyetçiliğinin tehlikeli bir şekilde yeniden güçlenmesi ve bunların Arap monarşilerini hedef haline getirmesiydi. Bu durum Lübnan’ın varlığını tehlikeye attığı gibi uzun vade de İsrail için tehlikenin artmasına sebep olabilirdi. Öte yandan ortaya çıkan yeni durum Batının Ortadoğu’da kaybettiği pozisyonunun yeniden güçlendirmek için fırsatlar sunabilirdi. Türkiye’nin NATO Daimi Temsilcisi Selim Sarper, NATO Konseyi’nde bu konuda yaptığı konuşmada Türkiye’nin bu birleşme kararının Cumhurbaşkanı Kuvvetli tarafından Sovyet baskısına direnmek için aldığını düşündüğünü ve Nasır’ında bu sebepten dolayı birleşmeyi kabul ettiğini belirtmiştir. Türkiye’nin edindiği bilgilere göre Suriye’deki sağ çevreler bu birliği komünizme bir darbe olarak yorumlamıştı. Komünistler ve Sovyetler Birliği taraftarları ise tepki vermemekle birlikte durumdan hoşnut değildi. Bunun yanında Türkiye bu birleşme ile bölgedeki Arap monarşilerin zayıflayacağından ve bunun bölgedeki barışı olumsuz

¹⁷³⁵ N.A., FO, 371/136456/RK1022/2, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışışleri Bakanlığı’na, 11 Şubat 1958.

¹⁷³⁶ N.A., FO, 371/136456/RK1022/4, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışışleri Bakanlığı’na, 28 Şubat 1958.

¹⁷³⁷ N.A., FO, 371/136456/RK1022/2, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışışleri Bakanlığı’na, 11 Şubat 1958.

etkilemesinden endişe duyuyordu. Bu aşamada tehdit altındaki monarşiler Irak'ın liderliğinde birbirleri ile daha yakın irtibat halinde olmalıydılar. Tüm bunlara rağmen Türk hükümetinin bu birliğin Ortadoğu'da komünist sızmaları engellemesi ve ekonomik-politik olarak Ortadoğu'nun gelişmesine fayda sağlayacağı düşüncesi ile onaylıyordu. Ancak bu aşamada özellikle Yemen'in birliğe katılmak ile ilgili tavrı belli oluncaya kadar gelişmeler yakından takip edilmeliydi. Selim Sarper, konuşmanın sonunda bunların kişisel görüşü olduğunu ve bu konuda hükümetinden talimat almadığını belirterek birliğin tanımama kararı alınmasını mümkün olmadığına işaret etmiştir.¹⁷³⁸

Müttefikler kısa sürede Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne karşı bir politika takip etmenin fayda sağlamayacağı, yapılması gerekenin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Ortadoğu'daki etkisini azaltmak olduğunu anlamışlardır. Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne yönelik değerlendirmeler sürerken Irak-Ürdün bir birlik kurmuşlar bu birlik kurulduktan beş gün sonra 19 Şubat 1958'de Türkiye tarafından tanınmıştır. Türkiye müttefikleri gibi Irak-Ürdün Birliği'ne Nasır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti ile birlikte Arap dünyasında artan etkisini sınırlayacağı düşüncesiyle büyük önem vermiştir. Ayrıca İngiltere ve ABD'nin bu birliği desteklenmesi için uğraşmıştır.¹⁷³⁹

3.8.1.1. Türkiye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni Tanıması

Türkiye ilk değerlendirmelerin ardından müttefikleri ile Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanıma sürecini konuşmaya başlamıştır. Türkiye, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin tanınması ile ilgili müttefiki İngiltere ile görüşmeye başladığında Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Melih Esenbel'in deyimiyle Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni halen "karmaşık ve tehlikeli" bir yapıya sahip olduğunu düşünüyordu. Türkiye'nin müttefiki İngiltere'de aynı görüşteydi. Türkiye ve İngiltere'yi Birleşik Arap Cumhuriyeti, konusunda endişelendiren en önemli şeylerden biri Sovyetler Birliği'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti aracılığı ile Batı yanlısı Arap monarşilerini tehdit etme ihtimaliydi. Dışişleri Bakanı Zorlu'ya göre bu aşamada Birleşik Arap Cumhuriyet'i tanıma kararı almadan önce Suriye'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne, yönelik tepkiler konusunda daha fazla bilgi edinmeye çalışmalı ve onda Batı için gerektiğinde Mısır'a karşı kullanılabilir çatlaklar oluşmasını beklemeliydi.¹⁷⁴⁰ Ancak bu bekleme süresi çok uzun olmamalıydı. Dışişleri

¹⁷³⁸ N.A., FO, 371/134387/VY10316/65, Paris Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 13 Şubat 1958.

¹⁷³⁹ Sever, *a.g.e.*, 207-209.

¹⁷⁴⁰ N.A., FO, 371/134390/VY10316/178, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Ankara Büyükelçiliği'ne, 21 Mart 1958.

Bakanı ile İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi arasında 5 Mart 1958'de gerçekleşen görüşmede Türkiye, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanıma taraftarı olduğunu ortaya koymuştur. Ancak Türkiye bu karar alınırken Irak'ın izole edildiği ve yalnızlaştığı hissine kapılmasını istemiyor ve Irak'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti karşısında güçlü bir şekilde desteklenmesini istiyordu.¹⁷⁴¹ Irak'ta bu aşamada Bağdat Paktı üyesi müttefiklerinden Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin tanınmasını en azından 15 Mayıs 1958'de Irak-Ürdün Birliği kuruluncaya kadar ertelemesini istemiştir.¹⁷⁴² Zaten Bağdat Paktı'nın son Ankara toplantısında Türkiye, Nuri Said'de Irakla mutabakata varmadan Birleşik Arap Cumhuriyet'i tanımayacağı yönünde teminat vermiştir. Öte yandan Türkiye, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanıma sürecinde Mısır ile temasa geçmekte zorlanmamıştır. Çünkü son günlerde Türkiye-Mısır ilişkilerinde ciddi bir yumuşama yaşanmış ve bu tanıma sürecini kolaylaştırmıştır. Dışişleri Bakanı Zorlu, yeni göreve başlayan Mısır Büyükelçisi ile dostça ilişkiler kurmuş hatta göreve başlayınca onun şerefine bir yemek dahi vermiştir. Üstelik Zorlu, TBMM'de yaptığı konuşmada Nasır ve onun dış politikası hakkında dostça ifadeler kullanmıştır. Türkiye'nin Mısır'a yönelik bu jestleri Mısır'ın yeni Türk Büyükelçisine güven mektubu vermekte yavaş davrandığı bir dönemde gerçekleşmiştir. İngiltere bu yüzden Türkiye'nin Mısır'a yönelik son dönemde izlediği politikayı karmaşık buluyordu. Ancak Zorlu ve Esenbel, Nasır'a yönelik son dönemde yapılan jestlerle Suriye'deki durumu incelemek için zaman kazanmaya çalışmışlardır.¹⁷⁴³ Türkiye'nin Mısır'a yönelik jestleri Mısır'dan da karşılık bulmuştur. Nasır, Mısır radyolarının Türkiye aleyhine yayın yapmaması yönünde talimat vermiş hatta bu konudaki talimatının tam yerine getirilmediğini öğrenince Mısır Dışişlerindeki bazı üst düzey memurları azarlamıştır. Üstelik Mısır Dışişleri Genel Sekreteri ile Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi oldukça uzun ve dostça görüşmeler yapmaya başlamıştır. İngiltere bu gelişmeleri yakından takip etmiş ve bunun Mısır'ın Türkiye ile iyi ilişkiler kurma konusundaki isteğinin güçlü bir ifadesi olarak nitelendirmiştir.¹⁷⁴⁴

Türkiye için artık Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanımanın önündeki tek engel bunun Bağdat Paktı özellikle Irak üzerindeki olası etkileri olmuştur. Türkiye ve Pakistan'da Bağdat Paktı'nın bölgesel üyelerinin Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanıma sürecinde eş güdümlü hareket etme taraftarı olduklarını müttefiklerine bildirmişlerdir.¹⁷⁴⁵

¹⁷⁴¹ N.A., FO, 371/134390/VY10316/178, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Mart 1958.

¹⁷⁴² N.A., FO, 371/134390/VY10316/151, Ottawa Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 27 Şubat 1958.

¹⁷⁴³ N.A., FO, 371/134390/VY10316/178, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Mart 1958.

¹⁷⁴⁴ N.A., FO, 371/136458/RK10316/2, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Mart 1958.

¹⁷⁴⁵ N.A., FO, 371/134390/VY10316/151, Ottawa Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 27 Şubat 1958.

Kısa süre sonra Türkiye ve Pakistan, Irak'tan gelen talep üzerine Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanımamasını bir süre daha erteleme karar vermiş ayrıca iki ülke ABD'nin de tanımayı ertelemesini istemiştir. Ancak ABD tanıma konusunda müttefiklerinden farklı düşünüyordu. ABD, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Bağdat Paktı'nı zayıflatacağını düşünmüyordu. Üstelik artık Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin komünist olduğuna dair şüpheler ortadan kalkmıştı. Bu aşamadan sonra kaçınılmaz olarak tanımak zorunda oldukları Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanımayı ertelemek hem bölge politikasında yeni bir başarısızlığa hem de ikiye ayrılmış Arap dünyasındaki gerilimin artmasına ve bu gerilimin Batı kaynaklı olduğuna dair kamuoyundaki algının güçlenmesine sebep olacaktı. ABD'den gelen bu uyarıdan sonra Türkiye ve Pakistan 12 Mart 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanımaya karar vermişlerdir.¹⁷⁴⁶

Bununla birlikte tanıma kararına rağmen Türk Dışişlerinde, Birleşik Arap Cumhuriyeti hakkındaki kaygılar tamamen ortadan kalkmamıştır. Esenbel, İngiltere'ye yeni kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin milliyetçi bir sosyalist liderlik olduğuna ve onun Arap devletleri içinde ateşli destekçisi olacağını bununda bölgenin politik yapısında önemli değişimler sebep olabileceğinin hesaba katılması gerektiğini söylemiştir. Zorlu'ya göre ise Sovyetler Birliği'nin, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni hoş karşılamadığı dair kamuoyunda bir izlenim vardı ancak bu yanıltıcı olabilirdi. Çünkü Sovyetler Birliği Suriye Komünist Partisi'nin geçici olarak gerilemesini önemsemiyordu. Ülkede kurulan Sosyalist Milliyetçi Blok Batı karşıtıydı. Zorlu bu şartlar altında Irak'ın zor durumda olduğunu ve müttefiklerinin Irak'a daha fazla destek olması gerektiğini düşünüyordu. Çünkü Nasır kendi pozisyonunu güçlendirdikten sonra Irak'a karşı şiddetli bir kampanya başlatabilir ve bu durum Batı için çok tehlikeli sonuçlar doğurabilirdi.¹⁷⁴⁷

Tüm bu kaygılar rağmen Türk Dışişleri Bakanlığı Basın Bürosu 11 Mart 1958'de Mısır ve Suriye tarafından kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanıdığını duyurmuştur.¹⁷⁴⁸ Dışişleri Genel Sekreter Yardımcısı İngiltere'nin İstanbul Konsolosu ile 14 Mart 1958'de yaptığı görüşmede Türk hükümetinin Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanıdığını duyurmadan önce tabi olarak Irak'a bilgi verdiğini Irak'ın bu durumdan mutlu olmasa da buna rıza gösterdiğini belirtmiştir. Türkiye, kamuoyunda bu tanımanın Mısır'ın baskısı ile gerçekleştiği yönünde bir algı oluşmasını engellemek için erken harekete geçmiştir. Mısır bu süreçte gerçekten Türkiye üzerinde baskı kurmuştur. Ancak Genel

¹⁷⁴⁶ N.A., FO, 371/134390/VY10316/175, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 10 Mart 1958.

¹⁷⁴⁷ N.A., FO, 371/134390/VY10316/178, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Mart 1958.

¹⁷⁴⁸ N.A., FO, 371/134390/VY10316/176, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 13 Mart 1958.

Sekreter Yardımcısı bu tanımanın Mısır'ın baskısı ile gerçekleşmediğini İngilizlere ısrarla vurgulamıştır. Zaten Türkiye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanıma kararı sürpriz bir gelişme değildi. Türkiye, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında Mısır ile iletişim halinde olmuştu. Yine birliğin kurulmasında ilk haberdar olan ülkelerden biri Türkiye'ydі. Resmi tanıma kararı sonrası Kahire'deki Türk Büyükelçisi hemen yeni cumhuriyet tarafında akredite edilmiş ardından da Türk Dışışleri Ankara'daki Mısır Büyükelçisine ve Suriye Maslahatgüzarına tanıma ile ilgili notayı vermiştir.¹⁷⁴⁹ Pakistan ise başlangıçta Türkiye ile birlikte Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanıdığını duyurmayı planlarken Irak'ın kendisini yalnız hissetmemesi için tanıma kararını bir süre daha ertelemiştir.¹⁷⁵⁰

Tanıma kararının ardından Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi ile Nasır arasında 25 Mart 1958'de Türkiye'nin talebi ile önemli bir görüşme gerçekleşmiştir. Türkiye'nin bu görüşmedeki amacı artık ortak sınıra sahip olan iki ülke arasındaki dostluğu güçlendirmek ve ikili ilişkiler hakkında Nasır'ın fikrini almaktır. Nasır, Türk Büyükelçiyi gayet nazik bir şekilde karşılayarak ziyaretten duyduğu memnuniyeti açık bir şekilde ifade etmiştir. Nasır görüşmeye başlarken artık iki ülkenin komşu olduğunu ve iki ülke arasında daha önce Menderese de ilettiği üzere ihtilaflı bir konu olmadığını ve ilişkileri gelişmenin yollarının aranması gerektiğinin altını çizmiştir. Nasır konuşmasında Türkiye'nin Mısır ile Irak'tan daha uzun bir sınıra sahip olmasına rağmen Türkiye'nin Irak ile ilişkilerinin daha iyi olduğunu hatta Türkiye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanımayı Irak'tan gelen talep doğrultusunda ertelediklerini de bildiği belirtmiştir. Nasır devamında ise Türkiye'de bazı Arapça yayın yapan radyoların Irak'ın etkisi ile Suriye halkını kışkırtmak için Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin bir Sovyetler Birliği projesi olduğuna dair yayınlar yaptığının şikâyet etmiştir. Nasır bu yayınlar cevap verilmemesi için kendisinin talimat verdiğini belirtmiş ayrıca Şam ve Halep'e yaptığı son ziyarette Türkiye hakkında en ufak bir yaralayıcı beyanatta bulunmamaya dikkat ettiğini anlatmıştır. Türk Büyükelçi ise bu iddialara verdiği cevapta, Nasır'a geniş ortak sınır nispetinde dostluğu da genişletmek hususundaki isteğın Türkiye'de de olduğunu, Dışışleri Bakanlığı bütçesi görüşmeleri esnasında Zorlu'nun Arap ülkelerine Mısır-Suriye birleşmesine ve Nasır'a yönelik dostça ifadeler kullandığını ve bu birleşmenin Suriye'deki komünizm tehlikesine son vermesi ümit ettiklerini ifade etmiştir. Nasır'da araya girerek Zorlu'nun açıklamalarından duyduğu

¹⁷⁴⁹ N.A., FO, 371/134390/VY10316/176A, Ankara Büyükelçiliğinden, Dışışleri Bakanlığı'na, 15 Mart 1958.

¹⁷⁵⁰ N.A., FO, 371/134390/VY10316/178, Ankara Büyükelçiliğinden, Dışışleri Bakanlığı'na, 11 Mart 1958.

memnuniyeti ifade etmiştir. Büyükelçi Irak'a danışma meselesine girerek Irak ile Türkiye'nin müttefik olduğunu hatırlatmış bunun vecibelerini yerine getirdiklerini ifade ettikten sonra Türkiye'nin tüm Arap ülkelerine eşit mesafede bir politika izlediğine ve Araplar arasındaki birliğe çok önem verdiğiine işaret etmiştir. Büyükelçi Türkiye'den yapılan Arapça radyo yayınları hakkında Nasır'ın yanlış bilgilendirildiğini, Zorlu'nun açıklamalarında sık sık dostluğa vurgu yaparken bu tür radyo yayınları yapılmasını pek mümkün görmediğini ifade etmiştir. Üstelik Nasır'ın talimatına rağmen Türkiye aleyhinde Arap radyolarının yayınlarının ara ara devam ettiğini söylemiştir. Nasır bu konuda daha dikkatli davranılacağını verdiği talimata aykırı bir yayın olması durumunda hemen kendilerine bildirmelerini istemiştir. Nasır görüşmenin devamında Türkiye'nin Suriye'de komünizm tehlikesi hakkındaki kaygılarını anladıklarını bu tehlike nedeniyle 3-4 senede yapmayı düşündükleri birleşmeyi 14 günde yapmak zorunda kaldıklarını, Suriye'de komünizmin tasfiyesini bir zaruret olduğuna ve bunu yapacaklarını belirtmiştir. Nasır kendileri Suriye'de en çok mahalli komünistlerin uğraştıracağını bunların özellikle Türkiye'nin sınıra asker yığıldığı ve Türkiye'de bir Suriye Hükümeti kurulduğu gibi yapılan propaganda haberlerini istismar ederek kamuoyu oluşturduğuna dikkat çekmiş ve Suriye'den kaçan bazı muhaliflerin Türkiye ve Irak'taki faaliyetlerinin engellenmesi için Türkiye'den yardım istemiştir. Türk büyükelçide bu iddiaları özellikle muhalifler faaliyetlerini isim isim Menderes'e bildirerek gerekli tedbirler için çalışacaklarını belirtmiştir. Büyükelçi bölgedeki gerilimin sokak olayları ile daha da arttığına işaret edince Nasır araya girerek kendisinin tansiyonun yatışması için çaba harcadığını Irak-Ürdün Birliği kurulunca Kral Faysal'a bir tebrik telgrafi yolladığını ancak soğuk bir cevap verdiği gibi kendisinin de Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tebrik etmediğini belirtmiştir. Nasır artık bu sürtüşmelerden ziyade Birleşik Arap Cumhuriyeti'ndeki ıslahtalar yoğunlaşacağına işaret etmiştir. Konuşmanın sonunda Nasır, İsrail tehlikesinin Türkiye için Sovyetler Birliği tehlikesi ne ise Araplar için aynı olduğuna söylemiştir. Nasır, Suriye'de komünistlere karşı şiddetli tedbirler alacağını tekrar vurgulamış ancak Sovyetler Birliği ile ilişkiler hakkında konuşmaktan kaçınmıştır. Nasır, görüşmenin sonunda Büyükelçiden hükümetinin Birleşik Arap Cumhuriyeti hakkında bir şikâyeti olup olmadığını sormasını ve hemen kendisine aktarmasını istemiş, Bayar ve Menderes'e selam ve hürmetlerini iletmesini istemiştir.¹⁷⁵¹

¹⁷⁵¹ B.C.A., 25 Mart 1958, fon kodu: 30.01.0.0, yer no: 127.827..3.

Nasır, bu görüşmede Türk Büyükelçisine komünistlere karşı mücadele edeceğine dair teminat verse de Türkiye'nin Nasır'ın Sovyetler Birliği ile ilişkileri konusundaki şüpheleri ortadan kalkmamıştır.¹⁷⁵² İngiltere ise Nasır ile Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi arasındaki görüşmeyi ilgi ile karşılamıştır. Türk Dışişlerinin etkili isimlerinden Türkmen ile İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi arasında gerçekleşen görüşme değerlendirilmiştir. Türkmen, görüşme boyunca Nasır'ın Türkiye'ye karşı dostça hislerini açıkladığını zaten hükümet tarafından Türk Büyükelçi'ye de Birleşik Arap Cumhuriyeti ile dostça ilişkiler kurmak istendiğine dair mesaj vermesi için yetki verildiğine işaret etmiştir. Türkmen hükümetinin Nasır'ın amacının Suriye'deki komünistleri temizleme olduğu konusunda ikna olduğunu ve hükümetin Birleşik Arap Cumhuriyeti aleyhinde yayın yapılmaması konusunda talimat verdiğini söylemiştir. Buna karşılık Nasır'da Kahire Radyosu'na Türkiye aleyhine yayın yapılmaması konusunda talimatını yinelediğine belirtmiştir. Nasır, bu görüşmede iki ülke arasındaki dostça ilişkiler istediklerini tekrarlamış ve 1955'ten beri iki ülke arasında artan gerilimin yanlış anlaşılmalardan kaynakladığını ve ticari ilişkilerin gelişmesi için kaçakçılık konusunda sıkı işbirliği yapılması gerektiğini belirtmiştir. Türkmen, Nasır'ın yakında gerçekleştireceği Moskova ziyareti hakkında konuşmaktan kaçındığına dikkat çekmiştir. Türkmen, ayrıca Türkiye'nin Kahire Büyükelçisinin Nasır'ın nezaketinden ve dünyadaki gelişmeler hakkında bu kadar detaylı bilgi sahibi olmasından etkilendiğini, Nasır'ın ülkesinde komünizmi ortadan kaldırmaya kararlı olduğunu ancak uluslararası alanda onu kullanmak istediğini için bu ilişkileri sürdürdüğünü düşündüğünü İngiliz Büyükelçiye aktarmıştır. Ona göre Nasır'ın amacı Ortadoğu petrolü üzerinde söz sahibi olmaktı, Nasır'ın bu politikasından vazgeçirmenin bir yolu da yoktu. Batıdan aldığı ekonomik yardımlar veya politik tavizler ise onun duruşunu değiştirmiyordu. Türkmen, görüşmenin sonunda Zorlu ile yaptığı görüşmede Zorlu'nun da aynı soruna dikkat çektiğini ve "Nasır'a biz ne teklif edebiliriz?" yüzlerce milyon dolar? Bu veya başka bir şey faydasız çünkü onun tek istediği petrol. Bu yüzden görünür gelecek için amansız bir düşman gibi kabul etmemiz gerekir." dediğini aktarmıştır.¹⁷⁵³

Zorlu ise Birleşik Arap Cumhuriyeti hakkındaki en geniş kapsamlı değerlendirmelerinden birini 25 Kasım 1958'de TBMM'de yapmıştır. Zorlu buradaki konuşmasında Irak-Ürdün ve Mısır-Suriye birliklerinin kurulmasının Arap dünyası açısından çok önemli olduğunu belirtmiş özellikle müttefiki Irak ile komünizmle mücadele eden Ürdün'ün birleşmesini çok önemsedikleri söylemiştir. Zorlu, Mısır-Suriye birliği ile

¹⁷⁵² Sever, *a.g.e.*, 206.

¹⁷⁵³ N.A., FO, 371/131338/JE10344/1, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 05 Mayıs 1958.

ilgili olarak ise birliği kurulacağının duyurulduğu esnada Ankara’da düzenlenen Bağdat Paktı toplantısında yaptđđ açıklamayı hatırlatmış ve o gün bu birliği Suriye’de komünizmden kurtaracaksa bundan ancak memnuniyet duyacaklarını ifade ettiklerini bugünde bu düşüncelerinin değişmediğini söylemiştir. İlişkilerde belirleyici olan en önemli etkenin Suriye’de komünizm ile mücadele olduğuna ve Suriye’nin güvenliğini kendi güvenlikleri olarak gördüklerini vurgu yapmıştır.¹⁷⁵⁴

3.9. 1958 Ortadoğu Krizi ve Türkiye-Birleşik Arap Cumhuriyeti İlişkilerine Etkisi

3.9.1. Irak’ta Darbe ve Nuri Said’in Devrilmesi

Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra Türkiye ve Batılı ülkelerin en büyük endişesi Irak’taki Nuri Said rejimin bundan olumsuz etkilenmesi olmuştur. Çünkü Bağdat Paktı imzalandıktan sonra Ortadoğu’da Batı aleyhtarı radikal milliyetçi akımlar hızla güçlenmiştir. Dışışleri Bakanı Zorlu 25 şubat 1958’de Dışışleri Bütçesi görüşülürken yaptđđ konuşmada vurguladığı gibi Süveyş Krizi ile birlikte komünizm tehlikesi de artık kendini daha fazla hissettirmeye başlamıştı. Üstelik Batı dünyası içinde Ortadoğu’da izlenecek politika konusundaki fikir ayrılıklarının sebep olduğu zafiyet nedeniyle kontrol her geçen gün biraz daha kaybediliyordu.¹⁷⁵⁵ Hemen hemen her Arap ülkesinde gelişen bu akımların başlıca hedefi, Batı ile işbirliği yapan Arap hkmetleriydi. Arap hükümetleri arasında Batılı ülkelerle ilişkileri en gelişmiş olansa Irak’tı. Irak’taki rejim bu yüzden hem içerdeki muhalifler hem de Batı karştı koşşularının hedefi haline gelmişti.¹⁷⁵⁶

Nuri Said’in kurduğu otoriter rejim halktan her geçen gün daha fazla tepki almaya başlamış ve Arap milliyetçilerinin bir numaralı düşmanı haline gelmiştir. Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin kurulması sonrası yapılan sokak kutlamalarında Araplar Nuri Said aleyhinde sloganlar atmış ve onu vatan haini ilan etmiştir. Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin kurulması Irak’ta ki politik karışıklığı daha da artırmıştır. Nuri Said hükümetinin silah ve güç kullanarak bastırdığı muhalefet Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin kurulmasından cesaret almış ve Iraklı Arap milliyetçileri tüm baskılara rağmen Nasır’a bir kutlama telgrafi göndermiştir. Tüm bu gelişmeler aslında Irak’ta Nuri Said hükümetine karşı muhalefetin güçlendiğini gösteriyordu. İngiltere’nin Irak Büyükelçisi ile görüşen Kral Abdullah, eğer Irak’ın içindeki ve koşşu ülkelerdeki olayların gelişimi dizginlenemezse durumun birkaç

¹⁷⁵⁴ Sever, *a.g.e.*, 208.

¹⁷⁵⁵ N.A., FO, 371/136456/RK1022/4, Ankara Büyükelçiliği’nden, Dışışleri Bakanlığı’na, 28 şubat 1958.

¹⁷⁵⁶ Irak’ta Demokrasiye Doğru Adımlar mı?. (15 Temmuz 1957). *Forum*. VII, (80), 4.

ay içinde daha da kötüleşeceği ve telafisi mümkün olmayan bir şekilde sonuçlanacağını söylemiştir.¹⁷⁵⁷ Nuri Said'de müttefiklerinden Nasır'ın yıkıcı faaliyetlerine karşı Lübnan başta olmak üzere Ortadoğu'daki tehdit altındaki devletler korunmasını istemiştir. Kahire Radyosu ve basını Irak'taki muhaliflerin kurduğu gizli radyo istasyonu Radyo Özgür Irak'taki muhaliflere bu süreçte destek vermiş ve açıkça Irak'ta devrimi teşvik etmişlerdir.¹⁷⁵⁸

Kral Abdullah ve Nuri Said'in kaygılarında haksız olmadığı kısa sürede ortaya çıkmıştır. 14 Şubat 1958'de Ürdün ve Irak birleşerek Arap Birliği'ni kurunca Irak'ta siyasi hava daha da karışmıştır. Bu beraberlik halktan destek almak bir yana tepki görmüştür. Irak'taki Arap milliyetçileri sokak eylemleri ile bu birleşmeyi protesto etmişlerdir. Bu olaylar Irak'taki darbeyi hızlandırmıştır. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulması sonrası Lübnan'da siyasi bunalım iyice artmıştır. İç karşılıkları kontrol altında tutmayan Lübnan Cumhurbaşkanı Chamoun, Nuri Said'den yardım istemiştir. Irak Lübnan'daki karşılıklara müdahale etmek için askeri hazırlıklara başlamıştır. Nuri Said, bunun için Irak'ın doğusundaki askeri birlikleri ülkenin batısına Lübnan sınırına çekmeye karar vermiş Irak'ın batısına aktarılacak ve Lübnan'a müdahalede görev yapacak bu birliklerin başında bulunan General Kasım liderliğindeki birlikler 14 Temmuz 1958'de Bağdat'tan geçerken ani bir askeri darbe yapmıştır. Darbenin liderliğini General Abdülkerim Kasım ve General Abdüsselam Arif üstlenmiştir. Askeri birlikler hiçbir direnişle karşılaşmadan kraliyet sarayını basmış ve Kral Faysal, amcası Prens Abdülillah bu baskında öldürülmüştür. Başbakan Nuri Said ise kıyafet değiştirerek Bağdat'tan kaçmaya çalışırken halk tarafından tanınarak linç edilmiştir.¹⁷⁵⁹

Bağdat Radyosu'ndan 14 Temmuz 1958'de okunan ihtilal bildirisinde, Irak'ın “ulu tanrının yardımı ve halk ile silahlı kuvvetlerin desteğiyle emperyalistler tarafından başa getirilmiş doğru yoldan uzak yöneticiler grubunun tahakkümünden kurtarıldığı” ilan edilmiştir. Bildirinin devamında halk ile ordu arasındaki mevcut birliğin bozulmasına izin verilmemesine ve kargaşaya sebep olacak hareketlerden kaçınılması istenmiştir. Bildiride ayrıca yeni yönetimin Irak'ın milli menfaatlerini koruyacak Arap devletleri ile bağlarının güçlendirecek, Birleşmiş Milletler Antlaşması'na ve Bandung Konferansı kararlarına uygun tüm siyasi yükümlüklerine sadık bir cumhuriyet kurulduğunu ilan edilmiştir.¹⁷⁶⁰ Aynı gün yayınlanan bir diğer bildiride yeni Irak hükümetinin Birleşik Arap Cumhuriyeti

¹⁷⁵⁷ Davişa, a.g.e., 186.

¹⁷⁵⁸ N.A., FO, 371/134206/VQ10316/2C, Bağdat Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 30 Mayıs 1958.

¹⁷⁵⁹ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 512.

¹⁷⁶⁰ Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası...*, 324.

tafaftarı olduğu diğer Arap ölkeleri ile işbirliğine hazır olduğunu ve eski Irak hükümeti tarafından tanınmayan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin ve bu ölkenin liderinin Nasır olduğunun resmen tanındığını açıklanmıştır. Irak'ta darbeden sonra yayınlanan bildiride Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Nasır'a yönelik açıklamalar Türkiye'de yeni Irak rejimine yönelik kaygıları arttırmıştır.¹⁷⁶¹

Irak'ta meydana gelen darbeden sonra Irak'taki gelişmeler karşısında sessiz kalmayarak acilen müdahale edilmesi gerektiği konusunda Batılı ölkeler arasında neredeyse bir fikir birliği ortaya çıkmıştır. Ancak Irak'ta meydana gelen ihtilale en fazla tepki gösteren ölkeler Türkiye olmuştur. Türkiye'nin Irak İhtilali'ne bu kadar sert tepki göstermesinin çeşitli sebepleri vardı. Öncelikle Irak İhtilali çok ani olmuştu ve Türk hükümeti bu gelişme karşısında hazırlıksız yakalanmıştı. Yeni Irak hükümeti her ne kadar Sovyetler Birliği taraftarı olmadığını açıklasa da Türkiye'nin güvenlik endişelerini artırmıştı. Komünist devletler ile paylaştığı uzun bir sınırı olan Türkiye'nin yeni bir komünist veya komünizm sempatisini komşu edinmek istemiyordu.¹⁷⁶² Türkiye'nin bir diğer kaygısı Kuzey Irak'taki Kürtlerdi. Nuri Said darbeden önce Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kürt nüfusu Türkiye, İran ve Irak aleyhine kışkırttığı uyarısında bulunmuştu.¹⁷⁶³ Irak'ta meydana gelen darbeye Kürtler büyük destek vermiş ve darbeden sonra Araplar ve Kürtler arasında çatışmalar çıkmıştı.¹⁷⁶⁴ İngiltere'ye göre de Türkiye'nin bu aşamada Irak ile ilgili duyduğu en önemli kaygı Irak'ın kuzeyinde uydu bir Kürt devleti kurulması veya Irak'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılmasıydı. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi ile görüşen Zorlu, Türkiye'nin Irak'ta yaşayan Türklerin geleceği konusunda çok kaygılı olduğunu kritik durumu yakından izlediklerini belirtmiştir. Türkiye açısından Irak'ın kuzeyinin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kontrolüne geçmesi en az bağımsız bir Kürdistan fikri “lanetlenmiş” bir düşünceydi. Eğer bu yönde bir gelişme olursa Türkiye, İran ile işbirliği içinde Irak'a müdahale edebilirdi. Irak'ın kuzeyi İran ve Türkiye arasında paylaşılarak durum kontrol altına alınacaktı. Türkiye, Türkmenleri ve petrol bölgelerini savunma amaçlı olarak Musul ve Kerkük'ü alırken Kürt bölgeleri ise İran'ın elinde

¹⁷⁶¹ Sönmez, Ş. (Bahar 2009). Cemal Abdül Nasır İktidarında Mısır-Türkiye İlişkilerinin Türk Basınına Yansımaları 1954 1962. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 43, 506-507.

¹⁷⁶² Sever, a.g.e., 209.

¹⁷⁶³ N.A., FO, 371/134206/VQ10316/2C, Bağdat Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 30 Mayıs 1958.

¹⁷⁶⁴ B.C.A., 23 Temmuz 1958, fon kodu: 30.1.0.0, yer no: 69.434.15.

kalacaktı. Ancak İngiltere'ye göre tüm bunların başarılı olması için mutlaka ABD'nin tam desteği gerekiyordu.¹⁷⁶⁵

Türkiye açısından Irak'taki darbenin bir diğer yıkıcı etkisi büyük ümitle kurulan ve çok şey beklenen Bağdat Paktı'nın geleceğinin tehlike altına girmesiydi. Yeni Irak Hükümeti uluslararası yükümlülüklerine sadık olacağını belirtse de Bağdat Paktı'ndan ayrılacağı ilk günden itibaren ortaya çıkmıştı. Irak'ın Bağdat Paktı'ndan ayrılması demek, yıllarca Arap devletlerini pakta katmak için harcanan tüm çabanın heba olması demektir. Üstelik Bağdat Paktı'nın tek Arap devleti olan Irak'ın kaybedilmesi paktın Arap ülkeleri ile olan ilişkilerine büyük zarar verecekti.¹⁷⁶⁶

Irak İhtilali'nin Türk yöneticileri üzerinde psikolojik olarak da derin etkileri olmuştur. Menderes, 1955'ten sonra Kral Faysal ve Nuri Said ile yakın ilişkiler kurmuştu. Beraber yürüttükleri Ortadoğu politikasının sonucu olan Bağdat Paktı ortak eserleriydi. İki ülke liderleri arasındaki yakın bir dostluk oluşmuştu.¹⁷⁶⁷ Diğer taraftan darbenin hemen ardından CHP'nin Nuri Said rejimi ile Menderes yönetimi arasında kurduğu benzerlikler Türkiye'de darbe tartışmalarının artmasına sebep olmuştur.¹⁷⁶⁸

Irak'ta darbenin olduğu 14 Temmuz 1958'de Bağdat Paktı'nın dört bölge ülkesi olan Türkiye, Irak, Pakistan ve İran, İstanbul'da devlet başkanları düzeyinde toplanmaya karar verdikleri gündü. Iraklı liderler toplantı için Türkiye'ye hareket edecekleri sırada ihtilal meydana gelmiş ve bu olay İstanbul'da Irak Kralı Faysal, Nuri Said ve diğer Iraklı yöneticileri bekleyen devlet liderleri üstünde şok etkisi yaratmıştır.¹⁷⁶⁹ Üstelik darbenin tarihinin Bağdat Paktı'nın bölgesel toplantısına rastlaması Türkiye'ye göre tesadüfi değildi. Bu ihtilal aynı zamanda Bağdat Paktı'nı hedef alıyordu.¹⁷⁷⁰ Bu gelişmeler sonrası İstanbul'da yapılacak olan toplantı ertelenmedi ancak gündemi bir anda değişmiştir. Türkiye, Pakistan ve İran liderleri 14-17 Temmuz 1958 tarihleri arasında Irak'taki gelişmeleri ve bu ihtilal karşısında takınılacak tavrı tartışmışlardır.¹⁷⁷¹ Görüşmeler sonunda yayınlanan ortak bildiride; Bağdat Paktı üyeleri, Irak'taki darbeyi dışarıdan gelen ve yıkıcı bir faaliyet olarak değerlendiriliyor Irak'ta yeni kurulan hükümeti meşru saymadıklarını bu bildiri ile ilan etmişlerdir.¹⁷⁷² Aynı anda ABD ve İngiltere'de kabineler toplanarak Irak'taki

¹⁷⁶⁵ N.A., FO, 371/134212 /VQ10344/3, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 13 Ağustos 1958.

¹⁷⁶⁶ Sever, *a.g.e.*, 209.

¹⁷⁶⁷ Aydemir, Ş. S. (1973). *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 289.

¹⁷⁶⁸ N.A., FO, 371/144739/RK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1958, 17 Şubat 1959.

¹⁷⁶⁹ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 130.

¹⁷⁷⁰ Ülman, *Ortadoğu Buhranı...*, 257.

¹⁷⁷¹ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 130.

¹⁷⁷² Zafer, 18 Temmuz 1958.

son durumu değerlendirmişlerdir. Bu toplantılar devam ederken Irak'tan askerlerin Birleşik Arap Cumhuriyeti bayrağı taşıdığına dair haberler gelmiş, üstelik olayların İran'a doğru yayılma ihtimalide ortaya çıkmıştır. Tüm bu gelişmeler Bağdat Paktı toplantısı sonunda yayımlana bildiride işaret edilen dışarıdan gelen yıkıcı gücün Birleşik Arap Cumhuriyeti olduğuna dair şüpheleri arttırmıştır.¹⁷⁷³

Bağdat Paktı üyesi devletler ilk önce ABD'ye ile temasa geçerek Irak'taki kargaşanın sona erdirilmesini istemişlerdir. Türkiye, Pakistan ve İran 16 Temmuz 1958'de ABD'ye yolladığı mesajda, Irak'ta ki darbenin Nasır'ın ve komünistlerin himayesindeki grupların işi olduğu ve ABD'nin Eisenhower Doktrini gereğince bu duruma müdahale etmesi gerektiği vurgulamışlardır. Ancak ABD Hükümeti, İngiltere ile yaptığı görüşmeler sonrasında Irak'a müdahalede geç kalındığı anlamış ve Irak'taki gelişmelere İngiltere ve ABD müdahale etmediği gibi Türkiye ve diğer bölge ülkelerinin müdahalesini önlemiştir.¹⁷⁷⁴

Irak'taki darbe Demokrat Parti Grubu'nun 8 Ağustos 1958'deki toplantısında da tartışılmıştır. Zorlu, burada yaptığı konuşmada özellikle Nasır'ın Bağdat Paktı'na karşı izlediği düşmanca politikaya vurgu yapmış ve Türkiye'nin tüm cabasına rağmen bugün Bağdat Paktı'nın en önemli ülkelerinden biri olan Irak kaybedildiğini açıklamıştır. Zorlu bunu ağır bir darbe olarak nitelendirmiş ancak ABD'nin pakta katılması ile bu darbeye misli ile mukabelede bulunulduğunu söylemiştir. Artık Irak'ın pakta yer almasının önemi olmadığını ancak son olayların Nasır'ın Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da oyuncağı haline geldiğini bir kez daha ortaya çıkardığını söylemiştir.¹⁷⁷⁵

3.9.1.1. Türkiye'nin Irak'a Müdahale İsteği

Türkiye, Irak'ta gerçekleşen darbe sonrası ileri bir adım daha atarak yeni kurulan ihtilal hükümetini devirmek için askeri bir operasyon yapmaya karar vermiştir. Bu kararını 17 Temmuz 1958'de ABD'ye bildirmiş ve kendisinin bu operasyonda askeri ve siyasi olarak desteklenmesini istemiştir. Ürdün de Türkiye'nin Irak'a askeri bir operasyon düzenlenme kararını desteklediğini açıklamıştır.¹⁷⁷⁶ Aynı gün Zorlu, yaptığı açıklamada

¹⁷⁷³ *The Times of India*, 15 Temmuz 1958.

¹⁷⁷⁴ Sever, *a.g.e.*, 214.

¹⁷⁷⁵ Albayrak, *a.g.m.*, 51-52.

¹⁷⁷⁶ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 513.

Irak'ta yeni bir hükümet olmadığını meşru hükümetin Irak-Ürdün Federasyonu'nun meşru lideri Kral Hüseyin'in hükümeti olduğuna dair bir açıklama yapmıştır.¹⁷⁷⁷

Türkiye, Irak'a müdahale kararını alırken böyle bir harekete Nasır'ın hemen cevap vereceğini de göz önünde bulundurmıştır. Irak'ta meydana gelen darbeden birkaç gün önce 10 Temmuz 1958'den itibaren Birleşik Arap Cumhuriyeti sınırındaki asker sayısını kaçakçılığın artmasını gerekçe göstererek arttırmıştır. Bu askeri hareketlilik 18 Temmuz 1958'de Türkiye'nin Suriye'ye müdahale düşündüğü dair söylentilerin artmasına sebep olmuştur.¹⁷⁷⁸ Darbe gerçekleşikten sonra Türkiye, Birleşik Arap Cumhuriyeti sınırındaki askeri tedbirler ile istihbarat çalışmalarını arttırarak Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin darbe karşısında nasıl bir politika izleyeceğini anlamaya çalışmıştır.¹⁷⁷⁹ Bu sırada Dışişleri Bakanı Zorlu'nun İngiliz Daily Mail gazetesine verdiği demeçte, Ürdün'e yapılan İngiliz müdahalesinin Irak'a da yapılmasını ümit ettiğini söyleyerek Irak'taki gelişmelere müdahale etme istediğini dile getirmiştir. Zorlu'nun bu demeci içerde ve dışarda büyük tepki görünce yalanlanmıştır. Ancak Sovyetler Birliği bu habere dayanarak 24 Temmuz 1958'de Türkiye'ye nota vermiştir. Notada Türkiye'nin Irak'a müdahale hazırlığı yürüttüğü, Irak ve Birleşik Arap Cumhuriyeti sınırına asker yığdığı iddia edilmiştir. Sovyetler Birliği ayrıca Türkiye'nin böyle bir çatışmayı başlatmasının ağır sonuçları olduğunu unutmaması konusunda uarmıştır.¹⁷⁸⁰

Aynı günlerde Birleşik Arap Cumhuriyeti Irak'taki yeni rejimi tanımış ve Nasır da, Sovyetler Birliği ile Irak'taki yeni rejimin desteklenmesi meselesini görüşmüştür. Ardından da Sovyetler Birliği, ABD ve İngiltere'nin Lübnan ve Ürdün'e yaptığı müdahale karşısında Irak'ı koruyacağını açıklamış ve Türkiye'ye gözdağı vermek için¹⁷⁸¹ Kafkaslar ve Bulgaristan'daki birliklerine manevra emri vermiştir. Sovyetler Birliği bu hareketi ile

¹⁷⁷⁷ Kürkçüoğlu, a.g.e., 133.

¹⁷⁷⁸ N.A., FO, 371/134392 /VY10344/7, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 10 Temmuz 1958.

¹⁷⁷⁹ B.C.A., 23 Temmuz 1958, fon kodu: 30.1.0.0, yer no: 69.434.15.

¹⁷⁸⁰ Kürkçüoğlu, a.g.e., 131. Türkiye'nin ABD ve İngiltere'nin Ürdün ve Lübnan'a yaptığı gibi bir müdahaleyi Irak için planladığı ve bunun için ciddi bir hazırlık yürüttüğü daha sonra ortaya çıkmıştır. Yassıda duruşmalarında Demokrat Parti Bakanlarından Hayrettin Erkmen'in Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun bu konuda Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes'i ikna ettiği ve Genel Kurmay Başkanlığı'nın bir harekât planı dahi hazırladığı ancak ABD'nin buna engel olduğu söylemiştir. (*Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1961. Hayrettin Erkmen'in bu iddiaları ABD Başkanı Eisenhower doğrulanmaktadır. (Eisenhower, D. (1965), *Waging Peace, The White House Years, A Personal Account, 1956-1961*. New York: Doubleday Co. Inc., 277., Ayrıca Eroğul, C. (1970). *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: SBF Yayınları, 159. ABD birlikleri 15 Temmuz 1958'de Lübnan'a, İngiltere birlikleri de 17 Temmuz 1958'de Ürdün'e asker çıkararak Irak darbesinin diğer ülkelere yayılmasını önlediler. Kürkçüoğlu, a.g.e., 126-131.

¹⁷⁸¹ Canatan, a.g.e., 148.

hem Irak'ta ki yeni rejimin hamiliğini üstlenmeyi hem de Ortadoğu'da yeni bir müttefik kazanmayı hedeflemiştir.¹⁷⁸²

Sovyetler Birliği'nin Irak'taki yeni rejime Türkiye karşısında verdiği destek kısa sürede sonuç vermiştir. Irak 1955'den beri diplomatik ilişkilerini kestiği Sovyetler Birliği ile yeniden diplomatik ilişki kurulması için harekete geçmiştir. Irak Dışişleri Bakanı Dr. A. Jubar, 22 Temmuz 1958'de The Times'a yaptığı açıklamada Irak darbesinin Batı'ya karşı bir hareket olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ve Sovyetler Birliği ile yeniden diplomatik ilişki kurulmasının da özel bir anlamı olmadığını belirtse de bu gelişmeler Türkiye'nin kaygılarını daha da arttırmıştır.¹⁷⁸³

ABD ve İngiltere, Türkiye'nin destek talebinden sonra Irak'taki rejimin bölgedeki müttefiklerini tehdit etmesinden duyduğu endişe ile Türkiye ve Ürdün'ün Irak'ta bir karşı darbe hazırlaması dahi düşünülmüştür. Ancak en ciddi endişe Nasır'ın böyle bir harekete nasıl tepki vereceğini öngörülememesi olmuştur. Beyaz Saray'da yapılan toplantılarda böyle bir operasyonun başarılı olacağına inanlar kadar, Süveyş Krizi'nden Nasır'ın nasıl güçlenerek çıktığını hatırlatanlarda olmuştur.¹⁷⁸⁴ Eisenhower yönetimi bu belirsizlikler içinde Türkiye'yi tehlikeye atmak istememiştir. Zaten ABD olaylar durulduktan sonra yaptığı değerlendirmede böyle bir hamlenin doğru bir adım olmayacağını görmüştür. Çünkü müttefiki Türkiye bu olaylardan kısa süre Batı yanlısı görüntüsüne rağmen Nasır ile çok yakın ilişki içine girmeye çalışmıştır.¹⁷⁸⁵ Bunun yanında Türkiye'de muhalefet Irak'a müdahale ihtimali karşısında çok ciddi itirazlarda bulunmuştur. Çünkü muhalefet darbenin Irak'a dışarıdan yapılan bir müdahale ile gerçekleştiğini düşünmüyordu. Dahası eğer Irak'a Türkiye tarafından Batı destekli bir müdahale gerçekleşirse Irak, Sovyetler Birliği'ne yanaşabilirdi. Bu yüzden ABD, Türkiye'yi Irak'a müdahale fikrinden kısa sürede vazgeçirmiştir.¹⁷⁸⁶

3.9.1.2. Türkiye'nin Irak'taki Rejimi Tanıması

Irak'ta darbe sonrası kurulan yeni hükümet kısa süre içinde içerde yaşanan çatışmaları durdurmayı başarmış ve darbe başarıya ulaşmıştır. Batılı devletler kısa sürede yeni Irak Hükümeti'nin tanınması gerektiğini anlamışlardır. İngiltere'ye göre

¹⁷⁸² Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 513.

¹⁷⁸³ Kürkçüoğlu, a.g.e., 125-126.

¹⁷⁸⁴ Blackwell, a.g.e., 111. 5

¹⁷⁸⁵ Louis, R., Oben, R. (Editör). (2002). *A Revolutionary Year The Middle East in 1958*. London: Tauris Publishers, 97.

¹⁷⁸⁶ Ülman, Ortadoğu Buhranı..., 259.

kısa süre içinde yeni Irak hükümeti tanınmaz ve bu hükümetle normal ilişkiler kurulamazsa bu ülke Sovyetler Birliği ve ona yakın ülkelerle özellikle Mısır ile yakın ilişkiler kuracak ve Ortadoğu'da önemli bir müttefik kaybedilecekti. İngiltere, Irak'taki yeni rejimi Mısır ve Sovyetler Birliği'nin kucağına itmemek için hemen tanıma taraftarıydı.¹⁷⁸⁷

Darbeden sonra NATO üyesi ülkeler 21 Temmuz 1958'de toplanarak, yeni Irak hükümetinin tanıyıp tanımayacaklarını tartışmışlardır. Türkiye bu toplantıda, Irak'taki yeni hükümetin tanınmasının erken olduğunu, çünkü bu hükümetin, Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği ile yakın ilişki içinde olduğunu söylemiştir. Ancak aynı toplantıda Türkiye'nin aksine İtalya ve Almanya yeni Irak hükümetinin Batı'dan uzaklaşmaması için bir an önce tanınmasını ve bu hükümetle iyi ilişkiler kurulması taraftar olduklarını açıklamışlardır. Temmuz 1958 sonuna doğru Almanya, İtalya, İngiltere ve ABD, yeni Irak rejimini tanımaya karar vermişlerdir. Türkiye ise 28 Temmuz 1958'de Londra'da yapılan Bağdat Paktı toplantısında, müttefikleri ile görüşerek 31 Temmuz 1958'de yeni Irak Hükümetini tanımıştır.¹⁷⁸⁸ Türkiye ve Batılı ülkelerin Irak'taki rejimi tanıma kararı almasında darbenin Nasır'ın komplosundan ziyade Irak'ın iç dinamiklerinden kaynaklandığının anlaşılması etkili olmuştur.¹⁷⁸⁹

Ağustos 1958'in ayının ilk haftasında da İngiltere ve ABD ilişkileri normalleştirmek için yeni Irak hükümetini tanıma kararı almışlardır. Bu kararda Irak'taki yeni rejimin Batı ile ilişkileri geliştirmek için çaba harcayacakları yönündeki demeçleri etkili olmuştur. İngiltere tanıma kararını alırken Irak'ın İngiltere ile dostluk ilişkilerine ve uluslararası taahhütlerine sadık kalacağı teminatına güvenerek bu kararı aldığını açıklamıştır.¹⁷⁹⁰

Batılı ülkelerin Irak'taki rejimi tanımasından sonra Türkiye, yeni rejim ile yakınlaşmaya ve dostluğu geliştirmek için çaba harcamaya başlamıştır. Üstelik Türkiye bu politikasına Kerkük'te Türkmenler ve Kürtler arasında yaşanan çatışmalar karşısında Türk kamuoyunda oluşan tepkilere rağmen devam etmiştir. Çünkü Türkiye bu dönemde Nasır'a karşı Kasım'ı destekleyerek bir denge politikası izlemek istemiştir.¹⁷⁹¹ General Kasım'ın özellikle 1959 ortalarından itibaren Kuzey Irak'taki komünist oluşumlara karşı etkili

¹⁷⁸⁷ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 186.

¹⁷⁸⁸ Sever, *a.g.e.*, 209.

¹⁷⁸⁹ Uslu, *a.g.e.*, 128.

¹⁷⁹⁰ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 126.

¹⁷⁹¹ N.A., FO, 371/144739/RK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1958, 17 Şubat 1959.

önlemler alması Türkiye-Irak ilişkilerinde yumuşama ve Türkiye'nin Irak'taki yeni rejim hakkında daha iyimser olmasına yol açmıştır.¹⁷⁹²

3.9.1.3. Irak'ın Bağdat Paktı'ndan Ayrılması

Türkiye ve Batılı ülkelerin Irak'ta kurulan yeni rejimi tanımaları onu kazanmalarını sağlamamıştır. Irak Hükümeti her geçen gün tarafsız olduğunu yönündeki beyanlarını artırmıştır. Zaten Bağdat Paktı üyeleri ihtilalden hemen sonra yeni Irak Hükümeti ile yollarının ayrılacağını anlamışlardır. 28-29 Temmuz 1958'de Bağdat Paktı üyesi devletler ve ABD'nin Dışişleri Bakanı'nı Londra'da bir araya gelmiş ve Ortadoğu'daki son gelişmeler değerlendirmişlerdir. Toplantıya katılan devletler Bağdat Paktı'nın ayakta tutulması gerektiği konusunda hem fikir olduklarını açıklamışlardır. Bunun için paktın yeniden düzenlenmesi gerekiyordu. Bu yüzden 23 Ekim 1958'de Bağdat Paktı Konseyi, Bağdat Paktı'nın merkezini geçici olarak Irak'ın başkenti Bağdat'tan Ankara'ya taşındığını duyurmuştur. 26 Ocak 1959'de Karaçi'de yapılan Bağdat Paktı toplantısına Irak katılmamıştır. Yeni Irak lideri General Kasım, 24 Mart 1959'da yaptığı açıklamada “askeri ve saldırgan bir pakta üye olmanın Irak'ın tarafsızlığı ile bağdaşmadığını” bu yüzden Bağdat Paktı'ndan Irak'ın ayrıldığını açıklamıştır. Bağdat Paktı'nın ismi 21 Ağustos 1959'da Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO) olarak değiştirilmiş ve merkezi Ankara olmuştur.¹⁷⁹³

Bağdat Paktı'nın tek Arap ülkesi olan Irak'ın pakttan ayrılması Türkiye açısından Irak darbesinin en önemli sonucu olmuştur. Mısır, Irak darbesine ve bölgedeki Batı karşıtı muhaliflere destek vererek Bağdat Paktı ve Türkiye ile Batının Orta Doğu'daki konumunu zayıflatmayı başarmıştır. Türkiye bu krizde bölgede bir müttefik kaybederken Mısır yeni bir müttefik kazanmıştır. Irak'ın Bağdat Paktı'ndan ayrılması Mısır'ın¹⁷⁹⁴ ve onun pozitif tarafsızlık ile Arap sosyalizmi söyleminin zaferiydi. Çünkü Irak sadece Bağdat Paktı'ndan ayrılmadı ayrıca içerde sosyalizme yönelik adımlarda atmaya başlamıştır.¹⁷⁹⁵ Üstelik General Kasım liderliğinde yapılan darbe ile Batı taraftarı bir Arap monarşisi yıkılmış ve Arap dünyasının radikal kanadına yeni bir askeri yönetim katılmıştır. Irak İhtilali radikal

¹⁷⁹² *The New York Times*, 09 Mayıs 1959.

¹⁷⁹³ Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, 135.

¹⁷⁹⁴ *Cumhuriyet*, 06 Haziran 1959.

¹⁷⁹⁵ Arap Socialism Pilot Experince of Young Nations. (23 July 1962). The Scribe (Spical İssue). IV (5), 25.

Arap ülkelerinin lideri Nasır'ın yeni zaferi olmuştur. Türkiye Arap dünyasındaki en yakın müttefiki kaybetmiş ve Arap Ortadoğu'sunda ciddi bir kopuş yaşamıştır.¹⁷⁹⁶

3.9.1.4. Irak'ta Yeni Kurulan Rejim ile Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Yakınlaşması ve Türkiye'nin Tepkisi

ABD, İngiltere ve Türkiye, Irak'taki darbeyi Arap milliyetçiliğinin yayılması ve Nasır'ın bir komplosu olarak görmüşlerdir. Irak'ta meydana gelen darbeye Mısır ve Sovyetler Birliği'nin hemen yeni rejimi tanıyarak verdiği destek Türkiye'nin gelişmelerden duyduğu rahatsızlığı daha da arttırmıştır. Irak, Bağdat Paktı'nın tek ve vazgeçilmez Arap üyesi olduğu Batılı ülkeler darbeye çok sert tepki göstermişlerdir. Batılı ülkelerin bu tavrı Irak'taki darbenin ülkenin iç dinamiklerinden kaynaklandığının anlaşılması ile yumuşayacaktır.¹⁷⁹⁷ Türkiye zaten bir süredir Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Irak'a yönelik politikasından dolayı rahatsızdı. Batılı ülkelerde Irak başta olmak üzere Ürdün ve Lübnan tehdit altında olduğunu ve bu ülkelerin Nasır'ın yıkıcı faaliyetlerine karşı korunması gerektiğini düşünüyorlardı.¹⁷⁹⁸ Irak hükümeti üzerinde Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin yürüttüğü kara propaganda öyle bir noktaya vardı ki Irak, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni, Kahire Radyosu'ndan Bağdat'ta darbe olduğu ve ordunun yönetime el koyduğu yönünde yapılan sistematik karalama kampanyasının olağanüstü bir saldırı şeklini aldığı gerekçesiyle BM Güvenlik Konseyi'ne şikâyet etmiştir.¹⁷⁹⁹

Türkiye, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Irak'ta darbeye giden süreçte etkin olduğunu düşünüyordu. Darbeden sonra Türkiye'nin Nasır'ın Arap dünyasının lideri olmak ve tüm Ortadoğu'da hakimiyet kurmak istediği konusunda şüpheleri devam ediyordu. Üstelik Irak'ta kurulan yeni rejimin Birleşik Arap Cumhuriyeti ile yakın ilişki kurması Arap dünyasında meydan gelen bölünmüşlüğün devam etmesini isteyen Türkiye'nin Ortadoğu politikasına aykırıydı. Türkiye bu yüzden Birleşik Arap Cumhuriyeti ile Irak arasındaki ilişkileri baştan itibaren rahatsızlıkla karşılamıştır.¹⁸⁰⁰

Türkiye'yi Arap dünyasında bölünmüşlükten yana olan politikası ile Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılmasını ve Mısır ve Suriye'nin birer bağımsız devlet haline gelmesini istiyordu. Ancak Irak'ta meydan gelen darbe sonrası Türkiye bu defa Birleşik Arap

¹⁷⁹⁶ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 123,136.

¹⁷⁹⁷ Uslu, *a.g.e.*, 128.

¹⁷⁹⁸ N.A., FO, 371/134206/VQ10316/2C, Bağdat Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 30 Mayıs 1958.

¹⁷⁹⁹ N.A., FO, 371/134206/VQ10316/2B, Bağdat Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 24 Mayıs 1958.

¹⁸⁰⁰ N.A., FO, 371/153030/RK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1959, 12 Şubat 1960.

Cumhuriyeti'nin dağılmasından sonra Suriye'nin Irak'ın eline geçirmesinden kaygı duymaya başlamıştır. Üstelik Irak'taki yeni rejimin komünizm tehlikesini arttırması konusunda ise Türkiye'nin kafası karışıktı. Türkiye bölgede komünist bir yapılanmanın ortaya çıkmasını bölge insanının inançları nedeniyle mümkün görmüyordu. Ancak bölgedeki Sovyetler Birliği nüfuzunu artabilirdi. Bu ise Nasır gibi Sovyetler Birliği'nden askeri ve ekonomik yardım aldıktan sonra zarar görmeden onlardan kurtulabileceğini düşünen zayıf ve akılsız politikacılar nedeniyle gerçekleşebilirdi. Bu yüzden Türkiye açısından en büyük tehlike Mısır örneğinde olduğu gibi Sovyetler Birliği etkisi altına girmiş birleşik bir Arap dünyasıydı. Öte yandan Irak'ın darbe sonrası Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmesi ve komünizm tehlikesinin artması Irak'ı gerçek bir tehlike haline getirmiyordu. Üstelik bu durum Birleşik Arap Cumhuriyeti de komünizme karşı mücadeleyi artmasını sağlayacak önemli bir gelişmeydi.¹⁸⁰¹

Türkiye çok arzu etmesine rağmen Irak ile Birleşik Arap Cumhuriyeti arasında hızla gerçekleşen yakınlaşmaya engel olamamıştır. Irak'ta kurulan yeni rejimi ilk tanıyan ülke olan Birleşik Arap Cumhuriyeti darbeden beş gün sonra 19 Temmuz 1957'de Irak ile herhangi birine yönelecek bir saldırıyı birlikte karşılamak üzere gereken bütün tedbirlerin alınmasını öngören bir anlaşma imzalamıştır.¹⁸⁰² Al Ahram'ın haberine göre darbeden hemen sonra Irak Eğitim Bakanı Kahire'ye gitmiş ve burada gazetecilere verdiği demeçte Nuri Said döneminde sürgün edilen Mısırlı öğretmenleri yeniden Irak'a dönmeleri için çalışma başlattıklarını, en kısa zamanda Bağdat'ta Birleşik Arap Cumhuriyeti kültür merkezi açacaklarını belirtmişlerdir.¹⁸⁰³

Darbe sonrası Irak ile Mısır arasındaki yakınlaşmada Mısır'ın Ankara'daki Askeri ataşesi önemli rol oynamıştır. Uzun süre Türkiye'de ajanlık faaliyetleri yürüten Mısır Askeri Ataşesi yerel ajanlar aracılığı ile Iraklı öğrencilerle temas kurduğuna dair Nuri Said döneminde Irak tarafından Türkiye'ye şikâyetler dahi yapılmıştı. Hatta Irak uzun süre önce istenmeyen adam ilan edilmesi gereken ataşenin faaliyetlerinden Türkiye'nin haberdar olduğunu ve bu faaliyetleri göz yumduğunu düşünüyordu.¹⁸⁰⁴ Bu konu daha sonra İngiltere Büyükelçisi tarafından Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri'ne iletilmiştir. Genel Sekreter Mısır Ateşemiliteri'nin Irak elçiliğindeki faaliyetlerinden haberdar olduğunu söylemiş ancak ellerinde yeterince somut kanıt olmadığından istenmeyen adam ilan

¹⁸⁰¹ N.A., FO, 371/153030/RK1011/1, Türkiye Yıllık Raporı 1959, 12 Şubat 1960.

¹⁸⁰² Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, 124.

¹⁸⁰³ N.A., FO, 371/132765/EA10316/5, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, İstanbul Konsolosu'na, 25 Temmuz 1958.

¹⁸⁰⁴ N.A., FO, 371/133080/EQ10316/8, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 19 Eylül 1958.

edemediklerini belirtmiştir. Bunun üzerine İngiliz Büyükelçi Irak'ta kurulan yeni rejim ile bu ateşe aracılığı ile bağlantı kuran Mısır'ın faaliyetleri konusunda Türk güvenlik güçlerinden dikkatli davranmasını istemiştir.¹⁸⁰⁵ Yılsonuna kadar Birleşik Arap Cumhuriyeti ile Irak arasındaki yakınlaşma devam etmiş hatta General Kasım 23 Aralık 1958'de Süveyş Savaşı esnasında Port Said'de gösterilen direnişin yıldönümü nedeniyle gönderdiği tebrik telgrafında Nasır'a "Kardeşim" diye hitap edecek kadar samimiyet kurmuştur.¹⁸⁰⁶ Türkiye ise Birleşik Arap Cumhuriyeti, Irak yakınlaşması karşısında kendine yeni Ortadoğulu müttefikler bularak güvence altına almaya çalışmıştır.

3.9.1.5. Irak Darbesi Sonrası Türkiye'nin İsrail ile Anlaşma İmzalaması ve Mısır

Irak'ta meydana gelen darbe ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin bölgede etkisinin artması Türkiye'yi bölgede yeni müttefik arayışına itmiştir. Irak'taki darbenin arkasında Türkiye gibi Nasır'ın olduğunu düşünen İsrail ile Türkiye arasında bu süreçte yakınlaşma meydana gelmiştir. Türkiye açısından Nuri Said'in düşmesi hem Ortadoğu'da önemli bir müttefikin kaybedilmesi hem de Nasır'ın Arap Milliyetçisi hareketi karşısında bölgedeki önemli bir denge unsurunun kaybedilmesi idi. Nasır taraftarlarının Nuri Said'i devirdikten sonra Ürdün ve Lübnan'da hareket geçebilirlerdi. Bu durum ise hem Türkiye hem de İsrail'in bölgedeki güvenliğini olumsuz etkileyecekti. İsrail Başbakanı Ben Gurion günlüklerinde Irak'ta darbenin kendileri içi bir şok olduğunu ve hemen bir güvenlik toplantısı yaparak durumun değerlendirdiklerini anlatmıştır. Bu toplantıda İsrailli askeri yetkilileri Türkiye'nin aksine Irak'ta bir karşı devrimin başarısız olacağına inandıkları için bu fikre karşı çıkmışlardır. Onlara göre bu aşamada yapılması gereken bu olayların diğer Arap ülkelerini etkilemesinin önüne geçmektir. İsrail'e göre durum oldukça ciddiydi Çünkü Birleşik Arap Cumhuriyeti artık sadece petrol boru hatlarını değil aynı zamanda petrol kaynaklarını da kontrol ediyordu. İlerleyen süreçte Nasır tüm Arap ülkelerini kontrolü altına alabilirdi. Bu yüzden İsrail'e göre bu olay II. Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu'daki en önemli gelişmeydi. Ben Gurion İsrail Genelkurmayından gelen itirazlara rağmen en azından olayların kontrol altına alınması için Dulles'a Türkiye ve İran'ın Irak'a yönelik askeri müdahale de bulunması teşvik etmesi için tavsiyede bulunmuştur.¹⁸⁰⁷

¹⁸⁰⁵ N.A., FO, 371/134206/VQ10316/7, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 07 Ağustos 1958.

¹⁸⁰⁶ N.A., FO, 371/133080/EQ10316/9, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, İstanbul Konsolosu'na, 23 Aralık 1958.

¹⁸⁰⁷ Podeh, Winckler, 83-84.

Ancak Irak'taki darbeye karşı bir darbe yapılamayınca İsrail, Türkiye, İran ve Etiyopya ile periferi anlaşmalar yaparak güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. İsrail açısından bu anlaşmaların en önemli ayağı Türkiye olmuştur. Çünkü Türkiye ile yapılacak anlaşma ile İsrail, hem NATO hem de Eisenhower Doktrini ile bağlantı kurabilecekti.¹⁸⁰⁸ İsrail, Süveyş Krizi'nde beri bölgedeki muhtemel müttefikleri ile ilişkilerini geliştirmek istediğinden anlaşma masasına oturmaya hazırdı. Irak'ta meydana gelen darbe sonrası bu konudaki çalışmaları hız kazanmış ve Nasır'ın bölgede güçlenmesinden endişe eden Türkiye ve İsrail bazı tereddütler aşıldıktan sonra anlaşma yapmaya karar vermişlerdir. İki taraf 28 Ağustos 1958'de Ben Gurion Ankara'ya gelmesi ile masaya oturmuştur. Görüşmede özellikle iki ülke arasında siyasi koordinasyon meselesi konuşulmuştur. Toplantılar Türkiye'den gelen taleple tam bir gizlilik içinde yürütülmüştür. Türkiye, görüşmeler sonrası İsrail ile ilişkilerini geliştirmeye karar vermiş önce diplomatik temsilciği yükseltmek sonrada ekonomik ilişkileri geliştirmek ve politik işbirliği arttırmaya karar vermiştir.¹⁸⁰⁹ Ancak bu anlaşma gerçek manada ikili ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemekten ziyade Ortadoğu'da Arapların etkinliğine karşı Türkiye-İsrail arasında yapılan bir anti Arap anlaşmaydı. Görüşmeler sonrası kod adı "Trident" olan ve Türkiye ile İsrail arasında istihbarat paylaşımını içeren bir anlaşma imzalanmıştır.¹⁸¹⁰ Görüşmelere bizzat katılan Ben Gurion'un Micheal Bar Zohar tarafından yazılan "Political Biography" adlı biyografisinde gizli olan bu anlaşmanın hedefinin Nasır'ı devirmek ve Ortadoğu'da Sovyetler Birliği yayılmacılığını durdurmak olduğunu yazmıştır.¹⁸¹¹ Türkiye ile İsrail arasındaki görüşmelerin yürütülmesinde Zorlu hayati rol oynayarak iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde çimento rolü üstlenmiştir.¹⁸¹² Türkiye, Nasır'a karşısında önemli bir denge unsuru olan Nuri Said hükümetini kaybederken İsrail ile Nasır'a karşı yeni bir güç dengesi oluşturmuştur.

3.9.2. ABD'nin Lübnan'a Asker Çıkarması Karşısında Türkiye ve Mısır

Lübnan'daki Chamoun hükümeti tıpkı Irak gibi Batılı ülkeler ile yakın işbirliği halinde olduğu için Arap milliyetçilerinin hedefinde olmuştur. Mısır ile Lübnan arasındaki ilişkiler özellikle Nasır'ın iktidara gelmesinden sonra iyice bozulmuştur. Mısır'ın

¹⁸⁰⁸ Louis, R., Owen, R., *a.g.e.*, 267.

¹⁸⁰⁹ Almog, *a.g.e.*, 200.

¹⁸¹⁰ Louis, R., Owen, R., *a.g.e.*, 267.

¹⁸¹¹ *The Jerusalem Post*, 28 Şubat 1977.

¹⁸¹² Louis, R., Owen, R., *a.g.e.*, 267.

desteklediği Arap milliyetçileri Chamoun hükümetini devirmek için yoğun bir şekilde çalışmaya başlamıştır. Chamoun, ise Lübnan'ın varlığını ancak batılı ülkelerle kurduğu yakın ilişkilerle devam ettirebileceğine inanıyordu. Lübnan dış ticareti ve başlıca geliri Batılı ülkelerle yaptığı ticarete bağlıydı. Eğer Lübnan Batıya sırtını dönerse büyük bir ekonomik sıkıntı içine girecek siyasi ver askeri olarak Batılarca desteklenmeyince kısa sürede zayıflayacaktı. Lübnan, Batılı ülkelerle değil de Birleşik Arap Cumhuriyeti ile ekonomik ilişkilerini geliştirirse, Lübnan'daki Müslüman unsurların Araplarla birleşme arzuları yeniden alevlenecek ve Lübnan, zamanla Suriye ve Mısır arasında eriyecekti. Bu yüzden Lübnanlı yöneticiler ülkelerinin varlığını Batılı ülkelerle kurulan yakın ilişkilerle devam ettirme yolunu seçmişlerdir. Ancak Lübnan'ın Batılı ülkelerle iyi ilişkiler kurabilmesi için ülkedeki Arap milliyetçilerini baskı altında tutulması gerekmiş ve bu baskı nedeniyle Lübnan'da iktidar ile muhalefet arasında zaten gergin olan ilişkiler Temmuz 1958'de kopma noktasına gelmiştir.¹⁸¹³

Lübnan iç siyasetinde bunlar yaşanırken dışarda ise Lübnan'ın Eisenhower Doktrini'ni kabul etmesiyle Mısır ile Lübnan arasındaki ilişkiler iyice bozulmuş özellikle Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Lübnan üzerindeki baskı artmıştır.¹⁸¹⁴ Mısır basınında Lübnan karşıtı güçlü bir kampanya başlamıştır. Heykel, Al Ahram'da yayınlanan makalesinde Mısır'ın asla Lübnan'a kötülük yapmayacağını, Mısır basınında çıkan Lübnan karşıtı yayınların hükümet tarafından durdurulmasının mümkün olmadığını söylemiştir. Heykel, Lübnan basınında da Mısırlı liderler hakkında yayınların yapıldığını hatırlatmıştır. Makalenin devamında Heykel Lübnan'ın izlediği dış politikaya değinmiş ve Mısır Eisenhower Doktrinine karşı direnirken Lübnan'ın bu doktrini savunmakla kalmayıp Mısır'a saldırdığının altını çizmiştir. Eisenhower Doktrinin hedefinin Mısır'ı doğrudan izole etmek olduğuna ve Lübnan'ında bu politikanın aktif aktörlerinde biri olduğuna dikkat çekmiştir. Aynı günlerde Lübnan'da Charles Malik, Nasır'ın ismini Ortadoğu'dan silmeye kararlı olduğunu açıkladığını da hatırlatmıştır.¹⁸¹⁵

Lübnan ile Birleşik Arap Cumhuriyeti arasında artan gerilim Lübnan iç siyasetine de kısa sürede yansımış ve Lübnan'ın Nasır taraftarı bir dış politika takip etmesini isteyen muhaliflerle Chamoun taraftarları arasında silahlı çatışmalar başlamıştır.¹⁸¹⁶ Chamoun, Haziran 1957'de hile ile kazandığı seçimlerden sonra kendi başkanlığını destekleyecek bir parlamento kurmuş ve anayasa gereğince bir daha seçilmesi mümkün olmamasına rağmen

¹⁸¹³ Lübnan Olayları. (01 Haziran 1958). *Forum*. 9. (101), 8.

¹⁸¹⁴ Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, 124.

¹⁸¹⁵ N.A., FO, 371/134139/VL10316/1, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Ocak 1958.

¹⁸¹⁶ Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, 124.

dört yıl daha görevine devam etmek yasa için değişikliği yapmak isteyince ülkedeki gerilimi daha da arttırmıştır.¹⁸¹⁷ Chamoun, Lübnan'da tam bir baskı rejimi oluşturarak önemli muhalefet liderlerinin ve ülke nüfusunun yarsını oluşturan Arap-Müslümanların parlamentoya girişine de engel olmuştur. Parlamentoda temsil edilmeye grup aynı zamanda Eisenhower Doktrini'ne karşı ve Nasır önderliğinde yürütülen Arap milliyetçiliğine sempati ile bakan muhaliflerden oluşuyordu. Seçimler yüzünden yaşanan gerginlik 8 Mayıs 1958'de muhalif bir gazetecinin öldürülmesi iyice artmıştır. Beyrut ve Trablus'ta başlayan grevler kısa sürede hükümet ve Batıya karşı ayaklanma halini almış, çıkan olaylarda Beyrut'taki Amerikan Haberler Merkezi yakılmıştır. Chamoun, 13 Mayıs 1958'de ABD, İngiltere ve Fransa'ya başvurarak Lübnan'da çıkan olayların Birleşik Arap Cumhuriyeti kışkırtması ile büyüdüğünü ve bu olayları bastırmak için kendilerine yardım yapılması gerektiğini bildirmiştir. Chamoun, 22 Mayıs 1958'de de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni şikâyet etmiş ve onu isyancıları desteklemek ve iç işlerine karışmakla suçlamıştır. Güvenlik Konseyi iddiaların aslını öğrenmek için 11 Haziran 1958'de Lübnan'a gözlemci heyet göndermiştir.¹⁸¹⁸ Ancak heyetin hazırladığı rapor Lübnan'ın iddialarını doğru olmadığını ortaya koymuştur. Birleşmiş Milletler heyeti hazırladığı raporda Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Lübnan'daki isyanı desteklediğine dair bir kanıt bulunamadığını, Lübnan ordusunun bu isyanı bastırabilecek güçte olduğu halde bunu yapmak istemediğini belirtilmiştir. Bu rapora dayanarak Batılı ülkelerin Chamoun iktidarını desteklemesi ve Lübnan'a askeri müdahalede bulunmak imkânsızdı.¹⁸¹⁹ Zaten Lübnan'ın İngiltere'nin yönlendirmesi BM'ye yaptığı şikâyetleri Birleşik Arap Cumhuriyeti reddetmiştir.¹⁸²⁰

Gözlemci heyetin raporu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne gelince ABD'de Lübnan'a müdahale konusunda tereddütler ortaya çıkmıştır. Çünkü Lübnan'ın iddialarının gerçekliği bu rapor ile zarar görmüştür. Ancak Irak'ta meydana gelen ihtilal ABD'nin Lübnan'a ani bir çıkarma yapmasına sebep olmuştur. Chamoun, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Irak'taki ihtilale gösterdiği yakın ilgiyi görünce olayların Lübnan'a sıçramasından endişe etmiştir.¹⁸²¹ ABD, Irak'ın ardından Lübnan'da da darbe olmasından korktuğundan ani müdahale kararı almıştır.¹⁸²²

¹⁸¹⁷ K.S. (Sept., 1958). The Lebanese Crisis in Perspective. *The World Today*. 14 (9). 369-380.

¹⁸¹⁸ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 512.

¹⁸¹⁹ İstanbul Konferansı ve Lübnan. (15 Temmuz 1958). *Forum*. 9. (104), 8.

¹⁸²⁰ N.A., FO, 371/134139/VL10316/4, Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 15 Mayıs 1958.

¹⁸²¹ Kürkçüoğlu, a.g.e., 124.

¹⁸²² İstanbul Konferansı ve Lübnan. (15 Temmuz 1958). *Forum*. 9. (104), 8.

Türkiye’de Irak’taki darbe sonrası Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin Lübnan’a müdahale etmesinden endişe duymaya başlamıştır. Üstelik Ankara’ya gelen istihbarat raporları bu konudaki endişelerin daha da artmasına sebep olmuştur. Cizre’de bulunan 199. Alay Kumandanlığı Irak’taki darbeden sonra hazırladığı raporda Suriye’deki askeri birliklerin sivil kamyonlarla Lübnan sınırına kaydırıldığını, Suriye’de resmen seferberlik ilan edilmese de pek çok sınıfın silahaltına alınmaya başlandığını askerliğini yapmamış olanlara dahi silah verildiği bilgisini paylaşmıştır.¹⁸²³ Suriye’den gelen bu bilgiler Türkiye’de Suriye’nin Lübnan’a müdahale edebileceği endişesine sebep olmuştur. Türkiye bu yüzden ABD’den Lübnan’a müdahalede aceleci ve kararlı davranılmasını istemiş ve çıkarmaya destek verme kararı almışlardır. ABD Başkanı Eisenhower, 15 Temmuz 1958’de yaptığı açıklamada Lübnan Cumhurbaşkanı Chamoun Irak’taki darbenin Lübnan’a da yaşanmasından duyduğu endişe üzerine ABD’yi yardıma çağırıldığını ABD’nin de kendi milli menfaatleri ve dünya barışını, Lübnan’ın bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumak amacıyla ABD deniz piyadelerinin Beyrut sahillerine çıkarıldığını duyurmuştur.¹⁸²⁴

Ancak ABD’nin Lübnan’a asker çıkarması ABD içinde de Ortadoğu politikasının tartışmaya açılmasına sebep olmuştur. The New York Times Gazetesi’nde 19 Temmuz 1958’de yayınlanan makale Eisenhower yönetiminin Ortadoğu politikasını ciddi biçimde eleştirilmiş ve Lübnan’a yapılan müdahalenin Birleşik Arap Cumhuriyeti’ni Sovyetler Birliği’ne yaklaştırdığına dikkat çekilmiştir.¹⁸²⁵

Doğu Akdeniz’de bulun ABD 6. Filosuna bağlı 15.000 deniz piyadesinin Lübnan’a yaptığı çıkarma Irak’taki darbenin Lübnan’a sıçramasını önlemiş ancak Chamoun’un iktidarını koruyamamıştır. ABD, Lübnan’da istikrarın sağlanması için Chamoun’un iktidarının sona ermesi gerektiğini kısa sürede anlamıştır.¹⁸²⁶ ABD Dışişleri Bakanlığı’nın Ortadoğu İşleri Uzmanı R. Murphy, Lübnan’da tekrar isyan çıkmaması için Chamoun’un istifa ederek ve tarafsız bir başkanın seçilmesi gerektiği yönündeki raporunu hükümetine sunmuştur. Lübnan olayları esnasında Genel Kurmay Başkanı olan General Chebab olan istifa eden Chamoun’un yerine 31 Temmuz 1958’de Lübnan Parlamentosu tarafından yeni başkan seçilmiştir.¹⁸²⁷ Olaylar sırasında Lübnan’da orduyu tarafsız tutmayı başaran Genel Kurmay Başkanı Chebab, Mayıs 1958’den bu yana silahlı kuvvetleri iç politikadan uzak

¹⁸²³ B.C.A., 23 Temmuz 1958, fon kodu: 30.1.0.0, yer no: 69.434.15.

¹⁸²⁴ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 124.

¹⁸²⁵ Ortadoğu Buhranının Ortaya Koyduğu Mantık Dersleri ve Mantıksızlıklar?. (1 Ağustos 1958). *Forum*. 9. (105), 17.

¹⁸²⁶ Arı, *a.g.e.*, 294.

¹⁸²⁷ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 127.

tutmuş öte yandan olayların bir iç savaş halini almaması için elinden gelen çabayı göstermişti. General Chebab, gösterdiği bu çaba ve dengeleyici siyaseti ile hem Müslümanların hem de Hristiyanların desteğini almış ve onlarla ilişkilerin normalleşmesinde önemli rol oynamıştır. Üstelik Lübnan'daki olayların sebebi olan Müslümanların yönetimde az temsil edilmesi meselesine çözüm getirmiş ve onlara yönetim kademelerinde daha fazla yer vermeye başlamıştır.¹⁸²⁸

Türkiye ise bu süreçte Cumhurbaşkanı Chamoun'a açık destek vermiştir. Çünkü Mısır ve Suriye, uzun süredir Lübnan üzerinde baskı oluşturmuştu. Türkiye, bu baskının Lübnan'a karşı silahlı müdahaleye dönüşmesinden kaygı duymaya başlamıştır. Chamoun'da böyle bir saldırıdan duyduğu endişe nedeniyle Türkiye ve İngiltere'den yardım talebinde bulunmuştur. Lübnan'dan gelen talebe sıcak baktığını ancak ABD'den onay gelmeden fiili bir müdahalede bulunmayacağını Lübnan'a bildirmiştir. Chamoun ise Türkiye'den bu aşamada sözlerden ziyade fiili destek için hareket geçmesininin beklendiği belirtmiştir.¹⁸²⁹ Menderes, Irak'ta yaşanan askeri darbe sonrası Chamoun'a gönderdiği mesajda Türkiye'nin topyekûn desteğine güvenmesini istemiştir.¹⁸³⁰

ABD'nin Lübnan'a askeri müdahalesi başladığında Bağdat Paktı üyesi Türkiye, İran ve Pakistan'ın İstanbul'da toplantı halindeydiler. Devlet başkanları düzeyinde yapılan toplantıda Lübnan'a yapılan müdahaleyi de değerlendirilmiş ve toplantı sonunda üç ülke lideri Eisenhower'e gönderdikleri mesajda, ABD'nin Lübnan'a yaptığı müdahaleden duydukları memnuniyeti dile getirmişlerdir.¹⁸³¹ Bağdat Paktı toplantısından sonra basın mensuplarının sorularını cevaplayan Dışişleri Bakanı Zorlu, Lübnan olaylarının Türkiye'yi çok yakından ilgilendirdiğini ve Türkiye'nin meşru Lübnan hükümetine yardım edilmesini desteklediğini açıklamıştır.¹⁸³²

Türkiye ABD'nin Lübnan'a müdahalesine sadece politik olarak değil askeri olarak da desteklemiştir. ABD'nin Ankara Büyükelçisi, Zorlu'ya ABD'nin Lübnan'a asker çıkarmaya karar verdiğini bildirdiği zaman Zorlu, Türk Hava Kuvvetleri'nin bu operasyonda ABD'ye destek sağlamaya hazır olduğunu bildirmiştir. ABD'nin Ankara Büyükelçisi, bu teklifi Türk Hava Kuvvetleri'nin NATO'ya bağlı güçler olduğu ve Lübnan'a yapılan operasyonun, NATO değil ABD operasyonu olduğunu söyleyerek reddetmiştir. Ancak ABD, NATO'ya bağlı bir üs olan Adana İncirlik üssünü Lübnan'a

¹⁸²⁸ Arı, *a.g.e.*, 294.

¹⁸²⁹ **B.C.A.**, 21 Kasım 1956, fon kodu: 30.1.0.0, yer no: 127.824.8.

¹⁸³⁰ *Cumhuriyet*, 12 Temmuz 1958.

¹⁸³¹ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 134.

¹⁸³² *Zafer*, 18 Temmuz 1958., Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 134.

yapılan çıkarmada konaklama ve yedek teçhizat deposu olarak kullanmıştır. Lübnan'a inen ilk ABD askerleri olan Amiral Holloway komutasında Almanya'da nakledilen 24. Tümen 187. Piyade bölüğü ilk önce Adana İncirlik Üssü'ne konuşlanmıştır. 18 Temmuz 1958'e gelindiğinde Adana İncirlik Üssü'ndeki ABD askeri sayısı 1500 aşmıştır.¹⁸³³

Türk hükümeti Lübnan'a yapılan ABD müdahalesine tam destek vermesine rağmen basında daha müdahale başlamadan meşruiyet tartışmaları başlamıştır. On beş günde bir yayınlanan siyaset ve iktisat dergisi Forum'da yayınlanan makale Lübnan halkından destek görmeyen Batı taraftarı bir hükümet olarak tanımlanmıştır. Forum Dergisi bu hükümetin düşmesinin Bağdat Paketi'ne zarar vereceğine dikkat çekmiş ancak bu ülkeye yapılacak müdahale istenilen sonucu vermeyeceğini ve hem Türkiye hem de Batılı ülkelerin Ortadoğu'daki sonunu hızlandıracağı uyarısında bulunmuştur.¹⁸³⁴

3.9.3. İngiltere'nin Ürdün'e Müdahalesi Karşısında Türkiye ve Mısır

Ortadoğu'daki Batı taraftarı rejimlerden olan Ürdün'deki Kral Hüseyin rejimi 1957 yılının başlarından itibaren zor günler geçirmeye başlamıştır. Hatta Kral Hüseyin içinde artan muhalefet karşısında orduyu desteklemek için Nisan 1957'de Eisenhower Doktrini kapsamında Başbakan Nablusi'nin ABD'ye başvurmasını istemiştir.¹⁸³⁵ Aslında 1957'nin ilk aylarında Başbakan Nablusi, Kral Hüseyin tarafından istifaya zorlanmış ancak Kral Hüseyin uzun süre Nablusi'nin ve Baas Sosyalist Partisi taraftarlarının dışlandığı bir hükümet kuramamıştır. Kral Hüseyin'e karşı girişilen başarısız darbe girişiminden sonra Batı yanlısı İbrahim El Haşim Başbakanlığa getirilmiştir. Başbakan İbrahim El Haşimi, Ürdün'de olağan üstü hal ilan ederek siyasi partileri kapatmış ve Baas Sosyalist Partisi'nin bazı yöneticilerini yabancı devletler için çalıştıkları gerekçesiyle tutuklanmıştır.¹⁸³⁶ Alınan önlemler Kral Hüseyin'in tahtına karşı bir tehdit olarak gördüğü ve Mısır'ın desteklediği Filistinli mültecileri de kapsayarak genişletilmiştir.¹⁸³⁷

Tüm bu önlemlere rağmen İngiltere Genelkurmay Başkanı General Templer'in Ürdün'e yaptığı ziyaret sonrası ülkedeki tansiyon hızla yükselmiştir. Mısır, Ürdün karşıtı ağır bir kampanya başlatmış ve Nasır'ın çağrısı ile Amman birkaç saat içinde büyük bir isyana sahne olmuştur. Ürdün üste üste yaşanan hükümet krizleri ile daha da istikrarsız

¹⁸³³ Sever, *a.g.e.*, 214.

¹⁸³⁴ Lübnan Olayları ve Müdahale. (1 Temmuz 1958). *Forum*. 9. (103), 6.

¹⁸³⁵ Troen, Shemesh, *a.g.e.*, 193.

¹⁸³⁶ Ürdün Kurtulacak mı?. (1 Mayıs 1957). *Forum*. 7. (75), 6.

¹⁸³⁷ Troen, Shemesh, *a.g.e.*, 193.

hale gelmiştir. Sokak olayları isyan dönüşünce ordu olaylara müdahale etmiş ancak olayların önü alınmayınca Kral Hüseyin Irak'tan takviye asker istemiştir. Bu sırada İngiltere durumu kontrol altına almak için Kıbrıs'a iki paraşüt taburu yollamıştır.¹⁸³⁸ Bunun yanında Kral Hüseyin, Eisenhower Doktrini çerçevesinde ABD'den yardım talep ederek Ürdün'deki rejimi korumak için dışardan da destek aramıştır. ABD Akdeniz'deki birliklerini 6. Filo'yu Doğu Akdeniz'e göndererek takviye etmiş¹⁸³⁹ Ürdün'e 10 milyon dolar ekonomik yardım yapmış ve ABD'den gelen bu yardım Kral Hüseyin'i bir süre daha rahatlatmıştır.¹⁸⁴⁰

Birleşik Arap Cumhuriyeti, Ürdün'de bunlar yaşanırken kendisine yöneltilen suçlamalara, bu ülkeye karşı düşmanca faaliyet yürütmediğini açıklayarak cevap vermiştir. Ancak Mısır, uzun süredir Ürdün'deki Filistinli mültecileri hükümete karşı kışkırtıyor ve Ürdün'ün Lübnan ile yakınlaşmasına engel olmak için yoğun çaba harcıyordu. Hatta Mısır, Ürdün'e Lübnan ile yakın ilişki halinde olamaya devam ederse Ürdün'e yönelik politikasını gözden geçireceği ve iki ülke arasındaki dostça ilişkilerin sona ereceğini uyarısında dahi bulunmuştur.¹⁸⁴¹ Mısır Dışişleri Bakanı Fevzi Mısır Meclisinde yaptığı konuşmada Ürdün'deki olayları emperyalistlere boyun eğmediği için milliyetçi Ürdün hükümetinin Batılılarca yıkılması ve Mısır'ın Ürdün ile ilişkilerinin kesilmesi için Batılılar tarafından yapılmış gizli bir anlaşmanın sonucu olduğunu açıklamıştır.¹⁸⁴²

Ürdün ise Mısır'ın üzerinde kurduğu baskı arttıkça en yakın müttefiki Irak'tan daha fazla destek istemiş ancak Irak yaşadığı iç problemler nedeniyle Ürdün'e istediği desteği verememiştir.¹⁸⁴³ Ürdün'de istikrar sağlanamayınca Ürdün ile Irak 1958 yılında federal bir birlik kurma kararı almışlardır. Ancak Irak'a darbe gerçekleşince Ürdün'de yeniden ayaklanmalar başlamıştır.¹⁸⁴⁴ Çünkü Ürdün ve Irak arasında kurulan federal bir birliğin anayasası gereğince Irak'taki rejimin devrilmesi ile birliğin başkanlığı Irak'tan Ürdün'e geçmiştir. Mısır lideri Nasır ve Irak'ta darbesini gerçekleştiren Kasım, Ürdün ile Irak arasındaki bu birlikteliği bahane edip Irak'taki darbeyi Ürdün'e taşımak isteyebilirlerdi. Ürdün Kralı Hüseyin'in böyle bir müdahaleye karşı koyacak gücü yoktu. Arap-İsrail savaşlarında Ürdün'e göç etmek zorunda kalan çoğu Arap milliyetçisi ve sosyalist

¹⁸³⁸ Davışa, *a.g.e.*, 153.

¹⁸³⁹ Troen, Shemesh, *a.g.e.*, 193.

¹⁸⁴⁰ Ürdün Kurtulacak mı?. (1 Mayıs 1957). *Forum*. 7. (75), 6.

¹⁸⁴¹ N.A., FO, 371/134017/VJ10316/3, Beyrut Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 30 Ocak 1958.

¹⁸⁴² N.A., FO, 371/131341/JE10380/1, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, İstanbul Konsolosu'na, 21 Ocak 1958.

¹⁸⁴³ N.A., FO, 371/134017/VJ10316/6A, Amman Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 01 Mayıs 1958.

¹⁸⁴⁴ Ürdün Kurtulacak mı?. (1 Mayıs 1957). *Forum*. 7. (75), 6., **Ari**, *a.g.e.*, 298.

eğilimleri olan Filistinli göçmenler, Kral Hüseyin'e karşı girişilecek bir isyanda gönüllü olarak yer alabilirlerdi.¹⁸⁴⁵

ABD'nin Lübnan'a asker çıkarmasından bir gün sonra Ürdün Kralı Hüseyin, Amman'daki İngiltere ve ABD Büyükelçilerinden Ürdün'e askeri yardım yapmalarını istemiştir. Bunun üzerine İngiltere, Kıbrıs'taki üssünden 2000 kişilik bir kuvveti Ürdün'e göndererek Kral Hüseyin'e yardım etmiş bu çıkarmada ABD hava kuvvetleri İngiltere'ye destek olmuştur. Ürdün Kralı Hüseyin, 17 Temmuz 1958'de yaptığı açıklamada, bunun Ürdün'ü çevresindeki düşmanlardan korumak için geçici bir tedbir olduğunu, alınan kararın Birleşmiş Milletler Anayasa'sına uygun ve Ürdün Parlamentosu ve hükümetinin oy birliği ile alındığını açıklamıştır. İngiliz kuvvetleri Ürdün topraklarına indiği gün Ürdün, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni iç işlerine karıştığı gerekçesiyle şikâyet etmiş ve aynı gün bu ülke ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir.¹⁸⁴⁶

Irak'ta darbe gerçekleşince Ürdün Kralı Hüseyin, Bağdat Paktı üyeleri hemen temasa geçmiştir. Bağdat Paktı üyeleri İstanbul'da yaptıkları toplantıda Kral Hüseyin'e ortak bir mesaj göndererek ona duydukları güveni belirtmişlerdir. Türkiye'nin Amman Büyükelçisi Mahmut Dikerdem, tarafından Kral Hüseyin'e aktarılan bu mesaja Kral Hüseyin verdiği cevapta bu krizden tek çıkışın Türkiye'nin Suriye, ya da Irak'a askeri harekât olacağını söylemiştir.¹⁸⁴⁷

Kral Hüseyin'in bu talebi Bağdat Paktı üyeleri tarafından sıcak karşılanmamıştır. Çünkü Bağdat Paktı üyeleri İngiltere'nin Ürdün'e müdahaleye niyetli olduğunu görmüşlerdi.¹⁸⁴⁸ Ürdün'e yapılan İngiliz müdahalesi Türkiye tarafından Ürdün'ün bağımsızlığını korumak ve dışarıdan gelen yıkıcı faaliyetler karşı korunması için yapılan bir müdahale olarak değerlendirilmiştir.¹⁸⁴⁹ Ürdün'e İngiltere kuvvetlerinin çıkışını değerlendiren Zorlu, gazetecilerin Ürdün'ün Bağdat Paktı'ndan yardım istediği yönündeki sorularına, Bağdat Paktı'nın üyesi olan İngiltere Ürdün'e askeri yardım yaptığını böylece bu talebin karşılandığını belirterek cevap vermiştir.¹⁸⁵⁰ Ürdün'e yapılan İngiliz müdahalesi TBMM'de de tartışılmış ve Dışişleri Bakanı Vekili Gedik, 26 Temmuz 1958'de yaptığı konuşmada Ürdün'e yapılan müdahalenin Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 51. maddesine uygun ve hukuki olarak meşru bir hareket olduğunu, İngiltere'nin yaptığı harekâtı

¹⁸⁴⁵ Mütercimler-Öke, *a.g.e.*, 227.

¹⁸⁴⁶ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 125.

¹⁸⁴⁷ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları...*, 183.

¹⁸⁴⁸ *Zafer*, 19 Temmuz 1958.

¹⁸⁴⁹ Ülman, *Ortadoğu Buhranı...*, 259.

¹⁸⁵⁰ *Zafer*, 19 Temmuz 1958.

Ürdün'ün bağımsızlığı için alınan uygun bir tedbir olarak gördüklerini açıklamıştır.¹⁸⁵¹ Ancak Türk Hükümetinin, Lübnan ve Ürdün'e yapılan müdahaleye gösterdiği destek Türkiye'de muhalefetten gelmemiştir.¹⁸⁵²

Ortadoğu'da hızla gelişen olayları görüşmek üzere Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi acilen toplanma kararı almış ancak 15–22 Temmuz 1958 tarihleri arasında devam eden görüşmelerden Sovyetler Birliği'nin vetosu nedeniyle bir sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine konu ile ilgili görüşmeler Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda devam etmiştir. Genel Kurul'daki görüşmeler sonunda Birleşmiş Milletler üyesi on Arap devletinin ortak tasarısı 21 Ağustos 1958'de kabul edilmiş ve Arap ülkeleri birbirlerinin rejimlerini değiştirmeye yönelik faaliyetlerden kaçınacaklarını açıklamışlardır. Arap ülkeleri ayrıca Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Hammarskjöld'ün Ürdün ve Lübnan'daki yabancı güçlerin bir an önce çekilmesi için çalışmalar yapması için karar alınması istemişlerdir. Kabul edilen bu karar tasarısı gereğince Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Hammarskjöld, Ürdün ve Lübnan'ı ziyaret etmiş ve bu ziyaret sonunda hazırladığı ve Genel Kurula sunduğu raporda ABD ve İngiltere'nin kısa sürede bu ülkedeki güçlerini çekeceklerine dair kendisine teminat verdiğini açıklamıştır. ABD kuvvetleri 26 Ekim 1958'de, Lübnan'dan İngiliz kuvvetleri de 2 Kasım 1958'de Ürdün'den geri çekilmiştir. 19 Kasım 1958'de de Birleşmiş Milletler gözlemci heyeti Lübnan'da görevlerinin bittiğini ülkedeki durumun normale döndüğünü açıklamıştır. Lübnan Hükümeti Birleşmiş Milletler gözlemci heyeti de çekildikten sonra Birleşik Arap Cumhuriyeti ile ilişkilerinin tekrar normale döndüğünü açıklamış ve Güvenlik Konseyi'ne yapmış olduğu şikâyeti geri almıştır. Lübnan'la beraber Ürdün'ün de Birleşik Arap Cumhuriyeti ilişkileri normale dönmeye başlamıştır.¹⁸⁵³

3.9.4. Birleşik Arap Cumhuriyeti ile Irak İlişkilerinin Bozulması ve Türkiye

Irak'ta Nuri Said rejiminin devrilmesinden sonra hızla gelişen Birleşik Arap Cumhuriyeti-Irak ilişkileri yine aynı hızla bozulmaya başlamış ve iki ülke arasındaki ilişkilerde meydana gelen bu değişim Türkiye-Birleşik Arap Cumhuriyeti ilişkilerini de etkilemiştir.

¹⁸⁵¹ Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, 135.

¹⁸⁵² Sander, *Türk- Amerikan İlişkileri...*, 169.

¹⁸⁵³ Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, 128.

Nasır izlediği başarılı politika ile Irak'ta rejimin değişmesi sağlamış ve artık ezeli düşmanı Irak'ı yanına çekmeyi başarmıştır.¹⁸⁵⁴ Nasır, Batı yanlısı Nuri Said hükümetinin devrilmesini başarısının zirvesi olarak görürken, Batılı ülkelerde Nuri Said'in devrilmesi ile Nasır'a Arap dünyasının hakimiyet yolu açıldığı düşünüyordu.¹⁸⁵⁵

Nasır, Irak'ta meydana gelen darbeye destek verirken Irak'ta Nasır ile yakınlaşmak için harekete geçmiştir. Irak'ın attığı en önemli adımlardan biri Mısır dostu bir asker olarak tanınan Albay Abd as-Salam Aref Irak Başbakanı olarak atanması olmuştur. Aref hükümetini kurduktan sonra Suriye'ye gitmiş ve burada Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Nasır hakkında gayet sıcak mesajlar vermiştir. Hatta burada yaptığı bir konuşmada Mısır-Suriye-Irak'ın birleşmesinden bahsetmiş ancak bu fikre Nasır şiddetle karşı çıkmıştır.¹⁸⁵⁶

Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen Irak'ta kurulan yeni rejim ile Mısır-Irak çekişmesinin son ermediğini ortaya çıkmış ve iki ülke arasında daha öncekine benzer acı bir rekabet bazı farklılıklarla kısa sürede kendini yeniden göstermiştir.¹⁸⁵⁷ Nasır, 1958 sonu ve 1959 başında Sovyetler Birliği'nin, Birleşik Arap Cumhuriyeti içindeki ayrılıkçı güçleri desteklediğini düşünmeye başlamıştır. Nasır'a göre Sovyetler Birliği desteğinde Irak'ta darbe yapan General Kasım rejimi bu konuda Sovyetler Birliği de destek vermiştir.¹⁸⁵⁸ Birleşik Arap Cumhuriyeti ile Irak arasındaki ilişkilerin hızla bozulmasında komünistlerin etkisi büyük olmuştur. Arap dünyasında komünistler bir süredir Nasır'ın komünistler karşı yürüttüğü mücadeleden rahatsızlık duyuyorlardı. Özellikle Mısır ve Suriye'nin birleşmesi ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurulması ile bütün siyasi partiler gibi Suriye'de Khalid Bakdash'ın başında bulunduğu Komünist Parti'de dağıtılmış ve Nasır'ın prensipleri etrafında tek parti kurulmuştu. Suriye'deki komünistler iki ülke arasında tam bütünleşme değil iki ülkeli federasyon istediklerini Nasır'a iletmışlerdi. Bu birleşmenin Arap dünyasındaki komünist hareket üzerindeki olumsuz etkisini gören Iraklı komünistler, Birleşik Arap Cumhuriyeti ile Irak arasında meydana gelen yakınlaşmadan rahatsız olmuşlardır. General Kasım birazda bu baskı ile Birleşik Arap Cumhuriyeti ile ittifak gündeme geldiğinde buna karşı çıkmıştır. General Kasım'a böyle bir birleşme ve Birleşik Arap Cumhuriyetleri Birliği gibi bir oluşumun ortaya çıkması, Irak'ı Arap dünyasında liderlik konusunda Mısır'ın arkasında kalmasından başka bir sonuç vermeyeceğini düşünüyordu. Kasım'ın önceliği ülkesinin güvenliğini sağlamak ve kendi iktidarını

¹⁸⁵⁴ Troen, Shemesh, *a.g.e.*, 127.

¹⁸⁵⁵ N.A., FO, 552/2 /VG1023/11, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 05 Ekim 1959.

¹⁸⁵⁶ Stephens. *a.g.e.*, 401-402.

¹⁸⁵⁷ Troen, Shemesh, *a.g.e.*, 127.

¹⁸⁵⁸ Smolansky, O.M. (Dec., 1963) Moscow-Cairo Crisis 1959, *Slavic Review*. 22. (4), 718.

korumaktı. General Kasım bu yüzden Nasır ve Arap milliyetçileri ile mücadele ederken Iraklı komünistlerle ittifak yapmış ve komünistler bu sayede Irak politik hayatında önemli rol oynamaya başlamışlardır.¹⁸⁵⁹ General Kasım, sadece Irak'ta komünistlerin güçlenmesini sağlamamış aynı zamanda Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmiştir. Onun verdiği açık destek sayesinde komünistler Aralık 1958'e gelindiğinde Bağdat'taki pek çok radyo ve gazeteye hakim hale gelmişlerdir. Geleneksel olarak Sovyetler Birliği taraftarı olan Kuzey Irak'taki Kürt gruplar ise komünist olduklarını açıklamışlardır.¹⁸⁶⁰ Irak'ta her geçen gün güçlenen komünizm taraftarlarının General Kasım'dan destek görünce Nasır bu defa Kasım'ı devirmek için çalışmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği kısa sürede bu rekabete dahil olmuş ve Irak'ı desteklediğini açıklayınca da Birleşik Arap Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği'nin ilişkileri bozulmuştur.¹⁸⁶¹

Irak ile Birleşik Arap Cumhuriyeti arasında ilişkilerin kopmasına sebep olan olay, Mart 1959'daki başarısız Musul İsyanıdır. Bu isyan Irak'ta komünist tehlikenin boyutlarını ortaya koymuş ve Nasır bu komünist tehlikenin Suriye'ye bulaşma ihtimalinden daha fazla kaygılanmaya başlamıştır.¹⁸⁶² Mısır basını Irak'taki yaşananlar çok sert tepki göstermiştir. Kahire gazeteleri 13 Mart 1959'da Musul ve Bağdat'ta yaşanan olayları “görülmemiş katliamlar” başlığı ile duyurmuş ve Ortadoğu Haber Ajansı (MENA) Kahire Ofisi, 20 Mart 1959'da Musul ve Bağdat başta olmak üzere Irak'ta Komünist Parti mensuplarınca Arap milliyetçilerinin evlerinin basıldığını evde bulunanların öldürüldüğünü dükkânların yağmalandığını sokaklarda cesetlerin olduğunu yazmıştır. Gazeteler ayrıca 60 yaşındaki bir Iraklının sadece komünistlerin bayrağına selam vermediği için katledildiğini iddia etmiştir. Mısır basını olaylar nedeniyle General Kasım histeri ve uykusuzluktan delirdiği, komünistlerin ona uyuşturucu ilaçlar vererek Kasım'ın Arap milliyetçilerinin öldürülmesine izin veren resmi evrakları imzaladığını iddia etmiştir. Al Cumhuriye Gazetesi, 16 Mart 1959'da General Kasım'ın Batı ajanı olduğunu duyurarak General Kasım'dan Irak Kasabı ve komünist kıyafeti giymiş Arap milliyetçiliğini hedef alan bir ajan olarak takdim etmiştir. Mısır basınında olaylar sonrası Irak, ikinci bir İsrail olarak tanımlamış ve Irak ile İsrail arasında barış anlaşması imzalandığını ileri sürmüştür. Nasır gazetelere yaptığı açıklamada Mısır'ın bu son olaylarla komünizm tehlikesi karşısında gözünün açıldığına işaret etmiş Arap dünyası için en büyük tehlikenin komünizmden kaynaklandığını belirtmiştir. Nasır'a göre komünizmin amacının sadece Irak'ta bir

¹⁸⁵⁹ Botman, S. (1988). *The rise of Egyptian Communism: 1939-1970*. New York: Syracuse University, 142.

¹⁸⁶⁰ Laqueur, W. Z. (1959). As Iraq Goes Communist. *Commentary*, 27, 373.

¹⁸⁶¹ Umar, a.g.e., 280.

¹⁸⁶² N.A., FO, 552/2 /VG1023/11, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 05 Ekim 1959.

diktatörlük kurmak olmadığını ve onların Mısır ve Suriye'yi ayırarak bereketli hilali parçalamak istediğini söylemiştir. MENA ise 18 Mart 1959'da Arapların batılarla savaştığı gibi komünizm tehlikesi ve Sovyetler Birliği ile de savaşacağını duyurmuştur.¹⁸⁶³

Nasır'ın ilerleyen günlerde komünizm ve Sovyetler Birliği karşıtı konuşmaları devam etmiştir. Çünkü Nasır açısından Suriye zaten yönetilmesi çok zor ve ekonomik yapısı Mısır'da farklı bir ülkeydi. Tüm bu sorunlara birde Irak'taki komünizm tehlikesinin Suriye'yi etkileme ihtimali eklemiştir. Bu olaylar Nasır'ın daha çok birliğin iç sorunları ile ilgilenmek zorunda kalmasına sebep olmuştur.¹⁸⁶⁴

Öte yandan Kerkük İsyanları, General Kasım'ın komünistler konusunda daha etkili tedbirler almaya itmiştir. Ancak Kasım'ın aldığı önlemler Irak'ta darbenin yıl dönümü olan 10 Temmuz 1959'da Kerkük'te Türkler ve Kürtler arasında çıkan ve komünistler tarafından büyütülen çatışmaları engelleyememiştir. General Kasım bu olaydan sonra komünistlere karşı tedbirlerini arttırmış ve Irak ordusundaki tehlikeli komünist grupları tasfiye ederek istihbarat servisinde reform yapmıştır. Ancak tüm bunlar rağmen 7 Ekim 1959'da omuzundan hafifi yaralandığı ve BAAS taraftarlarının düzenlediği suikastı engelleyememiştir.¹⁸⁶⁵ Irak, Nasır'ın General Kasım'a yönelik bu suikastta parmağı olduğunu iddia etmiş ancak Heykel, Al Ahram'daki köşesinde bu iddiaları defalarca yalanlamıştır. Heykel ayrıca Haşimi krallıklarda komünist faaliyetlerin arttığına dikkat çekerek Kral Hüseyin'in geleceği konusunda endişeli olduklarını, Irak'ta Türkmenlerin faaliyetlerinin ve Kürtlerin silahlanması karşısında İngiltere'nin bir önlem almadığına ve bunun İngiltere'nin Irak'a yönelik politikasında değişim olduğu şeklinde yorumlanması gerektiğini belirtmiştir.¹⁸⁶⁶ Suriye ile Mısır arasındaki birleşme rüyasının en derin anında Irak'ta yaşanan gelişmeler Mısır'da hayal kırıklığına yol açmış ve Arapların birliği duygusuna zarar vermiştir.¹⁸⁶⁷ General Kasım, Sovyetler Birliği'nden uzaklaşarak 1959 yılı ortalarından itibaren sağ güçlere yanaşması ile kademeli olarak Birleşik Arap Cumhuriyeti-Irak ilişkileri iyileşmiştir.¹⁸⁶⁸ Aynı günlerde Türkiye, Nasır ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne karşı düşmanca bir görüntü sergilememekle birlikte soğuk bir tutum içine girmiştir.¹⁸⁶⁹

¹⁸⁶³ Laqueur, a.g.m., 371.

¹⁸⁶⁴ N.A., FO, 552/2 /VG1023/11, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Toplantı, 05 Ekim 1959.

¹⁸⁶⁵ Almog, a.g.e., 215.

¹⁸⁶⁶ N.A., FO, 552/2 /VG1051/169, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan, Kahire Büyükelçiliği'ne, 17 Ekim 1959.

¹⁸⁶⁷ Troen, Shemesh, a.g.e., 127.

¹⁸⁶⁸ Almog, a.g.e., 215.

¹⁸⁶⁹ The New York Times, 09 Mayıs 1959.

3.10. 27 Mayıs 1960'a Doğru Türkiye-Birleşik Arap Cumhuriyeti İlişkileri

Demokrat Parti iktidarının son yılına girerken Türkiye-Birleşik Arap Cumhuriyeti ilişkilerinde soğukluk devam ediyordu. 7 Ocak 1959'da Dışişleri Bakanlığı bütçesi görüşülürken Türk Dışişleri Bakanı Zorlu, Türkiye'nin Mısır ve diğer Ortadoğu ülkelerine yönelik dostça politika geliştirirken amacının bölgede barışı tesisi etmek ve komünist sızmaları engellemek olduğunu dile getirmiştir.¹⁸⁷⁰

Türkiye ve Birleşik Arap Cumhuriyeti arasında 1959 yılının başına gelindiğinde en önemli problem karşılıklı olarak yürütülen radyo propagandası olmuştur. Al Ahram ve La Bourse Egyptian gazeteleri 7 Ocak 1959'da Türkiye'nin Adana'da Suriye aleyhine propaganda yürütmek amaçlı gizli radyo istasyonu kurduğunu bu istasyonun özellikle Birleşik Arap Cumhuriyeti karşıtı yoğun bir kampanya yürüttüğünü iddia etmiştir. Mısır gazeteleri bu radyo yayınının içinde Suriye'nin eski Genelkurmay Başkanı Edip Çiçekli'nin de bulunduğu bir grup Suriyeli göçmen tarafından yapıldığı iddia etmiştir. Türk Dışişleri bu yöndeki iddialar 9 Ocak 1959'da yaptığı açıklama ile cevap vermiş ve bu iddiaların uluslararası komünizmi yayma gayretinde olanların doğru yolda olan Türk-Arap dostluğunu baltalamak için ortaya atılmış iddialar olduğunu belirterek Mısır'ın elindeki bu yöndeki raporların gerçeği yansıtmadığı belirtilmiştir.¹⁸⁷¹

İngiliz istihbaratı ve Türk Dışişleri başlangıçta Birleşik Arap Cumhuriyeti karşıtı yayın yapan gizli radyo istasyonunun Güneydoğu Anadolu'dan yayın yapmadığını açıklasa da daha sonra derinleştirilen soruşturma ile yayınların Türkiye kaynaklı olduğu ortaya çıkmıştır. İngiltere Mısır'ın rapor ettiği yayınların daha önce Türkiye tarafından kullanılan gizli bir radyo istasyonundan kaynaklandığını yönündeki iddiaların doğru olduğunu daha önce kullanılan gizli radyo istasyonunun yerinin değiştirildiğini ve Türkiye'nin Güneydoğu'sunda bir yerlerden yayın yapmaya devam ettiğini bildirmiştir. Türk istihbaratının İngilizlere verdiği bilgilerde böyle bir yayının olmadığını iddia etmelerine rağmen İngilizler Mısır'ın bu yöndeki iddialarının tamamen doğru olduğunu belirtmiştir. Ancak Birleşik Arap Cumhuriyeti karşıtı bu yayınları yapan radyo artık Türkiye tarafından değil ABD tarafından kullanılmakta olduğu kısa sürede anlaşılmıştır. İngilizlere göre "Sancak" radyosu bu gizli radyoydu ve Bağdat Paktı Yıkıcı Faaliyetleri Engelleme Organizasyonu tarafından idare ediliyordu. Bu radyo istasyonu 3 Mayıs 1959'da

¹⁸⁷⁰ N.A., FO, 371/144745/RK1022/3, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 01 Ocak 1959.

¹⁸⁷¹ N.A., FO, 371/142025/VG1432/1, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 13 Ocak 1959.

Diyarbakır'dan ayrılmış ancak İngiltere bu konu hakkında bilgilendirilmemişti.¹⁸⁷² ABD, İngiltere'ye Mart 1959'dan itibaren bu radyo istasyonunun yayınlarına son verdiklerini bildirmiştir. İngiltere ise ABD ile Birleşik Arap Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin son aylarda ciddi bir şekilde iyileşirken ABD'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti karşıtı propagandaya aktif destek vermesinin sürpriz olacağını düşünüyordu.¹⁸⁷³

Türkiye ile Birleşik Arap Cumhuriyeti arasında radyo propagandası kaynaklı tartışmalar devam ederken Mısır Dışişleri Bakanı Fevzi, Cenova'dan Kahire'ye dönerken 10 Mayıs 1959'da bir iki günlüğüne İstanbul'a uğramayı planlamıştır. Türk Dışişleri bu ziyaretin planlı bir buluşma olduğunu ancak önemli bir politik görüşmenin yapılmasının planlanmadığını İngiliz yetkililere bildirmiştir. Zaten Fevzi'nin uçağı hava şartlarından dolayı İstanbul'a inememiş ve Ankara'ya devam etmiş, Fevzi, Ankara'da da yolculuğuna ara vermeden Kahire'ye gitmeye karar vermiştir. Fevzi Ankara'da kalmayınca burada Türk hükümetinden kimse ile görüşmemiştir. Türk Dışişleri Bakanı ise Fevzi'nin Türkiye'de kalmayı planlarken aniden yolculuğa devam etmeye karar vermesinin nedeni hakkında bilgi sahibi olmadığını ve bu olaya özel bir anlam yüklemeliklerini açıklamıştır.¹⁸⁷⁴

Aynı günlerde Türkiye, İngiltere, ABD arasında Arap ülkelerine karşı gizli bir anlaşma yapıldığı ve bu anlaşmadan Arapların, İsrail başbakanına gönderilen gizli mektubun ele geçirilmesi ile haberdar olduğunu iddiaları ortaya atılmıştır. Bu konu hakkında Anadolu Ajansı'na açıklamalarda bulunan Türk yetkili ise bu tür haberlerin Türkiye ve Batının Arap ülkeleri ile kurduğu dostluğu bozmaya yönelik yalan haberler olduğuna dikkat çekmiş ve bunun uluslararası komünizmin bir faaliyeti olarak nitelendirmiştir.¹⁸⁷⁵

1959 yılında Türkiye-Birleşik Arap Cumhuriyeti ilişkilerinde meydana gelen bir diğer gelişme Mısır'ın Ankara Büyükelçisi değişmesi olmuştur. Yeni Büyükelçi Ali Kemal Fahmy eski Mısır büyükelçisinin Türkiye'den ayrılmasından yaklaşık üç ay sonra Ankara'ya gelerek göreve başlamıştır. Ali Kemal Fahmy'in göreve başlaması Türkiye tarafından iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir gelişme olarak nitelendirilmiştir. Zorlu, yeni elçinin göreve başlaması ile ilgili olarak İngiltere'nin Ankara büyükelçisine yaptığı değerlendirmede Fahmy'nin Mısır'ın kariyer elçileri içinde en iyilerden bir olduğunu zaten son zamanlarda Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Türkiye ile yakınlaşmak istediğini bu atamanında bu yönde atılmış bir adım olarak gördüğünü belirtmiştir. Zorlu, Birleşik Arap

¹⁸⁷² N.A., FO, 371/142025/VG1432/3, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 13 Mayıs 1959.

¹⁸⁷³ N.A., FO, 371/142025/VG1432/3G, Dışişleri Ofisi'nden, Ankara'ya, 13 Mayıs 1959.

¹⁸⁷⁴ N.A., FO, 371/144746/RK10316/1, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 15 Mayıs 1959.

¹⁸⁷⁵ N.A., FO, 371/144745/RK1022/1, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 09 Ocak 1959.

Cumhuriyeti'nin Türkiye ile yakınlaşmak istediğini ve bu konuda Türkiye'den bir işarete beklediğini, bu yüzden de iki ülke arasındaki ilişkilerde Türkiye'nin tutumu belirleyici olacağını İngiliz Büyükelçiye söylemiştir.¹⁸⁷⁶

Ali Kemal Fahmy'in atanması sonrası beklenildiği gibi Türkiye-Birleşik Arap Cumhuriyeti arasında yakınlaşma ortaya çıkmıştır. Bu yakınlaşma yabancı basın tarafından da ilgi ile izlenmiştir. The Times'a bu yakınlaşmanın Nasır'ın son zamanlarda sergilediği antikomünist yaklaşımdan kaynaklandığına ancak Türkiye'nin Nasır hakkındaki resmi görüşünün yani Nasır'ın komünistlerle ilişkisi hakkındaki şüphelerin ortadan kalkmadığını ve Türkiye'nin bu aşamada Nasır'ın Ortadoğu'daki Sovyetler Birliği entrikalarına karşı somut adımlar atmasını beklediğine değinmiştir. Çünkü Nasır bir yandan antikomünist söylemi devam ettirirken diğer taraftan Aswan Barajı'nın inşası için Rus teknisyenleri ülkesine davet etmiştir. Türkiye, Nasır hakkındaki şüphelerinin halen devam ettiğini bu olayı örnek göstererek sık sık müttefiklerine anlatmıştır. Ancak Times'a göre Ali Kemal Fehmi'nin Mısır'ın yeni Ankara Büyükelçisi olarak atanması iki ülke arasındaki yakınlaşmanın artmasına hatta Mısır Dışişleri Bakanı Fevzi'nin Ankara'ya resmi bir ziyarette bulunmasına sebep olabilirdi. Üstelik iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi için zemin oldukça müsaitti. Çünkü Irak'ın Bağdat Paktı'ndan ayrılması ile paktın Arap ülkeleri ile bağlantısı zayıflamış iki ülke arasındaki çatışmanın en önemli sebeplerinden bir ortadan kalkmıştı. Zaten son zamanlarda Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Bağdat Paktı'na karşı söyleminde ciddi azalma olmuştu. Bu gelişmeler Türkiye-Birleşik Arap Cumhuriyeti ilişkilerinin geleceğinde açısından olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmiştir.¹⁸⁷⁷

Türkiye ile Birleşik Arap Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerdeki yakınlaşma ve Türkiye'nin Nasır'a yönelik yumuşayan tavrı Ankara'da Nasır'ın Türkiye'ye bir ziyaret planlandığına dair söylentilerin dahi çıkmasına sebep olmuştur. Ancak İngiltere bu yöndeki haberlerin Türkiye kaynaklı olduğunu düşünüyor ve bunu Türk hükümetinin son zamanlarda sergilediği Nasır'a destek olmak konusundaki siyasi öngörüsüzlüğüne bir örnek olarak nitelendirmiştir. Nasır'ın Türkiye'yi ziyaret edeceğini söylentilerinin çıkmasında Onun, 27 Nisan 1959'da CBS'ye verdiği röportajda Karaçi'den Mısır'a dönerken Tahran ve Ankara'yı da ziyaret etmek istediğini ve CENTO'yu artık Arap dünyası ve Birleşik Arap Cumhuriyeti için bir tehdit olarak görmediklerini söylemesinin etkisi büyük olmuştur. Ancak bu konuda her iki tarafta resmi bir görüşme yapmamıştır. Nasır'ın Türkiye'yi ziyaret edeceğine dair iddiaların bir diğer kaynağı ise Dışişleri

¹⁸⁷⁶ N.A., FO, 371/144746/RK10316/2, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 13 Haziran 1959.

¹⁸⁷⁷ The Times, 21 Mayıs 1959.

Bakanlığı Genel Sekreter Yardımcısı Kuneralp ile ABD Büyükelçisi arasında meydana gelen görüşme olmuştur. Kuneralp burada Türkiye için komünist olmadığı sürece Nasır ile iyi ilişkiler kurmanın mümkün ve makul olduğunun altını çizmiş, Nasır'ın Pan-Arap hareketinin CENTO ve müttefiklerine karşı düşmanca bir eylem olarak nitelendirilmemesi gerektiğini söylemiştir. ABD Büyükelçisi ise Kuneralp'a bu konudaki düşüncelerine itiraz ederek Nasır komünist ülkelerden borç aldığını ve bu parayı onların istekleri ile CENTO ve müttefiklerine karşı kullandığını belirtmiştir. Bu yüzden Türkiye'nin Nasır ile iyi ilişkiler kurması mümkün olmadığını söylemiştir. İngiltere bu son gelişimleri Türkiye'nin Nasır'a yönelik politika değişikliğinin işareti olarak görmüş ve bunun Ankara'daki CENTO Bakanlar Kurulu toplantısında Türkiye tarafından gündeme getirilmesinden endişe etmiştir.¹⁸⁷⁸

Ancak Birleşik Arap Cumhuriyeti ile Sovyetler arasındaki gerilim Nisan 1959 sonunda yavaş yavaş düşmüştür. Birleşik Arap Cumhuriyeti basınında komünizm karşıtı söylem hızla azalmıştır. Bunda Sovyetler Birliği'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti ile sürtüşmenin ancak Batılılara yarar sağladığını görmesi ve Nasır karıştı kampanyaya son vermesi etkili olmuştur. 1959'da Birleşik Arap Cumhuriyeti ile Irak arasında yaşanan gerilimde Birleşik Arap Cumhuriyeti tarafsızlık siyasetini bir kenara bırakarak Sovyetler Birliği karşıtı bir politika izlemiştir.¹⁸⁷⁹ 1959 yılının ikinci yarısından itibaren Türkiye, Nasır ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne karşı düşmanca bir görüntü sergilememekle birlikte soğuk bir tutum içinde olmaya devam etmiştir.¹⁸⁸⁰

3.11. 27 Mayıs Askeri Darbesi ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Tepkisi

27 Mayıs 1960'da meydana gelen darbeye günler kala Türkiye'de Nasır'ın Türkiye'yi ziyaret edeceğine yeni söylentiler çıkmıştır. Bu defa bu söylentinin çıkmasında Arap dünyası içinde Kral Hüseyin'in ile Nasır arasında süregelen CENTO üyesi Ortadoğu ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek rekabet etkili olmuştur. Kral Hüseyin'in 15 Nisan 1960'da başlayan Türkiye ziyaretindeki amaç Nasır'a karşı bu konudaki üstünlüğü ele geçirmek olmuştur.¹⁸⁸¹ Kral Hüseyin'nin ziyaretinin hemen ardından Nasır'ında karşı atak yaparak Türkiye'yi ziyaret edeceği söylentileri çıkmıştır. İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi Nasır'ın böyle bir ziyaret planladığına dair bir duyum almadığını ancak Nasır'ın kısa süre sonra

¹⁸⁷⁸ N.A., FO, 371/153040/RK10316/1, Ankara Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 29 Nisan 1960.

¹⁸⁷⁹ Smolansky, a.g.m., 721.

¹⁸⁸⁰ *The New York Times*, 09 Mayıs 1959.

¹⁸⁸¹ *The Jerusalem Post*, 15 Nisan 1960.

çıkacağı ve Yunanistan, Yugoslavya ve Avusturya'yı kapsayan Balkan turuna Türkiye'yi dahil etmesi ile böyle bir ziyaretin gerçekleşebileceğini söylemiştir. Kahire Büyükelçisi ayrıca Nasır'ın CBS'e verdiği demeçte Tahran ve Ankara'yı ziyaret etmek istediğini belirten bir demecin Mısırlılarca doğrulanmadığına da dikkat çekmiştir. İngiltere böyle bir ziyareti ihtimal dahilinde de görmediği gibi son zamanlarda iyiye giden Türkiye-Birleşik Arap Cumhuriyeti ilişkilerini kısa süre içinde kötüleşmesini bekliyordu. Çünkü Kahire basını Türkiye'de meydana gelen sokak olayları ve karışıklıklara geniş yer vermeye ve bazı editörler bu konuda Türkiye karşıtı bir kampanya yürütmeye başlamıştır. Türkiye'de bu konudaki rahatsızlığını hemen göstermiştir. Mısır'a yeni atanan Türkiye Konsolosu İlter Türkmen, İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi'ne, Türkiye ve Mısır arasında 18 ay önce imzalanmış ve birbirlerinin kamuoyuna karışmayacaklarına dair bir centilmenlik anlaşması olduğunu söylemiş, bu anlaşmanın halen yürürlükte olduğunu, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin bu anlaşma nedeniyle Kral Hüseyin'in, İran ziyareti esnasında aleyhte propaganda yürütürken onun Ankara temaslarına gündeme getirmediğine dikkat çekmiştir. Ancak Nasır'a yakınlığı ile bilinen Heykel'in, Al Ahram'da Menderes hakkında yazdığı ciddi eleştiriler ile bu centilmenlik anlaşması sona erdirmiştir.¹⁸⁸² Bu yüzden Türkiye'de 27 Mayıs 1960'da yapılacak darbeye günler kala meydana gelen gelişmeler Mısır tarafından daha yakından takip edilmeye başlamıştır. Türkiye'de bu süreçte meydana gelen en önemli gelişme Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin de içinde bulunduğu Bağlantısızlar Hareketi'nin lideri konumundaki Hindistan Başbakanı Nerhu'nun Türkiye'ye yaptığı ziyaret olmuştur. Nerhu'nun ziyareti esnasında gündemi meşgul eden en önemli konuların başında Nerhu ve Nasır'ın Paris'te Dünya milletlerini barış için birlikte çalışmaya yaptıkları çağrıydı. Nerhu, Kahire'de sıcak bir tören ile uğurlandıktan sonra Türkiye'ye gelmiş burada sıcak karşılanmıştı. Nerhu'nun bu ziyareti, iki gün İstanbul'da dinlemek için yapılan hususi bir ziyaretti. Ancak bu esnada Türkiye'de hükümete karşı gösteriler artmıştı. Hatta Nerhu ile Menderes'in gezisi sırasında meydana gelen gösterileri polis gaz kullanarak dağıtmıştır.¹⁸⁸³

Nerhu'nun Türkiye ziyareti Birleşik Arap Cumhuriyeti basını tarafından yakından izlenmiş ancak gazeteler Menderes ve Nerhu'nun temaslarından ziyade Türkiye'de meydana gelen gösterilerle daha fazla yer vermişlerdir. El Ahram Gazetesi, Nerhu'nun ziyareti ile ilgili yaptığı haberde Menderes'in Nerhu şerefine verilen resmi daveti boykot ettiğini ileri sürmüş ve darbe öncesi Ankara'daki sıkıyönetim uygulamaları hakkında bilgi vermiştir. Al Ahram'da yayınlanan haberde Ankara'daki sıkıyönetim komutanlığına bütün

¹⁸⁸² N.A., FO, 371/153040/RK10316/1A, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 10 Mayıs 1960.

¹⁸⁸³ *The Times of India*, 22 Mayıs 1960.

evleri arama yetkisi verildiğini ileri sürmüştür. Misaa Gazetesi'nde yer alan haberde Menderes ve Zorlu'nun Hindistan Büyükelçiliği tarafından Nerhu şerefine verilen resepsiyona katılmadığı yönündeki iddiaları tekrarlamış Ankara'da Harp Okulu öğrencilerinin yürüyüşü nedeniyle sinemaların kapatıldığına dair haberlere yer vermiştir. El Cumhuriyye Gazetesi'nde yer alan haberde ise Ankara'da saat 20'den sonra sokağa çıkma yasağı uygulandığı ve Menderes'in Nerhu şerefine verilen resepsiyona katılmadığı yazılmıştır. Bourse Egyptienne ise Menderes ve Zorlu'nun İnönü işle karşılaşmamak için Nerhu şerefine düzenlenen resepsiyona katılmadığını yazmıştır. Journal D'Egyte Gazetesi Türkiye'de sıkıyönetimin şiddetlendiği ve askeri kumandanlığın karışıklığı önlemek için tedbirler aldığını yazmıştır. Progres Egyptien Gazetesi ise Ankara ve çeşitli illerde gösterilerin yeniden başlaması üzerine Türkiye'de gece sokağa çıkma yasağı ilan edildiği ve sansür uygulandığını yazmıştır. Egyptien Gazette'de Ankara'da askeri tedbirlerin arttığına dikkat çekmiştir. Misaa ve El Cumhuriyye Gazetelerinde Menderes'in Nerhu şerefine Hindistan Büyükelçiliği tarafından verilen resepsiyona katılmadığını ancak Zorlu tarafından düzenlenen resepsiyona katıldığını belirtilmiş ve burada Türkiye'nin bugün izlediği siyaseti takip etmeye devam edeceği yönündeki demeci yayınlanmıştır. Mısır'da yayınlanan Roza El Yusuf Dergisi ise son dönemde Türk dış politikasında meydana gelen değişime dikkat çekmiş özellikle içerde yükselen muhalefetin paralelinde Türkiye'nin dışarda önemli bir değişime gideceğine işaret etmiştir. Dergiye göre bu değişim üç yönde gerçekleşecektir. Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya ile imzaladığı Balkan Paketi'ni yeniden canlandırma yoluna gidecek ikinci olarak Menderes, Temmuz ayında Moskova'yı ziyaret edecekti. Dergi bu ziyaretin Menderes'in Batıdan istediği ekonomik yardımın artırılması yönündeki talebinin kabul edilmemesi nedeniyle gerçekleştiğine dikkat çekmiştir. Menderes'in dış politikadaki bir diğer hedefi ise Arap komşuları ile ilişkilerini iyileştirmek olacağı dergi tarafından dile getirilmiştir.¹⁸⁸⁴

Türkiye'de 27 Mayıs 1960'da darbe ile Demokrat Parti iktidarı devrilmiştir. Batı basını Menderes darbe ile düşürüldükten sonra Türkiye'de demokratik hayatın kurtarıldığını iddia etmiştir. Ancak gazeteler kısa süre içinde Türkiye'de meydana gelen darbeyi Ortadoğu'da meydana gelen diğer darbeler ile benzeştirmeye başlamıştır. Batılı yorumcular Türkiye'deki darbeden önce Mısır'da da demokratik hayatı restore etmek amacı taşıyan darbeler yapıldığını ancak attıkları adımlarla demokratik hayata zarar verdikleri uyarısında bulunarak Türkiye ve Mısır'daki darbe arasında paralellik

¹⁸⁸⁴ B.C.A., 23 Mayıs 1960, fon kodu: 010.09.0.0, yer no: 21.59.03.

kurmuşlardır.¹⁸⁸⁵ Türkiye'deki darbe ile Mısır'da Hür Subaylar hareketinin gerçekleştirdiği darbe arasında paralellik olduğuna ve Türk ordusu içinde Nasır'ın 1952'de yaptığı darbeye sempati duyan ve Nasır'ın Arap sosyalizmi fikrinden etkilenen bazı subayların Menderes'e karşı yapılan darbede aktif rol oynadığına dair iddialar darbeden sonrada pek çok kez dile getirilmiştir.¹⁸⁸⁶

Her ne kadar Türkiye'deki darbe ile Mısır'daki darbe arasında paralellik kurulsa da Batılı ülkelerin Türkiye'de Mısır benzeri veya Mısır'a yakın bir rejim arzulamadıkları ortadaydı. The New York Times'ın önemli isimlerinde Sulzberger'in darbe sonrası Dışişleri Bakanı olan Sarper hakkında yazdığı makalede Batının Türkiye'deki yeni rejimden beklentisinin Ortadoğu'da yumuşak bir politika takip etmesi ve Türkiye'nin son dönemde Nasır'a yönelik izlediği yatıştırma siyasetinden vazgeçmesi olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁸⁷

Darbe Batılı ülkelerin beklentisi doğrultusunda Türk dış politikasında büyük bir değişim meydan getirmemiştir. Ancak Menderes iktidarının son günlerinde Sovyetler Birliği ile ilişkileri normalleştirme siyaseti darbe sonrası dondurulmuştur. Zaten darbeden hemen sonrası yayınlanan bildiride askerler NATO ve CENTO ile ittifaklara bağlı olduklarını bildirmişlerdir. Ancak tüm bunlar Türk dış politikasında her şeyin eskisi gibi olacağı anlamına gelmiyordu. İngiltere'nin askeri yönetimin Sovyetler Birliği ve Arap dünyası ile daha esnek bir ilişki kurmak istediğini düşünüyordu. Aynı beklenti Sovyetler Birliği'nde de vardı. Ancak Sovyetler Birliği'nin darbeden sonra büyük ekonomik yardım ve üst düzey ziyaretler gibi teklifleri Türk tarafınca uygun görülmemiş ve Türkiye'nin Batı ile bağlantısı bu yüzden zarar görmemiştir. Darbe sonrası dış politikada atılan en önemli adımlardan biri Birleşik Arap Cumhuriyeti ile eski gerginliğe son vermek için Türkiye tarafından atılan adımlar ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin buna verdiği olumlu cevapla olmuştur.¹⁸⁸⁸

Türkiye'de darbe sonrası yönetimi ele alan askerlerin Arap dünyasına yönelik sıcak mesajlar vermesi Nasır'ın yeni yönetime karşı tavrında belirleyici olmuştur. Türkiye'nin Kahire Konsolosu Türkmen ile İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi, 14 Haziran 1960'da yaptığı görüşmede Mısırlıların Türkiye'de meydana gelen darbeden sonra Türkiye'nin Kahire Büyükelçiliğine ilgi ve dostluğunun arttığına dikkat çekmiştir. Darbe sonrası Mısır'da Nasır'dan en alt kademedeki memura kadar herkes iki ülke arasındaki ilişkilerinin

¹⁸⁸⁵ *The Observer*, 29 Mayıs 1960.

¹⁸⁸⁶ Arcayürek, C. (1985). *Bir İktidar, Bir İhtilal 1955-1960*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 261-262.

¹⁸⁸⁷ *The New York Times*, 04 Haziran 1960.

¹⁸⁸⁸ N.A., FO, 371/160212/WK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1960, 10 Ocak 1961.

geliştirmesinin zorunlu olduğunu belirtmeye başlamış, dostluk ve iyi niyet mesajları vermiştir. Hatta Nasır ve diğer Mısırlı yetkililer iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirmek için Türkiye'nin NATO içindeki pozisyonunu anlayış ile karşıladıklarını Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin güvenliği için öncelikle Türkiye'nin güvenliğinin sağlanmasının zorunlu olduğuna inandıklarını belirtmişlerdir. Türkmen, darbe sonrası Nasır'a, Türkiye'ye gelmesi için bir davet yapılmasının Mısır'da büyük memnuniyete sebep olacağına işaret etmiş ancak yeni Türk hükümetinin bugünkü şartlarda yoğun meşguliyeti nedeniyle bunun gerçekleşmesi ertelediğini söylemiştir. İngiltere'ye göre de Nasır darbe sonrası Türkiye'nin NATO içindeki pozisyonunu desteklemeye başlamıştı onlar bunun ayrıca Nasır'ın CENTO'ya desteği olarak da yorumlanabileceğini düşünüyordu.¹⁸⁸⁹

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin darbe sonrası Türkiye'ye yönelik sıcak mesajlarının temel sebebi Nasır'ın Menderes'in devrilmesinden duyduğu memnuniyetti. Nasır bu konuda duyduğu memnuniyeti de gizleme gereği görmemiştir. İran Şahı Muhammed Pehlevi bir konuşmasında İsrail'in tanınabileceğinden bahsedince Nasır'ın buna tepkisi çok sert olmuştur. Nasır, İslam ülkelerinde sadece İsrail ile tam diplomatik ilişki içinde olan ülke Türkiye olduğuna dikkat çekmiş ve darbeden kısa süre sonra yaptığı bir konuşmada İran Şahı ile devrik Menderes ve 1958'de yapılan darbe ile öldürülen Nuri Said arasında “aşağılayıcı” bir karşılaştırma yapmıştır.¹⁸⁹⁰

İlerleyen günlerde Türkiye'deki askeri yönetimin Arap dünyasına yönelik sıcak mesajlar vermeye devam etmiştir. Türkiye, Cezayir meselesinde Araplara verdiği destek büyük ses getirmiş ve Menderes'in Arap milletçiliği karşıtı söylemi artık terk edildiği değerlendirilmesi yapılmaya başlanmıştır. Dahası Türkiye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti Büyükelçisi Bülend Uşaklıgil darbeden kısa süre sonra Kahire'de alışılmadık bir basın konferansı düzenlemiş ve Türkiye'nin bölge problemlerine bakışını açıklayarak Ankara'nın Kahire ile ekonomik ve kültürel ilişkilerini geliştirmek istediğini vurgulamıştır. Bu açıklamalar Birleşik Arap Cumhuriyeti basınında geniş yankı bulmuştur.¹⁸⁹¹

Ancak İngiltere'ye göre Türkiye'deki askeri yönetimin Birleşik Arap Cumhuriyeti ile ilişkileri normalleştirmek için attığı adımlarda gönülsüzdü ve Milli Birlik Komitesi içindeki bazı subayların zorlaması ile gerçekleşiyordu. Darbeyi yapan askerler içinde Batı ile daha zayıf bir bağlantıyı savunan bir grup subay ve genç aydınlar Afro-Asyacılığı

¹⁸⁸⁹ N.A., FO, 371/153040/RK10316/2, Kahire Büyükelçiliği'nden, Dışişleri Bakanlığı'na, 16 Haziran 1960.

¹⁸⁹⁰ *The New York Times*, 30 Temmuz 1960.

¹⁸⁹¹ *The Times of India*, 15 Temmuz 1960.

savunmaya başlamışlardı.¹⁸⁹² Öte yandan Darbe sonrası aydınlar arasında Bağlantısızlar Hareketi'ne yönelik sempati ciddi anlamda artmıştı. Bunlar Türkiye'nin Bağlantısız ülkeler ile işbirliğini güçlendirilmesini savunuyorlardı.¹⁸⁹³ Türk dış politikasında etkisini kısa sürede gösteren bu ekip Türkiye'nin Cezayir konusunda BM'de Afro-Asya kararına destek vermesini sağlamıştır. Öte yandan büyük şehirlerde Cezayir'e destek gösterileri düzenlenmiştir. İngiltere'ye göre Türkiye'de darbe sonrası yönetimi ele alan Milli Birlik Komitesi'nin aşırılık yanlısı 14 üyesi Kasım 1960'da tasfiye edilmeseydi Türk dış politikasında önemli bir değişim gerçekleşebilirdi. Ancak bu kadro tasfiye edilmiş ve kısa süre için de de Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Hatay ile ilgili taleplerini yeniden gündeme getirmesi ilişkilerin hızla bozulmasına sebep olmuştur.¹⁸⁹⁴

¹⁸⁹² N.A., FO, 371/160212/WK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1960, 10 Ocak 1961.

¹⁸⁹³ Sönmez, *a.g.m.*, 509-510.

¹⁸⁹⁴ N.A., FO, 371/160212/WK1011/1, Türkiye Yıllık Raporu 1960, 10 Ocak 1961.

SONUÇ

Demokrat Parti iktidara gelinceye kadar geçen süreçte Türkiye ve Mısır arasındaki ilişkilerde istikrar sağlanamamıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu’da meydana gelen yeni gelişmeler, Türkiye ve Mısır’ın yakınlaşmasını daha da zorlaştırmıştır.

II. Dünya Savaşı yıllarında iki devlet birbirlerine yönelik politika üretme fırsatı bulamadağı için Türkiye-Mısır ilişkilerindeki soğukluk devam etmiştir. Savaş bittiğinde ise Türkiye-Mısır ilişkilerinin gelişmesi için tarihsel bir fırsat yakalanmıştır. Batılı devletlerin savaşta verdikleri ağır kayıplar nedeniyle Ortadoğu’daki etkinlikleri oldukça zayıflamıştır. Bu durum Türkiye-Mısır ilişkilerinin gelişmesi için uygun zemin bir ortaya çıkmasına sebep olmuştur. O zamana kadar iki devlet arasındaki ilişkilerin gelişmesinin önündeki en önemli engel olan Batı faktörü kısa süreli de olsa ortadan kalkmıştır

Türkiye, savaş sonrası Sovyetler Birliği’nden toprak ve üs talepleri üzerine Batılı devletlere yaklaşmak istemiş ancak; savaşın sonundan 1947 Truman Doktrini’ne kadar, çok istemesine rağmen Batı sistemine dahil olamamıştır. Bunun üzerine Türkiye muhtemel bir Sovyetler Birliği saldırısı karşısında Arap devletlerinin desteğini almak için harekete geçmiştir. Türkiye, bu tehlike sebebiyle Mısır ile yakınlaşmış; hatta bir dostluk anlaşması imzalanması için yoğun çaba harcamıştır. Ancak bu gerçekleşmemiştir.

Bu olumlu koşullara rağmen yakınlaşmanın kurulamamasında II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye ve Mısır’ın Batılı devletlerle bakışındaki farkta etkilidir. Türkiye Atatürk döneminde izlenen akılcı dış politika ile Batılı devletlere karşı bağımsızlık mücadelesini tamamlamıştır ve onlara artık müttefik gözü ile bakmaya başlamıştır. Mısır ise İngiltere’ye karşı halen bağımsızlık mücadelesi sürdürmekte ve Batılı devletleri Arap dünyasında ki siyasi ve askeri varlıkları nedeniyle işgalci olarak görmekteydi. Türkiye, Batı ile işbirliğini hayati bir mesele olarak gördüğü süreçte Mısır, İngiltere’nin Ortadoğu’da zayıflayan pozisyonunu tam bağımsız olmak ve ülkesindeki İngiliz askeri varlığına son vermek için tarihsel bir fırsat olarak görmüştür. Türkiye’nin İngiltere ile ittifak bağlarını kuvvetlendirmeye çalışırken Mısır, İngiltere ile tüm bağlarını koparmak için giriştiği mücadeleyi yoğunlaştırmıştır.

Sovyetler Birliği’nin yayılmacı emelleri sadece Türkiye’yi değil bütün Batı dünyasını tehdit etmeye başlayınca ABD ve İngiltere, Türkiye ile yakınlaşmaya başlamışlardır. Bu sebeple Türkiye, artık Sovyetler Birliği tehlikesi karşısında Arap komşularının desteğini almaktan daha çok ziyade Batılı devletlerin desteğini almak için

çaba göstermiştir. Bunun sonucunda da Türkiye, Ortadoğu'da Sovyetler Birliği'ne karşı Batılı devletlerle giderek güçlenen bir işbirliği içeresine girmiştir.

Türkiye'nin tehdit olarak gördüğü Sovyetler Birliği aynı süreçte Mısır tarafından bir tehdit olarak görülmemektedir. Tehdit algısındaki bu farklılık her geçen gün iki devletin dış politikasının istikametini birbirinden biraz daha uzaklaştırmıştır. Bu uzaklaşma, Batılı devletlerin Türkiye ile birlikte Ortadoğu'daki Sovyetler Birliği yayılmacılığını engelleme çalışmaları esnasında daha da artmıştır. Bu sürede Mısır ve Türkiye'nin tutumu her geçen gün biraz daha önem kazanmıştır. Türkiye bu süreçte Batılı devletler ile yakın ilişkiler kurarak Sovyetler Birliği'ne karşı koymayı tercih ederken, Mısır Batılı devletler ile yaşadığı sömürgeci tecrübe ve hala çözülmemiş sorunları sebebiyle Sovyetler Birliği'ne açık bir şekilde karşı durmadığı gibi onunla yakın ilişki içine girmekte de sakınca görmemiştir. Bu da doğal olarak Türkiye-Mısır ilişkilerinde gerilimi artırmıştır.

1948'de İsrail Devleti'nin kurulması ve Türkiye'nin 1949'da İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olması Türkiye-Mısır arasındaki ilişkilerin kötüleşmesinde yeni bir etken olmuştur. Türkiye-Mısır ilişkilerine en ağır darbelerden birini indiren bu gelişme sonraki yıllarda Filistin meselesinin çözüm arayışında da kendini göstermiştir. Demokrat Parti döneminde Mısır için Filistin Meselesinin çözümü İsrail'i yok etmek iken Türkiye için böyle bir çözüm seçeneği asla gündeme gelmemiştir. Üstelik Mısır, Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerini her zaman için ikili ilişkilerin gelişmesinin önünde bahane olarak kullanmıştır. Türkiye ise Mısır'ı İsrail konusunda gerçekçi politika üretmemekle ve bu konuda duygusal davranmakla suçlamıştır.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden Demokrat Parti'nin iktidara gelmesine kadar geçen süreçte Türkiye-Mısır ilişkilerinde istenilen yakınlık sağlanamamıştır. Üstelik bu süreçte iki devlet arasındaki yakınlaşmaya engel olan yeni problemler ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin II. Dünya savaşı sonrası Batılı devletlerle yakın bir dış politika takip etmesi, Filistin meselesinin ortaya çıkması, Süveyş meselesine Türkiye'nin bakışı gibi yeni problemler iki devleti birbirinden biraz daha uzaklaştırmıştır.

Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrası ABD ve İngiltere'ye verilen taahhütler nedeniyle çok partili hayata geçmiştir. 14 Mayıs 1950 yapılan serbest seçimlerle Demokrat Parti kazanmıştır. Demokrat Parti, II. Dünya Savaşı sonrası Batı ve Doğu Bloğu ülkeleri arasında başlayan Soğuk Savaş'ın Ortadoğu'ya kaydığı bir dönemde iktidara gelmiştir. Bu yeni dönemde Türkiye'nin Batılı devletlerle birlikte izlediği Ortadoğu siyaseti, Mısır'ın ise Batılı devletlerin bölgedeki varlığına karşı izlediği siyaset iki devlet arasında Ortadoğu meselelerinde çatışmayı kaçınılmaz hale getirmiştir. Demokrat Parti'nin iktidarının ilk dört

yılı iki devlet arasındaki ilişkilerdeki soğukluğun somut problemler haline dönüştüğü dönem olmuştur.

CHP iktidarının son günlerinde ve Demokrat Parti iktidara geldiğinde Türk dış politikasının ana hedefi 1949'da kurulan NATO'ya üye olmaktır. Bu Türk dış politikasının ana eksenini de değişmediğinin de göstergesidir. Bunun yanında Demokrat Parti iktidarı CHP iktidarına göre daha aktif bir dış politika izlemiştir. Batılı devletlerin Türkiye'nin NATO üyeliğine itirazlarını ortadan kaldırmak için Türkiye, Ortadoğu savunması ile ilgili daha fazla taahhütte bulunma kararı almıştır. Türkiye, NATO üyeliği sürecinde İngiltere'nin Ortadoğu'daki hakimiyetini devam ettirmesine bu taahhütlerle yardımcı olmayı kabul etmiştir. Türkiye bu politikasına karşı Mısır'dan gelen yoğun tepkileri Sovyetler Birliği tehlikesi sebebiyle anlamakta zorlanmıştır.

Bu dönemde Batılı devletlerin Ortadoğu'daki üsleri ve İsrail Devleti Mısır için en önemli tehdittir. Soğuk Savaş'ın Ortadoğu'ya kaydığı süreçte iki devletin tehdit algısının birbirinden ne kadar farklı olduğu gösterir. Aynı süreçte Batılı devletler Arap dünyasından tepki gördükçe Ortadoğu'nun Arap olmayan Müslüman devletlerine biraz daha yaklaşmışlardır. Bu durum Ortadoğu'da başında Mısır'ın bulunduğu Müslüman Arap devletleri ve başında Türkiye'nin bulunduğu Müslüman ancak Arap olmayan devletler olarak bir bölünme ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Demokrat Parti hem Batılı devletlere yakın bir Ortadoğu politikası izlemiş hem de Mısır'a yönelik yakınlaşma siyaseti gütmüştür. Ancak kısa süre içinde Türkiye ve Mısır'ın Soğuk Savaş'a bakış açısındaki farklılıklar ortaya koyan yeni gelişmeler yaşanmıştır. Soğuk Savaş'ın ilk büyük krizi olan Kore Savaşı'nda Türkiye savaşa aktif bir şekilde katılarak Batılı güçlere tam destek verirken, Mısır Kore Krizi boyunca tarafsız bir siyaset izlemiştir.

Türkiye, NATO'ya girince müttefiklerine verdiği taahhütlere bağlı kalarak Ortadoğu'da daha aktif bir dış politika takip etmeye başlamıştır. İngiltere, Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölgesel paktlar kurarak Mısır'daki varlığını devam ettirmek istemiştir. Türkiye, İngiltere, Fransa ve ABD, Mısır'ı 1951'de Ortadoğu Komutanlığı'na davet ederek bu konuda ilk adımı atmışlardır. Mısır bu teklife çok sert tepki göstermiş ve İngiltere ve Batı ile arasında en önemli bağ olan 1936 İngiliz-Mısır Antlaşması'nı feshetmiştir. Türkiye'nin Mısır'a yapılan teklifin içinde yer alması aynı zamanda Türkiye-Mısır ilişkilerinde II. Dünya Savaşı'nın sonundan beri devam eden gerilimin artık somutlaşmasına sebep olmuştur. Türkiye-Mısır ilişkilerinde önemli bir kırılma olan bu olay Mısır'da Türkiye'ye yönelik şüphe ve öfkeyi arttırmıştır. Ortadoğu Komutanlığı

fikrinin Mısır olmadan hayata geçmeyeceği anlaşılınca Mısır'a daha cazip geleceği düşüncesiyle Ortadoğu Savunma Organizasyonu adı altında Mısır'a yeni bir teklif götürülmüş ancak bundan da bir sonuç alınamamıştır.

Türkiye ve Batılı devletlerin Mısır'ı ittifak bağı ile kendilerine bağlamaya çalıştığı süreçte devletde Hür Subaylar hareketi Kral Faruk rejimini devirerek 1952'de askeri darbe yapmıştır. Bu olay hem Mısır tarihi hem de Türkiye-Mısır ilişkilerinde bir başka dönüm noktası olmuştur. Mısır'daki Türk hanedanı olan Mehmet Ali Paşa Henedanı, bu darbe ile sona ermiştir.

Türkiye ise Kral Faruk rejimi ile ittifak yapma umutlarının sona erdiği bir dönemde meydana gelen askeri darbe ve Mısır'da cumhuriyetin ilen edilerek rejimin değişmesini memnuniyetle karşılamıştır. Ancak Mısır'da kurulan askeri rejimin kısa süre içinde Batılı devletler ve Türkiye ile ittifaka yanaşmayacağı ortaya çıkmıştır. Özellikle, Nasır'ın iktidara gelmesinden sonra Mısır'ın Arap dünyasında liderliğini güçlendirme siyaseti takibe etmeye başlaması ve bu konuda Batılı devletlerden değil de Sovyetler Birliği'nden destek alması Türkiye-Mısır ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Aynı dönemde Türkiye, Batılı devletlerin desteği ile Ortadoğu'da Mısır olmadan ittifaklar kurma çalışması başlatmıştır. Böylece Türkiye ve Mısır arasında Ortadoğu liderliği için bir rekabet başlamıştır. Bu rekabet boyunca Türkiye'nin Ortadoğu'daki girişimleri Mısır ve Araplarca, Osmanlı Devleti'nin eski hakimiyet alanlarını geri almaya çalışması olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Mısır'ın Sovyetler Birliği ile geliştirdiği ilişkiler Türkiye'nin Mısır'ı tehlike olarak görmesine sebep olmuştur. İki devlet arasındaki problemler Türkiye'nin Mısır Büyükelçisi Tugay'ın 1954'ün ilk günlerinde daha çok kişisel sebeplerle Mısır hükümeti ile yaşadığı tartışmalar sonunda istenmeyen adam ilan edilmesi ile su yüzüne çıkmıştır.

İngiltere'nin Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya yerleşmeni engellemek için yürüttüğü çalışmalardan sonuç alınamayınca bu defa ABD devreye girerek Sovyetler Birliği'ne karşı çevreleme siyaseti uygulamaya başlamıştır. Türkiye bu siyasetin bir parçası olarak 1954'te Türkiye-Pakistan Anlaşması'nı imzalaması ve bu anlaşmaya Irak'ı dahil etmek istemesi Türkiye-Mısır arasındaki gerilimi daha da tırmandırmıştır. Çünkü Mısır bu anlaşmaların kendisinin Arap dünyasında artan etkinliğini azaltmaya yönelik bir çalışma olarak değerlendirmiştir.

Türkiye-Mısır ilişkilerinin giderek bozulduğu bu aşamada iki devlet ilişkilerinde bahar havasının estiği tek dönem Mısır'ın İngiltere ile Süveyş üssünün tahliyesi için anlaşmaya vardığı zaman olmuştur. Üstelik İngiltere ile Mısır arasında Ekim 1954'te

imzalanan bu anlaşmaya Türkiye'nin güvenliğini ilgilendiren bir madde konmuş Mısır, Türkiye'ye bir saldırı olması durumunda Türkiye'yi savunmak için üslerini İngiltere'ye açma kararı almıştır. Mısır'ın İngiltere ile anlaşması ve Batılı devletlerle en önemli problemlerinden birini çözerek yakınlaşması Türkiye-Mısır ilişkilerini de etkilemiştir. Mısır'ın Batı ile ilişkilerinin düzeldiği oranda Türkiye ve Mısır arasında bir bahar havası yaşanmıştır. Türkiye-Mısır arasında karşılıklı ziyaretler gerçekleşmiş; iki devlet basınında büyük bir dostluk kampanyası yürütülmüştür. Ancak bu yakınlaşma iki devlet arasında iyi ilişkilerin kurulması için somut sonuçlar doğurmamıştır. Menderes'in Nasır ile bir araya gelme isteği, her defasında Nasır tarafından reddedilmiştir. Oluşan suni dostluk Türkiye'nin Bağdat Paktı'nı imzalaması ile yerini aşırı bir düşmanlığa bırakmıştır.

1955 yılında imzalanan Bağdat Paktı Türkiye-Mısır arasında Arap Ortadoğu'sunda süregelen rekabeti zirveye taşımıştır. Nasır'ın Arap dünyasının liderliğini elde etmek için yoğun bir çalışma yürüttüğü sırada, Türkiye'nin Batı destekli bölgesel pakt kurması Mısır'ın Türkiye'ye karşı öfkesini arttırmıştır. Mısır, Türkiye'nin Bağdat Paktı'nı kurmasını hakimiyet alanına müdahale olarak görmüştür. Mısır ayrıca Arap dünyasında kendine rakip olarak gördüğü Irak'ın bu pakt ile güçlenmesinden endişelenmiştir. Mısır, Bu yüzden Irak'ın üzerinde baskı kurarak bu anlaşmayı imzalamasını engellemeye çalışmıştır. Bunda başarılı olmayınca diğer Arap devletlerinin anlaşmaya katılmasını engellemek için büyük bir kampanya başlatmıştır. Mısır yürüttüğü kampanyada basın-yayından, Suriye'deki örneğinde görüldüğü gibi hükümetlerin devrilmesine kadar pek çok yöntem kullanmıştır. Türkiye'ye karşıtı eylemler Mısırlı ajanların Türkiye'nin Arap devletlerindeki temsilciklerinin bombalanmasına kadar varmıştır. Bu kampanyada Mısır başarılı olmuş ve Irak dışında hiçbir Arap ülkesi Bağdat Paktı'na katılmamıştır. Üstelik Türkiye ve Batılı müttefikleri Mısır'ın sert tepkisinden sonra Bağdat Paktı'nın genişlemesinden ziyade onun yaşatılması için çaba harcamışlardır.

Bağdat Paktı ile Sovyetler Birliği, Türkiye-Mısır ilişkilerini doğrudan etkileyen bir faktör haline gelmiştir. Mısır'ın Sovyetler Birliği ile ilişkileri Bağdat Paktı ile gelişmiş bu da Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki etkinliğinin artmasına sebep olmuştur. Türkiye, artık Mısır'a yönelik her türlü söylem ve eyleminde Sovyetler Birliği'ni karşısında görmeye başlamıştır. Artık Türkiye'nin Arap devletleri ile ilişkilerinde Sovyetler Birliği'nin daha etkili olduğu bir döneme girilmiştir.

Bağdat Paktı ile daha da bozulmaya başlayan Türkiye-Mısır ilişkilerinin Türk dış politikası üzerinde sebep olduğu ağır tesir kendini ilk olarak 1954'ten itibaren Türkiye'nin gündemini meşgul etmeye başlayan Kıbrıs meselesinde göstermiştir. Mısır, Kıbrıs

meselesinde sadece Yunanistan'a destek vermemiş; aynı zamanda tesirli olduğu Bağlantısızlar Hareketi'nin Yunanistan'a destek olması için yoğun bir çalışma yürütmüştür. Türkiye Batılı devletlerle birlikte yürüttüğü dış politikasının kendisini nasıl yalnızlaştırdığını bu olayda görmüştür.

Bağdat Paktı tamamen etkisini kaybedene kadar, Türkiye-Mısır arasında yaşanan gerilimlerin başlıca sebebi olmuştur. Mısır, Türkiye'nin Bağdat Paktı ile Irak'ı yanına almasına Suriye ile savunma anlaşması yaparak cevap vermiştir. Bağdat Paktı sadece Türkiye-Mısır arasındaki gerilimi arttırmamış aynı zamanda Mısır ile Batılı devletlerarasındaki gerilimin artmasına da sebep olmuştur. Çünkü Mısır, Bağdat Paktı'nı Batılı devletlerin onu Arap dünyasında yalnız bırakma hamlesi olarak görmüştür. Batılı devletlerin bu hamlesine Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğu devletleri ile somut işbirlikleri yaparak cevap vermiştir. Mısır Sovyetler Birliği ile işbirliğini artırdıkça ve Doğu Bloğu devletlerinden silah aldıkça Batılı devletler, Mısır'ın ekonomik ambargo uygulamıştır. Nasır'ın içeride ekonomik sorunları çözmek, Mısır'ı büyük projeler ile geleceğe taşımak için yoğun çaba harcadığı ve aynı zamanda İsrail ile yeni bir savaşa hazırlandığı bir dönemde uygulanan bu ekonomik ambargoya cevabı sert olmuştur. Nasır, 1956 yılında Süveyş Kanalı'nı millileştirme kararı alarak Batılı devletlerin bölgedeki varlığına çok ağır bir darbe indirmiştir. Batılı devletler, Nasır'ın bu eylemini kesinlikle kabul edilemez ve en ağır şekilde cezalandırılması gereken bir hareket olarak görmüşlerdir.

Türkiye ise kanalın millileştirilme kararı karşısında oldukça zor durumda kalmıştır. Türkiye'nin Süveyş Kanalı'nın millileştirilince, Batılı devletler gibi ekonomik bir kayba uğramamıştır. Türkiye bu olayda sadece Batılı müttefikleri ile dayanışma halinde olduğunu göstermek için Batılı tezleri savunmuştur. Bu sebeple Londra Konferanslarında Türkiye en az Batılı devletler kadar Mısır'a karşı sert bir tutum içinde olmuştur. İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'a karşı silah kullanması ise Türkiye için sürpriz olmamıştır. Türkiye krizin başından itibaren Mısır'ın bölgedeki etkinliğinin azaltılması için silahlı müdahaleyi arzu etmiştir.

Türkiye'yi burada zor duruma sokan Mısır'a savaş ilan eden İngiltere'nin Bağdat Paktı üyesi olmadır. Türkiye, bu yüzden Mısır'da savaş başlayınca dikkatini savaştan ziyade Bağdat Paktı'na vermiştir. Çünkü Arap kamuoyunda Mısır'a yönelik saldırı sebebiyle Batılı devletler ve onlarla işbirliği içinde olan Arap monarşilerine büyük bir tepki ortaya çıkmıştır. Bu tepki özellikle paktın tek Arap devleti olan Irak üzerinde toplanmış; Türkiye, paktın tek Arap üyesi olan Irak'ın Bağdat Paktı'ndan ayrılmasından endişe

duymuştur. Bu yüzden Türkiye, Irak'ı Bağdat Paktı'nda tutmak için yoğun bir çaba harcamış hatta Arap kamuoyunun tepkisini azaltmak için İsrail Büyükelçisini bile geri çağırılmıştır. Ancak atılan adımlar ve yapılan açıklamalar Arap dünyasındaki tepkiyi yatıştırmaya yetmemiştir. Yine de Türkiye, Irak'ın Bağdat Paktı'ndan ayrılmasını engelleyerek bu krizi atlatmayı başarmıştır. Ancak Arap müttefiki Irak bu krizden çok zarar görmüş ve Nuri Said rejimine karşı muhalefetin daha da artmasına sebep olmuştur.

Süveyş Krizi'nin Batılı devletlerin siyasi olarak mağlubiyeti ile sonuçlanması, İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'daki etkinliğini sona erdirmiş; bu süreçte Arap devletleri her geçen gün biraz daha Sovyetler Birliği'ne yaklaşmıştır. ABD ise İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'da azalan hakimiyeti ile ortaya çıkan güç boşluğunun Sovyetler Birliği tarafından doldurulmasını engellemek için 1957'de Eisenhower Doktrini'ni ilan etmiştir. Eisenhower Doktrini ile Sovyetler Birliği tehlikesi altındaki rejimlere ekonomik ve askeri yardım yapılması hedeflenmiştir. Türkiye'nin büyük destek verdiği Eisenhower Doktrini'ni Mısır kendine yönelik bir eylem olarak görmüş ve karşı çıkmıştır. Türkiye ve Mısır, Süveyş Krizi'nden sonra Eisenhower Doktrini ile de ters düşmüşler; ancak 1957 yılı baharından itibaren özellikle ekonomik sebeplerle yaklaşmışlardır. Çünkü Mısır'ın Süveyş Krizi esnasında ekonomik sorunları artmış, Türkiye'nin de Batılı devletlerden aldığı yardımda azalmıştır. İki devletin yaşadığı bu dar boğaz, 1953'te imzalanan ticaret anlaşmasının genişletilmesini zorunlu kılmıştır. Ancak ekonomik alanda ilişkilerin gelişmesi için yürütülen çaba siyasi alana doğru genişlemeden Suriye Krizi ile sonuçsuz kalmıştır.

Eisenhower Doktrini ile Ortadoğu'da Sovyetler Birliği'nin etkinliğini azaltma çabası beklenen sonucu vermemiştir. Özellikle Bağdat Paktı ve Süveyş Krizi Arap dünyasında komünist grupların Batı karşıtlığı ile güçlenmesini sağlamıştır. Buna en iyi örnek Suriye olmuştur. 1957'de Suriye'de komünistlerin darbe yapması ve kurdukları rejimi zayıf Arap devletlerine taşıma ihtimali Türkiye'de ve Batılı devletlerde büyük kaygıya sebep olmuştur. Türkiye'nin güneyinde bir komünist rejim olma ihtimalinden duyduğu kaygı ve Batılı devletlerin teşviki ile Suriye sınırına asker yığması yeni bir kriz ortaya çıkarmıştır. Bu kriz esnasında Mısır, Suriye'ye yapılacak bir saldırıyı kendine yapılmış olarak kabul edeceğini duyurmuş hatta Suriye'nin kuzeyine Mısır askeri dahi yollamıştır. Ancak Türkiye Suriye ile yaşanan gerilime Mısır'ı dahil etmemeye özen göstermiştir. Üstelik bunu Mısır'ın Türkiye sınırına asker gönderme kararı almasına rağmen yapmamıştır. Çünkü Türkiye Mısır'ın Suriye'ye asker göndermesini kendine

yönelik bir hareket olmaktan ziyade Suriye'deki komünizm taraftarlarından rahatsız olan Mısır'ın bunlara karşı bir hareketi olarak görmüştür.

Ancak ne Türkiye'nin Suriye'de rejim değişirse müdahalede bulunma tehdidi ne de Mısır'ın kontrolün komünist grupların eline geçmesini engellemeye yönelik çalışmaları sonuç vermemiştir. Suriye'deki BAAS rejimi komünizm tehlikesi sebebiyle uzun süredir konuşulan Mısır-Suriye'nin birlik olması için 1958 yılında çalışma hızlandırmıştır. Türkiye, Mısır ve Suriye'nin birleşmesine baştan itibaren sıcak bakmıştır. Türkiye'ye göre, bu birleşme Suriye'deki Sovyetler Birliği tesirini azaltacak ve rejimin komünistlerin eline geçmesini engelleyecektir. Bu sebeple Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulunca Türkiye bu devleti tanımakta tereddüt etmemiştir. Birleşik Arap Cumhuriyeti ile birlikte Türkiye artık Mısır ile sınır komşusu haline gelmiştir. Ancak Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulması Türkiye'nin Arap dünyasındaki en büyük müttefiki Irak'taki Nuri Said rejiminin 1958'de devrilmesini hızlandırmıştır. Gerek Irak'ta rejimin devrilmesi gerekse ABD'nin Lübnan'a, İngiltere'nin Ürdün'e yaptığı müdahalede Türkiye ve Mısır hep karşı saflarda yer almışlardır. Bu olaylar Arap dünyasının kendi iç dinamikleri ile ilgili olmasına rağmen, Türkiye Araplar arasındaki bu sorunlara müdahil olmakta sakınca görmemiştir. Türkiye'nin bu tutumu Mısır'ın rahatsızlığını arttırmıştır.

Türkiye Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin varlığından Suriye'deki komünizm tehlikesini sona erdirdiği için memnun olmuş ancak en yakın müttefiki Irak'ı kaybedince Arap Ortadoğu'sunda yalnız kalmıştır. Türkiye bu kuşatılmışlık hissini İsrail ile gizli anlaşmalar yaparak aşmaya çalışmıştır. Birleşik Arap Cumhuriyeti ile Irak birbirine yaklaşıırken Türkiye ile İsrail birine yaklaşmıştır.

Demokrat Parti iktidarının zamanlarda Türkiye ve Birleşik Arap Cumhuriyet'i birbirine yaklaştıran tek husus komünizm tehlikesi olmuştur. Irak'taki rejimin komünist faaliyetlere yönelik müsamahalı tavrı Kuzey Irak'ta Kürt grupların güçlenmesine sebep olmuştur. Kuzey Irak'ta Sovyetler Birliği kontrolünde bir Kürt devletini kurulmasına Mısır, Suriye'de karışıklıklar çıkaracağından dolayı karşı çıkmıştır. Aynı şekilde Türkiye böyle bir gelişmeyi bölgedeki Türkmenler ve Doğu Anadolu'daki Kürtler açısından tehlikeli görmüştür. Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Türkiye 1959 yılı boyunca bu konuda yakın işbirliği yürütmese de Irak'a ve Kürtlere buna müsaade etmeyeceklerini ve bunun iki devlet için ortak tehdit olduğu mesajını vermişlerdir.

Türkiye'de 27 Mayıs 1960'da askeri darbe ile Demokrat Parti iktidarının sona ermesi Mısır'da Türkiye ile ilişkilerde yeni bir dönemin başladığı yönünde ümitlere sebep olsa da

kısa süre sonra bu iyimselik sona ermiştir. Türkiye yeni dönemde Mısır'a yönelik politikasında Batılı devletlerle uyum içinde olmaya devam etmiştir.

Sonuç olarak Batılı devletler ile Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da yürüttükleri mücadele Demokrat Parti döneminde Türkiye-Mısır ilişkilerine güçlü bir şekilde tesir etmiştir. Bu mücadele, Türkiye-Mısır ilişkilerinin 1950'li yıllar boyunca gergin bir şekilde geçmesine ve iki devlet arasında var olan bölgesel liderliğe dayalı rekabetin alevlenmesine sebep olmuştur. Türkiye ve Mısır arasındaki rekabette taraflar birbirlerine üstünlük sağlayamamıştır.

Türkiye, incelenen dönemde ne Mısır ile arzu ettiği bölgesel işbirliğini geliştirerek dost olabilmiş ne de Mısır'ı karşısına alarak, kurulmasında aktif rol üslendiği, Batı destekli bölgesel paktlar ile Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya girmesini engelleyebilmiştir. Bunun yanında, Türkiye izlediği Ortadoğu politikasının karşılığında Batılı devletlerden sürekli dış yardım alma imkanı da bulamamış ve Ortadoğu'da liderlik idealine ulaşamamıştır. Üstelik Türk dış politikasının bu süreçte Arap dünyasındaki hareket alanı her geçen gün daralmıştır. Türkiye, Mısır'ın etkin olduğu Bağlantısızlar Hareketi'ni dünya siyasetindeki etkinliğini kendi lehine kullanma imkanını Kıbrıs Meselesi örneğinde olduğu gibi kaybetmiştir.

Benzer şekilde Mısır'da Türkiye'yi karşısına alarak izlediği Sovyetler Birliği ile işbirliği siyasetinden istediği faydayı sağlamamıştır. İsrail'in yok edilmesi için Doğu Bloğu devletlerinden temin edilen silahlar hedeflenen amacın gerçekleştirilmesine yetmemiş ve Sovyetler Birliği ile ekonomik ilişkiler Mısır ekonomisine istenilen ölçüde katkı sağlamamıştır. Nasır, Arap dünyasının lideri olamadığı gibi takip ettiği Türkiye karşıtı politika Mısır'ın Türkiye'yi Batı ile ilişkilerinde köprü olarak kullanma imkanını da ortadan kaldırmıştır. İki ülke arasındaki gerilim Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde, Mısır'ın ise Filistin meselesinde istekleri çözüme ulaşamamalarında önemli etkenlerden biri olmuştur. Demokrat Parti döneminde Türkiye-Mısır ilişkilerinde kazanılan tecrübeler iki devlet ilişkilerinin istikrara kavuşması ve stratejik işbirliğine doğru ilerlemesi için tek yolun Türkiye ve Mısır'ın Batılı devletlerin etkisinden uzak kalabilecek düzeyde güçlü olması ile gerçekleşebileceğini ortaya koymuştur.

KAYNAKLAR

A. ARŞİV BELGELERİ

a. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

B.C.A., fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 131.

B.C.A., fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 35.

B.C.A., fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.

B.C.A., fon kodu: 490.01.0.0, yer no: 607.

B.C.A., fon kodu: 010.09.0.0, yer no: 21.

B.C.A., fon kodu: 030..1.0.0, yer no: 103.

B.C.A., fon kodu: 030..1.0.0, yer no: 104.

B.C.A., fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 125.

B.C.A., fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 126.

B.C.A., fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 132.

B.C.A., fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 35.

B.C.A., fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 40.

B.C.A., fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 50.

B.C.A., fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 6.

B.C.A., fon kodu: 030.01.0.0, yer no: 62.

B.C.A., fon kodu: 030.1..0.0, yer no: 126.

B.C.A., fon kodu: 030.18.1.1, yer no: 144.

B.C.A., fon kodu: 30..1.0.0, yer no: 103.

B.C.A., fon kodu: 30.01.0.0, yer no: 111.

B.C.A., fon kodu: 30.01.0.0, yer no: 127.

B.C.A., fon kodu: 30.01.0.0, yer no: 131.

B.C.A., fon kodu: 30.01.0.0, yer no: 18.

B.C.A., fon kodu: 30.01.0.0, yer no:102.

- B.C.A.**, fon kodu: 30.01.01., yer no: 40.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.01.01., yer no: 68.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.1.0.0, yer no: 103.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.1.0.0, yer no: 127.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.1.0.0, yer no: 133.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.1.0.0, yer no: 20.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.1.0.0, yer no: 35.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.1.0.0, yer no: 62.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.1.0.0, yer no: 69.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 104.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 107.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 111.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 120.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 131.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 166.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 169.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 180.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 198.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 200.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 202.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 203.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 221.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 229.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 240.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 260.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.
- B.C.A.**, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 267.

B.C.A., fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 268.

B.C.A., fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 3.

B.C.A., fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 63.

B.C.A., fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 64.

B.C.A., fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 84.

B.C.A., fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 85.

B.C.A., fon kodu: 30.10.0.0, yer no:131.

B.C.A., fon kodu: 30.10.0.0, yer no:178.

B.C.A., fon kodu: 30.10.0.0, yer no:197.

B.C.A., fon kodu: 30.10.0.0, yer no:234.

B.C.A., fon kodu: 30.10.0.0, yer no:266.

B.C.A., fon kodu: 30.11.1.0, yer no: 141.

B.C.A., fon kodu: 30.11.1.0, yer no: 42.

B.C.A., fon kodu: 30.11.1.0, yer no:13.

B.C.A., fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 17.

B.C.A., fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 20.

B.C.A., fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 23.

B.C.A., fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 24.

B.C.A., fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 1.

B.C.A., fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 13.

B.C.A., fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 133.

B.C.A., fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 146.

B.C.A., fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 19.

B.C.A., fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 25.

B.C.A., fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 33.

B.C.A., fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 4.

B.C.A., fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 57.

B.C.A., fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 61.

B.C.A., fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 63.

B.C.A., fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 82.

B.C.A., fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 83.

B.C.A., fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 98.

B.C.A., fon kodu: 30.18.1.2, yer no:25.

B.C.A., fon kodu: 30.18.1.2, yer no:4.

B.C.A., fon kodu: 490.01.0.0., yer no: 607.

B.C.A., fon kodu: 490.1.0.0, yer no: 585.

b. İngiltere Devlet Arşivi (National Archives)

N.A., FO 371/63038.

N.A., FO, 141/1122.

N.A., FO, 141/1194.

N.A., FO, 141/1301.

N.A., FO, 141/1371.

N.A., FO, 141/441.

N.A., FO, 195 2487-1.

N.A., FO, 195/2487.

N.A., FO, 195/2686.

N.A., FO, 371 46038.

N.A., FO, 371 68431.

N.A., FO, 371/101854.

N.A., FO, 371/101862.

N.A., FO, 371/102704.

N.A., FO, 371/102723.

N.A., FO, 371/102731.

N.A., FO, 371/104215.

N.A., FO, 371/104676.

N.A., FO, 371/107553.

N.A., FO, 371/107556.

N.A., FO, 371/108359.

N.A., FO, 371/108399.

N.A., FO, 371/108403.

N.A., FO, 371/108685.

N.A., FO, 371/110788.

N.A., FO, 371/113591.

N.A., FO, 371/113786.

N.A., FO, 371/115484.

N.A., FO, 371/115485.

N.A., FO, 371/115486.

N.A., FO, 371/115488.

N.A., FO, 371/115491.

N.A., FO, 371/115493.

N.A., FO, 371/115495.

N.A., FO, 371/115500.

N.A., FO, 371/115505.

N.A., FO, 371/115510.

N.A., FO, 371/115729.

N.A., FO, 371/117722.

N.A., FO, 371/118359.

N.A., FO, 371/118854.

N.A., FO, 371/118904.

N.A., FO, 371/118909.

N.A., FO, 371/119078.

N.A., FO, 371/119082.
N.A., FO, 371/119083.
N.A., FO, 371/119087.
N.A., FO, 371/119088.
N.A., FO, 371/119100.
N.A., FO, 371/119101.
N.A., FO, 371/119102.
N.A., FO, 371/119103.
N.A., FO, 371/119104.
N.A., FO, 371/119107.
N.A., FO, 371/119111.
N.A., FO, 371/119113.
N.A., FO, 371/119114.
N.A., FO, 371/119115.
N.A., FO, 371/119117.
N.A., FO, 371/119121.
N.A., FO, 371/119122.
N.A., FO, 371/119131.
N.A., FO, 371/119137.
N.A., FO, 371/119140.
N.A., FO, 371/119146.
N.A., FO, 371/119147.
N.A., FO, 371/119174.
N.A., FO, 371/119182.
N.A., FO, 371/119193.
N.A., FO, 371/119199.
N.A., FO, 371/119904.

N.A., FO, 371/121700.
N.A., FO, 371/121746.
N.A., FO, 371/121783.
N.A., FO, 371/121786.
N.A., FO, 371/121796.
N.A., FO, 371/121868.
N.A., FO, 371/123892.
N.A., FO, 371/123908.
N.A., FO, 371/123933.
N.A., FO, 371/124022.
N.A., FO, 371/125427.
N.A., FO, 371/1277980.
N.A., FO, 371/127807.
N.A., FO, 371/127897.
N.A., FO, 371/128221.
N.A., FO, 371/128222.
N.A., FO, 371/128223.
N.A., FO, 371/128225.
N.A., FO, 371/128227.
N.A., FO, 371/128229.
N.A., FO, 371/128232.
N.A., FO, 371/128233.
N.A., FO, 371/128237.
N.A., FO, 371/128242.
N.A., FO, 371/128243.
N.A., FO, 371/128244.
N.A., FO, 371/130018.

N.A., FO, 371/130135.

N.A., FO, 371/130174.

N.A., FO, 371/130179.

N.A., FO, 371/130181.

N.A., FO, 371/130196.

N.A., FO, 371/131320.

N.A., FO, 371/131328.

N.A., FO, 371/131338.

N.A., FO, 371/131341.

N.A., FO, 371/132765.

N.A., FO, 371/133080.

N.A., FO, 371/134017.

N.A., FO, 371/134139.

N.A., FO, 371/134206.

N.A., FO, 371/134212.

N.A., FO, 371/134387.

N.A., FO, 371/134390.

N.A., FO, 371/134392.

N.A., FO, 371/136399.

N.A., FO, 371/136450.

N.A., FO, 371/136456.

N.A., FO, 371/136458.

N.A., FO, 371/13824.

N.A., FO, 371/142025.

N.A., FO, 371/144739.

N.A., FO, 371/144745.

N.A., FO, 371/144746.

N.A., FO, 371/14578.

N.A., FO, 371/153030.

N.A., FO, 371/153040.

N.A., FO, 371/15376.

N.A., FO, 371/160212.

N.A., FO, 371/16983.

N.A., FO, 371/19037.

N.A., FO, 371/20866.

N.A., FO, 371/21935.

N.A., FO, 371/23301.

N.A., **FO**, 371/53421.

N.A., **FO**, 371/63038.

N.A., **FO**, 371/67305B.

N.A., **FO**, 371/68431.

N.A., **FO**, 371/78661.

N.A., FO, 371/80367.

N.A., FO, 371/80368.

N.A., FO, 371/80372.

N.A., **FO**, 371/87933.

N.A., FO, 371/87942.

N.A., FO, 371/90128.

N.A., FO, 371/90160.

N.A., FO, 371/90179.

N.A., FO, 371/91200.

N.A., FO, 371/91219.

N.A., FO, 371/91220.

N.A., FO, 371/91221.

N.A., FO, 371/91223.

N.A., FO, 371/91224.

N.A., FO, 371/91225.

N.A., FO, 371/91226.

N.A., FO, 371/91231.

N.A., FO, 371/95276.

N.A., FO, 371/95278.

N.A., FO, 371/96919.

N.A., FO, 371/96942.

N.A., FO, 371/98278.

N.A., FO, 407/227.

N.A., FO, 407/229.

N.A., FO, 407/230.

N.A., FO, 407/230.

N.A., FO, 407/231.

N.A., FO, 407/232.

N.A., FO, 407/233.

N.A., FO, 407/234.

N.A., FO, 407/235.

N.A., **FO**, 424/287.

N.A., **FO**, 424/288.

N.A., **FO**, 424/289.

N.A., FO, 424/291.

N.A., FO, 424/292.

N.A., FO, 424/293.

N.A., FO, 424/295.

N.A., FO, 424/296.

N.A., FO, 424/297.

N.A., FO, 552/1.

N.A., FO, 552/2

N.A., FO, 552/2.

N.A., FO, 141/1122.

N.A., HW, 1/3556.

N.A., PREM, 11/485.

N.A., FO, 371/108349.

N.A., FO, 371/53421.

c. ABD Arşivi - Foreign Relations of the United States (FRUS)

FRUS, 1955–1957, Near East Region; Iran; Iraq, Volume XII, Document 11.

FRUS, 1955-1957, Vol. XIII, Near East: Jourdan-Yemen, Doc.358.

FRUS, 1955-1957, Vol. XIII, Near East: Jourdan-Yemen, Doc.362.

B. RESMİ YAYINLAR

a. TBMM Tutanakları

TBMM Kavanin Mecmuası, D.5, C.17, 1937.

TBMM Tutanak Dergisi, D. 8, C. 2, 12 Kasım 1948.

TBMM Tutanak Dergisi, D. 8, C. 2, 01 Kasım 1946.

TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.13, 12 Kasım 1948.

TBMM Tutanak Dergisi, D:9, C:27, 06 Ocak 1954.

TBMM Tutanak Dergisi, D:10, C:22, 28 Aralık 1956.

D. SÜRELİ YAYINLAR

a. Gazete ve Dergiler

Akşam

Al Ahram

Al Akbar

Al Misri

Ayn Tarihi

Chicago Daily Tribune

Cumhuriyet

Daily Telegraph

Dünya

Egyptian Gazette

El Cumhuriye

Forum

New Statesman and Nation

The Jerusalem Post

The Manchester Guardian

The New York Times

The Observer

The Palestine Post

The Times

The Times of India

The Wall Street Journal

The Washington Post

Ulus

Vatan

Wall Street Journal

Yeni Sabah Hürriyet

Zafer

C. TELİF VE TETKİK ESERLER

a) Kitaplar

Armaoğlu, F. (1963). Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları (karşılaştırmalı inceleme). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Copeland, M. (1988). *Devletler Oyunu Bir CIA Ajanının Anıları*. (Çev: Bedirhan Muhib). İstanbul: Nehir Yayınları.

Polat, G.Ü. (2015). *Osmanlı Devleti ve İngiltere Ekseninde I. Dünya Savaşı Yıllarında Mısır*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Abu Jaber, K. S. (1970). *Arap Baas Sosyalist Partisi Tarihi İdeolojisi*. (Çev: Ahmet Ersoy). Ankara: Altınok Matbaası.

Acar, C. (1991). *Soğuk Savaş Dönemi Süper Güçlerin Hâkimiyet Kavgası*. Ankara: Frapan Yayıncılık.

Akalın, C. (2003). *Soğuk Savaş, ABD ve Türkiye*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Akalın, D. (2011). *Süveyş Kanalı (Açılışı ve Osmanlı Devleti'ne Etkisi 1854-1882)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı, Denizli.

Aksüt, A. K. (1944). *Sultan Aziz'in Mısır ve Avrupa Seyahati*. İstanbul: Ahmet Saitoğlu Kitabevi.

Akşin, A. (1959). *Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişimleri ve Orta Doğu Meseleleri*. İstanbul: Kervan Matbaası.

Akşin, A. (1991). *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Almog, O. (2002). *Britain, Israel and the United States, 1955-1958 Beyond Suez Cass Series--British Foreign and Colonial Policy*. London: Frank Cass.

Alterman, J. B. (2002). *Egypt and American Foreign Assistance, 1952-1956*. New York: Palgrave.

- Altuğ, Y. (1970). *Çin, Vietnam, Çekoslovakya ve Ortadoğu Sorunları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü.
- Altundağ, Ş. (1988). *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı ve Mısır Meselesi 1831-1841 I. Kısım*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Anderson, M. S. (1970). *The Eastern Question, 1774-1923: a Study in International Relations*. London: Macmillan St Martin's Press.
- Aras, B. (1997). *Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Arı, T. (2004). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset Savaş ve Diplomasi*. İstanbul: Alfa Yayınları
- Armaoglu, F. (2003). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1994). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1995). *Orta Doğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paketi'ne (1951–1955)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Armaoğlu, F., (1989). *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları 1948-1988*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Ataöv, T., (1977). *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Atatürk, M. K., (1998). *Nutuk 1919-1927*. (Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz) Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Ayalon, A. (1995). *Press in the Arap Middle East A History*. New York: Oxford University Press.
- Aydemir, Ş. S. (1973). *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Aydın, S. (1993). *Modernleşme ve Milliyetçilik*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Aytaman, R. (1996). *Sinirli Yıllar Dışişlerinde 42 Yıl*. İstanbul: Ad Yayıncılık.
- El Menavî, S. V. (1997) *El Alâkât el Misriye el Turkiye Beyn Âmî 1923-1961*, Camia Ayn ems, (El Derece el Doktora el Tarih), El Kahire, 1997.
- Fırat, M.- Kürkçüoğlu, Ö. (2001). 1945-1960 Arap Devletleriyle İlişkiler. Ed. Baskın Oran. *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar C.I*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Goldschmidt, A. J. R. (2003). *Historical Dictionary of Egypt*. Lanham: The Scarecrow Press.
- Guitard, O. (1966) *Üçüncü Dünya Sömürgelerin Uyanışı*. (Çev. Ahmet Angın). İstanbul: Kitapçılık Ticaret Ltd. Şirketi Yayınları.

- Hattemer, R. (1997). *Atatürk und die Türkische Reformpolitik im Spiegel der Agyptischen Presse. Eine Inhaltanalyse Ausgewahlter Pressereaktionen auf Massnahmen zur Umgestaltung des Politischen, Religiösen und Kulturellen Lebens in der Türkei Zwischen 1922 und 1938*. Klaus Schwarz. Islamkundliche Untersuchungen Verlag. Berlin.
- Kerr, M. (1967). *The Arab Cold War 1958-1967 a Study of Ideology in Politics*. New York: Oxford University.
- Koprman, K. Y. (1989) *Mısır Memlukleri Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kütükoğlu, M. (1974). *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580-1838)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Lacouture, J., Lacouture, S. (1958). *Egypt in Transition*. (Translated by Francis Scarfe). New York: Criterion Books.
- Öztuna, Y. (2006). *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Babıâli Kültür Yayıncılık.
- Öztuna, Y. (2011). *Osmanlı Devleti Tarihi I*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Peretz, D. (1978). *The Middle East Today*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Persson, M. (1998). *Great Britain, the United States, and the Security of the Middle East The Formation of the Baghdad Pact*. Sweden: Lund University Press.
- Pitcher, D. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*. (Çev. Bahar Tırnakçı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Podeh, E., Winckler, O. (Editör). (2004). *Rethinking Nasserism Revolution and Historical Memory in Modern Egypt*. Florida: University Press of Florida.
- Reguer, S. (1976). *Winston Churchill and The Shaping of the Middle East, 1919-1922*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Columbia University, ABD.
- Rıza, B.A. (1982) *Turkish Participation in Middle East Defence Projects and its Impact on Turco-Arab Relations, May1950-June 1953*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Oxford Faculty of Social Studiess, Oxford.
- Rubin, B., (2010). *The Muslim Brotherhood The Organization and Policies of a GlobalIslamist Movement*, New York: Palcrave Macmilan.
- Rustow, D. A. (1989). *Unutulan Müttefik: Türkiye*. (Çev: Hakan Türkkuşu). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Sabit, A. M. (1989). *A King Betrayed: The ill-fated Reign of Farouk of Egypt*. London: Quartet Books.
- Sachar, H. M. (1981). *Egypt and Israel*. New York: Richard Marek Publishers.
- Salık, N. (2014). *Syrian Foreing Policy From Indepence to Baathist Coup 1946-1963*. Ankara: Orion Kitapevi.

- Sander, O. (1989). *Siyasi Tarih: Birinci Dünya Savaşı'nın Sonundan 1980'e Kadar*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, O., (1979). *Türk- Amerikan İlişkileri 1947-1964*. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 79. Saray, M. (2000). *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 73.
- Sayed-Ahmed, M.W. (1989). *Nasser and Amercan Foreing Policy 1952-1956*. London: Laam.
- Seale, P. (1986). *The Struggle for Syria: A Study of Post-war Arab Politics 1945-1958*. London: I. B. Tauris.
- Sever, A. (1997). *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu, 1945-1958*. İstanbul: Boyut Kitapları.
- Seyyid, M. (1990). *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Simon, C. S. (Editör). (2008). *Reassessing Suez 1956 New Perspectives on the Crisis and its Aftermath*, Hampshire: Ashgate Publishing Limited.
- Sinoué, G. (1999). *Kavalalı Mehmed Ali Paşa: Son Firavun*. (Çev. Ali Cevat Akkoyunlu). İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Soysal, İ. (1989) *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945) C1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Soysal, İ. (1993). *Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz 1919-1993*. İstanbul: Ortadoğu Ve Balkan İncelemeleri Vakfı.
- Stephens, R. (1971). *Nasser: A Political Biography*. London: Allen Lane.
- Şen, S. (2004). *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Şimşir, B.N. (1999). *Doğunun Kahramanı Atatürk*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Şimşir, B.N. (1993). *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*. C. III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tahsin Paşa, (1990). *Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamit*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Tansel, S. (1969) *Yavuz Sultan Selim*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Taşlı, Ö. (1991). *Ortadoğu'ya Süper Güçlerin Etkileri*. İstanbul: Fikir Yayınları.
- Tellal, E. (2000). *Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB Türkiye İlişkileri (1953-1964)*, Ankara: Mülkiyeler Birliği Vakfı Yayınları.
- Toker, M. (1970). *Tek Partiden Çok Partiye*. İstanbul: Milliyet Gazetesi Yayınları.

- Toker, M. (1990). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 DP'nin Altın Yılları 1950-1954*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Toker, M. (1991). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 Demokrasiden Darbeye: 1957-1960*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Toker, M. (1991). *Demokrasimizin İsmet Paşalı yılları: 1944-1973: DP yokuş aşağı: 1954-1957*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tom, L. (1958). *Nations of the Modern World Egypt*, London: Ernest Benn Limited.
- Toygün, M. (2001). *Türk-Mısır İlişkileri 1949-1960*. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Troen S.I., Shemesh M. (Editörler). (1990). *The Suez-Sinai Crisis A Retrospective and Reappraisal*, London: Frank Cass.
- Tukin, C. (1999). *Boğazlar Meselesi*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Tuncer, H. (2000). *19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri (1814-1914)*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Turgay, M. (2006). *Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu Politikası (1945-1980)*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Türkkan, F. (1973). *Filistin meselesi ve Ortadoğu 1917-1967*. Ankara: Nüve Matbaası.
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih, 1789-1994*. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Uçarol, R., (1989). *Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919) Askeri ve Siyasi Hayatı*. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Umar, Ö.O. (2013). *Bağdat Paktı*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Uslu,N.(2000). *Türk Amerikan İlişkileri*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ.H. (2003). *Büyük Osmanlı Tarihi*. C.5, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Varble, D. (2003). *The Suez Crisis 1956*. Oxford: Osprey Publishing.
- Yavuzalp, E. (1991). *Menderes'le Anılar*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Yel, S. (2009). *Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yeşilbursa, B. K. (2005). *The Baghdad Pact Anglo-American Defence Policies in the Middle East, 1950-1959*, London: Frank Cass.
- Yeşilbursa, B. K. (2007). *Orta Doğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm*, İstanbul: IQ Yayıncılık.

Yeşilbursa, B. K., (2000) *İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye (1950-1954)*. Ankara.

Yıldız, H. D. (Ed). (1994). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. 2. Konya.

b) Makaleler

(2002). Kıptiler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.25. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Özkuyumcu, N. (2002). Tolunoğulları. *Türkler Ansiklopedisi*. C.5. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

(Jan., 1957). Nationalization of the Suez Canal Company. *Harvard Law Review*. 70. (3).

(Mayıs 1997). Cumhurbaşkanlığı “GİZLİ” Görüşme Tutanaklarında Türk Dış Politikası (1950-1960) Türk Amerikan İlişkileri. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. (4).

(Şubat 1998). Cumhurbaşkanlığı “GİZLİ” Görüşme Tutanaklarında Türk Dış Politikası (1950-1960) Türk Afgan İlişkileri. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. (13).

(Temmuz 1997). Cumhurbaşkanlığı “GİZLİ” Görüşme Tutanaklarında Türk Dış Politikası (1950-1960) Türk Amerikan İlişkileri III. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. (6).

Abid, Q., Abid, M. (2009). July Revolution and The Reorientation of Egypt's Foreign Policy. *J.R.P.* 46 (2).

Akça, B. (2005). 1923- 1938 yılları Arası Türk-Mısır İlişkileri ve Mısır Basınının Atatürk İnkılaplarına Bakışına Bir Örnek. *Uluslararası 5. Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Albayrak, M. (Mart 2000) Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları (1950-1960). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 16 (46).

Altundağ, Ş. (1977). Mısır. *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*. C. 10. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Altundağ, Ş. (Temmuz 1942). Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında Namık Paşa'nın Yardım Talep Etmek Üzere 1832 Senesinde Memuriyet-i Mahsusa ile Londra'ya Gönderilmesi. *Belleten*, VI (23-24).

Anderson, P. (1995). Summer Madness' The Crisis in Syria, August-October 1957. *British Journal of Middle Eastern Studies*. 22.(1/2).

Arab Nationalism and the Crises. *Middle East Journal*. 104 (1956 Fall).

Arap Socialism Pilot Experience of Young Nations. (23 July 1962). The Scribe (Special Issue). IV (5).

- Aykan, M. B. (Feb., 1993). The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy from the 1950s to the 1990. *International Journal of Middle East Studie* 25. (1).
- Bilgin, M. S. (2004). Ortadoğu'da Gelişen Türk- İngiliz Münasebetlerinin Tarihi Seyri (1938-1960). *Milletlerarası Ortadoğu: Kaos Mu, Düzen Mi? Konferansı 9-10 Ocak 2004 Bildirileri*. İstanbul: Tatav Yayınları.
- Bulut, S. (Kasım 2010). Atatürk Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri (1926-1938). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 27 (78).
- Çolak, M. (Bahar 2010). Türk-Mısır İlişkileri Çerçevesinde Mısır'ın Atatürk ve Türk Devrimine Bakışı (1919-1938). *Karadeniz*. (6).
- D.H,(1958). Strains and Stresses in Turkish Policy Summer 1958. *The World Today*. (14).
- Darkot, B. (1977). Mısır. *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*. C. 8. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- David, W. L. (Apr., 1995). Gamal Abd al-Nasser and an Example of Diplomatic Acumen. *Middle Eastern Studies*. 31(2).
- Douglas, L. (Winter 1990). Cold War and Covert Action: The US and Syria 1945-58. *Middle East Journal*, 44(1).
- Dursun, D. (1998). Türkiye İslam Dünyasının Neresinde?. *Yeni Türkiye*. 4 (23-24).
- Esmer, A. Ş. (Nisan 1954). Süveyş ile Alakamız. *Siyasi İlimler Mecmuası*, 24 (278).
- Esmer, A.Ş. (Haziran 1954). Başvekil Adnan Menderes Amerika'da. *Siyasi İlimler Mecmuası*, 24 (279).
- Esmer, Ş. (Mart-1955). Yalta'da Türkiye. *Siyasi İlimler Mecmuası*, 24 (288).
- Eymen, F.S. (2002). Fatımiler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.12, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Fischer, A.J. (01 Ocak 1947). Turks and Arabs. *The Contemporary Review*. (171).
- Gilead, B. (1959). Turkish-Egyptian Relations 1952-1957. *Middle Eastern Affairs*. (10).
- Gönlübol, M. (Mart-1968). Sovyet İdeolojisi ve Dış Politika. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 23 (1).
- Gönlübol, M., Ülman, H. (1982). İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965). *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1973 C:I*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.
- Gönlübol, M., Ülman, H. (Mart-1966). Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945-1965. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 21 (1).
- Harari, a.g.e., 148., Shlaim, A. (Jul., 1997). The Protocol of Sevres, 1956 Anatomy of a War Plot. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs)*. 73 (3).

- Hassan Fathy Ragab. -How Has Turkey Benefited from American Aid?" al-Musawwar (Ar.), 12 June 1953
- Hatzivassiliou, E. (1989). The Suez Crisis, Cyprus and Greek Foreign Policy 1956 A View from the British Archive *Balkan Studies*. 30.
- Haward, H. N. (October 1936). The Straits After the Montreux Conference, *Foreign Affairs*. 15 (1).
- Heikal, M. H. (July 1978). Egyptian Foreign Policy. *Foreign Affairs; an American Quarterly Review*. 56 (4).
- Holt, P.M. (Şubat 1961). The Beylicate in Ottoman Egypt During the Seventeenth Century. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies (BSOAS)*, 24 (2).
- Irak'ta Demokrasiye Doğru Adımlar mı?. (15 Temmuz 1957). *Forum*. VII, (80).
- İstanbul Konferansı ve Lübnan. (15 Temmuz 1958). *Forum*. 9. (104).
- K.S. (Sept., 1958). The Lebanese Crisis in Perspective. *The World Today*. 14 (9).
- Karahan, A. (1973). Bilinmeyen Bir Mektubuna Göre Ali Suavi'nin Kişiliği ve Mısır Yönetiminde Bir Afrika Devleti Kurma Hayali. *VII. Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiriler 25-29 Eylül 1970*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Khadduri, M., (Winter 1957) The Problem of Regional Security in the Middle East An Appraisal. *Middle East Journal*. 11(1).
- Kurat, Y. T., (Ocak 1975). Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası. *Belleten*, 39, (154)
- Kurşun, Z. (2000). Türkiye'de Laikliğin Kabulü ve Arap Dünyası. *Avrasya Dosyası*. 6 (1).
- Kutluoğlu, M. H. (1997). Mehmet Ali Paşa'nın Suriye Seferi Öncesi Bu Bölgeye Yönelik Politikası ve Seferin Geri Planını Oluşturan Unsurlar. *Tarih Enstitüsü Dergisi* (Prof. Dr. M. Münir Aktepe'ye Armağan).
- Kürkçüoğlu, Ö. (Mart 1972). An Analysis Of Turkish-Arap Relations. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 27 (1).
- Laqueur, W. Z. (1959). As Iraq Goes Communist. *Commentary*, 27.
- Levey, Z. (1995). Israel's Quest for a Security Guarantee from the United States 1954-1956. *British Journal of Middle Eastern Studie* 22 (1/2).
- Lichtheim, G. (1956). Nationalism, Revolution, and Fantasy in Egypt. *Commentary*. (21).
- Little, D. (Kış 1990). Cold War and Covert Action: The US and Syria, 1945-58. *Middle East Journal*, 44 (1).
- Lübnan Olayları ve Müdahale. (1 Temmuz 1958). *Forum*. 9. (103).
- Lübnan Olayları. (01 Haziran 1958). *Forum*. 9. (101).

- Nasser, G., (January 1955) . The Egyptian Revolution. *Foreign Affairs*, 33.
- Okur, M. (Eylül 2011). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye-Mısır İlişkileri ve Mısırlı Bir Gazetecinin Gözüyle Mustafa Kemal Paşa. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 8 (3).
- Oran, B. (Mart 1970). Türkiye'nin Kuzeydeki Büyük Komşu Meselesi Nedir. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 25 (1).
- Ortadoğu Buhranının Ortaya Koyduğu Mantık Dersleri ve Mantıksızlıklar?. (1 Ağustos 1958). *Forum*. 9. (105).
- Özger, Y. (2010). Mısır'ın İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısına Dair II. Abdülhamit'e Sunulan Bir Layiha. *History Studies Ortadoğu Özel Sayısı / Middle East Special Issue 2010*.
- Özgiray, A. Türkiye Mısır Siyasi İlişkileri (1920-1938). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (11)
- Palmer, M. (Winter 1966). The United Arab Republic An Assessment of its Failure. *Middle East Journal*. 20(1).
- Pargalı İbrahim Paşa (1493- 1536) I. Süleyman saltanatı döneminde 1523 -1536 arasında sadrazamlık yapmıştır.
- Peretz, D. (Nov., 1965). Nonalignment in the Arab World. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. Vol. 362.
- Podeh, E. (Jan., 1996). The Drift towards Neutrality Egyptian Foreign Policy During the Early Nasserist Era 1952-55. *Middle Eastern Studies* 32 (1).
- Podeh, E. (January 1993). The Struggle over Arab Hegemony after the Suez Crisis. *Middle Eastern Studies*, 29 (1).
- Sanjian, A.K. (Autumn,1956). The Sanjak of Alexandretta (Hatay): Its Impact on Turkish Syrian Raltions, 1939-1956. *The Middle East Journal*. 10 (4).
- Sezer, A. (Temmuz 2001). Mısır Basınında Atatürk ve İnkılâpları. (Richard Hattamer'dan Çeviri). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 17 (50).
- Smolansky, O.M. (Dec., 1963) Moscow-Cairo Crisis 1959, *Slavic Review*. 22. (4).
- Soysal, İ. (Nisan 1991). 1955 Bağdat Paktı. *Belleten*, LV (212) Ayırbaşım..
- Sönmez, Ş. (Bahar 2009). Cemal Abdül Nasır İktidarında Mısır-Türkiye İlişkilerinin Türk Basınına Yansımaları 1954 1962. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 43.
- Spain, J. W. (Summer, 1954). Middle East Defence: A New Apprach. *The Middle East Journal*, 8 (3)., Department of Satate Bulletin, June 15, 1953.
- Şimşir, B., (Ocak-Nisan 1984), Fes Olayı Türkiye-Mısır İlişkilerinden Bir Sayfa (1932-1933). *Belleten*. XLVIII (189-190)

- T.R.L. (March, 1958). The Meaining of the United Arab Republic. *The World Today*. 14 (3).
- Tiryakioğlu, İ. E. Dünkü ve Bugünkü Türkiye-Mısır İlişkileri. *Stratejik Etütler Bülteni*. 13 (65).
- Türkiye Savunma Sistemini Genişletiyor. (15 Haziran 1954). *Forum*. 1. (6).
- Türkiye-Irak Paktının Akisleri. (1Nisan 1955). *Forum*. 3(25).
- Ülker, N. (1994). XVIII. Yüzyılda Mısır ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Mısır Seferi. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 9 (IX).
- Ülman, A. H. (1958). Ortadoğu Buhranı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 13 (4), 234.
- Ülman, H. (1968). Türk Dış Politikasına Yön Veren etkenler (1923-1968) I. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23(3).
- Ülman, H. (Aralık – 1967). Nato ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 22 (4).
- Ülman, H., Sander, O. (Mart 1972). Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) II. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 27 (1).
- Ülman, H. (Aralık 1966). Türk Ulusal Savunması Üzerine Düşünceler. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 21 (4).
- Ünal, S. (1983). 1838-1841 Yılları Arasında Türk-İngiliz İlişkileri. *VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976)*, C.III. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1554.
- Ürdün Kurtulacak mı?. (1 Mayıs 1957). *Forum*. 7. (75)
- Yaman, T. M. (Nisan 1942). Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı Üzerine Anadolu ve Rumeli'ye Gönderilmiş Bir Emirname. *Tarih Vesikaları*, I (6).
- Yaramış, A. (Aralık 2007). Mısır'da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği (1883–1907). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2).
- Yeşilbursa, B. K., (2004). Dünden Bugüne İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri. *Türkiye Günlüğü*, 77.
- Yeşilbursa, B.K. (2002). İngiltere'nin Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye'nin NATO'ya Girişi (1950-1953). *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Yeşilbursa., B. K. (October-1999). Turkey's Participation in the Middle East Command and its Admission to NATO 1950-1952. *Middle Eastern Studies*, 35(4).
- Yılmaz, M. S. (2009). Mısır Basınında Milli Mücadele Dönemi Türkiye'si Üzerine Bir Araştırma (1919-1922). *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. (2).

Yılmaz, M. S. (Güz 2005). Türkiye’deki Şapka ve Kıyafet İnkılâbının Mısır Kamuoyunda Yansımaları (1925-1933). *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1 (2).

Yücekök, A. N. (Mart 1968). Emperyalizm Yörüngesinde Osmanlı _İmparatorluğu, 1838 Ticaret Sözleşmeleri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 23 (1).

c) Elektronik Kaynaklar

İnternet: <http://en.wikipedia.org/wiki/Fellah> 28 Haziran 2014’te alınmıştır.

İnternet: http://en.wikipedia.org/wiki/Egyptian_nationality_law- 28 Haziran 2014’te alınmıştır.

İnternet: <http://en.wikipedia.org/wiki/Senussi-> 28 Haziran 2014’te alınmıştır.

İnternet: <http://www.si.gov.eg/En/Arts&Culture/Literature/Novels/ProminentNovelists>, 31 Temmuz 2014’te alınmıştır.

İnternet: <http://tr.wikipedia.org/wiki-15> Temmuz 2014’te alınmıştır.

İnternet: http://en.wikipedia.org/wiki/Aziz_Ali_al-Misri, 31 Temmuz 2014’te alınmıştır.

İnternet: http://en.wikipedia.org/wiki/Haj_Amin_al-Husseini, 31 Temmuz 2014’te alınmıştır.

İnternet: http://en.wikipedia.org/wiki/Fertile_Crescent , 01 Kasım 2014’te alınmıştır.

İnternet: <http://en.wikipedia.org/wiki/Hashemites> , 01 Kasım 2014’te alınmıştır.

İnternet: http://en.wikipedia.org/wiki/Arab_League, 10 Kasım 2014’te alınmıştır.

İnternet: <http://kahire.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>, 01 Kasım 2014’te alınmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : BAŞ, Arda
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 28/03/1982 Çaycuma /Zonguldak.
Medeni hali : Evli
Telefon : 0532 417 42 64
e-posta : arda_bas@yahoo.com

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet yılı
Doktora	Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/TC Tarihi Bilim Dalı	2015
Yüksek lisans	Abant İzzet Baysal Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/TC Tarihi Bilim Dalı	2006
Lisans	İstanbul Üniversitesi/ Tarih Bölümü	2003
Lise	Bolu Atatürk Lisesi	1999

İş Deneyimi, Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
2011- Devam Ediyor	Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Okutman
2009-2011	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	Okutman

Yabancı Dili

İngilizce

